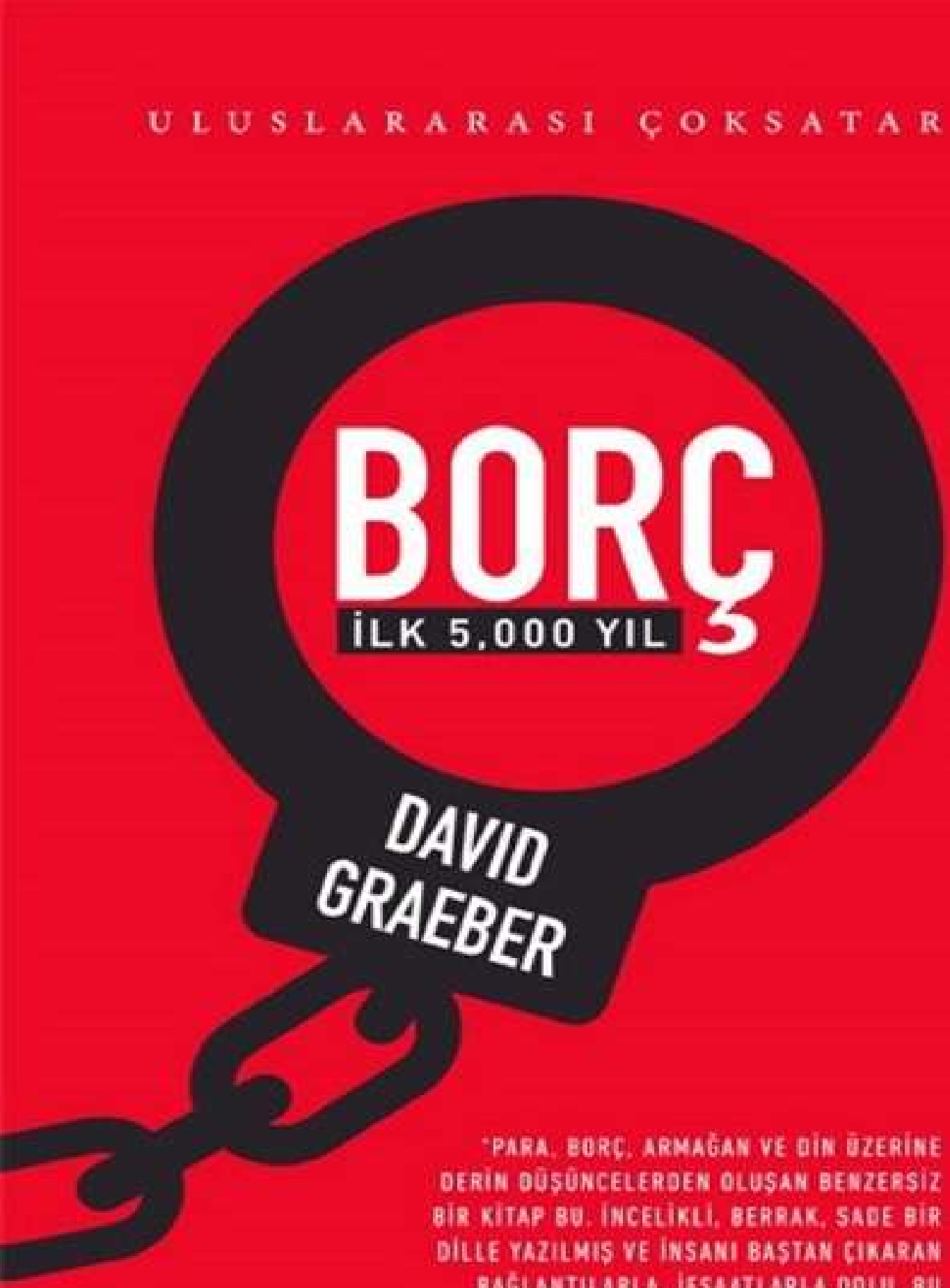
ULUSLARARASI ÇOKSATAR

BORÇ

İLK 5,000 YIL

DAVID GRAEBER

"PARA, BORÇ, ARMAĞAN VE DİN ÜZERİNE DERİN DÜŞÜNCELERDEN OLUŞAN BENZERSİZ BİR KİTAP BU. İNCELİKLİ, BERRAK, SADE BİR DİLLE YAZILMIŞ VE İNSANI BAŞTAN ÇIKARAN BAĞLANTILARLA, İFŞAATLARLA DOLU. BU KİTAP HAYATINIZI DEĞİŞTİRECEK."

PETER CAREY

4. BASKI

§

Birinci Bölüm

AHLAKİ TARTIŞMA DENEYİMİ HAKKINDA

borç

• isim: 1. borçlu olunan para toplamı. 2. para borcu olma durumu. 3. bir iyilik veya hizmete karşı duyulan şükran hissi.

- Oxford English Dictionary

Bankaya yüz bin dolar borçlanırsanız, banka sizin sahibiniz olur. Bankaya yüz milyon dolar borçlanırsanız, siz bankanın sahibi olursunuz.

- Amerikan Atasözü

İKİ YIL ÖNCE, tuhaf tesadüfler sonucunda, kendimi Westminster Abbey'de bir garden partide buldum. Biraz rahatsız hissediyordum. Sebebi konukların hoş ve samimi olmamaları değildi. Partiyi düzenleyen Peder Greame ise çok nazik ve sevimli bir evsahibi idi. Ama kendimi ait olmadığım bir yerdeymişim gibi hissediyordum. Bir ara, Peder Graeme benimle ilgilendi, havuzun orada tanışmaktan memnun olacağım biri olduğunu söyledi. Zarif, düzgün kıyafetli bir genç hanımdı; "kendisi avukattır, ama daha çok aktivist" diye açıklama yaptı bana. "Londra'da yoksullukla mücadele eden gruplara hukuk desteği veriyor. Konuşacak pek çok şey bulabilirsiniz."

Sohbet ettik. Bana işinden bahsetti. Ben de uzun yıllar küresel adalet hareketine, medyadaki adıyla

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"küreselleşme karşıtı harekete" katıldığımı söyledim. İlgisini çekti: Elbette Seattle-Genoa olayları, biber gazı, sokak kavgaları hakkında pek çok şey okumuştu, ama… gerçekten bütün bunlarla bir şey kazanmış mıydık?

"Aslında," dedim, "bu ilk birkaç yıl içinde başardığımız şeylerin neredeyse mucize olduğunu düşünüyorum."

"Mesela?"

"Mesela, IMF'yi neredeyse tamamen mahvetmeyi başardık."

Şans bu ya, IMF'nin ne olduğunu tam olarak bilmiyordu, Uluslararası Para Fonu'nun aslında dünyanın borç infazcıları olduğunu söyledim. "Şöyle söyleyebiliriz, bacaklarınızı kırmaya gelen adamların, yüksek-finans dünyasındaki eşdeğerlileri." Tarihçesine girdim; 70Ti yıllarda yaşanan petrol krizleri döneminde OPEC ülkelerinin sonunda yeni zenginlerin paralarının çoğunu Batı bankalarına akıttığını, bankaların parayı nereye yatıracaklarını bilemediklerini; Citibank ve Chase m, Üçüncü Dünya diktatörlerini ve politikacılarını borç almaya ikna etmek üzere dünyanın her köşesine ajanlar göndermeye başladıklarını (o zamanlar, "go-go bankacılığı" deniyordu); aşırı düşük faiz oranlarıyla başladıklarını, hemen ertesinde, 80'lerin başlarında ABD'nin sıkı para politikaları nedeniyle faizlerin yüzde 20'ler civarına nasıl fırladığını; 80'lerde ve 90'larda bunun nasıl Üçüncü Dünya borç krizine yol açtığını; bunun üzerine IMF'nin yoksul ülkeleri yeniden borç alabilmek için temel besin maddelerine fiyat desteği vermekten, hatta stratejik besin rezervleri tutma politikalarından vazgeçmeye, ücretsiz sağlık ve eğitim hizmetlerini terk etmeye nasıl zorladığını ve bütün bunların dünyanın en yoksul ve en korumasız insanlarının bir kısmı için en temel desteklerin çökmesine nasıl yol açtığını anlattım. Yoksulluktan, kamu kaynaklarının yağmalanmasından, toplumların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çöküşünden, endemik şiddetten, kötü beslenmeden, umutsuzluktan ve yıkılan hayatlardan bahsettim.

"Peki sizin savunduğunuz neydi?" diye sordu avukat.

"IMF hakkında mı? Lağvedilmesini istedik."

"Hayır, Üçüncü Dünya borçları hakkında demek istiyorum."

"Onun da lağvedilmesini istedik. Acil talep, tüm doğrudan zararın sebebi olan, IMF'nin yapısal düzeltme politikalarını empoze etmesine son verilmesiydi, bunu şaşırtıcı derecede çabuk elde ettik. Daha uzun vadeli amacımız borç affıydı. İncil'deki Jübile yılı [yubil yılı] anlatısında[1] yeri olan bir şey. "Bizi ilgilendirdiği kadarıyla" dedim, "paranın en yoksul ülkelerden en zenginlere otuz yıldır akıyor olması fazlasıyla yeterli."

Apaçık bir gerçekten bahseder gibi, "Ama" dedi, "Parayı borç olarak almışlar! İnsan tabii borcunu ödemek zorundadır."

O noktada, konuşmanın başlangıçta umduğumdan farklı bir yöne gitmekte olduğunu anladım.

Nereden başlasaydım? Bu kredilerin aslında seçilmiş olmayan diktatörler tarafından alınmış olduğunu, büyük bir kısmının direkt olarak İsviçre bankalarındaki hesaplarına yatırıldığını anlatarak ve kredi verenlere geri ödemenin, diktatör, hatta onun yardakçıları tarafından değil, aksine, kelimenin tam anlamıyla aç çocukların ağzından lokmaları alınarak yapılmasında ısrar etmenin neresinde adalet olduğunu düşünmesini isteyerek başlayabilirdim. Ya da, bu yoksul ülkelerin kaçının gerçekte aldıkları borcun üç ya da dört katını şimdiye kadar zaten ödemiş olduklarını, fakat bileşik faiz mucizesi sayesinde anaparada hâlâ önemli bir gedik açamadıklarını düşünmesini söyleyebilirdim. Ayrıca kredilerin yeniden finanse edilmesi ile yeniden finansman sağlanması için bu ülkelerden,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Washington'da veya Zürih'te tasarlanan, o ülkelerin vatandaşlarının onaylamadığı ve asla onaylamayacağı ortodoks serbest piyasa ekonomisi politikalarını izlemelerini talep etmek arasında bir fark olduğuna, bu ülkelerin demokratik anayasalar yapmaları için yapılan ısrarların dürüstlükten biraz uzak olduğuna, ayrıca kim seçilirse seçilsin ülkelerin politikaları üzerinde hiçbir kontrol gücüne sahip olmadıkları konusundaki baskılara dikkat çekebilirdim. Veya IMF tarafından empoze edilen ekonomi politikalarının işe bile yaramadığına. Ama daha temel bir problem vardı: borçların geri ödenmesi *gerektiği* varsayımının kendisi.

Aslına bakılırsa, "insan borcunu ödemek zorundadır" cümlesinde dikkat çekici nokta, bu açıklamanın standart ekonomi teorisine göre bile doğru olmamasıdır. Borç verenin, belli bir derecede riski kabul ettiği varsayılır. Bütün borçlar, ne kadar aptalca olursa olsun, her zaman geri istenebilir olsaydı -diyelim ki iflas kanunları olmasaydı- sonuç felaket olurdu. Neden akılsızca borç vermemek, borç verenin yükümlülüğü olmasın?

"Evet, biliyorum bu akla yakın görünüyor" dedim, "ama komik olan şu ki gerçekte ekonomik açıdan kredilerin beklenen işleyiş şekli bu değil. Finansal kuramların, kaynaklarını kârlı yatırımlara yöneltmesi bekleniyor. Bir bankaya parasını faiziyle birlikte geri alma garantisi verilirse, ne yaparsa yapsın, sistem çalışmaz. Diyelim ki Royal Bank of Scotland'ın en yakın şubesine girdim ve şöyle dedim: "At yarışlarıyla ilgili çok önemli bir tüyo aldım. Bana birkaç milyon sterlin kredi verir misiniz?" Tabii bana gülerler. Bunun sebebi de sadece şudur; benim oynadığım at kazanmazsa, paralarını geri almanın hiçbir yolu yoktur. Gelgelelim ne pahasına olursa olsun, ne bileyim, icabında kızımı köle olarak satmak veya organlarımı satmak suretiyle olsun paralarını geri almalarını garanti eden bazı kanunların var olduğunu bir düşünelim. Böyle bir durumda neden

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vermesinler? Oturup birinin çamaşırhane veya benzeri bir şey kurmak gibi gerçekleşebilir bir planla gelmesini beklemelerine ne gerek var? Esas olarak IMF'nin küresel düzeyde yarattığı durum budur - işte bu yüzden bütün bu bankalar milyarlarca doları öncelikle bu sahtekârlar tayfasının kucağına döküyor."

O kadar ileri gitmedim, çünkü o anda sarhoş bir finansçı, parayla ilgili bir şeyler konuştuğumuzu fark ederek yanımıza geldi ve ahlaki tehlikeler hakkında komik hikâyeler anlatmaya başladı - bu konuşma çok geçmeden, seks hayatındaki çok da ilginç olmayan bir zaferin anlatılmasına dönüştü. Ben kaçtım.

Üstünden birkaç gün geçmesine rağmen, hâlâ o cümle kafamda yankılanmaya devam ediyor.

'İnsan tabii borcunu ödemek zorundadır."

Bunun bu kadar güçlü olmasının sebebi, aslında ekonomik bir ifade olmaması, ahlaki bir ifade olmasıdır. Her şeyin ötesinde, ahlak denilen şey, insanın borcunu ödemesinden ibaret değil midir? insanlara hakkı olan şeyi vermek. Kişinin sorumluluklarını kabul etmesi. Kişinin diğerlerine karşı yükümlülüğünü yerine getirmesi, tıpkı başkalarından size karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini beklediğiniz gibi. Bir insanın sorumluluklarından kaçmasının, sözünü tutmamaktan veya borcunu ödemeyi reddetmekten daha açık bir örneği olabilir mi?

Sonradan farkına vardım ki bu ifade bu kadar açıkça kendiliğinden kanıtlanabilir olduğu için böylesi sinsiydi. Korkunç şeylerin son derece sıradan görünmesini ve dikkat çekmemesini sağlayan türünden cümlelerdendi. Bu sözler biraz sert gibi gelebilir ama etkilerini bir kez gözünüzle gördünüz mü bu konularda sert duygular hissetmemek çok zordur. Ben gördüm. Yaklaşık iki yıl, Madagaskar'ın yüksek bölgelerinde yaşadım. Ben oraya gitmeden kısa süre önce, bir sıtma salgını yaşanmıştı. Bu salgın özellikle çok şiddetli olmuştu, çünkü

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Madagaskar'ın yüksek bölgelerinden sıtma yıllar önce silinip atılmış, aradan birkaç nesil geçtikten sonra, insanların çoğu bağışıklıklarını kaybetmişti. Problem, sivrisinek imha programını devam ettirmek için para gerekmesiydi, çünkü sivrisineklerin yeniden üremeye başlamadığından emin olmak için periyodik testlerin yapılması, var oldukları ortaya çıktığında ilaçlama kampanyaları başlatılması gerekiyordu. Çok bir para değildi. Ancak IMF'nin uygulattığı kemer sıkma politikalarından dolayı, hükümet izleme programını kesmek zorunda kalmıştı. On bin insan öldü. Kaybettikleri çocuklarının yasını tutan genç anneler gördüm. Citibank, bilançosu için pek de önemli olmayan, sorumsuzca verilmiş bir krediyle ilgili zararlarını azaltmak zorunda kalmasın diye on bin insanın hayatını kaybetmesini mazur göstermenin zor olduğunu düşünebilirsiniz. Ama işte karşımızda son derece aklı başında bir kadın var -hem de bir yardım derneği yararına çalışan biri- ki bunu tartışılmaz bir gerçek gibi görüyor. Ne olursa olsun, o parayı borçlanmışlar, insan tabii borcunu ödemek zorundadır.

* * *

Ondan sonra bu cümle birkaç hafta boyunca durup durup aklıma geldi. Niçin borç? Bu kavramın gücü nereden geliyor? Tüketici borcu, ekonomimizin can damarıdır. Bütün modern ulus-devletler açık bütçe harcamalarına dayanarak inşa edilmiştir. Borç, uluslararası politikaların temel unsurlarından biri haline geldi. Gelgelelim sanki hiç kimse borcun ne olduğunu, veya hakkında ne düşüneceğini tam olarak bilmiyor.

Borcun ne olduğunu tam olarak bilmememiz, kavramın çok esnek olması, onun gücünün temelini oluşturuyor. Tarihin gösterdiği bir gerçek varsa, o da şiddete dayalı ilişkileri haklı göstermek, bu ilişkilerin ahlaki gibi görünmesini sağlamak için, bunları borç dilinin çerçevesine oturtmaktan daha iyi bir yöntem olmadığıdır; her şeyden önemlisi, bunların maktulün

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

cezası gibi görünmesini sağlar. Mafya bunu bilir. Muzaffer orduların kumandanları da bilir. Binlerce yıldır, şiddet uygulayanlar kurbanlarına, bize bir şeyler borçlusunuz, demeyi başarmışlardır. En azından"hayatlarım borçludurlar", çünkü öldürülmemişlerdir (anlamlı bir deyimdir).

Örneğin günümüzde, askeri saldırı insanlığa karşı bir suç olarak tanımlanıyor ve uluslararası mahkemelere götürüldüğünde bu mahkemeler genellikle saldırganların tazminat ödemesini talep ediyor. Almanya I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük meblağlarda tazminat ödemek zorunda kaldı. Irak ise Saddam Hüseyin'in 1990'da yaptığı işgalden dolayı Kuveyt'e halen bedel ödüyor. Ancak Üçüncü Dünyanın, Madagaskar, Bolivya ve Filipinler gibi ülkelerin borçlarının işleyişi, tamamen başka türlü bir yol izliyor. Üçüncü Dünyanın borçlu ülkelerinin hemen hemen tamamı, bir zamanlar Avrupa ülkelerinin saldırısına maruz kalan ve istila edilen ülkelerdir - genel anlamda, tam da kendilerine para ödenmesi gereken ülkeler. Örneğin 1895 yılında, Fransa Madagaskar'ı istila etti, zamanın hükümetini -Kraliçe III. Ranavalona- lağvetti ve ülkenin Fransa'nın kolonisi olduğunu ilan etti. Onların sevdiği ifade ile "barışın tesisinden" sonra General Gallieni'nin yaptığı ilk şeylerden biri, kısmen istilanın maliyetinin geri ödenmesi amacıyla, ancak ayrıca, Fransız kolonilerinin parasal olarak kendilerine yeterli olması beklendiği için, Fransız yönetiminin inşa etmek istediği demiryolları, karayolları, köprüler, plantasyonlar vesaire için gereken masrafları karşılamak üzere Madagaskar halkına ağır vergiler getirmek oldu. Vergi ödeyecek Madagaskar halkına bu demiryollarını, karayollarını, köprüleri ve plantasyonları isteyip istemedikleri hiç sorulmadı, nereye ve nasıl yapılmasını istedikleri hakkında görüş belirtmelerine izin verilmedi.[1] Tam aksine: bir sonraki yarım yüzyıl boyunca Fransız ordusu ve polisi, düzenlemelere güçlü bir biçimde karşı çıkan çok sayıda Madagaskarlıya katliam uyguladı (1974

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yılındaki bir isyan sırasında, bazı raporlara göre yarım milyondan fazla kişi katledildi). Madagaskar'ın Fransa'ya bununla kıyaslanabilir bir zarar vermiş olması söz konusu bile olamaz. Buna rağmen, başlangıçtan itibaren Madagaskar halkına Fransa'ya para borçlu olduğu söylendi. Bugün bile Madagaskar halkının hâlâ Fransa'ya borcu olduğu kabul ediliyor ve dünyanın geri kalanı, bu düzenlemeyi adil buluyor. "Uluslararası camia" ortada ahlâki bir sorun olduğunu düşünüyorsa, olsa olsa Madagaskar hükümetinin borçlarını ödemekte yavaş davrandığını düşündüklerindendir.

Ama borç her zaman kazananın adaleti değildir, kazanması beklenmediği halde kazananları cezalandırmanın bir yöntemi de olabilmektedir. Bunun en çarpıcı örneği Haiti Cumhuriyeti'nin tarihidir - sürekli borç köleliğine mahkûm edilen ilk yoksul ülke. Haiti, uluslararası hak ve özgürlük beyannameleri ortamında, sadece isyan etmeye değil, kendilerini esir almak için gönderilen Napolyon'un ordularını yenilgiye uğratmaya cüret etmiş, eski plantasyon köleleri tarafından kurulmuş bir ülke idi. Fransa derhal, yeni cumhuriyetin kendisine, el konan plantasyonların zararını ve başarısız askeri harekatın donatım masraflarını karşılamak üzere 150 milyon frank borçlu olduğunu ileri sürdü, ABD dahil olmak üzere diğer ülkeler de borç ödeninceye kadar ülkeye ambargo uygulamayı kabul ettiler. Toplam tutar kasti olarak imkânsız düzeyde tutulmuştu (yaklaşık 18 milyar dolar), sonuçta uygulanan ambargo, o günden bu güne "Haiti" isminin borç, yoksulluk ve insani acıların eşanlamlısı olarak kalmasını sağladı.[2]

Bununla birlikte, bazen borç, tam tersi anlama geliyormuş gibi görünür. 1980'lerde Üçüncü Dünya borçlarının ödemesi için sıkı şartlar konmasında ısrar eden ABD'nin kendisi, tüm Üçüncü Dünya toplamını gölgede bırakacak miktarda borç aldı - özellikle askeri harcamalar yüzünden. Ne var ki ABD dış borcu, çeşitli

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ülkelerdeki (Almanya, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Körfez Ülkeleri) kurumsal yatırımcıların satın aldığı hazine bonosu şeklinde almıştır ki bu ülkeler çoğunlukla fiilen ABD'nin askeri koruması altında olup açık bütçe harcamalarıyla ödenmiş silah ve mühimmatla donatılmış ABD üsleriyle doludur. Bu durum şimdi, Çin de oyuna girdikten sonra biraz değişmiştir (Çin özel bir durumdur, bunun sebepleri daha sonra açıklanacaktır), ama çok da değil - Çin bile, elinde bu kadar çok ABD hazine bonosu tutmanın bir ölçüde ABD menfaatine hizmet ettiğini, aksinin söz konusu olmadığını anladı.

Peki, nasıl oluyor da bütün paralar sürekli olarak ABD'nin hâzinesine akıyor? Bunlar kredi mi? Yoksa haraç mı? Eskiden, kendi topraklarının dışında yüzlerce askeri üs bulunduran askeri güçlere, açıkça "imparatorluk" denirdi ve imparatorluklar düzenli olarak kendilerine tâbi haklardan vergi talep ederdi. ABD hükümeti elbette, kendisinin bir imparatorluk olmadığını iddia ediyor - gelgelelim bu ödemelerin "haraç" değil "kredi" olduğunda ısrar etmesinin tek sebebinin, olup bitenin gerçek yüzünün tam olarak inkâr edilmesi olduğu kolayca ileri sürülebilir.

Şu bir gerçek ki tarih boyunca belli türden borçlar ve belli türden borçlular, her zaman diğerlerinden farklı muamele görmüştür. 1720'lerde, borçluların bulunduğu cezaevlerinin şartları popüler basında gözler önüne serildiğinde ve bu cezaevlerinin resmen iki bölüme ayrıldığı gerçeği ortaya çıktığında İngiltere kamuoyunda büyük bir skandal yaşandı. Aristokrat mahpuslara, zamanın deyimi ile Fleet veya Marshalsea'da kısa bir süre konuk olacaklara, üniformalı hizmetkârlar tarafından şarap ve yemek servisi yapılıyordu ve fahişeler tarafından düzenli olarak ziyaret edilmelerine izin veriliyordu. Bir raporda belirtildiğine göre, "adi mahpuslar tarafında" ise, yoksulluğa düşmüş borçlular, pislik ve haşerat dolu küçücük hücrelerde birbirlerine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

zincirlenmiş olarak tutuluyor, "acımasızca, açlık ve hastalıktan ölüme mahkûm ediliyordu."[3]

Günümüz dünyasının ekonomik düzenlemelerini aynı şeyin daha büyük bir versiyonu olarak görebilirsiniz: bu durumda ABD Cadillac'h borçlu, Madagaskar ise bitişik hücrede açlıktan ölen garibandır - bu arada Cadillac'h borçlunun hizmetkârları diğerine, başına gelenlerin kendi sorumsuzluğundan ötürü olduğuna dair nutuk çekiyor.

Burada olup biten daha temel, felsefi bir mesele var, bu konuya kafa yorsak iyi olur. Bir gangsterin silahını çekerek sizden bin dolar "haraç" vermenizi istemesi ile, aynı gangsterin yine silah çekerek sizden bin dolar "kredi" istemesi arasında ne fark var? Açıkça görüldüğü gibi, birçok açıdan, hiçbir fark yok. Ama bazı açılardan bir fark *var*. ABD'nin Kore veya Japonya'ya borçlu olmasına gelecek olursak, güç dengesi bir noktada değişirse, Amerika askeri üstünlüğünü, gangster yardakçısını kaybederse, "borç" çok farklı bir şekilde ele alınmaya başlayabilir; bir bilanço yükümlülüğü anlamına gelebilir. Fakat göründüğü kadarıyla, silah hayati unsur olmaya devam edecek.

Steve Wright'ın geliştirdiği, aynı noktayı daha zarif bir şekilde dile getiren eski bir vodvil şakası vardır:

> Geçen gün bir arkadaşımla yolda yürüyordum, bir adam elinde silahla aniden ara yoldan önümüze fırladı ve "Eller yukarı" dedi.
>
> Cüzdanımı çıkarırken şöyle düşündüm, "Ne kurtarırsam kârdır." içinden biraz para çıkardım, arkadaşıma döndüm, "Hey Fred" dedim, "işte sana borcum olan elli papel."
>
> Soyguncu buna öyle bozuldu ki kendi parasından bin dolar çıkardı, silahı doğrultarak parayı bana borç vermesi için Fred'i zorladı, sonra parayı geri aldı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Son tahlilde, silahlı adam yapmak istediğinden başka bir şey yapmak zorunda değildir. Ama şiddete dayalı rejimi başarıyla devam ettirebilmek için, yine de bir tür kurallar dizisi tesis etmek gerekir. Bu kurallar tamamen keyfi olabilir. Hatta ne oldukları bile önemli değildir. Ya da, başlangıçta önemli değildir. Sorun şu ki, her şey borç terimleriyle izah edilmeye başlanırsa, insanlar kaçınılmaz olarak gerçekte kimin kime ne borcu olduğunu sormaya başlayacaktır.

Borçla ilgili tartışmalar, en az beş bin yıldır süregelmektedir. İnsanlık tarihinin büyük bir kısmı -en azından devletlerin ve imparatorlukların tarihi- boyunca insanların çoğuna borçlu oldukları söylenmiştir.[4] Tarihçiler, özellikle düşünce tarihçileri, tuhaf bir şekilde bunun insani sonuçlarını değerlendirmekten kaçınmışlardır; çünkü özellikle bu durum -diğerlerinden çok daha fazla- sürekli öfke ve nefrete sebep olmuştur. İnsanlara değersiz olduklarını, mutluluğa layık olmadıklarını söyleyebilirsiniz, bu, şaşırtıcı biçimde nadiren silahlı isyana yol açar. İnsanlara potansiyel olarak başkalarıyla eşit oldukları halde başarısız olduklarını, sahip olduklarını bile hak etmediklerini, aslında bunların da kendilerine ait olmadığım söylerseniz, öfke yaratma ihtimaliniz daha fazladır. Galiba tarihin bize öğrettiği şey bu. Binlerce yıldır zenginle yoksul arasındaki mücadele çoğunlukla borç verenler ile borçlular arasındaki mücadele şeklinde sürmüştür - faiz ödemelerinin, borç köleliğinin, borç affının, mülkiyeti ele geçirmenin, iadelerin, hayvanlara haciz koymanın, bağları müsadere etmenin, borçlunun çocuklarını köle olarak satmanın haklılığı ve yanlışlığı hakkındaki tartışmalarla. Aynı sebeple son beş bin yıl boyunca, dikkat çekici bir düzen içinde, halk ayaklanmaları hep aynı şekilde başlamıştır: borç kayıtlarının imha edilmesi töreni ile - tablet, papirüs, hesap defteri; artık zamanına ve yerine göre nasıl bir biçim almışsa. (İsyancılar bundan sonra genellikle arazi tapularının ve vergi kayıtlarının peşine düşerler). Büyük

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

klasikçi Moses Finley'in söylemekten hoşlandığı gibi, antik dünyada bütün devrimci hareketlerin tek programı vardı: "borçlar silinsin ve toprak yeniden dağıtılsın."[5]

Çağdaş ahlaki ve dini lisanımızın aslında doğrudan doğruya bu çelişkilerden kaynaklandığını düşünecek olursak, bunu gözden kaçırma eğilimimiz daha da tuhaftır. "*Reckoning* [hesap tutma, hesaplaşma]", "*redemption* [borç ödeme, kefaret, günahlardan arınma]"[2] gibi kelimeler, bunların arasında en belirgin olanlarıdır, çünkü doğrudan doğruya antik finans dilinden alınmıştır. Daha geniş anlamda, aynı şeyler "suç", "özgürlük" "af", hatta "günah" hakkında söylenebilir. Gerçekte kimin kime ne borçlu olduğu hakkındaki tartışmalar, doğru ve yanlış konusundaki temel kelime haznemizi biçimlendirmekte önemli bir rol oynamıştır.

Bu dilin büyük ölçüde borç hakkındaki tartışmalarla şekillenmesi, bu kavramı tuhaf bir biçimde anlamsız bıraktı. Ne de olsa, kralla tartışmak için kralın dilini konuşmak gerekir, ilk önermeler anlamlı olsa da olmasa da.

Borcun tarihçesine bakacak olursak, her şeyden önce ortaya çıkan şey, ciddi bir ahlaki kafa karışıklığıdır. Bu en açık biçimde, insanların çoğunluğunun aynı anda şu kanıda olmasında görülür: (1) insanın borç aldığı parayı geri ödemesi, tamamen ahlaki bir meseledir, (2) borç para vermeyi âdet edinen insan, kötüdür.

ikinci konudaki fikirlerin, bir ileri bir geri gidip geldiği gerçektir. Bunun bir uç örneği, Fransız Antropolog Jean-Claude Galley'in, 1970'ler gibi yakın bir zamanda Himalayalar'ın doğu bölgesinde karşılaştığı bir topluluktur. Yüzyıllar önce şu andaki mülk sahibi kast tarafından yenilgiye uğratılmış bir halkın soyundan geldikleri için "kaybedenler" diye adlandırılan alt seviyede bir kasta mensup bu insanlar, daimi bir borç bağımlılığı içinde yaşamaktadır. Topraksız ve parasız bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

insanlar, yiyecek bir şey bulabilmek için toprak sahiplerinden borç istemek zorundaydılar -para yüzünden değil, çünkü meblağlar önemsizdi. Ancak zavallı borçlular faizi çalışma şeklinde geri ödemek mecburiyetindeydiler, alacaklılarının evlerini temizledikleri ve barınaklarının çatılarını onardıkları sürece en azından yiyecek ve barınacak bir yer bulabiliyorlardı. "Kaybedenler" için, dünyadaki insanların çoğu gibi, hayattaki en önemli harcamalar düğün ve cenaze harcamalarıydı. Bunun için epeyce para gerekiyordu ve mutlaka borç alınmak zorundaydı. Galley'in anlattığına göre, bu durumlarda genellikle, yüksek kasta mensup borç verenler, teminat olarak borçlunun kızlarından birini istiyordu. Yoksul adam ise kızının evliliği için borç para almak zorunda kaldığında, güvence olarak evlenecek kızın kendisini gösteriyordu. Gelin düğün gecesinden sonra borç verenin evine gönderiliyor, adamın cariyesi olarak orada birkaç ay geçiriyor, adam ondan bıktıktan sonra yakınlardaki bir orman kampına gönderiliyor ve babasının borcunu ödeyinceye kadar orada bir ya da iki yıl fahişe olarak çalışıyordu. Ancak borç ödenip bittikten sonra kocasının yanına dönüyor ve evlilik hayatına başlayabiliyordu.[6]

Bu şok edici, hatta öfke uyandırıcı bir şey gibi görünüyor, ama Galey yaygın bir adaletsizlik duygusundan söz etmiyor. Sanki herkes bunu olağan bir işleyiş gibi düşünüyor. Hatta ahlâki konularda en üst yargı yetkisine sahip olan yerel Brahma rahipleri arasında bile dile getirilen bir hoşnutsuzluk yoktu - gerçi bu çok şaşırtıcı sayılmaz, zira borç verenlerin önde gelenleri, genellikle Brahmanların kendileri idi.

Elbette burada bile, insanların kapalı kapılar ardında neler söylediklerini bilmek zordur. Bir grup Maoist isyancı bölgenin kontrolünü aniden ele geçirse (bazıları kırsal Hindistan'ın bu bölümünde faaliyet gösteriyor) ve yerel tefecileri yakalayıp mahkemeye çıkarsa, her tür görüşün ifade edildiğini işitebiliriz.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Yine de bence, Galey'in anlattıkları, bir uç ihtimali temsil ediyor: bizzat tefecilerin, en yüksek ahlaki otorite olduğu ihtimali. Bunu, sözgelimi, borç verenlerin ahlaki konumunun ciddi biçimde sorgulandığı Ortaçağ Fransası ile kıyaslayın. Katolik Kilisesi faiz karşılığı para vermeyi her zaman yasaklamıştı, ama bu kurallar sık sık yürürlükten kaldırılıyor ve bu yüzden Kilise yetkilileri vaaz kampanyaları başlatmak zorunda kalarak, bağışlarla geçinen rahipleri şehir şehir gezip tefecileri uyarmaya, tövbe ederek kurbanlarından aldıkları faizleri tamamen geri ödemedikleri takdirde, mutlaka cehenneme gideceklerini söylemeye gönderiyordu.

Birçoğu bugüne kadar gelmiş olan bu vaazlar, Tann'nın tövbekar olmayan borç verenleri nasıl cezalandıracağını anlatan dehşet verici hikâyelerle doludur: deliren veya korkunç hastalıklara yakalanan, ölüm döşeğinde yakında etlerini parçalayacak veya yiyecek yılanlarla veya şeytanlarla dolu kâbuslar gören zengin adamların hikâyeleri. On ikinci yüzyılda, bu kampanyalar zirveye ulaştığında, daha direkt cezalar uygulanmaya başladı. Papalık yerel din adamlarına talimatlar göndererek bilinen bütün tefecilerin aforoz edilmesini emretti; bu kişiler dini törenlere alınmayacak ve kutsal yerlere gömülmeyecekti. Jacques de Vitry adında bir Fransız kardinal, 1210'larda kaleme aldığı yazılarında, nüfus sahibi bir tefecinden bahsetmektedir. Dostları kuralları gözardı ederek tefecinin yerel kilise'nin avlusuna gömülmesine izin vermesi için bölgenin rahibini iknaya çabalamaktadır:

> Ölen tefecinin dostları çok ısrar ettiğinde, rahip bu baskılara şöyle bir cevap verdi. "Cesedi bir eşeğin sırtına yükleyelim ve Tanrının takdirini bekleyelim, bakalım cesede ne yapacak? Eşek cesedi nereye götürürse, artık kilise mi, mezarlık mı, yoksa başka bir yer mi olur, oraya gömelim." Ceset eşeğin sırtına yüklendi ve eşek sağa sola sapmadan şehirden çıktı ve dosdoğru hırsızların darağacından sallandırıldığı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yere doğru yürüdü, kuvvetle silkinerek cesedi idam sehpasının altındaki hayvan dışkılarının içine fırlattı.[7]

Dünya edebiyatına baktığımızda, borç verenler hakkında sempatik tek bir ifade bile bulmak neredeyse imkansızdır - hatta tanımı gereği faiz alan anlamına gelen profesyonel kredi verenler hakkında bile. Her zaman bu kadar bir kötü imaja sahip olmuş başka bir meslek (cellatlar?) var mıdır acaba? Tefecilerin, cellatların aksine, genellikle yaşadıkları topluluğun en zengin ve en güçlü insanları arasında yer alması dikkat çekicidir. Bir isim olarak "tefeci" bile borç canavarı, kanlı para, diyet, ruhun satılması ve hepsinin ardındaki, genellikle kendisi de bir tür tefeci, defterleriyle birlikte kötücül bir muhasebeci olarak temsil edilen; ya da tefecinin ardındaki, mesleğinden ötürü cehenneme gideceği belli olan bir günahkârın ruhunu almak için zamanını bekleyen belli belirsiz bir figür olarak görünen Şeytan gibi çağrışımlar yaratır.

Tarih boyunca, borç verenler için bu ayıptan kurtulmanın sadece iki etkili yolu olmuştur: ya sorumluluğu üçüncü bir tarafa yıkmak ya da borçlunun daha da kötü olduğunu iddia etmek. Örneğin ortaçağ Avrupası'nda, toprak sahipleri genellikle Yahudileri vekil olarak kullanmak suretiyle ilk yolu seçmişlerdir. Hatta çoğu "bizim Yahudilerimiz" diye konuşurlar - kişisel korumaları altındaki Yahudiler anlamında- oysa uygulamada kendi ülkelerindeki Yahudileri hayatlarını kazanmaları için tefecilikten başka her tür araçtan mahrum ederler (böylece yaygın olarak nefret edilmelerini garanti ederler), sonra da dönem dönem dönüp onların nefret edilecek yaratıklar olduklarını iddia eder ve parayı kendileri alırlar. İkincisi daha yaygın bir yaklaşımdır. Ancak borcun her iki tarafının da eşit derecede suçlu olduğu sonucuna yol açar; işin tamamı süfli bir iştir; genellikle iki taraf da lanetlidir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Diğer dini geleneklerin farklı perspektifleri vardır. Ortaçağ'da Hindu yasaları faizli borçlara izin vermekle kalmıyordu (başlıca şartı faizin asla anaparayı aşmaması idi), borcunu ödemeyen borçlunun ikinci kez dünyaya geldiğinde alacaklısının ailesinin kölesi -hatta daha sonraki söylemlere göre- atı veya öküzü olacağı vurgulanıyordu. Borç verenlere yönelik aynı ılımlı tavır ve borç alanlara ilişkin karma inancına dayanan intikam kavramı Budizm'in birçok kolunda görülür. Bununla birlikte tefecilerin fazla ileriye gittiği düşünüldüğü anda, Avrupa'dakilerle aynı türde hikayeler buralarda da ortaya çıkmaya başlar. Bir Ortaçağ Japonyası yazarı bunlardan biri olarak -ki gerçek bir hikaye olduğunda ısrar ediyor- MS 776 civarında yaşamış zengin bir yerel yöneticinin karısı Hiromushime'nin dehşet verici akıbetini anlatır. Bu olağanüstü açgözlü kadın,

> sattığı pirinç rakısına su katıyor ve bu sulandırılmış sake'yi satarak büyük kâr sağlıyordu. Birine bir şey ödünç vereceği zaman küçük bir ölçü kabı kullanıyordu, geri alırken ise büyük bir kap. Pirinç ödünç verirken terazisi küçük birimlere ayarlanıyordu, ödemeyi geri alırken ise büyük miktarlara. Zorla aldığı faiz müthişti - genellikle asıl borcun on katı, hatta bazen yüz katı. Borçlarını geri almak konusunda taviz vermezdi, hiç merhameti yoktu. Birçok kişi bu yüzden çaresizliğe düşüyordu; kadından kurtulmak için ailelerini terk ediyor ve diğer şehirlerde başıboş dolaşıyorlardı.[8]

Öldüğü zaman, rahipler yedi gün boyunca mühürlenmiş tabutunun başında dua ettiler. Yedinci gün, cesedi gizemli bir biçimde hayata döndü:

> Cesetine bakmaya gelenler tarif edilmez bir leş kokusuyla karşılaştılar. Belinden yukarısı öküze dönüşmüş, alnından dört inç boyunda boynuzlar çıkmıştı. Elleri öküzün toynaklarına dönüşmüş, tırnakları çatlamış ve öküz toynağının taraklarına benzemişti. Ama belinden aşağısı insan vücudu idi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Pirinçten hoşlanmadı ve ot yemeyi tercih etti. Yeyişi geviş getirmeye benziyordu. Çıplak vaziyette kendi dışkılarının üstünde yatıyordu.[9]

Seyredenler başına üşüştü. Suçluluk ve utanç içindeki aile, affedilmek için herkesin kendilerine olan bütün borçlarını iptal etti, servetlerinin büyük bir kısmını dini kuruluşlara bağışladılar, sonunda çok şükür, canavar öldü.

Kendisi de rahip olan yazar, bu hikâyenin açıkça vaktinden önce gerçekleşen bir reenkamasyon olduğunu düşünüyordu - kadın "makul ve doğru olanı" ihlal etmesi sebebiyle karma yasaları tarafından cezalandırılıyordu. Ancak yazarın bir sorunu, Budist kurallarında, özellikle bu konuda böyle bir örneğin olmamasıydı. Normalde, öküz olarak yeniden doğması gereken borçluydu, borç veren değil. Sonuç olarak bu hikâyenin anafikrini açıklamaya kalktığında, yazarın yorumları büsbütün kafa karıştırıcıdır:

> Bir sutra'da[3] şöyle yazar: "Borç aldığımız şeyi geri ödemezsek, dünyaya tekrar geldiğimizde bedelini at veya öküz olmakla öderiz.""Borçlu köle, alacaklı efendidir." Bir başkası: "Borçlu bir sülün, alacaklısı şahindir." Borç veren konumunda iseniz, borçlunuza geri ödemesi için ölçüsüz baskı yapmayın. Yaparsanız, tekrar doğduğunuzda at veya öküz olarak doğarsınız ve size borcu olan kişinin emrinde çalışmak zorunda kalırsınız, bunun bedelini kat kat fazlasıyla ödersiniz.[10]

İyi de bunlardan hangisi olacak? Tarafların her biri sonunda diğerinin ahırında hayvan olamaz.

Büyük dini geleneklerin hepsi, herhangi bir şekilde bu ikileme çarpıyor gibi görünüyor. Bir taraftan bütün insan ilişkilerinde borç bulunmasından ötürü, hepsi ahlâki açıdan tehlikelidir. Her iki taraf da, muhtemelen sadece bu ilişkiye girmekten dolayı suçlu durumundadır; en azından geri ödemenin gecikmesiyle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

suçlu duruma düşmek gibi önemli bir tehlikeye maruz kalmıştır. Öbür taraftan, birinin "hiç kimseye hiçbir şey borçlu değilmiş gibi" davrandığını söylediğimizde, pek de fazilet timsali birini tarif ediyor sayılmayız. Seküler dünyanın ahlak anlayışı büyük ölçüde başkalarına karşı borcumuzu yerine getirmekten oluşuyor ve bu yükümlülükleri ısrarla borç olarak düşünmek eğilimindeyiz. Rahipler belki, kendilerini seküler dünyadan tamamen çekerek bu ikilemden kaçınabilirler, ama galiba geriye kalan bizler, fazla anlamlı olmayan bir evrende yaşamaya mahkûm edilmişiz.

* * *

Hiromushime'nin hikâyesi, suçu, suçlayanın yüzüne çarpma güdüsünün mükemmel bir örneğidir -aynı tefeci ve eşek hakkındaki hikâyedeki gibi, dışkı, hayvanlar ve aşağılanmaya yapılan vurgular, açıkça şiirsel bir adaleti ifade ediyor; borç veren, borçluların her zaman maruz bırakıldığı aşağılanma ve onursuzluk duygularını yaşamaya zorlanıyor. Sanki şu sorunun daha çarpıcı, daha sezgisel bir ifadesine karşılık geliyor: "Gerçekte kim kime ne borçlu?"

Aynı zamanda, insanın, "Gerçekte kim kime ne borçlu" sorusunu sorduğu anda, nasıl da alacaklının dilini benimsemeye başladığını mükemmelen ortaya koyuyor.Tıpkı borcumuzu ödemediğimiz takdirde "bedelini dünyaya tekrar geldiğimizde at veya öküz olarak doğarak ödememiz" gibi; yani eğer ölçüsüz bir alacaklı iseniz, siz de "bedel ödeyeceksiniz." Demek ki karma felsefesinin adaleti bile bir iş sözleşmesinin diline indirgenebilir.

Şimdi bu kitabın esas meselesine geliyoruz: ahlak ve adalet duygumuzun bir iş sözleşmesi diline indirgenmesi, tam olarak ne anlama geliyor? Ahlaki yükümlülükleri borca indirgememiz ne anlama geliyor? Biri diğerine dönüşse ne değişir? Dilimiz piyasa tarafından bu derecede biçimlendirilirse, bunlar hakkında nasıl konuşacağız? Belli bir düzeyde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yükümlülük ile borç arasındaki fark basit ve açıktır. Borç, belli bir miktarda parayı ödeme yükümlülüğüdür. Sonuç olarak borç, başka türlü yükümlülüklerden farklı olarak, kesin olarak nicelleştirilebilir. Bu borçların basit, soğuk ve kişisellikten uzak olmasına imkân verir - dolayısıyla da devredilebilir hale gelir. Bir insan başka bir insana iyilik borçluysa veya hayatını borçluysa - bu spesifik olarak o kişiye karşı borçtur. Ama insan yüzde 12 faizle 40 bin dolar borçluysa, alacaklının kim olduğu gerçekte önemli değildir; tarafların hiçbiri -söz konusu borç bir iyilik, saygı veya gönül borcu olduğu zaman mutlaka dikkate alacağı gibi- diğer tarafın neye ihtiyacı olduğunu, ne istediğini, ne yapmaya gücünün yettiğini düşünmek zorunda değildir. İnsani etkilerini hesaplamak zorunda değildir; sadece anaparayı, cezaları ve faiz oranını hesaplamak zorundadır. Sonunda yerinizi yurdunuzu terk etmek, başka diyarlarda dolaşmak zorunda kalabilirsiniz, kızınız bir maden ocağında fahişelik yapmak zorunda kalabilir, evet bunlar üzücüdür, ama alacaklı için ikinci plandadır. Para paradır, sözleşme sözleşmedir.

Bu açıdan bakıldığında en önemli faktör ve bu sayfalarda uzun uzadıya incelenecek konu, paranın ahlakı kişisellikten uzak bir aritmetiğe dönüştürme gücü ve bu suretle, öfkelendirici ve tiksindirici olabilecek şeyleri haklı gösterme kapasitesidir. Şu ana kadar üzerinde durduğum şiddet faktörü ikincil görünebilir. "Borç" ile ahlaki yükümlülük arasındaki fark, sadece borçlunun mallarına el koyarak veya bacaklarını kırmakla tehdit ederek yükümlülüğü zorla yerine getirtebilecek silahlı adamların varlığı veya yokluğu değildir. Basit bir ifadeyle alacaklının, borçlunun ne kadar borcu olduğunu sayısal olarak belirtebilmesidir.

Ama biraz daha yakından bakacak olursak, bu iki unsurun -şiddet ve nicelleştirme- çok yakından birbirine bağlı olduğunu anlarız. Aslında birini diğeri olmadan bulmak neredeyse imkânsızdır. Fransız tefecilerin, Kilise

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yetkililerini bile taciz edebilen güçlü dostları ve kabadayıları vardı. Teknik açıdan yasadışı olan bu borçları başka nasıl tahsil edebilirlerdi? Hiromushime borçlularına karşı son derece katıydı -"merhamet falan göstermezdi"- ama o zamanlar, kocası yöneticiydi. Merhamet göstermek zorunda değildi. Arkamızda silahlı adamlar olmayan bizlerin, bu kadar hoşgörüsüz olmaya gücü yetmez.

İnsan ilişkilerini matematiğe çeviren şiddet yöntemi veya şiddet tehdidi, bu kitap boyunca sık sık karşınıza çıkacak. Borç konusuyla bağlantılı her şeyin etrafında dönüyor gibi görünen ahlaki tartışmaların nihai kaynağı budur. Sonuçta ortaya çıkan ikilem, galiba medeniyet kadar eskidir. Bu süreci antik Mezopotamya'nın en eski kayıtlarında görebiliyoruz; ilk felsefi ifadeleri Vedalarda[4] yer alıyor, yazılı tarihin başından beri sayısız şekilde ortaya çıkıyor ve halen, devlet ve piyasa; özgürlüğün, ahlakın, toplumsallığın doğasına ilişkin en temel kavramlarımızmış gibi, günümüz kuramlarının ana dokusunun altında yatmaya devam ediyor, ki bunların hepsi savaş, istila ve kölelik tarihi tarafından, artık gözümüzde canlandıramayacağımız yöntemlerle biçimlendirilmiştir, çünkü artık hiçbir şeyi başka türlü hayal edemiyoruz.

* * *

Borç tarihini yeniden incelemek için özellikle önemli bir anda olduğumuzu açıkça gösteren sebepler var. Eylül 2008'de, dünyayı neredeyse durma noktasına getiren finansal krizin başlangıcı yaşandı. Dünya ekonomisi birçok açıdan durdu da: gemiler okyanuslarda gidip gelmez oldu, binlercesi kura havuzlara alındı. Bina yapılmadığı için inşaat vinçleri söküldü. Bankalar kredilerine büyük ölçüde son verdi. Bu sadece halk arasında öfke ve şaşkınlık yaratmakla kalmadı, aynı zamanda borcu, parayı ve ulusların kaderini avucunda tutar hale gelen finansal kuruluşlar hakkında da aktüel tartışmalar başlattı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ama bu sadece bir andı. Tartışmalar asla sona ermedi.

İnsanların böyle bir tartışmaya hazır olmasının sebebi, yaklaşık son on yıl boyunca herkese anlatılan hikâyenin koca bir yalandan ibaret olduğunun ortaya çıkmasıydı. Gerçekten, bunu söylemenin daha kibar bir yolu yok. Yıllarca herkes, yeni, son derece karmaşık finansal icatlar hakkında anlatılanları dinleyip durdu: kredi ve meta türevleri, teminata dayalı ipotek borçları türevleri, hibrid menkul değerler, borç takası vs… Bu yeni türev piyasaları öyle inanılmaz derecede karmaşıktı ki -tekrarlanıp duran bir hikâyeye göre-, seçkin bir yatırım kuruluşu finansçıların bile henüz anlayamadığı kompleks bir borsa işlemleri programını çalıştırmak için astro-fizikçi almak zorunda kalmıştı. Mesaj çok açıktı: Bu işleri profesyonellere bırakın. Aklınız bu işleri almaz. Finans kapitalistlerinden hoşlanmıyorsanız bile (Galiba sevilecek bir tarafları olduğunu ileri sürecek pek az kişi bulunur), onlar son derece becerikliydiler, hatta olağanüstü becerikliydiler, yani finansal piyasaların demokratik gözetimi kesinlikle akıl almaz bir şeydi. (Birçok akademisyen bile bu tuzağa düştü. Çok iyi hatırlıyorum, 2006 ve 2007 yıllarında, zamane sosyal teorisyenleri sundukları makalelerde, bu yeni menkul değer türlerinin, yeni enformasyon türleri ile birleşmesiyle, zamanın, olasılığın -yani gerçeğin kendisinin-dönüşümünün başladığını müjdelediler. "Yağcılar!" diye düşündüğümü hatırlıyorum. Evet, öyleydiler.)

Sonra, taşlar yerine oturdukça, ortaya çıktı ki bunların hepsi değilse bile çoğu, nitelikli dolandırıcılıktan başka bir şey değilmiş. Yoksul ailelere, sonunda ödeyemez hale gelecekleri kaçınılmaz olan, bu şekilde ayarlanmış ipotekli emlak satmak; ödeyemez hale gelmelerinin ne kadar süreceği üzerinde bahis oynamak; ipotekli mülkleri ve bahsi bir arada paketlemek ve bu paketleri, bunların ne olursa olsun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

para kazandıracağını ileri sürerek kurumsal yatırımcılara satmak (bunlar belki de, ipotekle emlak alanların emeklilik hesaplarını bile kapsıyordu) ve söz konusu yatırımcıların bu paketleri para gibi dolaşıma sokmasına izin vermek; geri ödeme yükümlülüğünü de dev bir sigorta holdingine yıkmak gibi operasyonlardan oluşuyordu, öyle ki sigorta holdingi altında kaldığı borcun ağırlıyla batınca (ki bu mutlaka olacaktı), vergi ödeyenlerin parasıyla kurtarılacaktı (bu holdingler gerçekten bu şekilde kurtarılmıştır).[11] Başka bir ifadeyle bu, bankaların 70'lerin sonlarında Bolivya ve Gabon'daki diktatörlere kredi verirken yaptığına son derece benzer: aşırı ölçüde sorumsuzca borç verirken şunu biliyorlardı ki siyasetçiler ve bürokratlar borcun geri ödemesini sağlamak için her türlü çabayı gösterecektir, bunun sonucunda kaç insanın hayatı mahvolursa, kaç insan perişan olursa olsun.

Gelgelelim bu seferkinin şöyle bir farkı vardı, bankacılar bunu kavranması imkânsız bir ölçekte yapıyorlardı: döndürmek zorunda oldukları toplam borç miktarı, tüm dünyadaki bütün ülkelerin toplam gayrisafi yurtiçi hasılasından daha büyüktü - böylece dünyayı bir bunalıma sürüklüyor ve neredeyse sistemin kendisini yok ediyorlardı.

Ordular ve polis, çıkabilecek isyan ve kargaşalara hazırlıklıydı, ama hiçbiri olmadı. Fakat sistemin işleyişinde de önemli bir değişiklik olmadı. O zaman hepimiz, kapitalizmin belirleyicisi olan kuruluşların (Lehman Brothers, Citibank, General Motors) parçalanmasıyla ve üstün akılla ilgili bütün iddiaların yanlışlığının ortaya çıkmasıyla, en azından borç ve kredi kuruluşlarının özüne ilişkin daha geniş çaplı bir tartışma başlatabileceğimizi ve bunun tartışmadan ibaret kalmayacağını düşündük.

Amerikalıların çoğu radikal bir çözüme açık gibi görünüyordu. Anketler Amerikalıların büyük çoğunluğunun, *ekonomik sonuçları ne olursa olsun* banka

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kurtarmalarına karşı olduğunu, ancak emlak borcuna batmış sıradan vatandaşların kurtarılması gerektiğini düşündüğünü gösteriyordu. ABD için böyle bir durum olağanüstüdür. Kolonyal dönemden beri, Amerikalılar borçlulara en az sempati duyan halk olmuştur. Bu bir açıdan tuhaftır, zira Amerika'yı kuranlar büyük ölçüde kaçak borçlulardı, ama bu ülkede ahlak anlayışının borcunu ödemeyle bağlantısı, başka bir ülkeye nazaran çok daha derinlere işlemiştir. Kolonyal dönemde genellikle iflas eden borçluların kulağı bir direğe çivilenirdi. ABD, dünyada iflas kanunu çıkaran son ülkelerden biri olmuştur: 1787'de anayasanın hükümete özellikle bu görevi vermiş olmasına rağmen, 1898 e kadar bütün girişimler "ahlaki gerekçelerle" reddedilmişti.[12] Çığır açan bir yenilikti bu. Belki de tam bu sebepten ötürü, medya ve yasama organındaki tartışmayı yönlendirmekle görevli olanlar, zamanının gelmediğine karar verdiler. ABD hükümeti bu problem için üç trilyon dolarlık bir Geçici Yardım ayırdı ve hiçbir şey değişmedi. Bankacılar kurtarıldı; küçük ölçekli borçlular -az sayıdaki saçma istisna sayesinde- kurtarılmadı.[13] Tam aksine, '30'lardan beri yaşanan en büyük büyük ekonomik krizin ortasında, onlara karşı zaten, finansal şirketlerin yönlendirdiği bir tepki görmeye başlamıştık -bu kuruluşlar, şimdi yüzlerini kendilerini kurtaran hükümete dönmüş, finansal güçlük içindeki sıradan vatandaşlara karşı kanunun tüm gücünü kullanmasını istiyorlardı. Minneapolis-St. Paul'de *Star Tribune* şöyle yazıyordu: "Borçlu olmak suç değildir. Ama insanlar sürekli olarak borçlarını ödemedikleri için hapse atılıyorlar." Minnesota'da "borçlular için çıkarılan tutuklama emirleri, son dört yıl içinde yüzde 60 artmış, 2009'da 845 vakaya fırlamıştır… Illinois ve Güneybatı Indiana'da bazı yargıçlar, mahkemelerin verdiği borç ödeme emirlerini yerine getirmedikleri için borçluları hapse atıyor. Bazı aşırı vakalarda, insanlar asgari bir ödeme yapıncaya kadar hapiste kalıyor. Ocak ayında (2010) bir yargıç, Illinois'e

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bağlı Kenney'li bir adam için, kereste deposu borcuna karşılık 300 dolar ödeyinceye kadar süresiz tutuklu kalmasına hükmetti".[14]

Başka bir ifadeyle borçlulara hapis cezası verilmesinin geri dönüşüne çok benzeyen bir düzene doğru gidiyoruz. Bu arada tartışma girişimleri durdu, kurtarmalara yönelik kitlesel öfke dağıldı, galiba bir sonraki finansal felakete doğru amansızca yuvarlanıyoruz - bilinmeyen tek şey bunun ne kadar süreceği.

Öyle bir noktaya geldik ki şimdi küresel kapitalizmin vicdanı rolünü üstlenmeye çalışan IMF, bu süreç böyle devam ederse, bir dahaki sefere muhtemelen kurtarma yapılmayacağına ilişkin uyarılarda bulunmaya başladı. Halk artık buna dayanamayacak, sonuç olarak her şey paramparça olacak. Kısa süre önce bir manşette şöyle yazıyordu: "IMF uyarıyor: ikinci Kurtarma 'Demokrasiyi Tehdit Edecektir?" ("Demokrasiden kastettikleri "kapitalizm" elbette.) Hiç şüphe yok ki bu şunu gösteriyor: mevcut global ekonomik sistemin sürmesinden kendilerini sorumlu hisseden, birkaç yıl önce mevcut sistemin ebediyen devam edeceğini varsayıyormuş gibi davrananlar bile, şimdi her yerde kıyameti görüyorlar.

* * *

IMF'nin bu konuda haklı olduğu bir nokta var. Gerçekten çığır açan değişikliklerin kıyısında durduğumuza inanmamız için her türlü sebep var.

İtiraf edelim, genel izlenim bize, etrafımızdaki her şeyin tamamen yeni olduğunu düşündürüyor. Bu hepsinden fazla para için geçerli. Sanal paranın doğuşunun, nakit paranın plastiğe dönüşerek soyutlaşmasının, dolarların elektronik bilgi sinyalleri haline gelmesinin bizi eşi görülmemiş, yepyeni bir finans dünyasına taşıdığını kaç kez dinledik? Keşfedilmemiş bir ülkede olduğumuz varsayımı,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Goldman Sachs, AIG ve benzerlerinin, halkı bu göz kamaştırıcı yeni finansal enstrümanlarını hiç kimsenin anlayamayacağına kolayca inandırabilmesinin sebeplerinden biriydi. Gelgelelim konuyu geniş bir tarihsel ölçekte ele alırsak, ilk öğreneceğimiz şey sanal paranın hiç de yeni olmadığıdır. Gerçekte, paranın asıl şekli budur. Kredi sistemleri, çetele, hatta gider hesapları, nakit paradan çok önce vardı. Bunlar, medeniyetin kendisi kadar eskidir. Evet, tarihte külçelerin hâkim olduğu -altın ve gümüşün para *olduğunun* varsayıldığı— dönemler ile paranın bir soyutlama, sanal bir hesap birimi olarak varsayıldığı dönemler arasında gidiş gelişler görüldüğü doğrudur, ama tarihsel olarak önce kredi-para gelir; günümüzde tanık olduğumuz şey, ortaçağda, hatta antik Mezopotamya'da açıkça akla uygun kabul edilen varsayımların geri dönüşüdür.

Ama tarih bize, hayal edebileceğimiz şeylerin büyüleyici ipuçlarını veriyor. Örnek: geçmişte, sanal kredi-para çağlarında, işlerin çığırından çıkmasını önlemek için -borç verenlerin, bugün de yaptıkları gibi, herkesi sıkıp suyunu çıkarmak üzere, bürokratlar ve siyasetçilerle işbirliği yapmasını önlemek için- tasarlanmış kurumlar mutlaka vardı. Bunların yanı sıra, borçluları korumak için tasarlanmış kuruluşlar vardı. İçinde bulunduğumuz yeni borç çağı tam ters yönde başlamış gibi görünüyor. Bu IMF gibi, borçluları değil alacaklıları korumak üzere tasarlanmış global kuramların oluşturulmasıyla başladı. Aynı zamanda, burada söz ettiğimiz tarihsel ölçek açısından, bir veya iki on yıl hiçbir şey değildir. Neler olacağı hakkında çok az fikrimiz var.

* * *

Bu kitap borcun tarihi hakkında, ama aynı zamanda, insanoğlu ve insan toplumu nedir ve nasıl olabilir, gerçekte birbirimize ne borçluyuz, hatta bu soruyu sormanın anlamı nedir, gibi temel soruları sormak için

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tarihi bir yöntem olarak kullanıyor. Sonuç olarak bu kitap, bir dizi efsaneyi deşmeye kalkışarak işe başlıyor - sadece birinci bölümde ele alınan "Takas Efsanesi"ni değil, aynı zamanda herhangi bir şekilde bizim ekonominin ve toplumun doğasına ilişkin, genel kabul gören varsayımlarımızın temelini teşkil eden, tanrılara veya devlete olan ilksel borçlar hakkındaki rakip mitleri de. Bu genel kabul gören bakış açısına göre, devlet ve piyasa, taban tabana zıt prensipler olarak diğer her şeyin üstünde yer alır. Oysa tarihsel gerçekliğin ortaya koyduğu, bunların birlikte doğdukları ve her zaman iç içe olduklarıdır. Bütün bu yanlış algıların ortak noktası, toplumla, hatta kozmosla ilişkilerimiz bir iş sözleşmesinin terimleriyle tasavvur edilebilirmiş gibi, bütün insan ilişkilerini değiş tokuşa indirgeme eğilimidir. Bu da bizi başka bir soruyu sormaya iter: değiş tokuş değilse, peki ne? Beşinci bölümde, ekonomik hayatın ahlaki temeline ilişkin bir görüş oluşturmak için antropolojinin meyvelerinden yararlanarak bu soruya cevap vermeye başlayacağım ve ondan sonra paranın kökeni sorusuna dönerek, değiş tokuş prensibinin ta kendisinin, nasıl büyük ölçüde bir şiddet etmeni olarak ortaya çıktığını - paranın gerçek kökenlerinin suç ve cezada, savaş ve esarette, şeref, borç ve kefarette bulunabildiğini göstereceğim. Böylece sekizinci bölümde, sanal ve fiziksel para çağları arasındaki büyük değişimlerle birlikte, borç ve kredinin son beş bin yıllık gerçek tarihine başlamanın yolu açılacak. Bu keşiflerin pek çoğu son derece şaşırtıcıdır: Modern hak ve özgürlükler kavramlarının esaret yasalarındaki kökenlerinden yatırım sermayesinin ortaçağ Çin Budizmindeki kökenlerine, Adam Smith'ın en ünlü argümanlarının ortaçağdaki İranlı serbest piyasa teorisyenlerinin eserlerinden aşırılmış gibi görünmesine kadar (bu arada, günümüzdeki siyasal İslam'ın cazibesini anlamak için ilginç ipuçları içeren bir hikâyedir). Bütün bunlar, kapitalist imparatorlukların hâkim olduğu son beş yüz yıla yepyeni bir yaklaşım

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

getirmek için zemin oluşturuyor ve en azından günümüzde gerçekten neyin söz konusu olduğunu sormaya başlamamıza imkân veriyor.

Çok uzun zamandan beri, artık Büyük Sorular soramayacağımız şeklinde entelektüel bir görüş birliği var. Giderek daha fazla anlaşılıyor ki galiba başka bir seçeneğimiz yok.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

İkinci Bölüm

TAKAS EFSANESİ

Zor ve karmaşık her soru için, son derece basit ve dosdoğru, ancak yanlış bir cevap vardır.

- H.L. Mencken

Bir insanın belli bir şekilde davranma zorunluluğu ya da bir kişinin başka birine bir şey borçlu olması anlamındaki yükümlülüğü ile bir *borç* arasındaki fark nedir? Cevap basittir: Para. Borç ile yükümlülük arasındaki fark, borcun tam olarak nicelleştirilebilmesidir. Bu parayı gerektirir.

Mesele sadece borcu yaratanın para olmasından ibaret değildir; para ve borç kesinlikle aynı anda sahneye çıkmıştır. Bizlere kadar ulaşan en eski yazılı belgeler, kredi ve borçların, tapınakların düzenlediği karnelerin, tapınak arazilerinin kirası için borçlanılan paraların kaydedildiği Mezopotamya tabletleridir ve söz konusu tabletlerde bunların her birinin bedeli tahıl veya gümüş cinsinden kesin olarak belirtilmiştir. En eski ahlaki felsefe eserlerinin bazıları da, ahlakı bir borç olarak -yani, para cinsinden- algılamanın ne anlama geldiği hakkındaki düşünceleri içerir.

Dolayısıyla borcun tarihi, kaçınılmaz olarak paranın tarihidir - borcun insan toplumunda oynadığı rolü anlamanın en kolay yolu da, paranın yüzyıllar boyunca hangi biçimlere büründüğünü, paranın kullanılma biçimini ve kaçınılmaz olarak, bütün bunların ne anlama geldiğine ilişkin tartışmaları kavramaktan ibarettir. Bu bizim bildiğimizden çok farklı bir para tarihidir. Örneğin ekonomistler paranın kökenlerinden bahsettiği zaman, borç hep sonradan akla gelir. Önce takas gelir, sonra para; kredi ise ancak daha sonra ortaya çıkar. Fransa'da,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Hindistan'da veya Çin'de paranın tarihine ilişkin kitaplara bakacak olsak, karşımıza çıkan genellikle madeni paranın tarihi olur, kredi düzenlemeleri hakkındaki tartışmalara ise nadiren rastlanır. Hemen hemen bir yüzyıl boyunca, benim gibi antropologlar, bu resimde çok yanlış bir şey olduğuna sürekli dikkat çekti. Standart ekonomi tarihi versiyonunun, gerçek topluluklarda ve piyasalarda, hemen hemen her yerde, ekonomik hayatın gerçekte nasıl yürüdüğüne ilişkin gözlemlerimizle pek alakası yoktur - bu durumda insan, herkesin herkese onlarca farklı şekilde borçlu olduğunu ve işlemlerin çoğunun nakit para kullanmadan gerçekleştiğini fark eder.

Bu farkın sebebi nedir?

Bir kısmı, kanıtların niteliği gereğidir: metal paralar arkeolojik kayıtlara geçmiştir; kredi düzenlemeleri ise genellikle bulunmaz. Yine de, problemin kökü daha derinlerdedir. Kredi ve borcun varlığı her zaman ekonomistler için bir tür skandal olmuştur, zira borç para alanların ve verenlerin sadece "ekonomik" motivasyonlarla hareket ettiğini iddia etmek hemen hemen imkânsızdır (örneğin, bir yabancıya borç vermenin, insanın kuzenine borç vermesiyle aynı şey olduğunu iddia etmek gibi); dolayısıyla paranın hikâyesine, kredi ve borçtan tamamen arındırılmış hayali bir dünyada başlamak önemli görünmektedir. Paranın gerçek hikâyesini yeniden inşa etmek için antropolojinin araçlarını uygulamadan önce, geleneksel anlatıda neyin yanlış olduğunu anlamamız gerekir.

Ekonomistler genel olarak paranın üç fonksiyonundan bahsederler: mübadele aracı, hesap birimi, tasarruf aracı. Bütün ekonomi ders kitapları en önemlisinin birincisinin olduğunu kabul eder. Aşağıda *Economics'de* yer alan, Case, Fair, Gärtner ve Heather'ın kaleme aldığı oldukça tipik bir yazının özeti var (1996):

> Para, piyasa ekonomisinin işlemesi için hayatidir. Paranın olmadığı bir hayat hayal edin. Para

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ekonomisinin alternatifi takastır, insanlar malları ve hizmetleri, paranın aracılığı olmaksızın doğrudan başka mallar ve hizmetlerle takas ederler.

Takas sistemi nasıl çalışır? Diyelim ki canınız kahvaltıda krossan, yumurta ve portakal suyu istiyor. Markete giderek bunları parayla almak yerine bunlara sahip olan ve değiş tokuş etmek isteyen birilerini bulmanız gerekir. Ayrıca fırıncının, portakal suyu ve yumurta satıcısının isteyeceği bir şeye sahip olmanız gerekir. Fırıncı, portakal suyu ve yumurta satıcısı kalem istemiyorsa, elinizde kalem bulunması bir işe yaramaz.

Takas sisteminde, değiş tokuşun gerçekleşmesi için isteklerin çifte tekabülü gereklidir. Yani, değiş tokuş yapabilmek için sadece benim istediğim bir şeye sahip birini bulmam yetmez, ayrıca o kişinin benim sahip olduğum bir şeyi istemesi gerekir. Takas edilen malların çeşitleri az olduğu göreceli basit ekonomilerde, takas yapılacak birini bulmak zor değildir ve takas yöntemi sıklıkla kullanılır.[1]

Bu sonuncu nokta tartışmalıdır, ama o kadar muğlak bir dille ifade edilmiştir ki aksini kanıtlamak zordur.

Çok sayıda malın bulunduğu karmaşık bir toplumda takasla mübadele yapmak, katlanılmaz bir çaba gerektirir. Sıradan bir market alışverişinde satın aldığınız şeyleri satan ve bu mallara karşılık sizin sunduğunuz şeyleri almaya istekli olan insanları bulmaya çalıştığınızı hayal edin.

Üzerinde mutabık kalınan bir mübadele aracı (veya ödeme aracı) bu isteklerin çifte mutabakatı sorununu ortadan kaldırır.[2]

Şunu vurgulamak gerekir ki anlatılan gerçekte olan bir şey değil, tamamen hayali bir deneyimdir. Begg, Fisher ve Dornbuch *(Economics,* 2005), "Bir takas ekonomisi hayal edin" diye yazıyorlar. Maunder, Myers,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Wall ve Miller (*Economics Explained*, 1991), "Başka birinin emeğinin ürünleri ile, doğrudan kendi emeğinizi takas etmek zorunda kalsaydınız", diye yazıp ekliyorlar: "günümüzde karşılaşabileceğiniz zorluğu hayal edin." Parkin ve King ise *(Economics, 1995)* şöyle yazıyor: "hayal edin ki elinizde horoz var, ama gül almak istiyorsunuz."[3] Örnekler sonsuza kadar çoğaltılabilir. Günümüzde kullanılan bütün ekonomi ders kitapları, problemi bu şekilde ortaya koyuyor. Diyorlar ki tarihte paranın olmadığı bir zamanın yaşandığını biliyoruz. Nasıl bir şeydi acaba? Haydi, bugünkü gibi bir ekonomiyi hayal edelim, ama parasız olacak. Kuşkusuz çok zor olurdu! Demek ki insanlar kolaylık uğruna parayı icat etmek zorundaydılar.

Ekonomistler için paranın hikâyesi takas fantezisiyle başlar. Problem, bu fanteziyi zaman ve mekânda nereye yerleştireceğimizdir: Mağara adamlarından mı, Pasifik Adaları'nda yaşayanlardan mı, Amerika'nın sınırlarından mı bahsediyoruz? Ekonomist Joseph Stiglitz ve John Driffill tarafından yazılan bir ders kitabı, bizi hayali bir New England veya Midwestern şehrine benzeyen bir yere götürüyor:

> Eski tarzda bir çiftçinin küçük bir şehirde demirci, terzi, bakkal ve doktorla takas yaptığını hayal edin. Ancak basit bir takasın gerçekleşmesi için, isteklerin çifte tekabülü gereklidir… Henry'nin patatesleri var, ayakkabı istiyor, Joshua'nın fazladan bir çift ayakkabısı var ve patates istiyor. Ama eğer Henry'nin elinde odun varsa ve Josuha'nın buna ihtiyacı yoksa, Joshua'nın ayakkabılarını takas etmesi için, birinin veya ikisinin birden çok taraflı bir değiş tokuş yapmak umuduyla daha fazla kişi aramaya girişmeleri gerekir. Para, çok taraflı değiş tokuşu daha basit hale getirir. Henry odunlarını para karşılığında başka birine satar ve bu parayı kullanarak Josuha'nın ayakkabılarını alabilir.[4]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Karşımızda yine bugünküne benzer hayali bir ülke var, tek farkı para bir şekilde ortadan yok olmuş. Sonuç olarak hiçbir anlamı yok: onların hayalindeki böyle bir yerde kim bir bakkal dükkânı açar? Mallar nasıl temin edilir? En iyisi bunu bir kenara bırakalım. Ekonomi ders kitabı yazan herkesin kendini aynı hikâyeyi anlatmak zorunda hissetmesinin basit bir sebebi var. Ekonomistler için, bu hikâye gerçek anlamda, bugüne kadar anlatılmış olan en önemli hikâyedir. Önemli bir tarih olan 1776 yılında, Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörü olan Adam Smith, bu hikâyeyi anlatmak suretiyle, ekonomi bilimini yaratmayı başarmıştır.

Smith bu hikâyeyi kafasından uydurmamıştı. Daha MÖ 330 yılında, Aristoteles siyasi tezlerinde muğlak bir şekilde benzer görüşleri tartışıyordu. Ona göre, aileler ihtiyaçları olan her şeyi kendileri üretmeliydi. Aşamalı olarak, belki bazıları uzmanlık kazanabilirdi, diyelim bazıları mısır yetiştirir, diğerleri şarap yapar; böylece birbirleriyle değiş tokuş yapabilirlerdi.[5] Aristoteles'in varsayımına göre, para bu sürecin sonunda ortaya çıkmış olmalıydı. Ama aynı hikâyeyi ara sıra tekrar eden ortaçağ hocaları gibi Aristoteles de nasıl olacağı konusunda kesinlikle net değildi.[6]

Kolomb'dan sonraki yıllarda, İspanyol ve Portekizli serüvenciler yeni altın ve gümüş kaynakları bulmak için dünyanın altını üstüne getirdiğinde, bu hayali hikâyeler yok oldu. Kesinlikle hiç kimse, bir takas ülkesi keşfettiğinden bahsetmiyordu. On altıncı -ve on yedinci- yüzyılda Batı Hint Adalarında ve Afrika'da dolaşan seyyahların çoğu, bütün toplumların mutlaka kendilerine özgü paraları olacağı kanısındaydılar, zira bütün toplamların hükümetleri olurdu ve bütün hükümetler para basardı.[7]

Öte yandan Adam Smith, kendi zamanının geleneksel düşünce tarzını ters çevirmeye kararlıydı. Her şeyden önce, paranın hükümetin eseri olduğu kavramına karşı çıktı. Smith bu düşünceleriyle,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hükümetin özel mülkiyeti koruma ihtiyacıyla başladığını ve en çok bu işleviyle sınırlı kalmaya çalıştığında başarılı olduğunu ileri süren John Locke gibi felsefecilerin Liberal geleneğinin fikri mirasçısıydı. Smith, mülkiyet, para ve piyasanın siyasi kuramlardan önce de var olmakla kalmadığı, hatta tam olarak insan topluluğunun temelleri olduğu fikrinde ısrar ederek tartışmanın kapsamını genişletiyordu. Ayrıca, hükümet eğer parasal faaliyetlerde herhangi bir rol oynayacaksa, para biriminin sağlamlığını garanti etmekle sınırlı kalmalıydı. Bu argüman, ekonominin -örneğin ahlak ve siyasetten farklı olarak- kendine özgü prensipleri ve yasaları olan bir insan faaliyeti alanı olduğunda ısrar etmesinin temeliydi.

Smith'in argümanı detaylarıyla incelenmeye değer, çünkü bu, dediğim gibi, ekonomi disiplininin en büyük kurucu efsanesidir.

Ekonomik hayatın, diye başlıyor, temeli tam olarak nedir? "İnsan doğasının. .. değiş tokuş, takas, bir şeyi başka bir şeyle değiştirmek yönündeki eğilimidir." Hayvanlar böyle bir şey yapmaz. Smith şunu belirtiyor: "hiç kimse, bir köpeğin başka bir köpekle adil ve bilinçli bir şekilde kemik takas ettiğini görmemiştir."[8] Ama insanlar, kendi hallerine bırakılırsa, mutlaka nesneleri kıyaslamaya ve değiş tokuş etmeye başlar. İnsan davranışı budur. Hatta mantık ve konuşma gerçekte alışverişin çeşitli biçimleridir. İnsanlar bütün bunları yaparken en büyük yararı elde etmeye, değiş tokuştan en fazla kârı sağlamaya çalışırlar.[9]

Sonuçta insanlığın bütün kazananlarının ve medeniyetin sebebi olan işbölümünü yaratan, bu değiş tokuş dürtüsüdür. Bu noktada sahne değişir, ekonomistlerin uzak, düşsel ülkelerinden birine dönüşür - Kuzey Amerika Kızılderilileri ile Orta Asya'nın kırsal göçerlerinin karışımı gibi bir şeye:[10]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Avcı ve çobanlardan oluşan bir kabilede, diğerlerinden daha hevesli ve hünerli biri, ok ve yayları yapar. Bunları sık sık arkadaşlarından aldığı sığır ve av etleriyle değiştirir; sonunda bu şekilde eline, kendi başına avlanmaya gitmesine kıyasla daha fazla sığır ve av eti geçtiğini anlar. Dolayısıyla kendi çıkarı açısından, ok ve yay yapmak asıl işi haline gelir ve bir tür silahçı olur. Başka biri küçük kulübelerin veya seyyar evlerinin iskelet ve örtülerini yapmakta uzmanlaşır. Bu şekilde komşularına yararlı olmaya başlar, onlar da karşılığında kendisini sığır ve av etiyle ödüllendirirler, sonunda bu işi tamamen meslek edinir ve bir tür ev-marangozu olur. Bir üçüncüsü ise demirci veya mangal ustası olur; dördüncüsü barbarların en önemli giyeceği olan hayvan postlarını ve derilerini tabaklar veya işler…

Uzman ok yapanlarımız, çadır yapanlarımız olduktan sonra, insanlar ortada bir problem olduğunu anlamaya başlar. Birçok örnekte olduğu gibi, hayali barbarlardan küçük kasaba dükkânı sahipleri dönüşmeye nasıl eğilimli olduğumuza dikkat edin:

> İşbölümü ortaya çıkmaya başladığında, bu değiş tokuş gücü sık sık tıkanmış ve işleyişi zorlaşmış olmalı. Diyelim ki bir adamın elinde belli bir maldan, kendi ihtiyacından fazlası var, başka bir adamın ise ihtiyacından azı. Tabii birincisi bu malın fazlasını elden çıkarsa memnun olacaktır, İkincisi de satın alsa. Ama ikincinin elinde takas etmek için birincinin ihtiyacı olan herhangi bir şey yoksa aralarında bir takas gerçekleşemez. Kasabın dükkânında kendi başına tüketebileceğinden daha fazla et vardır, biracı ve fırıncı bunun bir kısmını satın almaya istekli olabilir. Ama ellerinde bunun karşılığında verebilecekleri bir şey yoktur.
>
> […]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Bu durumlarda karşılaşılan zorluklardan kaçınmak için, işbölümünün ortaya çıkmasından sonra, doğal olarak toplumun her döneminde, her aklı başında adam işlerini, kendi mesleğinin ürününden başka, muhtemelen hemen herkesin kendi ürünüyle takas etmek isteyeceğini düşündüğü herhangi bir üründen belli bir miktarı elinin altında bulunduracak şekilde yürütecektir.[11]

Böylece herkes mutlaka, başkalarının isteyebileceğini düşündüğü bir şeyi stoklamaya başlayacaktır. Bu paradoksal bir etki yapar, çünkü belli bir noktada, o mal değer kaybetmek yerine (çünkü herkeste bir miktar vardır), daha değerli olur (çünkü fiilen, para birimi olmuştur):

> Tuzun Habeşistan'da yaygın bir ticaret ve mübadele aracı olduğu söylenir; Hindistan sahillerinde belli bir tür deniz kabuğu; Newfoundland'da kurutulmuş morina balığı; Virginia'da tütün; bazı Batı Hindistan kolonilerinde şeker; bazı başka ülkelerde hayvan postları ve işlenmiş deri; bana söylediklerine göre, bugün bile İskoçya'nın bir köyünde işçilerin firma veya birahaneye para yerine çivi götürdükleri az görülen bir şey değilmiş.[12]

Elbette sonuçta, en azından birbirinden uzak yerler arasında yapılan ticarette, bunların hepsi değerli madene dönüşüyor, zira bu madenler para olarak hizmet etmeye çok uygun, dayanıklı, taşınabilir ve istediğiniz kadar birbirinin aynısı parçalara bölünebilir.

> Bu amaçla farklı ülkelerde farklı madenler kullanıldı. Antik Spartalılar arasında demir; Antik Romalılar arasında bakır, ticaretle uğraşan ve zengin tüm ülkeler arasında altın ve gümüş yaygın ticaret aracıydı.
>
> […]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Bu madenler başlangıçta bu amaç için, mühür veya baskı olmaksızın, işlenmemiş çubuklar halinde kullanıldı…
>
> […]
>
> Metallerin böyle işlenmemiş halde kullanılmasının iki önemli zorluğu vardı; birincisi tartma, İkincisi ise ayarlama sorunu. Değerli metallerde, miktardaki küçük bir fark değerinde büyük fark yarattığı için, ağırlığı tam olarak belirlemek için bile, en azından çok hassas ağırlıklar ve teraziler gerekir. Özellikle altının tartılması çok nazik bir işlemdir…[13]

İşin nereye gittiğini görmek zor değil. Şekilsiz metal kütlelerini kullanmak takastan daha kolay, ama birimler standart hale getirilirse -örneğin ağırlığı ve hilesiz olduğu garanti edilerek, mühürlü tek tip metal parçalar basılırsa- işler daha da kolaylaşmaz mı? Elbette kolaylaşır, işte böylece metal para doğmuştur. Evet, bozuk para basılması işin içine hükümetlerin girmesi demekti, zira genellikle darphaneleri hükümetler işletir; ama hikâyenin standart versiyonunda, hükümetlerin bu işteki rolü sınırlı bir roldür -para arzını garanti etmek- bunu da kötü yapma eğilimindedirler, çünkü tarih boyunca vicdansız krallar paranın ayarını bozarak, enflasyona sebep olarak ve başlangıçta basit bir ekonomik genel kabul nesnesi olan şeyde başka türlü siyasi tahribatlara yol açarak çeşitli yolsuzluklar yapmışlardır.

Bu hikâye sadece ekonomi disiplinin kuruluşunda değil, aynı zamanda ahlak ya da siyasetten ayrı, kendine özgü kuralları olan, ekonomistlerin çalışma alanı olarak kendilerine ayırabilecekleri, "ekonomi" diye adlandırılan bir şey olduğu fikrinin kuruluşunda da önemli bir rol oynamıştır.

"Ekonomi", bizim doğal değiş tokuş ve takas içgüdümüzün tatmin edildiği yerdir. Değiş tokuşa ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

takasa hâlâ devam ediyoruz. Her zaman da edeceğiz. Para sadece yöntemlerin en etkinidir.

Karl Menger ve Stanley Jevons gibi ekonomistler daha sonra hikâyenin detaylarını geliştirdiler, bunların çoğu rastgele istekleri olan rastgele seçilmiş insanların, teoride, sadece para olarak bir tek madde üretmekle kalmayıp, tektip bir fiyat sistemi yaratabileceklerini göstermek için çeşitli matematik denklemler ilave ettiler. Bu süreçte ayrıca, her tür etkileyici teknik terimi değiştirdiler (örneğin, "zorluklar", "işlem masrafları" haline geldi). En can alıcı nokta da, şu anda bu hikâyenin insanların çoğu tarafından genel kabul görmesidir. Okul kitaplarında ve müzelerde çocuklara bunu öğretiyoruz. Herkes bunu biliyor. "Çok eski zamanlarda takas vardı. Çok zordu. Bu sebeple insanlar parayı icat ettiler. Arkasından bankacılığın ve kredinin gelişmesi geldi." Bütün bunlardan son derece basit, dümdüz bir ilerleme süreci çıkıyor, insanlığı Taş Devri'nin mamut dişiyle yapılan takasından menkul değer borsalarına, koruma fonlarına ve teminatlı türevlere kadar taşıyan, mantıklı ve karşı konmaz, giderek karmaşıklaşan ve soyutlaşan bir süreç.[14]

O kadar yaygınlaştı ki her yerde hazır ve nazır hale geldi. Para ne zaman karşımıza çıksa, bu hikâye de çıkıyor. Madagaskar'da Arivoimamo şehrinde bir Kalanoro ile, yerel medyumun evinde bir sandıkta sakladığını iddia ettiği, ufak, hayaletimsi bir yaratıkla mülakat yapma ayrıcalığını yaşadım. Ruh, bölgenin tefeci canavarına, korkunç bir kadın olan Nordine'in erkek kardeşine aitti ve dürüst olmak gerekirse bu aile ile hiçbir işim olsun istemiyordum, ama bazı dostlarım ısrar ettiler - ne de olsa antik zamanlardan kalma bir yaratıktı. Yaratık bir perdenin arkasından, ürkütücü, öteki dünyaya aitmiş gibi bir sesle konuştu. Ama gerçekten ilgilendiği tek konu, paraydı. Sonunda bütün bu maskaralıktan gına gelince, şunu sordum, "eski

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

zamanlarda, henüz hayatta iken para yerine ne kullanırdınız?"

Esrarengiz ses derhal cevap verdi, "Hayır. Para kullanmazdık. Eski zamanlarda malları doğrudan takas ederdik, birini verip diğerini alarak…"

* * *

Evet, bu hikâyenin gitmediği yer yok. Ekonomik ilişkiler sistemimizin kurucu efsanesi. Ortak aklımızın derinlerine o kadar işlemiş ki Madagaskar gibi yerlerde bile, dünya üzerinde yaşayan insanların çoğunluğu bile paranın başka bir şekilde ortaya çıkmış olabileceğini düşünemiyor.

Sorun şu ki böyle bir şey olduğuna ilişkin hiçbir kanıt yok, hatta böyle olmadığını gösteren pek çok kanıt var.

Yüzyıllardır kâşifler bu hayali takas ülkesini bulmak için uğraştı - hiçbiri başarılı olamadı. Adam Smith, hikâyesini Kuzey Amerika yerlilerine dayandırıyordu (diğerleri Afrika veya Pasifik ülkelerini tercih ettiler). Smith'in zamanında, en azından, İskoçya kütüphanelerinde Amerika yerlilerinin ekonomik sistemine ilişkin güvenilir bilgi olmadığı söylenebilir. Ama yüzyılın ortalarında, Lewis Henry Morganın Altı Irokua Milleti[5] betimlemeleri, diğer çalışmalarının yanı sıra yayımlandı ve bu açıkça ortaya koydu ki Irokua halklarının en önemli ekonomik kurumu, 'longhouse' adı verilen komünal konutlardı, malların çoğu burada toplanır, daha sonra kadınlar kurulu tarafından dağıtılırdı, ok başlıkları ile et parçalarını değiş tokuş eden hiç kimse yoktu. Ekonomistler bu bilgiyi tümüyle gözardı etti.[15] Örneğin, Stanley Jevons 1871'de yazdığı, paranın kökeni konusunda bir klasik olarak kabul edilen kitabında, örneklerini doğrudan doğruya Smith'ten almıştır, av etini geyik ve kunduz derisiyle takas eden Kızılderililer gibi; Smith'in bunu tümüyle uydurduğunu açıkça gösteren gerçek, Kızılderili hayatı tasvirlerinden hiç yararlanmamış olmasıdır. Bu sıralarda, misyonerler,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

serüvenciler, koloni yöneticileri, genellikle yanlarına Smith'in kitabını alarak takas ülkesini bulmak ümidiyle tüm dünyaya yayılmışlardı. Hiçbiri hiçbir şey bulamadı. Keşfettikleri şey, neredeyse sonsuz çeşitlilikteki ekonomik sistemlerdi. Fakat bugüne kadar hiçbiri, dünyanın hiçbir yerinde, komşular arasında, "şu ineğe karşılık yirmi tavuk veririm" şeklinde bir ekonomik alışveriş modeline rastlamadı.

Cambride'den Caroline Humprey, takasla ilgili bilimsel antropoloji çalışmasında şu sonuçları tam bir kesinlikle belirtiyor: "Paranın takastan sonra ortaya çıkmasını bir yana bırakın, takas ekonomisinin saf ve basit bir örneği hiçbir zaman tasvir edilmemiştir; mevcut etnografya çalışmasının tümü, böyle bir şeyin hiç var olmadığını gösteriyor."[16]

Şimdi, bütün bunlar takasın hiç var olmadığı anlamına gelmez, Smith'in "barbarlar" diye adlandırdığı türde insanların böyle bir şeyi kesinlikle uygulamadığı anlamına da gelmez. Yalnız, Smith'in hayal ettiği gibi, aynı köyün insanları arasında asla uygulanmadığını gösterir. Genellikle yabancılar, hatta düşmanlar arasında yapılır. Brezilya'nın Nambikwara halkıyla başlayalım; bütün kriterlere uygun gibi görünüyorlar: işbölümünün fazla gelişmiş olmadığı, geleneksel olarak her biri en fazla yüz kişi olan küçük gruplara ayrılmış, basit bir toplum. Arada bir gruplardan biri bir başkasının yakınlarında ateş yakarsa, ötekiler ticari amaçlarla görüşmek üzere temsilciler gönderiyor. Teklif kabul edilirse, önce kadınları ve çocukları ormana saklıyorlar, sonra öteki grubun erkeklerini kampa davet ediyorlar. Her grubun bir şefi oluyor, herkes bir araya gelince şeflerin her biri diğer tarafı öven, kendi tarafını küçümseyen resmi bir konuşma yapıyor; herkes silahları bir tarafa koyarak birlikte şarkı söylüyor ve dans ediyor - gerçi bir askeri muharebenin taklidi bir dans bu. Sonra, her iki taraftan kişiler, alışveriş yapmak üzere birbirine yaklaşıyor:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Kişi bir nesneyi istiyorsa, onun ne kadar güzel olduğunu söyleyerek göklere çıkarır. Bir adam nesneye değer veriyor ve onun karşılığında çok şey istiyorsa, çok değerli olduğunu söylemek yerine işe yaramadığını söyleyerek onu kendine saklamak isteğini gösterir. Başkasının almak istediği bir balta için "Bu balta işe yaramaz, çok eski, çok kör" der.
>
> Bu pazarlık uzlaşma yapılıncaya kadar öfkeli bir ses tonuyla sürüp gider. Anlaşmaya varılınca taraflardan her biri nesneyi diğerinin elinden kapıp alır. Bir gerdanlık takas ediliyorsa, adam onu çıkarıp diğerinin eline vermez, aksine diğer kişinin güç gösterisi yaparak çekip alması gerekir. Taraflardan biri biraz aceleciyse ve pazarlık sona ermeden önce nesneyi kapıp alırsa genellikle kavgaya dönüşen çatışmalar olur.[17]

Bütün bu işler büyük bir şenlikle son buluyor, kadınlar geri dönüyor, ama bu da sorunlara yol açabiliyor, zira müzik ve eğlence ortamında bol bol baştan çıkarma fırsatı söz konusu. Bazı durumlarda kıskançlık kavgaları çıkabiliyor. Arada sırada insanların öldürüldüğü oluyor.[18]

Demek ki bütün bu şenliğe rağmen, takas farklı şartlarda düşman olabilecek insanlar arasında ve savaşın patlak vermesine kıl payı kala olup bitiyordu, ayrıca - eğer etnologa inanılacak olursa- taraflardan biri daha sonra kârlı çıkacağına karar verirse, durum kolayca gerçek bir savaşa dönüşebiliyordu.

Dünyanın etrafında yarım tur atarak ışığımızı Avustralya'daki Batı Arnhem ülkesine çevirelim. Burada yaşayan Gumvinggu halkı, *dzamalag* adı verilen törensel takas ritüellerinde komşularını ağırlamakla ün kazanmıştır. Burada fiili şiddet tehlikesi çok daha uzak gibi görünür. İşleri kolaylaştıran kısmen, bütün bölgeyi içine alan, akraba gruplarına ayrılma sisteminin varlığıdır. Hiç kimse, nereden gelirse gelsin kendi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

akraba grubuna mensup kişilerle evlenemez, hatta seks yapamaz, ama diğer gruba mensup herhangi biri teknik olarak uygun sayılır. Dolayısıyla, en ücra topluluklarda bile bir erkek için kadınların yarısı kesinlikle yasaktır, diğer yarısı meşru adaydır. Ayrıca bölge, yerel uzmanlaşma alanlarını bir araya getirmiştir: her topluluğunun, başkalarıyla takas edebileceği kendine ait ticari ürünleri vardır.

Şimdi, Ronald Berndt adlı bir antropologun 1940'larda tespit ettiği bir *dzamalag* anlatısına sıra geldi.

Her zamanki gibi yabancıların, bazı pazarlıklardan sonra evsahibinin ana kampına davet edilmesiyle başlıyor. Bu örnekteki ziyaretçiler "kıymetli tırtıllı mızrakları" ile ünlü - ev sahipleri de iyi Avrupa kumaşları edinmiş. Alışveriş, kadın ve erkeklerden oluşan ziyaretçi tarafın kampın "meydanı" olan dans pistine girmesi ve bunlardan üçünün ev sahiplerini müzikle eğlendirmesi ile başlar. İki erkek şarkı söylemeye başlar, üçüncüsü *didjeridu* ile onlara eşlik eder. Çok geçmeden ev sahibi tarafın kadınları gelir ve müzisyenlere doğru hücum eder.

> Erkekler ve kadınlar ayağa kalkar ve dansa başlar. Karşı akraba gruptan iki Gunwinggu kadının şarkı söyleyen erkeklere "*dzamalag* vermesiyle" *dzamalag* başlamış olur. Kadınların her biri bir erkeğe bir parça kumaş verir, vurur veya dokunur, yere iter, "*dzamalag* koca" diye hitap eder ve erotik şakalar yapar. Sonra yine karşı gruptan bir kadın düdük çalan adama kumaş verir, iter, onunla şakalaşır.
>
> Bu, *dzamalag* değiş tokuşunu başlatır. Karşı gruptan kadınlar gelip giderken, kumaş verirken, vururken ve çiftleşmeye davet ederken ziyaretçi grubun erkekleri sessizce oturur; şarkılar ve dans devam ederken, eğlence ve alkışların ortasında, kadınlar çekinmeden erkeklere istedikleri her şeyi yapar. Kadınlar erkeklerin peştamallarını çözmeye

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> veya penislerine dokunmaya çalışır, çiftleşmek için "meydandan" çekip uzaklaştırır. Erkekler gönülsüz gibi görünerek *dzamalag* partnerleriyle birlikte dansçıları aydınlatan ateşten uzağa, çalılıkların arasına çiftleşmeye gider. Kadınlara tütün veya boncuk veriler. Kadınlar döndükleri zaman bu tütünün bir kısmını kendilerini *dzamalag*'a gitmeye teşvik eden kocalarına verir. Kocalar da bu ürünü kendi kadın *dzamalag* partnerlerine ödeme yapmak için kullanır…[19]

Ortaya yeni şarkıcılar ve müzisyenler çıkar, bunlar da saldırıya uğrar ve çalılıklara sürüklenir; erkekler Gunwinggu konukseverliğinin ününü sürdürmek için "utanacak bir şey yok" diye karılarını teşvik ederler; en sonunda bu erkekler de ziyaretçilerin karılarına yaklaşır, kumaş teklif eder, vurur, çalılıklara götürür. Boncuklar ve tütün dolaşıp durur. Nihayet, katılımcıların her biri en az bir kez eşleştikten ve konuklar aldıkları kumaşları yeterli bulduktan sonra, kadınlar dans etmeyi bırakır ve iki sıra halinde ayakta durur, ziyaretçiler de onlara ödeme için sıraya girer.

> Sonra bir akraba grubuna mensup ziyaretçi erkekler, karşı akraba grubunun kadınlarının karşısında dans ederek onlara "*dzamalag* verir. Kürek uçlu mızraklarını, kadınları mızraklamak istiyormuş gibi doğrultur, ama bunun yerine bıçağın yassı tarafıyla vururlar. "Sizi mızraklamayacağız, çünkü bunu zaten penislerimizle yaptık." Mızrakları kadınlara verirler. Sonra diğer akraba grubunun erkekleri, karşı grubun kadınlarına aynı hareketleri yapar, onlara ucu tırtıklı mızrakları verirler. Böylece tören sona erer, bunu herkese yiyecek dağıtılması izler.[20]

Bu çok çarpıcı bir örnek, ama çarpıcı örnek aydınlatıcıdır. Göründüğü kadarıyla burada Gunwinggu ev sahiplerinin başardıkları şey, Batı Arhnem ülkesindeki komşu halklarla göreceli dostça ilişkilerine dayanarak, (müzik ve dans, potansiyel düşmanlık, cinsel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

oyunlar) bütün unsurları Nambikwara takasının içine sokmak ve bu takası bir tür festivale dönüştürmek - tehlike riski barındırdığı söylenebilir, ama (etnografın da vurguladığı gibi) ilgili herkesin müthiş eğlenceli bulacağı bir festival.

Takas yoluyla ticaret vakalarının ortak noktası, söz konusu toplulukların bir daha muhtemelen asla bir araya gelmeyecekleri yabancılarla, sürekli bir ilişkiye kesinlikle girmeyecekleri kişilerle bir araya gelmeleridir. Direkt değiş tokuşun rahatlığının sebebi budur: tarafların her biri alışverişini yapar ve yürüyüp gider. Bu başlangıçta, ticaretin inşası için gereken şenliğin olağan temeli olan, paylaşılan zevkler, müzik ve dans şeklinde gelişen bir sosyalleşme örtüsü yaymakla mümkün olur. Sonra sıra gerçek alışverişe gelir; yabancılar arasındaki maddi meta alışverişinde her iki taraf, tarafların hiçbirinin diğerinden istifade etmemesi için belirli bir nedeni olmadığı durumlarda, mutlaka mevcut olan potansiyel düşmanlığı, yapmacık bir saldırganlık gösterisiyle sergiler - gerçi Nambikwara olayında, sosyalleşme örtüsü son derece ince olduğundan yapmacık saldırganlığın her an gerçeğe dönüşme tehlikesi vardır. Cinselliğe karşı rahat tavırlarıyla Gumvinggu'lar, paylaşılan zevkler ile saldırganlığı tam olarak aynı şeye dönüştürmeyi maharetle becermiştir.

Ekonomi ders kitaplarının dilini hatırlayalım: "Paranın olmadığı bir toplum hayal edin." "Bir takas ekonomisi hayal edin." Bu örneklerin apaçık ortaya çıkardığı şey, çoğu ekonomistin hayal gücünün ne kadar sınırlı olduğudur.[21]

Neden? En basit cevap şu olabilir: "Ekonomi" adı verilen, her şeyden önce insanların nasıl ayakkabıların patatesle, kumaşın mızrakla değiş tokuşu için en avantajlı düzenlemenin peşinde olduğuyla uğraşan bir disiplinin var olabilmesi için, mal takasının savaşla, tutkuyla, macerayla, gizemle, seksle veya ölümle hiçbir ilişkisi olmadığını varsaymak gerekir. Ekonomistler,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

insan davranışının farklı katmanları arasında bir bölünme olduğunu varsayar, ne ki Gunwinngu ve Nambikwara gibi halklar arasında hiç böyle bir şey yoktur. Bu bölünmeler, daha sonra çok spesifik kurumsal düzenlemelerle sağlanır -hukukçuların, cezaevlerinin ve polisin varlığı gibi-, böylece birbirlerinden hiç hoşlanmayan, sürekli bir ilişki kurmak niyetinde olmayan, sadece mümkün olduğunca diğerlerinin mülklerini ele geçirmekle ilgilenen insanlar bile, en azından bunun en açık biçiminden (hırsızlıktan) kaçınacaktır. Böylece, hayatın alışveriş yaptığımız pazar ile müzik, eğlence ve baştan çıkarmayla meşgul olduğumuz "tüketim katmanı" arasında kesin bir çizgiyle bölünmüş olduğunu varsayabiliriz. Başka bir deyişle, yaygınlaşmasında Adam Smith'in büyük bir rol oynadığı ekonomi ders kitaplarının temelini oluşturan dünya görüşü, şu anda öylesine ortak aklımızın bir parçası haline geldi ki başka türlü bir düzenlemenin mümkün olduğunu hayal edemiyoruz.

Bu örneklerden hareket edersek, öncelikle takasa dayalı toplumların niçin mevcut olmadığını ortaya koymak gerekir. Böyle bir toplum olsaydı, herkes bir diğerinin boğazına sarılmaya hazır, saldırmak üzere olur, ama asla gerçekten saldırmadan, sonsuza kadar beklerdi. Evet, takas bazen birbirlerini yabancı kabul etmeyen insanlar arasında da yapılmıştır, ama bunlar genellikle yabancı olabilecek insanlardır - yani karşılıklı sorumluluk veya güven hissetmeyen, veya sürekli ilişki kurmak istemeyen insanlar. Örneğin Kuzey Pakistan'ın Peştun şehri, cömertliği ve konukseverliğiyle ünlüdür. Takas, konukseverlik bağlarıyla (ya da akrabalık bağıyla veya başka bir şeyle) bağlı *olmadığınız* kişilerle yapılır:

> Erkekler arasında en gözde değiş tokuş yöntemi takas veya *adal-badal*'dır (ver ve al). Erkekler sürekli ellerinde bulunan bir şeyi daha iyisiyle takas etmek için fırsat kollar. Değiş tokuş genellikle aynı şeylerle yapılır: radyoya karşılık radyo, gözlüğe karşılık

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gözlük, saate karşılık saat. Ancak aynı olmayan şeyler de takas edilebilir, örneğin bir bisiklete karşılık iki eşek gibi. *Adal-badal* mutlaka akraba olmayan kişiler arasında yapılır, karşısındaki kişiden daha avantajlı çıkmaya çalışan erkekler bu işten büyük zevk alır. İyi bir iş başardığını, alışverişten kârlı çıktığını düşünmek, övünme ve gurur sebebidir. Zararlı çıkan kişi, anlaşmanın geçersiz sayılmasına çalışır, başaramazsa kusurlu malı saf birine kakalamaya uğraşır. *Adal-badal'da* en iyi partner, uzak bir yerde olan, dolayısıyla şikayet şansı pek olmayan biridir.[22]

Bu tür üçkâğıtçılık dürtüleri Orta Asya ile sınırlı değildir. Belki de takasın özünde vardır - Smith'in zamanından bir veya iki yüzyıl önce, İngilizce "*truck and barter* - değiş tokuş ve takas" kelimeleri, Fransızca, İspanyolca, Almanca, Hollandaca ve Portekizce karşılıkları gibi, kelime anlamı olarak "hile, kazık atmak, yolmak" anlamına gelmekteydi.[23] Bir şeyi doğrudan başka bir şeyle değiştirmek ve bu arada alışverişten elde edilebilecek en fazla yararı sağlamak, normal olarak, insanların önem vermediği ve bir daha görmeyeceğini düşündüğü kişilerle ilişki biçimidir. Bir kişiden istifade etmeye çalışmamak için ne gibi bir sebep olabilir? Öte yandan eğer kişi başka kişiye -komşusuna, dostuna- adil ve dürüst bir ilişki kuracak kadar önem veriyorsa, kaçınılmaz olarak onun kişisel ihtiyaçlarını, isteklerini ve durumunu hesaba katacaktır. Bir şeyi başka bir şeyle takas edecekseniz, bunu bir armağan şeklinde sunmak istersiniz.

* * *

Bununla ne kastettiğimi açıklamak için, ekonomi ders kitaplarına ve "isteklerin çifte mutabakatı"na geri dönelim. Henry'yi bıraktığımızda, bir ayakkabıya ihtiyacı vardı, ama elindeki tek şey biraz patatesti. Joshuanın bir çift ayakkabısı vardı, ama patatese hiç

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ihtiyacı yoktu. Para henüz icat edilmediği için, işin içinden çıkamıyorlardı. Ne yapacaklardı?

Her şeyden önce, Joshua ve Henry hakkında daha fazla şey bilmemiz gerektiğini netleştirelim. Kim bunlar? Akrabalıkları var mı? Varsa, ne tür? Göründüğü kadarıyla küçük bir toplulukta yaşıyorlar. Hayatını küçük bir topluluk içinde geçirmiş iki kişinin mutlaka birbirleriyle içli dışlı bir geçmişleri vardır. Bunlar iki arkadaş mı, rakip mi, müttefik mi, âşık mı, düşman mı veya aynı anda bunlardan birkaçı mı?

Bu ilk örneğin yazarları, göründüğü kadar aşağı yukarı eşit statüde iki komşu olduklarını varsayıyorlar, yakın akraba değiller, dostça -yani olabildiğince nötr eşitliğe yakın- bir ilişkileri var. Böyle bile olsa fazla bir anlam ifade etmiyor. Örneğin Henry bir Seneca *long-house* unda yaşıyor olsa ve ayakkabıya ihtiyacı olsa, Joshua bu işe hiç karışmaz; sadece karısına bundan bahseder, o da konuyu evi yöneten diğer kadınlara iletir, evin ortak deposundan malzeme alıp getirir ve ayakkabıyı diker. İsterseniz, hayali ekonomi kitaplarına uygun senaryo yazmak için, Joshua ile Henry'yi Nambikwara veya Gunwingu gibi küçük, samimi bir topluluğa koyalım.

1. SENARYO

Henry Joshuaya doğru gider ve, "Ne güzel ayakkabı!"der.

Joshua, "O kadar da değil, ama mademki beğendin, al gitsin."

Henry ayakkabıları alır.

Henry'nin patatesleri hiç konu olmaz, zira her iki taraf da bilir ki Josuanın patatese ihtiyacı olsa, Henri ona biraz verir.

Hepsi bu kadar. Bu olayda Henry'nin ayakkabıları ne kadar süre elinde tutacağı belli değildi elbette. Bu, muhtemelen ne kadar güzel olduklarına bağlıdır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ayakkabılar sıradansa, muhtemelen olay burada biter. Bir şekilde farklı ve güzelse, elden ele dolaşmaya devam eder. '60'lı yıllarda Kalahari Buşmenleri üzerinde araştırma yapan John ve Lorna Marshall'ın kendilerine bilgi sağlayanlardan sevdikleri birine bir bıçak vermelerine ilişkin ünlü bir hikâye vardır. Oradan ayrılırlar, bir yıl sonra geri döndüklerinde görürler ki grupta neredeyse herkes, bu süre içinde o bıçağa sahip olmuş. Öte yandan, Arap arkadaşlarımdan birçoğu, çok da eşitlikçi olmayan bağlamda, bunun bir çaresinin bulunduğunu doğruladı. Bir arkadaşınız bileziğinizi ya da çantanızı överse, normalde hemen, "al senin olsun" dememiz beklenir - ama gerçekte vermemeye kararlıysanız, şöyle söyleyebilirsiniz: "Evet güzel, değil mi? Hediyedir."

Açıkça belli ki, ders kitabı yazarlarının kafasındaki alışverişler kişisellikten biraz daha uzak Yazarlar galiba bu iki adamı ataerkil hane halkı reisi olarak düşünüyor, birbirleriyle dostça ilişkileri var, ama her birinin kendine ait malları var. Belki de Adam Smith'ın örneğindeki kasap ve fırıncı ile birlikte o İskoçya köylerinden birinde veya New England'da kolonyal yerleşim yerlerinden birinde yaşıyorlar. Sadece nedendir bilinmez, paradan hiç haberleri yok. Özgün bir fantezi, ama bakalım ne yapabiliriz:

2. SENARYO

Henri Joshua'ya doğru gider ve "Ne güzel ayakkabı!" der.

Ya da -biraz daha gerçekçi olsun- Henry'nin karısı Joshua'nın karısıyla sohbet ediyor, diyelim ki söz sırası Henry'nin ayakkabılarının çok kötü durumda olduğuna, nasırlarından şikayet ettiğine geliyor.

Mesaj alınmıştır, Joshua ikinci gün fazla ayakkabılarını Henry'ye hediye olarak vermek üzere

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gelir, bunun bir komşu jesti olduğunda ısrar eder. Elbette karşılığında hiçbir şey istemiyordur.

Joshua'nın bunu söylerken samimi olup olmadığı hiç fark etmez, Joshua bunu yaparken bir alacak kaydı yapmıştır. Henry ona bir şey borçludur.

Henry, Joshua'ya borcunu nasıl ödeyebilir? Sayısız ihtimal var. Belki Joshua'nın gerçekten patatese ihtiyacı vardır. Henry makul bir süre bekler ve patatesleri götürüp bırakır ve ısrarla hediye olduğunu söyler. Belki Joshua'nın şu anda patatese ihtiyacı yoktur, Henry ihtiyacı olacağı zamanı bekler. Ya da, Joshua bir yıl sonra bir ziyafet vermeyi planlıyordur, Henry'nin ahırında dolaşırken şöyle söyler: "ne güzel domuz…"

Bu senaryoların hiçbirinde, ekonomi ders kitaplarında defalarca hatırlatılan "isteklerin karşılıklı çakışması" problemine rastlanmaz. Henry şu anda Joshua'nın istediği bir şeye sahip olmayabilir. Ama söz konusu iki kişi komşuysa, belli bir zaman sonra bu mutlaka olacaktır.[24]

Öte yandan Smith'in öngördüğü tarzda genel kabul gören nesnelerin stoklanması ihtiyacının da ortadan kalktığı anlamına gelir bu. Beraberinde parayı yaratmaya duyulan ihtiyaç da gider. Bu kadar çok küçük topluluk olması durumunda, herkes kimin kime ne borçlu olduğunun kaydını tutar.

Burada büyük bir kavramsal problem ortaya çıkar - dikkatli okuyucular fark etmiştir. Henry "Joshua'ya bir şey borçludur." Bir ne? İyiliği nasıl sayıya dökersiniz? Neye dayanarak şu kadar patates veya şu büyüklükte bir domuz, aşağı yukarı bir çift ayakkabıya eşdeğerdir diyebilirsiniz? Çünkü bunlar aşağı yukarı kestirimler bile olsa X'in kabaca Y'ye eşdeğerli olduğunu, ya da biraz daha iyi veya biraz daha kötü olduğunu tespit etmenin *bir yolu* olmalı. Bu biraz paraya benzer bir şeyi çağrıştırmıyor mu, en azından kişinin farklı nesnelerin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

değerini kıyaslayabileceği hesap biriminin var olması gerektiği anlamında?

Hediye ekonomilerinin çoğunda, problemi çözecek bir yaklaşık hesaplama yöntemi vardır. Nesnelerin türlerine göre bir dizi sıralanmış kategori oluşturulur. Domuz ve ayakkabı aşağı yukarı eşdeğer konumda kabul edilebilir, birinin karşılığında diğeri verilebilir; mercan gerdanlık tamamen ayrı bir konudur, bunun karşılığında başka bir gerdanlık, en azından başka bir mücevher verilmesi gerekir - antropologlar buna farklı "değiş tokuş katmanları" yaratmak derler.[25] Bu işleri biraz kolaylaştırır. Kültürlerarası takas düzenli ve sıradan bir şey haline geldiğinde, benzer prensiplerle işleme eğilimi görülür: belirli şeyler sadece belirli başka şeylerle değiş tokuş edilir (örneğin mızrak karşılığında kumaş), böylece geleneksel eşdeğerlileri hesaplamak kolaylaşır. Yine de paranın ortaya çıkışı probleminde bunun bize hiç faydası yoktur. Aslına bakılırsa durumu iyice içinden çıkılmaz hale getirir. Tuzu veya altını veya balığı, bazı şeylerle takas edip diğerleriyle edemeyeceksek, bunlar neden stoktansın?

Aslında, takasın ille de antik zamanlara ait bir olgu olmadığına, aksine modern zamanlarda gerçekten yaygınlaştığına inanmak için sağlam sebepler var. Bildiğimiz birçok vakada, para kullanmaya alışık otan, ama herhangi bir sebeple etraflarında fazla para bulamayan insanlar arasında gerçekleşiyor. Takas sisteminin genellikle ulusal ekonomilerin çöküşünün ertesinde aniden ortaya çıkmasını irdeleyelim: en son Rusya'da 90'larda ruble, Arjantin'de 2002 civarında dolar tamamen ortadan kayboldu.[26] Örneğin POW kamplarında ve birçok cezaevinde, mahpusların sigarayı bir tür para birimi olarak kullandığı bilinir, profesyonel ekonomistler buna çok sevinmiş ve heyecanlanmıştır.[27] Ancak burada da para kullanarak büyümüş ve şimdi onsuz yaşamak zorunda olanlardan söz ediyoruz -

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bölümün başlangıcında ele aldığım ekonomi ders kitaplarındaki "hayali" durumların tam aynısı.

Daha sık görülen bir çözüm, bir tür kredi sistemi kurulmasıdır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'nın büyük kısmı "takasa geri döndüğünde", daha sonra da Karolenj İmparatorluğunun benzer biçimde bölünmesinin ardından bunun ortaya çıktığı görülüyor. İnsanlar artık madeni para kullanmasalar da, eski imparatorluk para birimini kullanarak hesap tutmaya devam ettiler.[28] Benzer şekilde, bisikletle eşeği takas eden Peştunlu erkeklerin para kullanmaktan habersiz olduğu söylenemez. Para binlerce yıldır dünyanın her yerinde var oldu. Bu adamlar sadece eşitler arasında direkt değiş tokuşu tercih ediyorlar - bu vakada, daha erkekçe buldukları için.[29]

İşin en dikkat çekici yanı, Adam Smith'in balık, çivi ve tütünün para olarak kullanılması örneğinde bile aynı şeyin olması. *Milletlerin Zenginliği'nin* basımını izleyen yıllarda, bilim adamları bu örnekleri araştırdılar ve gördüler ki hemen hemen her vakada, söz konusu insanlar para kullanmaya oldukça aşinaydılar, hatta para *kullanıyorlardı* - hesap birimi olarak.[30] Newfoundland'da para olarak kullanıldığı sanılan kurutulmuş morina balığı örneğini alalım. Yaklaşık bir yüzyıl önce İngiliz diplomat A. Mitchell-Innes'in işaret ettiği gibi, Smith'in anlattı şey aslında basit bir kredi düzenlemesinden kaynakları bir örnekti:

> Newfoundland'da balıkçılık yapılan eski günlerde, sabit bir Avrupalı nüfus yoktu; balıkçılar sadece balık sezonunda oraya giderlerdi, balıkçı olmayanlar da, kurutulmuş balık alarak balıkçılara günlük malzemelerini satan tüccarlardı. Balıkçılar yakaladıklarını tüccarlara piyasa fiyatına, pound, şilin ve pens cinsinden satarlar, bunu alacak olarak deftere yazarlar ve karşılığında malzeme alırlardı.

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Tüccarlar tarafından ödenecek bakiyeler Ingiltere veya Fransa'da çekle ödenirdi.[31]

İskoç köyünde olup biten de tamamen aynıdır. Birinin sahiden pub'a girip tezgâha çatı çivisini bastırıp bira istediği sanılmasın. Smith'in zamanında genellikle patronların elinde işçilere ödeyecek yeterli nakit para bulunmazdı; ödemelerin yapılması bir yılı bulur ya da aşardı; bu arada işçilerin kendi ürettiklerinden bir kısmını veya artık iş malzemelerini, kereste, kumaş, ip vesaireyi alıp götürmelerine izin verilirdi. Çivi, fiilen patronun kendilerine olan borcunun faiziydi. Böylece *pub*'a giderler, borçlarını deftere yazdırır ve ellerine geçtiğinde, borca karşılık bir torba çivi getirirlerdi. Virginia'da tütün ihalelerini yasallaştıran kanunun, yetiştiriçilerin yerel tüccarları hasat zamanı mahsullerini kredi olarak kabul etmeye zorlama girişimi olduğu sanılıyor. Göründüğü kadarıyla bu kanun Virginia'daki bütün tüccarları, işlerine gelse de gelmese de tütün işinde aracı olmaya mecbur etti; West Indian'daki bütün tüccarların şeker satıcısı olmaya mecbur olması gibi, zira bütün zengin müşterileri borçlarını sildirmek için şeker getiriyordu.

Demek ki önemli örnekler insanların doğaçlama ile kredi sistemini kurduklarını gösteriyor, gerçek para - altın ve gümüş paralar- az bulunuyordu. Ama ekonomi tarihinin geleneksel versiyonunun yaşadığı en büyük şok, ilk Mısır hiyerogliflerinin tercüme edilmesi oldu, arkasından Mezopotamya çivi yazısı tabletleri geldi ve bilim adamlarının yazılı tarih bilgisini Homeros'un zamanından (MÖ 800 civarı) yaklaşık üç bin yıl geriye götürdü ki Smith'in zamanında bu, aşağı yukarı millattan önce 3500'e kadar gidiyordu.

Mezopotamya sistemi en iyi belgelenmiş olandır, Mısır'ın firavunlar devrinden (benzerlik gösterir), Çin'in Şang devrinden (çok az şey biliyoruz) veya Indus Vadisi medeniyetinden (hiçbir şey bilmiyoruz) çok daha iyi belgelenmiştir. Aslına bakılırsa, Mezopotamya hakkında

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çok şey bilmemizin sebebi, çivi yazısı tabletlerinin büyük çoğunluğunun finansal nitelikte olmasıdır.

Sümer ekonomisine, büyük tapınak ve saray kompleksleri hâkimdi. Genellikle binlerce kişi çalışırdı: rahipler ve memurlar, kendi atölyelerinde mesleklerini yapan zanaatkarlar, geniş arazilerde çalışan çiftçiler ve çobanlar. Antik Sümer genel olarak çok sayıda bağımsız şehir devletine bölünmüş olsa da, perde kalkıp da MÖ 3500 civarına kadar giden Mezopotamya medeniyeti ortaya çıkınca, tapınak yöneticilerinin tek, tektip bir muhasebe sistemi geliştirmiş olduğu görüldü - işin aslı bu bazı açılardan günümüzde hâlâ varlığını sürdüren bir sistemdir, zira düzine veya 24 saatlik gün gibi kavramlar konusunda Sümerler'e birçok şey borçluyuz.[32] Temel para birimi gümüş şekeldi. Bir şekel ağırlığında gümüş, bir gur veya bir buşel (36,5 kg) arpaya eşdeğer olarak saptanmıştı. Bir şekel 60 mina'ya bölünmüştü, her biri bir porsiyon arpaya denk geliyordu - bir ayın 30 gün olduğu prensibine göre, tapınak işçileri günde iki tayın arpa alıyordu. Bu anlamıyla "para"nın, kesinlikle ticari alışverişin sonucu olmadığı kolayca anlaşılıyor. Bürokratlar tarafından kaynakların kaydını tutmak ve malları departmanlar arasında götürüp getirmek amacıyla yaratılmıştı.

Tapmak bürokratları sistemi, borçları (kiralar, ücretler, krediler…) gümüş cinsinden hesaplamak için kullandı. Gümüş fiilen, paraydı. Smith'in anlattığı gibi işlenmemiş külçeler, "ham çubuklar" halinde dolaşıma giriyordu. Bu konuda haklı, ama, savunduğu görüşün hemen hemen sadece bu kısmında haklı. Bir kere, gümüş pek de dolaşıma girmiyordu. Büyük bir bölümü tapınağın ve sarayın hâzinelerinde hiçbir işe yaramadan duruyordu, bunun bir kısmı da aynı yerde kelimenin tam anlamıyla binlerce yıl dikkatle korunuyordu. Külçeleri standardize etmek, damgalamak, saflığını garanti etmek için güvenilir bir sistem kolayca kurulabilirdi. Teknoloji vardı. Yine de hiç kimse buna

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gerek görmedi. Bunun bir sebebi, borçların gümüş cinsinden hesaplanmasıyla birlikte gümüşle ödenmesinin şart olmamasıydı - aslında, etrafta bulunan neredeyse her şeyle ödenebiliyordu. Tapınağa veya Saraya ya da bir Tapmak veya saray görevlisine para borçlu olan köylüler, borçlarını genellikle arpayla ödüyorlardı, gümüşün arpayla oranlanmasının önemi buradan geliyordu. Ama keçi, mobilya veya lapsis lazuli taşı da rahatlıkla kabul edilebiliyordu. Tapınaklar ve saraylar, dev sanayi kuruluşlarıydı - hemen hemen her şeyi kullanacak bir yer bulunurdu.[34]

Mezopotamya kentlerinde kurulan pazarlarda da fiyatlar gümüş cinsinden hesaplanırdı, tamamen tapınaklar ve saraylar tarafından kontrol edilenler hariç, malların fiyatları arz ve talebe göre dalgalanırdı. Ama burada bile, elimizdeki kanıtlara göre, alışverişlerin çoğu veresiye yapılırdı. Tüccarlar (bazen tapınaklar adına, bazen bağımsız çalışan), gümüşü gerçekten alışveriş için kullanan az sayıda insanlar arasında sayılabilir; ama onlar bile genellikle işlerinin çoğunu veresiye olarak yapardı, "meyhaneci kadınlar"dan veya yerel hancılardan bira alan sıradan insanlar da, borçlarını hasat zamanı arpayla veya o zaman ellerine ne geçerse onunla ödemek üzere deftere yazdırırlardı.[35]

Bu noktada geleneksel para efsanesi her yerinden dökülmeye başlıyor. Tarihsel bir teorinin böylesine tamamen ve sistematik olarak çürütüldüğüne nadiren rastlanır. Yirminci yüzyılın ilk onyıllarında, paranın tarihini tamamen yeniden yazmak için gereken bütün parçalar hazırdı. Temel çalışmalar Mitchell-Innes tarafından yapıldı -daha önce morina balığı konusunda sözünü etmiştim- , 1913 ve 1914 yıllarında New York'ta *Banking Law Journal*'da iki makale yayınlandı. Mitchel-Innes bu makalelerde mevcut ekonomi tarihinin yanlış varsayımlarını gerçekçi bir biçimde ortaya koydu ve asıl gerekenin borcun tarihi olduğunu ileri sürdü:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Ticaretle ilgili popüler safsatalardan biri, modern zamanlarda kredi adı verilen bir tasarruf aracı icat edildiği, ondan önce bütün alışverişlerde nakit para, başka bir deyişle madeni para kullanıldığıdır. Dikkatli bir araştırma, kesinlikle tam tersinin doğru olduğunu ortaya koyar. Eski günlerde paranın ticarette oynadığı rol, bugüne göre çok daha küçüktü. Hatta paranın miktarı o kadar azdı ki ufak tefek ödemelerde çeşitli madeni paralar kullanan (ortaçağ İngilteresi'nin) kraliyet ailesi ve hanedanının ihtiyaçlarına bile zor yetiyordu. Krallar, yeniden basmak ve piyasaya sürmek için parayı piyasadan çekmekten çekinmezlerdi, ticaret ise her zamanki gibi devam ederdi.[36]

Aslında, standart para tarihi anlatımız, kesinlikle tam tersi bir yol izlemiş. Takasla başladığımız, parayı keşfettiğimiz ve sonunda kredi sistemlerini geliştirdiğimiz doğru değil. Tam tersi olmuş. Önce sanal paranın var olduğunu biliyoruz. Madeni para çok sonra ortaya çıktı, eşit bir biçimde yaygınlaşmadı, asla tamamen kredi sisteminin yerini tutmadı. Takasa gelince genel olarak, sanki madeni para veya kâğıt para kullanımının rastlantısal bir yan ürünü gibi olmuş: tarihsel olarak genellikle, nakit alışverişe alışkın insanlar arasında, herhangi bir nedenle ellerinde para olmadığında yapılan bir şey.

Tuhaftır, bu hiç yapılmadı. Bu yeni tarih hiç yazılmadı. Bir ekonomist çıkıp da Mitchel-Innes'i çürütmedi. Yokmuş gibi davrandılar. Ders kitaplarındaki hikâye değişmedi - bütün kanıtlar hikâyenin düpedüz yanlış olduğunu ortaya koyduğu halde. İnsanlar hâlâ, geçmişte ikisinin aynı şey olduğu varsayımına dayanarak paranın tarihi diye madeni paranın tarihini yazıyorlar; paranın büyük ölçüde ortadan kaybolduğu zamanlar hâlâ ekonominin "takasa geri döndüğü" zamanlar olarak tanımlanıyor, sanki bu ifadenin anlamı apaçık ortadaymış gibi. Oysa kimse ne

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

anlama geldiğini bilmiyor. Sonuç olarak, MS 950 yılında bir Hollanda kasabasında oturanlar peynir veya kaşık almak veya kızının düğününde çalmak üzere müzisyen kiralamak için işe nasıl koyulurdu, en ufak bir fikrimiz yok -böyle şeylerin Pemba veya Semerkant'ta nasıl yapıldığını bir yana bırakın.[37]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Üçüncü Bölüm

İLKSEL BORÇLAR

> *Her doğan, daha doğarken, tanrılara, azizlere, babalara ve insanlara bir borç olarak doğar. Biri bir fedakârlık yaparsa, sebebi doğuştan tanrılara olan borçtur… Biri kutsal bir metin okursa, sebebi azizlere olan borçtur… biri neslini çoğaltmak isterse, sebebi doğuştan babalara olan borçtur… Ve biri konuklarını iyi ağarlarsa, sebebi insanlığa olan borçtur.*
>
> - *Satapatha Brahman a-* 1.7.12,1-6
>
> *Kötü rüyaların şeytani etkilerini uzaklaştıralım, tıpkı borçları ödediğimiz gibi.*
>
> - *Rig Veda* 8.47.17

Şimdiki ekonomi ders kitaplarının hayali köylerle işe başlamasının nedeni, gerçek köyler hakkında konuşmanın imkânsız olmasıdır. Bazı ekonomistler, Smith'ın Takas Ülkesi'nin gerçekte var olmadığını itiraf etmek zorunda kaldılar.[1]

Bununla birlikte asıl sorulması gereken, bu efsanenin neden tekrarlanıp durduğudur. Ekonomistler o zamandan bu yana *Milletlerin Zenginliği*'nin bir kısım safrasını attılar - örneğin Smith'in emek-değer teorisi ve anonim şirketleri onaylamaması gibi. Peki, neden tuhaf bir aydınlanma masalı olan takas hikâyesinin üstünü çizip bunun yerine ilksel kredi düzenlemelerini -veya tarihsel kanıtlara dayanan daha tutarlı bir şeyi- anlamaya çalışmadılar?

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Galiba takas efsanesinden kurtulamadığımız için, çünkü tüm ekonomi anlatısının merkezi bu.

Smith'in *Milletlerin Zenginliği'ni* yazarken ne yapmaya çalıştığını hatırlayalım. Her şeyin ötesinde, bu kitap yeni ekonomi disiplinini bir bilim haline getirme çabasıydı. Yani, ekonomi sadece kendine özgü bir araştırma alanına sahip olmakla kalmıyordu -şimdi biz "ekonomi" diye adlandırıyoruz, oysa Smith'in zamanında "ekonomi" diye adlandırılan bir şeyin var olduğu fikri bile çok yeniydi- tam tersine ekonomi, o zamanlar Sir Isaac Newton'un fiziksel dünyayı yönettiğini saptadığı yasalarla aynı türde yasalara göre işliyordu. Sir Isaac Newton, Tanrı'nın kozmik bir gözlemci olduğunu, evrenin fiziksel makinesini insanlığın yüksek yararı uğruna çalışacak şekilde yarattığını ve sonra da onu kendi kendine çalışmaya bıraktığını açıklamıştı. Smith buna benzer, Newtoncu bir argüman ileri sürmeye çalışıyordu.[2] Tanrı veya onun ifadesiyle, takdir-i ilahi her şeyi öyle bir düzene sokmuştur ki serbest piyasada kendi çıkarınızın peşinde koşarken ister istemez "adeta görünmez bir el" tarafından genel refahı artırmaya yönlendirilirsiniz. Smith'in ünlü görünmez eli, *Ahlaki Duygular Teorisi'nde [Theory of Moral Sentiments*] söylediği gibi, takdir-i ilahinin temsilcisidir. Kelimenin tam anlamıyla Tanrı'nın elidir.[3]

Ekonomi bir disiplin olarak yerleştikten sonra, teolojik argümanlar artık gerekli veya önemli görünmez oldu. İnsanlar serbest piyasa gerçekten Smith'in dediği sonuçları verecek mi, diye tartışmaya devam etti; ama hiç kimse "o piyasanın" gerçekten var olup olmadığını sormadı. Bundan çıkan temel varsayımlar genel kabul görmeye başladı - o kadar ki, daha önce belirttiğimiz gibi, değerli nesneler el değiştirdiğinde, bunun sebebinin normal olarak, her iki kişinin de bu takas sayesinde önemli bir avantaj elde edeceklerine karar vermeleri olduğu kanısına vardık. Bunun ilginç bir sonucu oldu,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ekonomistler paranın varlığının veya yokluğunun özel bir önem taşımadığını, zira paranın sadece değiş tokuşu kolaylaştırmak için seçilen bir meta olduğunu ve diğer malların değerini ölçmek için kullandığımızı düşünmeye başladı. Bunun dışında özel bir niteliği yoktu. Yine de 1958'de, modern ekonomik düşünceye hâkim olmaya devam eden neoklasik okulun önde gelen yıldızlarından Paul Samuelson, "para denen toplumsal entrika" diye adlandırdığı şeyden tiksindiğini açıkladı. "En gelişmiş sanayi ekonomilerinde bile" diye ısrar ediyordu, "mübadeleyi en yalın temel unsurlarına indirgesek ve paranın karartıcı perdesini kaldırsak, bireyler ve uluslar arasındaki ticaretin büyük kısmının takastan ibaret olduğunu görürüz."[4] Bazıları da, insanların gerçek mal ve hizmetleri ürettiği ve aralarında değiş tokuş ettikleri "gerçek ekonominin" özünü perdeleyen "para peçesi"nden söz ediyorlardı.[5]

Bu nihai ekonomi yüceltmesine sağduyu diyelim. Para önemsizdir. Ekonomiler -"gerçek ekonomiler"- aslında dev takas sistemleridir. Problem şu ki tarihin gösterdiği üzere para olmasa, takas sistemi gerçekleşemez. Hatta ortaçağ Avrupası'nda yaşandığı söylenen, ekonomilerin "takasa geri dönüşlerinde" bile, gerçekte para terk edilmedi. Sadece nakit kullanımı terk edildi. Örneğin ortaçağda, herkes aletlerinin ve hayvanlarının değerini eski Roma para birimi cinsinden tespit etmeye devam ediyordu, oysa bu madeni para çoktan tedavülden kalkmıştı.[6]

Bizim kendi kendimizi ekonomistlerin teşvik ettiği biçimde hayal etmemizi sağlayan, paradır: işi gücü bir şeyleri takas etmek olan bireyler ve uluslar topluluğu. Ayrıca, paranın varlığının kendi başına dünyayı bu şekilde görmemizi sağlamaya yeterli olmadığı da açıktır. Öyle olsaydı ekonomi disiplini antik Sümer'de, hiç değilse Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* kitabının çıktığı 1776'dan çok daha önce yaratılmış olurdu.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Eksik parça, tam da Smith'in önemsiz gibi göstermeye çalıştığı şeydi: hükümet politikasının rolü. Smith'in zamanında İngiltere'de piyasayı, yani kasapların, hırdavatçıların, tuhafiyecilerin dünyasını kendi başına bağımsız bir insan faaliyeti ortamı olarak görmek mümkündü, çünkü İngiliz hükümeti aktif destek veriyordu. Bunun için kanunlar ve polis gerekiyordu, ama aynı zamanda Smith gibi liberallerin (başarıyla) savunduğu spesifik para politikaları gerekiyordu.[7] Bunun için paranın değerini gümüşe ayarlamak, ama aynı zamanda para arzını ve özellikle tedavüldeki bozuk para miktarını büyük ölçüde artırmak zorunluydu. Bu sadece büyük miktarda kalay ve bakır gerektirmekle kalmıyor, ek olarak o zamanlar kâğıt paranın tek kaynağı olan bankaların dikkatle düzenlenmesini de gerektiriyordu. *Milletlerin Zenginliğinden* önceki yüzyılda, devlet destekli merkez bankası kurulması için Fransa ve İsveç'te en az iki girişim yapıldı, ama büyük fiyaskolarla sonuçlandı. Bu sözümona merkez bankaları, büyük ölçüde spekülasyona dayalı banknotlar çıkardı, yatırımcılar inancını kaybettiği anda da çöktüler. Smith kâğıt para kullanımını destekledi, ancak kendinden önceki Locke gibi, İngiltere Merkez Bankası ve İskoçya Merkez Bankası'nın göreli başarısını, kâğıt parayı sıkıca değerli madenlere bağlı tutmasından kaynaklandığına inanıyordu. Bu, ana akım ekonomik görüş haline geldi, o kadar ki, 'kredi olarak para' gibi alternatif teoriler - Mitchel-Innes'in savunduğu teori- kenara itildi, taraftarları takıntılı gibi gösterilerek gözden düşürüldü, sorunlu bankalara ve spekülatif balonlara yol açan düşünce tarzı olarak gösterildi.

Dolayısıyla, bu alternatif teorilerin ne olduğunu incelemekte yarar olabilir.

Paranın Devlet ve Kredi Teorileri

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Mitchell-Innes, paranın kredi teorisinin savunucularından biri olarak tanınmaya başladı, on dokuzuncu yüzyıl boyunca teorinin en coşkulu taraftarları Mitchel-Innes'ın memleketi İngiltere'den değil, aksine o devirde güçlenen ve rakip haline gelen başka iki ülkeden, ABD ve Almanya'dan çıktı. Kredi teorisyenleri paranın meta değil, bir muhasebe aracı olduğunda ısrar ettiler. Başka bir deyişle, kesinlikle bir "şey" değildi. Bir saate veya bir santimetre küpe dokunamadığınız gibi, bir dolara da dokunamazsınız. Para birimleri, soyut ölçüm birimlerinden ibarettir, kredi teorisyenlerinin de isabetle belirttikleri gibi tarihte, bu soyut muhasebe sistemleri, herhangi bir mübadele nesnesi kullanılmadan çok önce ortaya çıkmıştır.[8]

Bundan sonra gelecek soru bellidir: eğer para sadece bir cetvelse, neyi ölçüyor? Cevap çok basit: borcu. Madeni para aslında bir IOU'dur.6 Geleneksel mantığa göre nasıl bir banknot belli bir miktar "gerçek para"yı (altın, gümüş, kastedilen her neyse) ödeme vaadi ise, kredi teorisyenleri de bir banknotun bir ons altınla aynı değerde *herhangi bir şey* ödeme vaadi olduğunu ileri sürdüler. Bu açıdan bakıldığında bir gümüş dolar, altın görüntüsü verecek şekilde tasarlanmış, bakır-nikel alaşımı, üzerinde Susan B. Anthony'nin resmi olan madeni dolar, üzerinde George Washington'un resmi olan yeşil banknot veya herhangi bir bankanın bilgisayarındaki dijital sinyal arasında önemli bir fark yoktur. Kavramsal olarak bir parça altının aslında bir *IOU* olduğu fikri, insanın kavramakta zorlanacağı bir şey, ama bunun doğru olması gerekli, çünkü altın ve gümüş, para olarak kullanımda olduğu zamanlarda bile hiçbir zaman külçe değeri üzerinden dolaşıma girmemiştir.

Kredi para nasıl ortaya çıkmış olabilir? Ekonomi profesörlerinin hayali kentine geri dönelim. Diyelim ki, bizim Joshua ayakkabılarını Henry'ye verecek olsun, Henry de ona bir iyilik borçlu olmak yerine, ayakkabıya

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

eşit değerde bir şey vermeyi vaat etsin.[9] Henry Joshua'ya bir *IOU* versin. Joshua, Henry işe yarar bir şey eline geçip bedelini ödeyinceye kadar bekler. O zaman Henry de *IOU'yu* yırtar ve hikâye sona erer. Ama Joshua'nın *IOU'yu*, başka bir şey borçlu olduğu üçüncü bir tarafa -Sheila'ya- verdiğini farz edelim. O da kendisinin borçlu olduğu dördüncü bir tarafa, Lola'ya devredebilir - şimdi Henry söz konusu meblağı bu dördüncü kişiye borçlanmış olacaktır. Böylece para doğmuş olur. Çünkü mantıksal olarak bunun sonu yoktur. Diyelim ki Shelia Edith'den bir çift ayakkabı almak istiyor; Edith'e *IOU*'yu verebilir ve Henry'ye güvenebileceğini söyler. Prensip olarak *IOU*'nun kentin içinde yıllarca dolaşmaması için bir sebep yoktur - yeter ki insanlar Henry'ye güvenmeye devam etsinler. Hatta, bu yeterince uzun sürerse, insanlar bu belgeyi ilk düzenleyenin kim olduğunu tamamen unutabilir. Böyle şeyler oluyor. Antropolog Keith Hart bir zamanlar bana, 50'li yıllarda Hong Kongda İngiliz askeri olarak görev yapan erkek kardeşi hakkında bir hikâye anlatmıştı. Askerler, barlara ödeme yapmak için, İngiltere'deki hesaplarına karşılık çek yazıyorlarmış. Yerel tüccarlar bunları ciro ederek birbirlerine devrediyor ve para gibi aralarında dolaştırıyorlarmış. Bir seferinde, altı ay önce kendisinin yazdığı çeki, bir yerel satıcının tezgâhının üstünde görmüş, üzeri birbirinden farklı, minik minik kırk Çince el yazısıyla kaplıymış.

Mitchel-Innes gibi kredi teorisyenleri şunu ileriye sürüyor: Henry Joshua'ya bir kâğıt parçası yerine altın para vermiş olsaydı, özü itibariyle aynı şeyler olacaktı. Altın para, kendisiyle aynı değerde başka bir şeyi ödeme vaadidir. Neticede altın para kendi başına kullanışlı bir şey değildir. Birinin bunu kabul etmesinin sebebi, başkalarının da kabul edeceğini varsaymasıdır.

Bu anlamda bir para biriminin değeri, bir nesnenin değerinin ölçüsü değildir, diğer insanlara duyulan güvenin ölçüsüdür.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bu güven unsuru her şeyi daha karmaşık hale getirir. İlk banknotlar, neredeyse tam olarak şimdi anlattığım gibi dolaşırdı, sadece, Çinli tüccarların yaptığı gibi, parayı alan her kişi, borcun meşruiyetini garanti etmek için kendi imzasını atardı. Ama genel olarak, Çartist görüşün -Latince madeni para anlamına gelen *charta* kelimesine atfen bu isim verilmişti-sorunu, insanların niçin bir kâğıt parçasına güvenmeye devam edeceğini tespit etmekti. Öyle ya, neden birisi çıkıp da herhangi bir *IOU*'nun üstüne Henry'nin ismini yazmasın? Evet, bu tür borç para sistemi herkesin birbirini tanıdığı küçük bir köyde, hatta herkesin başkalarının izini sürmenin bir yolunu bildiği, on altıncı yüzyılın dağınık İtalyan toplulukları ya da yirminci yüzyılın Çinli tüccarları arasında işleyebilir. Ama buna benzer sistemler tam gelişmiş bir para birimi sistemi yaratamaz, yarattığını gösteren herhangi bir kanıt da yoktur. Orta büyüklükte bir şehirde herkesin günlük alışverişlerinin büyük kısmını bu para birimiyle yapabilmesine yetecek sayıda *IOU* temin etmek için milyonlarca madeni para gerekir.[10] Bütün bunları garanti edebilmek için de Henry'nin hayal edilemeyecek kadar zengin olması gerekir.

Ama Henry İngiltere Kralı, Normandiya Dükü, İrlanda Lordu ve Anjou Kontu II. Henry ise, bütün bunlar pek problem olmaz.

Çartist görüşün gerçek gücünün kaynağı aslında "Alman Tarihsel Okulu" adıyla tanınan ekoldür, en tanınmış temsilcisi, *Paranın Devlet Teorisi* adlı kitabı ilk kez 1905'de yayınlanan tarihçi G.F. Knapp'tır.[11] Para bir ölçü birimi ise, imparator ve kralların bu konularla uğraşmaları mantıklı görünüyor. İmparatorlar ve krallar her zaman kendi krallıklarının her yerinde tektip ağırlık ve ölçü sistemleri kurmaya önem vermişlerdir. Ayrıca Knapp'ın tespit ettiği gibi, bu sistemler bir kez kurulduktan sonra zaman içinde değişmeden, aynı şekilde kalma eğilimi gösterir. II. Henry'nin iktidarda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olduğu dönemde (1154-1189) Batı Avrupa'da hemen hemen herkes muhasebesini, Charlemagne tarafından 350 yıl önce kurulmuş olan para sistemini kullanarak tutuyordu -pound, şilin ve pens-, oysa bu madeni paraların bazıları hiç var olmamıştı (Charlemagne hiçbir zaman gümüş bir pound bastırmış değildi), Charlemagne'ın gerçek şilin ve penslerinin hiçbiri tedavülde değildi, tedavülde olan madeni paralar ise boyut, ağırlık, saflık ve değer açısından çok büyük farklılıklar gösteriyordu.[12] Çartist'lere göre, bunun önemi yoktur. Önemli olan alacakları ve borçları ölçen tek tip bir ölçü sisteminin olması ve bu sistemin uzun süre değişmeden kalmasıydı. Charlemagne'nin para birimi olayı özellikle etkileyicidir, çünkü imparatorluğu fiilen kısa zamanda dağıldı, ama yarattığı para sistemi, eskiden egemen olduğu yerlerde, hesap tutmakta 800 yıldan fazla kullanılmaya devam etti. Buna on sekizinci yüzyılda açıkça "hayali para" adı verilirdi, 'dernier' ve 'livre'lerin hesap birimi olarak kullanılması, ancak Fransız Devrimi döneminde tamamen terk edildi.[13]

Knapp'a göre, tedavüldeki somut, fiziksel paranın bu "hayali para"ya tekabül edip etmemesi özel bir önem taşımaz. İster saf gümüşten veya değeri düşürülmüş gümüşten olsun, ister deriden yapılmış olsun veya kurutulmuş morina balığı olsun - yeter ki devlet vergi öderken bunu kabul etsin. Çünkü devletin hangi sebeple olursa olsun kabul etmeye istekli olduğu her şey, para haline gelmiştir. Henry'nin zamanında İngiltere'de kullanılan en önemli para türü, borçları kaydetmek için kullanılan çentikli "çetele çubukları" idi. Çetele çubukları açıkça *IOU* idiler: alışverişin iki tarafı bir fındık dalı alır, borç miktarını belirten bir çentik atar ve sonra onu ikiye bölerdi. Alacaklı, "*the stock*"[7] denen kısmı ("hisse senedi sahibi" teriminin kökenidir), borçlu ise "kök" denen kısmı alırdı ("bilet koçanı, biletin kesildikten sonra kalan kısmı" teriminin kökenidir).[8] Vergi tahakkuk memurları bu çubukları, yerel şeriflerden alınacak miktarları hesaplamak için

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kullanırdı. Bununla birlikte, vergilerin ödeneceği zamanı beklemek yerine, Henry'nin hazine dairesi genellikle çeteleleri indirimli olarak satar, onlar da hükümete ödenecek borcun simgesi olarak, bunları alıp satmaya istekli olanlar arasında dolaşırdı.[14]

Modern banknotlar da fiilen aynı prensibe dayanır, ancak tam tersi yönde.[15] Henry'nin *IOU*'su hakkında anlattığımız misali hatırlayın. Okur, denklemin şaşırtıcı yönüne dikkat etmiş olabilir: *IOU*, ancak Henry borcunu ödemediği sürece para işlevi görmeye devam eder. Bu tam da İngiltere Merkez Bankası'nın -ilk başarılı modern merkez bankası- kuruluş mantığıdır. 1694'de İngiliz bankerlerinden oluşan bir konsorsiyum, krala 1,200,000 £ kredi verdi. Buna karşılık, kraliyetin banknot basma tekelini aldılar. Bu pratikte şu anlama geliyordu: Kralın şu anda kendilerine borçlu olduğu paranın bir kısmı karşılığında, krallık halkı arasından kendilerinden borç almak isteyenlere, ya da kendi paralarını mevduat olarak bankaya yatırmak isteyenlere *IOU*'ları verme hakkına sahip olacaklardı - fiilen, yeni oluşan kraliyet borcunu dolaşıma sokacaklar veya "paralaştıracaklardı." Bankerler için büyük bir başarıydı (borcun anaparası üzerinden krala yüzde 8, yıllık faiz tahakkuk ettireceklerdi, aynı zamanda aynı para üzerinden kendilerinden borç alanlara da faiz tahakkuk ettireceklerdi), ama bu ancak borcun anaparası ödenmediği sürece devam edecekti. Günümüze kadar bu borç asla geri ödenmedi. Ödenemezdi. Ödenseydi, İngiltere'nin tüm para sistemi yok olurdu.[16]

Başka bir şey olmasa bile, bu yaklaşım eski krallıkların mali politikalarının bilinen sırlarından birinin çözülmesine yardım eder: Neden tebaalarından vergi alıyorlardı? Bu, sormaya alıştığımız bir soru değil. Cevabı kendiliğinden anlaşılıyor gibi görünüyor. Hükümetler vergi alır, çünkü insanlarının paralarına el koymak isterler. Ama eğer Smith haklı olsaydı, altın ve gümüş hükümetlerden tamamen bağımsız olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

piyasanın doğal işleyişi vasıtasıyla para haline gelmiş olsaydı, yapılacak tek şey altın ve gümüş madenlerinin kontrolünü ele geçirmek olmaz mıydı? Böylece kral, ihtiyaç duyabileceği paranın hepsine sahip olurdu. Altın ve gümüş madenleri kendi ülkelerinde ise kontrolünü ele geçirirlerdi. Gelgelelim altını yeraltından çıkarmak, üstüne birinin resmini basmak, tebaası arasında dolaştırmak - ve ondan sonra aynı kişilerden bunları geri istemek nasıl izah edilebilir?

Biraz bilmeceye benziyor. Ama para ve piyasalar birden bire, kendiliğinden ortaya çıkmadıysa, son derece mantıklı. Çünkü, piyasayı var etmenin en basit ve en etkili yolu budur. Diyelim ki bir kral bin beş yüz kişilik daimi bir ordu kurmak istiyor. Antik dönemin ve ortaçağın şartlarında böyle bir gücün beslenmesi müthiş bir problemdi - seferde olmadıkları sürece, gerekli erzakın yerini tespit etmek, almak ve nakletmek için pek çok adam ve hayvan bulundurmak gerekiyordu.[17] Öte yandan eğer askerlere para dağıtılırsa ve daha sonra krallıkta yaşayan her aileden bu paraları geri vermesi talep edilirse, tek hamlede tüm ulusal ekonomi askerlerin ihtiyacını karşılayacak dev bir makineye dönüşebilirdi, çünkü artık her aile, ellerine para geçmesi için askerlerin ihtiyaçlarını temin etmeye yönelik genel çabaya katkıda bulunmanın bir yolunu bulmak zorundaydı. Piyasaların ortaya çıkışı, bir yan etkidir.

Biraz karikatüre benzedi, ama piyasaların antik orduların etrafında peyda olduğu çok açıktır; Kautilya'nın *Arthasasatra*'sına, Sasaniler'in "hâkimiyet çevresi"ne veya Çinlilerin "tuz ve demir söylevleri"ne bir göz atacak olursak, antik yöneticilerden çoğunun vakitlerinin büyük bir kısmını madenler, askerler, vergiler ve yiyecek arasındaki ilişkiler hakkında düşünmekle geçirdiklerini anlarız. Çoğu bu tür pazarların oluşmasının sadece askerlerin beslenmesi için uygun olmakla kalmadığı, aksine birçok açıdan yararlı olduğu sonucuna varmıştır, çünkü böylece subaylar

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

artık ihtiyaçları olan her şeyi direkt olarak halktan istemek veya kraliyet topraklarında yahut atölyelerinde üretmenin yollarını düşünmek zorunda kalmayacaklardı. Başka bir ifadeyle tarihi kayıtlar, devletin ile piyasanın varlığının bir şekilde birbirine karşıt olduğunu inatla ileri süren liberal varsayımın - yine, Smith'in mirasından kaynaklanan varsayımın- tam tersinin doğru olduğunu düşündürüyor. Devletsiz toplumlar, pazardan da yoksun olmaya eğilimlidir.

Tahmin edilebileceği gibi, paranın "devlet teorileri", her zaman Adam Smith geleneğinde çalışan ana akım ekonomistler tarafından nefretle karşılanmıştır. Hatta Çartizm'in, ekonomik teorinin genel olarak aykırı kişilerce beğenilen, popülist yüzü olarak görülmesi gibi bir eğilim vardır.[18] Tuhaf olan şu ki bu ana akım ekonomisderi eninde sonunda fiilen hükümetler için çalışmaya başlar ve teoride Smith'ın piyasaların aniden, kendiliğinden geliştiğini ileri süren argümanına bağlı olmalarına rağmen, bu hükümetlere Çartist'lerin tanımladığına çok benzer politikaları tavsiye ederler - yani, daha önce var olmayan pazarları yaratmak için tasarlanmış vergi politikalarını.

Bu, kolonyal dünya için özellikle doğrudur. Bir an için Madagaskar'a dönelim: Madagaskar'ı istila eden Fransız General Gallieni'nin 1901'de adanın işgali tamamlandığında yaptığı ilk şeylerden birinin kelle vergisi koymak olduğundan daha önce bahsetmiştim. Çok yüksek tutarda bir vergi olması yetmezmiş gibi sadece yeni basılan Madagaskar frankı cinsinden ödenebiliyordu. Başka bir deyişle, Gallieni hem para basmıştı, hem de buna karşılık ülkede yaşayan herkesten bu paranın bir kısmını kendisine geri vermesini istiyordu.

Bu arada en çarpıcı olan, bu vergiyi tanımlamakta kullanılan dildi: bu vergiye *"impot moraliseteur*, yani "eğitici" ya da "ıslah edici vergi" deniyordu. Başka bir deyişle —zamanın diline uyarlanırsa— yerlilere

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çalışmanın değerini öğretmek amacıyla tasarlanmıştı. "Eğitici vergi" hasat zamanından hemen sonra alındığı için, çiftçiler için en kolay ödeme yolu pirinç mahsulünün bir kısmını, ülkenin çeşitli küçük kasabalarında boy gösteren Çinli veya Hintli tüccarlara satmaktı. Ancak hasat zamanı, bilinen nedenlerle pirinç fiyatının en düşük seviyede olduğu zamandı; mahsulünün çok büyük bir kısmım satan kişinin elinde, bütün yıl boyunca ailesini doyurmaya yetecek bir şey kalmıyordu, dolayısıyla kendi ürününü, söz konusu tüccarlardan, yılın daha sonraki zamanlarında, çok daha yüksek fiyattan, veresiye satın almak zorunda kalıyordu. Neticede çiftçiler hızla, umutsuzca borca batıyorlardı (tüccarlarsa aynı zamanda tefecilik yapıyordu). Borçları ödemenin en kolay yolu, nakit karşılığı satacak bir tür mahsul bulmak-kahve veya ananas yetiştirmeye başlamak- ya da çocukları ücretle çalışmak üzere şehre veya adanın çeşitli yerlerinde Fransız sömürgecilerin kurduğu plantasyonlara göndermekti. Projenin tümü, köylü sınıfını sıkıp ucuz emek çıkarmayı amaçlayan müstehzi bir plan gibi görünüyordu, gerçekten de öyleydi, ama bundan ibaret değildi. Sömürge yönetimi de oldukça açık sözlüydü (en azından kendi iç siyasi belgelerinde); köylülere en azından bir miktar para bırakmak ve küçük lükslere alıştırmak gerektiğinden söz ediyorlardı - güneş şemsiyesi, ruj, kurabiye gibi Çin mağazalarında satılan şeylere. Yeni zevkler, alışkanlıklar ve beklentiler edinmeleri çok önemliydi; böylece tüketici talebinin temelleri atılmış olacak, tüketim talebi istilacılar ayrılıp gittikten sonra uzun süre devam edecek ve Madagaskar ebediyen Fransa'ya bağlı kalacaktı.

İnsanların çoğu aptal değildir, Madagaskarlıların çoğu istilacıların kendilerine ne yapmak istediğini anladı. Bazıları direnmeye karar verdi. İstiladan altmış küsur yıl sonra, Gerard Althabe adlı bir Fransız antropolog, adanın batı kıyısındaki bazı köylerde oturanların, kelle vergisini ödemek üzere ses çıkarmadan kahve plantasyonlarında çalıştıklarını,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vergiyi ödedikten sonra yerel mağazalarda satılan şeyleri kararlılıkla reddederek geri kalan parayı ailenin yaşlılarına verdiklerini, onların da bu parayla atalarına kurban etmek üzere sığır satın aldıklarını gözlemlemiştir.[19] Çoğu, açık sözlülükle, tuzağa düşmemek için direndiklerine inandıklarını söylemiştir.

Yine de bu tür karşı çıkışların uzun sürdüğü nadiren görülür. Pazarlar, adanın daha önce hiç görünmediği yerlerinde bile yavaş yavaş şekillendi. Onlarla birlikte, küçük mağazaların kaçınılmaz ağı kuruldu. Benim oraya gittiğim 1990 yılında, devrimci bir hükümetin kelle vergisini lağvetmesinin üstünden bir nesil geçmişti, ama piyasa mantığı o kadar içselleştirilmişti ki, medyumlar bile Adam Smith'ın eserlerinden alınmışa benzeyen pasajlar okuyordu.

Bu örnekler sonsuza kadar çoğaltılabilir. Buna benzer şeyler dünyanın Avrupalı güçler tarafından istila edilen, pazarın henüz olmadığı her yerinde gerçekleşti. Takası keşfetmek yerine, pazara benzer bir şeyi hayata geçirmek için sonunda ana akım ekonomistlerin reddettiği tekniklerin aynısını kullandılar.

Efsanenin Peşinde

Antropologlar hemen hemen yüzyıldır Takas Efsanesi'nden yakınıp duruyor. Zaman zaman ekonomistler biraz da bezginlikle, aleyhine kanıtlara rağmen aynı hikâyeyi anlatmaya devam etmelerinin çok basit bir sebebi olduğunu söylüyor: Antropologlar hiçbir zaman bunun karşısına daha iyi bir hikâye koyamadı.[20] Bu anlaşılabilir bir itiraz, ama basit bir cevabı var: Antropologların paranın çıkışıyla ilgili basit ve ikna edici bir hikâye anlatmamış olmasının sebebi, böyle bir hikâyenin var olabileceğine inanmak için hiçbir sebep olmamasıdır. Para, müzik, matematik veya mücevherden daha fazla "icat edilmiş" bir şey değildir. Para diye adlandırdığımız şey, kesinlikle bir "şey"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

değildir, nesneleri matematiksel olarak kıyaslama yöntemidir, tıpkı oran gibi; örneğin, bir X'in altı Y'ye eşit olduğunu söylemek gibi. Dolayısıyla insan düşüncesi kadar eski olması mümkündür. Daha yakından bakmaya kalkıştığımız anda, "para" adını verdiğimiz maddenin içinde iç içe geçmiş birçok farklı alışkanlık ve uygulama bulunduğunu, ekonomistlerin, tarihçilerin ve diğerlerinin bir tek tanımda buluşmayı bu kadar zor bulmalarının sebebinin de bu olduğunu fark ederiz.

Kredi teorisyenleri, aynı derecede ikna edici bir anlatının eksikliğiyle uzun süre aksadılar. Bu, 1850-1950 yılları arasında süren para tartışmalarının taraflarının, mitolojik silahlar kuşanmaktan geri durduğu anlamına gelmez. Bu belki de özellikle ABD için geçerliydi. 1894'de hükümetin iş imkânı yaratan kampanyalarda serbestçe para harcayabilmesi için parayı tamamen altından ayırmayı savunan Greenbackers, Washingtona Yürüyüş fikrini icat etti - bu fikrin ABD tarihinde yankılanması hiç sona ermeyecekti. L. Frank Baum'un 1900 yılında çıkan *Oz Büyücüsü* [*The Wonderful Wizard of Oz]* adlı kitabı, altın standardını değiştirerek altının yanı sıra gümüş para basılmasını serbest bırakan iki metalli bir sistemin kurulmasını savunan Özgür Gümüş Platformunun başkan adayı olarak iki kez seçime katılan William Jennings Bryan'ın Popülist Partisinin kampanyasının alegorisi olarak bilinir.[21] Greenbackers'de olduğu gibi, hareketin en önemli kitle tabanı borçlulardı: özellikle 1890'lı yıllarda yaşanan ciddi kriz sırasında geniş çaplı ipotek icraları dalgasının vurduğu, Dorothy'ninki[9] gibi orta-batı çiftçi aileleri. Popülist okumaya göre, Doğunun ve Batı'nın Kötü Cadıları doğu ve batı yakası bankerlerini (sıkı para arzının taraftarları ve destekçileri), Korkuluk çiftçileri (borç tuzağından uzak duracak kadar beyinleri olmayanları); Teneke Oduncu sanayi proletaryasını (çiftçilerle dayanışma içinde hareket edecek yürekleri olmayanları), Ödlek Aslan da siyasetçi sınıfını (müdahale etme cesareti olmayanları) temsil ediyordu.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sarı tuğla yol, gümüş terlikler, zümrüt şehir, bahtsız Büyücü, büyük ihtimalle kendilerini temsil ediyorlardı.[22] "Oz" kelimesi de tabii "ounce"un[10] standart kısaltmasıydı. Yeni bir efsane yaratma girişimi olarak Baum'un hikayesi ciddi derecede etkiliydi. Siyasi propaganda olarak o kadar etkili olmadı. William Jennings Bryan başkan seçilmek için yaptığı üç girişimi de kaybetti, gümüş standardı hiçbir zaman kabul edilmedi, günümüzde *Oz Büyücüsü'nün* aslında neyi anlatmak istediğini hatırlayan pek yoktur.[24]

Devlet-para teorisyenleri için, özellikle bu bir problem olmuştur. Vergiyi, pazarları oluşturmak, askerlere para ödemek veya diğer devlet fonksiyonları için kullanan yöneticiler hakkındaki hikayeler, özel bir ilgi çekmemiştir. Almanların paranın ulusal iradenin vücut bulması olduğu yönündeki görüşleri, fazla yaygınlık kazanmamıştır.

Bununla birlikte, ekonomi ne zaman büyük bir kırılma yaşasa, geleneksel serbest piyasa ekonomisi bilimi, yeni bir darbe alır. Bryan kampanyaları '1893 Paniği' olayına[11] reaksiyon olarak ortaya çıkmıştı. 1930'daki Büyük Buhran zamanında, hükümet parayı değerli metallere sıkıca bağladığı sürece piyasanın kendi kendini düzenleyebileceği görüşü tamamen gözden düştü. Aşağı yukarı 1933'den 1979'a kadar belli başlı bütün kapitalist hükümetler süreci tersine çevirdi ve Keynes'ci ekonominin versiyonlarından herhangi birini uyguladı. Keynes'ci Ortodoksluk, kapitalist hükümetlerin gönüllü olarak dadılık rolünü üstlenmediği sürece kapitalist piyasanın gerçekten işlemeyeceği varsayımından hareketle başladı: En ünlüsü, durgunluk dönemlerinde açık bütçe ile piyasaya "para pompalama" idi. Gerçi '80'lerde İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan bütün bunları reddederek büyük bir şov yaptılar, ama gerçekte ne kadarını yaptıkları şüphelidir.[25] Ne de olsa, eski ortodoks para politikalarına vurulmuş daha büyük bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

darbenin arkasından geliyorlardı: 1971'de Nixon doların değerli metallere ayarlı olmasına tamamen son verme kararı almış, uluslararası altın standartlarını kaldırmış ve o zamandan beri dünya ekonomisine egemen olan dalgalı para birimi rejimini getirmişti. Yani fiilen, bütün ulusal paralar bundan böyle, neoklasik ekonomiklerin hoşlandığı deyimle, sadece kamuoyunun güvenine dayanan "İtibari para"[12] olacaktı.

John Maynard Keynes'in kendisi, kendi deyimiyle kredi ve devlet teorilerinin "alternatif geleneğine" daha önce ve daha sonra kendi dengi olan diğer ekonomistlerden daha fazla açıktı (Ve Keynes muhtemelen hâlâ yirminci yüzyılın tek ve en önemli ekonomi düşünürüdür). Belli noktalarda bu konuyu derinlemesine incelemiştir: 1920'lerde paranın nasıl ortaya çıktığını saptamaya çalışırken çivi yazısıyla yazılmış Mezopotamya bankacılık kayıtlarını araştırmaya birkaç yılını ayırmıştır - daha sonraları buna "Babil çılgınlığım" adını verecektir.[26] En ünlü eseri olan *Para Üzerine bir Tez*'in [*Treatise on Money*] başında ifade ettiği vargısı, aşağı yukarı, kişinin önce prensiplerden hareketle değil, tarihi kayıtların dikkatli bir incelemesinden hareketle varacağı yegâne vargıdır: Çılgın kanat, esas olarak haklıydı. Daha eski kökleri ne olursa olsun, son dört bin yıldır para, devletin eseri olmuştur. Bireyler, diyordu Keynes, birbirleriyle sözleşme yaparlar. Borç alırlar ve ödemeyi vaat ederler.

> Öyleyse devlet, kontrattaki isme veya tanıma tekabül eden şeyi ödemeye mecbur eden kanun otoritesi olarak, her şeyden önce gelir. Ama ek olarak bu isme tekabül eden şeyin ne olduğunu tespit ve beyan etme, ayrıca beyanını zaman zaman değiştirme hakkını -yani, sözlüğü yeniden düzenleme hakkını- talep ettiği zaman, bu iki katına çıkar. Bu hak bütün modern devletler tarafından talep edilmiştir ve en azından dört bin yıldır edilegelmiştir. İşte Knapp'ın Çartizm'inin -paranın özellikle devlet tarafından

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> yaratıldığı doktrininin- tam olarak gerçekleşmesi, paranın evrimindeki bu aşamaya denk gelir. Günümüzde bütün medeni paralar, tartışma götürmez bir biçimde, *Çartist*'tir.[27]

Bu, devletin mutlaka parayı *yarattığı* anlamına gelmez. Para kredidir, özel sözleşmelerle hayata geçirilebilir (örneğin borç verme). Devletin yaptığı sadece sözleşmeyi uygulatmak ve hukuki şartlarını dikte etmektir. İşte Keynes'in bir sonraki çarpıcı tezi: bankalar parayı yaratır ve özünde bu yetilerinin bir limiti yoktur. Çünkü ne kadar çok kredi verirlerse versinler, kredi alanın parayı tekrar başka bir bankaya yatırmaktan başka seçeneği olmayacaktır ve bankacılık sisteminin tümü açısından bakıldığında, toplam borç ve alacaklar birbirini götürecektir.[28] Önermeleri radikaldir, ama Keynes'in kendisi radikal değildir. Sonuç olarak, problemi kendi zamanının ana akım ekonomi bilimine dahil edilebilecek biçimde ifade etmeye her zaman dikkat etmiştir.

Keynes pek efsane yaratıcısı da değildi. Eğer alternatif gelenek Takas Efsanesi'ne bir cevap verdiyse, bu Keynes'in çabalarıyla değil (Keynes sonunda paranın çıkışının özel bir önem taşımadığına karar vermiştir), onun daha radikal önerilerini ellerinden geldiğince izlemekten korkmayan bazı çağdaş neo-Keynes'cilerin çalışmalarıyla olmuştur.

Paranın devlet-kredi teorileri arasındaki asıl zayıf bağlantı, her zaman vergi unsuru olmuştur. Erken devletlerinin neden vergi istediğinin açıklamasını yapmak bir şeydir (pazar yaratmak amacıyla), "Hangi hakla?" sorusunu sormak başka bir şey. Antik dönemdeki hükümdarların sadece haydut, vergilerin de haraç olmadığını varsayarsak -benim bildiğim kadarıyla, hiçbir kredi teorisyeni erken yönetimler hakkında böyle kinik bir görüşe sahip değildir- böyle bir şeyi nasıl haklı gösterdiklerini sormak gerekir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Günümüzde, hepimiz bu sorunun cevabını bildiğimizi düşünüyoruz. Biz vergi ödüyoruz, hükümet de bize hizmet veriyor. Bu güvenlik hizmetleriyle başlıyor - erken devletlerin gerçekte verebildiği tek hizmet olan askeri koruma. Günümüzde artık hükümet her tür şeyi sunuyor. Bütün bunların geçmişinin, herkesin üzerinde mutabık kaldığı bir tür ilk "toplumsal sözleşmeye" kadar uzandığı söylenir, gerçi hiç kimse bu sözleşmenin ne zaman veya kimler tarafından yapıldığını, ya da kendimizi uzak atalarımızın başka kararlarıyla bağlı hissetmezken bu konudaki kararlarının bizi neden bağladığını bilmez.[29] Bütün bunlar pazarların hükümetlerden önce geldiğini varsayarsanız anlam taşır, ancak bir kez böyle olmadığını anlarsanız bütün argüman birden bire tökezler.

Devlet-kredi teorisinin yaklaşımıyla uyum sağlamak için oluşturulan alternatif bir açıklama vardır; "İlksel borç teorisi" adı verilir, büyük ölçüde Fransa'da, başlangıçta Michel Aglietta ve Andre Orleans'ın,[30] daha yakın zamanlarda Bruno Theret'in etrafında toplanan bir araştırmacı ekibi -sadece ekonomistler değil, ayrıca antropologlar, tarihçiler ve klasikçiler bulunan bir ekip- tarafından geliştirildi ve o zamandan beri ABD'de ve İngiltere'de yeni-Keynes'ciler tarafından da benimsendi.[31]

Bu, oldukça yakın zamanlarda ve ilk olarak avronun niteliği hakkında sürdürülen tartışmaların arasında ortaya çıkmış bir durum. Ortak bir Avrupa para birimi oluşturmak sadece her türden entelektüel tartışmayı ateşlemekle kalmadı (ortak para birimi mutlaka ortak bir Avrupa devletinin yaratılması anlamına mı gelir? Yoksa ortak bir Avrupa ekonomisi veya toplumu yaratılması anlamına mı? Bunlar sonuçta aynı şey mi?), ayrıca ilginç siyasi tartışmaları da başlattı. Avro bölgesinin oluşturulmasına en çok Almanya öncülük yaptı, çünkü Almanya merkez bankası ana hedefini hâlâ enflasyonla

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

mücadele olarak kabul ediyordu. Ayrıca, Avrupa'da refah devleti politikalarını ufak ufak yok etmek için başlıca silah olarak kullanılmakta olan sıkı para politikaları ve denk bütçe ihtiyacı sonucunda, 1890'ların Amerika'sında olduğu gibi zorunlu olarak bankacılarla emekliler, alacaklılar ile borçlular arasındaki kavgaların dayanağı haline gelmişti.

Asıl argüman para politikasını sosyal politikadan ayırmayı amaçlayan her tür girişimin yanlış olduğudur. Ilksel-borç teorisyenleri bunların her zaman aynı şey olduğunda ısrar eder. Hükümetler para yaratmak için vergileri kullanır ve bunu yapma gücüne sahiptir, çünkü onlar bütün vatandaşların birbirine olan borçlarının bekçisidir. Bu borç toplumun özüdür. Paradan ve piyasalardan çok önce vardır, para ve piyasalar sadece bunu parçalara ayırmanın yollarıdır.

Argüman şöyle devam ediyor: bu anlamıyla borç, devlet vasıtasıyla değil, din vasıtasıyla ifade edilir. Bu argümanı oluşturmak için Aglietta ve Orleans, erken Sanskritçe dini literatürüne odaklandılar: ilahiler, dualar, Vedalarda ve Brahmana'larda toplanan şiirler, daha sonraki yüzyıllar boyunca oluşan dini yorumlar, şu anda Hindu düşüncesinin temelleri kabul edilen metinler… Bu göründüğü kadar garip bir seçim değildi. Bu metinler borcun doğası hakkında bilinen en eski tarihi düşüncelerdir.

Gerçekten, MÖ 1500 ile 1200 arasında yazılmış en eski Veda şiirlerinin bile sürekli borçla ilgilendiği görülür - suç ve günah ile eş anlamlı kullanılır.[32] İbadet edeni borç külfetinden ve prangasından kurtarması için tanrılara yalvaran pek çok rahip vardır. Bazen borçtan kelime anlamıyla bahsediliyormuş gibidir - örneğin *Rig Veda* 10.34'de, "evsiz barksız, sürekli korku içinde, borç içinde, para arayarak dolaşan" kumarbazların sefaleti uzun uzun anlatılır. Bazı başka yerlerde ise, açıkça metafordur.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bu ilahilerde, ölüm tanrısı Yama, öne çıkan bir figürdür. Borçlu olmak, Ölüm un sizin üstünüze koyduğu bir ağırlık altında olmaktır. Tanrılara ya da insanlara olsun, yerine getirilmemiş herhangi bir yükümlüğün veya tutulmamış bir sözün altında kalmak, Ölüm un gölgesinde yaşamak demekti. En eski metinlerde bile, geniş anlamda içsel ıstırabı ifade eder gibidir, insan bundan kurtulmak için tanrılara -özellikle kurban ateşini temsil eden Agniye- yalvarır. Brahmana'larla birlikte anlatıcılar, daha kapsamlı bir felsefe haline getirmek üzere bütün bunları bir araya getirmeye çalıştılar. Sonuç: insanın varlığı kendi başına bir tür borçtur.

> Dünyaya gelen her insan bir borçtur; tek başına Ölüm'e doğmuştur, ancak fedakârlık yaparsa kendini Ölüm'den kurtarabilir.[33]

Bu nedenle kurban (bu erken anlatıcıların kendileri kurbanlık rahiplerdi), "Ölüm'e ödenen şükran borcu" idi. Ya da bu bir konuşma şekliydi. Gerçekte, rahiplerin herkesten iyi bildiği gibi, kurban sadece Ölüm'e değil, bütün tanrılara yönelikti - Ölüm sadece bir aracıydı. Gelgelelim olay böyle ifade edildiği anda, hayat böyle bir deyim vasıtasıyla algılandığı zaman hep akla gelen bir problemi ortaya çıkarıyordu. Hayatımız borç alınmışsa, gerçekte kim böyle bir borcu geri ödemek ister? Borçlu yaşamak suçlu olmaktır, eksik olmaktır. Ama ödenmesi de ancak yok olmakla mümkündür. Öyleyse, kurban "şükranı" sadece bir tür faiz ödemesi olarak görülebilir, hayvanın hayatı, geçici olarak asıl borçlu olduğumuz şeyin, kendimizin yerine geçer - kaçınılmaz olanı sadece erteler.[34]

Farklı anlatıcılar bu ikilemden çıkış için farklı yollar önermiştir. Bazı tutkulu Brahmanlar müritlerine, doğru yapıldığı takdirde kurban töreninin, insanlık âleminden çıkıp sonsuzluğa kavuşmanın bir yolunu vaat ettiğini söylemeye başlamışlardır (zira sonsuzluk söz konusu olduğunda, bütün borçlar anlamını kaybeder.)[35] Bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

başka yol, borç kavramını genişletmekti, böylece bütün sosyal sorumluluklar, herhangi bir türde borç haline geliyordu. Brahmana larda yer alan iki ünlü pasajda sadece tanrılara kurban olarak ödenecek bir borç olarak doğmakla kalmadığımız, başta Vedik öğretisini yaratan Bilgelere borçlu olduğumuz ve öğrenerek geri ödememiz gerektiği; atalarımıza ("Babalar") borçlu olduğumuz ve çocuk sahibi olarak ödememiz gerektiği ve "insanlara" borçlu olduğumuz -anlaşıldığı kadarıyla bütün olarak insanlığa- ve yabancılara konukseverlik göstererek ödememiz gerektiği vurgulanır.[36] O zaman, dürüst bir hayat yaşayan herkes, sürekli olarak var olan herhangi bir borcunu geri ödemektedir; ama aynı zamanda borç kavramı basit bir sosyal yükümlülük olmaya doğru kaydığı için, kişinin varoluşunun Ölüme karşılık alınmış bir borç olduğu duygusundan çok daha az korkutucu hale gelmiştir.[37] Özellikle de sosyal yükümlülüklerin her zaman iki yönde etkisi olduğu için. Hele ki kişi kendisi baba olunca, ne kadar borçluysa o kadar alacaklı olur.

İlksel borç teorisyenlerinin yaptığı şey, Vedik metinlerde şifrelenmiş fikirlerin, Ganj vadisindeki erken Demir Çağı ritüel uzmanlarının belli entelektüel geleneklerine mahsus olmadığını, aksine bunların insan düşüncesinin doğasının ve tarihin özüne ilişkin olduğunu önermektir. Örneğin Fransız ekonomist Bruna Theret'in 1999'da *Journal of Consumer Policy'de* yayımlanan "Paranın Sosyo-Kültürel Boyutları: Avroya Geçişin Etkileri" gibi sıradan bir başlık taşıyan makalesinden alınan şu cümleye bakalım:

> Paranın kökeninde, hayatın öncesinde ve sonrasında görünmez bir dünya olan ölümle bir "temsil ilişkimiz" vardır - insan türüne uygun sembolik fonksiyonun ürünü olan, doğumu bütün insanların üstlendiği ilksel bir borç olarak, insanlığın doğuşunun kaynağı olan kozmik güçlere ödenecek bir borç olarak tasavvur eden bir temsil.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Bu borcun ödenmesi -ki yeryüzünde asla tamamlanamaz, çünkü tamamen geri ödenmesi mümkün değildir- kurban biçimini alır, böylece hayat kredisi yenilenerek ömrün uzamasını, hatta bazı durumlarda sonsuzluğa ulaşarak Tanrılar arasına katılmayı mümkün kılar. Ama bu ilk inanç-iddia, aynı zamanda, meşruiyetini ilk kozmosun tümünü temsil etme yeteneğinden alan egemen güçlerin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır. O güçler ki bir borç ödeme aracı olarak parayı icat etmişlerdir - bu aracın soyutlaştırılması ile öldürmenin hayatı korumak için sürekli bir yöntem haline gelmesi şeklindeki kurban paradoksu çözülebilir. Bu kurum vasıtasıyla inanç, üzerinde egemenin sureti basılmış madeni paraya dönüşür - tedavüle giren, ama geri dönüşü bu diğer kurum vasıtasıyla, hayat borcunun vergisi/ödenmesi ile düzenlenen paraya.[38]

Başka hiçbir şey olmasa bile bu, Avrupa'daki tartışma standartlarının şu anda Anglo-Amerikan dünyasında olanlardan ne kadar farklı olduğunu net olarak gösteriyor. Hangi seviyede olursa olsun bir Amerikalı ekonomistin buna benzer bir şey yazacağını düşünemezsiniz. Ayrıca yazar burada oldukça zekice bir sentez yapıyor. İnsan doğası bizi geriye, "değiş tokuş ve takasa" götürmüyor. Daha ziyade, bizim her zaman semboller ürettiğimizi -bizatihi para gibi- gösteriyor. Biz insanların nasıl kendimizi görünmez güçlerle çevrili bir kozmos içinde görmeye başladığımızı anlatıyor bu; borçta olduğu kadar evrende de.

En zekice hareket tabii bunu tekrar paranın devlet teorisinin içine yerleştirmesi - zira Theret aslında "egemen güçler" derken "devleti" kastediyor. İlk krallar kutsal krallardı, ya kendi adlarıyla ya da insanoğlu ile kozmosu yöneten mutlak güçler arasındaki ayrıcalıklı aracılık sıfatlarıyla. Böylece yavaş yavaş, tanrılara olan borcumuzun gerçekte bizi biz yapan topluma karşı borcumuz olduğunu anlama yoluna girmiş oluruz.

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ingiliz sosyolog Geoffrey Ingham, "ilksel borç", diyor, "yaşayanların, bireysel varoluşlarını garanti eden toplumun devamlılığına ve dayanıklılığına karşı olan borçlarıdır".[39] Bu bağlamda "topluma borçlu" olanlar sadece suç işleyenler değildir - hepimiz bir anlamda kabahatli, hatta suçluyuz.

Örneğin, Ingham, "Paranın bu şekilde doğduğuna ilişkin somut bir kanıt olmamakla birlikte," diye yazar, "dikkate değer dolaylı etimolojik kanıt vardır:"

> Hint-Avrupa dillerinin hepsinde, "borç" kelimesi "günah" veya "suç" kelimeleriyle yakın anlamlı olup din, ödeme ve "para"nın dini ve dünyevi yönleri arasındaki aracılık işlevinin bağlantılarını ortaya koyar. Örneğin para (Almanca *geld),* tazminat veya kurban (Eski İngilizce *geild),* vergi (Gotça *gild*) ve tabii *guilt* (suç, kabahat) kelimeleri arasında bir bağlantı vardır.[40]

Ya da başka bir ilgi çekici bağlantıyı ele alalım: neden sığır sıklıkla para yerine kullanılmış? Alman Tarihçi Bernard Laum çok önceleri şu noktaya dikkat çekmişti; Homeros'ta, insanlar bir geminin veya zırhın değerini ölçerken mutlaka öküz cinsinden ölçüyorlardı - oysa fiilen değiş tokuş yaparlarken, hiçbir şeyin karşılığını öküz olarak ödemiyorlardı. İster istemez bunun sebebinin öküzün tanrılara kurban edilenlerden biri olduğu sonucuna varıyoruz. Demek ki soyut değeri temsil ediyorlardı. Sümerler'den Antik Yunan'a kadar, gümüş ve altın tapınaklara adak olarak sunulurdu. Para her yerde tanrılara bağışlamaya en uygun şeylerden doğmuş gibi görünüyor.[41]

Kral, hepimizin bizi yarattığı için topluma yükümlü olduğumuz ilksel borcun gardiyanlığını üstlenmişse, bu, hükümetlerin bizden vergi alma hakkını kendilerinde görmelerini gayet net açıklar. Vergiler, sadece bizi yaratan topluma olan borcumuzun ölçüsüdür. Ama bu, böyle bir soyut hayat borcunun, nasıl olup da tanımı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gereği *farklı* şeylerin değerini ölçme ve kıyaslama aracı olan *paraya* dönüşebildiğin! gerçekten açıklamıyor. Bu, kredi teorisyenleri için olduğu kadar, farklı bir biçimde ifade etmelerine rağmen, neoklasik ekonomistler için de bir problemdir. Paranın takas teorisinden yola çıkarsanız, neden ve nasıl belirli bir mal türünü, diğer malların her birinden ne kadar istediğinizi ölçmek için seçtiğiniz problemini çözmeniz gerekir. Kredi teorisinden yola çıkarsanız, birinci bölümde tanımladığım problemle karşı karşıya kalırsınız: ahlaki bir yükümlülüğü nasıl belli bir para miktarına dönüştüreceksiniz, bir kimseye bir iyilik borçlu olmak, kaç tane koyun veya balığın veya kaç birim kütle gümüşün borcu ödemeye yeteceğini tam olarak hesaplayabileceğiniz bir muhasebe sistemine nasıl dönüşecek? Veya bu olayda, Tanrı'ya olan soyut borcumuzdan hareket edersek kuzinlerimize veya barmene olan çok somut borçlarımıza nasıl varacağız?

İlksel borç teorisyenlerinin verdiği cevap, yine zekicedir. Eğer vergi bizi yaratan topluma olan soyut bir borcu temsil ediyorsa, o zaman gerçek paranın yaratılmasına doğru ilk adım, topluma, para cezası, aidat ve ceza sistemlerine olan çok daha belirli borçlarımızı, ya da herhangi bir biçimde haksızlık ettiğimiz, dolayısıyla bir "günah" veya "suç" ilişkisi içinde bulunduğumuz belirli kişilere borcumuzu hesaplamaya başladığımız zaman atılmış olur.

Kulağa mantıksız gibi gelse de gerçekte o kadar değil. Paranın kökeni hakkında şu ana kadar incelediğimiz bütün teorilerde en şaşırtıcı şeylerden biri, hemen hemen hepsinin antropoloji kanıtlarını gözardı etmesi. Antropologlar devletin olmadığı toplumlarda ekonomilerin fiilen nasıl işlediği konusunda epeyce bilgiye sahip - devletin ve piyasanın mevcut işleyiş yollarını tamamen yok edemediği yerlerde halen nasıl işlemeye devam ettiği konusunda da. Örneğin doğu ve batı Afrika'da sığırın nasıl para yerine kullanıldığını,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Amerika ülkelerinde veya Papua Yeni Gine'de deniz kabuğundan paranın (en ünlü örneği wampum'dur), boncuk paranın, tüy paranın, demir halkaların, cowrie'lerin, spondil kabuklarının, pirinç çubukların, ağaçkakan kafataslarının kullanıldığını gösteren sayısız araştırma vardır.[42] Bu literatürün ekonomistler tarafından görmezden gelinmesinin sebebi basittir: bu tür "ilkel paralar" alım satım için nadiren kullanılır, kullanıldıklarında da kesinlikle tavuk veya yumurta, ayakkabı veya patates gibi gündelik nesnelerin alınması ve satılması için birinci derecede kullanılmaz. Bir şeyler almak için kullanılmaktan ziyade, esas olarak insanlar arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemek için kullanılır; bilhassa evlilikleri ayarlamak ve özellikle cinayet ve yaralama olaylarından kaynaklanan ihtilafları çözmek için.

Paramızın da aynı şekilde ortaya çıktığına inanmak için yeterince sebep var - İngilizce *"to pay* [ödemek]" kelimesi bile *"to pacify* [yatıştırmak], *appease* [uzlaştırmak]" anlamında bir kelimeden türemiştir, diyelim ki birinin sarhoş kavgası sırasında kardeşini öldürdüğü bir kişiye, kendini ne kadar kötü hissettiğini ve bunun bir kan davasının sürüp gitmesine sebep olmasını hiç istemediğini anlatmak için, kıymetli bir şey vermesi gibi.[43]

Borç teorisyenleri özellikle ikinci olasılıkla ilgilenir. Bunun bir nedeni kısmen antropoloji literatürünü atlayıp erken hukuk düzenlerine bakmak eğiliminde olmalarıdır - yirminci yüzyılın en büyük para uzmanlarından biri olan, ilk olarak '70'lerde paranın erken hukuk uygulamalarından kaynaklanmış olabileceğini öne süren Philip Grierson'un çığır açan çalışmasından esinlenerek. Grierson Avrupa'nın Karanlık Çağları uzmanıydı ve "Barbarların Hukuk Kuralları" diye bilinen, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Cermen halkları -Gotlar, Frizler, Franklar vesaire-tarafından 600'lü ve 700'lü yıllarda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

oluşturulan, hemen sonra Rusya'dan Irlanda'ya kadar her yerde yayınlanan benzer kuralların izlediği hukuk kurallarına hayran kalmıştı. Gerçekten de bu belgeler büyüleyicidir. Bir yandan da, Avrupa'nın bu devirde "takasa geri döndüğü" yolundaki geleneksel söylemin ne kadar yanlış olduğunu fazlasıyla ortaya koyar. Hemen hemen bütün Cermen hukuk kurallarında, değer biçmek için Roma parası kullanılır; örneğin hırsızlık cezasına ek olarak mutlaka, çalınan malı iade etmesi ve ayrıca malı elinde bulundurduğu süreye ait ödenmemiş kirasını (para çalınmışsa, faizini) ödemesi istenir. Öte yandan bunu, kısa süre sonra hiçbir zaman Roma egemenliği altında yaşamış olmayan ülkelerde -İrlanda, Galler, Kuzey ülkeleri, Rusya- yaşayanların yaptığı yasalar izlemiştir ki bunlar daha zihin açıcıdır. Bazen dikkat çekici ölçüde yaratıcıdır, hem ödeme aracı olarak ne kullanılacağı konusunda, hem tazminat ödenmesi gereken yaralama ve hakaret olaylarının kesin dökümünün yapılması konusunda:

> Gal hukukunda tazminat özellikle sığır olarak, İrlanda hukukunda sığır veya cariye *(cumal)* olarak hesaplanıyordu, her ikisinde de değerli maden kullanımının önemli bir yeri vardı. Cermen yasalarında göre ağırlıklı olarak değerli maden kullanılıyordu… Rusya yasalarında gümüş ve sansardan başlayarak sincaba kadar inen kürk geçerliydi. Detaylar dikkat çekicidir, sadece fiziksel yaralanmalara ilişkin listelerle kalmaz -kol, işaretparmağı veya tırnak kaybı, beyin görünecek şekilde veya kemik fırlayacak şekilde kafanın kırılması için verilecek spesifik tazminatlar gibi- bazıları ev halkının mallarını bile kapsar. Salyan *(Salic)* yasalarının II. Başlık'ı altında domuz hırsızlığı, III. Başlık'ı altında sığır, IV. Başlık'ı altında koyun, V. Başlık'ı altında keçi, VI. Başlık'ı altında köpek hırsızlığı ele alınır, her birinde hayvanların yaş ve cinsiyet dökümü ayrıntılı olarak yapılır.[44]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bu psikolojik anlamda büyük bir fark yaratır. Daha önce, armağan değiş tokuşu biçimlerinden kesin bir eşdeğerliler sisteminin -genç bir süt ineği tam olarak otuz altı tavuğa eşittir gibi- nasıl doğabileceğini hayal etmenin ne kadar zor olduğuna işaret etmiştim. Henry, Joshua'ya bir domuz verirse ve karşılığında yetersiz bir armağan aldığını hissederse, Joshua ile küçük hesapçı diye alay edebilir, ama Joshua'nın ne kadar küçük hesapçı olduğunu kesin olarak hesaplayan bir matematik formülü ile çıkıp gelmesi ihtimali çok küçüktür. Öte yandan, Joshua'nın domuzu Henry'nin bahçesini yerle bir ederse ve bunun sonucunda çıkan kavgada Henry ayak parmaklarından birini kaybederse, Henry'nin ailesi Joshua'yı çekip köy heyetinin önüne çıkarır - bu şartlarda insanlar büyük ihtimalle hırslı ve tavizsiz hale gelir, hak ettiklerini düşündüklerinden bir kuruş az alsalar öfkelenirler. Bu kesin matematik doğruluk anlamına gelir: örneğin iki yaşında gebe bir dişi domuzun değerini kesin olarak ölçebilmek. Ayrıca ceza vermek için sürekli olarak eşdeğerlilerinin hesaplanması gerekir. Maddi cezanın sansar kürkü cinsinden verildiğini, ama hükümlünün klanının elinde sansar bulunmadığını düşünün. Bunun yerine kaç sincap derisi verilebilir? Ya da kaç parça gümüş mücevher? Bu tür problemler her zaman ortaya çıkar ve hangi değerli şeylerin diğerlerine eşdeğer olduğunu aşağı yukarı hesaplayan, kullanışlı bir kurallar bütünü vardır. Bu bizim, örneğin ortaçağdaki Gal hukukunda neden sadece farklı yaşlarda ve farklı şartlardaki süt ineklerinin değerinin detaylı dökümünün değil, ayrıca bir kereste parçasına varıncaya kadar sıradan bir çiftçi evinde bulunabilecek her nesnenin parasal değerinin yer aldığını açıklamamıza yardımcı olur - o zamanlar bu nesnelerin çoğunun serbest piyasadan satın alınmış olduğuna inanmak için hiçbir sebep olmamasına rağmen.[45]

* * *

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bütün bunlarda çok ikna edici bir şey var. Bir kere, önermeler sezgisel açıdan çok anlamlı. Her şey bir yana, bizi biz yapan her şeyi başkalarına borçluyuz. Bu kesinlikle doğru. Konuştuğumuz, hatta düşündüğümüz dil, alışkanlıklarımız ve fikirlerimiz, sevdiğimiz yemekler, lambalarımızın yanmasını, tuvaletlerimizde suyun akmasını sağlayan bilgi, hatta sosyal sözleşmelere karşı başkaldırma ve isyan etme jestlerimizin tarzı - bütün bunların çoğu çoktan ölmüş başka insanlardan öğrendiğimiz şeylerdir. Onlara neler borçlu olduğunu düşünecek olursak, saymakla bitmez. Soru şudur: bunun bir borç olduğunu düşünmek mantıklı mı? Her şeyin ötesinde, borç, tanımı gereği en azından geri ödemeyi düşünebildiğimiz bir şeydir. İnsanın ana babasıyla ödeşmesini düşünmek bile tuhaf- daha çok insanın onları artık ana baba olarak düşünmek istememesi anlamına geliyor. Gerçekten bütün insanlıkla ödeşmek ister miyiz? Bu kadar bayağı bir şey olabilir mi? Ve bu arzu gerçekten insan düşüncesinin temel özelliklerinden biri mi?

Bunun başka bir ifade şekli şu olabilir: ilksel borç teorisyenleri bir efsaneyi mi anlatıyor, bütün toplumlarda her zaman var olmuş bir insanlık durumunun derin bir gerçeğini mi keşfetmişler, bu Hindistan'ın belli antik metinlerinde açıkça dile getirilmiş bir şey mi - yoksa kendi efsanelerini mi *icat* ediyorlar?

Kesinlikle sonuncusu. Bir efsane icat ediyorlar. Vedik materyalinin seçilmesi önemli. Mesele şu ki, bu metinleri yazan insanlar hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz, bunları yaratan toplum hakkında da çok az şey biliyoruz.[46] Vedik dönemde Hindistan'da faizli kredilerin var olup olmadığını bile bilmiyoruz - bu açıkça şuna bağlıdır: rahipler acaba gerçekten kurbanı, Ölüme olan borcumuzun faizi gibi mi görüyorlar?[47] Sonuç olarak, bu malzeme bir tür boş tuval işlevi görüyor, ya da bilinmeyen bir dilde yazılmış hiyeroglifle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kaplı bir tuval, öyle ki bundan hareketle hemen hemen istediğimiz her tahmini yapabiliyoruz. Daha geniş kapsamlı bilgiye sahip olduğumuz başka antik medeniyetlere bakacak olursak, kurbanın bir ödeme olması kavramı öyle açık seçik görülmez.[48] Antik teologların çalışmalarına göz gezdirirsek, çoğunun kurbanın insanların tanrılarla ticari ilişkiye girmesinin bir yolu olduğu fikrine aşina olduklarını, ama bunun açıkça gülünç olduğunu hissettiklerini anlarız: eğer tanrılar istedikleri her şeye sahipse, insanların elinde pazarlık yapabilecekleri ne olabilir?[49] Son bölümde krallara hediye vermenin ne kadar zor olduğunu görmüştük. Tanrılar söz konusu olduğunda (bırakın tek tanrıyı) problem sonsuza kadar büyür. Değiş tokuş eşitlik gerektirir. Kozmik güçlerle alışverişe gelince, bunun daha başlangıçta imkânsız olduğu bellidir.

Tanrılara olan borçların devlet tarafından oranlandığı, dolayısıyla da vergilendirme sistemlerinin temeli haline geldiği kavramının da gerçek bir temeli yoktur. Buradaki problem, antik dünyada özgür vatandaşların genellikle vergi ödememesidir. Genel olarak konuşursak, vergi sadece fethedilen yerlerin halkından alınır. Bu durum antik Mezopotamya'da geçerlidir, bağımsız kentlerde ikamet edenler genellikle doğrudan vergi ödemezler. Benzer şekilde, Moses Finley'in dediği gibi, "Antik Yunanlılar doğrudan vergilere zorbalık gözüyle bakmış ve mümkün olduğunca kaçınmaya çalışmışlardır."[50] Atinalı yurttaşlar herhangi bir tür doğrudan vergi ödememiştir; aksine kentte bazen tersine vergilendirme gibi yöntemlerle, yurttaşlara para dağıtılmıştır - bazen, Laurium gümüş madenlerinin gelirlerinin dağıtılması gibi doğrudan doğruya, bazen jüri görevine veya mecliste hazır bulunmaya karşılık cömert ücretler ödeyerek, dolaylı yoldan. Buna karşılık tebaa olan kentler, haraç ödemek zorundaydı. Pers İmparatorluğunda bile, Persler Büyük Kral'a vergi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ödemek zorunda değildi, ama fethedilen yerler mecburdu.[51] Aynı şey Roma için de geçerliydi, çok uzun süre Roma vatandaşları hiç vergi ödemedi, ayrıca başkalarından alınan haraçtan pay alma hakkına sahip oldular, iane şeklinde - ünlü "ekmek ve sirk" eğlencelerinin "ekmek" kısmı.[52]

Başka bir deyişle, Benjamin Franklin, Bu dünyada ölüm ve vergi dışında kesin hiçbir şey yoktur derken haksızdı. Bu açıkça, birine borçlu olma fikrini, savunulması daha zor olan başka bir fikrin bir çeşitlemesi haline getirir.

Tabii bunların hiçbiri, paranın devlet teorisine ölümcül bir darbe vurmaz. Vergi istenmeyen devletler bile ödenti, ceza, tarife, bir tür değilse başka tür para cezası uygular. Ama devletlerin başlangıçta bir tür kozmik, ilksel borcun gardiyanları olarak tasavvur edildiğini ileri süren teorilerle uzlaşmak çok zordur.

İlksel borç teorisyenlerinin Sümerler veya Babil hakkında pek bir şey söylememiş olmaları ilgi çekicidir, oysa Mezopotamya faizle borç para verme uygulamasının ilk icat edildiği yerdir, muhtemelen Vedaların yazılmasından iki bin yıl önce - aynı zamanda da dünyanın ilk devletlerinin kurulduğu yerdir. Ama Mezopotamya tarihine bakacak olursak, o kadar şaşırtıcı gelmez. Bizim buralardan edindiğimiz veriler birçok yönden, yine bu teorisyenlerin tahmin ettiklerinin tam tersidir.

Okur Mezopotamya şehir-devletlerine devasa tapınakların hâkim olduğunu hatırlayacaktır: Bu heybetli, kompleks sanayi kuruluşlarında genellikle binlerce kişi çalışırdı - çobanlardan mavnacılara, eğiticiler ve dokumacılardan dansçı kızlara ve din adamlarına kadar. En azından MÖ 2700 yıllarında, hırslı yöneticiler bunları taklit ederek benzer şartlarda saray kompleksleri yaptırmaya başladılar, tek fark şuydu ki tapınaklar bir tanrı veya tanrıçanın kutsal mekânı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

etrafında kurulmuştu, tanrı veya tanrıça kutsal bir imajla temsil edilir, hizmet eden rahipler tarafından canlı bir kişi gibi beslenir, giydirilir ve eğlendirilirdi. Saraylar, canlı gerçek bir kralın mekânı etrafında kuruldu. Sümer hükümdarları nadiren kendilerini tanrı ilan edecek kadar ileri gittiler, ama sık sık çok yaklaştıkları oldu. Kozmik hükümdar sıfatıyla tebaasının hayatına müdahale ettiklerinde ise bunu kamu borcu oluşturarak değil, aksine özel borçları iptal ederek yaptılar.[53]

Faizli borcun ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını kesin olarak bilmiyoruz, zira yazının öncesine kadar uzandığı sanılıyor. Büyük ihtimalle, tapınak yöneticileri bu fikri kervan ticaretini finanse etmenin bir yolu olarak icat ettiler. Bu ticaret çok önemliydi, çünkü antik Mezopotamya'nın nehir vadisi olağanüstü verimliydi, tahıl ve diğer besin maddesi üretimi, ihtiyacın çok üstündeydi, bunu bol canlı hayvan üretimi ve buna bağlı zengin yün ve deri sanayileri destekliyordu, ancak bunun dışında hemen hemen hiçbir şey yoktu. Taş, yün, metal, hatta para olarak kullanılan gümüş, tamamen ithal edilmek zorundaydı. Bu yüzden epeyce eski zamanlardan beri tapınak yöneticileri, bazıları özel, bazıları tapınak adına çalışan yerel tüccarlara avans olarak mal vermek âdeti geliştirdiler, bu tüccarlar uzaklara giderek bunları satıyordu. Faiz, tam anlamıyla tapınağın sonuçta elde edilen kârdan aldığı paydı.[54] Ancak bir kez yerleştikten sonra, bu prensibin hızla yayılmış olduğu sanılıyor. Çok geçmeden, sadece ticari kredi değil, tüketici kredileri de görülmeye başladı - terimin klasik anlamıyla, tefecilik. MÖ 2400 yıllarında yerel memurların veya zengin tüccarların mali sıkıntı içindeki köylülere teminat karşılığı borç vermesi, ödeyemedikleri takdirde de mallarına el konması yaygın bir uygulama haline gelmiş gibi gibi görünüyor. Bu uygulama genellikle tahıl, koyun, keçi ve mobilya ile başladı sonra tarlalara ve evlere, alternatif olarak veya son noktasında, aile bireylerine kadar uzandı. Hizmetçi varsa önce o gitti, bunu çocuklar ve eşler izledi, bazı uç

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vakalarda, borçlunun kendisine bile gitti. Bu kişiler borç-kölesi durumuna düşürülüyordu, tam köle değil ama köleliğe çok yakın bir konumda, alacaklının ailesinin hizmetinde -ya da tapınaklarda veya saraylarda- sürekli çalışmaya zorlanıyordu. Tabii teoride, borçlulardan biri parayı geri ödediği takdirde kurtulabilecekti, ama açıkça görünen nedenlerden ötürü, köylü sahip olduğu kaynaklardan ne kadar mahrum edilirse, bunu yapabilmesi o kadar zorlaşıyordu.

Bunun etkisiyle sık sık toplumun parçalanması tehlikesi ortaya çıktı. Herhangi bir sebeple hasat kötü olduysa, köylülerin büyük bir kısmı borç kölesi durumuna düşüyor, aileler parçalanıyordu. Çok geçmeden, borçlu çiftçiler, el konacağı korkusuyla evlerini terk ettiler ve şehir medeniyetinden uzakta yarı göçebe çetelere katıldılar, araziler boş kaldı. Toplumun tamamen çökmesi ihtimaliyle karşı karşıya kalan Sümer ve Babil kralları periyodik olarak genel af ilan ettiler: ekonomi tarihçisi Michael Hudson'un verdiği isimle, "geçmişe sünger çekildi". Bu kararnamelerle genellikle bütün ödenmemiş tüketici borçları geçersiz ve hükümsüz ilan edilir (ticari borçlar aynen kalır), bütün araziler ilk sahiplerine iade edilir ve borç-kölelerinin ailelerine dönmelerine izin verilirdi. Kısa zamanda, bütün krallar için iktidara geldikleri zaman böyle bir beyanname çıkarmak hemen hemen gelenek haline geldi, çoğu hâkimiyetleri boyunca periyodik olarak bunu tekrar etmek zorunda kaldı.

Sümerler'de buna "özgürlük beyannamesi" adı veriliyordu - Sümerce "özgürlük" anlamına gelen, bilinen bütün diller arasında bu anlamıyla kayda geçmiş ilk kelime olan *amargi* kelimesi önemlidir, tam olarak "anneye dönüş" anlamına gelir - çünkü serbest bırakılan borç-kölelerine nihayet bu izin verilmiş olur.[55]

Michael Hudson Mezopotamya krallarının sadece kozmik iddialarından dolayı bu pozisyonda olduklarını ileri sürüyor: iktidarı ele alınca, kendilerini kelimenin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tam anlamıyla insan toplumunun yaratıcısı gözüyle görüyorlar ve dolayısıyla daha önceki bütün ahlaki yükümlülüklere sünger çekebilecek pozisyonda oluyorlardı. Ancak bu da, ilksel-borç teorisyenlerinin kafalarındakinden, olabildiğince uzaktır.[56]

* * *

Bu literatürün hepsine ilişkin en büyük problem muhtemelen, başlangıçtaki varsayımıdır: daha başlangıçta "toplum" diye adlandırılan bir şeye tükenmez bir borcumuzun olması. Tanrılara yansıttığımız, topluma olan bu borçtur. Daha sonra krallar ve ulusal hükümetler tarafından devralınan borç, bu borçtur.

Toplum kavramını bu kadar aldatıcı yapan şey, "toplum" diye adlandırılan ve bütün insanların hangisine ait olduklarını bildikleri dünyanın bir dizi kompakt, modüler birimlerden oluştuğu varsayımıdır. Tarihsel olarak bu duruma nadiren rastlanır. Düşünün ki ben, Cengiz Han hâkimiyetinde yaşayan Hıristiyan, Ermeni bir tüccarım. Benim için "toplum" nedir? İçinde büyüdüğüm şehir mi, gündelik hayatımı içinde geçirdiğim (kendine ait ayrıntılı davranış kuralları olan) uluslararası tüccarlar topluluğu mu, Ermenice konuşanlar mı, Hıristiyan (ya da sadece Ortodoks Hıristiyan) âlemi mi, yoksa Akdeniz'den Kore'ye kadar uzanan Moğol İmparatorluğu mensupları mı? Tarihsel olarak, krallar ve imparatorlar nadiren insanların hayatlarındaki en önemli referans noktalarıdır. Krallıklar yükselir ve düşer; güçlenir ve zayıflar; hükümetler insanların hayatında nadiren göze görünür; eskiden birçok insan gerçekten hangi yönetime bağlı olduklarını bile tam olarak bilmezdi. Hatta çok yakın zamanlarda bile, dünyada yaşayanların çoğu, içinde yaşadıkları ülkenin hangisi olduğundan ya da bunun neden önem taşıdığından tam emin değildi. Polonya'da doğmuş bir Yahudi olan annem, bana kendi çocukluğuna ait bir fıkra anlatmıştı:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Rusya ile Polonya arasındaki sınırda yer alan küçük bir kasaba vardı; hiç kimse, hiçbir zaman nereye bağlı olduğundan emin olamazdı. Günün birinde resmi bir antlaşma imzalandı, çok geçmeden haritacılar gelip sınırı çizdi. Köylülerden bazıları, yakındaki tepede, ekipmanlarını koydukları yerde yanlarına yaklaştı.

"Şimdi neredeyiz, Rusya'da mı, Polonya'da mı?"

"Yaptığımız hesaplara göre, köyünüz şu anda sınırdan Polonya'ya doğru tam otuz yedi metre içerden başlıyor.

Köylüler hemen sevinçle dans etmeye başladı.

"Neden?" diye sordu haritacılar. "Ne fark edecek ki?"

"Anlamıyor musunuz bu ne demek?" diye cevap verdiler. "Artık o korkunç Rusya kışlarına katlanmak zorunda kalmayacağız!"

Eğer bizi var eden bütün bu insanlara ödenecek bitmeyen bir borçla doğduysak, ama ortada "toplum" diye adlandırılan doğal bir birim yoksa - biz tam olarak kime ne borçluyuz? Herkese mi? Her şeyi mi? Bazı insanlara diğerlerinden daha fazla mı? Bu kadar dağılmış bir borcu nasıl ödeyeceğiz? Ya da daha somutlaştırırsak, bu borcu nasıl ödeyeceğimizi söyleme yetkisinin kendisine ait olduğunu kim, neye dayanarak iddia edebilir?

Problemi bu şekilde dile getirdiğimiz takdirde, Brahmana yazarları ahlaki bir soru üzerinde öyle sofistike bir düşünce sunuyorlar ki, öncesinde de sonrasında da hiç kimse daha iyi bir cevap verememiş. Dediğim gibi, bu metinlerin hangi şartlar altında yazıldığını pek bilmiyoruz, ama elimizdeki kanıtlara göre önemli belgelerin tarihi MÖ 500 - 400 yılları arasına denk geliyor -aşağı yukarı Sokrates'in zamanı-; o devirde Hindistan'da ticaret ekonomisinin, madeni para

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ve faizli kredi gibi kurumların günlük hayata girdiği sanılıyor. O devrin entelektüel sınıfı, Antik Yunan ve Çin'de olduğu gibi, önermelerle uğraşıyorlardı. Yani, şu tür sorular soruyorlardı: sorumluluklarımızı borç olarak tasavvur etmek ne demektir? Varlığımızı kime borçluyuz?

Önemli olan şu ki, cevaplarında "toplum" ya da devletten hiç bahsedilmiyordu (oysa elbette erken Hindistan'da krallar ve hükümetler vardı). Bunun yerine tanrılara, bilgelere, babalara ve "insanlara" olan borçlara odaklanmışlardı. Formülasyonlarını daha çağdaş bir dile çevirmek hiç zor değil. Böyle yapabiliriz. Varoluşumuzu her şeyin ötesinde şu unsurlara borçluyuz:

- Evrene, kozmik güçlere, bugünün diliyle doğaya. Varlığımızın temeline. Ritüellerle geri ödenmek üzere: yanında hepimizin küçük kaldığı her şeye, saygı ve onaylama eylemi olarak ritüel.[57]
- En çok önem verdiğimiz bilgi ve kültürel kazanımları yaratmış olanlara; varlığımıza formunu, anlamını, ayrıca şeklini verenlere. Buna sadece entelektüel geleneğimizi yaratan filozof ve bilim insanları değil, William Shakespeare'den tutun çoktan unutulmuş bir kadını, Ortadoğu'da bir yerlerde mayalı ekmeği yaratan kadını dahil edebiliriz. Onlara borcumuzu öğrenerek, insan bilgisine ve insan kültürüne katkıda bulunarak öderiz.
- Kendi ana babamıza ve onların ana babasına, atalarımıza. Onlara borcumuzu, ana baba olarak öderiz.
- İnsanlığın tümüne. Bunu yabancılara cömert davranarak, insan ilişkilerini ve dolayısıyla hayatı, mümkün kılan temel ortaklaşma alanını sürdürerek öderiz.

Oysa bu şekilde açarsak, argüman kendi temelini çürütmeye başlar. Bunların ticari borçlarla benzerliği

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yoktur. Neticede insan ana babasına olan borcunu çocuk sahibi olarak ödeyebilir, ama başka birine borç veren bir kişi, alacaklısına borcunu ödemiş sayılmaz.[58]

Kendi adıma, şunu merak ediyorum: gerçekte konu tam da bu olamaz mı? Belki de Brahmana yazarlarının aslında dile getirdikleri şey, son tahlilde kozmosla ilişkimizin ticari bir alışveriş olmadığı ve olamayacağı idi. Çünkü ticari ilişki hem eşitliği hem ayrılığı akla getirir. Bu örnekler hep ayrılmayı başarmak hakkında: ana baba olduğunuzda ana babanıza borcunuzu ödemiş olursunuz; bilgelere borcunuzu kendiniz bilge olduğunuzda ödersiniz, insanlıkla birlikte hareket ettiğinizde insanlığa borcunuzdan kurtulursunuz. Evren söz konusu olduğunda bu daha belirgindir. Tanrılarla pazarlık yapamamanızın sebebi her şeye sahip olmaları ise evrenle hiç pazarlık yapamazsınız, çünkü evren *her şeydir* - ve tabii her şeyin içine siz de girersiniz. Aslında insan bu listeyi, insanın kendisini borçtan "kurtarmasının" tek yolunun tam olarak borçların geri ödenmesi olmadığını, daha ziyade bu borçların hiç var olmadığını göstermek olduğunu, çünkü insanın başlangıçta ayrı bir varlık olmadığını, bundan ötürü borçları iptal etme ve ayrı, özerk bir varlık kazanma kavramının ta başından itibaren gülünç olduğunu söylemenin özlü bir yolu olduğu şeklinde yorumlayabilir. Hatta kişinin kendini insanlıktan veya kozmostan ayrı bir yere koyması, öyle ki onunla birebir alışverişe girebileceğini varsayması, karşılığını ancak ölümde bulacak bir suçtur. Suçumuz, evrene olan borcumuzu ödeyemeyeceğimiz gerçeğinden ötürü değildir. Suçumuz, her şeyden önce, herhangi bir anlamda "var olan ve var olmuş olan her şeye" denk olduğumuzu ve bu borcu algılama gücüne sahip olduğumuzu düşünme cüretimizdir.[59]

Şimdi denklemin diğer yüzüne bakalım. Kendimizi kozmosa veya insanlığa soyut bir borç konumunda tasavvur etmemiz mümkün olsa bile, sıra bir sonraki

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

soruya gelir: tam olarak kim, kozmos veya insanlık adına konuşma hakkına, bu borcun nasıl ödeneceğini bize söyleme hakkına sahiptir? Evrenin bütününden ayrı bir yerde durmayı ve onunla pazarlığa girmeyi iddia etmekten daha mantıksız bir şey varsa, o da diğer taraf adına konuşma hakkını iddia etmektir.

Bizimki gibi bireyci bir toplumun değerler sistemine bakacak olursak, bunun bir yolu şöyle söylemek olabilir: Hepimizin insanlığa, topluma, doğaya veya kozmosa (hangi ifadeyi tercih ediyorsak) ödemekle bitmeyecek borcu var, ama nasıl ödeyeceğimizi kesinlikle başka biri söyleyemez. Bu en azından entelektüel açıdan tutarlıdır. Öyleyse, hemen hemen tüm yerleşik otorite sistemlerini -din, ahlak, siyaset, ekonomi ve ceza-adalet sistemi-, hesaplanamayacak bir şeyi hesaplamaya kalkışan, bu sınırsız borcun çeşitli yönlerinin nasıl ödenmesi gerektiğini bize söyleme yetkisine sahip olduğunu iddia eden çeşitli sahtekârlık yöntemleri olarak görmemiz mümkündür. O zaman, insan özgürlüğü, bunu nasıl yapacağımıza kendi adımıza karar verme gücümüz demektir.

Bildiğim kadarıyla hiç kimse bu yaklaşımı izlemedi. Aksine, varoluşsal borç teorileri sonuçta her zaman otorite yapılarını haklı göstermenin -veya onlara sahip çıkmanın- yöntemi haline geldi. Burada devreye Hindu entelektüel geleneği giriyor. İnsanlığa ödenecek borç sadece az sayıda erken metinde görünüyor ve hızla unutuluyor. Daha sonraki Hindu yorumcularının hemen hemen hepsi bunu görmezden geliyor, bunun aksine insanın babasına olan borcuna ağırlık veriyor.[60]

* * *

İlksel borç teorisyenlerinin ise başka bir derdi var. Onlar kozmosla pek ilgilenmiyorlar, aslında "toplum" la ilgileniyorlar.

Yeniden o kelimeye dönmek istiyorum, "toplum"a. Bu kadar basit, kendiliğinden anlaşılan bir kavram gibi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

görünmesinin sebebi, genellikle bu kelimeyi "ulus"un eşanlamlısı gibi kullanmamız. Örneğin Amerikalılar topluma olan borçlarını ödemekten bahsederken, İsveç'te yaşayan insanlara karşı olan sorumluluklarını düşünmezler. Toplumu bu şekilde, tek ve sınırlı bir varlık olarak tasavvur etmemizi sağlayan şey sadece, ayrıntılı sınır kontrolleri ve sosyal politikaları olan modern devlettir. Bu nedenle bu kavramı Vedaların çağına veya ortaçağa yansıtmak her zaman yanıltıcı olacaktır, gerçekte elimizde başka bir kelime olmasa da.

Bence ilksel-borç teorisyenlerinin yaptığı şey tam olarak bu: bu kavramı geriye yansıtmak.

Aslında hakkında konuştukları fikirler karmaşası - toplum adında bir şey olduğu, bizim ona borçlu olduğumuz, yönetimlerin toplum adına konuşabileceği, bir tür seküler tanrı olarak tasavvur edilebileceği-, bütün bu fikirler, Fransız Devrimi zamanında veya hemen öncesinde ortaya çıkmıştı. Başka bir deyişle, modern ulus-devlet fikriyle birlikte doğmuştu.

Bunların on dokuzuncu yüzyıl Fransası'nda Auguste Comte'un eserinde açık seçik bir araya getirildiğini görebiliriz. Günümüzde en çok "Sosyoloji" terimini icat etmekle ünlü olan filozof ve siyaset yazarı Comte'un, hayatının sonunda toplumun dini olmasını önerecek kadar ileri gittiği, Pozitivizm adını verdiği düşüncesi büyük ölçüde ortaçağ Katolisizmi kalıbına oturtulmuş olup düğmeleri arkasına dikilmiş papaz cüppeleriyle doludur (yani başkalarının yardımı olmadan giyilemez). *Pozitivist Kateşizm* adını verdiği son eserinde, sosyal borçla ilgili ilk açık seçik teoriyi ortaya koydu. Bir yerde birisi hayali pozitivizm rahibine insan hakları kavramı hakkında ne düşündüğünü sorar. Rahip bu fikirle alay eder. Çok saçma, der, bireycilikten doğmuş bir hata. Pozitivizm sadece görevleri bilir. Örneğin:

> Biz doğuştan çeşitli yükümlülükler taşıyarak dünyaya geldik, atalarımıza, torunlarımıza ve çağdaşlarımıza karşı. Doğumumuzdan sonra bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> yükümlülükler, herhangi birine herhangi bir hizmet sunabilecek hale geldiğimiz noktaya kadar artar veya birikir. O zaman "haklar" fikri hangi insani temele oturtulabilir?[61]

Gerçi Comte'un "borç" kelimesini kullanmamıştır, ama bu duygu yeterince açıktır. Ödemeyi düşünebilecek yaşa gelinceye kadar zaten uçsuz bucaksız borç biriktirmiş oluruz. O zaman da, bunları kime borçlu olduğumuzu belirlemek imkânsız olur. Kendimizi borçtan kurtarmanın tek yolu, kendimizi insanlığın tümünün hizmetine adamaktır.

Comte'a hayatı boyunca kaçık gözüyle bakıldı, ama fikirlerinin etkili olduğu kanıtlandı. Topluma olan sınırsız borç kavramı sonunda "toplumsal borç" olarak kristalize oldu, bu kavram Avrupa'nın birçok yerinde ve dışında sosyal reformcular tarafından, en sonunda sosyalist siyasetçiler tarafından benimsendi.[62] "Hepimiz topluma borçlu olarak doğduk": Fransa'da toplumsal borç kavramı kısa zamanda herkesin dilinde dolaşan bir söz, bir slogan, sonunda da klişe haline geldi.[63] Bu görüşe göre devlet, hepimizin bizi yaratan topluma olan, nasıl olduğunu tam olarak fark etmesek bile en azından hepimizin var olmak için birbirimize tamamen bağımlı olmaya devam edeceğimiz gerçeğinde somutlaşan varoluşsal borcun, sadece yöneticisidir.

Bunlar aynı zamanda bugün bildiğimiz sosyoloji disiplininin kurucusu Emile Durkheim'in düşüncesini şekillendiren entelektüel ve siyasi ortamlardır, Durkheim bütün dinlerdeki bütün tanrıların zaten toplumun yansıması olduğunu -dolayısıyla açık seçik bir toplum dinine hiç gerek olmadığını- ileri sürerek Comte'tan daha iyisini yaptı. Durkheim'e göre bütün dinler birbirimize karşılıklı bağımlılığımızı kabul etme biçimlerinden ibaretti, bu bağımlılık bizi asla tamamen farkında olmadığımız milyonlarca yoldan etkiliyordu. "Tanrı" ve "toplum" sonuçta aynıydı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Problem, son birkaç yüzyılda bütün bunlar için ödememiz gereken borcun bekçisinin, bizim birey haline gelmemize izin veren bu şekilsiz toplumsal bütünün meşru temsilcisinin, mutlaka devlet olması gerektiğinin varsayılmasıdır. Neredeyse bütün sosyalist veya sosyalistik rejimler sonunda bu argümanın bazı versiyonlarına başvurmuşlardır. Kötü şöhretli bir örneği ele alırsak, Sovyetler Birliği'nin vatandaşlarının başka ülkelere gitmesini yasaklamasının gerekçesi buydu. Argüman her zaman şuydu: Bu insanları SSCB yarattı, SSCB yetiştirdi ve eğitti, kim oldularsa onun sayesinde oldular. Ne hakla bizim yaptığımız yatırımın ürününü alıp bize hiçbir borçları yokmuş gibi başka bir ülkeye götürebilirler? Bu retorik sosyalist rejimlerle sınırlı değildir. Milliyetçiler de tam olarak aynı tür argümanlara yaslanırlar - özellikle savaş dönemlerinde. Ve bütün modern devletler bir ölçüde milliyetçidir.

Hatta şu bile söylenebilir, gerçekte ilksel borç fikrinden çıkardığımız şey, aşırı milliyetçi bir efsanedir. Bir zamanlar hayatımızı bizi yaratan tanrılara borçluyduk, faizi hayvan kurban ederek ödedik, anaparayı ise sonuçta hayatımızla ödedik. Şimdi hayatımızı bizi biçimlendiren millete borçluyuz, faizi vergi olarak ödüyoruz, sıra milleti düşmanlarına karşı korumaya gelince, borcumuzu hayatımızla ödemek zorundayız.

Bu yirminci yüzyılın büyük tuzağı: bir tarafta piyasa mantığı var, hayata birey olarak geldiğimizi ve birbirimize borçlu olmadığımızı düşünmekten hoşlanıyoruz. Diğer tarafta devlet mantığı var, hepimiz hayata, asla gerçekten ödeyemeyeceğimiz bir borçla başlıyoruz. Bize sürekli bunların birbirine karşıt olduğu, gerçek insani ihtimallerin bunların arasında bulunduğu söylendi. Ama bu yanlış bir ikilemdir. Devletler piyasaları yarattı. Piyasalar devlete ihtiyaç duyar. Hiçbiri diğeri olmaksızın varlığını sürdüremez, en

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

azından bugün bildiğimize benzer bir şekilde sürdüremez.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Dördüncü Bölüm

ZULÜM VE KEFARET

> Yoksulları gümüşle, muhtaçları bir çift sandaletle satın alacağız.
>
> - *Amos 2:6*

Okuyucunun dikkatini çekmiştir, parayı bir meta olarak görenlerle *IOU* olarak görenler arasında çözüme bağlanmamış bir tartışma var. Hangisi doğru? Şu an itibariyle, cevap açıktır: her ikisi de. Bu konuda günümüzün belki de en çok tanınan antropoloji otoritesi olan Keith Hart, buna yıllar önce işaret etmişti. Onun ünlü gözlemine göre, paranın iki yüzü vardır:

> Cebinizden bir madeni para çıkarıp bakın. Bir yüzü "tura"dır - parayı basan siyasi otoritenin sembolü, diğer yüzü "yazı"dır - paranın alışverişte ödeme aracı olarak taşıdığı değerin kesin olarak ifadesi. Yüzlerden biri bize devletlerin para birimini garanti ettiklerini ve paranın aslında toplumdaki insanlar arasında bir ilişki, belki de bir sembol olduğunu hatırlatır. Diğer yüzü ise paranın, diğer nesnelerle belirli ilişkilere girebilen bir nesne olduğunu ortaya koyar.[1]

Açıkçası, para komşular arasındaki takas sorunlarının çözülmesi için icat edilmiş değildir - çünkü komşuların öncelikle takas işine girişmesi için hiçbir sebep yoktur. Bununla birlikte, saf bir kredi-para sisteminin de ciddi sorunları olabilir. Kredi-para güvene dayanır ve rekabetin hâkim olduğu piyasalarda, bizatihi güven nadir bulunan bir şeydir. Bu özellikle yabancılar arasındaki alışverişlerde geçerlidir. Roma İmparatorluğu'nda, üzerinde Tiberius'ın resini bulunan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

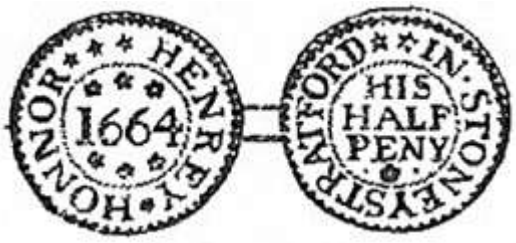
gümüş para tedavüldeyken, muhtemelen içerdiği gümüşün değerinden epeyce yüksek bir değer taşımıştır. Antik dönemin madeni paralarının tedavül değeri her zaman madeni içeriklerinden daha yüksek olmuştur.[2] Bunun sebebi büyük ölçüde Tiberius yönetiminin parayı itibari değeri üzerinden almayı kabul etmesidir. Bununla birlikte Pers hükümeti muhtemelen, Maurya ve Çin yönetimleri ise kesinlikle bunları kabul etmiyordu. Çok sayıda altın ve gümüş Roma parasının yolu Hindistan'a, hatta Çine kadar ulaştı; muhtemelen öncelikle altından ve gümüşten yapılmış olmaları nedeniyle.

Roma ya da Çin gibi uçsuz bucaksız imparatorluklar için geçerli olan şey, tabii Sümer ya da Yunan şehir-devletleri için fazlasıyla geçerlidir; ortaçağ Avrupa'sı veya Hindistan'da hüküm süren krallıklar, şehirler ve küçük prensliklerden oluşan, kırık bir satranç tahtasına benzeyen bölgede iş yapanlardan söz etmeye bile gerek yok. Daha önce dikkat çektiğim gibi, genellikle neyin bunların içinde, neyin dışında olduğu hiç net değildir. Bir topluluğun -bir şehir, kasaba, lonca veya dini topluluk- içinde para işlevine sahip epeyce şey olabilir, yeter ki herkes bir borcu silmek için bunu kabul etmeyi isteyecek *birinin* var olduğunu bilsin. Çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, on dokuzuncu yüzyılda Siyam'daki bazı şehirlerde bozuk para olarak bölgedeki kumarhanelerin yaptırdığı Çin porseleninden oyun markaları -poker fişlerinin eşdeğerlisi- kullanılıyordu. Bu kumarhanelerden biri işi bırakırsa veya ruhsatını kaybederse, sahiplerinin bir tellal tutup caddelerde gong çaldırarak elinde bu markalardan bulunanların üç gün içinde değiştirmeleri gerektiğini ilan ettirmeleri zorunluydu.[3] Tabii önemli işlemlerde topluluğun dışında da kabul edilen paralar (genellikle yine gümüş veya altın) kullanılıyordu.

Benzer biçimde, İngiliz mağazaları yüzyıllar boyunca kendilerine ait tahta, kurşun veya deri paralar çıkardılar. Bu uygulama teknik olarak yasa dışıydı, ancak oldukça

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yakın zamanlara kadar devam etti. Işte on yedinci yüzyılda yaşayan, Stony Stratford, Buckinghamshire'de mağazası olan Henry adlı birine ait bir örnek:

Açıkça aynı prensibe dayanan bir olay: Henry, kendi mağazasında para olarak kullanılabilecek, *IOU* formunda bozuk para hazırlar. Bunlar geniş bir çevrede, en azından düzenli olarak o mağaza ile iş yapanlar arasında dolaşır. Ama muhtemelen Stony Startford'dan fazla uzağa gidemez - aslında bu tür markalar hiçbir zaman herhangi bir yönde birkaç bloktan öteye gitmemiştir. Henry dahil herkes, daha büyük alışverişler için, İtalya veya Fransa dahil her yerde kabul edilecek türde para talep ederdi.[4]

Tarihin büyük bir bölümünde, gelişmiş pazarların bulunduğu yerlerde bile, çeşitli paraların karmakarışık halde bir arada olduğunu görürüz. Bunların bazıları başlangıçta yabancılar arasında yapılan takastan doğmuştur: Meksika ve Orta Amerika'nın kakao-parası veya Etiyopya'nın tuz-parası sık sık belirtilen örneklerdir.[5] Diğerleri kredi sistemlerinden veya vergileri ve diğer borçları ödemek için hangi malların kabul edileceğine ilişkin tartışmalardan doğmuştur. Bu sorular genellikle sonu gelmeyen çekişmelerin konusu olmuştur. Belli bir yerde ve zamanda ne tür şeylerin para olarak kabul edildiğine bakarak siyasi güçlerin dengesi hakkında çok şey öğrenebiliriz. Örneğin, kolonyal Virginia plantasyon sahiplerinin, mağaza sahiplerini para olarak kendilerine ait tütünü kabul etmeye mecbur bırakan bir kanun çıkartmayı başarmaları gibi, ortaçağdaki Pomeren'li köylülerinin belli bölgelerde hükümdarlarına, Roma para birimi cinsinden kaydedilmiş vergilerini, ödentilerini ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gümrük harçlarını şarap, peynir, biber, tavuk, yumurta, hatta ringa balığı olarak ödemeyi kabul ettirdiler - bu seyyah tüccarları çok kızdırdı çünkü ayakbastı vergisini ödemek için ya bu nesneleri yanlarında taşımak ya da gittikleri yerde satın almak zorunda kalıyorlardı, bu durumda ödenecek fiyat tam da bu nedenle satıcılar için daha avantajlı oluyordu.[6] Bu bölgedeki insanlar serf değil özgür köylülerdi. Göreceli güçlü bir siyasi konumdaydılar. Başka yerlerde ve başka zamanlarda bunun aksine toprak sahiplerinin ve tüccarların menfaatlerinin ağır bastığı oldu.

Dolayısıyla para, her zaman bir meta olmak ile bir borç-sembolü olmak arasında gidip gelen bir şeydir. Kafamızda hâlâ madeni paranın -kendi başlarına zaten değerli olmalarına rağmen, yerel siyasi otoritenin amblemi ile damgalandığı zaman daha değerli olan altın ve gümüş parçalarının-, paranın en tipik biçimi olduğu düşüncesini taşımamızın sebebi belki de budur. Bu, paranın öncelikle ne olduğunu açıklayan her iki görüşü mükemmelen destekler. Hatta, ikisi arasındaki ilişki, sürekli bir siyasi çekişme konusudur.

Başka bir deyişle, devlet ve piyasa, hükümetlerle tüccarlar arasındaki mücadele insanlık durumunun özüne ilişkin değildir.

* * *

Anlattığımız iki köken hikâyesi -takas efsanesi ve ilksel borç efsanesi- birbirinden olabildiğince uzak gibi görünebilir, ama bu özellikleriyle, aynı zamanda aynı paranın iki yüzüdürler. Biri olmadan diğeri olmaz. Yalnızca insan hayatını bir dizi ticari işlem olarak tasavvur edebilirsek evrenle ilişkimizi borç cinsinden görebiliriz.

Gözünüzde canlandırmak için şaşırtıcı olabilecek bir tanığa başvuracağım; Frederich Nietzsche'ye, dünyayı ticari terimlerle tasavvur ettiğimizde neler olduğunu alışılmamış bir netlikle görebilen adama.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Nietzsche'nin kitabı *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* 1887'de basıldı. Bu kitapta yazar, doğrudan doğruya Adam Smith'den alınmış olabilecek bir argümanla işe başlıyor - ama konuyu bir adım öteye, Smith'ın cesaret edemediği bir noktaya taşıyor, sadece takasın değil, alım satımın bile, diğer insan ilişkisi biçimlerinden önce geldiğinde ısrar ediyor. Kişisel yükümlülük duygusuna gelince, şunları tespit ediyor:

> Kökleri, var olan en eski ve en ilkel ilişkiye, alıcı ile satıcı, alacaklı ile borçlu arasındaki ilişkiye uzanır. Burada ilk kez bir kişi başka bir kişiye göre bir kademe yukarı çıkar, burada bir birey başka bir bireyle boy ölçüşür. Bu ilişkiye dair herhangi bir şeyin sezilemeyeceği kadar düşük bir seviyede, hiçbir medeniyet bulunmaz. Fiyatları belirlemek, değerleri ölçmek, eşdeğerlileri düşünmek, nesneleri değiş tokuş etmek - insanların düşüncesini o kadar meşgul eder ki, belli bir ölçüde düşüncenin *ta kendisi* haline gelir. Burada kurnazlığın en eski biçimi türer; ayrıca burada ilk kez insan kibrinin, diğer hayvanlarla ilişkilerinde üstünlük duygusunun başladığını varsayabiliriz. Belki de *"man (manas)"* [insan, erkek] kelimesi, biraz kendine ilişkin bu duyguyu ifade etmeye devam ediyor: insan kendisini değer biçen varlık olarak tanımlıyor, değerlendiren ve ölçen, "doğuştan hesap yapan hayvan" olarak. Alıp satmak, psikolojik bağlantılarıyla birlikte, her tür sosyal organizasyon ve gruplaşmaların başlamasından bile eskidir; kişisel yasal hakların en ilkel biçiminden doğan değiş tokuş, kontrat, suç, hukuk, görev ve tazminat duygularının tomurcukları, önce en ilkel ve en eski sosyal yapılara *transfer edildi* (benzer sosyal yapılarla ilişkileri sırasında), beraberinde gücü güçle kıyaslamak, ölçmek, hesaplamak alışkanlıklarını da getirerek.[7]

Hatırlayalım, Smith de dilin -dolayısıyla insan düşüncesinin- kökenini "bir şeyi başka bir şeyle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

değiştirmeye" yatkınlığımızda görür, piyasanın kökenini de orada görür.[8] Ticaret dürtüsü, değerlerin kıyaslanması, bizi akıllı varlıklar yapan, diğer hayvanlardan ayıran şeyin ta kendisidir. Toplum sonra gelir - yani başka insanlara karşı sorumluluklar hakkındaki fikirlerimiz önce ticari terimlerle şekillenir.

Gelgelelim Smith'den farklı olarak, Nietzsche'nin aklına bütün işlemlerin derhal birbirini sıfırlayacağı bir dünya olabileceği hiç gelmemiştir. Her ticari muhasebe sisteminin alacaklılar ve borçlular yaratacağını düşünüyordu. Aslında, insan ahlakının tam olarak bu gerçekten kaynaklandığına inanıyordu. Dikkat edin, diyordu, Almanca *schuld* kelimesi nasıl hem "borç" hem "suç" anlamına geliyor. Başlangıçta borçlu olmak düpedüz suçlu olmak demekti, alacaklılar borçlarını geri ödeyemeyen borçluları "vücutlarına her tür aşağılama ve işkenceyi" uygulayarak cezalandırmaktan zevk alıyorlardı, "örneğin etlerinden borç oranına eşit gibi görünen bir parçayı kesmek" gibi"[9] Aslında Nietzsche şunu ileri sürecek kadar ileri gidiyordu: yaralanan bir göz, kopan bir parmak için bu kadar ayrıntılı listeler içeren bu ilk barbar yasalarının amacı, göz veya parmak kaybını parayla telafi etmek değil, alacaklıların borçlunun vücudundan ne kadarını koparıp alabileceğini tespit etmekti! Söylemeye gerek yok, buna dair en küçük bir kanıt sunamıyor (çünkü yok).[10] Ama kanıt istemek, önemli noktayı gözden kaçırmak olabilir. Burada ele aldığımız gerçek bir tarihi argüman değil, tamamen yaratıcı bir alıştırma.

İnsanlar topluluklar oluşturmaya başladıkları zaman, diye devam ediyor Nietzsche, mecburen toplulukla ilişkilerini bu terimlerle tasavvur etmeye başladılar. Kabile, onlara barış ve güvenlik sağlıyor. Dolayısıyla ona borçlular. Yasalarına riayet etmek, bu borcu ödemenin bir yolu (yine, "topluma borcunu ödemek"). Ama bu borç -yine karşımıza çıktı- kurbanla da ödenir:

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Ilk kabile kooperatiflerinde -ilkçağdan bahsediyoruz- hayatta olan nesil her zaman eski nesillere yasal bir yükümlülükleri olduğunu kabul eder, özellikle kabileyi kurmuş olan en eski nesle (…) Hâkim olan inanç, kabilenin ataların fedakârlıkları ve kazanımları sayesinde var olduğudur - ve insanlar bunu onlara, kurbanları ve kazanımları ile *geri ödemek* zorundadır. Buna göre insanlar, sürekli büyüyen bir *borcu* kabul etmiş olur, çünkü atalar güçlü ruhlar olarak varlıklarını sürdürerek kabileye durmadan yeni avantajlar sağlar ve kendi güçlerini ödünç verir. Bunu bedavaya mı yaparlar? Fakat bu gelişmemiş ve "manen yoksul" çağlarda, "bedava" bir şey yoktur, insanlar bunu neyle geri ödeyecektir? Kurbanlar (başlangıçta beslenme olarak çok kabaca anlaşılan), festivaller, şapeller, şeref sembolleri, hepsinin ötesinde itaat - bütün âdetler, atalarının eseri olarak, aynı zamanda yasaları ve emirleridir. İnsanların verdikleri hiç yeterli olur mu? Bu şüphe kalır ve büyür.[11]

Başka bir ifadeyle, Nietzsche'ye göre, Adam Smith'ın insan doğası hakkındaki varsayımlarından başlamak, sonunda mecburen ilksel-borç teorisine çok yakın bir çizgiye gelmek demektir. Diğer yandan, atalarımızın yasalarına riayet etmemizin sebebi, atalarımıza karşı borçluluk duygusudur: işte bu yüzden, bu yasaları ihlal ettiğimizde topluluğun "öfkeli bir alacaklı" gibi tepki göstermeye ve bizi cezalandırmaya hakkı olduğunu düşünürüz. Daha geniş anlamda, atalara borcumuzu asla ödeyemeyeceğimiz, hiçbir kurbanın (ilk doğan çocuğumuzu kurban etmemizin bile) bizi gerçekten borçtan kurtaramayacağı gibi içimizi ürperten bir duygu geliştiririz. Atalarımızdan korkarız, toplum daha sağlam ve daha güçlü hale gelir, daha da güçlüymüş gibi görünür, en sonunda "atalar zorunlu olarak tanrıya dönüşür." Topluluklar büyüyerek krallıklar, krallıklar evrensel imparatorlar haline geldikçe, tanrılar da daha evrensel olmaya başlar, daha büyük, daha kozmik bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

havaya bürünür; gökleri idare eder, yıldırımlar savurur - Hıristiyanlığın tanrısında zirveye çıkar, en yüce tanrı olarak tabii "yeryüzüne en büyük borç duygusunu husule getirir." Atamız Âdem bile artık bir alacaklı olarak tasvir edilmez, aksine bir günahkâr ve ilk günahın yükünü bize devreden bir borçludur:

> Borcun ifasının imkânsızlığıyla birlikte, insanlar sonunda cezanın kaldırılmasının da mümkün olmadığı kavramına, bedelinin ödenemeyeceği fikrine varmıştı ki (*"ebedi* ceza")… birdenbire karşımıza, kurban edilmiş insanlığa geçici bir rahatlama sağlayan, paradoksal ve korkunç bir teselli çıktı, *Hıristiyanlık* dehasının okşayışı: insanoğlunun suçu için kendini feda eden tanrı, insanoğlunun kurtulmasının imkânsız olduğu şeyden sadece onun sayesinde kurtulabileceği Tanrı - kendini borçlu için feda eden alacaklı, sevdiği için (insanlar buna inanabilir mi?), borçlusunu sevdiği için![12]

Nietzsche'nin ilk önermesinden hareket ederseniz, bütün bunlar çok anlamlı geliyor. Problem şu ki, bu önerme çılgınca.

Ayrıca Nietzsche'nin bu önermenin çılgınca olduğunu bildiğine inanmak için her tür sebep mevcut; aslında bütün mesele burada. Nietzsche'nin burada yaptığı şey, kendi zamanında hâkim olan (büyük ölçüde hâlâ hâkim olan), insan doğasına ilişkin standart, genel geçer varsayımlarından hareket etmek - bizler mantıklı hesap makineleriyiz, ticari kişisel menfaatler toplumdan önce gelir, "toplum" sadece ortaya çıkan çatışmalara geçici bir engel koymanın yolu gibidir. Yani sıradan burjuva varsayımlarından hareket ediyor ve ancak burjuva kitlesini şoke edebilecek bir yere yönlendiriyor.

Takdir edilecek bir oyun, o zamandan beri hiç kimse daha iyisini oynamadı; ama tamamen burjuva düşüncesi sınırları dahilinde oynanan bir oyun. Bu sınırların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

dışında kalan hiçbir şey için hiçbir şey ifade etmiyor. Nietzsche'nin borcun ödenmemesi yüzünden birbirlerinin vücudundan parçalar koparan vahşi avcılar fantezilerini ciddiye almak isteyenlere en iyi cevap, gerçek bir avcı-toplayıcının -Danimarkalı yazar Peter Freuchen'in *Book of the Eskimo* kitabıyla ün kazanan Grönland'h bir Inuit'in- sözleridir. Freuchen şöyle anlatıyor: günün birinde mors avından eve eli boş ve aç döndüğünde, başarılı bir avcının yüzlerce pound eti önüne döktüğünü görmüş. Tekrar tekrar teşekkür ettiğinde avcı darılmış gibi itiraz etmiş:

> "Bu ülkede hepimiz insanız!" dedi avcı. İnsan olduğumuz için birbirimize yardım ederiz. Hiç kimsenin bunun için teşekkür etmesinden hoşlanmam. Bugün ben alırım, yarın sen alırsın. Buralarda şöyle bir söz vardır, armağanla köle kazanılır, kırbaçla köpek kazanılır."[13]

Son satır bir antropoloji klasiğidir, eşitlikçi avcı toplumları hakkındaki antropoloji literatüründe borç ve alacağın hesaplanmasını reddetmeyle ilgili benzer cümlelere rastlanabilir. Ekonomik hesaplar yapabildiği için kendini insan saymanın aksine, avcı gerçekten insan olmanın bu tür hesaplar yapmayı *reddetmek*, kimin kime ne verdiğini ölçmeyi ve hatırlamayı reddetmek olduğunda ısrar ediyor, bunun sebebi ise, böyle yapmanın kaçınılmaz olarak, "gücü güçle kıyaslamaya, ölçmeye, hesaplamaya" başlayacağımız, birbirimizi borç yoluyla köle veya köpek seviyesine indireceğimiz bir dünya yaratması.

Mesele bu adamın, tarih boyunca milyonlarca benzer eşitlikçi ruh gibi, insanoğlunun hesap yapmaya eğilimli olduğunun farkında olmaması değil. Farkında olmasaydı, söylediklerini söylemezdi. Elbette hesap yapma eğilimimiz var. Bizde her tür eğilim var. Gerçek yaşamda, bizi aynı anda birçok farklı yöne sürükleyen çeşitli eğilimlerimiz var. Hiçbiri bir başkasından daha gerçek değil. Gerçek soru, insanlığımızı hangisine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

dayanarak kuracağımız, dolayısıyla hangisini medeniyetimizin temeli yapacağımız. Eğer Nietzsche'nin borç analizinin bir faydası varsa bunun nedeni insan düşüncesinin esas olarak ticari bir hesaplama olduğu, alıp satmanın insan toplumunun temeli olduğu varsayımından hareket ettiğimiz takdirde, işte o zaman, kozmosla ilişkimizi de kaçınılmaz olarak borç terimleriyle tasavvur ederiz.

* * *

Nietzsche'nin bize başka bir yoldan da yardımcı olduğunu düşünüyorum: kurtulma[13] kavramının anlaşılması. Nietzsche'nin "ilkçağlar" anlatısı absürt olabilir, ama Hıristiyanlık tanımı - borç duygusunun nasıl sonsuz bir borç ve kendinden nefret etme duygusuna, kendinden nefretin kendine eziyet duygusuna dönüştüğü tanımı, bütün bunların hepsi birlikte kulağa çok doğru geliyor.

Örneğin, neden Isa'ya "kurtarıcı" deriz? "Kurtulma"nın [ya da kurtarmanın] ilk anlamı geri almak veya borca karşılık teminat olarak verilmiş bir şeyi, parayı verip kurtarmak; bir borcu ödeyerek bir şeyi ele geçirmektir. Hıristiyanlık mesajının tam anlamıyla özünün, bizatihi kurtarmanın, Tanrı'nın kendi oğlunun insanlığı ebedi lanetten kurtarmak için feda etmesinin, finansal bir işlem diliyle ifade edilmesi, oldukça çarpıcıdır.

Nietzsche Adam Smith'le aynı varsayımlardan hareket etmiş olabilir, ama açıkça belli ki ilk Hıristiyanlar böyle değildi. Bu düşüncenin kökleri, Smith'in esnaf kavramından daha derine iner. Brahmana'ların yazarları insanlık durumu hakkında düşünürken piyasa dilini ödünç almakta yalnız değildi. Aslına bakılırsa, bütün büyük dünya dinleri, biraz az veya biraz fazla, aynı şeyi yapar.

Çünkü bunların hepsi -Zerdüştlükten İslamiyet'e kadar- insan hayatında paranın ve piyasanın rolüne,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

özellikle bu kuramların insanların birbirlerine karşı borçlarının ne olduğu gibi temel meseleler açısından ne anlama geldiğine ilişkin yoğun tartışmaların içinden doğmuştur. Borç meselesi ve borç hakkındaki tartışmalar o zamanın siyasi yaşamının her cephesinde sürüp gitmiştir. Bu tartışmalar devrimler in, davaların, reformist hareketlerin arasında oluşup gelişti. Bu hareketlerin bazıları, tapınaklarda ve saraylarda müttefikler kazandı. Diğerleri şiddetle bastırıldı. Yine de tartışılan terimlerin, sloganların ve spesifik konuların çoğu tarihin derinliklerinde kayboldu. MÖ 750 yılında Suriye'de bir meyhanede yapılan siyasi tartışmanın konusunu tabii bilemeyiz. Sonuç olarak, siyasi göndermelerle dolu kutsal metinler üzerinde kafa yormakla yüzlerce yıl geçirdik, o zamanın okurları belki bunları hemen anlayabiliyorlardı, ama biz bunların anlamları hakkında ancak tahmin yürütebiliyoruz.[14]

İncil'in sıradışı özelliklerinden biri, bu geniş içeriğin küçük bir kısmını korumasıdır. Kurtarma kavramına geri dönersek, ikisi de "kurtarma" olarak çevrilen Ibranice *padah* ve *goal* kelimeleri, başka birine satılan bir şeyin geri alınması, özellikle ataların toprağının kurtarılması veya alacaklılar tarafından rehin tutulan bir nesnenin kurtarılması için kullanılabilir.[15] Peygamberlerin ve teologların zihninde önde gelen örneğin sonuncusu olduğu anlaşılıyor: Rehinin kaldırılması [kurtulması], özellikle de borç rehinesi olarak tutulan aile bireyleri üzerinden kaldırılması. Anlaşıldığı kadarıyla İbrani krallıkları zamanında, peygamberler devrinde ekonomide, uzun zamandır Mezopotamya'da yaygın olan borç krizleri görülmeye başlanmıştı: özellikle hasatın kötü olduğu yıllarda, yoksullar komşularına veya şehirlerdeki zengin tefecilere borçlanmış, tarlalarının mülkiyetini kaybetmiş ve kendi arazilerinde kiracı olacak duruma düşmüş, oğulları ve kızları alacaklılarının evlerinde hizmetçi olarak çalışmak üzere götürülmüş, hatta başka diyarlara

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

köle olarak satılmış olduğu zamanlarda.[16] İlk peygamberler bu krizlere göndermeler yapmıştır, ama en açıkça anlatan, Persler zamanında yazılan Nehemya'nın kitabıdır.[17]

> Ve diyenler vardı: Biz, oğullarımız ve kızlarımız, çokluğuz; buğday alamayız ki yiyelim de sağ kalalım?
>
> Ve diyenler vardı: Kıtlıktan dolayı buğday alalım diye tarlalarımızı ve bağlarımızı, ve evlerimizi rehine veriyoruz.
>
> Ve diyenler vardı: kral vergisi için tarlalarımızın ve bağlarımızın üzerine borç para aldık Ve bizim etimiz kardeşlerimizin eti gibidir, oğullarımız onların oğulları gibidir; ve işte oğullarımızı ve kızlarımızı kölelik altına koyuyoruz, ve kızlarımızdan cariye edilmiş olanlar da var; ve elimizde bir çare yok; çünkü tarlalarımız ve bağlarımız başkalarınındır.
>
> Onların bağırışını, ve bu sözleri işitince çok öfkelendim. İçimde yüreğimle danıştım, ileri gelenlerle ve hükümet memurları ile çekiştim, ve onlara dedim: siz hepiniz kardeşlerinizden çok faiz alıyorsunuz. Ve onlara karşı büyük bir cemaat yaptım.[18]14

Nehemya Babil'de doğmuş bir Yahudi'dir, Pers İmparatorunun eski sakisidir. MÖ 444 yılında Büyük Kral'la konuşarak kendisini memleketi Yahudiye'ye (eski Filistin'in güney bölgesi) vali tayin ettirmeyi başarır. Ayrıca iki yüzyıl önce Nebukadnezar tarafından yıkılmış olan Kudüs'teki tapınağı yeniden inşa etmek için izin alır. İnşaat sırasında kutsal metinler ortaya çıkarılır ve onardır; bir anlamda bu, bizim şu anda bildiğimiz Yahudiliğin yaratıldığı andır.

Ne yazık ki Nehemya kısa zamanda kendisini toplumsal krizlerle yüz yüze bulur. Etrafındaki yoksul

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

düşmüş köylüler vergilerini ödeyemeyecek durumdadır; alacakhlar yoksulların çocuklarını ellerinden alıp götürmektedir. İlk tepkisi bir ferman çıkarıp Babil tarzı bir "geçmişe sünger çekme" duyurusu yapmak olur - kendisi de Babil'de doğmuştur, bu genel prensibi iyi bilmektedir. Ticari olmayan bütün borçlar affedilecektir. Öte yandan "Çıkış", "Hakimler" ve "Levililer"de korunmuş olan çok daha eski Yahudi yasalarını bulmayı, gözden geçirmeyi ve yeniden yayımlamayı başardı, ki bunlar belli yönlerden bir adım daha ileri giderek bu prensibi kurumsallaştırmıştır. Bunlardan en ünlüsü "Jübile Yasası"dır: "Sebt yılında" (her yedi yılda bir) bütün borçlar otomatik olarak iptal edilecektir ve bu borçlardan ötürü esarete mahkûm edilmiş herkes serbest bırakılacaktır.[20]

Mezopotamya'da olduğu gibi *İncil* de de "özgürlük", her şeyden önce borcun etkilerinden kurtulmak anlamında kullanılır. Zaman içinde Yahudilerin tarihi bile bu anlamda yorumlanmaya başlandı: Mısır'daki esaretten kurtulmak, Tanrı'nın ilk, simgesel kurtarma eylemidir; Yahudilerin tarihi çilesi (yenilgi, istila, sürgün), sonunda Mesih'in gelmesiyle kurtulacakları talihsizlikler olarak görülür - fakat bu ancak, diye uyarır Yeremya gibi peygamberler, Yahudi halkının günahlarından (birbirlerini esir almak, sahte tanrılara tapmak, emirleri ihlal etmek) gerçekten arındıkları zaman gerçekleşebilecektir.[21] Bu açıdan bakıldığında, Hıristiyanların da bu terimi benimsemeleri pek şaşırtıcı değildir. Kurtuluş günah ve suçtan kurtuluştur, melekler borularını çalarak son Jübileyi ilan ettiklerinde, geçmişin silinip tertemiz yapıldığı, bütün borçların kesinlikle kaldırıldığı anda, tarihin sonu gelecektir.

Demek ki, "kurtuluş" artık bir şeyi geri satın almak değildir. Aslında daha çok tüm muhasebe sistemini imha etmek demektir. Birçok Ortadoğu şehrinde bu, kelime anlamıyla gerçek olmuştur: borçların silinmesi sırasında yapılan en yaygın eylem, borç kayıtların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tutulduğu tabletleri törenle kırmaktı, bu eylem daha az resmi biçimiyle, tarihte yapılan her büyük köylü devriminde tekrarlanmıştı.[22]

Bu başka bir probleme yol açar: nihai kurtuluşa kavuşmadan önceki dönemde, mümkün olan nedir? İsa, rahatsız edici mesellerinden biri olan Affetmeyen Hizmetkâr meselinde, bu problemle açıkça eğleniyor gibidir:

> Göklerin krallığı, hizmetkârlarıyla hesaplarını kapatmak isteyen bir kral gibidir. Hesaplaşmayı başlattığı zaman, kendisine on bin talent borcu olan bir adam getirilir. Adam borcunu ödeyemediği için, efendi adamın, karısının, çocuklarının ve sahip olduğu her şeyin borcun ödenmesi için satılmasını emreder.
>
> Hizmetkâr, önünde diz çöker. "Bana biraz sabır göster" diye yalvarır, "hepsini ödeyeceğim." Hizmetkârın efendisi ona merhamet eder, borcu siler ve gitmesine izin verir.
>
> Ama hizmetkâr dışarı çıkınca, hizmetkâr arkadaşları arasında kendisine yüz dinar borcu olan birini bulur. Yakalar ve boğazına sarılır. "Borcunu geri öde!" der.
>
> Arkadaşı olan hizmetkâr diz çöker ve yalvarır, "bana biraz sabır göster, ödeyeceğim" der.
>
> Ama adam kabul etmez. Aksine, öteki adamı çekip götürür ve borcunu ödeyinceye kadar hapse attırır. Olanları gören diğer hizmetkârlar çok üzülürler, efendilerine gidip her şeyi anlatırlar.
>
> O zaman efendi, hizmetkârı huzuruna çağırır. "Seni kötü kalpli hizmetkâr" der, "Bana yalvardığın için borcunu sildim. Kendi arkadaşın olan hizmetkâra, benim sana gösterdiğim merhameti göstermen gerekmez miydi?" Efendi o öfkeyle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

adamı, tüm borcunu ödeyinceye kadar işkence yapılmak üzere zindancılara teslim eder.[23]

Bu oldukça olağandışı bir metindir. Bir açıdan şakadır, bir başka açıdan fazlasıyla ciddidir.

Önce hizmetkârıyla "hesaplarını kapatmak" isteyen kralı ele alalım. Bu önerme saçmadır, tanrılar gibi krallar da gerçek anlamda tebaasıyla alışveriş ilişkisine giremez, zira aralarında eşitlik mümkün değildir. Burada söz edilen kral ise, açıkça Tanrıdır. Nihai bir hesap kapatma kesinlikle olamaz.

Demek ki en iyi ihtimalle kral açısından bir mizah eylemi söz konusu. Önermenin saçmalığı, huzura getirilen birinci adamın borcunun meblağı ile vurgulanmış. Antik Yahuda'da bir adamın alacaklısına "on bin talen" borçlu olduğunu söylemek, şu anda birinin "yüz milyar borçlu" olduğunu söylemeye benzer. Bu rakam bir şakadır, "bir insanın ödeyebilmesinin asla ihtimal dahilinde olmadığı" bir rakamdır.[24]

Sonsuz, varoluşsal borçla yüz yüze gelen hizmetkâr, ancak apaçık yalan söyleyebilir: "yüz milyar mı? Bir şey değilmiş! Yalnız bana biraz daha zaman verin." O zaman efendi, aniden, içinden gelmiş gibi adamı affeder.

Mamafih, sonradan ortaya çıktığı gibi, bu affın kendisinin bilmediği bir şartı vardır. Bu olay somutunda kendisine (yeniden çağdaş terimlere çevirecek olursak) diyelim ki bin dolar borçlu olan diğer hizmetkâr olmak üzere başka insanlara aynı şekilde davranmakla yükümlüdür.

Bu mesel uzun süre teologların başına dert olmuştur. Bir taraftan Tanrı'nın lütuflarının nasıl sınırsız olduğuna ve buna karşılık bizden ne kadar az şey istediğine misal olarak yorumlanabilir - böylece bundan, bize cehennemde sonsuza kadar işkence edilmesinin göründüğü kadar mantıksız olmadığını ima ettiği sonucunu çıkarabilir. Elbette affetmeyen hizmetkâr aslen

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

iğrenç bir karakterdir. Yine de benim için en çarpıcı nokta, bu dünyada affetmenin kesinlikle imkânsız olduğu yolundaki örtülü önermedir. Hıristiyanlar Isa'nın Duası'nı her okuyuşlarında Tanrı'ya şöyle yalvarırlar, "borçlarımızı affet, biz de borçlularımızı affedeceğiz."[25] Yukarıdaki mesel hemen hemen aynen tekrar edilir, ima ettikleri de aynı derecede dehşet vericidir.[25] Neticede duayı okuyan Hıristiyanların çoğu, borçlularını affetmeyeceklerini bilir. Öyleyse Tanrı neden onların günahlarını affetsin ki?[26]

Ayrıca aklımıza takılıp kalan bir önerme daha var: uğraşsak bile bu standartlara ulaşamayacağımız. *Yeni Ahit*'in İsası'nı bu kadar kışkırtıcı bir karakter haline getiren şey, söylediklerinde hiçbir zaman net olmamasıdır. Her şey iki türlü okunabilir. Kendisini izleyenlere bütün borçları affetmelerini, ilk taşı atmayı reddetmelerini, öbür yanaklarını uzatmalarını, düşmanlarını sevmelerini, mallarını yoksullara vermelerini söylerken -gerçekten bunları yapmalarını istiyor mu acaba? Yoksa bu talepler sadece, bu şekilde davranmaya hazır olmadığımız için, hepimizin olsa olsa ancak öbür dünyada selamete erebilecek günahkârlar olduğumuzu -hemen hemen her şeyi haklı gösterebilecek (ve göstermiş olan) bir durum- yüzümüze çarpmanın bir yolu mu? Bu insan hayatının özü itibariyle kötü olduğunu kabul eden bir görüş olup aynı zamanda ruhani ilişkileri bile ticari terimlerle ifade eder: günahın, kefaretin ve bağışlanmanın hesaplanması, Şeytanın ve Aziz Petrusun birbirine rakip hesap defterleri tutması ve genellikle bunlara eşlik eden, bunların bir güldürüden ibaret olduğu, çünkü hepimizin günah listesi yapmak gibi bir oyunu oynamaya indirgenmiş olduğumuz duygusu, bize aslında affedilmeye layık olmadığımızı açıklar.

Dünya dinleri, görüleceği üzere, bu tür ikilemlerle doludur. Bir taraftan piyasaya veryansın ederler; öte yandan itirazlarını ticari terimlerle ifade etmeye

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yatkındırlar - insan hayatını bir dizi ticari işleme dönüştürmeyi tartışmak yetmezmiş gibi. Yine de bence bu birkaç örnek bile, paranın kökeni ve tarihine ilişkin anlatılarda nelerin üstünün kapatıldığını ortaya koyuyor. Patates ile bir çift ayakkabıyı değiş tokuş eden komşuların hikâyesinde neredeyse dokunaklı bir nahiflik var. Antikçağda yaşayanlar para hakkında düşündüklerinde, akıllarına önce dostça takasın gelmesi pek mümkün değildi.

Doğru, bazıları yerel meyhanedeki çetelelerini, ya da, eğer tüccar veya idareci iseler dükkânlarını, hesap defterlerini, ithal edilen egzotik güzel şeyleri düşünmüş olabilir. Ancak çoğunun aklına gelen, köleleri satmak, mahpuslar için fidye istemek, iltizam vergisinde yolsuzluk yapmak, zafer kazanan orduların soygunu, ipotek ve faiz, hırsızlık ve gasp, intikam ve cezalandırma, hepsinin ötesinde de, aile kurmak üzere bir eş edinerek çocuk sahibi olmak için duyulan para ihtiyacı ile aynı parayı aileleri yıkmak için -borç oluşturarak eş ve çocukların alınıp götürülmesine yol açmak- kullanmak arasındaki gerilimdir. "Kızlarımızdan bazıları esir alındı bile: onları geri alacak gücümüz yok." İnsan bu sözlerin, bir erkeğin her şeyinin aile şerefini koruyabilme gücü olduğu ataerkil toplumda bir baba için duygusal olarak ne demek olduğunu, ancak hayal edebilir. Bununla birlikte, insanlık tarihinin büyük bir kısmında insanların çoğu için paranın ne anlama geldiğini de gösterir: insanın oğullarının ve kızlarının iğrenç yabancıların evine, lazımlıklarını temizlemek ve bazen cinsel isteklerini karşılamak için götürülmesi, düşünülebilecek her tür şiddet ve tacize, yıllarca, belki de ömür boyu maruz kalmaları, öte yandan ailelerin, koruyabilmeleri gereken çocuklarının başına nelerin geldiğini çok iyi bilen komşularla göz göze gelmekten çekinerek çaresizce beklemesi.[27] Bu elbette bir insanın başına gelebilecek en kötü şeydir - bu nedenle söz edilen meselde, ömür boyu "işkence edilmek üzere zindancılara teslim edilmeyle" eşdeğer kabul ediliyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bu sadece babanın yönünden böyle. Kızlar için ne anlama geldiğini hayal etmek bile zor. Oysa insanlık tarihi boyunca adı anılmayan milyonlarca kız bunun nasıl bir şey olduğunu öğrendi (birçoğu halen biliyor).

Buna, eşyanın tabiatının böyle olduğu kabul edilirdi, diyerek karşı çıkılabilir: tıpkı fethedilen halklardan haraç alınması gibi, tepki çekmiş, ama ahlaki bir sorun, bir doğru-yanlış meselesi gibi değerlendirilmemiştir. Bazı şeyler sadece olup biter. İnsanlık tarihi boyunca bu tür olaylara karşı köylülerin en çok görülen davranış biçimi bu olmuştur. Tarihsel kayıtların en çarpıcı noktası şudur ki, birçok kişinin reaksiyonu böyle *değildi.* Aslında çoğu kişi infial duymuştur. Öyle ki, günümüzde sosyal adaletten, insan esareti ve özgürlüğünden bahsederken kullandığımız dil, borç hakkındaki antik argümanları yansıtmaya devam ediyor.

Bu özellikle çarpıcıdır, zira başka birçok şeyin kolayca eşyanın tabiatı diye kabul edildiği görülüyor. Aynı feryatları, örneğin kast sistemine ya da bu konuyla ilgili olarak, kölelik kurumuna karşı çıkışlarda duyamayız.[28] Elbette köleler ve dokunulmazlar en azından aynı dehşeti yaşamıştır. Kuşku yok ki birçoğu durumu protesto etmiştir. Neden borçluların protestoları bu kadar büyük bir ahlaki ağırlık taşıyor gibi görünüyor? Nasıl oldu da borçlular rahiplere, peygamberlere, yöneticilere ve sosyal reformculara seslerini duyurmakta çok daha başarılı oldular? Nasıl oldu da Nehemya gibi yöneticiler onların şikâyetlerine anlayışla yaklaştı, yapılanlara karşı çıktı, büyük meclisler topladı?

Kimileri pratik bazı sebepler öne sürer: borç krizleri özgür köylüleri yok etti ve üstüne, antik ordulara savaşmak üzere alınanlar bu özgür köylülerdi.[29] Kuşkusuz faktörlerden biri buydu; ama elbette tek faktör değildi. Örneğin Nehemiya'nın tefecilere öfkelenirken aklında öncelikle Pers kralı için askeri birlikler

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hazırlamak olduğuna inanmak için hiçbir sebep yok. Bu daha temel bir şey.

Borcu farklı kılan şey, eşitlik varsayımına dayandırılmasıdır.

Köle veya alt-kasta mensup olmak, doğuştan aşağıda olmaktır. Söz ettiğimiz şey, katıksız hiyerarşi ilişkileridir. Borç söz konusu olduğunda, başlangıçta bir sözleşmenin eşit tarafları olan iki bireyden bahsediyoruz demektir. Yasal açıdan, kontratla ilgili olduğu ölçüde, ikisi aynı durumdadır.

Şunu da ekleyebiliriz, antik dünyada toplumda aşağı yukarı eşit konumda olan insanlar birbirine borç para verdiğinde, genellikle bu iş oldukça cömert şartlarda yapılıyormuş gibi görünüyor. Çoğu zaman faiz yok, olsa bile çok düşük. MÖ 1200 yıllarına ait bir tablete zengin bir Kenanlı bir başkasına hitaben şu sözleri yazdırmış: "Benden faiz alma, ne de olsa ikimiz de efendi insanlarız"[30] Günümüzde olduğu gibi o zaman da, yakın akrabalar arasındaki "borçlar", armağan gibi kabul edilir, kimse ciddi ciddi geri ödenmesini beklemezdi. Zenginlerle yoksullar arasındaki borçlar ise farklı bir şeydi.

Problem şuydu: kast veya kölelik gibi statü ayırımlarından farklı olarak, hiçbir zaman zengin ile yoksul arasına çizilmiş kesin bir çizgi yoktu, "insanlar birbirine yardım eder" varsayımına dayanarak yardım dilemeye zengin kuzeninin evine giden, ama bir ya da iki yıl sonra bağına el konduğunu, oğullarının ve kızlarının alınıp götürüldüğünü gören bir çiftçinin reaksiyonunu tasavvur edebiliriz. Bu davranış, yasal terimlerle, borcun bir tür iki taraflı yardım olmadığında, ticari bir ilişki olduğunda -sözleşme sözleşmedir- ısrar ederek haklı gösterilebilirdi. (Ayrıca üstün bir güce belirli ölçüde ve güvenilir erişim gerektirir.) Ama bu korkunç bir ihanet gibi kabul edilebilirdi. Dahası, bunu bir kontratın ihlali şeklinde ifade etmek, aslında bunun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ahlaki bir konu olması anlamına gelirdi: iki tarafın eşit olması, ama birinin sözünü yerine getirmemesi. Psikolojik olarak bu borçlunun aşağılanmasını daha da acı verici hale getirirdi, çünkü bu durumda kendi ahlaksızlığı yüzünden kızının kaderine damga vurduğu söylenebilirdi. Ama bu, haksız suçlama güdüsünü daha da güçlü hale getirirdi: "Etimiz kardeşlerimizin eti, çocuklarımız onların çocuğu". Hepimiz insanız. Başkalarının ihtiyaçlarını ve menfaatlerini dikkate almamız gerekir. Öyleyse benim kardeşim bunu bana nasıl yapabilir?

Eski Ahit'i ele alırsak borçlular özellikle güçlü bir ahlaki argüman kurabilecek durumdaydı - Tesniye yazarlarının sürekli olarak kendilerine hatırlattığı gibi, bütün Yahudiler Mısır'da köle değil miydi, hepsi Tanrı tarafından kurtarılmadı mı? Vaat edilmiş bu toprak, hepsine paylaşılmak üzere verildiğine göre, bazılarının bu toprağı diğerlerinin elinden alması doğru muydu? Bir özgürleştirilmiş köleler topluluğu olarak, birbirlerinin çocuğunu köle olarak almak doğru muydu? [31] Antik dünyanın neredeyse her yerinde, benzer durumlarda aynı tartışmalar yapılıyordu: Atina'da, Roma'da, hatta Çin'de - efsaneye göre Çin'de ilk madeni para, eski bir imparator tarafından, yıkıcı sel felaketlerinin ardından çocuklarını satmak mecburiyetinde kalan ailelerin çocuklarını kurtarmak için, icat edilmiştir.

Tarihin büyük bir kısmında, ne zaman sınıflar arasında ciddi siyasi çatışmalar görülse, borç iptali taleplerine dönüştü - esir olanların serbest bırakılması ve -daha sık görülen- toprağın yeniden dağıtılması, *İncil*'de ve diğer dini geleneklerde gördüğümüz şey, bu iddiaların haklı görüldüğü ahlaki tartışmaların, her tür eğip bükmelere tabi tutulmuş izleridir, ama kaçınılmaz olarak belli bir ölçüde bizatihi piyasanın dilini içerir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Beşinci Bölüm

EKONOMİK İLİŞKİLERİN AHLAKİ TEMELLERİ HAKKINDA KISA BİR İNCELEME

Öyleyse borcun tarihini anlatmak için, piyasa dilinin insan hayatının her noktasını istila etme -hatta görünüşte buna karşı çıkan ahlaki ve dini ifadelerin terminolojisini oluşturma- noktasına nasıl geldiğini çözümlemek gerekiyor. Vedik ve Hıristiyan öğretilerinin sonunda aynı şaşırtıcı hamleyi nasıl yaptıklarını daha önce görmüştük: önce ahlakın tümünü borç olarak tanımlamak, ama sonra, tam kendi tarzlarında, bütün ahlakın gerçekten borca indirgenemeyeceğini, başka bir şeye oturtulması gerektiğini ortaya koymak suretiyle.[1]

Ama neye? Dini gelenekler kapsamlı, kozmolojik cevapları tercih eder: borcun ahlakiliğinin alternatifi, evrenle devamlılığın farkına varmakta veya evrenin yakında yok olacağı beklentisiyle yaşamakta, yahut Tanrı'ya mutlak teslimiyette veya başka bir dünyaya çekilmekte bulunur. Benim kendi hedeflerim daha alçakgönüllüdür, dolayısıyla karşıt bir yaklaşım kullanacağım. Ekonomik hayatın ahlaki temellerini ve buna bağlı olarak insan hayatını anlamayı gerçekten istiyorsak, benim kanıma göre, tam tersine çok küçük şeylerden başlamak gerekir: sosyal varoluşun gündelik detaylarından, dostlarımıza, düşmanlarımıza ve çocuklarımıza nasıl davrandığımızdan - genellikle, normalde üzerinde düşünmekten tümüyle vazgeçmediğimiz çok küçük jestlerden (tuzu uzatmak, sigara otlanmak) gibi. Antropoloji bize, insanoğlunun kendini örgütlemek için kullandığı bilinen yolların ne kadar çok ve çeşitli olduğunu göstermiştir. Ama aynı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

zamanda, bazı ilginç ortak noktaları; her yerde var olduğu görülen ve insanların nesneleri değiş tokuş ettiği veya başka insanların kendilerine ne borçlu olduğunu tartıştıkları zamanlarda mutlaka başvurulan temel ahlaki prensipleri ortaya çıkarır.

Buna bağlı olarak insan hayatının bu kadar karmaşık olmasının sebeplerinden biri, bu prensiplerin çoğunun birbiriyle çelişmesidir. İleride göreceğimiz gibi, bunlar bizi sürekli olarak büsbütün farklı yönlere çekmektedir. Değiş tokuşun, dolayısıyla borcun ahlaki mantığı sadece bunlarda biridir; öyle ki somut bir durumda uygulamaya konabilecek prensipler birbirinden tamamen farklı olabilmektedir. Bu açıdan, birinci bölümde tartışılan ahlaki kafa karışıldığı pek yeni sayılmaz; ahlaki düşünce, bir anlamda bizatihi bu gerilim üzerine kurulmuştur.

* * *

Demek ki, borcun ne olduğunu gerçekten anlamak için, insanoğlunun birbirine yönelik başka türlü yükümlülüklerden ne farkı olduğunu anlamak gereklidir - bu da, bu başka türlü yükümlülüklerin neler olduğunu somut olarak, ayrıntılarıyla açıklamak anlamına gelir. Ancak bunu yapmanın da kendine özgü zorlukları vardır. Çağdaş toplumsal teori -ekonomik antropoloji de dahil- bu konuda şaşırtıcı ölçüde az yardım sunar. Örneğin 1925'de Fransız Antropolog Marcel Mauss'un makalesiyle başlayan, armağanlar hakkında, hatta piyasa ekonomisinden farklı prensiplerle işleyen "armağan ekonomisi" hakkında çok kapsamlı antropoloji literatürü vardır - ama bütün bu literatür sonunda gelip armağan verip almak üzerinde yoğunlaşır, birisi ne zaman bir armağan verse, bunun bir borç oluşturduğu, alan tarafın eninde sonunda benzer biçimde karşılık vermek zorunda olduğu varsayılır. Büyük dinlerde olduğu gibi, piyasa mantığı, açıkça kendisine karşı olanların düşüncesine bile sızarak kendini kabul ettirmiştir. Sonuç olarak ben burada,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hemen hemen ta başından başlayarak, yeni bir teori yaratmaya başlamak zorundayım.

Problem kısmen, ekonomi disiplininin sosyal bilimlerde şu anda işgal ettiği olağanüstü yerdir. Birçok yönden, bir tür ana disiplin olarak kabul edilir. Amerika'da önemli bir iş yapan herhangi birinin ekonomi teorisi alanında biraz eğitim görmüş olması, ya da en azından temel öğretilerinden haberdar olması beklenir (İnsan genel kabul görmüş bir doğrunun huzurunda olduğunu şundan anlar: karşı çıkacak olursa, karşılaşacağı ilk tepki, düpedüz cahil muamelesi görmek olacaktır - belli ki Laffer Eğrisi'ni hiç duymamışsınız; galiba "Ekonomi 101" dersini almanız gerekiyor-, bu teori o kadar açık seçik bir gerçek gibi görülür ki, bilen birinin karşı çıkması mümkün değildir). Ayrıca misal olarak, en büyük "bilimsel statü" iddialarında bulunan sosyal teori branşları da -mesela "rasyonel seçim teorisi"- insan psikolojisi hakkında ekonomistlerle aynı varsayımlardan yola çıkar: insanoğlu herhangi bir durumdan en iyi biçimde, en iyi şartlarla çıkmanın, en az fedakârlık veya en az yatırımla en çok kârı, zevki veya mutluluğu elde etmenin yollarını hesaplayan, kişisel menfaatini düşünen aktörler olarak gözlemlenmiştir - ki deneysel psikologların bu varsayımların kesinlikle doğru olmadığını tekrar tekrar gösterdiğini dikkate alırsak, bu çok tuhaftır.[2]

Ta başından beri, insan doğası hakkında daha yücegönüllü bir görüşü temel alan bir sosyal etkileşim teorisi yaratmak isteyenler olmuştur - manevi hayatın özünün iki taraflı avantajdan daha fazla bir şey olduğunda, her şeyin ötesinde bir adalet duygusuyla harekete geçtiğinde ısrar ederek. Burada anahtar kelime, "karşılıklılık" haline gelmiştir, yani adalet imgemizde eşitlik, denge, dürüstlük ve simetri duygusu gibi bir dizi katman olarak var olan şey. Ekonomik faaliyet, dengeli değiş tokuş prensibinin sadece bir çeşidiydi - yolunu şaşırmak gibi kötü şöhretli bir eğilime sahip bir çeşidi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ama konu daha yakından incelenirse, bütün insan ilişkilerinin bir tür karşılıklılık temeline dayandığı görülür.

1950'lerde, '60'larda ve '70'lerde, bu tür şeylerle ilgili bir çılgınlık yaşandı, "değiş tokuş teorisi" adını taşıyan bir kılıf altında sayısız çeşitlemesi geliştirilmişti, ABD'de George Homans'ın "Toplumsal Değiş Tokuş Teorisi"nden, Fransa'da Claude Levi-Strauss'un "Yapısalcılık Teorisi"ne kadar. Antropolojide bir tür entelektüel tanrı haline gelen Levi-Strauss insan hayatının üç katmandan oluştuğunun tasavvur edilebileceği gibi olağanüstü bir argüman ileri sürdü: dil (kelimelerin değiş tokuşundan oluşan), akrabalık (kadınların değiş tokuşundan oluşan) ve ekonomik ilişkiler (şeylerin değiş tokuşundan oluşan). Üçü de, diye ısrar ediyordu, aynı temel yasaya tabidir: karşılıklılık.[3]

Günümüzde Levi-Strauss'un yıldızı söndü ve geçmişe bakıldığında bu tür aşırı görüşler biraz gülünç görünüyor. Yine hiç kimse bütün bunların yerine geçecek cesur ve yeni bir teori önermiş değil. Aksine, varsayımlar tamamen geriye çekildi. Hemen hemen herkes, sosyal hayatın temel yapısı itibariyle karşılıklılık prensibine dayandığını, dolayısıyla bütün insan ilişkilerinin en iyi şekilde, bir tür değiş tokuş olarak anlaşılabileceğini varsaymaya devam ediyor. Eğer böyleyse, borç gerçekten bütün ahlakın temelinde yer alıyor demektir, çünkü borç, herhangi bir dengenin henüz kurulamadığı zaman oluşan şeydir.

Peki, gerçekten adalet tamamen karşılıklılığa indirgenebilir mi? Kolayca söylenebilecek birçok karşılıklılık şekli vardır ki kesinlikle adil sayılmaz. "Başkalarına, onların sana davranmalarını istediğin şekilde davran", bir etik sistemi için mükemmel bir temel teşkil ediyor gibi görünebilir, ama çoğumuz için "göze göz" bize adaletten çok intikamcı bir vahşeti hatırlatır.[4] "İyilik yapan iyilik bulur", hoş bir anlayıştır, ama "kaşı sırtımı, kaşıyayım sırtını", siyasette

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yolsuzluğun simgesidir. Bunun tersine, açıkça ahlaki olan, ama karşılıklıkla pek ilgisi olmayan ilişkiler vardır. Anne ile çocuk arasındaki ilişki, sık sık verilen bir örnektir. Çoğumuz adalet ve ahlak duygumuzu öncelikle ana babamızdan öğreniriz. Bununla birlikte ana baba ile çocuk arasındaki ilişkiyi, tam anlamıyla karşılıklı olduğunu düşünmek son derece güçtür.

Bu yüzden bunun ahlaki bir ilişki olmadığı sonucuna varmayı gerçekten ister miyiz? Ya da adaletle bir ilgisi olmadığına?

Kanadalı roman yazarı Margaret Atwood, kısa süre önce borç hakkında yazdığı kitabına benzer bir paradoksla başlıyor:

> Doğa yazarı Ernest Thompson Seton'a, yirmi birinci doğum gününde tuhaf bir fatura verilir. Babası tarafından tutulmuş, genç Ernest'in çocukluğu ve gençliğiyle ilgili bütün masraflarını içeren bir kayıttır bu, doğumunu yaptıran doktorun aldığı ücret bile vardır. Daha da tuhaf olanı, Ernest'in bunu ödediği söylenir. Eskiden baba Seton'un iğrenç biri olduğunu düşünürdüm, ama şimdi kuşkuluyum.[5]

Çoğumuz kuşku duymayız. Böyle bir davranış, canavarca, insanlık dışı görünür. Seton muhakkak ki şunu yapmıştır: faturayı ödemiş, ama sonrasında babasıyla bir daha konuşmamıştır.[6] Ve bir yönden, bu faturanın sunulmasının bu kadar çirkin görünmesinin sebebi budur. Hesapların kapatılması demek, iki tarafın birbirinden ayrılıp gitme imkânına sahip olması demektir. Baba, bu faturayı verirken, bundan sonra oğluyla hiçbir ilgisinin kalmayacağını söylüyor demektir.

Başka bir ifadeyle, çoğumuz ana babamıza ödememiz gereken ne tür bir borcumuz olduğunu düşünsek de, aramızdan çok azı bunu gerçekten ödeyebileceğini düşünür - hatta böyle bir borcun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ödenebilir olduğunu. Eğer ödenemez bir şeyse, o zaman ne anlamda bir "borç"tur bu? Eğer borç değilse, nedir?

* * *

Alternatif örnek ararsanız, karşılıklılık beklentilerinin duvara tosladığı ilişkiler görebilirsiniz. Örneğin on dokuzuncu yüzyılın seyyahlarının anlattıkları, bu tür şeylerle doludur. Afrika'nın belirli bölgelerinde çalışan misyonerler sık sık, ilaç verdiklerinde karşılaştıkları tepkilerle şaşırıp kalmışlardır. İşte Kongo'daki İngiliz misyonerlerinden birinin anlattığı tipik bir örnek:

> Vana'ya vardıktan bir veya iki gün sonra, yerlilerden birinin ağır zatürree hastası olduğunu gördük Comber adamı tedavi etti, tavuk çorbasıyla besleyerek hayatta kalmasını sağladı, evi kampın yanında olduğu için gidip gelip dikkat ve özenle baktı. Yola koyulmaya hazır olduğumuzda, adam iyileşmişti. Yanımıza gelip bizden bir armağan isteyince şaşırıp kaldık, vermek istemeyince de bizi şaşırttığı kadar kendisi de şaşırdı ve öfkelendi. Kendisinin bize armağan verme durumunda olduğunu ve biraz müteşekkir olması gerektiğini söyledik. Bize şöyle dedi, "Pes doğrusu! Siz beyaz adamlarda hiç utanma yok!"[7]

Yirminci yüzyılın ilk onyıllarında, Fransız filozof Lucien Levy-Bruhl, "yerliler"in tamamen farklı türde bir mantıkla hareket ettiklerini kanıtlamaya çalışırken, benzer hikâyelerin bir listesini yapmıştı: örneğin, boğulmaktan kurtarılan bir adamın kendisini kurtarandan güzel giysiler istemesi ya da bir kaplanın saldırısına uğradıktan sonra tedavi edilerek sağlığına kavuşturulan bir adamın bıçak istemesi gibi. Orta Avrupa'da çalışan bir Fransız misyoneri, böyle şeylerin her zaman başına geldiğini iddia etmişti:

> Birinin hayatını kurtarırsanız, çok geçmeden mutlaka çıkıp gelecek demektir; artık ona karşı bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yükümlülük altında olursunuz ve bazı armağanlar vermediğiniz sürece başınızdan atamazsınız. [8]

Hemen hemen her zaman, hayat kurtarmanın olağanüstü bir yanı olduğu duygusunu hissederiz. Doğumun ve ölümün çevresindeki her şey, kaçınılmaz olarak sonsuzluğu hatırlatır ve dolayısıyla, günlük ahlaki hesaplamaları çarpıtır. Buna benzer hikâyelerin benim büyüdüğüm zamanlarda Amerika'da bir tür klişe haline gelmesinin sebebi belki de budur. Çocukken bana defalarca Inuit'ler arasında (bu zaman zaman Budistler veya Çinliler arasında da oluyordu, ama nedense hiç Afrikalılar arasında olmadı), biri başka birinin hayatını kurtarırsa sonuna kadar o kişiye bakmakla yükümlü kabul edildiği anlatıldı. Bu bizim karşılıklılık duygumuza aykırıdır, ama nedense, garip bir şekilde mantıklı gelir.

Bu hikâyelerdeki hasta kişilerin aklından gerçekten ne geçtiğini bilmemiz mümkün değil, zira kim olduklarını ve ne tür beklentilere sahip olduklarını bilmiyoruz (örneğin normalde doktorlarıyla karşılıklı ilişkilerin nasıl olduğunu), ama tahmin edebiliriz. Haydi, bir düşünme deneyi yapalım. Diyelim ki ele aldığımız durumda, bir adam başka birinin hayatını kurtardı ve ikisi kardeş gibi oldular. Her biri, artık her şeyi paylaşmalarını, birinin bir şeye ihtiyacı olduğunda diğerinin vermesini bekleyecektir. Eğer öyleyse, hasta olan mutlaka, yeni kardeşinin olağanüstü zengin gibi göründüğünü, pek bir şeye ihtiyacı olmadığını fark edecektir, ama kendisi, yani hasta olan, misyonerin verebileceği birçok şeyden yoksundur.

Ya da (daha büyük ihtimalle), kesin bir eşitliğe dayanmayan, tam aksi olan bir ilişkiyi ele aldığımızı düşünelim. Afrika'nın birçok yerinde, işinin ehli şif acılar aynı zamanda, eski hastalarından oluşan geniş bir kitle tabanına sahip olan, önemli siyasi figürlerdi. Taraftarlara katılmak isteyen, gelip siyasi sadakatini beyan eder. Bu olayda konuyu karmaşık hale getiren,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Afrika'nın bu bölümünde büyük adamların taraftarlarının göreli olarak epeyce pazarlık gücüne sahip bir konumda olmalarıdır. Yandaş edinmek zordur; önemli kişilerin, taraftarlarını rakiplerinin tayfasına katılmaktan alıkoymak için, onlara karşı cömert davranmaları beklenir. Dolayısıyla, gömlek veya bıçak istemek, misyonerliğin o adamı taraftar olarak kabul ettiğinin bir şekilde teyit edilmesini istemek olabilir. Geri ödemek ise, bunun aksine, Seton'un babasına karşı jesti gibi, bir aşağılama olabilir: misyonerin onun hayatını kurtarmış olmasına rağmen, adamın kısa zaman sonra onunla bütün ilişkisini keseceğini söylemesi anlamına gelebilir.

Bu bir düşünce alıştırması - çünkü gerçekte Afrikalı hastaların ne düşündüğünü bilmiyoruz. Söylemek istediğim, dünyada bu tür radikal eşitlik veya radikal eşitsizlik biçimleri mevcuttur, her birinin kendi içinde kendine özgü bir tür ahlak anlayışı, düşünme şekilleri ve belirli bir durumda doğru ve yanlışın ne olduğunu kendi tarzlarında belirleme yöntemleri vardır ve bu ahlak anlayışları bire bir karşılık verme türü değiş tokuştan tamamen farklıdır. Bu bölümün geri kalan kısmında, başlıca ihtimalleri ayrıntılarıyla ortaya koymak üzere, ekonomik ilişkilere temel teşkil edebilecek, hepsi herhangi bir insan topluluğunda bulunan, belli başlı üç ahlaki prensip olduğunu ileri sürerek pratik bir yol izleyeceğim; ve bunlara komünizm, hiyerarşi ve değiş tokuş adını vereceğim.

Komünizm

Burada komünizmi, "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" prensibine göre işleyen bir insan ilişkisi olarak tanımlayacağım.

Bu kullanımın biraz provokatif olduğunu itiraf ediyorum. "Komünizm" kelimesi, güçlü duygusal tepkiler yaratabilir - tabii en önemli sebebi, "komünist"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

rejimlerle özdeşleşme eğilimidir. Bu ironiktir, zira SSCB ve uydu ülkelerinde hüküm süren Komünist Partiler, hiçbir zaman kendi sistemlerini "komünist" diye tanımlamadılar. "Sosyalist" diye tanımladılar. "Komünizm" her zaman uzak, biraz bulanık, ütopik bir idealdi, genellikle devletin giderek yok olmasıyla eşleştirilirdi - geleceğin uzak bir noktasında gerçekleşmek üzere.

Komünizm hakkındaki düşüncemize hâkim olan bir efsane vardı. Bir zamanlar, insanların elindeki her şey ortaktı - Cennet Bahçesi'nde, Satürn'ün Altın Çağı'nda, Yontma Taş Çağı'nın avcı-toplayıcı kabilelerinde. Sonra Düşüş[15] geldi, bunun soncunda gücün ve özel mülkiyetin bölünmesiyle lanetlendik. Hayal edilen şu: günün birinde, teknolojinin ve genel refahın ilerlemesiyle, sosyal devrim veya partinin önderliğiyle her şeyi eski haline getirecek, ortak mülkiyeti, ortak kaynakların ortak yönetimini yeniden tesis edeceğiz. Son iki yüzyıl boyunca komünistler ve anti-komünistler bu tablonun ne kadar inandırıcı olduğu, bir lütuf mu yoksa kâbus mu olduğu üzerinde tartışıp durdu. Ama hepsi temel çerçeve üzerinde mutabıktı: komünizmin ana fikri ortak mülkiyettir, uzak geçmişte bir zamanlar "ilkel komünizm" var olmuştu ve bu anlayış bir gün geri dönebilir.

Buna, birbirimize anlatmaktan hoşlandığımız bir hikâye olarak "efsanevi komünizm", hatta "epik komünizm" diyebiliriz. Fransız Devrimi'nden bu yana milyonlara ilham verdi, ama aynı zamanda insanlığa müthiş zararı dokundu. Bence tüm bu argümanı süpürüp atmanın tam zamanı. Aslında "komünizm" bir tür büyülü ütopya değildir ve üretim araçlarının mülkiyetiyle hiçbir ilgisi yoktur. Şu anda var olan bir şeydir - bir ölçüde her insan topluğunda var olan bir şey, öte yandan, *her şeyin* bu şekilde organize edildiği bir toplum asla var olmamıştır, nasıl olabileceğini tasavvur etmek de güçtür. Hepimiz, uzunca bir süre komünist

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gibi davranırız. Hiçbirimiz sürekli olarak komünist gibi davranmayız. "Komünist toplum" -sadece bir tek bu prensip esas alınarak örgütlenmiş bir toplum anlamında- hiçbir zaman var olamazdı. Ama bütün sosyal sistemler, hatta kapitalizm gibi ekonomik sistemler bile, fiilen-var olan komünizmin temel gerçekleri üzerine inşa edilmiştir.

Dediğim gibi "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" prensibinden hareket edersek, bireysel veya özel mülkiyet (ki genellikle biçimsel meşruiyetin birazcık fazlasıdır) sorusunu atlayıp kimlerin ne tür şeylere, hangi şartlar altında erişebildiği gibi, çok daha acil ve pratik soruları ele alabiliriz.[9] Bu bir işleyiş prensibi olduğu zaman, karşılıklı ilişki içindekiler sadece iki kişi olsa bile, bir tür komünizmle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

Ortak bir projede işbirliği içinde çalışan hemen herkes bu prensibi izler.[10] Örneğin kırık bir su borusunu onaran kişi "somun anahtarını versene bana" dese, genel olarak konuşursak, iş arkadaşı "bundan elime ne geçecek" diye cevap vermez - isterse Exxon-Mobil, Burger King veya Goldman Sachs için çalışıyor olsunlar. Sebep sadece verimliliktir ("komünizm imkânı yok çalışmaz" şeklindeki geleneksel görüşü düşünürsek, yeterince ironiktir): bir şeyin yapılıp bitmesine gerçekten önem veriyorsan, bunu yapmanın en etkili yolu tabii görevleri yeteneğe göre dağıtmak ve insanlara ihtiyaçları neyse onu vermektir.[11] Şunu bile söyleyebiliriz, kapitalizmin yüz karalarından biri, birçok kapitalist şirketin iç işlerinde komünistçe çalışmasıdır. Evet, demokratik işleyişe pek yatkın değildirler. Çoğunlukla askeri tarzda, yukarıdan aşağıya komuta zinciri çerçevesinde örgütlenmişlerdir. Ama burada ilginç bir gerilim vardır, çünkü yukarıdan aşağıya komuta zincirleri özellikle verimli değildir: yukarıdakiler arasında aptallığı, alttakiler arasında gönülsüzce ayak sürümeyi teşvik eder. Doğaçlama ihtiyacı arttıkça, daha

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

demokratik bir işbirliği eğilimi doğar. Yatırımcılar her zaman bunun farkında olmuştur, işe yeni başlayan kapitalistler genellikle tahmin edebilir, bilgisayar mühendisleri ise yakın zamanda bu prensibi yeniden keşfetmiştir: sadece dillerde dolaşan ücretsiz yazılım gibi şeylerde değil, kendi şirketlerinin organizasyonunda bile. Çok bilinen bir örneği Apple Computers'dır: bu şirket 1980'lerde Silikon Vadisinde IBM'den ayrılan (çoğu Cumhuriyetçi) bilgisayar mühendisleri tarafından, bilgisayarlarıyla birbirlerinin garajlarında toplanarak, yirmi ila kırk kişilik küçük demokratik gruplar oluşturulmasıyla kuruldu.

Büyük felaketlerin hemen ertesinde -sel, elektrik kesintisi veya ekonomik kriz- insanların bu şekilde davranma eğilimi göstermesinin, neredeyse komünizme dönüş yapmasının sebebi de belki budur. Kısa bir an bile olsa, hiyerarşiler, piyasa ve o tip şeyler kimsenin gücünün yetmeyeceği lüksler haline gelir. Böyle bir anı yaşamış olan kişi, olağandışı özelliklerinden, yabancıların nasıl kardeş haline geldiğinden ve insani toplumun sanki yeniden doğduğundan bahsedebilir. Bu husus önemlidir, çünkü sözünü ettiğimiz şeyin işbirliğinden ibaret olmadığını gösterir. Aslında komünizm insanlığın tüm sosyalleşme yeteneğinin temelidir. Toplumu mümkün kılan budur. Gerçekten düşman olmayan herkesin "herkesten yeteneğine göre" prensibine uyacağının beklenebileceği şeklinde bir varsayım vardır, en azından belli ölçülerde: örneğin bir yere nasıl gidileceğini öğrenmek isteyen biri ve yolu bilen başka biri.

Bunu öyle doğal karşılıyoruz ki, beklentilerde bile bu kendini gösteriyor. 1920'lerde Güney Sudanda Nil bölgesinde yaşayan göçebe Nuer halkı arasında araştırma yapan antropolog E. E. Evans-Pritchard, birinin kendisini kasten yanlış yöne gönderdiğini anladığı zaman hissettiği rahatsızlığı anlatıyor:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Bir keresinde belli bir yere giden yolu sordum ve kasıtlı olarak aldatıldım. Hayal kırıldığına uğramış durumda kampa geri döndüm ve neden bana yanlış yolu gösterdiklerini sordum. Biri cevap verdi, "Sen bir yabancısın, neden sana doğru yolu gösterelim? Yolu soran tanımadığımız bir Nuer bile olsa ona şöyle deriz, 'Şu yol boyunca dümdüz devam et', ama o yolun çatallaştığını söylemeyiz. Neden söyleyelim? Ama sen şimdi bizim kampımızın mensubusun ve çocuklarımıza iyi davranıyorsun, ileride sana doğru yolu söyleyeceğiz."[12]

Nuer'ler sürekli kan davası içindedir, yabancı biri pekâlâ pusu için uygun bir yer arayan düşman olabilir, böyle birinin işine yarayacak bilgiler vermek akıl kârı olmaz. Ayrıca, Evans Pritcard'ın durumu da buna çok uygundur, çünkü İngiliz hükümetinin ajanıdır - kısa süre önce bu yerleşim yerinde yaşayanları taraması ve bombalaması için RAF'ı gönderen, sonra da onları zorla yeniden oraya yerleştiren hükümetin ta kendisi. Bu şartlar altında yerlilerin Evans-Pritcharda karşı çok cömert davrandığı söylenebilir. Bununla birlikte asıl önemli nokta, insanların yabancı birine doğru yönü göstermemeyi düşünebilmesi için, bu ölçekte bir şeyin - hayatlarının çok yakın bir tehlike altında olmasının, sivil insanların teröre, bombalamaya maruz kalmasının- gerekmesidir.[13]

Konu sadece yönden ibaret değil. Karşılıklı konuşma, özellikle komünizme yatkın bir alandır. Yalan, hakaret, küçümseme ve diğer sözlü saldırganlıklar önemlidir - ama gücünün büyük bir kısmını insanların normalde bu şekilde davranmayacağı yönündeki paylaşılan varsayımdan alır: insan başkalarının normalde kendisinin duygularını dikkate aldığını varsaydığı sürece, aşağılama can acıtmaz; sizin normalde doğruyu söyleyeceğinizi varsaymayan bir kişiye yalan söylemeniz imkânsızdır. Birisiyle dostluk ilişkimizi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kesmeyi gerçekten istersek, onunla konuşmaya tamamen son veririz.

Çakmak istemek, hatta sigara istemek gibi ufak tefek ricalar için de bu geçerlidir. Aslında söz konusu kişinin de sigara içen biri olduğu anlaşılıyorsa, bir sigara istemek, aynı tutarda para istemeye, hatta yiyecek istemeye göre çok daha meşru görünür, böyle bir talebi reddetmek de zordur. Böyle durumlarda -kibrit, biraz bilgi, asansörün kapısını tutmak- şu söylenebilir: "herkesten yeteneğine göre" istenen şey o kadar küçüktür ki neredeyse hiç düşünmeden yerine getiririz. Tam aksi durumlarda, başka bir kişinin -hatta bir yabancının- ihtiyacı özellikle çok büyük ya da aşırı ise -örneğin boğuluyorsa- aynı şey geçerli olur. Bir çocuk metronun raylarına düşecek olsa, onu kurtarmayı becerebilecek herhangi birinin yardım edeceğini varsayarız.

Ben buna "alt-sınır komünizmi" diyorum: insanlar birbirlerini düşman kabul etmiyorlarsa, ihtiyaç yeterince büyükse veya bedeli yeterince makulse, "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" prensibinin uygulanacağını varsayarız. Tabii farklı topluluklarda çok farklı standartlar uygulanır. Büyük, anonim kentli topluluklarda bu standart çakmak istemek veya yön sormaktan öteye gitmeyebilir. Daha küçük, insanların birbirini daha çok tanıdığı topluluklarda -özellikle toplumsal sınıflara bölünmüş olmayanlarda- bu mantık daha uzağa gider: örneğin sadece tütün isteğini değil, -hatta bazen bir yabancının- yiyecek isteğini bile geri çevirmek genellikle imkânsızdır; tabii topluluğa ait olduğu kabul edilen birinden istenirse. Evans-Pritchard, yön sormakta karşılaştığı zorlukları anlattıktan tam bir sayfa sonra, aynı Nuerler'in, kampın bir üyesi olarak kabul ettikleri birinin bir genel tüketim maddesi talebini reddetmeye olmayacak bir şey gözüyle baktıklarını anlatmaktadır, öyle ki elinde fazladan tahıl, tütün, alet veya tarım gereçleri bulunan bir kadının veya erkeğin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

elindeki stokların neredeyse anında bitip yok olması beklenebiliyor.[14] Ancak eli açık paylaşma ve cömertlik çizgisi, asla her şeyi kapsamaz. Genelde, serbestçe paylaşılan şeyler, tam da bu nedenle sıradan ve önemsiz kabul edilir. Nuerler arasında gerçek servet, sığırdır. Hiç kimse sığırını serbestçe paylaşmaz; aksine genç Nuer erkekleri, sığırlarını hayatları pahasına korumaları gerektiğini öğrenirler; bu nedenle sığırlar satılmaz ve satın alınmaz.

Yiyeceği ve temel ihtiyaç kabul edilen şeyleri paylaşma mecburiyeti, mensupları kendilerini başkalarıyla eşit gören bir toplulukta gündelik ahlakın temeli haline gelmeye eğilimlidir. Başka bir antropolog, Audrey Richards, bir keresinde Bemba annelerinin, "başka her konuda o kadar gevşek olan eğiticilerin", çocuklarına portakal ya da başka bir şey verdiklerinde, çocuk bunu arkadaşlarıyla paylaşmaya yanaşmadığı takdirde onu çok sert azarladıklarını anlatıyordu.[15] Ama aynı zamanda bu toplumlarda paylaşma -biraz düşünecek olursak her toplumda- hayatın belli başlı zevklerinden biridir. Sonuç olarak paylaşma ihtiyacı özellikle en iyi ve en kötü zamanlarda şiddetlidir: örneğin kıtlık zamanında, ama aynı zamanda aşırı bolluk dönemlerinde de. Eski misyonerlerin Kuzey Amerikalıları anlattıkları kayıtlarda, kıtlık dönemlerinde, tamamen yabancı olan kişilere karşı gösterilen cömertlik karşısında şaşırıp kaldıkları yazılıdır.[16] Aynı zamanda,

> balık tutmaktan, avdan ve alışverişten dönerken, birbirlerine birçok armağan verirler: ellerine alışılmadık ölçüde iyi bir şey geçmişse, ister satın almış olsunlar ya da birisi vermiş olsun, bununla bütün köye ziyafet çekerler. Kim olursa olsun bütün yabancılara gösterdikleri konukseverlik dikkate değer.[17]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ziyafet ne kadar özenli hazırlanmış olursa, bazı şeylerin serbestçe paylaşıldığını (örneğin yiyecek ve içecek) bazılarının ise dikkatle paylaştırıldığını görme ihtimali o kadar artar, örneğin avdan veya kurbandan ayrılarak getirilen et, genellikle çok ayrıntılı protokoller veya aynı ölçüde ayrıntılı armağan değiş tokuşu yoluyla dağıtılır. Armağan almak ve vermek, belirgin biçimde oyuna benzer bir nitelik kazanır, genellikle popüler festivallerin havasını taşıyan gerçek oyunlar, yarışmalar, kutlama törenleri ve performanslarla devam eder. Toplumun tümünde olduğu gibi, paylaşılan şenlik, başka her şeyin üstüne inşa edildiği bir tür komünel temel gibi görülebilir. Ayrıca paylaşmanın sadece ahlakla ilgili bir şey değil, aynı zamanda bir zevk olduğunu vurgular. Dayanışma zevki her zaman var olacaktır, ama insanların çoğu için en zevkli faaliyetler kapsamında mutlaka bir şeyleri paylaşmak vardır: müzik, yiyecek, içki, uyuşturucu, dedikodu, tiyatro, yatak. Eğlenceli bulduğumuz çoğu şeyin temelinde, bir ölçüde duyguların komünizmi vardır.

Tanık olduğunuz şeyin komünel bir ilişki olup olmadığını anlamanın en kesin yolu, sadece hesap kitap tutulmaması değildir, ama böyle bir şeyin, hatta böyle düşünmenin bile aşağılayıcı ya da düpedüz tuhaf kabul edilmesidir. Örneğin Hodenosaunee veya Irokualar Birliği bünyesindeki her köy, klan vaya halk, iki bölüme ayrılmıştır.[18] Bu yaygın bir modeldir: dünyanın diğer yerlerinde de (Amazonlar, Melanezya) öyle düzenlemeler vardır ki bir tarafa mensup olanlar sadece diğer taraftan biriyle evlenebilir, veya diğer tarafta yetiştirilen yiyecekleri yiyebilir; bu kurallar açıkça, tarafların her birini hayatın bazı zorunlu ihtiyaçları için diğer tarafa bağımlı kılmak üzere konmuştur. Altı İrokua'da, tarafların her birinden, diğer tarafın ölülerini gömmesi beklenir. Şundan daha absürt bir şey düşünülemez: tarafların biri şöyle şikâyet edip diyor ki, "geçen yıl biz sizin beş ölünüzü gömdük, ama siz bizden sadece iki kişiyi gömdünüz."

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Alt-sınır komünizmi sosyalleşmenin hammaddesi olarak düşünülebilir, en temel karşılıklı-bağımlılığın, tam olarak sosyal barışın özü olduğunun kabul edilmesi. Yine de birçok durumda, bu minimum alt-sınır yeterli değildir. İnsan daima bazı kişilere diğerlerinden daha fazla dayanışma ruhuyla davranır, belli kurumlar özellikle dayanışma ve karşılıklı yardım prensiplerine dayanır. Bunlar arasında ilk sırayı sevdiklerimiz alır, annelerin bencillikten uzak sevginin örneği olması gibi. Diğerleri arasında yakın akrabalar, eşler, sevgililer, yakın arkadaşlar sayılabilir. Bunlar her şeyi paylaşacağımız veya ihtiyaç duyduğumuzda başvuracağımızı bildiğimiz, her yerde gerçek arkadaş diye tanımlanan insanlardır. Bu tür arkadaşlıklar, birinin istediği hiçbir şeyi diğerinin reddetmeyeceği anlamında, "ömür boyu arkadaşlık" veya "kan kardeşliği" gibi ritüellerle formüle edilir. Sonuç olarak herhangi bir topluluk, farklı derecelerde ve yoğunluklarda, "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" prensibine göre işleyen, çaprazlama "bireysel komünizm" ilişkileriyle örülmüş gibi görülebilir.[19]

Aynı mantık gruplara da uygulanabilir ve uygulanmıştır: sadece işbirliğine dayanan çalışma grupları değil, hemen hemen her grubun üyeleri kendilerini, kendilerine özgü bir alt-sınır komünizmi yaratmakla tanımlar. Belirli şeyler paylaşılır veya grup içinde karşılıksız verilir, herhangi biri, yabancı birine hiçbir zaman vermeyeceği veya paylaşmayacağı bazı başka şeyleri talep edilmesi üzerine grubun diğer üyelerine sunar. Örneğin balıkçılar derneğinde bir balıkçının ağını tamir etmesine yardım etmek, bir ofiste kırtasiye malzemelerini paylaşmak, tüccarlar arasında belli türde bilgilerin paylaşılması, vesaire.[20] İnsan buradan hareketle çeşitli paylaşma, ortaklaşma türlerine, birinin belli işlerde kimlerden yardım istediğine kadar gidebilir: taşınma, hasat, hatta birisi güç durumdaysa faizsiz borç verme gibi. Son olarak, çeşitli türde "komünler", ortak kaynakların kolektif yönetimi vardır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Gündelik komünizmin sosyolojisi, potansiyel olarak muazzam bir alandır, ama özel ideolojik at gözlüklerimiz sayesinde bunları yazmayı başaramadık, çünkü büyük ölçüde göremiyorduk. Daha fazla özetlemeye çalışmak yerine, kendimi son üç nokta ile sınırlayacağım.

Birincisi, burada gerçek anlamda karşılıklılığı ele almıyoruz - ya da en iyi ihtimalle, karşılıklılığı sadece en geniş anlamıyla ele alıyoruz.[21] İki taraf için eşit olan şey, diğer kişinin aynı şeyi sizin için *yapabileceği* bilgisidir, mutlaka *yapacağı* değil. Irokua'lar örneği bunu mümkün kılan şeyi açıkça ortaya koyuyor: bu ilişkiler sonsuzluk karinesine dayanır. Toplum her zaman var olacaktır. Dolayısıyla köyün her zaman güney ve kuzey tarafları olacaktır. Hiç hesap tutulmaması bu yüzdendir. Benzer şekilde insanlar annelerine ve iyi arkadaşlarına her zaman var olacaklarmış gibi davranmaya eğilimlidir, bunun doğru olmadığını çok iyi bilseler bile.

ikinci nokta ünlü "konukseverlik yasası" ile ilgilidir. "İlkel toplumlar" adı verilen, (insanların devlet ve piyasadan yoksun olduğu) toplumlarda, topluma mensup olmayanlara düşman gözüyle bakıldığı şeklindeki genel klişe ile, Avrupalı seyyahların, gerçek "vahşiler"den gördükleri olağanüstü cömertlik karşısındaki şaşkınlıkları arasında tuhaf bir gerilim vardır. Kabul edelim ki her iki tarafın da belli bir haklılık payı vardır. Yabancı tehlikeli bir potansiyel düşmansa, tehlikeyi gidermenin normal yolu aşırı cömertlik jestleridir, öyle ki bunun tantanası sayesinde tüm barışçı sosyal ilişkilerin temeli olan karşılıklı sosyalliğin içine atılmış olurlar. Doğru, insan hiç bilinmeyen niceliklerle uğraşırken, genellikle bir test süreci olur. Kristof Kolomb HİspanyolaÕda, Kaptan Cook da PolinezyaÕda, ada halkı hakkında benzer hikâyeler yazmıştır, bunlardan kimi kaçmış, kimi hücum etmiş ya da elindeki her şeyi sunmuştur - ama genellikle sonradan teknelere girerek hoşlarına giden her şeyi almış, mürettebattı şiddete

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

teşvik etmişlerdir, onlar da daha sonra yabancı kişiler arasındaki ilişkilerin "normal" ticari alışverişle yumuşatılması gerektiği prensibini gerçekleştirmek için ellerinden gelen çabayı göstermişlerdir.

Düşmanlık potansiyeli taşıyan yabancılarla ilişkilerin ya hep ya hiç mantığı ve hepsinin kökeni Latincede aynı olan, İngilizcedeki *"host"* [ev sahibi], *"hostile"* [düşmanca], *"hostage"* [rehine], hatta *"hospitality"* [konukseverlik] kelimelerinin etimolojisinde bile bulunan bir gerilimi güçlendirmesi anlaşılabilir bir şeydir.[22] Burada vurgulamak istediğim şey şudur: bütün bu jestler, daha önce bütün insani sosyal hayatın temeli olduğunu savunduğum "alt-sınır komünizminin abartılarak sergilenmesinden ibarettir. Örneğin, dost ve düşman arasındaki fark sıklıkla yiyecekle ifade edilir-genellikle de en sıradan, en mütevazı ve ev tipi yiyeceklerle-; Avrupa ve Ortadoğu'da bilinen bir prensibe göre, ekmek ve tuzu paylaşanlar asla birbirine zarar vermez. Hatta, her şeyden önce paylaşılmak için var olan şeyler, düşmanlarla *paylaşılamayan* şeyler haline gelir. Yemek ve gündelik eşyalar konusunda son derece serbest olan Nuerler'de, bir adam başka birini öldürürse, kan davası başlar. Yakın çevredeki herkes, genellikle taraflardan birinin yanında saf tutar, karşıt taraflarda yer alanların diğerleriyle birlikte yemek yemesi, hatta yeni düşmanların daha önce kullandığı bir kaptan veya bardaktan bir şey yiyip içmesi kesinlikle yasaklanır, aksi takdirde korkunç sonuçlar doğacağından korkulur.[23] Bunun yarattığı olağanüstü zorluklar, bir tür uzlaşmaya varmaya uğraşmak için önemli bir teşviktir. Aynı sebeple genellikle, yiyecekleri ya da arketip türde yiyecekleri paylaşan insanların, aksi takdirde birbirlerine zarar vermeye eğilimli olsalar bile bunu yapmalarının yasak olduğu söylenir. Bazen bu neredeyse komik bir formalite halini alır, örneğin şöyle bir Arap hikâyesi anlatılır: soyguncunun biri, birinin evini karıştırıp araştırırken, kavanozdakinin şeker olup olmadığını anlamak için parmağını içine sokar, ama kavanozun tuz

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

dolu olduğunu anlar. Ev sahibinin sofrasında daha önce tuz yemiş olduğunu hatırlayarak, çaldığı her şeyi uslu uslu yerine koyar.

Son olarak, komünizmi sadece bir mülk sahipliği sorunu olarak değil, bir ahlak prensibi olarak düşünmeye başlarsak, bu tür bir ahlakın her tür işlemde -ticarette bile- bir ölçüde sahnede olduğu ortaya çıkar. Bir kişi başka bir kişiye belli toplumsal koşullarla bağlıysa, konumlarını tamamen yok saymaları zordur. Tüccarlar genellikle muhtaçlara indirim yapar. Yoksul mahallelerde esnafın hemen hemen hiçbir zaman müşterilerle aynı etnik gruptan olmamasının başlıca sebeplerinden biri budur; aynı mahallede büyüyen bir tüccarın para kazanması neredeyse imkânsızdır, çünkü sürekli olarak işi batıracaktır, zira yoksul akrabalarına ve okul arkadaşlarına uygun şartlarda kredi açmak baskısı altında olacaktır. Bunun tam aksi de doğrudur. Bir süre kırsal Java'da yaşamış olan bir antropolog bana, dil becerisini ölçmek için yerel pazarda pazarlık yapmayı başarıp başaramayacağını denediğini anlatmıştı. Fiyatı yerlilerin ödediği düzeye indirmeyi asla başaramadığı için sinirlenmiş. Sonunda Javalı bir arkadaşı, durumu şöyle açıklamış. "Ama" demiş, "zengin Javalılara da yüksek fiyattan satarlar."

Yine aynı prensibe dönüyoruz, eğer ihtiyaçlar (örneğin korkunç bir yoksulluk), veya imkânlar (örneğin tahayyül edilemeyecek zenginlik) yeterince çarpıcıysa, ortada mutlak bir sosyalleşme yoksunluğu olmadığı sürece, belli bir derecede komünist ahlakı, insanların hesap yapma yönteminde neredeyse kaçınılmaz bir şekilde rol alır.[24] Ortaçağ sufisi mistik Nasreddin Hoca'ya ait bir Türk halk hikâyesinde, bu şekilde arz ve talep kavramına sokulan karmaşıklıklar anlatılır:

> Nasreddin, yerel bir çayhane işletmektedir, civardaki bir avdan dönen padişah ve hizmetkârları kahvaltı etmeye gelirler.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Padişah, "Bıldırcın yumurtası var mı?" diye sorar. "Mutlaka bulurum" diye cevap verir Nasreddin. Padişah bir düzine bıldırcın yumurtasından omlet ısmarlar, Nasreddin aceleyle aramaya çıkar. Padişah ve yanındakiler yemeklerini bitirdikten sonra, onlara yüz altın hesap çıkarır.

Padişah şaşırır. "Bu bölgede bıldırcın yumurtası bu kadar nadir mi bulunuyor?" diye sorar.

Nasreddin cevap verir: "Nadir olan bıldırcın yumurtası değil. Padişah hazretlerinin teşrifleri."

Hesaplaşma16

Demek ki komünizm, benim görüşüme göre, karşılıklı beklenti ve sorumlulukları içermesi hariç, ne hesaplaşmaya ne de karşılıklılığa dayanıyor. Burada daha başka bir kelime kullanmak daha uygun gibi görünüyor ("müştereklik"?), öyle bir kelime ki hesaplaşmanın tamamen farklı prensiplere, tamamen farklı bir ahlaki mantık türüne dayanarak işlediğini vurgulasın.

Hesaplaşma tamamen eşdeğerlilikle ilgilidir. İki tarafı olan, tarafların her birinin verdiği kadar iyi bir şey aldığı bir alma ve verme sürecidir. Bu yüzden kelimeler (tartışma söz konusu olduğunda), yumruklar hatta mermiler söz konusu olduğunda hesaplaşmaktan söz ediliyor.[25] Bu örneklerde söz konusu olan, hiçbir zaman tam bir eşitlik değildir -tam bir eşitliği ölçmenin bir yolu olsa bile- daha çok eşitliğe yönelen sürekli bir etkileşim sürecidir. Aslında burada paradoksu andıran bir şey vardır: her durumda tarafların her biri diğerini yenmeye çalışır, ama tarafların biri sonuçta bozguna uğratılmadığı takdirde, her şeye son vermenin en kolay yolu, iki tarafın ulaştıkları sonucu aşağı yukarı başa baş kabul etmeleri olur. Maddi şeylerin değiş tokuşuna gelirsek; benzer bir gerilim görürüz. Genellikle bir rekabet unsuru

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vardır; en azından her zaman böyle bir ihtimal vardır. Ama aynı zamanda, belirli bir sonsuzluk kavramını içeren komünizmden farklı olarak, ilişki toptan iptal edilebilir ve taraflardan herhangi biri herhangi bir anda ilişkiye son verilmesini isteyebilir.

Bu rekabet unsuru, tamamen farklı yollarda işleyebilir. Takas veya ticari alışverişte, her iki taraf sadece alınıp satılan malların değeri ile ilgilendiğinde, pekâlâ maksimum maddi avantaj peşinde olabilirler - ekonomistler ısrarla böyle yapmaları gerektiğini söyler. Öte yandan antropologların uzun süredir dikkat çektiği gibi, armağan değiş tokuşu, alınıp verilen nesnelerin, işlemi yapan insanlar arasındaki ilişkilere nasıl yansıyacağı ve bu ilişkileri nasıl yeniden düzenleyeceği açısından, rekabete kıyasla büyük ölçüde ilginç kabul edilir, zira işin içine rekabet girdiği zaman, tamamen tersine bir yol izler - bir cömertlik yarışması, kimin daha fazla verebileceğinin gösterisi haline gelir.

En iyisi bunları birer birer ele almak.

Ticari alışverişin ayırıcı özelliği, "gayri şahsi" olmasıdır: bize bir şey satan veya bizden bir şey satın alan kişinin kim olduğunun prensipte bizi hiç ilgilendirmemesi gerekir. Biz sadece iki şeyin değerini kıyaslarız. Doğru, ama her prensipte olduğu gibi, pratikte tamamen doğru olduğu çok nadir görülür. Ne de olsa, eğer alışverişi jetonlu bir makineden yapmıyorsak, bir alışverişin yapılması için minimum bir güven unsurunun bulunması, bunun için de dışarıya karşı biraz sosyallik sergilenmesi gerekir. Alışveriş merkezi veya süpermarket gibi kişisellikten en uzak ortamlarda bile, görevlilerin en azından, yalandan da olsa, kişisel bir sıcaklık, sabır ve başka güven verici nitelikler sergilemesi beklenir; Ortadoğu'daki pazarlarda, insan ayrıntılı bir göstermelik dostluk kurma sürecinden geçmek zorunda kalabilir, birlikte çay içmek, yemek yemek veya tütün içmek gibi, daha sonra benzer ölçüde ayrıntılı bir pazarlığa girilir -bu alt-sınır

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

komünizm aracılığıyla sosyallik tesis etmekle başlayan ilginç bir ritüeldir- ve fiyatlar üzerinde sözümona bir kavgayla devam edilir. Bütün bunlar alıcının ve satıcının, hiç değilse o anda dost oldukları varsayımı üzerinde yapılır (bu nedenle her biri diğerinin mantıksız taleplerine rahatça kızabilir ve alınabilir), ama her şey küçük bir tiyatro gösterisidir. Nesne el değiştirdiğinde, istisnasız olarak bu iki kişinin birbirleriyle hiçbir ilişkisi kalmaz.[26]

Genellikle bu tür pazarlığın kendisi -Madagaskar'da bunun için kullanılan terim, kelime anlamı olarak "satış savaşı" demektir (miady varota)- bir eğlence kaynağı olabilir.

Madagaskar'ın başkentinin büyük giysi kumaş pazarı Analakely'yi ilk ziyaretimi, Madagaskarlı bir arkadaşımla, süveter almak niyetiyle yapmıştım. İşlemin tümü yaklaşık dört saat sürdü. Şöyle anlatabilirim: tezgâhta asılı duran uygun bir tür süveteri gözüne kestirdi, fiyatını sordu ve satıcı ile uzun süren, şaka yollu bir kavgaya girişti; işe dramatik hakaret ve alınganlık gösterileri karıştı, küserek uzaklaşıyormuş gibi numaralar yapıldı. Görünüşe göre tartışmanın yüzde doksanı, en sonunda, birkaç *ariary* -kelime anlamıyla, peni- tutarında minik bir fark için yapılmıştı, bunun her iki taraf için de çok önemli bir prensip meselesi olduğu anlaşılıyordu, çünkü tüccarın razı olmaması, işi tümüyle batırabilirdi.

Analakey'i ikinci ziyaretime, yine genç bir kadın olan başka bir arkadaşımla gittim; arkadaşımın elinde kız kardeşinin verdiği, satın alınacak kumaşların ölçülerini gösteren bir liste vardı. Her tezgâhın önünde aynı işlemi tekrarladı: arkadaşım yaklaştı ve fiyatı sordu.

Adam bir fiyat söyledi.

"İyi" dedi, "en son, gerçek fiyatın nedir?"

Adam söyledi, kadın parayı uzattı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"Bir dakika!" dedim "Böyle oluyor mu?"

"Tabii" dedi, "Neden olmasın?"

Geçen sefer birlikte geldiğim arkadaşın yaptığını anlattım.

"Ha, evet" dedi. "Bazı kişiler böyle şeylerden hoşlanır."

Hesaplaşma, borçlarımıza son vermemizi sağlar. Başa baş duruma gelmenin bir yoludur: dolayısıyla, ilişkiye son vermenin. Satıcılar söz konusu olduğunda, insanlar genellikle bir ilişki varmış gibi yapar. Komşular söz konusu olduğunda, insan sadece bu sebeple, borcunu ödememeyi tercih edebilir. Laura Bohannan kırsal Nijerya'da bir Tiv topluluğuna gittiği zamanı anlatıyor; komşular hemen ellerinde armağanlarla gelmeye başlamışlar: "iki başak, bir sakız kabağı, bir tavuk, beş domates, bir avuç fıstık".[27] Kendisinden ne beklendiği hakkında hiçbir fikri olmayan kadın, teşekkür etmiş ve bir deftere isimleri ve getirdikleri şeyleri yazmış. Sonunda iki kadın ona sahip çıkmış ve bu armağanların hepsinin iade edilmesi gerektiğini izah etmiş. Komşunun verdiği üç yumurtayı kabul edip, geriye hiçbir şey vermemek, kesinlikle uygun bir şey değilmiş. Yumurtaları geri vermek zorunda değilmiş, ama karşılığında yaklaşık aynı değerde başka bir şey vermesi gerekirmiş. Hatta para bile verebilirmiş -bunda bir sakınca yokmuş- ancak bunu, uygun bir süre geçtikten sonra vermesi gerekirmiş, hepsinden önemlisi de, yumurtaların bedelinin tam karşılığının ödenmemesi imiş. Biraz daha çok, ya da biraz daha az olması gerekirmiş. Karşılığında hiçbir şey vermezseniz kendinizi sömürücü veya asalak gibi göstermiş olurmuşsunuz. Tam karşılığını verirseniz, bu komşunuzla artık ilişkinizi sürdürmek istemediğiniz anlamına gelirmiş. Şunu öğrenmiş ki, Tiv kadınları bir avuç bamya veya birazcık bozuk para getirmek için günlerinin büyük bir kısmını uzak yerlerdeki evlerine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kadar yürümekle geçirebiliyorlar, "hiç kimsenin asla son aldığı nesnenin kesin değerini geri vermediği, sonsuz bir armağan zinciri" devam ediyor - ve böylece toplumlarını, sürekli olarak yaratıyorlar. Burada kesinlikle komünizmin izi var -komşuların arası iyi olursa, acil durumlarda birbirlerine yardım edebileceklerine güvenilebilir- ama daimi olacağı varsayılan komünel ilişkilerden farklı olarak, bu tür komşuluğun sürekli yaratılması ve sürdürülmesi gerekir, çünkü herhangi bir bağ, her an kopabilir.

Bu tür bire bir, ya da yaklaşık bire bir armağan teatisinin sonsuz çeşidi vardır. En bilineni, ısmarlamaktır: ben sana bir bira ısmarlarım, ikincisini sen ısmarlarsın. Tam eşdeğerlilik, eşitliği ima eder. Ama birazcık daha karmaşık bir örneği düşünün: bir arkadaşı şık bir restorana yemeğe götürüyorum, makul bir süre geçtikten sonra o da aynı şeyi yapıyor. Bir antropolog olarak, uzun süredir bu tür geleneklerin bizatihi varlığının -özellikle bir iyiliğe *mutlaka* karşılık vermek gerektiği duygusunun- tüm insan ilişkilerinin sonuçta bir iş alışverişi olduğu ve hepimizin en az maliyetle veya en az çabayla alabileceğimizin en fazlasını almaya çalışan, kişisel menfaatini düşünen bireyler olduğu varsayımına dayanan standart ekonomi teorisiyle açıklanamayacağına dikkat çekmeyi alışkanlık haline getirdim.[28] Ama bu duygu gerçektir ve imkânları sınırlı olan, ancak altta kalmak istemeyenler için ciddi bir baskı yaratabilir. Öyleyse: ben bir serbest piyasa ekonomisi teorisyenini pahalı bir yemeğe götürsem, kendisi de buna karşılık bir ikramda bulununcaya kadar -bana borçlu olmanın rahatsızlığıyla- niçin biraz küçük düşmüş gibi hisseder? Kendisini benimle rakip gibi hissediyorsa, neden beni daha da pahalı bir yere götürmek ister?

Yukarıdakileri hatırlatan şenlikleri ve festivalleri düşünün: burada da temelde, eğlence ve şaka yollu (bazen pek şaka yollu olmayan) bir rekabet vardır. Bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

taraftan, herkes daha fazla eğlenir - ne de olsa, şahane bir Fransız restoranında tek başına yemek yemekten hoşlanacak kaç kişi olabilir? Öte yandan işler kolayca birilerinin üstünlük sağlamaya çalışmasına -dolayısıyla takıntıya, aşağılamaya, öfkeye vs.- ya da biraz sonra göreceğimiz gibi daha kötü şeylere dönüşebilir. Bazı toplumlarda, bu oyunlar kurallara bağlanmıştır, ama şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu tür oyunlar ancak kendilerini aşağı yukarı aynı statüde algılayan insanlar veya gruplar arasında gelişir.[29] Hayali ekonomistimize dönersek: bir armağan aldığında veya herhangi biri tarafından yemeğe götürüldüğünde kendisini küçük düşmüş gibi hissedip hissetmeyeceği belli değildir. İyiliği yapan ona göre statü veya saygınlık derecesi bakımından aşağı yukarı kendisiyle aynı ise böyle hissetme ihtimali fazladır, örneğin bir meslektaşı ise. Yemeğe götüren Bill Gates veya George Soros ise muhtemelen bedava bir şey aldığına karar verebilir ve konuyu kapatır. Girişken bir genç meslektaşı veya hevesli bir lisansüstü öğrencisi böyle bir şey yapacak olsa, muhtemelen sadece daveti kabul etmiş olmakla - tabii kabul ederse, büyük ihtimal etmeyecektir - adama iyilik yapmış olduğu sonucuna varabilir.

Statü ve saygınlık açısından ince dilimlere bölünmüş olan toplumlarda durumun böyle olduğu görünüyor. Pierre Bourdieu, Cezayirde Berber Kabilesi erkekleri arasındaki şeref oyunlarında uygulanan "meydan okuma ve karşı hamle diyalektiği"ni tanımlamıştır; buna göre karşılıklı yapılan hakaret, saldırı (kan davası ve kavgalarda), hırsızlık veya tehditlerde, aynen armağan teatisinde görülen mantık izlenmektedir.[30] Armağan vermek hem şereflendirmek, hem de kışkırtmadır. Karşılık vermek, sanatçılık gerektirir. En önemlisi zamanlamadır. Dolayısıyla karşılık olarak verilen armağan sadece yeterince farklı olmakla kalmayacak, aynı zamanda biraz daha gösterişli olacaktır. Her şey bir yana, açıkça dile getirilmeyen bir ahlaki prensibe göre, herkes kendi cüssesine göre birini seçmelidir. Aşikâr bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

biçimde daha yaşlı, daha zengin ve daha saygın birine meydan okursanız, haddini aşmak ve dolayısıyla küçük görülmek riskine maruz kalırsınız; yoksul ama saygıdeğer bir adamı karşılığını veremeyeceği bir armağanla ezmek zalimlik olur ve sizin itibarınıza o ölçüde zarar verir. Bununla ilgili bir Endonezya hikayesi vardır: zengin bir adam yoksul bir rakibini utandırmak için muhteşem bir öküz kurban eder, yoksul adam onu tam anlamıyla rezil eder; soğukkanlılıkla bir tavuk kurban ederek yarışmayı kazanır.[31]

Statü bir dereceye kadar ulaşılabilir olduğunda bu tür oyunlar özellikle ayrıntılı hale gelir. Meseleler net çizgilerle birbirinden fazlasıyla ayrılmışsa, kendine özgü sorunlar ortaya çıkar. Krallara armağan vermek özellikle ustalık isteyen ve karmaşık bir iştir. Burada sorun, kimsenin gerçekten krala layık bir armağan veremeyeceğidir (başka bir kral olması hariç), çünkü krallar tanım gereği her şeye sahiptir. Bir yandan da kişiden makul ölçüde çaba göstermesi beklenir:

> Nasreddin Hoca, bir seferinde padişahı ziyaret etmek üzere davet edilir. Komşusu bakar ki hoca bir torba turp taşıyarak yolda koşturuyor.
>
> "Ne yapacaksın bunları?" diye sorar.
>
> "Padişahın huzuruna davet edildim. Armağan olarak götürmek için en iyisi bu, diye düşündüm."
>
> "Padişaha turp mu götürüyorsun? Ama turpu ancak köylüler yer! O bir padişah! Ona daha uygun bir şey götürmelisin, mesela üzüm gibi."
>
> Nasreddin Hoca kabul eder ve padişahın yanına bir hevenk üzümle gider. Padişahın hoşuna gitmez.
>
> "Bana üzüm mü getirdin? Ama ben padişahım! Bu gülünç bir şey. Bu sersemi alın da biraz görgü öğretin! Bu üzüm tanelerini teker teker üstüne fırlatın ve sonra saraydan defedin gitsin."

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Padişahın muhafızları Nasreddin Hoca'yı yandaki bir odaya götürürler ve üzümleri fırlatmaya başlar. Onlar bunu yaparken, hoca dizlerinin üstüne çöker ve feryat eder: "Allahım sana şükürler olsun, sonsuz merhametin için!"

"Niye Allaha şükrediyorsun?" diye sorarlar."Tam anlamıyla aşağılanmaktasın!"

Nasreddin Hoca şöyle cevap verir, "Düşünüyordum da oh! Allaha şükür turp getirmemişim!"

Öte yandan, krala sahip olmadığı bir şeyi vermek, başınıza daha büyük bir dert açabilir. Roma İmparatorluğu'nun ilk zamanlarında geçen bir hikâyede, büyük bir tantanayla imparator Tiberiusa armağan olarak cam bir kâse sunan bir mucit anlatılır. İmparator şaşırır: bir cam parçasının nesi bu kadar etkileyici olabilir? Adam, kâseyi elinden bırakarak yere düşürür. Parça parça olacağı yerde, sadece yamulur. Adam eline alır ve sadece geriye doğru iterek eski haline getirir.

"Bunu nasıl yaptığını kimseye anlattın mı?" diye tedirginlikle sorar Tiberius.

Mucit kimseye söylemediğine dair teminat verir. İmparator, adamın öldürülmesini emreder, zira kırılmayan camın nasıl yapıldığına dair bir kelime dışarı sızacak olsa, hâzinesindeki bütün altın ve gümüş bir anda bütün değerini kaybedecektir.[32]

Bir kralla ilişkide yapılabilecek en iyi şey, oyunu oynamak için makul, ama yine de başarısızlığa mahkûm bir çaba göstermektir. On dördüncü yüzyıl Arap seyyahı Ibni Batuta, gaddarca güç gösterilerinden özel bir zevk alan, korkunç bir hükümdar olan Kral Sind'in alışkanlıklarını anlatır.[33] Önemli yabancı kişilerin kralı muhteşem armağanlarla ziyaret etmesi âdettendir; verilen armağan ne olursa olsun, kral getiren kişiye kat kat daha değerli bir armağan sunarak karşılık verir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sonuç olarak önemli bir iş sahası ortaya çıkar, yerel bankerler özellikle bu görkemli armağanları finanse etmek için bu ziyaretçilere kredi verirler, bilirler ki kralın gösteriş merakından dolayı paraları katlanarak geri ödenecektir. Kralın da bunu biliyor olması gerekir. Karşı çıkmıyordu -zira bütün mesele, servetinin olabilecek bütün emsallerinden fazla olduğunu göstermekti- ve icabında, herhangi bir anda bankerlere el koyabilirdi. Herkes biliyordu ki gerçekten önemli olan oyun ekonomik değildi, statü oyunuydu ve onun statüsü mutlaktı.

Hesaplaşmada, alınıp verilen nesneler eşdeğerli olarak görülür. Dolayısıyla örtük bir biçimde, insanların da öyle olduğu kabul edilir: en azından bir armağana karşılık başka bir armağanın verildiği veya paranın el değiştirdiği anda; artık ortada başka bir borç veya yükümlülük kalmadığı ve her iki tarafın aynı biçimde, özgürce çekip gidebileceği anda. Dolayısıyla özerkliği ima eder. Her iki prensip de mutlak iktidar sahiplerini rahatsız eder, bu yüzden krallar genellikle ne olursa olsun hiçbir değiş tokuştan hoşlanmazlar.[34] Ama potansiyel iptal ve nihai eşitlenme tehdidi çerçevesinde, sonsuz çeşitleme, oynanabilecek sonsuz oyun bulabiliriz. Birisi başka bir kişiden bir şey talep edebilir, bunu yaparken bilir ki bu suretle o kişiye, bunun karşılığında eşit değerde başka bir şey talep etme hakkını vermektedir. Bazı bağlamlarda, başka birine ait bir şeyi övmek bile, bu tür bir talep olarak yorumlanabilir. On sekizinci yüzyılda Yeni Zelanda'da İngiliz yerleşimciler, örneğin bir Maori savaşçısının boynundaki güzel bir yeşim kolyeyi beğendiğini söylemenin iyi bir fikir olmadığını kısa zamanda öğrendiler, adam mutlaka vermekte ısrar edecek, hayır cevabını kabul etmeyecek ve aradan makul bir süre geçtikten sonra, buna karşılık yerleşimciden paltosunu veya silahını isteyecektir. Onu başından savmanın tek yolu, o daha bir şey istemeden önce, ona hemen bir armağan vermektir. Bazen armağanlar, böyle bir talepte bulunabilmek amacıyla

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

verilir: karşıdaki armağanı kabul ederse, açıkça söylenmese de, armağanı verenin aynı değerde olduğunu varsaydığı herhangi bir şeyi istemesini kabul etmiş demektir.[35]

Bütün bunlar daha sonra, takasa çok benzeyen bir şeye, bir şeyi başka bir şeyle değiştirmeye dönüşebilir - büyük ölçüde yabancılar arasında olsa bile, Marcel Mauss'un hoşlandığı adlandırma ile "armağan ekonomisi"nde gerçekleştiğini gördüğümüz gibi.[36] Tiv örneğinin çok güzel gösterdiği gibi, topluluklar içinde, hesabın kapatılması konusunda biraz isteksizlik vardır - bunun bir sebebi, genel olarak para kullanılsa bile insanların arkadaşları ve akrabalarıyla ilişkilerde parayı kullanmayı reddetmeleri (köy topluluğu söz konusu olduğunda bu hemen hemen herkesi kapsar) ya da üçüncü bölümde geçen Madagaskar köylüleri gibi, parayı çok farklı şekillerde kullanmalarıdır.

Hiyerarşi

Demek ki hesaplaşma, biçimsel bir eşitliği ima eder - ya da en azından bunun için var olan potansiyeli. Krallar tam olarak bu nedenle bundan bu kadar rahatsız olurlar.

Bunun aksine, bariz hiyerarşi ilişkileri -en azından iki tarafın olduğu ve birinin diğerine göre üstün kabul edildiği ilişkiler- hiç de karşılıklılık prensibine göre yürüme eğiliminde değildir. İlişki genellikle karşılıklılık ifadeleriyle haklı gösterildiği için, bunu görmek zordur ("köylüler yiyecek, efendiler koruma sağlar"), ama işleyiş prensibi tam aksi yöndedir. Pratikte hiyerarşi, emsal mantığına göre işleme eğilimindedir.

Bununla ne demek istediğimi açıklamak için, bir tür tek yönlü sosyal ilişkiler yelpazesi düşünelim, en sömürücü olanından en iyicil olanına kadar. Aşırı uçlardan birinde hırsızlık veya yağma; diğerinde bencillikten uzak hayırseverlik olsun.[37] Aksi takdirde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

herhangi bir sosyal ilişkisi olmayan insanlar arasında maddi etkileşim olması, ancak bu iki aşırı uçta mümkündür. Ancak bir deli kapı komşusunu soyar. Tecavüz ve soygun amacıyla bir mezrayı basan bir grup yağmacı asker veya göçebe atlı, tabii geride kalanlarla sürekli bir ilişki kurma niyetinde değildir. Ama benzer bir şekilde, dini gelenekler genellikle tek gerçek hayırseverliğin, isim açıklanmadan yapılan -başka bir ifadeyle alan tarafı borç altında bırakmayı amaçlamayan-hayırseverlik olduğunda ısrar eder. Bunun aşırı bir örneği, dünyanın çeşitli yerlerinde belgelendiği gibi, gizlilik içinde verilen armağan, bir tür tersine hırsızlıktır: yani tam anlamıyla gece kişinin evine girmek ve armağan bırakmak; bu suretle armağanı kimin bıraktığını hiç kimse bilmeyecektir. Santa Claus veya Aziz Nicholas [Noel Baba] figürü (hatırlarsınız, sadece çocukların koruyucu azizi değil, ayrıca hırsızların koruyucu azizidir), aynı prensibin mitolojik versiyonudur: öyle bir iyicil soyguncu ki sosyal bir ilişki kurulması imkânsız, dolayısıyla hiç kimsenin hiçbir şey borçlu olmasına imkân yok, en önemlisi de, aslında böyle biri yok.

Bununla birlikte, yelpazenin her iki yönünde biraz daha uzağa gittiğimizde ne olacağına bakalım. Bana anlattıklarına göre (doğru olmadığından kuşkulanıyorum), Belarus'un bazı yerlerinde, soyguncular tren ve otobüs yolcularını o kadar sistematik bir şekilde soyuyorlarmış ki, kurbanlarından her birine, daha önce soyulmuş olduklarını kanıtlamak üzere küçük bir sembol vermek gibi bir alışkanlık edinmişler. Bunun bir adım ötesi tabii devletin yaratılmasıdır. Devletin kökenine ilişkin, en azından dördüncü yüzyılda yaşamış Kuzey Afrikalı tarihçi Ibni Haldun'a kadar uzanan popüler bir teori, kısa ve öz olarak şu satırlarla ifade edilir: göçebe yağmacılar yerleşik köylülerle ilişkilerini eninde sonunda sistematize ederler; talan haraca dönüşür, tecavüz "ilk gece hakkına" ya da hükümdarın haremine alınabilecek

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kadınları alıp götürmeye dönüşür. Istila, sınır konulmayan güç, sistematik hale gelir, yağmacı bir ilişki olmaktan çıkıp ahlaki bir ilişki olarak biçimlenir, efendiler koruma sağlar, köylüler de onları besler. Ama taraflar her ne kadar ortak bir ahlaki kurallar bütünü içinde yaşadıklarını, hükümdarların bile istedikleri her şeyi yapamayacağını, belli sınırlar içinde hareket etmek zorunda olduklarını, köylülere hasadın ne kadarının hükümdarın muhafızları tarafından alınıp götürülmesinin doğru ya da yanlış olduğunu tartışmak için izin verildiğini varsaysa da, bu hesapları sağlanan korumanın miktarı veya niteliği itibariyle ifade etmeleri pek mümkün değildir. Bunlar daha ziyade gelenek ve emsal itibariyle yapılır: geçen sene ne kadar ödemişlerdi? Bizden öncekiler ne kadar ödüyordu? Aynı şey diğer taraf için de geçerlidir. Hayırseverlikten kaynaklanan bağışlar herhangi bir tür sosyal ilişkinin temeli haline gelecek olursa, karşılıklılık esasına dayanmayacaktır. Dilenciye biraz bozuk para verseniz ve sonra dilenci sizi tamsa, muhtemelen size para vermeyecektir - hatta sizden yeniden para vermenizi bekleyebilir. Kuşkusuz aynı şey yardım kuruluşlarına yapılan bağışlar için de geçerlidir. (United Farm Workers'e para vermiştim, neticesi ne oldu hâlâ bilmiyorum.) Bu tür tek taraflı cömertlik, daha sonra beklenecekler için emsal kabul edilir.[38] Aynı şey bir çocuğa şekerleme veren biri için de geçerlidir.

Hiyerarşinin karşılıklılığın tam tersi bir prensibe göre işlediğini söylerken bunu kastediyorum. Üstte ve altta olmak net bir çizgiyle ayrıldığı ve bütün taraflarca ilişkinin çerçevesi olarak kabul edildiği takdirde, ilişkiler yeterince sürekli olur, öyle ki artık keyfi güç kullanmakla uğraşıyor olmayız, ilişkiler bir gelenek ve görenek ağıyla düzenleniyor gibi görünür. Bazen bu durumun köklerinin fethin kurucu yasasına dayandığı varsayılır. Ya da atalardan gelen, açıklanmasına gerek olmayan bir gelenek gibi görülebilir. Ama bu durum, krallara -ya da üsttekilerden herhangi birine- armağan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

verilmesi problemine başka bir komplikasyon getirir: her zaman bunun bir emsal kabul edilmesi, gelenekler ağına ilave edilmesi ve dolayısıyla daha sonra bir mecburiyet haline gelmesi tehlikesi vardır. Ksenofon Pers imparatorluğu'nun ilk zamanlarında, eyaletlerin en özgün ve en değerli ürünlerini armağan olarak Büyük Hükümdara göndermekte yarıştıklarını anlatır. Bu, haraç sisteminin temeli haline gelir: sonuçta her eyaletten her yıl aynı "armağanlar"ı göndermeleri beklenir.[39] Benzer şekilde, büyük ortaçağ tarihçisi Marc Bloch'a göre:

> Dokuzuncu yüzyılda, Ver'deki sarayın kilerlerinde şarap azaldığında, Saint-Denis keşişlerinden ihtiyaç duyulan iki yüz fıçı şarabı göndermeleri istenir. O zamandan itibaren bu katkı, her yıl onlardan bir hak olarak talep edilmeye başlanır ve iptal edilmesi için imparatorun bir berat vermesi gerekir. Söylenceye göre, Ardres'de bir zamanlar yerel bir derebeyinin malı olan bir ayı varmış. Orada oturanlar, köpeklerle kavga etmesini seyretmekten hoşlandıklarından ayının beslenmesini de üstlenmişler. Hayvan sonunda ölmüş, ama derebeyi, somunları zorla almaya devam etmiş.[40]

Başka bir ifadeyle, feodal derebeyine verilen herhangi bir armağan, "özellikle dört seferden üçünde tekrar edilirse", bir emsal teşkil edebiliyor ve gelenekler ağına ilave ediliyordu. Sonuç olarak efendilere armağan verenler, bu armağanın ileride istenmeyeceğini yasal olarak ifade eden "emsal-olmama belgesi" almak için ısrar ediyordu. Her şeyin bu kadar resmiyete dökülmesi olağan olmadığı için, başından beri eşitsiz olacağı varsayılan sosyal ilişkiler, kaçınılmaz olarak benzer bir mantıkla işlemeye başlayacaktır - çünkü ilişkilerin geleneğe dayandığı bir kez kabul edildi mi, bir şeyin bir kişinin görevi ya da yükümlülüğü olduğunu kanıtlamanın tek yolu, o kişinin bunu daha önce yaptığını göstermektir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Genellikle bu tür düzenlemeler, kast mantığına dönüşebiliyor: belli klanlar tören giysilerini dokumaktan veya saray eğlenceleri için balık getirmekten yahut kralın saçını kesmekten sorumlu oluyor. Zamanla dokumacı, balıkçı veya berber olarak tanınmaya başlıyorlar. Bu son nokta ne kadar vurgulansa azdır, çünkü hep gözardı edilen başka bir gerçeği ortaya çıkarır: kimlik mantığı, her zaman ve her yerde, hiyerarşi mantığı ile iç içe geçmiştir. Ne zaman ki belli insanlar diğerlerinin üzerinde bir yer edinir veya herkes bir kral yahut başrahip, olmadı Kurucu Babalarla ilişkilendirilerek sınıflandırılır, o zaman asli doğalarıyla bağlı insanlardan bahsedilmeye başlanır: temel olarak birbirinden farklı insan türlerinden. Kast veya ırk ideolojileri, sadece aşırı örneklerdir. Ne zaman bir grup olağan, adil ilişki standartlarının artık geçerli olmayacağı bir biçimde kendisini başkalarından üstün görse veya kendilerini başkalarından daha aşağıda bir yere koysa, olan budur.

Aslında, buna benzer bir şey, daha küçük ölçekte bizim çok yakın sosyal ilişiklerimizde bile oluyor. Birini başka *tür* bir insan olarak, bize göre yukarıda veya aşağıda olarak kabul ettiğimiz anda, olağan karşılıklılık kuralları şekil değiştirir veya bir yana konur. Bir arkadaşımız bir kez sıradışı bir cömertlik gösterse, muhtemelen karşılık vermek isteriz. Üst üste böyle davranırsa, cömert biri olduğuna karar veririz ve karşılık vermeye pek uğraşmayız.[42]

Burada basit bir formül tanımlayabiliriz: belli bir eylem, tekrarlanıyor, gelenek haline geliyor; sonuç olarak o eylemi yapanın asli doğası olarak tanımlanıyor. Ya da bir kişinin doğası, başkalarının geçmişte ona karşı nasıl davrandığına göre tanımlanabiliyor. Aristokrat olmak büyük ölçüde, eskiden başkalarının size bir aristokrat gibi davrandığında (çünkü aristokratlar aslında özel hiçbir şey yapmaz, birçoğu zamanını, sadece bir tür varsayımsal üstün konumda var olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

geçirir), dolayısıyla böyle devam etmeleri gerektiğinde ısrar etmektir. Böyle bir insan olma sanatının büyük kısmı, kişinin kendisine, başkalarının kendisine nasıl davranmasını istiyorsa öyle davranmasıdır: gerçek krallar örneğinde, kişinin kendisini altınla kaplaması, başkalarından da aynısını beklediğini gösterir. Yelpazenin diğer ucunda, istismarın nasıl kendi kendini meşrulaştırdığı yer alır. Eski bir öğrencimin, Sarah Stillmanın belirttiği gibi: ABD'de orta sınıftan on üç yaşında bir kız kaçırılır, tecavüze uğrar ve öldürülürse, bu feci bir ulusal kriz olur, muhtemelen herkes haftalarca televizyonda bu olayı takip eder. On üç yaşındaki bir kızın çocuk fahişe olduğu ortaya çıkarsa, yıllarca sistematik tecavüze uğramış ve sonunda öldürülmüşse de hiç dikkat çekmez - neticede bu onun gibi biri için kaçınılmaz akıbet sayılır.[43]

Yukarıdakiler ve aşağıdakiler arasında maddi değeri olan nesneler alınıp verildiğinde, göründüğü kadarıyla temel prensip, her iki tarafın verdiği şeylerin, nitelik olarak çok farklı kabul edilmesi, göreli değerlerinin nicelleştirilmesinin imkânsız olmasıdır - sonuç olarak hesapların denkleştirilmesini düşünmek bile mümkün değildir. Ortaçağ yazarlarının ısrarla belirttiği gibi toplumu, rahiplerin herkes için dua ettiği, asillerin herkes için savaştığı ve köylülerin herkesi beslediği bir hiyerarşi gibi tahayyül etsek bile, hiç kimsenin ne kadar duanın ya da ne kadar askeri korumanın bir ton buğdaya eşit olduğunu saptadığı görülmemiştir. Hatta hiç kimse böyle bir hesaplama yapmayı aklına bile getirmemiştir. Aşağıda görülen işlerin mutlaka "aşağıda" kabul edilen insanlara verilmesi de şart değildir, bunun tersi de geçerlidir. Bazen tam tersi geçerlidir. Son zamanlara kadar, neredeyse her önemli felsefecinin, sanatçının, şairin veya müzisyenin kendisini destekleyen zengin bir hami bulması şarttı. Ünlü şiir ya da felsefe eserlerinin önsözlerinde -modern okuyucuların gözüne tuhaf görünecek şekilde- birkaç kuruşluk burs vermiş, adı çoktan unutulmuş bir kont

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

için bol keseden, dalkavukça övgüler yer alır. Asil efendinin sadece bir oda ve yiyecek vermesi, sanatçının da şükran duygularını *Mona Lisa* tablosunu yaparak ya da *Re minörde Toccata ve Füg*'ü besteleyerek göstermesi, hiçbir şekilde asil olanın doğuştan üstünlüğü varsayımını tehlikeye atmaz.

Bu prensibin çok önemli bir istisnası vardır, bu da hiyerarşik yeniden dağıtım olgusudur. Bu durumda, aynı tür şeyleri alıp vermek yerine, *tam olarak* aynı şeyleri verirler: örneğin Nijeryalı bazı pop starların hayranları konserler sırasında sahneye para fırlatır ve söz konusu pop starlar arada bir hayranlarının mahallelerine gittiklerinde (aynı) parayı limo'larının pencerelerinden dışarı atarlar. Bütün bu olup bitenlerde, tam minimal türde bir hiyerarşiden bahsedebiliriz. Papua Yeni Gine'nin büyük bir kısmında sosyal hayatın merkezi, "büyük adamlar"dır; bu karizmatik kişiler zamanlarının büyük bir kısmını, büyük şenliklerde etrafa dağıtmak üzere, tatlılıkla kandırarak, ikna ederek, manipüle ederek büyük miktarlarda servet toplamakla geçirir. Pratikte buradan diyelim ki Amazonlu veya yerli Kuzey Amerikalı şefe geçebiliriz. Büyük adamlardan farklı olarak bunların rolü daha fazla kurallara bağlanmıştır, ama bu şeflerin herhangi birini herhangi bir şey yapmaya zorlayacak gücü yoktur (nitekim Kuzey Amerika Kızılderili şefleri hitabet becerileri ve ikna güçleriyle ünlüdür). Bu nedenle aldıklarından daha fazlasını verme eğilimindedirler. Gözlemciler genellikle kişisel mülkiyet açısından köyün şefinin genellikle köydeki en yoksul adam olduğunu, sürekli bağış baskısı altında yaşadığını belirtmişlerdir.

Aslında bir toplumun ne kadar eşitlikçi olduğuna tam olarak şöyle karar verilebilir: görünürde yetkili pozisyonda olanlar sadece yeniden-dağıtım aracısı rolündeler mi, yoksa konumlarını servet biriktirmek için mi kullanıyorlar? Göründüğü kadarıyla ikinci duruma daha çok aristokratik toplumlarda rastlanıyor ve buna

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

iki başka unsur ilave ediliyor: savaş ve talan. Ne de olsa, çok büyük miktarda servet elde eden biri, eninde sonunda en azından bunun bir kısmını başkalarına verecektir - genellikle çok sayıda insana, tantanalı ve gösterişli yollarla. Bir kişinin servetinin ne kadar büyük bir kısmı talan veya zorbalıkla elde edilmişse, başkalarına verme şekli de o kadar şatafatlı ve kibirli olacaktır.[44] Savaşçı aristokrasiler için doğru olan şey, antik devletler için de fazlasıyla doğrudur; bunların yöneticileri hemen hemen her zaman kendilerini zavallıların koruyucuları, dulların ve yetimlerin destekçileri ve yoksulların kahramanları olarak göstermişlerdir. Kimlik politikalarını teşvik etme eğilimiyle kötü bir şöhret sahibi olan modern yeniden-dağıtıcı devletin soyağacının kökleri, bir tür "ilkel komünizm"e değil, eninde sonunda şiddete ve savaşa kadar uzanır.

Yöntemler Arasında Değişim

Şunu tekrar vurguluyorum, burada farklı türlerde toplumlardan bahsetmiyoruz (daha önce gördüğümüz gibi, her zaman ayrı ayrı "toplumlar" halinde örgütlenmiş olduğumuz fikrinin bizatihi kendisi kuşkuludur), aksine, her zaman her yerde bir arada var olmuş ahlaki prensiplerden bahsediyoruz. Arkadaşlarımızla ilişkilerimizde hepimiz komünistiz, küçük çocuklarla ilişkilerde ise derebeyiyiz. İnsanların aynı anda her ikisi birden olmadığı bir toplumu tahayyül etmek zordur.

Açık seçik görünen soru şu: eğer hepimiz normal olarak birbirinden tamamen farklı ahlaki değerlendirme sistemleri arasında ileri geri gidip geliyorsak, neden hiç kimse buna dikkat etmemiş? Neden, bunun yerine sürekli olarak her şeyi karşılıklılık terimleri ile ifade etmek ihtiyacını duyuyoruz? En iyisi karşılıklılığın, adaleti tahayyül etmenin başlıca yolu olduğu olgusunu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yeniden değerlendirmek. Soyut düşündüğümüz zaman, özellikle de idealize edilmiş bir toplum resmi çizmeye çalıştığımız zaman dönüp dolaşıp geleceğimiz yer burası. Şimdiye kadar bu tür şeylerin örneklerini verdim. Irokua'lar toplulukları, herkesin, birbirinden farklı insanların ihtiyaçlarına karşı hassas olması gerektiği yolundaki etik kurallara dayanıyordu: arkadaşları, aileleri, anne soyundan klanların mensupları, hatta zor durumdaki dost yabancılar. Ne zaman ki toplumu soyut bir biçimde düşünmeye başladılar, köyün iki yakasındaki insanların birbirlerinin ölülerini gömmek zorunda olduğunu vurgulamaya başladılar. Bu komünizmi karşılıklılık yoluyla tahayyül etmenin bir yoluydu. Benzer biçimde feodalizm zahmetli ve karmaşık bir iş olarak bilinirdi, ne zaman ki ortaçağ düşünürleri bu konuda genellemeler yaptılar, bütün kademeleri ve tabakaları, her biri kendi payına düşen katkıyı sağlayan, basit bir formüle indirgediler: "Bazıları dua eder, bazıları savaşır, diğerleri çalışır."[45] Bu formülün rahipler, savaşçılar ve köylüler arasındaki ilişkilerin temelde nasıl yürüdüğüyle hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen, hiyerarşi bile eninde sonunda karşılıklı gibi görüldü. Antropologlar şu olguyu bilirler: Kendi toplumları ve kültürleri üzerinde gerçekten düşünme fırsatını hiç bulmamış, muhtemelen başka insanların "toplum" ya da "kültür" diye adlandırdıkları bir şeyin içinde yaşadıklarının bile farkında olmayan insanlara, işlerin nasıl yürüdüğünü sorduğunuz zaman "annelerimizin bizi büyütürken çektiklerini böyle geri ödüyoruz" gibi şeyler söylerler, ya da A klanının evlenmek için B klanına kız verdiğini, B klanının da kendi kızlarını C klanına verdiğini, C klanının ise tekrar A klanına kız verdiğini gösteren kavramsal çizimleri görünce şaşırırlar, çünkü bunlar gerçek insanların gerçekte yaptıklarına tam olarak tekabül etmez.[46] Adil bir toplum tahayyül etmeye çalışıldığında, denge ve simetri, her şeyin birbirini dengelediği şık geometriler görüntüleri canlandırmamak zordur.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"Piyasa" diye adlandırılan bir şey olduğu fikri de çok farklı değildir. Usulünce sorarsanız ekonomistler de genellikle bunu ifade ederler. Piyasalar, gerçek değildir. Bunlar, herkesin tam olarak aynı motivasyonlara, aynı bilgilere sahip olduğu, değiş tokuşta aynı şekilde bencil hesaplarla hareket ettiği, kendine yeterli bir dünya tahayyül ederek yaratılan matematiksel modellerdir. Ekonomistler gerçeğin her zaman biraz daha karmaşık olduğunun farkındadır; ayrıca şunu da bilirler ki matematiksel bir modelle ortaya çıkmak için, insan her zaman dünyayı biraz karikatürleştirmek zorundadır. Bunda bir yanlışlık yoktur. Ama birileri (sıklıkla aynı ekonomistler) buna dayanarak ortaya çıkıp da piyasanın buyruklarına karşı çıkan herkesin mutlaka cezalandırılacağını, ya da piyasa sisteminde yaşadığımız için her şeyin (devlet müdahalesi hariç) adalet prensibine dayandığını ilan ettiğinde; ekonomik sistemimizin dev bir karşılıklı ilişkiler ağı olduğunu, sonunda hesapların denkleştiğini ve bütün borçların ödendiğini söylediğinde, problem çıkıyor.

Bu prensipler birbirinin içine girmiştir ve genellikle belli bir durumda hangisinin hâkim olduğunu söylemek zordur - bunun bir sebebi, insan davranışını ister ekonomik ister başka bir şey olsun, herhangi bir matematiksel formüle indirgeyebileceğimizi sanmanın gülünç olmasıdır. Yine de bu, herhangi bir durumda potansiyel olarak bir ölçüde karşılılıklık görülebileceği anlamına gelir, öyle ki kararlı bir gözlemci bunun var olduğunu söylemek için bazı gerekçeler bulabilir. Ayrıca, belli bazı prensiplerin, bir başkasına dönüşmek gibi yapısal bir eğilime sahip olduğu görülüyor. Örneğin, aşırı derecede hiyerarşik birçok ilişki (en azından zaman zaman), komünel prensiplere göre işler. Patronunuz zenginse, ihtiyacınız olduğunda ona gidersiniz ve size yardımcı olmasını beklersiniz. Ama belli bir ölçüde. Hiç kimse patronun altta yatan eşitsizliği bozma tehlikesi yaratacak kadar yardım etmesini beklemez.[47]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Benzer şekilde komünel ilişkiler kolayca hiyerarşik eşitsizlik ilişkilerine dönüşmeye başlayabilir - çoğu zaman hiç kimsenin dikkatini çekmeden. Bunun neden olduğunu görmek zor değildir. Bazen farklı insanların "yetenekleri" ve "ihtiyaçları" büyük orantısızlıklar gösterir. Özünde eşitlikçi olan toplumlar bunun hemen farkına varır, keza kendilerinin çok üstüne çıkmaya başlayanların -özellikle avcı toplumlarda iyi avcıların- tehlikelerine karşı ayrıntılı kontrol kuralları koyma eğilimine sahiptirler; toplumun herhangi bir mensubunun kendisini başka birine karşı gerçekten borçlu hissetmesine yol açacak şeylerden şüphelenmeye eğilimli olmaları gibi. Kendi başarılarına dikkat çeken kişi, alay konusu olduğunu görür. Önemli bir şeyi başaran kişinin yapabileceği tek incelikli şey, tam aksine, kendisiyle dalga geçmesidir. Danimarkalı yazar Peter Freuchen, *Book of the Eskimo* adlı kitabında Grönland'da, birisinin konuklarına ikram edeceği yiyeceklerin nasıl da lezzetli olacağını, önceden ne kadar küçümsediğine bakarak söylenebileceğini anlatır:

> Yaşlı adam güldü. "Bazı insanlar pek bilmez. Ben çok kötü bir avcıyım, karım da her şeyi berbat eden korkunç bir aşçıdır. Pek bir şeyim yok, sanırım dışarıda bir parça et var. Köpekler birkaç kez beğenmeyip bıraktığı için hâlâ orada duruyor olmalı."
>
> Bu Eskimo tarzında öyle bir tersine methiye idi ki herkesin ağzı sulanmaya başladı…

Okuyucu son bölümde anlatılan mors avcısını hatırlayacaktır, bir parça et verdiği için kendisine teşekkür etmek isteyen yazara gücenen avcıyı - her şey bir yana, bütün insanlar birbirine yardım eder, bir şeyi armağan olarak kabul edersek, insanlığımızdan bir şeyler kaybederiz: "Bizim buralarda şöyle söylenir: armağanla köle kazanırsınız, kırbaçla köpek kazanırsınız."[48]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Burada "armağan", karşılıksız verilen bir şey değildir, normal olarak insanoğlunun birbirine yapacağı karşılıklı yardım da değildir. Birisine teşekkür etmek, o kişinin o şekilde hareket etmeyebileceğim varsaymak demektir, dolayısıyla seçtiği davranışın bir yükümlülük, bir anlamda borç yarattığı - dolayısıyla onu küçük duruma düşürdüğü anlamına gelir. ABD'deki komünler veya eşitlikçi kolektifler sık sık benzer ikilemlerle yüzleşiyorlar, sinsice yaklaşan hiyerarşiye karşı kendi koruyucu kurallarını oluşturmak zorundalar. Konu, komünizmin hiyerarşiye dönüşmesi eğiliminin kaçınılmaz olması değildir -Inuitler gibi topluluklar, yüzyıllardır bunu savuşturmayı başarmışlardır-, daha ziyade insanın buna karşı önlem alması gerektiğidir.

Tam tersine, komünel paylaşım varsayımına dayanan ilişkileri, eşit değiş tokuş ilişkilerine çevirmenin çok zor -bazen tamamen imkânsız- olduğu, ne yazık ki çok iyi bilinir. Arkadaşlarımızla ilişkilerimizde bunu her zaman gözlemleriz: birisi sizin cömertliğinizden yararlanıyor gibiyse, bir şekilde karşılığını ödemesini talep etmektense ilişkiyi tamamen kesmek genellikle daha kolay gelir. Bunun aşırı bir örneği, açgözlülüğüyle tanınan bir adamın anlatıldığı bir Maori hikâyesinde görülebilir: bu adam yaşadığı sahil boyundaki balıkçıları, sürekli olarak avladıklarının en iyi kısımlarını isteyerek rahatsız eder. Doğrudan doğruya yapılan yiyecek talebini reddetmek imkânsız olduğu için, seslerini çıkarmadan verirler; ancak bir gün, yeter artık deyip adamı öldürürler.[49]

Daha önce yabancılar arasında bir sosyalleşme zemini yaratmak için genellikle başkalarının eşyalarını aşırarak sınırlarını test etmeye yönelik ayrıntılı bir süreç gerektiğini görmüştük. Aynı tür şeyler barış yaparken, hatta iş ortaklığı kurarken de olabilir.[50] Madagaskar'da insanlar bana birlikte iş yapmak isteyen iki erkeğin genellikle kan kardeşi olduğunu söyledi. *Fatidra* adı verilen kan kardeşliği, sınırsız karşılıklı yardım vaadini

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

içerir. Tarafların her biri, diğer tarafın herhangi bir talebini asla reddetmeyeceğine yemin eder. Gerçekte, böyle bir anlaşmanın tarafları, talep edecekleri şeyler konusunda genellikle oldukça ihtiyatlı davranırlar. Ama arkadaşlarımın ısrarla belirttiğine göre, insanlar böyle bir anlaşma yaptıklarında, bazen bunu test etmek isterler. Biri diğerinin evini, sırtındaki tişörtü veya (herkesin en sevdiği örnek) karısıyla bir geceyi birlikte geçirme hakkını isteyebilir. Tek sınırlama, birinin talep ettiği şeyi diğerinin de talep edeceğini bilmeleridir.[51] Burada yine, bir ilk güven tesisinden bahsediyoruz. İki tarafın karşılıklı taahhüdünün gerçekliği doğrulandığı zaman zemin hazırlanmıştır ve böylece iki erkek konsinye mal alıp satmaya, avans para vermeye, kârları paylaşmaya ve o andan itibaren her birinin diğerinin ticari menfaatlerini gözeteceğine güvenmeye başlayabilir. Bununla birlikte en çok bilinen ve en etkileyici anlar, değiş tokuş ilişkilerinin hiyerarşik bir hale gelmesi tehlikesiyle karşılaştığı zamandır: yani, iki taraf birbirlerinin eşiti gibi hareket ederken, yumruklaşırken, armağan, mal veya başka bir şey alıp verirken, ikisinden birinin kesinlikle ağır basacak bir şey yaptığı zamandır.

Daha önce armağan teatisi eğiliminin bir üstünlük taslama oyununa dönüşmesinden ve bazı toplumlarda bu potansiyelin büyük halk yarışmalarında nasıl resmi hale getirildiğinden bahsetmiştim. Bu genellikle "kahramanlık toplundan" adı verilen toplumların tipik özelliğidir: Bu toplumlarda hükümetler zayıftır veya hiç yoktur, toplum her biri sadık muhafızlardan oluşan maiyete sahip olan ve diğerlerine ittifakla rekabet arasında değişip duran bir bağla bağlı olan savaşçı asillerin etrafında örgütlenmişlerdir. Epik şiirin çoğu -*İlyada*'dan *Mahabharata*'ya ve *Beowulf*'a kadar- bu tür bir dünyayı anlatır, antropologlar da Yeni Zelanda'nın Maorileri, Amerika'nın kuzeybatı kıyısının Kwakuitl, Tlingit ve Haida halkları arasında benzer düzenlemeler olduğunu keşfetmişlerdir. Kahramanlık toplumlarında,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ziyafet vermekten ve sonuçtaki cömertlik yarışlarından genellikle savaşın uzantısı gibi bahsedilir: "Varlıkla savaşmak"veya "yemekle savaşmak" gibi. Bu ziyafetleri verenler, genellikle düşmanlarının bu görkemli, cömert ziyafetlerin ağırlığı altında nasıl ezildiklerini ve mahvolduklarını, mağlup edilen rakiplerin nasıl köle durumuna indirildiklerini -Inuitlerin metaforuna çok benzer- anlatan renkli söylevlerden keyif alırlar (Kwakiutl şefleri kendilerini, tepelerinden aşağı dev kayalar gibi armağanların yuvarlandığı büyük dağlara benzeterek konuşmayı severlerdi).

Bu ifadeler, kelime anlamıyla düşünülmemeli - bu toplumların başka bir özelliği, çok gelişmiş övünme sanatıdır.[52] Kahraman şefler ve savaşçılar, tıpkı eşitlikçi toplumların kendilerini küçümseyerek konuşmaları gibi, sürekli olarak kendilerini överek konuşma eğilimindedirler. Mesele, armağan alıp verme yarışını kaybeden kişinin gerçekten köle durumuna indirilmesi değildir, ama sonunda böyle olmuş gibi hissetmesidir. Bunlar felaketle sonuçlanabiliyordu. Antik Yunan kaynaklarından biri, rakip asiller arasında atlı mızrak yarışlarından tutun da düşmanlarına muhteşem altın ve gümüş hâzinelerini sundukları cömertlik yarışlarına kadar değişik yarışmaların yapıldığı Kelt festivallerini anlatıyor. Bazen olay bir tür hezimete dönüşebiliyordu; taraflardan biri karşılık veremeyeceği kadar muhteşem bir armağanla karşılaşabiliyordu. Bu durumda yapabileceği tek şerefli davranış, kendi boğazını keserek servetinin geride kalanlar arasında paylaştırılmasını sağlamak oluyordu.[53] Altı yüzyıl sonra, aynı şeyle bir İzlanda efsanesinde karşılaşıyoruz: Eğil adında yaşlı bir Viking, etkili bir yağmacı olan Einar adlı daha genç bir adamla arkadaş olur. Birlikte oturup şiir yazmaktan hoşlanırlar. Bir gün Einar elinde muhteşem bir kalkanla gelir, kalkanın üstüne "eski masallar kazınmıştır; yazıların arası altın ve değerli taşlarla bezenmiştir". O güne kadar hiç kimse böyle bir şey görmemiştir. Kalkanı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

alarak Egil'i görmeye gider. Egil evde değildir, âdetleri olduğu üzere üç gün bekler, sonra atma binip gider.

> Egil eve döndü, kalkanı gördü, böyle bir hâzinenin kime ait olduğunu sordu. Einar'ın kendisini görmeye geldiğini ve kalkanı ona getirdiğini söylediler. O zaman Egil şöyle söyledi, "Allah kahretsin! Bütün gece oturup bu kalkan hakkında şiir yazacağımı mı sanıyor? Atımı getirin, peşinden gidip öldüreceğim onu." Neyse ki Einar yeterince erken yola çıkmış ve kendisiyle Egil arasında yeterli mesafe bırakmıştı. Böylece Egil Einar'ın armağanı hakkında bir şiir yazmaya razı oldu.[54]

* * *

Demek ki armağan yarışı, kelime anlamıyla hiç kimseyi köle yapmıyor, bu sadece bir şeref meselesi. Ancak bu insanlar için, şeref her şeyleridir.

Bir borcu, özellikle namus borcunu ödeyememenin böyle bir krize dönüşmesinin ana sebebi, asillerin maiyetlerini bu şekilde bir araya getirmeleridir. Örneğin antik dünyanın konukseverlik yasası, seyyahlara yiyecek ve barınak verilmesinde ve şerefli bir konuk muamelesi yapılmasında ısrar eder - ama sadece belirli bir süre için. Konuk gitmezse, sonunda ikinci sınıf bir konuma düşer. Bu asalakların rolü, beşeri tarih öğrencileri tarafından büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Romanın imparatorluk döneminden ortaçağdaki Çine kadar birçok dönemde, en azından kasaba ve şehirlerde en önemli ilişki biçimi hamilik ilişkileridir. Zengin ve önemli olan herkes, etraflarının dalkavuklar, beleşçiler, daimi sofra konukları ve başka türlü gönüllü bağımlılarla çevrildiğini görür. O devirlerin tiyatro ve şiir eserleri bu karakterlerle doludur.[55] Benzer şekilde insanlık tarihinin büyük bir kısmında, saygıdeğer ve orta sınıftan biri olmak, tüm sabahlarını kapıdan kapıya dolaşarak, önemli yerel kişilere saygılarını sunmakla geçirmek anlamına gelmiştir. Günümüzde, göreceli zengin ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

güçlü insanlar ne zaman çevrelerinde bir destekçi ağı oluşturma ihtiyacını duysalar, gayri resmi hamilik sistemleri -Akdeniz, Ortadoğu ve Latin Amerikanın birçok bölgesinde çok iyi belgelenmiş bir uygulama olarak-hâlâ boy gösteriyor. Bu ilişkiler bu bölümün başından beri ayrıntılarıyla açıkladığım üç prensibin gelişigüzel karıştırılmasından oluşmuş gibidir; yine de gözlemciler bu ilişkileri hesaplaşma ve borç diliyle açıklamaya çalışmakta ısrar ediyor.

Son bir örnek: *Gifts and Spoils* adlı, 1971'de yayınlanan bir derlemede, Fransız Pirenelerinin kırsal bir bölümünde yaşayan, çoğu çiftçi olan halk hakkında antropolog Loraine Blaxter tarafından yazılmış kısa bir yazı vardır. Herkes karşılıklı yardımın önemini -yerel deyişle "hizmet etme" (*rendre service*)- kuvvetle vurgulamaktadır. Aynı toplulukta yaşayan insanlar birbirlerini kollamakta ve komşuların bir sorunu olursa hevesle yardım elini uzatmaktadır. Bu her toplumda olduğunu bildiğimiz komünal ahlakın özüdür. Buraya kadarı çok iyi. Ancak diyor yazar, birisi özellikle büyük bir iyilik yaparsa, karşılıklı yardım başka bir şeye dönüşüyor:

> Bir fabrikada bir adam patrona giderse ve iş isterse, patron da ona bir iş bulursa, bu birisinin hizmet vermesinin örneği olur. İşi alan adam patrona bunun karşılını hiçbir zaman ödeyemez, ama ona saygı gösterebilir ya da bahçesinde yetiştirdiklerinden sembolik armağanlar verebilir. Armağan için karşılık vermek gerekiyorsa ve maddi bir karşılık vermek imkânsızsa, geri ödeme destek veya saygı yoluyla yapılacaktır.[56]

Böylece karşılıklı yardım eşitsizliğe dönüşür. Böylece ast-üst ilişkisi ortaya çıkar. Bunu daha önce görmüştük. Bu pasajı özellikle seçtim, çünkü yazarın ifade biçimi çok tuhaf. Tam anlamıyla kendi kendisiyle çelişiyor. Patron adama bir iyilik yapar. Adam bu iyiliği geri ödeyemez. Dolayısıyla arada bir elinde bir sepet domatesle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

patronun evine uğrar ve ona saygı gösterir. Peki hangisi? İyiliğin karşılığını ödeyebilir mi, ödeyemez mi?

Kuşku yok ki Peter Freuchen'ın mors avcısı, burada olup biteni tam olarak anlayacaktır. Bir sepet domates getirmek, tam olarak "Teşekkür ederim" demekle eşdeğerlidir. Bir şükran borçlu olduğunun, kırbacın köpek kazandırdığı gibi armağanın da köle kazandırdığını kabul etmenin yoludur. Patron ve işçi, artık tamamen farklı insanlardır. Problem de, başka açılardan tamamen farklı insanlar olmalarıdır. Muhtemelen ikisi de orta yaşlı Fransız'dır, aile babasıdır, benzer müzik, spor ve yemek zevklerine sahip Cumhuriyet vatandaşlarıdır. Eşit olmaları *gerekir*. Sonuç olarak, hiçbir zaman geri ödenemeyecek bir borcun var olduğunu kabul etmenin işareti olan domatesler bile, bir tür geri ödeme gibi sunulmalıdır, günün birinde ödenecekmiş ve iki tarafı yeniden eşit statüye getirecekmiş gibi davranmayı kabul ettikleri borcun faizinin ödenmesi gibi.[57]

(İyiliğin adama fabrikada bir iş vermek olduğunu, çünkü öncelikle, olup biten şeyin, bir fabrikada işe girdiğiniz zaman olup bitenden çok farklı olmadığını anlatıyor. Ücretli emek kontratı, görünüşte eşitler arasında yapılmış özgür bir sözleşmedir, ama eşitler arasında yapılan bu anlaşmaya göre, her iki taraf, aralarından birinin çalışma süresini ölçen saate bastığı anda eşitliğin sona ereceğini kabul eder.[58] Kanun burada biraz sorun olduğunu kabul eder; bu nedenle eşitliğinizi kalıcı olarak satamayacağınız konusunda ısrar eder; kendinizi köle olarak satma özgürlüğünüz yoktur. Bu düzenlemeler ancak patronun gücünün mutlak olmaması, çalışma süresiyle sınırlı olması ve kontratı herhangi bir anda bozma ve böylece tam eşitliği yeniden kazanma hakkınızın yasal olarak var olması şartıyla kabul edilebilir.)

Eşitler arasında, artık eşit olmamak (en azından bir süre için) üzere yapılan bu sözleşme bence kritik öneme

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sahiptir. “Borç” diye adlandırdığımız şeyin bizatihi özüdür.

* * *

Öyleyse, borç nedir?

Borç çok spesifik bir şeydir ve çok spesifik durumlardan doğar. Öncelikle birbirlerini esas olarak farklı varlıklar olarak görmeyen, en azından potansiyel olarak eşit olan, gerçekten önemli açılardan eşit olan ve o an için eşitlik durumunda olmayan -ama işleri düzeltmenin bir yolunu bulabilecek- iki kişi arasındaki bir ilişki gereklidir.

Gördüğümüz gibi, armağan verme hadisesi belli bir eşitlik durumu gerektiriyor. Bu yüzden bizim ekonomi profesörü kendisinden çok yüksek veya çok aşağı konumda bulunan birisi tarafından yemeğe götürüldüğünde herhangi bir yükümlülük -herhangi bir namus borcu- hissetmiyor. Para borcu söz konusu olduğunda, gereken tek şey, iki tarafın hukuki olarak eşit konumda bulunmasıdır. (Bir çocuğa veya akıl hastasına borç para veremezsiniz. Verebilirsiniz tabii, ama geri almanız için mahkemeler size yardımcı olmaz.) Hukuki borçların (ahlaki borçlardan daha çok) kendine özgü nitelikleri vardır. Örneğin affedilebilirler, ki ahlaki borçlar için bu hiçbir zaman mümkün değildir.

Yani, doğası gereği ödenemeyecek borç diye bir şey yoktur. Durumu kurtarmak için tasavvur edilebilecek hiçbir yol yoksa, buna “borç” demememiz gerekir. Fransız köylü bile, diyelim ki, patronunun hayatını kurtarabilir veya piyangoda ikramiye kazanarak fabrikayı satın alabilir. Bir suçlunun “topluma borcunu ödemesi”nden bahsederken bile, kişinin şu anda, ülkesinin her vatandaşına doğal bir hak olarak yasalarla verilmiş eşit statüden mahrum edilecek kadar korkunç bir şey yaptığını söylemiş oluruz; buna “borç” adı veririz, çünkü ödenebilir, eşitlik geri *kazanılabilir*, bedeli zehirli iğneyle ölüme mahkûmiyet olsa bile.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Borç ödenmediği sürece, hiyerarşi mantığı hakim olur. Karşılıklılık yoktur. Hapis yatmış herkesin bildiği gibi, gardiyanların söylediği ilk şey, hapishanede olan bitenlerin adaletle hiçbir ilişkisi olmadığıdır. Benzer şekilde borçlu ile alacaklı, birbirlerinin karşısında derebeyi ile köylü gibidir. Emsal yasası geçerlidir. Alacaklınıza bahçeden domates getirirseniz, o hiçbir zaman bunun karşılığında herhangi bir şey vermez. Aksine, sizden tekrar aynı şeyi bekler. Ama her zaman durumun pek doğal olmadığı varsayılır, çünkü gerçekte borcun ödenmesi gerekir.

Kesinlikle ödenemeyecek borçları bu kadar güç ve acı verici yapan budur. Alacaklı ve borçlu sonuç olarak eşit olduklarına göre, borçlu eşitliğini geri kazanması için gereken şeyi yapamıyorsa, onunla ilgili bir sorun olduğu açıkça bellidir; bu mutlaka onun kusurudur.

Avrupa dillerinde "borç" için yaygın olarak kullanılan kelimelerin etimolojisine bakarsak, bu bağlantı netlik kazanır. Çoğu, "kusur", "günah" veya "suç" ile yakın anlamlıdır; tıpkı suçlunun topluma ödenecek borcunun olması gibi,borçlu da her zaman bir tür suçludur.[59] Plutarkhos'a göre antik Girit de borç alan kişinin, parayı borç verenin kesesinden kapıp kaçıyormuş gibi yapması adetmiş. Neden acaba diye soruyor. Muhtemelen, "bu şekilde, parayı geri ödemezse şiddete başvurmakla suçlanacak ve daha fazla ceza yiyecek."[60] Bu nedenle tarihin birçok döneminde borcunu ödemeyenler hapse atılmış, hatta -Cumhuriyetçi Romanın ilk dönemlerinde olduğu gibi- idam edilmiştir.

O halde borç, tamamlanmamış bir değiş tokuştan ibarettir.

Bundan, borcun kesinlikle karşılıklılığın eseri olduğu ve diğer ahlak anlayışlarıyla (komünizm ve onun ihtiyaç ve yetenekler kavramları, hiyerarşi ve onun gelenek ve nitelik kavramları) pek ilgisi olmadığı sonucu çıkar.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Evet, eğer kesinlikle kararlıysak, komünizmin daimi bir karşılıklı borçsuzluk şartı olduğunu veya hiyerarşinin ödenemeyecek borçlardan oluştuğunu tartışabiliriz (bazılarının tartıştığı gibi). Ama bu eski hikâyenin aynısı değil mi, yani karşılıklı insan ilişkilerinin hepsinin, tanım gereği değiş tokuş türleri olduğu varsayımından başlamak, sonra da bunu kanıtlamak için gereken bütün zihinsel cambazlıkları yapmak?

Hayır. İnsanlar arasındaki bütün ilişkiler değiş tokuş türleri değildir. Sadece bazıları böyledir. Değiş tokuş insan ilişkilerini özel bir şekilde algılamayı teşvik eder. Bunun nedeni değiş tokuşun eşitliği ima etmesi, ama aynı zamanda ayrılmayı da ima etmesidir. Paranın el değiştirdiği, borcun iptal edildiği an, kesinlikle eşitliğin yeniden tesis edildiği *ve* her iki tarafın kendi yoluna gidebileceği, birbirleriyle artık ilişkilerinin kalmayacağı andır.

Borç ikisinin arasında olup biten şeydir: iki tarafın birbirinden kopamayacağı, çünkü henüz eşit olmadıkları zamana aittir. Ama bu, nihai eşitliğin gölgesinde yapılır. Çünkü bu eşitliğin elde edilmesi, ilişkiyi sürdürmenin sebebini ortadan kaldırır, ilginç olan hemen hemen her şey, sadece bu arada olup biter.[61] Aslında hemen hemen insani olan her şey sadece bu arada olup biter - bu, bütün insan ilişkilerinin en azından ufak bir suç, kabahat veya utanç unsuru taşıdığı anlamına gelse bile.

Bu bölümde daha önce anlatılan Tiv kadınları için, bu bir sorun değildir. Bir insan topluluğu herkesin bir diğerine her zaman biraz borçlu olmasını sağlamak suretiyle -çok kırılgan bir topluluk türü olsa bile-, üç yumurta veya bir torba bamya getirme yükümlülüğünden oluşan ince bir ağ yaratıyor; bağlar yenileniyor ve yeniden kuruluyor, bunlardan herhangi biri herhangi bir anda iptal edilebildiği gibi.

Bizim kendi medeniyet alışkanlıklarımız çok da farklı değil. Amerikan topluluğunun sürekli olarak "lütfen" ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"teşekkür ederim" deme alışkanlığını düşünün. Bu genellikle temel bir ahlak anlayışı olarak kabul edilir: bunları söylemeyi unuttukları için çocukları hep paylarız, toplumumuzun ahlak gardiyanlarının -örneğin öğretmenler ve din adamları-herkese yaptığı gibi. Genellikle bu âdetin evrensel olduğunu zannederiz, oysa Inuit avcının ortaya koyduğu gibi, hiç de değildir.[62] Günlük nezaket kurallarımızdan çoğu gibi, bir zamanlar feodal itaat alışkanlığı olan bir şeyin, bir tür demokratikleştirilmesini anlatır bu: bir zamanlar bir efendiye veya hiyerarşide üstte bulunan benzer birine yapılan bir muamelenin, kesinlikle herkese yapılmasında ısrar etmektir.

Belki de her olayda durum böyle değildir. Kalabalık bir otobüste olduğumuzu, oturacak yer aradığımızı düşünelim. Yolculardan biri, bir koltuğu boşaltmak için çantasını kaldırıyor; gülümseriz veya başımızı sallarız yahut teşekkür ettiğimizi anlatmak için başka küçük bir jest yaparız. Belki, tam da "Teşekkür ederim" deriz. Bu jest, düpedüz genel bir insanlık anlayışıdır: koltuğu işgal eden kadının sadece fiziksel bir engel değil bir insan olduğunu ve belki tekrar hiç görmeyeceğimiz birine karşı samimi bir şükran duyduğumuzu belirtiriz. Masada birine "lütfen tuzu uzatır mısınız" dediğimizde veya teslimat makbuzunu imzaladığımızda postacı bize teşekkür ettiğinde, genellikle bunların hiçbiri doğru değildir. Bunları o anda, anlamsız formaliteler ve toplumun ahlaki temelinin ta kendisi olarak düşünürüz. Bunların gözle görünen önemsizliği şundan anlaşılabilir ki, hemen hemen hiç kimse, prensip olarak herhangi bir durumda "lütfen" veya "teşekkür ederim" demeyi reddetmez - hatta "affedersiniz" veya "özür dilerim" demesi neredeyse imkânsız olanlar bile.

Aslında, İngilizce *"please* [lütfen]", *"if you please, if it pleases you to do this"* [eğer isterseniz, bunu yapmak hoşunuza giderse] ifadesinin kısa halidir - bu Avrupa dillerinden çoğunda da böyledir (Fransızca *si il vous*

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

plait, Ispanyolca *por favor).* Kelime anlamı olarak "bunu yapmak mecburiyetinde değilsiniz" demektir. "Bana tuzu uzat. Ama yapmak zorunda olduğunu söylüyor değilim!" Bu doğru değildir; sosyal bir mecburiyet vardır ve yerine getirmemek hemen hemen imkânsızdır. Ama görgü kuralları büyük ölçüde nazik uydurmalar teatisinden oluşur (daha az nazik bir dil kullanırsak, yalanlardan). Birisine tuzu uzatır mısın diye sorduğunuzda, aynı zamanda bir emir verirsiniz; "lütfen" kelimesini eklersek, bunun bir emir olmadığını söylemiş oluruz. Ama aslında emirdir.

İngilizce *"thank you* [teşekkür ederim] ifadesi, *"think"* [düşünmek] kelimesinden gelir, ilk anlamı "bana yapacağın şeyi hatırlayacağım" demektir -ki bu da doğru değildir- ama başka dillerde (Portekizce *obrigado* iyi bir örnektir) standart terim İngilizce *"much obliged"* [minnettarım] formunu izler - aslında "sana borçlandım" demektir. Fransızca *merci* daha net ve açıktır: *"mercy:* merhamet"ten gelir, merhamet dilemekteki merhamet gibi; sembolik olarak kendinizi bağışçınızın emrine teslim ettiğinizi söyleyerek merhamet diliyorsunuz demektir -, çünkü borçlu, eninde sonunda bir suçludur.[63] "Rica ederim" veya "bir şey değil" (Fransızca *de rien*, İspanyolca *de nada)* demek -İkincisinin en azından kelime anlamı olarak doğru olmak gibi bir avantajı vardır- tuzu uzatan kişiye, hayali ahlaki hesap defterinize borç kaydı yapmadığınızı teyit etmenin bir yoludur. "Benim için zevkti" demek de öyle, "hayır, bu bir borç değil, bir alacak" demiş oluyorsunuz, benden tuz istemekle bana bir iyilik yaptınız, böylece bana güzel bir şey yapma fırsatı verdiniz!"[64]

Bu örtülü borç hesabının şifresini çözersek ("Size bir borcum var," "Hayır bana hiçbir şey borçlu değilsiniz", "Aslına bakarsanız size borçlu olan benim", sonsuz bir hesap defterine bir sürü minik kayıt yapmak, daha sonra silmek gibi bir şey), bu tür şeylere neden bir ahlak örneği değil, *orta sınıf* ahlakının örneği olarak bakıldığını

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

anlamak kolaylaşır. Evet, günümüzde topluma orta sınıf duyarlılıkları hâkim. Yine bunları tuhaf bulanlar var. Toplumun en üstünde yer alanlar genellikle, hürmetin esas olarak hiyerarşinin üst kademelerine gösterilmesi gerektiğini düşünürler, postacılarla fırıncıların karşılıklı olarak birbirlerine küçük derebeyleri gibi davranmalarını aptalca bulurlar. Diğer aşırı uçta bulunanlar, Avrupa'da verilen isimle "popüler" ortamlarda büyüyenler ise -küçük kasabalarda, yoksul mahallelerde, birbirlerine düşman olmayan insanların normal olarak birbirlerine yardım etmesi gerektiği varsayımının hâlâ geçerli olduğu yerlerde- sürekli böyle söylenmesini aşağılayıcı bulurlar, sanki taksi şoförü veya garson olarak işini doğru dürüst yapmamak veya evdeki konuklara çay ikram etmemek gibi bir ihtimal varmış gibi. Başka bir ifadeyle, orta sınıf görgü kuralları, hepimizin eşit olduğu, ama çok özel bir biçimde eşit olduğu konusunda ısrar eder. Bir yandan hiç kimse başka birine emir vermiyormuş gibi yapılır (alışveriş merkezinde, birisi yasak bölgeye doğru yürüdüğü zaman ortaya çıkan ve "yardım edebilir miyim?" diye soran iriyarı koruma görevlisini düşünün); öte yandan, ortada gerçekten bir tür değiş tokuş varmış gibi, "alt-sınır komünizmi" diye adlandırdığım tarzın jestleri yapılır. Sonuç olarak, Tiv mahalleleri gibi orta sınıf toplumunun da, bir tür titreşen gölgeler oyunu olarak, her biri neredeyse aynı anda silinen, sonu gelmez karşılıklı ve anlık borç ilişkileriyle sürekli yeniden yaratılması gerekir.

Bütün bunlar göreceli olarak yakın zamanda icat edilmiştir. Sürekli "lütfen" ve "teşekkür ederim" deme âdeti, ilk olarak on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda ticaret devrimi sırasında, büyük ölçüde bundan sorumlu olan orta sınıflar arasında yerleşmiştir. Büroların, mağazaların, ofislerin dilidir ve son beş yüz yıl içinde, bunlarla birlikte bütün dünyaya yayılmıştır. Aynı zamanda daha büyük bir felsefenin, insanların ne olduğuna ve birbirlerine ne borçlu olduğuna dair bir dizi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

varsayımın işaretidir, bunlar şu anda o kadar derine işlemiştir ki onları göremeyiz.

* * *

Bazen, yeni bir tarihsel dönemin eşiğinde, sezgileri güçlü olanlar, olmaya başlayan şeylerin bütün belirtilerini görebilirler - bazen daha sonraki nesillerin göremediği bir biçimde. Böyle bir kişi tarafından yazılmış bir metinle bitiriyorum. 1540'larda Paris'te François Rableais -eski keşiş, doktor, hukuk âlimi- muhteşem eseri *Gargantua* ve *Pantagruel'in* üçüncü kitabına koyduğu, daha sonra ünlü bir övgü hicviyesi haline gelecek olan, "Borca övgü" adıyla bilinen metin.

Rabelais, övgüyü seyyah bir âlim, klasik bilgeliğin zirvesine çıkmış bir adam olan Panurge'un ağzından anlatır, zira bu kişi "para kazanmanın altmış üç yolunu bilir - en saygıdeğer ve en sıradan olanı, çalmaktır," der.[65] İyi huylu dev Pantagruel Panurge'yi evlat edinir, hatta ona iyi bir gelir sağlar, ama Panurge'un su gibi para harcamaya devam etmesinden ve burnuna kadar borç içinde olmasından rahatsızlık duyar. Pantagruel, "Alacaklılarına borcunu ödeyebilsen daha iyi olmaz mı?" diye sorar.

Panurge dehşet içinde cevap verir : "Tanrı beni borçsuz kalmaktan korusun!" Aslında borç, tam da onun felsefesinin temelidir:

> Mutlaka her zaman birine borçlu olun, o zaman, size uzun, mutlu ve kutlu bir hayat vermesi için Tanrı'ya dua edecektir. Sizden alacaklı olduğu şeyi kaybetmek korkusuyla, her tür toplulukta sizin için iyi şeyler söyleyecektir; size borç verecek yeni kişiler bulmaya çalışacaktır ki onlardan borç alarak borcunuzu ödeyin, başkasının sırtından onun eksiğini kapatın.[66]

Her şey bir yana, her zaman parayı bulmanız için dua edeceklerdir. Antik zamanlarda kölelerin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

efendilerinin cenazelerinde kurban edilmeye mahkûm olmaları gibi. Efendilerine uzun ömür ve sağlık dilerken, bunda samimiydiler! Ayrıca, borç sizi bir tür tanrı yapabilir, tam anlamıyla yoktan var eden (paraydı, iyiliğiniz için dua eden alacaklılardı) bir tanrı.

Daha beteri: Ulu Aziz Bobelin canımı alsın ki, bütün hayatım boyunca borcu, hiç kuşkusuz, Cennet ile Yeryüzü arasında bir bağ olarak (insan neslini tek başına koruyan, olmadığı takdirde bütün insanoğlunun kısa zamanda yok olacağı bir bağ olarak), hatta, âlimlere göre her şeye hayat veren büyük Dünya Ruhu olarak görmüşümdür.

Öyleyse, zihninizde hiç borçlu ve alacaklının bulunmadığı bir dünyanın Idea ve Formunu canlandırın - isterseniz Metrodorus tarafından tahayyül edilen dünyalardan otuzuncusunu düşünün. Borçsuz bir evren! Cennetlik bedenler arasında hiçbir düzenli ilişki olmayacaktı: Her şey darmadağınık olacaktı. Satürn'e hiçbir borcu olmadığını düşünen Jüpiter, onu gökküresinden atacak ve Homerik zinciriyle, bütün akıllı varlıkları, tanrıları, cennetleri, şeytanları, cinleri, kahramanları, iblisleri, dünyayı, denizleri ve bütün elementleri havada asılı tutacaktı… Ay karanlık ve kanlı olacaktı; güneş niçin ışığını onunla paylaşsın? Hiçbir mecburiyeti yoktu. Güneş ışığını yeryüzüne saçmayacaktı; cennetlik bedenler dünyaya iyiliklerini dökmeyecekti.

Elementler, aralarında niteliklerini paylaşmayacaklar, hiçbir değişim, biçim değiştirme falan olmayacaktı, hiç kimse kendisini başkasına borçlu hissetmeyecekti; hiçbir borç vermiş olmayacaktı. Dünyadan artık çıkmayacak, ya da su şekil değiştirip havaya karışmayacaktı; havadan ateş yapılmayacak, ateş de dünyayı ısıtmayacaktı. Yeryüzü, canavarlar, Titanlar ve devler dışında başka bir şey doğurmayacaktı. Yağmur yağmayacak,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

lamba ışık vermeyecek, rüzgâr esmeyecekti, yaz, sonbahar olmayacaktı, Lucifer zincirlerini kıracak, ifritleri, intikamları ve boynuzlu şeytanlarıyla Cehennemin derinliklerinden fırlayacak, büyük ve küçük halkların tanrılarını göklerindeki yuvalarından dışarı atacaktı.

Hatta, insanlar birbirlerine hiçbir şey borçlu olmazsa, hayat "it dalaşından daha iyi" olmayacaktı - neredeyse kuralsız bir hırgür.

insanlar arasında hiç kimse başka birini kurtarmayacaktı; İmdat! Yangın var! Boğuluyorum! Cinayet var! diye bağırmanın hiçbir faydası olmayacaktı. Hiç kimse yardımına koşmayacaktı. Neden? Çünkü kimseye borç vermemişti: hiç kimsenin de ona borcu yoktu. Başına gelen yangından, gemi kazasından, düşmesinden veya ölmesinden dolayı hiç kimse zarar görmeyecekti. Hiç borç vermemişti. Ve: daha sonra da hiç borç vermeyecekti.

Kısacası, kader, umut ve hayırseverlik, dünyadan sürülüp çıkarılmıştı.

Panurge -ailesi olmayan, yapayalnız, hayatta tek tutkusu çok miktarlarda para edinmek, sonra da harcamak olan bir adam- yeni doğmaya başlayan dünyayı haber veren bir kahinden farksız gibi. Elbette *zengin* bir borçlunun gözünden bakıyor - borcunu ödeyemediği için mikrop dolu bir zindana atılmasına hükmedilen birinin değil. Yine de anlattığı şey, dünya hakkındaki, bütün güzel burjuva formalitelerimizin (laf arasında, Rabelais şahsen bunlardan iğrenir - kitap esas olarak klasik bilgelik ile müstehcen şakaların karışımıdır) arkasında yatan hesaplaşma varsayımlarının mantıki sonucudur - Rabelais'ın her zaman neşeli bir kötücüllükle açıkladığı gibi: *reductio ad absürdüm* (olmayana ergi).

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Doğru söylüyor. Insanlar arasındaki bütün karşılıklı ilişkileri birbirlerine bir şey vermek olarak tanımlamakta ısrar edersek, insanlar arasında devam eden her ilişki, ancak borç şeklini alabilir. Bunlar olmasa, hiç kimse hiç kimseye karşı yükümlülük altında olmaz. Borçsuz bir dünya ilksel kaosa, herkesin herkesle savaştığı bir yere döner; hiç kimse başka birine karşı en küçük bir sorumluluk hissetmez; sadece insan olmanın hiçbir önemi kalmaz; her birimiz izole edilmiş, kendi yörüngelerinde kalmaları bile kuşkulu gezegenlere döneriz.

Pantagruel bunların hiçbirini kabul etmez. Kendi söylediğine göre, bu konudaki düşüncesi, Aziz Paulustan alınmış bir satırla özetlenebilir: "Hiç kimseye hiçbir şey borçlu olma, karşılıklı sevgi ve şefkatten başka."[67] Sonra, tam Hıristiyanca bir jestle, ilan eder: "Seni eski borçlarından kurtarıyorum."

Panurge cevap verir: "Teşekkür etmekten başka ne yapabilirim?"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Altıncı Bölüm

SEKS VE SAVAŞ OYUNLARI

Geleneksel ekonomik tarihe geri döndüğümüzde ortaya çıkan şey, ne kadar çok şeyin gözden kaçırıldığıdır. Bütün insan hayatını değiş tokuşa indirgemek, ekonomik deneyimin bütün diğer formlarının (hiyerarşi, komünizm) bir yana atılması anlamına gelmekle kalmaz, insan ırkının yetişkin erkekler dışında kalan, dolayısıyla gündelik varlıklarının karşılıklı avantaj peşinde bir şeyleri takas etmeye indirgenmesi zor olan büyük çoğunluğunun, geri planda yok olup gitmesini sağlamak anlamına gelir.

Sonuç olarak, işlerin fiiliyatta nasıl yürüdüğü konusunda sterilize edilmiş bir görüşe varırız. Mağaza ve alışveriş merkezlerinin derli toplu dünyası tipik orta sınıf ortamıdır, ama sistemin en üstünde veya en altında finansçıların ya da gangsterlerin dünyasında işler, Gunwinggular'ın veya Nambikwaralar'ın dünyasından pek farklı yürümez - en azından seks, uyuşturucu, müzik, savurgan yemek gösterileri ve şiddet potansiyelinin sık sık rol aldığı düşünüldüğünde.

Neil Bush (George W. Bush'un erkek kardeşi) olayını ele alalım, karısıyla boşandığı sırada, birkaç kez sadakatsizlik yaptığını itiraf etti; söylediğine göre eşini, Tayland ve Hong'daki önemli iş toplantılarından sonra, otel odasının kapısında esrarengiz bir biçimde beliren kadınlarla aldatmıştı.

> Karısının avukatlarından biri şöyle dedi: "bunun oldukça dikkat çekici olduğunu itiraf etmelisiniz. Adamın biri otel odasının kapısını açıyor, karşısına bir kadın çıkıyor ve onunla seks yapıyor."
>
> "Çok sıradışı bir şey" diye cevap verdi Bush, ama birçok kez başına geldiğini itiraf etti.
>
> "Fahişe miydi bunlar?"
>
> "Bilmiyorum"[1]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Aslında, ortalıkta büyük paraların döndüğü zamanlarda, böyle şeyler neredeyse olağan sayılıyor.

Bunların ışığında, ekonomistlerin ekonomik hayatın takasla başladığında, oklar ile çadır direklerinin masumca değiş tokuş edildiğinde ısrar etmesi, hiç kimsenin tecavüzle, aşağılamayla veya işkence etmekle ilgisinin olmaması gibi şeyler, dokunaklı bir ütopyadan ibarettir.

Sonuç olarak anlattığımız tarihsel hikâyeler boşluklarla doludur, kadınlar hiçbir yerde yok gibidir, hiçbir açıklama yapılmaz, tıpkı Bush'un kapısında beliren Taylandlı kadınlar gibi. Üçüncü bölümde yer alan nümizmat Philip Grierson'un barbar hukukunda paranın yeriyle ilgili pasajım hatırlayın:

> Gal hukukunda tazminat esas olarak sığırla, İrlanda yasalarında sığır veya cariyeyle ödenir, her ikisinde de önemli ölçüde değerli maden kullanıldığı görülür. Alman yasalarında esas olarak değerli madenler vardır.[2]

Bu pasajı okurken, ilk satırın sonunda aniden durmamak mümkün müdür? "Cariye"? Bu "köle" anlamına gelmez mi? (Gelir.) Antik İrlanda'da kadın köleler o kadar bol ve önemliydi ki, para işlevi görmeye başladılar. Bu nasıl oldu? Paranın kökenlerini anlamaya çalışıyorsak, insanların birbirlerini para olarak kullanması olgusu, gerçekten ilginç veya önemli değil midir?[3] Para hakkındaki kaynaklardan hiçbirinde bunun üzerinde çok durulmaz. Anlaşıldığı kadarıyla bu hukuk kurallarının zamanında, köle kızlar fiilen alınıp satılmıyordu, sadece muhasebe birimi olarak kullanılıyordu. Yine de bir noktada alınıp satılıyor olmaları gerekir. Kimdi bunlar? Nasıl esir alınmışlardı? Savaşta mı ele geçirilmişlerdi, onları ana babaları mı satmıştı, yoksa borç nedeniyle mi köleleştirilmişlerdi? Önemli bir ticaret nesnesi miydiler? Bütün bu soruların cevabı büyük ihtimalle evet, ama daha fazla bir şey söylemek imkânsız, çünkü bu tarih büyük ölçüde yazıya geçirilmeden kalmıştır.[4]

Ya da nankör hizmetkârın hikâyesine dönelim. "Borcunu ödeyemediği için, efendisi kendisinin, karısının ve çocuklarının, sahip olduğu eşyalarla birlikte, borcun ödenmesi için satılmasını emretti." Bu nasıl olmuştu? Dikkatinizi çekerim, burada borç işleminden bile bahsetmiyoruz (zaten alacaklısının hizmetkârıdır), düpedüz

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kölelikten bahsediyoruz. Bir adamın karısı ve çocukları nasıl oluyor da koyunlarından ve çanak çömleğinden farksız -borcu ödeyemediğinde paraya çevrilecek mal- kabul ediliyordu? Birinci yüzyılda Filistin'de yaşayan bir adam için karısını satmak normal miydi? (Değildi.)[5] Eğer kadın adamın malı değilse, borçlarını ödeyemediği için, başka biri kadını nasıl satabiliyordu?

Aynı şey Nehemyanın hikâyesi için de sorulabilir. Kızını yabancıların alıp götürmesini seyreden bir babanın acısını hissetmemek çok zor. Öte yandan şunu da sorabiliriz: Neden *kendisini* alıp götürmüyorlar? Parayı borçlanan kızı değil ki.

Geleneksel toplumlarda babaların çocuklarını satabilmesinin olağan olması gibi bir şey değil bu. Söz konusu uygulamanın da çok spesifik bir tarihi vardır: büyük tarımsal medeniyetlerde, Sümerler'den başlayarak Roma ve Çine kadar, paranın, piyasaların, faizli kredilerin izlerini görmeye başladığımız zamanlarda ortaya çıkar, sonra yavaş yavaş, etraftaki bölgelerden bu medeniyetlere köle tedarik edildiği görülür.[6] Hatta, tarihsel kanıtları incelersek, Ortadoğu ve Akdeniz dünyasında "geleneği" belirleyen ataerkil şeref takıntısının, babanın çocuklarını başkasına devretme yetkisinin yanı sıra ortaya çıktığına inanmak için epeyce sebep vardır - piyasanın ahlaki tehlikelerine bir reaksiyon olarak. Bütün bunlar, bir şekilde ekonomik tarihin sınırlarının dışında kabul edilir.

Bütün bunların dışarıda bırakılması, sadece eskiden paranın ortaya çıkışının gerçek sebeplerini dışarıda bıraktığı için değil, aynı zamanda bize bugüne ilişkin net bir vizyon vermediği için aldatıcıdır. Her şey bir yana, Neil Bush'un otelinin kapısında esrarengiz bir biçimde beliren Taylandlı kadınlar kimlerdi? Neredeyse kesin olarak söyleyebiliriz ki, borçlu ana babaların çocuklarıydı. Belki de, kendileri borç sözleşmesi ile çalıştırılan kölelerdi.[7]

Yine de seks sektörüne odaklanmak aldatıcı olabilir. Şu anda, borç yükü altındaki kadınların çoğu, zamanlarının büyük kısmını dikiş dikerek, çorba pişirerek, tuvalet fırçalayarak geçiriyor. *İncil*'de, On Emir'in "komşunuzun karısına göz dikmeyin" nasihatiyle kastedilen bile, açıkça bellidir ki kalpten geçen şehvet değildir (zina ayrıca, yedinci

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

emirde yer alır), aksine onu bir borç-kölesi olarak - başka bir ifadeyle avluyu temizleyecek ve çamaşırları asacak bir hizmetçi olarak alma ihtimalinden söz edilmektedir.[8] Bu olayların çoğunda, cinsel istismar olsa olsa ikinci plandadır (genellikle yasadışıdır, yine de bazen uygulanır, sembolik önemi vardır.) Tekrarlayalım, alıştığımız at gözlüğümüzden bazılarını çıkaracak olursak, aradan geçen yaklaşık beş bin yıl boyunca, işlerin gerçekte zannettiğimizden çok daha az değişmiş olduğunu görebiliriz.

* * *

Antropoloji literatüründe eskiden "ilkel para" diye adlandırılan şeye baktığımızda -devlet veya piyasanın olmadığı yerlerde karşılaşılan para türü, Irokualar'ın para yerine kullandıkları boncuklar, Afrikalıların bez paraları, Solomon Adalan'nda kullanılan tüy paralar gibi- ve bu paraların ekonomistlerin konuşmaktan hoşlanmadıkları türden işlerde kullanıldığını gördüğümüzde, bu at gözlükleri büsbütün ironik olur.

Gerçekten, "ilkel para" terimi, tam da bu nedenle aldatıcıdır, çünkü bugün kullandığımız paraların basit bir versiyonunun söz konusu olduğunu düşündürür. Ama bulduğumuz şey kesinlikle bu değil. Genellikle bu paralar herhangi bir şey almak ve satmak için hiç kullanılmıyor.[9] Bunun yerine insanlar arasındaki ilişkileri yaratmak, sürdürmek ve başka türlü yeniden organize etmek için kullanılıyor: Evliliklerin ayarlanması, çocukların baba soyunun tespiti, kan davalarının bitirilmesi, cenazelerde yas tutanları teselli etmek, suç işlendiğinde af dilemek, antlaşma yapmak, taraftar kazanmak gibi - tatlı patates, kürek, domuz veya mücevher alıp satmak dışında hemen hemen her şey.

Bu paralar son derece önemliydi, o kadar ki sosyal hayatın neredeyse bunları almak ve vermek etrafında döndüğü söylenebilirdi. Bununla birlikte, paranın ya da daha doğrusu ekonominin ne olduğu hakkında tamamen farklı bir algıyı da gösteriyorlar. Dolayısıyla bunlara "sosyal paralar", bunları kullanan ekonomilere de "insani ekonomiler" demeye karar verdim. Bununla bu toplumların her halükârda ve mutlaka daha insani olduğunu kastetmiyorum (bazıları oldukça insanidir, bazıları ise olağanüstü vahşidir), sadece bunların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

birinci derecede servet birikimiyle değil, insanoğlunun yaratılması, yok edilmesi ve yeniden düzenlenmesiyle ilgilenen ekonomik sistemler olduğunu söylemek istiyorum.

Tarihsel olarak, ticari ekonomiler -şimdilerde söylemekten hoşlandığımız isimle, piyasa ekonomileri- göreceli olarak yeni ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihinin büyük kısmında, insani ekonomiler ağır basıyordu. Borcun gerçek tarihini yazmaya başlamak için, şunu sormak zorundayız: insani ekonomilerde insanlar, ne tür borçlar, ne tür kredi ve borç kayıtları biriktirirler? İnsani ekonomiler yok olmaya başlarken veya yerlerine ticari ekonomiler geçerken neler olur? Soruyu başka bir şekilde soracak olursak: "Yükümlülük dediğimiz şey, nasıl borca dönüşür?" - ama bu soyut olarak soru sormak anlamına gelmez, gerçekte olup biten şeyleri yeniden bir araya getirmeye çalışmak için tarihsel kayıtları incelemek demektir.

Bundan sonraki iki bölüm boyunca bunu yapacağım. Öncelikle, insani ekonomilerde paranın rolünü ele alacağım, sonra insani ekonomiler aniden daha büyük ve ticari ekonomilerin yörüngesine girerken neler olabileceğini tanımlayacağım. Bu noktada Afrika köle ticareti özellikle korkunç bir örnek oluşturur. Sonra, ikinci bölümde, Avrupa ve Ortadoğu'nun erken medeniyetlerinde ticari ekonomilerin ilk ortaya çıkışına döneceğim.

Yetersiz İkame Olarak Para

Paranın kökeni ile ilgili en ilginç teori, kısa zaman önce Philippe Rospabé adlı bir Fransız ekonomistten-dönme-antropolog tarafından ortaya atıldı. Çalışmaları İngilizce konuşulan dünyada pek bilinmemekle birlikte, oldukça yaratıcı ve doğrudan bizim problemimizle ilgili. Rospabé, "ilkel para"nın aslında bir borç ödemesi işlevi görmediğini iddia ediyor. Aslında ödenmesi imkânsız olan borçların varlığını anlamanın bir yolu bu. İleri sürdüğü argüman detaylı olarak incelenmeye değer.

İnsani ekonomilerin çoğunda, paranın ilk ve önde gelen kullanım alanı, evliliklerin ayarlanmasıdır. Bunun en basit ve muhtemelen en yaygın biçimi, "gelinin bedeli/fiyatı" adıyla bilinir: damat adayının ailesi kızın ailesine belli sayıda köpek dişi veya deniz kabuğu veya pirinç halka yahut yerel sosyal

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

para birimi neyse ondan verir, onlar da kızlarını gelin olarak verirler. Bunun neden kadının satın alınması olarak yorumlanabileceği kolayca anlaşılıyor. Yirminci yüzyılın başlarında Afrika'da ve Okyanusya'da bulunan birçok kolonyal görevli de tam olarak bu sonuca varmıştır. Bu uygulama bir tür skandala yol açtı, 1926'da Milletler Cemiyeti bunu bir tür kölelik kabul ederek yasaklamayı tartıştı. Antropologlar karşı çıktılar. Aslında, diye açıkladılar, bu -bir çift sandalı bırakalım- bir öküz satın almaya benzemiyor. Öküz satın aldığınızda, öküze *karşı* herhangi bir sorumluluğunuz olmaz. Gerçekte satın aldığınız şey, öküzü istediğiniz şekilde kullanma hakkıdır. Evlilik ise tamamen faklıdır, çünkü normal olarak kocanın karısına karşı, karının da kocasına karşı birçok sorumluluğu olacaktır. Bu, insanlar arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemenin bir yoludur. İkincisi, bir eş satın alıyorsanız, onu satabilmeniz gerekir. Nihayetinde ödemenin gerçek önemi, kadının çocuklarının durumuyla ilgilidir: adamın satın aldığı bir şey varsa, o da kadının doğuracağı çocukları kendisinin kabul etme hakkıdır.[9]

Sonunda tartışmayı antropologlar kazandı, ve "gelinin bedeli" terimi ıslah edilerek "gelinin başlık parası" şekline dönüştürüldü. Ama hiçbir zaman şu soruya gerçek bir cevap vermediler: gerçekte burada olup biten nedir? Fiji'li bir damat adayının ailesi kıza talip olmak için bir balina dişi sunduğunda, kadının müstakbel kocasının bahçesine bakmakla vereceği hizmete karşılık avans mı ödüyor? Ya da kadının doğurganlığının ileride vereceği meyveleri mi satın alıyor? Ya da bu sırf formalite mi, kontratın damgalanması için el değiştiren doların karşılığı mı? Robapé ye göre hiçbiri değil. Balina dişi, ne kadar değerli olursa olsun, bir tür ödeme değil. İnsanın, hiçbir şeyle ödenmesi mümkün olmayan, olağanüstü değerli bir şey istediğinin farkında olduğunun işareti. Bir kadın olarak armağanın tek uygun bedeli, başka bir kadındır; bir yandan da insanın yapabileceği tek şey, muazzam bir borcu olduğunu kabullenmektir.

* * *

Bazı yerlerde, adaylar bunu oldukça açık seçik söyler. Orta Nijerya'daki Tivler'i düşünün, geçen bölümde kısaca görmüştük. Tivler hakkındaki bilgimizin çoğu, İngiliz koloni

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yönetimi altında yaşadıkları yüzyıl ortası döneme aittir.[11] O zaman herkes, uygun bir evliliğin kız kardeşlerin değiş tokuşu şeklinde olacağında ısrar etmiştir. Adamın biri kız kardeşini evlenmesi için başka bir adama verir ve bu yeni kayınbiraderin kız kardeşi ile evlenir. Bu mükemmel bir evliliktir, çünkü bir kadına karşılık verilebilecek tek şey, başka bir kadındır.

Tabii her ailede eşit sayıda kız ve erkek kardeş olsa bile, işler her zaman böyle düzgün yürümez. Diyelim ki ben sizin kız kardeşinizle evlendim, ama siz benimkiyle evlenmek istemiyorsunuz (çünkü diyelim kızı beğenmediniz, ya da kız henüz beş yaşında). Bu durumda, onun "vasisi" oluyorsunuz, yani başka biriyle -örneğin aslında sizin kız kardeşiyle evlenmek istediğiniz biriyle- evlendirme hakkına sahip oluyorsunuz. Bu sistem kısa zamanda büyüyerek karmaşık bir sisteme dönüşüyordu, önemli erkekler genellikle çok geniş alanlara yayılmış çok sayıda "veraset altındaki kızın" vasisi oluyordu; bunları takas ediyor, alıp veriyor ve bu arada birçoğunu kendilerine eş olarak ayırıyorlardı, daha az şanslı olan erkeklerse ancak geç yaşta evlenebiliyor ya da hiç evlenemiyorlardı.[12]

Ancak başka bir çare vardı. O zamanlar yaşayan Tivler, en prestijli para birimi olarak pirinç çubuk desteleri kullanıyordu. Pirinç çubuklar sadece erkeklerin elindeydi ve hiçbir zaman pazarda bir şey satın almak için kullanılmazdı; sadece erkeklerin daha önemli kabul ettikleri şeylerle değiş tokuş edilirdi: sığır, at, fildişi, tören unvanı, tıbbi tedavi, muska gibi. Tivli etnograf Akiga Sai'nin açıklamalarına göre, pirinç çubuklarla eş almak mümkündü, ama bunun için epeyce çok çubuk gerekirdi. Kendinizi aday göstermek için kızın ana babasına iki veya üç deste vermeniz gerekiyordu; sonunda kızı kaçırdığınız zaman (bu evlilikler mutlaka başlangıçta kız kaçırma şeklinde olurdu), kızın annesi öfkeyle karşınıza dikilip neler olup bittiğini sorduğunda, onu yatıştırmak için birkaç deste daha verirdiniz. Bunu normal olarak vasisinin en azından geçici olarak durumu kabullenmesi için vereceğiniz beş deste daha izlerdi, ayrıca karınız çocuk doğurduğu zaman, çocuğun babası olma talebinizi kabul etmelerini rica etmek üzere ana babasına birkaç tane daha vermeniz gerekirdi. Böylece ana babasını

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

başınızdan atabilirdiniz, ama vasiye ömür boyu ödeme yapmanız gerekirdi, çünkü bir kadın üzerinde hak sahibi olmak için kesinlikle para kullanamazdınız. Herkes bilirdi ki, bir kadın karşılığında meşru olarak verebileceğiniz tek şey, sadece başka bir kadındır. Bu durumda, herkes günün birinde bir kadının çıkıp geleceği bahanesini kabul etmek zorundaydı. Bu arada, bir etnografın kısa ve öz biçimde ifade ettiği gibi, "borç asla tam olarak ödenemez."[13]

Rospabé'ye göre, Tivler'ın yaptığı sadece, her yerde geçerli olan başlık parasının altta yatan mantığını açıkça ortaya koymaktı. Başlığı veren aday, bunu asla kadın için, hatta çocukları üzerinde hak sahibi olmak için vermiyor. Bu, pirinç çubukların, balina dişinin, deniz kabuklarının hatta sığırların bir insana eşdeğerli olmasının, insani ekonomi mantığı açısından açıkça saçma olduğunu gösteriyor. Bir insanın eşdeğerlisi ancak bir insandır. Üstelik, evlilik söz konusu olduğunda, insan hayatından daha değerli bir şeyden bahsediyoruz: yeni nesiller üretme kapasitesine sahip bir insanın hayatı.

Elbette Tivler gibi başlık parası ödeyen birçok başka halk, bu konuda oldukça açıktır. Başlık parası bir borcu ödemek için verilmez, aksine, bir anlamda parayla ödenmesi *mümkün olmayan* bir borcun var olduğunun kabul edilmesidir. Genellikle iki taraf en azından zarif bir hayali devam ettirir, günün birinde ayni bir karşılık verilecektir damat adayının klanı, eninde sonunda kendi kadınlarından birini, belki de o gelinin kızını veya torununu, gelinin klanından bir adamla evlenmek üzere verecektir. Ya da, çocuklarının evlatlık verilmesi için bir düzenleme yapılacaktır ve bunlardan birini gelinin klanı alacaktır. İhtimaller sonsuzdur.

* * *

Böylece, Rospabé'in kendi ifadesiyle, para "hayatın ikâmesi" haline gelir.[14] Buna ömür boyu sürecek bir borcun kabulü denebilir. Bu da, evlilik düzenlemesinde kullanılan paranın, neden aynı zamanda *'wergeld'* için (ya da başka bir adıyla "kan parası") ödenen parayla aynı türde olduğunu açıklar: kan davasını sona erdirmek için kurbanın ailesine verilen para. Burada kaynaklar daha da açıktır. Bir yanda, birisi balina dişi veya pirinç çubuklar verir, çünkü katilin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

akrabaları kurbanın ailesine bir hayat borçlu olduklarını kabul ederler. Öte yandan da balina dişi veya pirinç çubuklar hiçbir şekilde öldürülmüş bir akrabanın kaybının karşılığı değildir ve asla olamaz. Dolayısıyla böyle bir tazminat sunan kişi asla, herhangi bir miktarda paranın, bir insanın babasının, kız kardeşinin veya çocuğunun değerinin "eşdeğerlisi" olduğunu öne sürecek kadar aptal olamaz.

Demek ki bu durumda da para, her şeyden önce, kişinin paradan daha değerli bir şey borçlu olduğunun farkında olduğunu belirtir.

Ayrıca kan davalarında, her iki taraf intikam almak için öldürmenin, cana karşı can prensibine uygun olmakla birlikte, kurbanın açışım ve üzüntüsünü gerçekte telafi etmeyeceğini bilir. Bu bilgi, meseleyi şiddet olmaksızın çözme ihtimalini doğurur. Ama burada bile, evlilikte olduğu gibi, problemin gerçek çözümünün sadece geçici olarak ertelendiği duygusu vardır. Bir örnekle daha iyi açıklanabilir. Nuer'ler arasında özel bir rahip sınıfı vardır, literatürde "leopar derili şefler" diye geçen bu adamlar kan davalarında aracılık yapmakta uzmanlaşmışlardır. Bir adam başka birini öldürdüğünde, hemen onlardan birinin evine koşar, çünkü bu evler kutsal mabetler olarak kabul edilir: ölen adamın ailesi bile, cinayetin intikamını almayı namus borcu olarak kabul etmesine rağmen, korkunç sonuçlar doğurabileceği için bu eve giremeyeceklerini bilirler. Evans Pritchard'ın klasik anlatımına göre, şef hemen katilin ve kurbanın ailelerini uzlaştırmak için uğraşmaya başlar, bu çok nazik bir iştir, zira kurbanın ailesi başlangıçta mutlaka reddeder:

> Şef, başlangıçta katilin yakınlarının ne kadar sığıra sahip olduğunu ve tazminat olarak ne ödeyebileceklerini araştırır… Sonra ölen adamın yakınlarını ziyaret eder ve cana karşılık sığır kabul etmelerini ister. Genellikle bu noktada inatçılık etmek onurlu bir davranış sayıldığı için reddederler, ama reddetmeleri tazminatı kabul etmekte isteksiz oldukları anlamına gelmez. Şef bunu bilir ve kabul etmeleri için ısrar eder, hatta razı olmazlarsa kendilerini lanetleyeceğini söyleyerek onları tehdit eder…

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

En uzak akrabalar bile tartışmaya katılır, herkese toplumun tümüne karşı sorumlu olduklarını, kan davasının sürüp gitmesinin masum akrabalara vereceği zararı hatırlatır ve genellikle mağdur aile, kaç sığır verirlerse versinler bir oğul veya erkek kardeşin hayatının yerini tutamayacağı ileri sürülerek yapılan büyük bir direniş gösterisinin ardından, sığırları gönülsüzce kabul eder.[16] Mesele teknik olarak halledilmiş olsa bile, aslında öyle değildir - sığırları bir araya getirmek genellikle yıllar sürer, ödeme yapıldıktan sonra bile iki taraf birbirinden uzak durur, "özellikle danslarda, çünkü o andaki coşkuyla akrabası öldürülmüş bir adama tesadüfen çarpmak bile bir kavga çıkmasına yol açabilir, zira suç asla affedilmez, sonunda mutlaka bir can alarak ödeşmek gerekir."[17]

Demek ki durum, başlık parasıyla neredeyse aynıdır. Para borcu ortadan kaldırmaz. Bir canın bedeli, mutlaka başka bir canla ödenecektir. Kan parasını ödeyenler, borcun varlığını kabul etmek ve imkânsız olduğunu bilmelerine rağmen ödemekte ısrar etmek suretiyle, en iyi ihtimalle meselenin sürekli beklemede kalmasını sağlayabilirler.

Dünyayı dolaşacak olursak yarı yolda karşımıza, Irokuaların Altı Milleti tarafından, tam olarak bu durumdan kaçınmak için kurulan ayrıntılı mekanizmayı anlatan Lewis Henry Morgan'ın tanımı çıkıyor. Bir adam başka birini öldürdüğünde,

> Bir cinayet işlenir işlenmez, mesele tarafların bağlı olduğu kabileler tarafından ele alınıyor, misilleme yapılması durumunda ortaya çıkacak yıkıcı sonuçlardan kaçınmak üzere uzlaşmaya varılması için yoğun çaba harcanıyordu.
>
> Birinci kurul, suçlunun suçunu itiraf etmeyi ve tazminat ödemeyi kabul edip etmediğini tespit ediyordu. Kabul ediyorsa, birinci kurul derhal diğer kurula onun adına, bu mesajı temsil eden bir dizi beyaz *wampum* (para yerine kullanılan beyaz boncuk) gönderiyordu. İkinci kurul ölen kişinin ailesini sakinleştirmeye, heyecanlarını yatıştırmaya ve hoşgörü göstererek boncukları kabul etmeye ikna etmeye uğraşıyordu.[18]

Nuerler'ın olayına çok benzer biçimde, kurbanın statüsüne ve suçun niteliğine bağlı olarak ne kadar boncuk ödendiğini

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gösteren karmaşık çizelgeleri vardı. Yine Nuerler'de olduğu gibi, herkes bunun bir ödeme *olmadığında* ısrar ediyordu. Boncukların değeri hiçbir bakımdan ölen adamın hayatının bedelini temsil etmiyordu:

> Beyaz boncuk hediyesi, ölen kişinin hayatına karşılık tazminat niteliğinde değildi, ama suçun pişmanlıkla itiraf edilmesini, affedilme dileğini temsil ediyordu. İki tarafın dostlarının kabul edilmesi için ısrar ettiği bir barış teklifiydi…[19]

Aslında birçok durumda, öfke ve üzüntüyü yatıştırmak üzere yapılan ödemeleri, bir anlamda kaybedilen hayatın yerine geçebilecek yeni bir hayat yaratmak üzere çevirebilecek şekilde dönüştürmenin bir yolu vardı. Nuerler arasında, standart kan parası olarak kırk sığır tespit edilmişti. Ancak bu aynı zamanda standart başlık parasıydı. Mantık şuydu: bir erkek evlenmeden ve çocuk sahibi olmadan önce öldürülürse, tabii ruhu öfkelenecekti. Sonsuzluk hakkından kesin olarak mahrum edilmişti. En iyi çözüm, borç karşılığında ödenen sığırı, "hayalet-gelin" adı verilen bir eş edinmek için kullanmak olabilirdi: ölü adamla formalite gereği evlenen bir kadın. Pratikte genellikle bu kadın kurbanın erkek kardeşlerinden biriyle evlendirilirdi, ama bu özel bir önem taşımayacaktı; aslında kadını kimin hamile bıraktığı çok önemli değildi, çünkü hiçbir anlamda kadının çocuklarının babası olmayacaktı. O çocuklar kurbanın hayaletinin çocukları olarak kabul edilecekti - sonuç olarak erkek çocuklar arasından birine, günün birinde ölenin öcünü almakla yükümlü olarak doğmuş gözüyle bakılırdı.[20]

Anlaşıldığı kadarıyla Nuerler kan davalarında olağanüstü inatçı olmuşlardı. Rospabé dünyanın başka yerlerine ait daha çarpıcı örnekler sunuyor. Örneğin Kuzey Afrikalı Bedeviler arasında, bazen kan davalarına son vermenin tek yolu, öldüren kişinin ailesinin bir kızını teslim etmesiydi; bu kız kurbanın yakın akrabalarından biriyle -örneğin erkek kardeşiyle- evlenecekti. Erkek çocuk doğurduğu takdirde, çocuğa ölen amcasının adı verilecek ve en azından geniş anlamda, onun yerine geçtiği kabul edilecekti.[21] Soy ağacı ana tarafına dayanan İrokualar, bu şekilde kız alıp vermezlerdi. Ancak daha başka, daha doğrudan bir yaklaşımları vardı. Bir adam öldüğünde -doğal sebeplerle de olsa- karısının

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

akrabaları "adamın adını hasırın üstüne koyar", boncuk kemerler göndererek savaş şenliği başlatır, sonra düşman bir köye baskın yaparak birini esir alırlardı. Esir ya öldürülür, ya da, klanın kadın yöneticileri iyi bir ruh hali içinde ise (hiç belli olmaz, matem acısı aldatıcıdır) evlat edinilir, bu, bir boncuk kemeri omuzlarının üstüne atılarak belirtilir, kendisine ölen kişinin adı verilir ve o andan itibaren kurbanın karısıyla evlenmiş kabul edilirdi; adamın kişisel eşyalarına sahip olur ve ölen adam eskiden her kimse, ona aynen ölen kişiymiş gibi davrandırdı.[22]

Bütün bunlar Rospabé'nin tam üstünde durduğu noktayı vurguluyor, yani insani ekonomilerde para, öncelikli ve ağırlıklı olarak, ödenemeyecek bir borcun varlığının onaylanması olarak görülebilir.

Bu durum bir açıdan ilksel borç teorisini andırıyor: para, size hayat vermiş olana karşı borcun farkında olunmasıyla ortaya çıkıyor. Şöyle bir farkla: burada bu borçlar insan ile toplum ya da evren arasında tahayyül edilmek yerine, bir tür ikili ilişkiler ağı şeklinde tahayyül ediliyor: bu toplumlarda yaşayan hemen hemen herkes, bir başkasına karşı mutlak bir borç ilişkisi içindedir. Bu bizim "topluma" karşı borcumuz gibi bir şey değildir. Burada "toplum" diye bir kavram olsa bile -ki olduğu kesin değil- toplum, bizim borçlarımızdan *ibarettir*.

Kan Borçları (Leleler)

Açıkça görüldüğü gibi, bu bizi bildiğimiz bir soruna götürüyor: kabul etme sembolü olan bir şey nasıl bir borç ödemesi şekline dönüşüyor ve böylece borç ortadan kaldırılabiliyor? Böylece sorun eskisine göre daha zorlaşmış gibi görünüyor.

Aslında öyle değil. Afrika'da bulunan kanıtlar böyle şeylerin nasıl olabildiğini açıkça gösteriyor - cevap biraz rahatsız edici olsa bile. Bunu kanıtlamak için, bir veya iki Afrika toplumuna daha yakından bakmak gerekecek.

İşe Leleler'le, 1950'lerde Mary Douglas'ın araştırmalarına konu olan, kan borçları prensibini, tüm toplumun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

örgütlenmesine dönüştürmeyi başaran Afrikalı halkla başlıyorum.

Leleler, o zamanlar yaklaşık on bin kişiden oluşuyordu, Belçika Kongosu'nda Kasai Nehri boyunca uzanan bölgede yaşıyorlardı ve daha zengin, daha kozmopolit olan komşuları Küba ve Bushonglar tarafından kaba ve taşralı insanlar olarak görülüyorlardı. Lele kadınları mısır ve manyok yetiştirirdi; erkekler kendilerini gözü pek avcı sayarlar, ama zamanlarının çoğunu rafya kumaş dokumakla ve dikiş dikmekle geçirirlerdi. Bölge adını bu kumaşla duyurmuştu. Sadece her tür giysi yapılmakla kalmıyor, ayrıca ihraç ediliyordu: Leleler kendilerini bütün bölgeyi giydirenler olarak görüyorlardı ve giysiler lüks ürünler almak için komşu halklar ile değiş tokuşta kullanılıyordu. İçerde ise bir tür para fonksiyonuna sahipti. Yine de piyasada kullanılmıyordu (piyasa falan yoktu) ve Mary Douglas'ın keşfettiği gibi (hiç hoşuna gitmese de), köyün içinde yiyecek, alet, tabak çanak veya başka şeyler almak için kullanılamıyordu.[23] Bu, toplumsal paranın tipik bir örneğiydi.

> Rafya kumaşından yapılmış gayri resmi armağanlar bütün sosyal ilişkileri kolaylaştırır: koca karısına, oğul annesine, oğul babasına bu kumaştan verebilir. Barışma teklifi olarak gerilimli durumları gevşetir; veda armağanı olur, tebrikleri iletir. Ayrıca rafyadan yapılmış resmi armağanlar vardır, bunları ihmal etmek, ancak ilgili sosyal ilişkileri koparma riskini göze almakla mümkündür. Yetişkin yaşa gelen her erkek, babasına 20 adet dokuma vermek zorundadır. Aksi takdirde, evlenmek için ödemesi gerekenler için babasından yardım istemeye yüzü olmayacaktır. Bir erkek karısına her çocuk doğurduğunda 20 adet dokuma vermek zorundadır…[24]

Kumaş ayrıca çeşitli cezaların ve ödentilerin ödenmesi için, şif acılara ödeme yapmak için kullanılırdı. Örneğin bir adamın karısı kendini baştan çıkarmaya çalışan birini ihbar ederse, sadakatine karşılık 20 dokuma ile ödüllendirmek âdetti (bu şart değildi, ama yapılmaması kesinlikle akılsızlık sayılırdı); zina yapan biri yakalanırsa, kadının kocasına 50 veya 100 adet dokuma vermesi gerekirdi; koca ve âşık mesele çözülmeden önce kavga ederek köyün huzurunu bozarlarsa, her ikisinin tazminat olarak iki katını vermesi gerekirdi, vs.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Armağanlar her zaman aşağıdan yukarıya doğru giderdi. Genç insanlar her zaman saygı işareti olarak babalarına, annelerine, amcalarına vs. dokuma armağan ediyorlardı. Bu armağanlar hiyerarşik nitelikteydi: yani armağanı alanlar hiçbir zaman, hiçbir şekilde karşılık vermek zorunda değildi. Sonuç olarak, yaşlıların, özellikle yaşlı erkeklerin elinde her zaman fazladan birkaç parça dokuma bulunurdu, genç erkekler ise, hiçbir zaman ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kumaş dokuyamazlar ve ne zaman önemli bir ödemenin vadesi gelse, onlara başvurmak zorunda kalırlardı: örneğin birisinin büyük bir ceza ödemesi gerektiğinde veya karısına doğumda yardım etmesi için doktor çağırmak istediğinde veya bir kült topluluğuna katılmak istediğinde. Dolayısıyla her zaman yaşlılara karşı biraz borçlu veya minnettar konumdaydılar. Ama aynı zamanda herkesin etrafında arkadaşlardan ve akrabalardan oluşan, yardım etmeleri gereken, böylece buna karşılık yardım için başvurabilecekleri bir halka vardı.[25]

Evlenmek özellikle pahalı bir şeydi, zira evliliğin ayarlanması için kişinin elinde birkaç boya ağacı çubuğu olması gerekir. Rafya sosyal hayatın bozuk parası ise boya ağacı -kozmetik imalatında kullanılan, nadir bulunan, ithal edilen bir ağaç- yüksek değerli banknottu. Yüz rafya kumaşı üç ila beş çubuğa eşdeğerli idi. Çok az insanın boya ağacı alabilecek kadar kumaşı vardı, o da genellikle kendileri için kullanmak üzere öğütecekleri küçük parçalar halinde. Çoğu, köyün ortak hâzinesinde saklanırdı.

Bu boya ağacının başlık parası gibi kullanıldığı anlamına gelmiyor -daha çok, her tür armağanın alınıp verildiği evlilik pazarlıkları sırasında kullanılırdı. Aslında başlık parası falan yoktu. Erkekler kadınları almak için para kullanamazdı; çocuklar üzerinde hak iddia etmek için de kullanamazlardı. Leleler ana-soyluydu. Çocuklar babalarının değil, annelerinin klanına aitti.

Bununla birlikte erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kazanması için başka bir yol vardı.[26] Bu, kan borçları sistemiydi.

Geleneksel Afrika halkları arasında yaygın olan bir anlayışa göre insanoğlu, sebepsiz ölmez. Bir insan ölürse,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

birisi öldürmüş demektir. Orneğin bir Lele kadını doğururken öldüyse, zina suçu işlediği için öldüğü varsaydırdı. Dolayısıyla zina suçu işleyen, ölümden sorumluydu. Bazen kadın bunu ölüm döşeğinde itiraf ederdi, aksi takdirde mesele mecburen kehanet yoluyla halledilirdi. Aynı şey bir bebeğin ölümü için de geçerliydi. Biri hastalanırsa yahut ağaca tırmanırken kayar da düşerse, bu talihsizliğe yol açtığı söylenebilecek bir tartışmaya taraf olup olmadığını düşünmesi gerekirdi. Hiçbiri olmazsa, büyü yapanın kim olduğunu bulmak için büyü yöntemleri kullanılabilirdi. Köy halkı zanlının kim olduğundan emin olduktan sonra, o kişinin bir kan borcu olurdu: yani, kurbanın yakın akrabalarına bir can borçlu olurdu. Bu yüzden zanlı kendi ailesinden genç bir kadını, kız kardeşini veya kızını, vesayet altında tutulmak üzere veya "rehine" olarak vermek zorunda kalırdı.

Tivler'de olduğu gibi sistem hızla fazlasıyla karmaşık hale geldi. Rehinelik kalıtımsal oldu. Bir kadın rehine ise, onun çocukları da, kızının çocukları da rehine oldu. Bu, erkeklerin çoğunun aynı zamanda başka birinin adamı olarak kabul edilmesi anlamına geldi. Yine de hiç kimse kan borcunun ödenmesi için bir erkeği rehine olarak kabul etmiyordu: asıl mesele, tekrar tekrar çocuk rehineler üretmeye devam edecek genç bir kadını ele geçirmekti. Douglas'a bilgi veren Leleler, herkesin doğal olarak mümkün olduğunca çok rehine edinmek istediğini vurguluyordu:

> "Neden daha çok rehine edinmek istiyorsunuz" diye sorduğunuzda, mutlaka şöyle söyleyeceklerdir, "Rehine sahibi olmanın avantajı şudur: kan-borcu ödemeniz gerektiğinde, rehinelerinizden biriyle ödeyebilirsiniz, böylece kendi kız kardeşleriniz kurtulur." "Kendi kız kardeşlerinizin kurtulmasını neden istiyorsunuz?" diye sorun, "Ha, kan borcu ödemem gerektiğinde onlardan birini vererek ödeyebilirim."
>
> Her erkek, herhangi bir anda kan borcu olacağını bilir. Herhangi bir kadın doğum sancıları çekerken kocasını kendisiyle aldattığını itiraf ederse ve kadın daha sonra ölürse ya da çocuğu ölürse veya tartıştığı biri hastalık yahut kaza nedeniyle ölürse, kendisi sorumlu tutulabilir… Hatta bir kadın kocasından kaçarsa ve onun yüzünden kavga çıkarsa, ölüler kadının kapısına bırakılır, bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

durumda kadının ya da annesinin erkek kardeşi, bedelini ödemek zorundadır. Kan tazminatı olarak sadece kadınlar kabul edildiği için ve kadın olsun erkek olsun bütün ölümlere tazminat istendiği için, hiçbir zaman alınıp verilecek yeterli rehine bulunmayacağı açıktır. Erkeklerin rehine borçlarını zamanında ödeyemezdi, kızlara doğmadan önce, hatta anneleri evlenme yaşına gelmeden önce ipotek konurdu.[27]

Başka bir ifade ile her şey sonu gelmeyen, karmaşık bir satranç oyununa dönerdi, Douglas *"pawn"* [satrançta piyon] kelimesinin neden garip bir şekilde uygun göründüğüne dikkat çekiyor. Neredeyse her yetişkin hem başka birinin rehinesiydi, hem de rehineleri (piyonları) alma, takas etme veya rehinden kurtarma şeklinde sürüp giden bir oyunun parçasıydı. Köy hayatının büyük dram veya trajedilerinin hepsi, normal olarak kadınlar üzerindeki hakların transferine yol açıyordu. Bütün bu kadınlar eninde sonunda tekrar takas ediliyordu.

Burada birkaç noktanın vurgulanması gerekli. Her şeyden önce, alınıp satılan şey, kelimenin tam anlamıyla, insan hayatıydı. Douglas bunlara "kan borçlan" diyor, ama "hayat borçlan" demek daha uygun olabilir. Diyelim ki bir adam boğuluyor ve başka bir adam onu kurtarıyor. Ya da ağır hasta ve bir doktor onu iyileştiriyor. Her iki durumda da, muhtemelen bir adamın bir başkasına "hayatını borçlu" olduğunu söyleriz. Leleler için de aynı şey geçerliydi, ama onlar bunun kelime anlamını kastediyorlardı. Bir insanın hayatını kurtarırsanız, size bir hayat borçlanırlar ve borçlanılan hayatın geri ödenmesi gerekir. Olağan süreç, hayatı kurtarılan adamın, kız kardeşini -o olmasa bile, adamın başka birisinden rehine olarak aldığı başka bir kadını- size rehine olarak vermesidir.

ikinci nokta, insan hayatının yerine hiçbir şeyin konamayacağıdır. "Tazminat eşdeğerlilik prensibine dayanır, cana karşı can, insana karşı insan." İnsan hayatının değeri soyut olduğu için, ne miktarda olursa olsun rafya kumaş, boya ağacı çubuğu, keçi, transistorlu radyo veya başka bir şey, bunun yerini tutamaz.

..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Üçüncü ve en önemli nokta ise, pratikte "insan hayatı" ile kastedilenin aslında "kadın hayatı" -hatta daha spesifik olarak- "genç kadın hayatı" olmasıydı. Görünüşe göre, bu kişinin sahip olduklarını maksimize etmek içindi: ne de olsa, insan hamile kalabilecek ve dünyaya çocuk getirecek bir insan isterdi, çünkü bu çocuklar da rehine olacaktı. Ama, hiçbir anlamda feminist olmayan Mary Douglas bile mecburen kabul etmiştir ki, bütün bu düzenleme erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyetini kurmak için sanki dev bir mekanizma gibi işliyordu. Zira, her şey bir yana, kadınlar rehine sahibi olamıyorlardı.[28] Sadece rehine olabiliyorlardı. Başka bir ifadeyle, hayat borcu söz konusu olduğunda, alacaklı *veya* borçlu olanlar sadece erkeklerdi. Genç kadınlar ise alacak ve borçtu -satranç tahtasında oynatılan parçalardı- bunları oynatan eller ise mutlaka erkeklere aitti.[29]

Tabii hemen hemen herkes rehine olduğu ya da hayatlarının herhangi bir döneminde böyle oldukları için, bunlardan biri olmak kendi başına çok trajik olamazdı. Erkek rehineler için bazı açılardan bu epeyce avantajlıydı, çünkü birisinin "sahibi", o kişinin cezalarının ve ödentilerinin çoğunu, hatta kan borçlarını bile ödemek zorundaydı. Douglas'a bilgi verenlerin hepsinin ısrarla belirttiği gibi, rehineliğin kölelikle ortak hiçbir yönünün olmamasının sebebi budur. Leleler'in köleleri vardı, ama çok değildi. Köleler savaş esirleriydi ve genellikle yabancıydılar. Dolayısıyla aileleri, kendilerini koruyacak kimseleri yoktu. Öte yandan rehine olmak, size bakacak bir değil iki ailenizin olması demekti: hâlâ kendi anneniz ve erkek kardeşleriniz vardı, ama şimdi bir de "efendiniz" vardı. Bir kadın için, bütün erkeklerin oynamakta olduğu bir oyunda kazanılacak ödül olması kendi başına, sistemi parmağında oynatmak için her tür fırsatı sağlıyordu. Prensipte, bir kız rehine olarak doğabilir, bir erkeğe sonradan evlenmek üzere verilebilirdi. Ancak pratikte,

> küçük Lele kızı büyüdükçe bir koket oldu. Bebekliğinden beri herkesin sevgiyle, şakalaşarak, kur yaparak ilgi gösterdiği biriydi. Nişanlandığı adam, üzerinde ancak çok sınırlı bir otorite kurabilirdi… Erkekler kadınlar için birbirleriyle rekabet halinde olduklarından dolayı, kadınların hile yapma ve üstü kapalı işler çevirme fırsatları oluyordu. Baştan çıkarmaya heveslenenler eksik

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olmuyordu ve kadınlar uygun olduğunda başka bir koca bulabileceklerinden kuşku duymuyordu.[30]

Ek olarak genç bir Lele kadınının oynayabileceği benzersiz ve güçlü bir kartı vardı. Herkes çok iyi biliyordu ki durumunu olduğu gibi devam ettirmeyi tamamen reddederse, her zaman "köyün karısı" olma seçeneğine sahipti.[31]

Köyün karısı kurumu, tamamen Leleler'e özgüydü. Bunu tanımlamanın belki de en iyi yolu, farazi bir durum tahayyül etmek olabilir. Diyelim ki yaşlı ve önemli bir adam, kan borcu yoluyla genç bir kadını rehine olarak alır ve onunla evlenmeye karar verir. Teknik olarak bunu yapmaya hakkı vardır, ama yaşlı bir adamın üçüncü veya dördüncü karısı olmak genç bir kadının hiç hoşuna gitmez. Veyahut diyelim ki kadına, annesinden ve doğduğu yerden çok uzaktaki bir köyde bulunan erkek rehinelerinden biriyle evlenmesini teklif eder. Kadın buna karşı çıkar. Adam kadının karşı çıkmasına aldırmaz. Kadın uygun bir fırsat kollar ve geceleyin düşman bir köye kaçar, sığınma talep eder. Bu her zaman olabilir. Düşman köy de, böyle bir durumda kendilerine gelen bir kadını reddetmez. Derhal kadın "köyün karısı" ilan ederler, ondan sonra orada yaşayan herkes kadını korumakla yükümlü olur.

Afrika'nın çoğunda olduğu gibi burada da yaşlı adamların çoğunun birkaç karısı olduğunu düşünürsek durumu daha iyi anlarız. Yani, daha genç erkeklerin yararlanabileceği kadın havuzu ciddi ölçüde daralmış olur. Etnografımızın açıkladığı gibi, bu dengesizlik ciddi bir cinsel gerilim kaynağıdır:

> Herkes genç ve bekâr erkeklerin yaşlıların karılarına göz diktiğini bilirdi. Aslında gündelik eğlencelerinden biri baştan çıkarma planları yapmaktı, övünecek bir şeyi olmayanlarla alay edilirdi. Yaşlı erkekler çok eşli oldukları, iki veya üç karıları olmasından memnun oldukları için, ayrıca zinanın da köyün huzurunu bozacağı düşünüldüğü için, evli olmayan erkekleri yatıştırmak üzere bazı düzenlemeler yapmak zorundaydılar.
>
> Dolayısıyla, yeterli sayıda erkek on sekiz yaş civarına gelince, ortak bir eş alma hakkını satın almalarına izin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

verilirdi.[32]

Köy hâzinesine rafya kumaş cinsinden uygun bir ücret ödedikten sonra, ortak bir ev yapmalarına izin verilir ve sonra kendilerine bu eve koyacakları bir kadın verilir yahut rakip köyden bir kadın çalmak için bir grup oluşturmalarına izin verilirdi. (Ya da, bir kadın sığınmacı olarak çıkıp gelirse, köyün geri kalanından kabul edilmesi için izin isterlerdi ve bu, mutlaka kabul edilirdi.) İşte "köyün karısı" adı verilen kişi, bu ortak eşti. Köyün karısı, olağanüstü saygıdeğer bir konumdadır. Hatta, yeni evlenen köy karısı, adeta bir prenses muamelesi görürdü. Ondan bahçe ekip dikmesi, odun veya su getirmesi, hatta yemek pişirmesi bile beklenmezdi; bütün gündelik ev işleri hevesli genç kocalar tarafından yapılırdı, ona her şeyin en iyisini getirirlerdi, vakitlerinin çoğunu ormanda avlanarak, ona en seçkin yiyecekleri getirmek ya da palmiye şarabı sunmak için uğraşarak geçirirlerdi. Kadın başkalarının eşyalarını aşırabilirdi, her tür fesatlığı yapması beklenirdi, bu da etrafındakiler tarafından şaşırtıcı bir hoşgörüyle karşılanırdı. Öncelikle bu yaş grubundaki herkese -belki on veya on iki erkeğe- neredeyse her istediklerinde, kendisiyle seks yapmasına izin vermesi beklenirdi.[33]

Zaman içinde köyün karısının kocaları dörde veya üçe, son olarak da bire inerdi. Ev içi düzenlemeler esnekti. Bununla birlikte prensip olarak bütün köyle evliydi. Çocukları olursa, bütün köy çocuklarının babası sayılırdı, onları büyütmeleri, ihtiyaçlarını temin etmeleri, sonunda da usulüne uygun olarak evlendirmeleri gerekirdi - köylerin ortak hâzinelerinin rafya ve boya ağacı çubuklarıyla dolu olmasının sebebi özellikle buydu. Köyde her zaman birkaç köyün karısı bulunabildiği için, çocukları ve torunları da olabiliyordu, dolayısıyla kan borcu isteme ve ödeme durumunda olabiliyor ve rehine biriktirebiliyorlardı.

Sonuç olarak, köyler kurumsallaşmış yapılar haline geliyor, yasal anlamda birey gibi kabul edilmesi gereken modern şirketlere benziyordu. Ama çok önemli bir fark vardı. Sıradan insanlardan farklı olarak, köyler talep ettikleri şeyleri zorla alabiliyorlardı.

Douglas'ın vurguladığı gibi bu çok önemli bir noktaydı, çünkü sıradan Lele erkekleri, bunu birbirlerine hiç

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yapamazlardı.[34] Gündelik ilişkilerde, sistematik bir zorlama yöntemleri neredeyse hiç yoktu. Rehineliğin bu kadar masum bir şey olmasının ana sebebi buydu, diyor yazar. Her tür kural vardı, ama hükümet, zorlayıcı kararlar alacak mahkeme veya hâkim, bu kararların yerine getirilmesi için güç kullanma tehdidinde bulunacak silahlı adamlardan oluşan bir grup yoktu, kuralların uyarlanması ve yorumlanması gerekiyordu. Sonuç olarak herkesin duygularının dikkate alınması gerekliydi. Leleler gündelik ilişkilerde, yumuşak ve uyumlu davranışı çok önemserdi. Erkekler arada birbirbirleriyle yumruk yumruğa gelmek arzusuna kapılırdı (genellikle bunu yapmak için iyi bir nedenleri olurdu), ama bunu nadiren yaparlardı. Bir kavga kopacak olsa, herkes anında ayırmak için işe karışır ve sorun ortak arabuluculukla çözülürdü.[35]

Köyler ise tam aksine, tahkim edilmişti, çeşitli yaş grupları askeri birim olarak seferber edilebiliyordu. Burada ve sadece burada, organize şiddet ortaya çıkıyor. Evet, köylüler arasındaki kavgalar mutlaka kadınlar için yapılırdı (Douglas'ın konuştuğu herkes, yetişkin erkeklerin başka herhangi bir yerde başka bir şey uğruna adam öldürebileceğine inanmadıklarını dile getirmişlerdir). Ama köyler söz konusu olduğunda, kavga gerçek bir savaş halini alıyordu. Başka bir köyün yaşlıları birinin rehine talebini yerine getirmezse, o köyün genç erkekleri bir baskın tertip ederek kızı kaçırır veya başka bir genç kadını ortak eşleri olmak üzere alıp götürürdü. Bu ölümlere ve yeni tazminat taleplerine yol açabiliyordu. "Arkasında güç desteği olduğu için" diyor Douglas isteksizce, "köy rehinelerinin isteklerine karşı daha az uzlaşmacı olmayı göze alabiliyordu."[36]

Bu aynı zamanda tam olarak, şiddet potansiyelinin işe karıştığı, hayatın değeri ile para arasında inşa edilmiş değerin aniden yerle bir olduğu noktadır.

> Bazen, iki klan talep edilen kan tazminatında anlaşmazlığa düştüğünde, talep eden tarafın, karşıtlarından istediği şeyi alma umudu olmayabilir. Politik sistem bir adama (veya klana), başka birinden talep ettiği şeyi alması için fiziksel şiddet kullanmak veya bir üst otoriteye başvurmak gibi doğrudan bir imkân sunmaz. Bu durumda adam, rehine-kadına ilişkin talebinden vazgeçmek yerine, mümkünse bunun maddi olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

karşılığını almaya hazırdır. Olağan prosedür, davalılarından talep hakkını, rehineyi kuvvet kullanarak alabilecek tek gruba, yani köye satmaktır.

Hakkını köye satmak zorunda kalan adam, onlardan yüz rafya dokuma veya beş boya çubuğu talep eder. Köy bunu ya hâzinesinden alarak verir veya mensuplarından ödünç alır, böylece rehine alma hakkına kendisi sahip olur.[37]

Adam parayı aldıktan sonra hakkı biter, artık hakkı satın almış olan köy, ihtilaf konusu kadına el koymak üzere bir baskın düzenlemeye girişecektir.

Başka bir ifadeyle, *ancak* denkleme şiddetin girdiği anda, insanların satılması ve satın alınması sorusu ortaya çıkar. Zor kullanma, tercihler, yükümlülükler, beklentiler ve sorumluluklar gibi insan ilişkilerini belirleyen sonu gelmez labirenti ortasından kesebilme yeteneği, Leleler'in tüm ekonomik ilişkilerinin ilk kuralının ortadan kaldırılmasını da mümkün kıldı: insan hayatı, asla başka fiziksel nesnelerle değil, ancak başka bir insan hayatıyla değiş tokuş edilebilir. Önemli olan şuydu, ödenen meblağ -yüz adet dokuma ya da eşit değerde boya ağacı- aynı zamanda bir kölenin fiyatı olmuştu.[38] Köleler, söylediğim gibi, savaş tutsaklarıydı. Anlaşıldığı kadarıyla pek fazla köle olmamıştı; Douglas 1950'lerde, yani bu uygulama kaldırıldıktan yaklaşık yirmi beş yıl sonra, kölelerin torunlarından sadece ikisini bulabilmişti.[39] Ama sayılar önemli değildir. Bunların var olması bile bir emsal teşkil eder. İnsan hayatı, bazen sayısallaştırılabilirdi; ama A=A (bir hayat eşittir bir başka hayat) formülünden A=B (bir hayat=yüz adet dokuma) formülüne geçebiliyorsak, bu noktada eşitlik artık mızrağın ucunda demektir.

Et Borcu (Tivler)

Leleler'in üzerinde bu kadar ayrıntılı olarak durmamın sebebi, "insani ekonomi" terimini neden kullandığımı, böyle bir ekonomide nasıl yaşandığını, insanların günlerinin ne tür dramlarla dolu olduğunu ve bütün bunların ortasında paranın nasıl bir işlevi olduğunu biraz olsun açıklamaktı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Leleler'in paraları, dediğim gibi, mükemmel bir sosyal para örneğidir. Bir erkeğin veya bir kadının hayatındaki en önemli anları, her ziyareti, her vaadi işaretlemek için kullanılırdı. Tabii burada, hangi nesnelerin para olarak kullanıldığı da önemlidir. Rafya dokuması, giysi için kullanılırdı. Douglas'ın zamanında, insanların üstlerine giymek üzere kullandıkları en önemli şeydi; boya ağacı çubukları da kozmetik olarak kullanılan kırmızı macunun -hem kadınlar hem erkekler tarafından her gün kendilerini güzelleştirmek için makyaj malzemesi olarak kullanılan en önemli maddenin- kaynağı idi. Yani bunlar, insanların fiziksel görüntüsünü biçimlendirmek, onları etraflarındakilere olgun, aklı başında, çekici ve saygın göstermek için kullanılan malzemelerdi. Çıplak bir vücudu doğru dürüst bir sosyal varlığa dönüştürüyorlardı.

Bu bir tesadüf değildir. Aslında, insani ekonomiler diye adlandırdığım toplumlarda olağanüstü yaygındır. Para başlangıçta her zaman insanları süslemek için kullanılan nesneler arasından ortaya çıkar. Boncuklar, deniz kabukları, tüy, köpek veya balina dişi, altın ve gümüş, bunun çok bilinen örnekleridir. İnsanları daha ilginç, dolayısıyla da daha güzel göstermek dışında başka bir işe yaramazlar. İlk bakışta Tivler tarafından kullanılan pirinç çubuklar istisna gibi gelebilir, ama aslında değildir: Bunlar esas olarak mücevher imalatında hammadde olarak ya da bükülüp halka yapılarak danslarda takılmak üzere kullanılır. İstisnalar vardır (örneğin sığır), ama genel kural olarak, ancak hükümetlerin, daha sonra da piyasaların ortaya çıkmasıyla arpa, peynir, tütün veya tuz gibi paraları görmeye başlarız.[40]

Bu aynı zamanda, genellikle insani ekonomileri temsil eden fikirlerin özel bir biçimde ilerlemesini anlatır. Öte yandan insan hayatı soyut bir değerdir. Eşdeğerlisinin olması mümkün değildir. Bir hayat verildiğinde veya alındığında, borç mutlaktır. Bazı yerlerde bu prensip gerçekten kutsal sayılır. Daha büyük sıklıkla, bunun yerine bazı ayrıntılı oyunlar geçmiştir, örneğin Tivlerin can vermeyi, Leleler'in can almayı, karşılığı ancak başka bir insan vermekle ödenebilecek borç saymaları gibi. Her iki durumda da, uygulama sonunda olağanüstü karmaşık bir oyunun kurulmasıyla biter, bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

oyunda erkekler kadınları ya da en azından kadınların doğurganlığı üzerindeki haklarını değiş tokuş ederler.

Ama bu zaten bir tür açılıştır. Oyun bir kez başlayınca, ikame prensibi bir kez yürürlüğe girince, bunu genişletme ihtimali her zaman var oldu. Bu başladığı zaman, insan yaratma üzerine kurulu borç sistemi -burada bile- aniden onları yok etme aracı oldu.

Örneğin, tekrar Tivler'e ödenelim. Okuyucu hatırlayacaktır, bir adamın karısına karşılık verecek bir kız kardeşi veya vasisi olduğu biri yoksa, ana babasını ve vasilerini para hediye ederek razı edebiliyordu. Bununa birlikte, bu eş hiçbir zaman gerçekten adama ait kabul edilmiyordu. Burada çarpıcı bir istisna vardı. Adam, uzak bir diyardan baskın yapılarak kaçırılan bir kadını köle olarak satın alabilirdi.[41] Ne de olsa kölelerin aileleri yoktu ya da yokmuş gibi kabul edilebilirdi; sıradan insanların dışarıya karşı kimliklerini kazandıkları karşılıklı yükümlülükler ve borçlar ağından zorla dışarı çıkarılmışlardı. İşte bu nedenle, satın alınabilir ve satılabilirlerdi.

Bununla birlikte, satın alınan eş, evlendikten sonra kısa zamanda yeni bağlar kurardı. O artık köle değildi, çocukları tam anlamıyla meşruuydu - hatta, sürekli pirinç çubuk ödemesi karşılığında elde edilen bir eşin çocuklarından da meşru.

Belki de genel bir prensip var: insani bir ekonomide, bir şeyi satılabilir hale getirmek için, önce kendi bağlamından koparmak gerekiyor. İşte kölelerin durumu aynen budur: kendilerini var eden topluluktan çalınmış insanlar. Yeni girdikleri toplumun yabancıları olan kölelerin artık anneleri, babaları, herhangi bir akrabaları yoktur. İşte bu yüzden satın alınabilir, satılabilir, hatta öldürülebilirler, çünkü *tek* bağlantıları, sahipleriyle bağlantılarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla, bir Lele köyünün baskın düzenleme ve yabancı bir topluluktan kadın kaçırma yetenekleri, kadınları para karşılığı alıp satmaya başlama yeteneklerinin anahtarı olmuştur - ancak onlar bile, bunu çok sınırlı bir ölçüde yapabiliyorlardı. Ne de olsa, akrabaları çok uzakta değildi, gelebilirler ve bir açıklama isteyebilirlerdi. Eninde sonunda, birisinin çıkıp

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

herkesin razı olabileceği bir düzenleme önermesi gerekiyordu.[42]

Yine de, burada bundan fazla bir şey olduğunda ısrar edeceğim. Literatürün çoğunun yarattığı izlenime göre, Afrikalı toplumların çoğunun aklından hiç çıkmayan bir şey vardır; bu ayrıntılı borç ağının, işlerin biraz ters gitmesi durumunda kesinlikle korkunç bir şeye dönüşeceğinin farkındadırlar. Tivler bu noktada dramatik bir vakadır.

* * *

Antropoloji öğrencileri arasında Tivler, ekonomik hayatlarının, Paul ve Laura Bohannan adlı tanınmış etnografları tarafından üç ayrı "hesaplaşma alanı" diye adlandırılan bölümlere ayrılmış olmasıyla ünlüdür. Normalde gündelik ekonomik faaliyetler, daha çok kadınların işidir. Pazarları dolduran onlardır, bamya, fındık veya balık gibi küçük armağanlar vermek ve almak için yolları arşınlayanlar onlardır. Erkekler, daha önemli saydıkları şeylerle Tiv parası kullanılarak yapılan alışverişle ilgilidirler. Bu alışverişte kullanılan para iki türden oluşur, biri *tugudu* adı verilen, her tarafa ihraç edilen yerel olarak imal edilmiş kumaş, diğeri de büyük alışverişler için kullanılan ithal edilmiş pirinç çubuk desteleridir.[43] Bunlar bazı gösterişli ve lüks şeyler almak için kullanılabilirdi (inek, satın alınan yabancı eşler), ama daha çok siyasi ilişkilerde, şifacı tutmakta, büyü yaptırmakta, kült topluluklara giriş hakkı almakta alınıp verilirlerdi. Siyasi konularda, Tivler, Leleler'den çok daha tavizsiz eşitlikçiydiler: çok sayıda eşi olan başarılı yaşlı erkekler oğulları ve malikânelerinde yaşayan, kendilerine bağımlı kişiler üzerinde otorite sahibi olabilirlerdi, ama bunun dışında herhangi bir tür resmi siyasi örgütlenme yoktu. Sonuçta, tamamen erkeklerin kadınlar üzerindeki haklarından oluşan bir vesayet sistemi vardı. "Alanlar" kavramı bundan dolayı vardı. Prensipte, bu üç seviye -basit tüketim malları, erkeklere ait prestij nesneleri ve kadınlar üzerindeki haklar- birbirinden tamamen ayrıydı. Miktarı ne olursa olsun bamya ile pirinç çubuk alamazdınız, aynı şekilde prensip olarak kaç tane olursa olsun pirinç çubuk karşılığında bir kadın üzerinde tüm haklara sahip olamazdınız.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Pratikte, sistemle oynamanın yolları vardı. Diyelim ki bir komşunuz ziyafet veriyor ve elinde yeterli malzeme yok; birisi ona yardım eder, daha sonra usulünce, geri ödeme olarak bir veya iki demet pirinç çubuk ister. Bu dalavereyi yapmak, deyimde olduğu gibi "tavukları ineğe çevirmek", serveti ve prestiji, eş elde etmeye çevirmek, "sağlam bir yürek" gerektirir-yani girişimci ve karizmatik bir kişilik[44] Ama "sağlam bir yürek"in başka bir anlamı daha vardır. *Tsav* adı verilen belli bir biyolojik maddenin insan kalbinde büyüdüğüne inanılır. Belli insanlara çekicilik, enerji ve ikna gücü veren şey bu maddedir. Yani *tsav* hem fiziksel bir maddedir, hem belli kişileri başka insanların iradesine boyun eğdiren görünmez bir güçtür.[45]

Problem şuydu -o zaman yaşayan Tivler'in çoğu da bunun toplumları için bir problem olduğuna inanıyordu- bir insanın *tsav'ı* yapay yollarla da büyütülebiliyordu ve bu, ancak insan eti yemekle mümkündü.

Şunu hemen önemle belirtmek zorundayım, herhangi bir Tiv'in gerçekten yamyamlık yaptığına inanmak için hiçbir sebep yoktur. İnsan eti yemek fikri, onların çoğunu Amerikalılar kadar iğrendirir ve dehşete düşürürdü. Yine de yüzyıllar boyu, çoğu bazı komşularının -özellikle *de facto* siyasi lider olan önde gelen kişilerinin- aslında gizli yamyam olduğu şüphesini gerçekten içlerinde taşırlardı. *Tsav'*ını bu tür yöntemlerle büyüten erkekler, diye devam ediyor hikâye, olağanüstü güçler kazanırdı: uçabilmek, silahlardan etkilenmemek, geceleri ruhunu göndererek düşmanlarını öldürmek, öyle ki bu durumda kurbanları ölmüş olduklarını anlamayacaklar, yamyam şenlikleri için yakalanıncaya kadar şaşkın şaşkın etrafta dolanıp duracaklardı. Kısacası, dehşet verici büyücüler haline geleceklerdi.[46]

Mbatsav veya büyücüler topluluğu her zaman yeni üye bulmaya çalışırdı ve bunu yapmanın yolu insanları tuzağa düşürüp insan eti yedirmekti. Bir büyücü, öldürdüğü kendi yakın akrabalarının cesedinden bir parça koparır ve kurbanının yemeğine koyardı. Eğer adam bunu yiyecek kadar aptalsa, bir "et borcu" kontratı yapmış olurdu ve büyücüler topluluğu et borçlarının mutlaka ödenmesini sağlardı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Bir arkadaşınız veya yaşlı bir adam çok sayıda çocuğunuz, ya da kardeşiniz olduğunu fark edebilir ve hileyle sizi borç kontratına sokabilir. Sizi kendisiyle tek başına yemek yemek için evine davet eder, yemeğe başlamadan önce önünüze iki sos tabağı koyar, bunlardan birinde pişirilmiş insan eti vardır…

Yanlış tabaktan yerseniz, ama "sağlam bir yüreğiniz" -büyücü olma potansiyeliniz- yoksa hastalanır ve dehşetle koşarak evden kaçarsınız. Ama gizli bir potansiyeliniz varsa et sizin içinizde işlemeye başlar. O akşam, evinizin etrafını çığlık çığlığa bağıran kediler ve baykuşlar sarar. Havayı acayip sesler doldurur. Yeni alacaklınız karşınızda belirir, yanında belalı yoldaşları vardır. Öz kardeşini nasıl öldürdüğünü ve ikinizin birlikte nasıl yediğinizi anlatır, siz orada tombul ve sağlıklı akrabalarınızla birlikte otururken, yakınını kaybetmiş olmak düşüncesiyle acı çekiyormuş gibi yapar. Diğer büyücüler bütün bunların sizin kabahatiniz olduğunda ağız birliği yaparlar. "Sen belanı aradın, bela da gelip seni buldu. Şimdi gel ve yere yat, boğazını keseceğiz."[47]

Bir tek kurtuluş yolu vardır, kendi ailenizden birini rehin vermek. Bu mümkündür, çünkü yeni ve korkunç güçlere sahip olduğunuzu anlarsınız, ama bunların diğer büyücüler talep ettiğinde kullanılması gerekir. Kız ve erkek kardeşlerinizi, çocuklarınızı, birer birer öldürmek zorundasınızdır; bunların cesetleri büyücüler kurulu tarafından mezarlarından çalınacak, tekrar hayata döndürülüp yeterince şişmanlayıncaya kadar yaşatılacak, işkence edilecek ve tekrar öldürülecektir, sonra başka bir ziyafet için parçalanacak ve kızartılacaktır.

> Et borcu böylece devam edip gider. Alacaklılar sürekli gelir. Borçlunun arkasında *tsav'ı* çok güçlü adamlar yoksa, etrafındaki herkesi feda edinceye ve ailesi tükeninceye kadar et borcundan kurtulamaz. Sonra kendisi gider ve boğazlanmak üzere yere yatar, böylece sonunda borç ödenmiş olur.[48]

Köle Ticareti

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bir anlamda, burada ne olup bittiği açıkça anlaşılıyor. "Sağlam kalbi" olan erkekler güç ve karizmaya sahiptir; bunu kullanarak borcu dönüştürüp ellerine fazladan yiyecek geçmesini sağlayabilirler, servetleri sayesinde eşlere, rehinelere, kız çocuklarına sahip olurlar, böylece gittikçe büyüyen ailelerin reisleri olurlar. Ama tam da kendilerine bu imkânı sağlayan güç ve karizma, her an süreci tam tersine döndürmek, korkunç bir çöküşe yol açmak, et-borçları yaratmak suretiyle tüm ailenin yeniden yiyeceğe dönüşmesine sebep olma tehlikesini yaratır.

İnsan, birinin başına gelebilecek en kötü şey ne olabilir diye hayal edecek olsa, nerede olursa olsun, kendi çocuklarının cesetlerinden kesilmiş parçaları yemeye zorlanmak herhalde listenin başında olurdu. Yine de antropologlar yıllar boyunca şunu öğrendiler ki her toplumun zihnine kazınmış birbirinden biraz farklı korkulu rüyaları vardır ve bu farklar önemlidir. Vampirler, hortlaklar ya da et yiyen zombiler hakkındaki korku hikâyeleri, her zaman anlatıcıların, kabul etmek veya yüzleşmek istemedikleri, ama dile getirmekten de geri duramadıkları, kendi sosyal hayatlarının bazı yönlerini, korkutucu potansiyeli, birbirleriyle ilişki kurmaya alıştıkları yöntemleri yansıtır gibidir.[49]

Tiv örneğinde, bu ne olabilir? Tivler'ın otoriteyle önemli bir problemi olduğu açıkça görülüyor. Geniş bir alana yayılmış küçük yerleşim birimlerinde yaşıyorlardı, bunların her biri, bir tek yaşlı adam etrafında örgütlenmiş çok sayıda eş, çocuk ve çeşitli beleşçilerden oluşuyordu. Bu adamların her biri kendi biriminde hemen hemen mutlak hâkimiyete sahipti. Bunun dışında resmi bir siyasi yapı yoktu ve Tivler ateşli eşitlikçiydiler. Başka bir ifadeyle: bütün erkekler büyük ailelerin reisi olmak isterlerdi, ama her tür reislikten fazlasıyla kuşku duyarlardı. Yani, Tiv erkekleri gücün doğası hakkında o kadar ikircikli duygular taşırdı ki, bir adamın meşru bir üstünlük kazanmasını mümkün kılan niteliklerin, biraz ileriye giderse, adamı bir canavara dönüştürebileceğine inanırlardı.[50] Aslında, Tivler'ın büyük bir kısmı, yaşlı erkeklerin çoğunun büyücü *olduğuna*, genç biri öldüğü zaman, muhtemelen bir et-borcu ödediklerine inanırlar.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Gelgelelim şu açık seçik soruya hâlâ bir cevap yok: bütün bunlar neden borç terimleriyle dile getiriliyor?

* * *

Burada şu küçük hikâyeyi anlatmanın yeri geldi. Tivler'ın ataları Benue Nehri vadisine ve yakınlarındaki arazilere, bilindiği kadarıyla yaklaşık 1750'lerde -şimdi Nijerya adını taşıyan yerlerin Atlantik köle ticareti tarafından paramparça edildiği zamanlarda- gelmişlerdi. Eski hikâyelerde, Tivler'in, göç sırasında eşlerini ve çocuklarını çiçek hastalığı yaralarına benzeyecek şekilde boyadıkları, böylece baskın yapanların korkarak, onları kaçırmaktan vazgeçeceklerini düşündükleri anlatılır.[51] Ülke çapında ulaşım zorluğuyla ünlü, geniş bir alana yayıldılar ve -sonunda siyasi bir uzlaşmaya vardıkları- komşu krallıkların kuzeyden ve batıdan yaptıkları periyodik baskınlara karşı çok güçlü bir savunma hattı kurdular.[52]

Tivler, o zaman etraflarında olup biteni çok iyi biliyorlardı. Örneğin, kullanımın kısıtlı kalmasına ve böylece her tür amaç için para olarak kullanmasının önüne geçmeye çok dikkat ettikleri bakır çubukları düşünün.

Afrika'nın bu bölümünde bakır çubuklar yüzyıllardır para olarak kullanılmıştı ve en azından bazı yerlerde aynı zamanda sıradan ticari alışverişler için de kullanılmıştı. Bunu yapmak çok kolaydı: kırarak daha küçük parçalara ayrılabiliyor veya daha ince tellere dönüştürülüyor, bunlar bükülerek küçük halkalar yapılıyor, böylece gündelik pazar alışverişleri için son derece kullanışlı bozuk paralar elde ediliyordu.[53] Öte yandan on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar Tivland'da kullanılanlardan çoğu, Birmingham'daki fabrikalarda seri imalatla üretiliyor, merkezi Liverpool ve Bristol'de bulunan köle tüccarları vasıtasıyla Cross River'in ağzında yer alan Old Calabar limanı üzerinden ithal ediliyordu.[54] Cross River'in etrafındaki bütün bölgede -Tiv ülkesinin tam güneyine gelen bölge- bakır çubuklar gündelik para birimi olarak kullanılıyordu. Bunlar Tivland'a muhtemelen böyle girmişti; ya Cross River'den gelen gezgin satıcılar tarafından taşınmış veya Tiv tüccarları tarafından yurtdışı bağlantıları vasıtasıyla edinilmişti. Gelgelelim bütün bunlar, Tivler'ın bakır çubukları böyle bir para birimi olarak kullanmayı reddetmelerinin önemini iki misline çıkarıyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

1760'larda, belki de yüz bin Afrikalı yerlerinden koparılarak Cross River üzerinden Calabar'a ve yakın limanlara götürüldü, burada zincire vuruldular, İngiliz, Fransız veya diğer Avrupa gemilerine bindirildiler ve Atlantik üzerinden gönderildiler - Atlantik köle ticaretinin devam ettiği müddet boyunca Biafra'daki Bight'dan gönderilen yaklaşık bir buçuk milyon kölenin bir kısmı.[55] Bunların bazıları savaşlarda veya baskınlarda yakalanmış ya da düpedüz kaçırılmıştı. Bununla birlikte büyük çoğunluğu, borç nedeniyle götürülmüştü.

Burada köle ticaretinin organizasyonu hakkında bir şey açıklamak zorundayım. Atlantik köle ticareti, bir bütün olarak dev bir kredi düzenlemeleri ağıdır. Merkezleri Liverpool veya Bristol'de bulunan gemi sahipleri, yerel toptancılardan uygun kredi şartlarıyla mal alıyorlar, Antiller'deki ve Amerika'daki plantasyon sahiplerine köle satmak suretiyle (yine krediyle) kâr etmeyi planlıyorlardı, Londra'daki komisyoncular da şeker ve tütün ticaretinin kârlarıyla bu faaliyeti finanse ediyordu.[56] Gemi sahipleri mallarını Old Calabar gibi Afrika limanlarına naklediyorlardı. Calabar, ticari şehir-devletinin kusursuz bir örneğiydi, Avrupalı kıyafetleri giyen, Avrupa tarzı evlerde yaşayan, hatta bazı durumlarda çocuklarını okutmak için İngiltere'ye gönderen zengin Afrikalı tüccarların hâkimiyeti altındaydı.

Avrupalı tüccarlar oraya ulaştıklarında, mallarının değeri için limanda para işlevi gören bakır çubuklar cinsinden pazarlık yapıyorlardı. 1698'de Dragon adını taşıyan gemide bulunan bir tüccar malları için tespit etmeyi başardığı fiyatları şöyle not etmiş:

Bir demir çubuk	= 4 bakır çubuk
Bir torba boncuk	= 4 bakır çubuk
Beş *rangoe*[57]	= 4 bakır çubuk
Bir leğen No 1	= 4 bakır çubuk
Bir maşrapa	= 3 bakır çubuk
Bir yarda çarşaf	= 1 bakır çubuk
Altı bıçak	= 1 bakır çubuk
Bir bakır çan No: 1	= 3 bakır çubuk[58]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Elli yıl sonra ticaretin artmasıyla, Ingiliz gemileri bol miktarda kumaş (hem yeni kurulan Manchester fabrikalarının ürünleri, hem Hindistan'dan patiska), demir ve bakır eşya, bunların yanı sıra boncuk gibi muhtelif ürünler ve ayrıca bildiğimiz nedenlerle, önemli sayıda ateşli silah getirmekteydi.[59] Daha sonra mallar Afrikalı tüccarlara iletiliyordu (yine kredili olarak), onlar da nehrin yukarısına doğru, kendi acentelerine iletiyordu.

Görüldüğü gibi problem, borcun nasıl garanti edileceği idi. Ticaret olağanüstü aldatıcı ve vahşi bir işti, baskınla köle alıp getirenler kredi riski açısından pek güvenilir değildi - özellikle muhtemelen bir daha hiç görmeyecekleri yabancı tüccarlarla iş yaptıkları zaman.[60] Sonuç olarak bu sistem hızla gelişerek Avrupalı kaptanların teminat olarak rehine istemelerine dönüştü.

Burada bahsettiğimiz "rehine"ler, Leleler arasında karşılaştığımız türden kesinlikle farklıydı. Göründüğü kadarıyla, Batı Afrika'daki birçok krallıkta ve ticaret şehrinde, 1500'ler civarında Avrupalılar sahneye çıktıkları zaman rehinelik çoktan önemli değişiklikler geçirmişti - fiilen, bir tür borç köleliği haline gelmişti. Borç alanlar aile bireylerini kredinin teminatı olarak rehin veriyorlardı; rehineler alacaklıların evinde bağımlı kişiler olarak yaşıyor, tarlalarda çalışıyor, ev işlerini yapıyordu - kendileri kişi olarak teminat işlevi yaparlarken, emekleri de fiilen faizin yerini tutuyordu.[61] Rehineler köle değildi; köleler gibi ailelerinden koparılmıyorlardı; ama tam anlamıyla özgür de değildiler. Calabar ve diğer limanlarda, köle gemilerinin kaptanları mallarını Afrikalı meslektaşlarına peşin olarak verirken, teminat olarak rehine talep etmeyi âdet edindiler - örneğin teslim edilecek her üç köle için tüccarın kendi adamlarından iki kişi, tercihen aralarından en az birinin tüccarın kendi ailesinden olması şartıyla.[63] Bu pratikte tutsak almaktan farklı değildi, bazı zamanlar kaptanlar geciken sevkiyatı beklemekten bıkıp da bunun yerine rehineleri alıp gitmeye karar verdiklerinde büyük siyasi krizlere yol açmıştı.

Nehrin yukarısına doğru, borç rehineleri aynı zamanda ticarette önemli bir rol oynadı. Bu bölge, bu yönden biraz sıradışıydı. Batı Afrika'nın büyük kısmında, bu ticaret Dahomey veya Asante gibi büyük krallıklarda hızla savaşa ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

acımasız cezalar uygulamaya yol açıyordu - bu yöneticilerin adalet sistemiyle oynamak için çok kullandıkları bir araçtı, böylece hemen hemen her suça köleleştirme cezası verilebiliyor veya ölüm cezası verilen kişinin karısı ve çocukları köleleştiriliyor veya aşırı yüksek para cezaları verilerek ödeyemeyenler ve aileleri köle olarak satılabiliyordu. Bir başka yönden son derece açıklayıcı oldu, çünkü daha büyük hükümet yapılarının olmaması, gerçekte ne olup bittiğinin daha kolay görülmesini sağladı. Yaygınlaşan şiddet iklimi, mevcut insani ekonomilerin bütün kurumlarının sistematik yozlaşmasına yol açtı, bunlar dev bir yıkım ve insanlıktan çıkarma aygıtına dönüştüler.

Cross River bölgesinde, bu ticaret iki evreden geçmiş gibi görünüyor. İlk dönem mutlak bir terör ve uç noktada kaos dönemiydi, sık sık baskınlar yapılıyordu, yalnız başına yolculuk yapan herhangi biri etrafta dolaşan haydut çeteleri tarafından kaçırılmak ve Calabar'a satılmak tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu. Çok geçmeden köyler terk edildi; çoğu insan ormanlara kaçtı; erkekler tarlalarda çalışmak için silahlı gruplar kurmak zorunda kaldılar.[64] Bu dönem nispeten kısa sürdü. İkinci dönem, bölgenin her yerinde düzeni yeniden sağlamayı vaat eden yerel tüccar derneklerinin temsilciliklerinin kurulmasıyla başladı.[64] Bunlardan en ünlüleri kendilerine "Tanrının Çocukları" adını veren Aro Konfederasyonu idi.[65] Ağır silahlar taşıyan paralı askerlerinin ve Arochukwu'daki ünlü Kâhinin desteğiyle, yeni ve sertliğiyle ün kazanmış bir adalet sistemi kurdular.[66] Adam kaçıranlar yakalandı ve kendileri köle olarak satıldı. Yollarda ve çiftliklerde güvenlik yeniden sağlandı. Bu sırada Aro, bölgenin yaşlılarıyla işbirliği yaparak ritüel yasalarını ve cezaları içeren o kadar kapsamlı ve sıkı kurallar oluşturdu ki, herkes sürekli bunları ihlal etmek tehlikesi ile karşı karşıyaydı.[67] Bunlardan birini ihlal eden kişi, kıyıya götürülmek üzere Arolara teslim ediliyor, suçlayanlara da fiyatları bakır çubuk cinsinden ödeniyordu.[68] O zamana ait bazı kayıtlara göre, karısından hoşlanmayan ve pirinç çubuğa ihtiyacı olan bir adam, herhangi bir anda kadını satmak için bir sebep ileri sürebilirdi ve köyün yaşlıları da -kârdan pay alanlar-hemen hemen her zaman bunu kabul ederdi.[69]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Tüccar derneklerinin en zekice hilesi ise Ekpe adlı gizli bir topluluğun yayılmasına yardım etmekti. Ekpe, görkemli maskeli gösterilere sponsorluk yapmakla ve üyelerini sırlar âlemine sokmakla ünlüydü, ama aynı zamanda borç yaptırımı için gizli bir mekanizma rolü oynardı.[70] Örneğin Calabar'da, Ekpe topluluğunun her tür yaptırımı uygulama gücü vardı, boykottan başlayarak (üyelerin tümünün borcunu ödemeyen borçlu ile ticaret yapması yasaklanırdı), para cezasına, mallara el koymaya, tutuklamaya ve son olarak ölüm cezasına kadar - kurbanların en talihsizleri ise ağaçlara bağlanıp alt çeneleri kesilerek bırakılırdı, diğerlerine ibret olsun diye.[71] Özellikle zekice olan şey şuydu, bu topluluklar her zaman herkesin ortak olmasına, aidatı ödeyebiliyorlarsa ilk dokuz kademeye kadar yükselmesine izin veriyordu - bunun bedeli de, tabii tüccarların sattığı pirinç çubuklar cinsinden belirleniyordu. Calabar'da kademenin aidat çizelgesi şöyle bir şeydi:[72]

1. Nyampi 2. Oku Akana 3. Brass 4. Makanda 5. Makara	3 00 kutu pirinç çubuk, her biri £ 2,9 s = ilk dört derece için £ 735.
6. Mboko Mboko 7. Bunko Abonko 8. Mboko Nva Ekpo 9. Ekpe	Alt derecelerin her biri için 50 kutu pirinç çubuk

Başka bir deyişle, oldukça pahalıydı. Ama üyelik kısa zamanda her yerde şeref ve ayrıcalığın birinci alameti haline geldi. Giriş aidatı küçük ve ücra topluluklarda tabii daha azdı, ama etkisi yine aynıydı: binlerce insan eninde sonunda tüccarlara borçlu duruma düşüyordu, ya katılım için gereken aidat ya da sattıkları ticari mallar için (en çok Ekpe gösterilerinde giyilecek kostümlerde ve süslemelerde kullanılacak kumaş ve metaller için - böylece borçlar, kendi yaptırımlarından bizzat kendileri sorumlu hale gelmişti. Bu borçlar da düzenli olarak, sözümona rehine olarak verilen insanlarla ödeniyordu.)

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bu pratikte nasıl işliyordu? Yerine göre epeyce değişiklik gösterdiği sanılıyor. Örneğin, Cross River'in üst tarafında uzak bir bölge olan Afikpo'da, günlük işlerin -örneğin yiyecek almak- Tivler'de olduğu gibi yapıldığını okuyoruz: "alım satım yapılmaksızın veya para kullanılmaksızın." Tüccar dernekleri tarafından tedarik edilen pirinç çubuklar köle almak ve satmak için kullanılırdı, ama bunun dışında en çok sosyal para birimi olarak kullanılırdı, "armağanlar için, cenazelerde ödeme yapmak için, unvanlar için ve diğer törenler için."[73] Bu ödemelerin, unvanların ve törenlerin çoğu, tüccarların bölgeye getirmiş olduğu gizli topluluklarla bağlantılıydı. Bütün bunlar biraz Tivlefin düzenlemelerine benziyor, ama tüccarların varlığı, etkilerinin çok farklı olmasına yol açmıştı:

> O zamanlar, Cross River'in üst bölgelerinde birisinin başı derde girerse ya da borçlanırsa, çocuklarının birini veya birkaçını yahut ailesini, hatta evinde yaşayanların bazılarını, köyüne düzenli aralıklarla gelen Akunakuna tüccarlarından birine "rehin" olarak verirdi. Ya da, komşu köylere baskın yapar, bir çocuk kaçırır ve onu talip olan bir alıcıya satardı.[74]

Bu pasajı anlamak için, borçluların aynı zamanda, gizli topluluklara üyelikleri gereği, tahsilatçı olduğunu bilmek gerekir. Çocuğu kaçırmak, bütün Batı Afrika'da geçerli olan yerel *"pan yarring"* uygulamasına bir referanstır, bu uygulamaya göre verdiği borcu geri alamayan alacaklılar, bir grup silahlı adamla borçlunun bulunduğu topluluğa sızar ve kolayca alınıp götürülebilecek ne varsa -insan, mal, ev hayvanı- el koyar, sonra teminat olarak elinde tutardı.[75] Bu insanların veya malların borçluya, hatta borçluların akrabalarına ait olup olmaması önemli değildi. Komşunun keçisi veya çocuğu da işe yarardı, çünkü bütün mesele parayı borçlu olan kişiye toplumsal baskı uygulamaktı. William Bosman'ın belirttiği gibi, "Borçlu, dürüst bir adamsa ve borç adil bir borçsa, derhal hemşerilerini kurtarmak üzere alacaklılarına borcunu ödemek için harekete geçerdi."[76] Merkezi bir otoritenin olmadığı, insanların kendi topluluklarının diğer mensuplarına karşı büyük bir sorumluluk hissettikleri, buna karşın yabancılara karşı çok az sorumluluk hissettikleri bir ortamda, bu gerçekten mantıklı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bir yöntemdi. Yukarıda bahsedilen gizli topluluk olayında ise borçlu tahminen, kendi ailesinin bireylerini vermek zorunda kalmamak için, kendi -gerçek veya hayali- borçlarını, organizasyonun dışındakilere havale ediyordu.[77]

Bu yöntemler her zaman işe yaramazdı. Borçlular sık sık kendi çocuklarından ve evinde yaşayanlardan daha çok sayıda rehine vermek mecburiyetinde kalır, nihayet kendilerini rehine olarak vermekten başka çareleri kalmazdı.[78] Tabii köle ticareti arttıkça, "rehineliğin" sadece adı kaldı. Rehinelerle köleler arasındaki fark büyük ölçüde kayboldu. Borçlular, kendilerinden önce ailelerinin başına geldiği gibi Aro'ya, ondan sonra İngilizlere teslim edildiler, en sonunda da zincire ve prangaya vurularak küçücük köle gemilerine üst üste yığıldılar ve denizaşırı plantasyonlara satılmak üzere gönderildiler.[79]

* * *

Demek ki Tivler, kuşkulanmayan kurbanlarını borç tuzağına düşüren sinsi bir gizli organizasyon inancına takılıp kaldılarsa, böylece kendi çocuklarının, sonunda da kendilerinin bedenleriyle ödenecek borçların yaptırımcısı haline geldilerse - bunun bir sebebi, kelimenin tam anlamıyla bunun birkaç yüz mil uzakta insanların başına gelmesiydi. "Et borcu" deyiminin kullanılması da hiç yakışıksız değildi. Köle tacirleri kurbanlarını ete indirgemiş olmayabilirler, ama onları bedenlerinden başka hiçbir şeyleri kalmayacak hale getirdikleri kesindir. Köle olmak, insanın ailesinden, yakın akrabalarından, arkadaşlarından ve topluluğundan koparılıp alınması, isminden, kimliğinden ve saygınlığından, bir insanı sadece emirleri anlayan bir makineden farklı kılan her şeyden yoksun bırakılması demekti. Kölelerin çoğuna kalıcı insani ilişkiler kurma fırsatı da verilmezdi. Çoğunun sonu, Karayipler'de veya Amerika'da tam anlamıyla ölümüne çalıştırılmak olurdu.

Dikkate değer olan, yapılan bütün bu işlerin, cesetlerin topraktan çıkarılmasının, insan hayatının en yüksek değere sahip olduğu, hiçbir şeyin onunla kıyaslanmayacağı prensibi üzerine kurulmuş olan insani ekonomi mekanizması vasıtasıyla yapılmış olmasıdır. Aksine, aynı kurumların tümü -giriş aidatları, suç ve cezanın hesaplanma yöntemleri, sosyal

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

para birimleri, borç rehineliği- kendi karşıtlarına dönüştü; makine olduğu gibi tersine çevrildi ve Tivler'in de algıladığı gibi, insanoğlunun yaratılması için tasarlanmış mekanizma ve donanımlar, kendi üstlerine yıkıldı ve mahvolmalarına sebep oldu.

* * *

Okuyucuda, burada anlattığım şeylerin herhangi bir açıdan Afrika'ya özgü olduğu gibi bir izlenim bırakmak istemem. İnsani ekonomilerin ticari olanlarla temasa geçtiği her yerde aynı şeyleri görebiliriz (özellikle de, ileri askeri teknolojiye ve insan emeği için doymak bilmez talebe sahip ticari ekonomilerde).

Güneydoğu Asya'da dikkat çekici derecede aynı şeyler gözlemlenebilir, özellikle büyük krallıkların uç bölgelerinde yaşayan dağ ve ada halkları arasında. Bölgenin önde gelen tarihçisi Anthony Reid'in dikkat çektiği gibi, uzun süre Güneydoğu Asya'nın tümünde emek gücü, her şeyden önce borç köleliği ilişkileri vasıtasıyla organize edildi.

> Paranın çok az nüfuz ettiği nispeten basit toplumlarda bile, ritüeller için önemli harcamalar yapılması gerekir - evlenirken başlık parası ödenmesi ve aile bireylerinden biri öldüğünde buffalo kesilmesi gibi. Yoksulların zenginlere borçlanmasının en yaygın sebebinin bu ritüel ihtiyaçları olduğu pek çok yerde belirtilmektedir…[80]

Örneğin, Thailand'dan Sulawesi'ye kadar uzanan bölgede tespit edilen bir uygulamaya göre, birkaç yoksul erkek kardeş, aralarından birinin evlenme masrafları için bir sponsora başvurur. Ondan sonra bu adam, "efendi" olarak adlandırılır. Bu daha ziyade bir hami-müvekkil ilişkisine benzer: erkek kardeşler ara sıra muhtelif işler yapmak zorunda kalabilir ya da etrafa karşı iyi bir izlenim bırakmak istediği durumlarda maiyeti gibi davranmaları gerekebilir - hepsi bu kadar. Yine de efendi onların çocuklarının sahibidir ve "kölesi yükümlülüklerini yerine getirmezse, kendisinin vermiş olduğu eşi geri alabilir".[81]

Başka yerlerde de Afrika'dakine benzer hikâyeler işitiyoruz - kendilerini veya aile bireylerini rehine olarak veren, hatta kendilerini kölelik riskine sokan köylülerin,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

cezaların mutlaka ağır para cezası şekline dönüştüğü ülkelerin hikâyeleri. "Tabii sık sık bu para cezalarının ödenmediği olurdu ve ceza verilen adam, genellikle kendisine bağlı adamlarıyla birlikte, hükümdarın, zarar gören tarafın veya kendisinin adına para cezasını ödeyebilecek biri varsa onun kölesi haline gelirdi.[82] Reid, bunların çoğunun nispeten masum şeyler olduğunda ısrar ediyor - aslında yoksul kişiler acilen zengin bir adamın borçlusu olmak amacıyla kredi alabilirler, böylece zengin adam onlara zor zamanlarda yiyecek, barınak ve bir eş temin edebilirdi. Bunun olağan anlamıyla "kölelik" olmadığı açıktı. Tabii, hami olan adam, diğerine bağlı adamlardan bazılarını, Majapahit veya Ternate gibi uzak bir şehirdeki kendi alacaklılarına göndermeye karar vermediği sürece; böyle bir durumda kendilerini, herhangi bir köle gibi, bir asilzadenin mutfağında veya biber plantasyonunda ter dökerken bulabilirlerdi.

Bu noktayı vurgulamak önemli, çünkü köle ticaretinin etkilerinden biri de, aslında Afrika'da yaşamış olmayan insanlarda, bu kıtanın düzelmesi imkânsız ölçüde şiddet dolu, vahşi bir yer olduğu imajının yaratılmasıdır - öyle bir imaj ki orada yaşayan insanlar üzerinde bile vahim etkileri olmuştur. Dolayısıyla, genellikle kutupsal karşıtını temsil eden bir yerin tarihini ele almak uygun olabilir: Bali, ünlü "on bin tapınak ülkesi" - antropoloji metinlerinde ve turist broşürlerinde genellikle, bütün günlerini sadece çiçek düzenlemesi ve senkronize dans gösterileri yaparak geçiren, uysal, düşsel sanatçıların yaşadığı bir yer gibi tasvir edilen ada.

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, Bali henüz bu ünü kazanmamıştı. O zamanlar, hemen hemen sürekli savaş durumunda yaşayan, birbiriyle didişip duran bir düzine küçük krallığa bölünmüştü. Aslında, yakınındaki Java'ya yerleşmiş Hollandalı tüccar ve memurlar arasındaki şöhreti, bugünkünün tam tersiydi. Balililer, servetlerini neredeyse tamamen kendi uyruklarını yabancılara gönüllü olarak satmak suretiyle kazanmış, yozlaşmış, afyon bağımlısı asillerin yönettiği kaba ve saldırgan bir halk olarak bilinirdi. O zamanlar Java tamamen Hollanda'nın yönetimindeydi, Bali büyük ölçüde insan ihraç eden bir depoya dönüştürülmüştü - özellikle genç Balili kadınlar bölgedeki şehirlerde hem fahişe, hem kapatma olarak çok revaçtaydı.[83] Ada köle ticaretine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sürüklenince, adanın neredeyse tüm sosyal ve siyasi sistemi, kadınların zorla çekip çıkarılmasını sağlayan bir aygıta dönüştü. Köylerde bile, normal evlilikler "kaçırarak evlenme" şekline dönüştü - bazen âşıkların sözde birlikte kaçmaları, bazen gerçekten zorla kaçırma, bu durumda kaçıran kişi, uğraşmaktan vazgeçmeleri için kadının ailesine para ödüyordu.[84] Bir kadın gerçekten önemli biri tarafından ele geçirilmişse, hiçbir tazminat önerilmiyordu. 1960'lara kadar yakın zamanlarda, yaşlılar, eskiden genç ve güzel kadınların aileleri tarafından gizlendiklerini hatırlıyorlardı,

> tapınak festivallerine sunulmak üzere, kraliyet nöbetçilerinin uzaktan dikkatini çekecek kadar büyük armağanlar taşımalarını yasaklıyorlardı, çünkü sarayın iyi korunan, erkek ziyaretçilerin gözlerini ayak seviyesinden yukarı kaldıramadıkları kadınlara mahsus bölümlere kapatılma tehlikesi vardı. Bir kızın, rajanın aşağı kasttan meşru eşi *(penawing)* olma şansı çok azdı… Birkaç yıl süreyle cinsel hizmet verdikten sonra, köleye yakın bir hizmetçi konumuna indirilirdi.[85]

Ya da, böyle bir pozisyona yükselmeyi başarırsa, yüksek kasttan eşler kızı rakip olarak görmeye başlar, kız ya zehirlenir ya da kendini denizaşırı yerlere gönderilmiş, Jogjakarta'da Çinlilerin çalıştırdığı genelevde askerlere hizmet ederken, Hint Denizinde Reunion Adasında Fransız plantasyon sahiplerin evinde çarşafları değiştirirken bulabilirdi.[86] Bu arada kraliyetin hukuk kuralları tamamen bilinen yöntemlerle yeniden yazılmıştı, yalnız bir istisna vardı ki kanunun gücü her şeyin üstünde ve açıkça kadınlara karşı yönlendirilmişti. Köle yapılacak ve götürülecek olanlar yalnız suçlular ve borçlular değildi, aksine evli erkeklere karılarını bırakma yetkisi verilmişti, bu durumda kadın yerel yöneticinin, istediği şekilde kullanacağı malı oluyordu. Hatta erkek çocuk doğurmadan önce kocası ölen bir kadın, dış ülkelere satılmak üzere saraya teslim ediliyordu.[87]

Adrian Vickers'in açıkladığı gibi, Bali'nin ünlü horoz dövüşleri bile başlangıçta -antropoloji birinci sınıf öğrencilerinin çok iyi bildiği- kraliyet mahkemeleri tarafından insanların mal olarak alınmasının bir yolu olarak teşvik edilmiştir:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Krallar bile, başkentlerinde geniş çaplı horoz dövüşleri düzenleyerek insanların borca girmesine yardım ettiler. Heyecan verici bu sporun teşvik ettiği tutku ve taşkınlık, birçok köylünün paralarının yeteceğinden daha fazla bahse girmesine yol açıyordu. Her tür kumarda olduğu gibi, büyük bir servet kazanma umudu ve yarışma havası az kişinin gücünün yeteceği tutkuları ateşliyor, böylece günün sonunda son horozun göğsüne son darbe indirildiği zaman, birçok köylünün artık geri döneceği bir evi ve ailesi kalmamış oluyordu. Kendileri, eşleri ve çocukları Java'ya satılacaklardı.[88]

Şiddet Üzerine Düşünceler

Ben bu kitaba bir soru sorarak başladım: insanlar arasındaki ahlaki yükümlülükler nasıl borç olarak düşünülmeye başlıyor ve aksi durumda son derece ahlak dışı bulunabilecek davranışları haklı göstermekle sonuçlanıyor?

Bu bölüme şöyle bir cevap önererek başladım: ticari ekonomiler ile benim "insani ekonomiler" adını verdiğim ekonomiler -yani paranın esas olarak, sosyal para olarak, bir şeyler satın almaktan ziyade insanlar arasındaki ilişkileri yaratmak, sürdürmek veya koparmakta rol oynadığı ekonomiler- arasında bir ayırım yaparak. Rosabé'nin çok ikna edici biçimde gösterdiği gibi bu, sosyal para türlerinin özgün bir niteliğidir: bunlar asla tam olarak insanlarla eşdeğerli olamazlar. Aksine, insanoğlunun asla herhangi bir şeyle eşdeğerli olamayacağını sürekli hatırlatırlar - son noktada, birbirleriyle bile. Bu, kan davalarının en temel gerçeğidir. Hiç kimse kardeşini öldürmüş bir adamı gerçek anlamda affedemez, çünkü her kardeş emsalsizdir. Hiç kimse onun yerini tutamaz - kardeşinizin ismi ve statüsü verilen başka bir adam veya kardeşinizin adı verilecek bir oğul doğuracak bir cariye ya da günün birinde onun ölümünün intikamını almakla yükümlü bir çocuk doğuracak bir hayalet eş bile.

İnsani ekonomilerde, her insan benzersizdir, kıyaslanamaz bir değer taşır, çünkü herkes diğer insanlarla ilişkilerin benzersiz bir bağlantı noktasıdır. Bir kadın bir kız evlat, kız kardeş, sevgili, rakip, arkadaş, anne, akran ya da birçok farklı şekilde birçok farklı insana yol gösteren biri olabilir. Her ilişki

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

benzersizdir, ilişkilerin rafya kumaş veya bakır tel gibi onlara has nesnelerin alınıp verilmesiyle sürdürüldüğü bir toplumda bile. Bir anlamda bu nesneler kişiyi kendisi yapan şeylerdir - sosyal para olarak kullanılan şeylerin aynı zamanda giyinmek ve süslenmek için kullanılması, insana başkalarının gözünde kimlik kazanmasına yardım etmesi olgusunun gösterdiği gibi. Yine de, aslında bizi biz yapan şey nasıl giysilerimiz değilse, rafya verip almakla ayakta tutulan bir ilişki de, her zaman bundan daha fazlasıdır. Yani rafya, mutlaka daha az bir şeydir. Bu yüzden Rospabé'nin, bu ekonomilerde paranın asla bir insanın yerini tutamayacağını vurgularken haklı olduğunu düşünüyorum: para, şu gerçeğin, borcun hiçbir zaman ödenemeyeceği gerçeğinin onaylanmasının bir yoludur. Ama bir kişinin başka bir kişinin yerine geçebileceği, bir kız kardeşin bir başkasıyla eşit olabileceği kavramı da tartışılmayacak kadar açık değildir. Bu anlamda, "insani ekonomi" terimi iki ucu keskin bir bıçaktır. Bunlar, ne de olsa, *ekonomidir,* yani niteliklerin niceliklere indirgendikleri, kazanç ve kayıp hesaplamalarına imkân veren değiş tokuş sistemleridir - bu hesaplamalar 1 = 1 (kız kardeşlerin değiş tokuşunda olduğu gibi) ya da 1 - 1 = sıfır (kan davasında olduğu gibi) şeklinde olsa bile.

Bu hesaplanabilirlik nasıl oluşuyor? İnsanları birbiriyle aynı gibi görmek nasıl mümkün oluyor? Lele örneği bize bir ipucu veriyor: insanoğlunu bir mübadele aracı yapmak, bir kadını bir diğeriyle eşdeğerli hale getirmek, her şeyden önce onları bağlamından koparmayı gerektirir; yani onu kendisi yapan, ilişkiler ağında yer aldığı benzersiz kesişme noktasından koparmak ve toplanıp çıkarılabilen türsel bir değer, borcu ölçmek için kullanılabilen bir araç haline dönüştürmek gerekir. Bu, belli bir şiddet gerektirir. Kişiyi bir boya ağacı çubuğuyla eşitlemek, daha fazla şiddet gerektirir, kendi bağlamından tamamen koparıp köle haline getirmek ise çok fazla, sürekli ve sistematik şiddet gerektirir.

Açık konuşmam gerek. "Şiddet" kelimesini metaforik anlamda kullanmıyorum. Sadece kavramsal şiddetten bahsetmiyorum, kelime anlamıyla kırık kemik ve morarmış et tehlikesinden; yumruk ve tekmelerden bahsediyorum; tıpkı antik Ibranilerin kız evlatlarının "bağlanmış" olduklarını söylerken şiirsel bir ifade kullanmadıkları, aksine kelime anlamıyla ip ve zincirlerden söz ettikleri gibi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Çoğumuz şiddet hakkında düşünmekten pek hoşlanmayız. Modern şehirlerde göreceli rahat, güvenli hayatlar yaşayacak kadar şanslı olanlar, ya hiç yokmuş gibi davranmaya, var olduğu hatırlatıldığında ise, "uzaklardaki" o büyük dünyayı, yardım etmek için pek bir şey yapılamayacak, korkunç, vahşi bir yer olarak niteleyip unutmaya yatkındırlar. Her iki eğilim de bize, kendi gündelik varlığımızın bile ne ölçüde şiddet tarafından ya da en azından şiddet tehdidi tarafından tanımlandığını düşünmemize engel olur (daha önce söz ettiğim gibi, gerektiği gibi onaylanmış bir kimlik belgeniz yoksa, üniversite kitaplığına girme hakkınız olduğuna ısrar ettiğinizde neler olacağını bir düşünün) ve savaş, terörizm ve şiddet suçları gibi şeylerin önemini -ya da en azından sıklığını- abartmamıza yol açar. İnsan ilişkilerinin çerçevesini oluşturmakta zor kullanmanın rolü, "geleneksel toplumlar" diye adlandırdığımız toplumlarda çok daha açık görülür - birçoğunda, fiilen bir insanın diğerine uyguladığı fiziksel şiddet, genellikle bizimkinden daha seyrek görülse bile. İşte Doğu Afrika'daki Bunyoro Krallığı'ndan bir hikâye:

> Bir adam yeni bir köye taşınmış. Komşularının nasıl insanlar olduğunu öğrenmek istemiş ve gecenin ortasında karısını çok feci dövüyor numarası yapmış, bakalım komşular gelip kendisini azarlayacak mı diye. Ama aslında kadına değil bir keçi derisine vuruyormuş, bu arada karısı, adam kendisini öldürüyormuş gibi bağırıyor ve ağlıyormuş. Hiç kimse gelmemiş, ertesi gün adam ve karısı eşyalarını toplayıp köyden ayrılmışlar ve yaşamak için başka bir yer bulmaya gitmişler.[90]

Ana fikir çok açık. İyi bir köyde, komşular koşarak gelir, adamı tutar, karısının böyle bir davranışı hak etmek için ne yapmış olabileceğini sorardı. Anlaşmazlık konusu olan şeyle herkes ilgilenir, sonunda ortak bir çözüm bulunurdu. İnsanların böyle yaşaması gerekir. Aklı başında hiçbir erkek veya kadın, komşuların birbiriyle ilgilenmediği bir yerde yaşamak istemez.

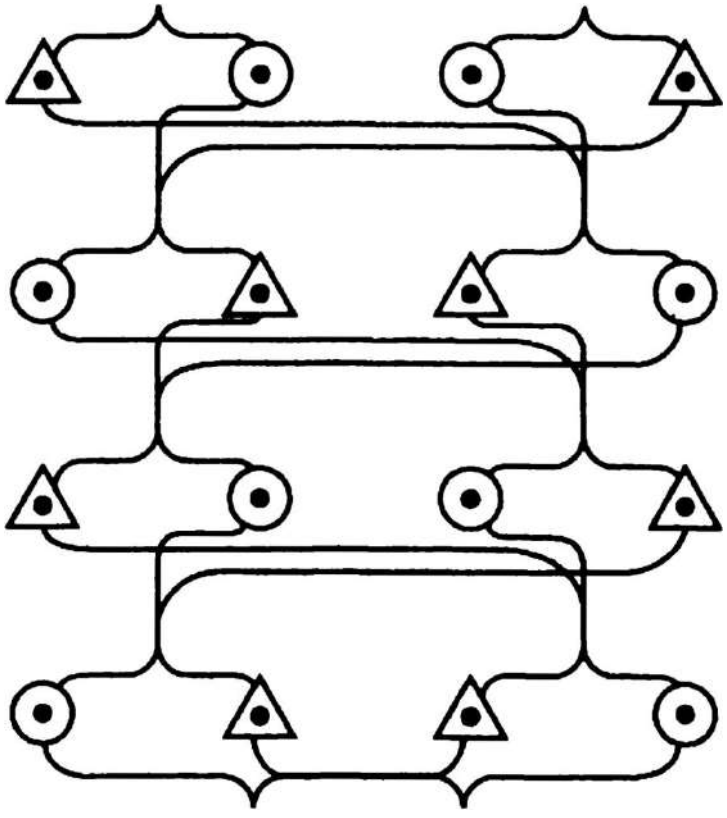
Bu, kendi açısından açıklayıcı bir hikâye, hatta sevimli, ama yine de şunu sormak gerekir: eğer *kadının adamı* dövdüğünü düşünecek olsalar, bir topluluğun -hatta hikâyedeki adamın iyi bir topluluk olarak düşündüğü topluluğun- reaksiyonu nasıl olurdu?[91] Sanırım hepimiz

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

cevabı biliyoruz. Olay ilkinde üzüntüye yol açardı; Ikincisinde ise alay konusu olurdu. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Avrupa'da genç köylüler, karısından dayak yiyen kocalarla alay eden satirik oyunlar yazarlardı, hatta bir eşeğe ters bindirerek şehirde dolaştırır, herkese yuhalatırlardı.[92] Afrika toplum-1 arının hiçbiri, benim bildiğim kadarıyla bu kadar ileri gitmemiştir. (Hiçbir Afrika toplumu bu kadar çok cadı da yakmamıştır - o zamanların Batı Avrupa'sı cidden vahşi bir yerdi.) Yine de dünyanın büyük kısmında, bir tür vahşetin en azından potansiyel olarak meşru olup diğer bir türünün olmaması varsayımı cinsiyetler arasındaki ilişkilerin çerçevesini oluşturuyordu.[93]

Vurgulamak istediğim şey, bu olgu ile, bir hayatı bir diğeriyle değiş tokuş etme ihtimali arasında direkt bir bağlantı olduğudur.

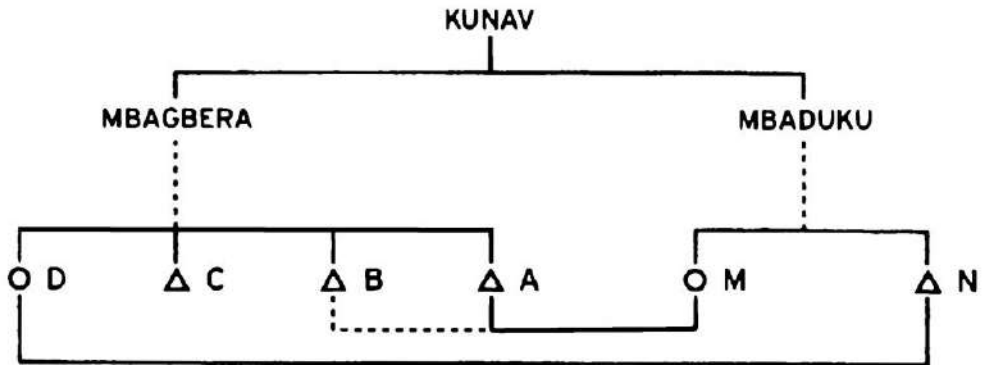
Antropologlar, tercih edilen evlilik kalıplarım gösteren şemalar çizmekten hoşlanırlar. Bazen bu şemalar çok güzel olabiliyor:[94]

İki taraflı kuzenler arası evliliğin ideal örüntüsü

Bazen sadece zarif bir sadelikleri vardır, örneğin Tivler'de kızkardeşlerin değiş tokuşu şemasında olduğu gibi.[95]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

İnsanlar, kendi arzularına bırakılsalar, simetrik kalıplara nadiren uyarlar. Böyle bir simetrinin insani bedeli korkunç olabilir. Tiv olayında Akiga aslında bunu tanımlamak istiyor:

> Eski sistemde, vasi durumunda olan yaşlı bir adam, her zaman genç bir kızla evlenebilirdi, çok yaşlı, hatta eli ya da ayağı olmayan bir cüzamlı olsa bile; hiçbir kız onu reddetmeye cesaret edemezdi. Başka bir adam vesayet altında olanı beğenirse değiş tokuş etmek için kendi vesayeti altındakini zorla yaşlı adama verebilirdi. Genç kız, keçi derisinden torbasını taşıyarak üzüntüyle yaşlı adamla birlikte gitmek zorundaydı. Kız kaçıp eve dönecek olursa, sahibi onu yakalar ve döver, sonra bağlayarak yaşlı adama götürürdü. Yaşlı adam memnun olur, kararmış azı dişlerini göstererek sırıtırdı. "İstediğin kadar git" derdi kıza, "seni tekrar bana getirirler; öyleyse dertlenmeyi bırak, benim karım olmaya razı ol." Kız üzüntüden kahrolur, keşke yer yarılsa da içine girsem derdi. Hatta bazı kadınların istemeden yaşlı bir adama verildikleri zaman kendilerini bıçaklayarak öldürdükleri olmuştu; ama Tivler bütün bunlara hiç önem vermezdi.[96]

Son satır her şeyi anlatıyor. Bunu vurgulamak hoş olmayabilir (gerçi Tivler'ın yeterince önem verdikleri kanıtlandı, bu uygulamayı yasaklayacak kanunları desteklediğini bildiklerinden, Akiga'yı ilk parlamenter temsilcileri olarak seçtiler), ama meselenin aslını çok güzel ortaya koyuyor: şiddetin belli türleri, ahlaki açıdan kabul edilir sayılıyordu.[97] Vasi durumunda olan biri, vesayeti altındaki bir kişiyi kaçtığı için döverse, komşulardan hiçbiri koşup gelmezdi. Gelseler bile amaç, adamı kadını hak sahibi olan kocasına döndürmek için daha yumuşak yöntemler kullanmaya ikna etmekti. Kadınlar komşularının, hatta ana

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

babalarının böyle tepki göstereceğini biliyorlardı, "mübadele evlilikleri" bu yüzden yapılabiliyordu.

İnsanların "bağlamından koparılması" ile söylemek istediğim budur.

* * *

Leleler'ın şansı yaver gitti, köle ticaretinin tahribatından büyük ölçüde kurtuldular, Tivler tam olarak uçurumun kıyısındaydılar ve tehlikeyi kendilerinden uzakta tutmak için kahramanca çaba gösterdiler. Bununla birlikte her ikisinde de genç kadınları evlerinden zorla çıkaracak mekanizmalar vardı ve kadınların değiş tokuşuna imkân veren şey tam olarak buydu - yine de her durumda, prensip olarak bir kadın ancak başka bir kadınla mübadele edilebiliyordu. Kadınların başka şeylerle de mübadele edilebileceği fikri, direkt olarak savaş ve kölelikten doğdu - yani şiddetin düzeyi ciddi ölçüde arttığı zaman.

Köle ticareti, tabii tamamen farklı ölçekte bir şiddeti ifade eder. Burada dünya tarihi terimleriyle, sadece Yeni Dünya medeniyetlerinin imhasıyla veya Holokost ile kıyaslanabilecek, soykırım oranında bir yıkımdan söz ediyoruz. Herhangi bir şekilde kurbanları suçlamak amacında da değilim: karşı koymaya imkân olmayan askeri bir teknolojiye ve sonsuz zenginliğe sahip, anlaşılır bir ahlakı olmayan bir grup uzaylı aniden ortaya çıksa ve hiçbir soru sormadan, işçi olarak çalışacak her insan için bir milyon dolar ödeyeceklerini duyursalar, bizim toplumumuzda acaba ne olurdu diye hayal etmek yeter. Her zaman böyle bir durumdan yararlanmak isteyecek kadar vicdansız en az bir avuç insan bulunacaktır - ve bir avuç insan her şey için yeterlidir.

Aro Konfederasyonu gibi gruplar, çok bilinen bir stratejiyi temsil eder, faşistler, mafya grupları ve her yerde rastlanan sağ kanat gangsterlerin benimsediği bir stratejiyi: önce, her şeyin satılık olduğu ve insan hayatının iyice ucuzladığı sınırsız bir piyasanın kriminal şiddetini başıboş ortalığa salıverin; sonra sahneye çıkarak belli bir ölçüde düzen kuracağınızı vaat edin - zaten bu düzen kendi acımasızlığı yoluyla eski kaosun en kârlı yönlerini dokunulmadan aynen bırakır. Şiddet hukuk yapısı içine alınıp korunur. Bu mafyalar,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hemen hemen her zaman sıkı şeref kurallarının uygulayıcısı olup çıkarlar, ahlak tamamen kişinin borcunu ödemesi meselesi haline gelir.

Bu başka türlü bir kitap olsaydı, Cross River toplumları ile Bali arasındaki ilginç paralellikler üzerinde fikir yürütebilirdim, zira her ikisinde, gündelik hayat, atılacak yanlış bir adımın uzaklara gönderilmeye yol açacağı, sürekli tehlike arz eden bir oyun haline geldiği anda, teatral performansın girift bir müzik, güzel kostümler ve stilize dansla dopdolu, gelişip serpilmiş şekline bürünen muhteşem bir sanatsal yaratıcılık patlaması yaşanmıştı (Cross River Ekpe maskeleri, Picasso'yu çok etkilemiştir) - bir tür alternatif siyasi düzenin hayali gösterisi gibi. İkisi arasında ne gibi bir bağlantı vardı? Bu ilginç ama burada cevabını veremeyeceğimiz bir soru. Buradaki amaçlar açısından, en önemli soru şudur: bu ne kadar yaygındı? Daha önce bahsettiğim gibi, Afrika'daki köle ticareti, daha önce benzeri görülmemiş bir felaketti, ama zaten ticari ekonomiler yüzyıllardır insani ekonomilerden köle alıp götürmeye devam ediyordu. Bu, medeniyetin kendisi kadar eski bir şeydi. Sormak istediğim soru şu: bu, kendi başına ne derecede medeniyetin kurucu bir unsurudur?

Burada tam olarak kölelikten bahsetmiyorum, aksine insanları, onları kendileri yapan karşılıklı taahhütlerden, ortak bir tarih ve kolektif sorumluluk ağlarından çıkararak mübadele edilebilir hale getiren -yani borç mantığının nesneyi yapan- süreçten bahsediyorum. Kölelik sadece mantıki bir son nokta, bu koparma işleminin en uç şeklidir. Ama bu nedenle bize süreci bütün olarak görebileceğimiz bir pencere açar. Ayrıca, tarihsel rolü sayesinde kölelik, artık hiç farkında olmadığımız ve farkında olsak bile etkisini kabul etmek istemeyeceğimiz temel varsayımlarımızı ve kuramlarımızı biçimlendirmiştir. Bir borç toplumu haline geldiysek, bunun sebebi savaşın, fetihin ve köleliğin meşruiyetinin asla tamamen silinip gitmemesidir. O hâlâ burada, şeref, mülkiyet, hatta özgürlük gibi en mahrem algılarımıza kök salmış durumda. Sadece biz artık onun burada olduğunu göremiyoruz.

Bundan sonraki bölümde bunun nasıl olduğunu anlatmaya başlayacağım.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Yedinci Bölüm

ŞEREF VE AŞAĞILANMA
YA DA ÇAĞDAŞ MEDENİYETİN TEMELLERİ HAKKINDA

Ur_5 [HAR]: isim, karaciğer, dalak, kalp, ruh, küme, ana gövde; temel, borç, yükümlülük, faiz, artı değer, kâr, faizli kredi, geri ödeme; köle kadın.

- erken dönem Sümer sözlüğü[1]

Adil olan, borcun ödenmesidir.

- Simonides

Önceki bölümde, insani ekonomilerin, sosyal paralarıyla birlikte -insanlar arasındaki ilişkileri ölçmek, değerlendirmek ve sürdürmek için, sadece bazı durumlarda maddi şeyler almak için kullanılan paralar- başka bir şeye nasıl dönüşmüş olabilecekleri hakkında bir görüş önerdim. Şunu keşfettik ki doğrudan fiziksel şiddetin rolünü hesaba katmaksızın bu tür sorular üzerinde düşünmeye başlayamayız. Afrika'daki köle ticareti olayında, bu esas olarak dışarıdan uygulanan şiddetti. Yine de, çok ani, çok vahşi oluşuyla bize, başka yerlerde ve başka zamanlarda çok daha yavaş, çok daha gelişigüzel gerçekleşmiş olması gereken bir sürecin bir tür dondurulmuş görüntüsünü sunuyor. Zira köleliğin insanları bağlamlarından kopartmak, soyut hale getirmek gibi benzersiz bir güce sahip olması sayesinde, her yerde piyasaların yükselmesinde anahtar rolü oynadığına inanmak için her türlü sebep vardır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Peki, aynı süreç daha yavaş işlediğinde ne oluyor? Bu tarihin büyük bir kısmı temelli kaybolmuş gibi görünüyor - zira hem antik Ortadoğu'da hem antik Akdeniz'de gerçekten kritik anların çoğu, yazılı kayıtların ortaya çıkmasından hemen önce gerçekleşmiş. Yine de anahatları yeniden çizilebilir. Bence bunu yapmanın en iyi yolu, işe tek, tuhaf, tartışmalı bir kavramdan başlamaktır: şeref kavramı. Zira bu kavram, anlamaya çalıştığımız hemen her şeyin cevabını kendi içine sıkıştırmış gibi görünen bir tür insan hüneri nesne, hatta bir hiyeroglif; tarihten arta kalmış, korunmuş bir kırık parça gibi ele alınabilir. Bir tarafta şiddet: şiddetten beslenen erkeklerde, ister asker ister gangster olsun, hemen hemen daima şeref takıntısı vardır; şerefe karşı saldırı, şiddet eylemlerinin en görünür gerekçesi olarak kabul edilir. Diğer tarafta borç. Namus borcu deriz, birinin borcunu ödemesine namusunu kurtarma deriz; aslında birinden diğerine geçiş, borçların yükümlülüklerden doğduğunu gösteren en iyi ipucudur; namus borcu kavramı, finansal borçların gerçekte en önemli borçlar olmadığı gibi muhalif bir ısrarı, *Veda*lardaki ve *İncil*'deki argümanları dile getiriyor gibi görünse bile, kökleri piyasanın doğuşu kadar geriye uzanır. Daha da rahatsız edici bir biçimde, şeref kavramı aşağılanma ihtimali olmaksızın bir anlam ifade edemeyeceği için, bu tarihi yeniden yapılandırmak, özgürlük ve ahlak gibi temel kavramlarımızın, nasıl da kısa süre sonra hiç üzerinde düşünmek zorunda kalmayacağımız kurumların -özellikle kölelik, ama sadece o değil- içinden şekillendiğini ortaya koyuyor.

* * *

Kavramı çevreleyen paradoksların bazılarını vurgulamak ve burada neyin söz konusu olduğunu belirtmek için, Middle Passage'dan kurtulan bir adamın hikâyesini anlatalım: 1745 civarında Benin Krallığı sınırları içinde bir yerde, kırsal bir toplulukta doğmuş Olaudah Equiano. On bir yaşındayken evinden kaçırılan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Equiano sonunda Biafra-Bight'de faaliyet gösteren İngiliz köle tüccarlarına satıldı, buradan önce Barbados'a, sonra kolonyal Virginia'daki plantasyonlara gönderildi.

Equiano'nun bundan sonraki maceraları -çok macerası var- 1789 yılında yayımlanan otobiyografisinde kaleme alındı: *Olaudah Equano'nın* (veya *Afrikalı Gustavus Vassa'nın) İlginç Hayat Hikâyesi.* Yedi Yıl Savaşı'nın büyük kısmını bir İngiliz firkateynine barut yükleyerek geçirdi, özgürlük sözü verildi, reddedildi, birçok kişiye satıldı -sahiplerinin hepsi yalan söyledi; özgürlük vaadettiler ve sözlerini tutmadılar-, en sonunda Pennsylvania'da özgürlüğünü satın almasına izin veren bir Quaker tüccarın eline geçti. Daha sonraki yıllarda kendi başına çalışarak başarılı bir tüccar, çok satan bir yazar, Kuzey Kutbu kâşifi, son olarak da İngiltere'de Köleliğin Kaldırılması hareketinin önde gelen seslerinden biri oldu. Hitabet gücü ve etkileyici yaşam öyküsü, İngiltere'de 1807 yılında köle ticaretinin yasaklanmasına yol açan harekette önemli rol oynadı.

Equiano'nun kitabını okuyanlar, genellikle hikâyenin bir yönü sebebiyle kafa karışıklığı yaşarlar: hayatının ilk yıllarının çoğunda, kölelik kurumuna karşı olmamıştır. Bir ara, özgürlüğünü satın almak için para biriktirirken, kısa süre için de olsa Afrika'da köle satın almakla ilgili bir işte bile çalışmıştır. Equiano'nun köleliğe karşı mücadelede yer alması, Metodizmi benimsediği ve ticarete karşı olan dini faaliyetlerle karşılaştığı zamana rastlar. Çoğu insan şunu sormuştur: Anlaması neden bu kadar uzun sürdü? Kuşku yok ki köleliğin kötülüğünü anlamak için sebepleri olan biri varsa, kendisiydi.

Tuhaf, ama cevap tam olarak adamın dürüstlüğünde gibi görünüyor. Kitap boyunca çarpıcı gelen tek şey, adamın becerikliliği ve kararlılığı değil, her şeyden önce, namuslu bir kimse olmasıdır. Bu da korkunç bir ikilem yaratıyordu. Köle olmak, olabilecek her türlü şeref duygusundan yoksun bırakılmak demektir. Equiano her

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

şey bir yana, kendisinden alınmış bir şeyi tekrar kazanmak istiyordu. Şöyle bir problem vardı ki şeref, tanımı gereği, başkalarının gözünde var olan bir şeydir. Onu geri kazanabilmek için bir kölenin mutlaka içinde bulunduğu toplumun kurallarını ve standartlarını benimsemesi gerekir ki bu, en azından pratikte, ilk başta kendisini şeref duygusundan mahrum eden kurumları mutlak bir şekilde reddedememesi anlamına geliyordu.

Bana çarpıcı gelen, bu deneyimin -insanın sadece kaybettiği şerefini geri kazanması, derinlemesine travmatik kişisel deneyimlerle son derecede adaletsiz olduğunu bildiği bir sistemin şartlarına uygun davranarak şerefli hareket edebilme yeteneğini yeniden elde edebilmesi deneyiminin- kendi başına köleliğin en temel şiddet unsurlarından biri olmasıdır. Belki de, tartışmanın ancak efendinin dilinde mümkün olduğunun başka bir örneğidir, ama burada, fark edilmeden aşırı uca kadar gitmiştir.

Köleliğe dayanan bütün toplumlar, bu acı sancılı çifte bilinci taşımaya eğilimlidir: insanın ulaşmaya çalışması gereken en önemli şeylerin son noktada yanlış olduğunun farkında olmak; ama aynı zamanda bunun gerçekliğin doğası olduğunu bilmek. Bu, tarihin büyük kısmında kölelerin neden sahiplerine karşı isyan ettiğini, ama köleliğe karşı isyanların çok nadir olduğunu açıklamaya yardım edebilir. Ancak madalyonun bir de öbür yüzü var, köle sahiplerinin çoğu bile bütün bu düzenlemenin esas olarak ahlaksızca veya doğa dışı olduğunu hissetmiş gibidir. Örneğin Roma Hukuku birinci sınıf öğrencilerine şu tanım ezberletilmiştir:

> kölelik
>
> milletler hukukuna göre, bir kişinin, doğaya aykırı olarak başka birinin mülkiyet hakları kapsamına sokulduğu bir kurumdur.[2]

Kölelik dendiğinde, en azından her zaman kötü ve çirkin bir şey akla gelmiştir. Buna bulaşmış kişiler

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

lekelenmiştir. Köle tüccarları özellikle insanlık dışı vahşiler diye hor görülürdü. Tarih boyunca, köleliği haklı gösteren ahlaki söylemler, bunları benimsemiş kişiler tarafından bile pek ciddiye alınmamıştır. İnsanlık tarihinin büyük bir kısmında, insanların çoğu köleliği, bizim savaşı gördüğümüz gözle görmüşlerdir: kuşku götürmeyecek kadar adi bir iş, ama büsbütün ortadan kalkacağını düşünmek için insanın saf olması gerekir.

Şeref, Saygınlığın Arta Kalanıdır

Peki, kölelik nedir? Geçen bölümde bir cevap önermeye başlamıştım. Kölelik, bir kişiyi kendi bağlamından, dolayısıyla o kişiyi insan yapan bütün sosyal ilişkilerinden koparmak demektir. Bunu başka bir biçimde ifade edersek kölelik, gerçek anlamıyla ölümdür.

Bu kurum hakkında kapsamlı bir tarihi araştırma yapan ilk akademisyen olan Mısırlı sosyolog Ali Abd al-Wahid Wafi'nin Paris'te 1931 yılında vardığı sonuç budur.[3] Antik dünyadan günümüz Güney Amerika'sına varıncaya kadar, diyor, özgür bir insanın nasıl köle haline getirilebileceğini gösteren liste, her yerde aynıdır:

1. Şiddetin hukuku yoluyla:
    a. Savaşta teslim alınarak veya yakalanarak
    b. Baskın veya kaçırma olayının kurbanı olarak
2. Yasal suçların cezası olarak (borç dahil)
3. Baba otoritesi yoluyla (bir babanın çocuklarını satmasıyla)
4. İnsanın kendi kendini gönüllü olarak satmasıyla.[4]

Her yerde tamamen meşru kabul edilen tek yol, savaşta yakalanmaktır. Diğerlerinin tümü ahlaki açıdan sorunlu görülmüştür. Adam kaçırma, kesinlikle suçtur, babalar ancak çok çaresiz kaldıklarında çocuklarını satarlar.[5] Okuduklarımızdan biliyoruz, Çin'de o kadar ağır

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kıtlıklar yaşanmıştır ki yoksul erkekler, saray haremlerine satılabilmek umuduyla kendilerini hadım etmişlerdir - bu aynı zamanda toptan bir toplumsal çöküşün işareti gibi görülebilir.[6] Ayrıca antik dönemde yaşayanlar çok iyi biliyorlardı ki, özellikle borç yüzünden köleleştirme söz konusu olduğunda adli işlemlerde kolayca yolsuzluk yapılabiliyordu.

Al Wahid'in argümanı, bir anlamıyla tam olarak İslamiyet'te köleliğin rolüne ilişkin uzun bir savunmadır - bu çok eleştirilmiştir, çünkü ortaçağ dünyasının geri kalanında büyük ölçüde ortadan kalktığı zamanda, İslam yasaları köleliği kesinlikle yasaklamış değildir. Doğru, diyor yazar, Muhammed uygulamayı yasaklamadı, ama erken Halifelik, binlerce yıldır sosyal problem olarak kabul edilmiş bütün bu uygulamaları (adli yolsuzlukları, adam kaçırmayı, kendi çocuklarını satmayı) fiilen ortadan kaldırmayı başaran ve köleliği sadece savaş esirleriyle sınırlayan, bilinen ilk hükümettir.

Bununla birlikte, kitabın en kalıcı katkısı, şunu sormasıdır: bütün bu koşullarda ortak olan nedir? Al Wahid'in cevabı, basitliğiyle şaşırtır: bir insan, aksi takdirde öleceği durumlarda köle olur. Savaşta bu çok belirgindir; antik dünyada, zafer kazananların yenilgiye uğrayanlar üzerinde her tür güce sahip olduğu kabul edilirdi, buna kadınları ve çocukları da dahildi, zira hepsi düpedüz öldürülebilirdi. Benzer şekilde, diyor yazar, köleliğe mahkûm edilenler ölüm cezası alabilecek suçlulardı, kendileri ya da çocuklarını satanlar ise normal olarak açlıktan ölmek tehlikesiyle yüz yüze kalanlardı.[7]

Bu sadece, kölenin sahibine hayatını borçlu olduğu, çünkü aksi takdirde ölmüş olacağı anlamına gelmiyordu.[8] Köle haline geldiği anda, bu doğru olabilirdi. Ama ondan sonra, bir kölenin borcu olamazdı, çünkü hemen hemen tüm önemli açılardan, köle, ölüydü. Roma hukukunda bu çok açıktı. Romalı bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

asker yakalanır ve özgürlüğünü kaybederse, ailesi vasiyetnamesini okuyabilir ve mallarını dağıtabilirdi. Tekrar özgür kalacak olursa, her şeye baştan başlamak, hatta o anda kendisi yüzünden dul kaldığı kabul edilen kadınla yeniden evlenmek zorundaydı.[9]

Bir Fransız antropologa göre, Batı Afrika'da aynı prensip geçerliydi:

> Yakalanmak suretiyle kendi sosyal ortamından çıkarıldıktan sonra, köle sosyal olarak ölü kabul edilirdi, tıpkı savaşta yenilmiş ve öldürülmüş gibi. Bir zamanlar Mandeler'de, istilacılar tarafından eve getirilen savaş esirlerine *dege* (darı ve süt lapası) ikram edilirdi -çünkü bir adamın aç karnına ölmesi doğru bulunmazdı- daha sonra ellerine kendi silahları verilerek kendi kendilerini öldürmeleri istenirdi. Biri bunu reddedecek olursa, onu yakalayan kişi yüzüne bir tokat atar, esir alınırdı: kendisini kişiliğinden mahrum eden bu hakareti kabul ederdi.[10]

Ölmüş olan ama bunu bilmeyen veya mezarlarından alıp getirilerek katillerine hizmet ettirilen insanları anlatan Tiv korku hikâyeleri, Haiti zombi hikâyeleri, sanki temeldeki bu kölelik korkusunu dile getiriyor gibidir: bir tür yaşayan ölü olma gerçeğini.

Kölelik ve Sosyal Ölüm adını taşıyan kitapta -kesinlikle bu konuda bugüne kadar yazılmış en önemli karşılaştırmalı araştırma- Orlando Patterson kişinin kendi bağlamından tamamen ve mutlak olarak koparılmasının tam olarak ne anlama geldiğini irdeliyor.[11] Her şeyden önce, köleliğin başka türlü insan ilişkilerine benzemediğini, çünkü ahlaki bir ilişki olmadığını vurguluyor. Köle sahipleri bunun üstünü çeşitli hukuki ve ataerkil söylemlerle kapatabilirler, ama bu sadece vitrin süslemesidir, hiç kimse buna gerçekten inanmaz. Aslında bu tümüyle şiddete dayanan bir ilişkidir, köle itaat etmek zorundadır, etmezse dayak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yiyebilir, işkence görebilir veya öldürülebilir, herkes de bunu çok iyi bilir. İkincisi, sosyal olarak ölü olmak şu anlama gelir, bir kölenin başka hiç kimseyle bağlayıcı bir ahlaki ilişkisi yoktur: atalarına, toplumuna, ailesine, klanına, kentine yabancılaştırılmıştır; sahibinin kırbacı altında verdikleri hariç hiç kimseye anlamlı bir söz veremez, sözleşme yapamaz; aile edinse bile her an kaybedebilir. Dolayısıyla onu sahibine bağlayan, salt şiddete dayanan ilişki, son noktada önemli olan tek insan ilişkisidir. Sonuç olarak -bu üçüncü temel unsurdur- kölenin durumu aşağılanmanın uç noktasıdır. Mande savaşçısının tokadı gibi: son şansını, kendisini öldürerek şerefini kurtarma şansını reddeden tutsak, artık tümüyle aşağılanabilir bir varlık muamelesi görmeyi kabul etmek zorundadır.[12]

Aynı zamanda, başkalarını saygınlığından yoksun bırakma kudreti, efendi açısından kendi şerefinin temeli haline gelir. Patterson un belirttiği gibi bazı yerlerde -İslam dünyasında birçok örneği vardır- köleler sadece kâr etmek için çalıştırılmaz; aksine zengin adamlar başka bir şey için değil, sadece statü ve saltanat alameti olarak yanlarında kölelerden oluşan maiyetle dolaşmaya dikkat ederler.

Bence, şeref kavramına kötü şöhretli kırılganlığını veren şey, tam olarak budur. Şerefli adamlar tam bir rahatlık ve kendine güven duygusunu birleştirmeye eğilimlidir, buna emretme alışkanlığı, kötü şöhretli bir ürkeklik, hor görülme ve aşağılanmaya karşı aşırı bir hassasiyet, herhangi bir "namus borcu"nun ödenmemesine izin veren bir erkeğin (söz konusu olan hemen hemen her zaman erkektir) bir şekilde küçük düşeceği, alay konusu olacağı duygusu eşlik eder. Bunun nedeni, şeref ile saygınlığın aynı şey olmamasıdır. Hatta şöyle söylenebilir: şeref, saygınlığın arta kalanıdır. Güç ve tehlikelerinin fazlasıyla bilincinde olmaktır; başkalarını güç ve saygınlıktan mahrum etmekten ya da en azından bunu yapabileceğini

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bilmekten kaynaklanır. En basit şekliyle şeref, bıçak veya kılıçla savunulması gereken aşırı saygınlıktır (hepimiz biliriz, sert erkeklerde mutlaka şeref takıntısı vardır). Savaşçıların etik değerlerine göre, saygısızlık belirtisi olarak görülebilecek her şey -uygunsuz bir söz, uygunsuz bir bakış-bir meydan okuma olarak kabul edilebilir ya da böyle muamele edilebilir. Açık şiddetin büyük ölçüde sahneden çekildiği yerlerde bile, ne zaman şeref söz konusu olsa, saygınlığın kaybedilebileceği, dolayısıyla sürekli korunması gerektiği duygusu ortaya çıkar.

Sonuç olarak günümüze kadar "şeref "in birbiriyle çelişen iki anlamı olmuştur. Bir yandan, şeref için sadece dürüstlük diyebiliriz. Dürüst insanlar yükümlülüklerini yerine getirir. Equiano için de belli ki "şeref" bu anlama geliyordu: şerefli bir adam doğru konuşan, yasalara riayet eden, verdiği sözleri tutan, ticaret yaparken adil ve vicdanlı olan biri demekti.[13] Ancak Equiano'nun sorunu, şerefin aynı anda başka bir anlam içermesiydi ve her şeyden önce, insanoğlunu meta düzeyine indirmek için gereken şiddetle yakından ilişkili olan bir anlamdı bu.

Okuyucu şunu sorabilir: ama bütün bunların paranın kökeni ile ne ilişkisi var? Şaşırtıcı gelebilir ama cevap şudur: her tür ilişkisi var. Paranın bildiğimiz en özgün arkaik formlarından biri, göründüğü kadarıyla şeref ve aşağılama ölçüsü olarak kullanılmıştır; yani paranın değeri, son noktada, başka şeyleri paraya dönüştüren "gücün" değeriydi. Şu tuhaf *cu-mal* bilmecesi -ortaçağ İrlanda'sındaki köle kız parası- bunun çarpıcı bir örneğidir.

Şerefin Bedeli (Erken Ortaçağ İrlanda'sı)

Eskiçağ döneminin hemen hemen bütününde İrlanda'nın durumu, son bölümün sonunda ele aldığımız Afrika toplumlarının çoğundan pek farklı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

değildi. Gittikçe genişleyen ticari ekonominin köşeye sıkıştırdığı bir insani ekonomi söz konusuydu. Ayrıca belli dönemlerde çok canlı köle ticareti yapılıyordu. Bir tarihçinin belirttiği gibi, "İrlanda'da zengin madenler yoktu, İrlanda kralları yabancı lüks malları başlıca iki ihraç ürünüyle satın alabiliyordu, sığır ve insan."[14] Bu durumda sığır ve insanın başlıca iki para birimi olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, ilk kayıtlarımızın ortaya çıktığı zamanda, MS 600'lerde, köle ticareti bitmiş gibi görünüyordu, kölelik kurumu da Kilise'nin şiddetli karşı çıkışıyla gerilemeye başlamıştı.[15] O zaman, gerçekte borçlar artık inek, gümüşten yapılmış kupa, broş veya başka nesnelerle, örneğin ufak tefek alışverişler söz konusu ise buğday veya yulafla ödendiği halde, hesap birimi olarak neden hâlâ *cumal* kullanılıyordu? Daha da göze çarpan bir soru var: neden *kadınlar?* Eski İrlanda'da bol bol erkek köle vardı, yine de göründüğü kadarıyla hiç para olarak kullanılmamışlar.

Erken ortaçağ İrlanda'sının ekonomisi hakkında bildiğimiz şeyleri hukuki kaynaklardan öğreniyoruz - güçlü bir hukukçular sınıfı tarafından yapılmış, tarihi MS 7. ve 9. yüzyıllar arasına kadar uzanan bir dizi kanundan. Ancak bu kaynaklar olağanüstü zengindir. O zamanlar İrlanda'nın ekonomisi henüz oldukça insani bir ekonomi sayılırdı. Aynı zamanda çok kırsal bir ekonomiydi: insanlar Tivler'den çok farklı olmayan biçimde, birbirinden uzak çiftlik evlerinde yaşar, buğday ve sığır yetiştirirdi. Şehirlere en çok benzeyenler, manastırların etrafında yoğunlaşan birkaç birimdi. Göründüğü kadarıyla, piyasa neredeyse hiç yoktu, sadece kıyıda yabancı gemilerin uğradığı birkaç yer vardı - tahminen köle veya sığır pazarı.[16]

Sonuç olarak para hemen hemen sadece sosyal amaçlı kullanılırdı: armağan vermek için; zanaatkârlara, doktorlara, şairlere, yargıçlara ve eğlendiricilere yapılacak ödemeler için; çeşitli feodal ödemeler için

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

(derebeyleri, tebaasına sığır armağan ederdi, onlar da daha sonra düzenli olarak yiyecek tedarik ederdi). Kanunları yazanlar gündelik hayatta kullanılan birçok mala -testi, yastık, keski, domuz pastırması ve buna benzer şeylere- nasıl fiyat koyacaklarını bilmezlerdi, hiçbiri muhtemelen bunlar için hiç para ödememişti.[17] Yiyecekler aile içinde paylaşılır veya arkadaşlarına, rakiplerine ve maiyetlerine verdikleri gösterişli ziyafetlerde sunmaları için feodal beylere gönderilirdi. Bir alete veya mobilyaya ihtiyacı olan kişi, söz konusu el sanatı becerilerine sahip bir akrabasına gider ya da yapması için birine para öderdi. Nesnelerin kendileri satılık değildi. Krallar da buna karşılık, klanlara farklı farklı görevler vermişti: şu deri temin edecekti, diğeri şiir yazacak, şu kalkan yapacak… sonradan gelişen piyasalar tarafından alt edilecek, tam anlamıyla hantal bir düzenleme.[18]

Ödünç para alınabiliyordu. Borçluların borçlarını ödemelerini garanti eden oldukça karmaşık bir rehin ve teminat sistemi vardı. Ancak esas olarak para cezalarının ödenmesi için kullanılırdı. Bu para cezaları kanunlarda titizlikle, sayısız ayrıntıyla düzenlenmişti, ancak çağdaş bir gözlemciyi gerçekten çarpan şey, bunların sınıflara göre dikkatle derecelendirilmesiydi. Gerçi bu hemen hemen bütün "Barbar Kanunları" için geçerliydi - cezaların büyüklüğü genellikle, en az zararın niteliği kadar mağdurun statüsüyle de ilişkiliydi- ama sadece İrlanda'da her şey bu kadar sistematik biçimde, ayrıntılarıyla düzenlenmişti.

Sistemin anahtarı şeref kavramıydı: kelime anlamıyla "yüz".[19] Kişinin şerefi, başkalarının gözündeki saygınlığı, doğruluğu, dürüstlüğü ve karakteriydi, ama aynı zamanda kişinin gücüydü, yani kendisini, ailesini ve etrafındakiler! her tür aşağılama veya hakaretten koruma yeteneğiydi. En yüksek şeref derecesine sahip olanlar kelimenin tam anlamıyla kutsal varlıklardı: şahısları ve varlıkları dokunulmaz olanlar. Kelt

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sistemlerinin en olağandışı yönü -Irlanda'nınki bu konuda başkalarına göre biraz daha ileri gitmiştir- şerefin tam olarak nicelleştirilmesidir. Her özgür insanın bir "şeref fiyatı" vardı: her bir kişinin saygınlığına karşı yapılan her hakaret için ödenmesi gereken fiyat. Bunlar değişiyordu. Örneğin bir kralın şeref fiyatı yedi *cumal* veya yedi köle kızdı - bu kutsal varlıkların standart şeref fiyatıydı, bir piskoposun veya ünlü bir şairinki de aynıydı. Normalde (bütün kaynakların gayretkeşlikle belirttikleri gibi) bu ödemeler köle kızlarla yapılmadığı için, böyle bir kişinin saygınlığına hakaret edildiği takdirde, o kişi yirmi bir süt ineği veya yirmi bir ons gümüş vermek zorundaydı.[20] Zengin bir köylünün şeref fiyatı iki buçuk inek, küçük bir beyin şeref fiyatı ise bunun üstüne, kendisine bağlı her özgür kişi için ek olarak yarım inekti - bir beyin bey olarak kalabilmesi için en kendine bağlı en az beş özgür kişi bulundurması gerekirdi ki toplamda en az beş inek ederdi.[21]

Şeref fiyatını *wergeld* (kefaret) ile, yani bir adamın veya kadının hayatının gerçek fiyatı ile karıştırmamak gerekir. Birisi bir adam öldürürse, bunu telafi etmek için yedi *cumal* değerinde mal öderdi, ayrıca saygınlığına karşı suç işlediği için (öldürerek) şeref fiyatını eklemesi gerekirdi. İlginç biçimde, bir kral söz konusu olduğunda, kan fiyatı ile şeref fiyatı aynı olurdu.

Ayrıca, yaralamalar için yapılacak ödemeler vardı: bir kişi bir adamın yanağını yaralarsa, şeref fiyatını, artı yaralama fiyatını öderdi. (Anlaşılır nedenlerle, yüze vurulan darbe, özellikle korkunç sayılırdı.) Ama sorun, yaralanmanın nasıl hesaplanacağındaydı, çünkü bu hem fiziksel yaraya, hem yaralanan tarafın statüsüne göre değişiyordu. Bu noktada İrlandalı hukukçular, farklı yaraları farklı tahıl türleriyle ölçmek gibi dahice bir yöntem geliştirdiler: kralın yanağında bir kesik açılmışsa buğday taneleriyle, söz konusu olan önemli bir çiftçi ise yulafla, küçük toprak sahibi ise nohutla ölçülüyordu. Her biri için bir inek ödeniyordu. Benzer biçimde,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

diyelim ki birisi, bir adamın broşunu veya domuzunu çalmış olsun, üç broş veya üç domuz ödemek zorundaydı - artı şeref fiyatını, evinin mahremiyetini ihlal etmekten dolayı. Bir beyin koruması altındaki bir köylüye saldırmak, o adamın karısına veya kızına tecavüz etmekle aynı şeydi ve ihlal edilen şeref, mağdurunki değil, ama onları korumakla yükümlü adamın şerefiydi.

Son olarak, birisi önemli bir kişiye hakaret ederse şeref fiyatı ödemek zorundaydı: örneğin, bir ziyafette kapıdan döndürürse, küçültücü bir isim takarsa (en azından suçüstü yakalanırsa) ya da hiciv yoluyla alay ederse.[23] Ortaçağ İrlanda'sında taklitçilik rafine bir sanattı, şairler neredeyse sihirbaz sayılırdı: yetenekli mizahçıların yazdıkları şiirlerle fareleri öldürdükleri, en azından kurbanlarının yüzlerinde kabarcıklar çıkardıkları söylenirdi. Herkesin içinde alay edilen bir adamın şerefini savunmaktan başka seçeneği yoktu ve ortaçağ İrlandası'nda şerefin bedeli kesin olarak tanımlanmıştı.

Şunu da belirtmeliyim ki, krallar söz konusu olduğunda yirmi bir inek fazla gelmeyebilir, ama o zamanlar İrlanda'da yaklaşık yüz elli kral vardı.[24] Çoğunun tebaası sadece birkaç bin kişiydi, ama ayrıca daha üst kademede bölge kralları vardı ki, şeref fiyatları ikiye katlanıyordu.[25] Dahası, hukuk sistemi siyasi sistemden tamamen ayrı olduğu için, teorik olarak hukukçular, şerefine leke sürecek bir şey yapan herhangi birini -krallar dahil- daha alt bir kademeye indirebilirdi. Asillerden biri değerli bir adamı kapısından çevirir veya ziyafete kabul etmezse, kaçak birini saklarsa ya da çalınmış olduğu bilinen bir sığır etinden yapılmış bifteği yerse, hatta kendisiyle alay edilmesine izin verir ve bunu yapan şairi mahkemeye vermezse, şeref fiyatı sıradan bir adamın seviyesine indirilebilirdi. Ama aynı şey savaştan kaçan ya da yetkilerini kötüye kullanan, hatta tarlada çalışırken ya da saygınlığına yakışmayan başka işlerle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

uğraşırken yakalanan krallar için de geçerliydi. Fazlasıyla kötü bir şey yapan -örneğin kendi akrabalarından birini öldüren- bir kral şeref fiyatından tamamen mahrum kalabilirdi, yani insanlar, bedel ödeme korkusu olmadan kral hakkında istediklerini söyleyebilirdi, bir kişinin yemini ve kanun karşısındaki konumu da kendi şeref fiyatına göre belirlendiği için, mahkemede kefil veya şahit olamazdı. Böyle bir şey çok sık olmamıştı, ama olmuştu; ve hukuk bilinci insanlara bunu unutturmayacaktı: ünlü hukuk metinlerinden birinde yer alan, "şeref fiyatlarını kaybeden yedi kral"ı içeren bir listenin amacı, istediği kadar kutsal ve güçlü olsun, herkesin düşebileceğini hatırlatmaktı.

İrlanda hakkındaki materyalin bu kadar sıradışı olmasının sebebi, her şeyin açık seçik dile getirilmesidir. Bunun sebeplerinden biri, İrlanda kanunlarının hukuk uzmanları sınıfının eseri olmasıdır; bu insanlar bu işi neredeyse bir eğlence haline getirmiş, olabilecek her soyut ihtimali bulmak için saatlerini harcamışlardır. Bu maddelerden bazıları o kadar acayiptir ki ("birini başka birinin arısı sokarsa, yaralanmanın derecesini hesaplaması gerekir, ama bu sırada arıya vurup ezmişse, o hesaptan arının bedelini çıkarması gerekir"), neredeyse şaka olduğunu sanırsınız. Yine de sonuç olarak, ayrıntılı şeref kanunlarının gerisinde yatan ahlaki mantık, şaşırtıcı bir dürüstlükle ortaya konmuştur. Ya kadınlar? Özgür bir kadının şeref fiyatı, en yakın erkek akrabasının (hayattaysa babası; değilse kocası) fiyatının tam olarak yüzde ellisiydi. Hakarete uğrarsa, fiyatı o akrabasına ödenirdi. Tabii, bağımsız bir toprak sahibi olması hariç. Bu durumda, kadının şeref fiyatı bir erkeğinki ile aynı olurdu. Hafif meşrep bir kadınsa, şeref fiyatı sıfır olurdu, çünkü çiğnenecek bir şerefi olamazdı. Ya evlilik? Damat adayı eşinin şerefinin değerini babasına öder ve onun vasisi olurdu. Ya serfler? Aynı prensip uygulanırdı: bir bey bir serf aldığı zaman, o adamın şeref fiyatını satın almış olur, karşılığını inekle öderdi. O andan itibaren, herhangi biri serfe hakaret

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

eder veya onu yaralarsa, beyin şerefine saldırılmış sayılır, hizmetkârının hakkını tahsil etmek beye düşerdi. Bu arada, yanına yeni bir adam alması sonucunda beyin şeref fiyatı biraz daha artardı: başka bir ifadeyle tebaasına katılan kişinin şerefini, kelime anlamıyla kendininkine katmış olurdu.[26]

Bütün bunlar, hem şeref duygusunun doğasına ilişkin bazı şeyleri, hem köle kızların, artık fiilen el değiştirmedikleri halde -kuşkusuz kilise'nin etkisi sayesinde- hâlâ namus borcu hesabında birim olarak kullanılmaya devam edildiklerini anlamamızı sağlıyor. İlk bakışta, bir asilin veya kralın şerefinin köle cinsinden hesaplanması tuhaf görünebilir, zira köleler şerefleri sıfır olan insanlardı. Ama bir insanın şerefi, sonuçta o kişinin başkalarının şerefini çekip alma kudretine bağlı ise, son derece anlamlı olur. Bir kölenin değeri, ondan çekilip alınan şerefin değeri idi.

Bazen şans eseri bir tek ayrıntı, oyunu ortaya serer. Bu olayda bu ayrıntı İrlandadan değil, çok daha sonra yazılmış olan, ama genellikle aynı prensiplere dayanan *Galler'in Dimetia Kanunları*'nda ortaya çıkıyor. Rahiplerin ve piskoposların krallıkta en yüce ve kutsal yaratıklar olduğu Dyfed Krallığı'nın yedi kutsal psikoposu için ödenecek şeref fiyatını belirledikten sonra, metin şöyle devam ediyor:

> Her kim yukarıda bahsedilen başlıca makamlarda bulunan rahiplerin kanını akıtırsa, yedi pound ödeyecektir ve hakaretin bedeli karşılığı, kan bağı olan bir kadın çamaşırcı olarak verilecek ve şeref fiyatının karşılığının hatırlatıcısı olarak hizmet edecektir.[27]

Çamaşırcı kadın, hizmetçilerin en alt kademede olanıdır, bu olaydaki kişi ömür boyu hizmete mahkûm edilmiştir. Sürekli aşağılanması, rahibin şerefinin telafisidir. İrlandalı "kutsal" kişilerin şerefinin köle kadınlar cinsinden tespit edilmesi geleneğinin gerisinde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

benzer bir kurumun yatıp yatmadığını bilmiyoruz, ama prensip açıkça aynı. Şeref, toplamı sıfır olan bir oyun. Bir erkeğin ailesinin kadınlarını koruma yeteneği, namusunun zorunlu bir parçası. Dolayısıyla ailesinden bir kadını başka birinin evinde aşağılık ve küçük düşürücü ev işlerini yapmak üzere teslim etmek, namusuna vurulacak son darbe oluyor. Ayrıca, alıp götüren kişinin onurunun pekiştirilmesi anlamına geliyor.

* * *

Ortaçağ İrlanda'sının kanunlarının bizim açımızdan bu kadar tuhaf görünmesinin sebebi, savunucularının insan saygınlığını kesin olarak parayla ifade ederken en ufak bir rahatsızlık duymamalarıdır. Bize göre, bir rahibin veya kral hazretlerinin kutsallığının bir milyon kızarmış yumurtaya veya yüz bin saç kesimine eşit sayılması kavramı, çok gariptir. Bunlar kesinlikle her tür nicelleştirme ihtimalinin ötesinde değerlendirilmesi gereken şeyler olmalıdır. Ortaçağdaki İrlandalı hukukçular başka türlü düşünüyorsa, bunun sebebi o zamanlar insanların yumurta almak veya saç kestirmek için para kullanmamalarıdır.[28] Demek hâlâ insani bir ekonomi vardı, para sosyal amaçlı olarak kullanılıyordu ki insan saygınlığının belirli miktarlarını, sadece ölçmeye değil, toplayıp çıkarmaya yarayan -ve bu sırada, önümüze insan onurunun gerçek doğasını görebileceğimiz benzersiz bir pencere açan- böyle karmaşık bir sistem kurmak mümkün olmuştu.

Soru açıkça şudur: insanların saygınlığı ölçmek için kullandığı para, yumurta ve saç kesimi için de kullanılmaya başladığı zaman bu ekonomiye ne oldu? Antik Mezopotamya ve Akdeniz dünyası tarihinin ortaya koyduğu gibi sonuç, çok derin -ve uzun süren- bir ahlaki kriz oldu.

Mezopotamya (Ataerkilliğin Temelleri)

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Antik Yunanlılarda, "şeref" kelimesinin karşılığı *time* idi. Homeros'un zamanında bu terimin daha çok İrlanda'daki "şeref fiyatı" anlamında kullanıldığı sanılıyor: hem bir savaşçının şanını, hem yaralanma veya hakaret olaylarında tazminat olarak ödenen bedeli ifade ediyordu. Bununla birlikte, bundan sonraki birkaç yüzyılda piyasaların yükselişiyle, *time* kelimesinin anlamı değişmeye başladı. Bir yandan, "fiyat" anlamına gelmeye başladı - aynen birinin pazardan aldığı bir şeyin fiyatı gibi. Öte yandan piyasaları tümüyle hor görme yaklaşımını ifade etmeye başladı.

Aslında günümüzde halen durum böyledir:

> Yunanlıların dünyasında *"timi"*, Yunanlı köy toplumunda tipik olarak en önemli değer kabul edilen şeref anlamına gelir. Şeref Yunan da genellikle eli açık ve cömert olmak, parayı ve hesap yapmayı açıktan açığa küçümsemek anlamına gelir. Bununla birlikte aynı kelime aynı zamanda "fiyat" anlamına gelir, tıpkı bir pound domatesin fiyatı gibi.[29]

Kriz sözü tam kesişme noktasını ifade eder: işlerin iki yönden birine gittiği noktayı. Şeref kavramının yaşadığı krizin tuhaf tarafı şu ki, asla çözülmemiş gibi görünüyor. Şeref insanın borçlarını ödemeye istekli olması mıdır? Yoksa insanın parasal borçları gerçekten o kadar önemli hissetmemesi midir? Galiba aynı anda ikisi birden…

Bir de şerefli adamların gerçekten neyin önemli olduğunu düşündükleri sorusu var. Çoğumuz Akdenizli bir köylünün şeref duygusu hakkında düşündüğümüzde, aklımıza paraya karşı ilgisizler tavır değil, daha çok evlilik öncesi bekâret takıntısı gelir. Erkeksi şeref anlayışı dendiğinde, bir erkeğin etrafındaki kadınları koruma yeteneğinden çok, cinsel anlamda onların itibarını koruma, annesi, karısı, kız kardeşi veya kızı hakkında uygunsuz davranış iddiaları ileri sürüldüğünde, kendi şahsına fiziksel bir saldırı yapılmış gibi karşı koyabilme yeteneği akla gelir. Bu bir klişedir,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ama tamamiyle asılsız değildir. On dokuzuncu yüzyıl İyonya'sında bıçaklı kavgalara ilişkin elli yıllık polis raporlarını inceleyen bir tarihçi, kelimenin tam anlamıyla hemen hepsinin, tarafların birinin herkesin içinde diğer tarafın karısına veya kız kardeşine fahişe demesiyle başladığını ortaya çıkarmıştır.[30]

Peki, bu cinsel mülkiyet takıntısı aniden nasıl ortaya çıktı? Gal ve İrlanda materyallerinde böyle bir şey yok gibi görünüyor. Orada en büyük aşağılanma, kızınızı veya kız kardeşinizi başka birinin çamaşırlarını yıkarken görmenizdi. O zaman, paranın ve piyasanın yükselmesinde, bu kadar çok erkeğin cinsellik konusunda bu kadar rahatsız olmasına yol açan ne vardı?[31]

Bu zor bir soru, ama en azından, insani ekonomiden, ticari ekonomiye geçişin nasıl belli bazı ikilemlere yol açmış olabileceğini tahayyül edebiliriz. Örneğin, eskiden evliliklerin düzenlenmesi ve şeref sorunlarının çözüme bağlanması için kullanılan para, ne zaman fahişelerin hizmetlerini ödemek için de kullanılabiliyor?

Aşağıda göreceğimiz gibi, bu ahlaki krizde sadece bugünkü şeref anlayışımızın kökenlerini değil, aynı zamanda ataerkilliğin kökenlerini de bulabileceğiz. Bu en azından, "ataerkilliği" spesifik olarak *İncil*'deki anlamıyla tanımlarsak geçerlidir: *Tekvin* kitabından bildiğimiz, tıpkı çocuklarının güttükleri sürülerden gözlerini ayırmaması gibi, dış dünyadan uzaklaştırılmış karılarından ve kızlarından gözünü ayırmayan, sert sakallı, entarili erkeklerin aşina görüntüleriyle, babalarımızın düzeni.[32] *İncil'i* okuyanlar her zaman bütün bunların eski devirlere ait olduğunu, çöl insanlarının, Yakındoğu'nun eski sakinlerinin davranış biçimi olduğunu varsaymışlardır. Bu yüzden Sümerler'in yirminci yüzyılda tercüme edilmesi, bir tür şoka yol açtı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

En eski Sümer metinlerinde, özellikle yaklaşık olarak MÖ 3000 ile 2500 yılları arasında, kadınlar her yerde vardır. Eski tarih metinlerinde çok sayıda kadın yöneticinin ismi geçmekle kalmıyor, aynı zamanda doktorlar, tüccarlar, yazıcılar ve memurlar arasında çok iyi temsil edildikleri, kamusal hayatın her yönünde özgürce yer aldıkları açıkça belirtiliyor. Cinsiyetler arasında tam bir eşitlikten bahsedilemez: erkekler yine de bütün bu alanlarda sayı olarak kadınlardan fazlaydı. Yine de, toplumun günümüzün gelişmiş dünyasının çoğu yerinden pek farklı olmadığı izlenimini ediniriz. Daha sonraki yaklaşık bin yıl içinde, bütün bunlar değişti. Kadınların şehir hayatındaki yeri aşınmaya uğradı; yavaş yavaş, iffet ve evlilik öncesi bekârete ağırlık veren, bildiğimiz ataerkil model ortaya çıktı; kadınların yönetimdeki ve serbest mesleklerdeki payı azaldı ve sonunda tamamen yok oldu, kadınların bağımsız hukuki statüsü ortadan kalktı ve kocalarının vesayeti altına girdiler. Bronz Çağı'nın sonunda, MÖ yaklaşık 1200 yıllarında çok sayıda kadın haremlere kapatılmaya ve (en azından bazı yerlerde) zorla peçe altına sokulmaya başlandı.

Aslında bu daha büyük, dünya çapında bir modeli yansıtıyor. Bilim ve teknolojideki ilerlemenin, bilgi birikiminin, ekonomik gelişmenin -hoşlandığımız isimle, "insanlığın ilerlemesinin"- insanlar için mutlaka daha fazla özgürlük getirdiğini düşünmekten hoşlananlar için, kadınların durumunun genellikte tam tersi olduğunu görmek, her zaman bir tür skandal olmuştur. En azından çok yakın zamanlara kadar böyle oldu. Kadınların özgürlüklerine getirilen buna benzer aşamalı kısıtlamalar, Hindistan ve Çin'de de gözlemlenebilir. Peki ama neden? Sümerler için getirilen standart açıklama, çevrede yaşayan, geleneklerinin daha ataerkil olduğu tahmin edilen göçebelerin nüfuz etmesidir. Ne de olsa, yoğun sulama çalışmalarına ve dolayısıyla şehir hayatına destek veren Dicle ve Fırat nehirleri boyunca çok dar bir alan vardı. Dolayısıyla eski zamanlardan beri

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

medeniyetin etrafı çöl insanlarından oluşan bir şeritle çevriliydi, bu insanlar daha çok *Tekvin* kitabında tanımlananlara benziyordu ve aynı Semitik dilleri konuşuyordu. İnkâr edilemez bir gerçek var ki Sümer dilinin yerine aşamalı olarak önce Akad dili, sonra Amorit dili, sonra Arami dilleri, hepsinden sonra da Arapça geçti, bu dil Mezopotamya ve Doğu Akdeniz bölgesine çöllerde yaşayan göçebeler tarafından getirildi. Bütün bunlar tabii çok derin kültürel değişiklikler de getirdiler, ama bu özellikle tatmin edici bir açıklama değildir.[33] Daha önce yaşamış göçebelerin şehir hayatının birçok yönünü isteyerek benimsediği görülüyor. Öyleyse bunların farkı neydi? Ayrıca, bu oldukça yerel bir açıklama ve daha geniş kapsamlı bir modeli gerçek anlamda açıklayan bir şey değil. Feminist araştırmacılar bunun aksine savaşın ölçeğinin ve öneminin büyümesine ve bunun yanı sıra devletin giderek merkezileşmesine ağırlık veriyorlar.[34] Bu çok daha inandırıcı. Kuşkusuz, devlet ne kadar militaristse, yasalar kadınlara karşı o kadar sert olmuştur. Ama ben başka ve tamamlayıcı bir argüman eklemek istiyorum. Daha önce vurguladığım gibi, tarih boyunca savaşlar, devletler ve piyasalar her zaman birbirini besleme eğiliminde olmuştur. Fetihler vergilere yol açar. Vergiler, askerler ve yöneticiler için kolaylık sağlayan piyasalara yol açar. Spesifik olarak Mezopotamya olayında, bütün bunlar karmaşık bir ilişkiye girerek, bütün insan ilişkilerini -dolaylı olarak kadınların bedenlerini- potansiyel olarak metaya dönüştürme tehlikesi arz eden bir borç patlamasına yol açmıştır. Aynı zamanda ekonomi oyununun (erkek) kazananlarında korku dolu bir reaksiyona yol açtı, zaman içinde giderek artan bir biçimde, *kendi* kadınlarının asla alınıp satılmayacağını kesinleştirmeye mecbur olduklarını hissetmeye başladılar.

Mezopotamya'da evlilikle ilgili mevcut materyallere göz atarsak, bunun nasıl olabildiğine dair ipucu bulabiliriz.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Antropoloji biliminin genel fikrine göre başlık parası tipik olarak nüfusun göreceli zayıf olduğu, toprağın özellikle kıt bir kaynak olmadığı, dolayısıyla politikanın özellikle işgücünü kontrol etmekle ilgilendiği durumlarda görülür. Nüfusun yoğun olduğu, toprağın kıymetli olduğu yerlerde drahoma ile karşılaşmak ihtimali fazladır: aileye bir kadın daha katmak beslenecek bir boğaz daha demektir, dolayısıyla para ödemek söz konusu olmadığı gibi gelinin babasının kızına yeni evinde destek olmak için katkıda bulunması gerekir (toprak, servet, para…)[35] Örneğin Sümerler zamanında, evlilikte yapılan en önemli ödeme, düğünde gösterişli bir ziyafet verilmesi amacıyla damadın babası tarafından gelinin babasına armağan edilen büyük miktarda yiyecekti.[36] Göründüğü kadarıyla, çok geçmeden bu, birisi düğün için, diğeri gelinin babası için olmak üzere, gümüş cinsinden hesaplanan -ve genellikle böyle ödenen- iki ödemeye bölünmüştür.[37] Anlaşılan o ki zengin kadınlar bazen sonunda paraya ulaşır: en azından birçoğu, sanki kollarına ve bacaklarına aynı türden halkalar takmak mecburiyetinde gibidir.

Ancak zaman geçtikçe *terhatum* adı verilen bu ödeme, basit bir satın alma niteliğine bürünmeye başladı. "Bekâretin bedeli" diye adlandırılıyordu -bu sadece metafor değildi, çünkü bekâretin yasa dışı olarak bozulması, babaya karşı işlenen bir mülkiyet suçu kabul ediliyordu.[38] Evlilik, bir kadının "mülkiyetini ele geçirmek" olarak adlandırılıyordu, mallara el konması için kullanılan kelimenin aynısı kullanılıyordu.[39] Prensip olarak kadın kocasına kesin bir itaat borçluydu, genellikle fiziksel istismar olaylarında bile boşanmaya kalkışamazdı.

Ana babası zengin veya güçlü olan kadınlar için bütün bunlar bir prensip meselesi olarak kalmış, pratikte büyük ölçüde değiştirilmiştir. Örneğin tüccarların kızları tipik olarak ciddi miktarda nakit drahoma alırdı ve bununla kendi adlarına iş hayatına atılırlardı. Ancak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yoksullar için -yani insanların çoğu için- evlilik giderek daha çok basit bir nakit alışverişine dönüşmüştü.

Bunda kısmen köleliğin etkisi vardır: gerçek köleler pek bol bulunmadığı için, akrabası olmayan, tam anlamıyla meta olan bir sınıf insanın varlığı, fark yaratmıştır. Örneğin Nuziler'de, "başlık parası ev hayvanları ve toplam kırk şekel gümüş değerinde gümüşle ödenirdi" - yazar, duygusuzca şunu ekliyor, "bunun bir köle kız fiyatına eşit olduğunu gösteren bazı kanıtlar var."[40] Bu her şeyi rahatsız edici derecede açık hale getirmiş olmalıdır. Yine tesadüfen elimize geçen, Nuziler'e ait şaşırtıcı derecede detaylı kayıtlarda, zengin erkeklerin yoksulluğa düşmüş ailelere indirimli "başlık parası" vererek kızlarını evlat edindikleri, ama gerçekte ya cariye veya hastabakıcı olarak alıkoydukları veya köleleriyle evlendirdikleri örneklere rastladık.[41]

Gerçekte kritik faktör yine borçtu. Bundan önceki bölümde belirttiğim gibi, antropologlar uzun süre başlık parası ödemenin bir eş satın almakla aynı şey olmadığını vurguladılar. Her şey bir yana -hatırlayın, 1930'larda ilk Milletler Cemiyetinde olay çıkaran tartışmalardan biriydi- eğer bir adam gerçekten bir kadını satın alıyorsa, satabilmesi de gerekmez miydi? Tabii Afrikalı veya Melanezyalı kocalar karılarını üçüncü şahıslara satamazlardı. En fazlası, evlerine gönderip başlık parasını geri isteyebilirdi.[42]

Mezopotamyalı bir koca da karısını satamazdı. Ya da normalde satamazdı. Yine de, borç aldığı anda her şey değişirdi. Çünkü -gördüğümüz gibi- karısını ve çocuklarını teminat olarak kullanması tamamen yasaldı, borcunu ödeyemediği takdirde de borç rehinesi olarak alıp götürebilirlerdi, tıpkı köleleri, koyunları ve keçileri gibi. Bu aynı zamanda, şeref ve kredinin fiilen aynı şey haline gelmesi demekti: en azından yoksul bir adam için, bir insanın kredibilitesi tam anlamıyla, ev halkını ve (madalyonun arka yüzü) ev içindeki otorite ilişkilerini yönetme gücü demekti; prensipte şefkat ve koruma

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

anlamına gelen bu ilişkiler, satın alınıp satılabilen mülkiyet hakkı haline gelmişti.

Yoksullar için bu, aynı zamanda, aile bireylerinin kiralanabilen ya da satılabilen metalar haline gelmesi demekti. Nuzi tabletlerinde görüldüğü gibi, insanlar kızlarından birini zengin adamların evlerinde çalışmak üzere sadece "gelin" olarak vermiyorlardı, ayrıca artık kredi almak için aile bireylerini düpedüz kiralayabiliyorlardı: kayda geçmiş bazı olaylar var ki, erkekler oğullarını, hatta eşlerini, kredinin peşin ödemesi olarak, kredi verenin çiftliğinde veya kumaş atölyesinde çalıştırılmak üzere "rehine" olarak gönderiyorlardı .[43]

En dramatik ve uzun süren kriz, fahişelik çevresinde döndü. Aslında, en eski kaynaklara göre, burada "fahişelikten" söz edilip edilemeyeceği tam net değildir. Sümer tapınakları genellikle çeşitli seks faaliyetlerine ev sahipliği yapmış gibi görünüyor. Örneğin bazı rahibeler tanrılarla evlenmiş veya başka bir şekilde kendilerini tanrılara adamış kabul edilirdi. Pratikte bu çok farklı anlamlar taşımıştır. Daha sonra Hindistan'daki Hinduların *devadasis* veya "tapmak dansçıları" örneğinde görüldüğü gibi, bazıları cinsellikten uzak kalıyor, bazılarının evlenmesine izin veriliyor ama çocuk sahibi olamıyor; bazıları ise zengin adamların himayesine girerek fiilen metresleri oluyorlardı. Tapınakta yaşayan bir kısmı ise belirli ritüellerde ibadet edenlere seks hizmeti sunuyordu.[44] Eski metinlerde açıkça belirtildiğine göre, bütün bu kadınlara olağanüstü önem veriliyordu. Bunlar, tam anlamıyla, medeniyetin somut simgeleriydi. Sümer ekonomisinin tüm mekanizmasının varlık nedeni, her şeyin ötesinde, tanrıların evleri olarak kabul edilen tapınakları yaşatmaktı. Dolayısıyla bunlar, müzik ve danstan başlayarak sanat, mutfak ve hayatın inceliklerine kadar hemen her hususta olabilecek en yetkinleşmiş hali temsil ediyordu. Tapmak rahibeleri ve tanrıların eşleri, bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

mükemmel hayatın insan şeklinde vücut bulmuş en kusursuz örnekleriydi.

Şunu da vurgulamak gerekir ki, Sümer erkekleri en azından bu en erken dönemde, kız kardeşlerinin para karşılığı seks yapması fikrinden rahatsızlık duymuş gibi görünmüyorlar. Aksine, gerçekleştiği ölçüde fahişelik (aklınızdan çıkarmayın, bir borç ekonomisinde bu kadar kişisellikten uzak, nakit paraya dayanan bir ilişki olmamıştır), Sümerler'ın dini metinlerinde insan medeniyetinin temel özellikleri arasında sayılmış, dünyanın kurulduğu zaman tanrılar tarafından verilmiş bir armağan gibi görülmüştür. Doğurganlığa yönelik cinsellik doğal kabul edilirdi (ne de olsa hayvanlar da bunu yapıyordu). Doğurganlığa yönelik olmayan cinsellik, yani zevk için cinsellik ise tanrısaldı.[45]

Fahişeliğin ve medeniyetin bu tanımının en ünlü ifadesi Gılgamış Destanı'nda Enkidu'nun hikâyesinde bulunabilir. Hikâyenin başında Enkidu bir canavardır - geyiklerle otlayan, vahşi sığırların içtiği yerden su içen, şehirdeki insanları korkutan çıplak ve yırtıcı bir "vahşi adam". Şehirliler onu yenmeyi başaramayınca, ona Tanrıça Iştar'ın rahibelerinden biri olan bir fahişeyi gönderirler. Kız onun önünde soyunur, altı gün yedi gece seks yaparlar. Bunun üstüne Ekidu'nun eski hayvan dostları ondan kaçar. Kız ona artık bilgeliği öğrendiğini ve bir Tanrı gibi olduğunu açıklar (kendisi ne de olsa bir kutsal bir refakatçidir), adam giyinmeyi ve düzgün, medeni bir insan gibi şehirde yaşamayı kabul eder.[46]

Enkidu hikâyesinin en eski versiyonunda bile, belli bir duygu çelişkisi tespit edebiliriz. Çok daha sonra, Enkidu tanrılar tarafından ölüme mahkûm edilir, o andaki reaksiyonu, her şeyden önce kendisini yaban yaşamından alıp getiren fahişeyi lanetlemek olur: adi bir sokak kadını veya meyhaneci olması, kusan sarhoşlar arasında yaşaması, müşterileri tarafından dövülmesi ve kötü muamele görmesi için beddua eder. Daha sonra bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

davranışından pişman olur ve tam aksine kutsar onu. Ama başından beri ikircikli bir duygu vardır ve zamanla daha güçlenir. Eski zamanlarda Sümer ve Babil tapınak binalarının çevresinde çok daha az cazibeye sahip seks hizmeti verenler bulunurdu - aslında hakkında daha fazla şey bildiğimiz dönemlerde, bu tapınaklar dansçı kızların, kadın kıyafetli adamların (bunların bazıları köle, bazıları kaçaktı), neredeyse sonsuz çeşitlilikte fahişelerin bulunduğu tavernalarla dolu, adeta kırmızı ışıklı17 bölgelerin ortasındaydılar. Bize gelinceye kadar ince anlamları kaybolmuş çok ayrıntılı bir terminoloji vardı. Çoğu iki ayrı eğlence sanatı icra ederdi: meyhaneciler aynı zamanda müzisyendi; erkek travestiler sadece şarkıcı ve dansçı değildi, genellikle bıçak atma işi yaparlardı. Birçoğu sahipleri tarafından çalıştırılan köleler, dini bir adağı yerine getiren veya borç ödeyen borç kölesi kadınlar, hatta borç köleliğinden kaçan ve başka gidecek bir yeri olmayan kadınlardı. Zaman geçtikçe tapınak kadınlarından alt kademede olanlardan çoğu ya köle olarak veya borç rehinesi olarak satıldı; erotik ritüelleri icra eden rahibeler ile tapınağın (dolayısıyla prensip olarak tanrının) malı olan, bazen tapınak binalarında konaklayan, kazançları tapınağın hâzinesine aktarılan fahişelerin rollerinin sık sık birbirine karışmış olması mümkündür.[47] Mezopotamya'da gündelik alışverişlerin çoğu nakit parayla yapılmadığı için, aynı şeyin fahişeler için de geçerli olduğunu varsaymamız gerekir -tıpkı çoğu eskiden fahişe olan meyhaneciler gibi, bunlar müşterileriyle sürekli veresiye ilişkisi içindedirler- demek ki çoğu bizim kavramlarımıza göre sokak kadınlarına pek benzemiyor, cariyelere daha çok benziyordu.[48] Yine de, ticari fahişeliğin kökenleri, kutsal (ya da bir zamanlar kutsal olan) uygulama, ticaret, kölelik ve borçtan oluşan özel bir karışımın içine sıkışmış gibi görünüyor.

* * *

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"Ataerkillik", her şeyden önce, bürokratların, tüccarların ve orospuların yeri olarak bilinen Uruk, Lagaş ve Babil gibi büyük şehirlere karşı, bir tür saflık adına, büyük kentsel medeniyetlerin reddedilmesinden, baba kontrolünün yeniden tesis edilmesinden doğmuştur. Nehir vadilerinden uzaktaki kırsal bölgeler, çöller ve stepler, yerinden sürülen borçlu çiftçilerin aktığı yerlerdi. Antik Ortadoğu'da direniş her zaman, bir isyan politikasından daha çok bir göç politikası, kişinin sürüsünü ve ailesini -genellikle elinden alınmadan önce- eritip yok etmesi politikası olmuştur.[49] Şehirlerin dışında yaşayan kabile insanları her zaman var olmuştur. İyi zamanlarda, şehirlere yakınlık duymaya başlarlardı; zor zamanlarda ise sığınmacılarla -yeniden Enkidu'ya dönüşen çiftçilerle- sayıları kabarırdı. Böylece periyodik olarak kendi müttefiklerini yaratır ve yeniden fethetmek üzere şehirlere doğru hışımla yürürlerdi. Kendilerini ne gözle gördüklerini kesin olarak söylemek zor, çünkü kırsal isyancıların bakış açısı hakkında elimizdeki tek kayıt, Bereketli Hilal'in diğer tarafı hakkında yazılmış *Eski Ahit'tir*. Ama orada, mutlak baba otoritesine ve ailenin güvenilmez kadınlarını kıskançlıkla korumalarına ilişkin tespit ettiğimiz olağanüstü vurgulamanın, aynı zamanda kaçtıkları şehirlerde insanların metalaştırılması nedeniyle mümkün olduğu, ama yanı sıra buna karşı bir protesto olduğu önerisini hafifletecek herhangi bir şey bulunmamaktadır.

Kutsal Kitaplar -*Eski* ve *Yeni Ahit*, *Kuranın* dünyası, ortaçağdan günümüze dini literatürün dünyası- bu isyanın sesini, kentsel yaşama karşı nefreti, tüccarlara karşı kuşkuyu, sık sık da yoğun bir kadın düşmanlığını yansıtır. Sadece Babil'in imajını düşünmemiz yeter, kolektif tahayyüllümüze kalıcı olarak, sadece medeniyetin beşiği olarak değil, aynı zamanda "Orospuların Yeri" olarak işlenmiştir. Heredotus, Babil'li her bakirenin tapınakta fahişelik yaparak drahoması için para biriktirmek zorunda olduğunu iddia ederken, popüler Yunan fantezilerini dile

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

getiriyordu.[50] *Yeni Ahit'te*, Aziz Petrus sık sık Roma'dan "Babil" diye söz eder, *Vahiyler Kitabı*, Babil'den bahsederken, bununla ne kastedildiğini belki en canlı biçimde tasvir eder: "tanrıya küfürlerle dolu kızıl renkli bir hayvanın" üstünde oturan "büyük orospu":

> (17:4) Ve kadın çirkinlikler ve kendi zinasının mekruh şeyleriyle dolu altın kâse elinde olarak erguvani ve kırmızı ile kuşanmış ve altın ve kıymetli taş ve incilerle bezenmişti, mor ve kızıl renklerle süslenmişti, altın ve kıymetli taşlar ve incilerle bezenmişti, elinde zinasının iğrençliği ve pisliği ile dolu altın bir kupa vardı:
>
> (17:5) Ve alm üzerine bir isim yazılmıştır: Sır, büyük Babil, dünyanın fahişelerinin ve çirkinliklerinin anası.[51]18

İşte ataerkil şehir nefreti, antik zamanların yoksullarının babalarının binlerce yıllık öfkeli sesi.

Bizim bildiğimiz kadarıyla ataerkillik, yeni elitler ile yeni mülksüzleştirilenler arasında bir ileri bir geri gidip gelen bir kavga halini almış gibi görünüyor. Benim kendi analizlerimden çoğu, feminist tarihçi Gerda Lernet'ın başarılı çalışmalarından esinlenilmiştir, kendisi fahişeliğin kökenleri hakkındaki bir yazısında şu gözlemlerini anlatıyor:

> Ticari fahişeliğin başka bir kaynağı çiftçilerin yoksullaştırılması ve kıtlık dönemlerinden sağ çıkabilmek için giderek daha fazla borca bağımlı olmalarıydı; bu onları borç köleliğine itiyordu. Her iki cinsiyetten çocuklar borç rehinesi olarak veriliyor veya "evlat edinilmek" üzere satılıyordu. Bu uygulamadan kaynaklanarak, ailenin reisinin yararına, ailenin kadın bireylerinin fahişelik yapması kolayca gelişti. Kadınların sonunda fahişe olması, ana babalarının onları köle olarak satması veya yoksulluğa düşen kocalarının onları bu şekilde kullanması yüzündendi. Ya da belki, köleliğin son

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

alternatifi olarak kendi adlarına çalışıyorlardı. Şansları varsa bu meslekte yükselerek cariye olabiliyorlardı.

MÖ ikinci binyılın ortalarında fahişelik yoksulların kızları için muhtemel bir meslek olarak iyice yerleşmişti. Varlıklı sınıfın kadınlarına ilişkin cinsel kurallar giderek daha sıkılaştıkça, namuslu kız evlatların bekâreti aileler için mali bir varlık haline gelmişti. Böylece ticari fahişelik erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için toplumsal bir gereklilik gibi görülmeye başlandı. Problematik olarak kalan şey, namuslu olan ve olmayan kadınlar arasında net ve kalıcı bir ayırımın nasıl yapılacağı idi.

Bu son nokta önemlidir. Lerner'ın gözlemlerine göre, problemi çözmek için yapıldığı bilinen en ilginç girişim, MÖ 1400 ile 1100 tarihleri arasına denk gelen bir Orta Asur kanununda bulunabilir, bu aynı zamanda Ortadoğu tarihinde bilinen ilk örtünme referansıdır - ayrıca, Lerner'ın vurguladığı gibi, toplumsal sınırların kollanmasını devletin sorumluluğuna sokan bilinen ilk örnektir.[52] Bunun tüm antik Ortadoğu'nun militer olmasıyla en fazla ün kazanmış devletinin otoritesi altında gerçekleşmesi şaşırtıcı değildir.

Kanun, beş sınıf kadın arasında dikkatli bir ayırım yapıyor. Namuslu kadınlar (evli hanımlar veya cariyeler), dullar ve özgür Asurlu erkeklerin kızları, sokağa çıkarken "örtünmek zorundadır." Fahişeler ve köleler (fahişelerin evli olmayan tapınak hizmetkârlarını ve basit orospuları kapsadığı kabul ediliyor) örtünmek zorunda değildir. Kanunun ilginç yönü, kanunda belirtilen cezanın, örtünmeyen namuslu kadınlara değil, örtünen fahişe ve kölelere uygulanacak olmasıdır. Fahişelere halk önünde elli sopa atılacak ve başından aşağı zift dökülecekti; köle kızların kulakları kesilecekti. Sahtekârla bilerek suç ortaklığı yaptığı kanıtlanan özgür erkeklere de dayak atılacak ve bir ay angaryaya çalıştırılacaktı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Namuslu kadınlar söz konusu olduğunda, tahminen kanunun kendiliğinden uygulanacağı varsayılmıştı: hangi namuslu kadın sokağa fahişe kılığında çıkmak isterdi?

"Namuslu" kadın dediğimizde, vücutları hiçbir şart altında satılamayacak ve satın alınamayacak kadınlardan söz ediyoruz. Bunların fiziksel varlıkları gözlerden gizlenmişti, kalıcı olarak bir erkeğin ev içi kozasına hapsedilmişlerdi; herkesin içine örtülü olarak çıktıkları zaman da bu kozanın içinde, gösterişle dolaşırlardı.[53] Öte yandan para karşılığı alınıp satılabilen kadınlar, derhal tanınmalıydı.

Asur yasası istisnai bir olaydır; örtünme MÖ 1300'den sonra hiçbir yerde zorunlu tutulmamıştır. Ama, eşitsiz ve düzensiz de olsa, tüm bölgede yaşanan, ticaret, sınıf, erkek şerefinin cüretkârca dayatılması ve yoksulların sürekli bir düşüş tehlikesi altında yaşamasının üst üste gelmesiyle hızlanan gelişmeler için bize bir pencere açıyor. Görüldüğü kadarıyla devletler karmaşık ve ikili bir rol oynamıştır, aynı anda hem metalaştırmaya destek vererek hem de etkilerini gidermek için müdahale ederek:

borç yasalarını ve babaların haklarını uygulatmak ve periyodik olarak af ilan etmek suretiyle. Ama bu dinamik aynı zamanda, bin yıllık sürede, sistematik olarak cinselliği tanrısal bir armağan ve medeni rafineleşmenin somutlaşması konumundan alarak daha iyi bilinen çağrışımlarına indirgedi: yozlaşma, ahlaksızlık ve suç.

* * *

Bu noktada o zamana kadar tarihin büyük bir kısmında, bütün büyük kentsel medeniyetlerde gözlemlenebilen kadın özgürlüğünün genel olarak gerilemesini açıklayabildiğimizi sanıyorum. Bütün bunlarda, her olayda parçalar farklı biçimlerde bir araya gelmiş olsa da, benzer şeyler olup bitiyordu.

..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Orneğin Çin tarihinde, hükümetlerin başlık parasını ve borç köleliğini yok etmek için düzenlediği sürekli ve geniş kapsamlı kampanyaların başarısız olduğu, kızların açıkça eş, kız evlat, cariye veya fahişe olarak (satın alanın tercihine göre) satıldığına ilişkin periyodik "kız pazarları" skandallarının günümüze kadar devam ettiği görülmüştür.[54] Hindistan'da kast sistemi, zenginler ve yoksullar arasındaki farkların resmi ve açık seçik hale getirilmesine imkân vermiştir. Brahmanlar ve diğer üst kastların mensupları kızlarını kıskançlıkla toplumdan uzak tutuyor, yüklü drahomalar vererek evlendiriyorlardı, öte yandan alt kastlarda başlık parası uygulanıyor, böylece üst kast ("çift doğmuşlar") mensuplarının, kızlarını satıyorlar diye alay etmeye sevk ediyorlardı. Çift doğmuşlar borç kölesi durumuna düşme tehlikesinden büyük ölçüde uzaktı, oysa kırsal yoksullar için borç bağımlılığı kurumsallaştırılmıştı, tahmin edileceği gibi yoksul borçluların kızları genellikle genelevlere veya zenginlerin mutfaklarına veya çamaşırhanelerine gönderilirdi.[55] Her iki durumda da, bir yandan orantısızca kızların payına düşen metalaştırmanın itmesi, diğer yandan kadınların metalaştırılması ihtimaline karşı ataerkil "koruma" haklarının dayatılmasına çalışanların çekmesi arasında kalan kadınların resmi ve pratik özgürlükleri yavaş yavaş, ama giderek artan biçimde kısıtlanmış ve yok edilmiş gibi görünüyor. Sonuç olarak şeref kavramı da değişmişti, piyasanın zorlamalarına karşı bir tür protesto halini almıştı, ancak aynı zamanda (tıpkı dünya dinleri gibi) sayısız üstü kapalı yöntemlerle, piyasanın mantığını aksettirmeye başlamıştı.

Bununla birlikte, Antik Yunan'daki kadar bol ve detaylı kaynağı, başka hiçbir yerde bulamıyoruz. Bunun bir nedeni ticari ekonominin buraya çok geç, Sümerler'den yaklaşık üç bin yıl sonra gelmiş olmasıdır. Sonuç olarak Klasik Yunan literatürü bize bu transformasyonun gerçekte nasıl olup bittiğini gözlemlemek için eşsiz bir örnek sunuyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Antik Yunan (Şeref ve Borç)

Homeros'un destanları, ticareti umursamayan, kahraman savaşçıların hüküm sürdüğü bir âlemdir. Birçok yönden şaşırtıcı ölçüde ortaçağ İrlanda'sını hatırlatır. Para vardır, ama herhangi bir şeyi almak için kullanılmaz; önemli adamlar hayatlarını şerefli olmak peşinde, maddi anlamıyla yandaş ve servet kazanmak peşinde geçirirdi. Servet, armağan ve ödül olarak verilir, ganimet olarak alınıp götürülürdü. Kuşkusuz *time* kelimesinin aynı zamanda "şeref" ve "fiyat" anlamlarına gelmesi böyle olmuştur - böyle bir dünyada hiç kimse ikisi arasında bir çelişki olduğunu hissetmemiştir.[57]

İki yüz yıl sonra ticari piyasalar gelişmeye başladığı zaman her şey dramatik olarak değişecekti. Yunan madeni paralarının ilk olarak askerlere ödeme yapmak, para cezalarını ve aidatları ödemek, hükümete ve hükümet tarafından yapılacak ödemeler için kullanıldığı sanılıyor, ama MÖ yaklaşık 600 yıllarında, hemen hemen her Yunan şehir-devleti, bağımsız bir şehir olduğunun işareti olarak kendi madeni parasını imal etmeye başlandı. Çok geçmeden madeni paralar gündelik alışverişler için yaygın biçimde kullanılmaya başladı. Beşinci yüzyılda Yunan şehirlerinde halka açık tartışma ve komünal toplantı yeri olan *agora*, aynı zamanda pazaryeri oldu.

Ticari ekonominin gelişinin ilk etkilerinden biri, eskiden beri Mezopotamya ve İsrail'den tanıdığımız türden bir dizi borç krizi oldu. Aristoteles'in *Atmalıların Anayasası*'nda kısa ve öz olarak belirttiği gibi, 'Yoksullar, karıları ve çocuklarıyla birlikte zenginlerin kölesi oldular."[58] Ortaya af talep eden devrimci gruplar çıktı, Yunan şehirlerinin çoğunda, en azından bir süre için popülist ve güçlü adamlar iktidarı ele geçirip radikal borç affı talep ettiler. Sonunda şehirlerin çoğunun bulduğu çözüm, Yakındoğu'da olandan epeyce farklıydı. Yunan şehirleri periyodik afları kurumsallaştırmak yerine, borç köleliğini sınırlayan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

veya tamamen ortadan kaldıran yasal düzenlemeler yaptılar, ondan sonra da ileride olabilecek krizleri önlemek için, genişleme politikasına geçtiler, yoksulların çocuklarını yurtdışında askeri koloniler kurmak üzere gönderdiler. Kırım'dan Marsilya'ya kadar tüm kıyı boyunca dizi dizi Yunan şehri kuruldu, bunlar da daha sonra, canlı bir köle ticaretinin yolu oldu.[59] Kölelerin bollaşması ise Yunan toplumunun doğasını tamamen değiştirdi. İlk ve en çok bilinen etkisi, orta halli yurttaşlara bile şehrin politik ve kültürel hayatında yer almalarına ve kendilerini gerçekten yurttaş gibi hissetmelerine imkân vermesi oldu. Ama bu da, eski aristokrat sınıfların kendilerini yeni demokratik devletin bayağılığı ve ahlaki yozlaşması olarak gördükleri şeylerden uzak tutmak için daha fazla ve daha ayrıntılı yöntemler geliştirmelerine sebep oldu.

Antik Yunan üzerindeki perde gerçekten kalktığı zaman, beşinci yüzyılda, herkesin para hakkında tartıştığını görüyoruz. Bugüne kadar gelen metinlerin çoğunu yazmış olan aristokratlara göre, para yozlaşmanın somut haliydi. Aristokratlar piyasadan tiksinirdi. İdeal olarak, şerefli bir adam ihtiyacı olan her şeyi kendi malikânesinde yetiştirebilmeli ve eline asla bozuk para almamalıydı.[60] Pratikte bunun imkânsız olduğunu biliyorlardı. Yine de her noktada kendilerini piyasadaki sıradan vatandaşların değerlerinden ayrı tutmaya çalışırlardı: cenazelerde ve düğünlerde birbirlerine verdikleri güzel altın ve gümüş kadehler ve üç ayaklı sehpalarıyla, sosis ve kömür tezgâhlarına karşı; durmaksızın antrenman yaptıkları spor yarışmalarının asaletiyle, sıradan insanların adi kumar oyunlarına karşı; içkili kulüplerde kendilerine eşlik eden eğitimli ve bilgili kadınlarla, basit fahişelere *(pome)* -agora civarındaki, erkek yurttaşların cinsel ihtiyaçları için verilen bir hizmet olarak demokratik polisin bizzat koruduğu genelevlerde barınan köle kızlara- karşı zıtlık yaratarak. Her durumda, aşağılık ticari alışverişin üstüne

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

armağanlardan, cömertlikten ve şereften oluşan bir dünya koyarlardı.[61]

Bu, Mezopotamya'da gördüğümüzden biraz daha farklı bir itme ve çekme oyunuyla sonuçlandı. Bir yanda aristokratların, sıradan vatandaşların zavallı ticari hassasiyetleri olarak gördükleri şeylere karşı aristokrat protesto kültürünü görüyoruz. Diğer yanda, sıradan vatandaşlarda da neredeyse şizofrenik bir reaksiyon görüyoruz, aynı anda hem aristokratik kültürün unsurlarını sınırlamaya, hatta yasaklamaya çalışıyorlar, hem de aristokratik hassasiyetleri taklit ediyorlar. Bu noktada oğlancılık mükemmel bir örnektir. Bir taraftan erkek-oğlan aşkı aristokratik pratiğin tipik özelliği olarak görülürdü - aslında bu normal olarak genç aristokratları yüksek sosyetenin ayrıcalıklarına alıştırma yoluydu. Sonuçta demokratik polis bunu politik yönden sapkınca buluyordu ve erkek vatandaşlar arasındaki cinsel ilişkileri yasadışı ilan etmişti. Aynı zamanda da, hemen hemen herkes bu işi yapmaya başlamıştı.

Antik Yunan'ın kırsal toplumlarının gündelik hayatının dokusu hakkında hâlâ çok şey anlatan Yunanlıların o ünlü erkek şerefi takıntısının kökleri, Homerik şereften daha çok, herkesin kendininkini oluşturmaya başladığı pazaryeri değerlerine karşı gelişen bu aristokratik isyana uzanır.[62] Ancak kadınlar üzerindeki etkisi Ortadoğu'dakinden çok daha ağır olmuştur. Daha Sokrates'in çağında, erkek şerefi ticarete ve kamusal hayattaki dayatmacılığa karşı nefrete giderek daha fazla bağlanırken, kadının şerefi hemen hemen tamamen cinsel terimlerle tanımlanıyordu: bekâret, tevazu, iffet gibi. Namuslu kadınların eve kapatılmış olması bekleniyor, bu sebeple kamusal hayatta yer alan her kadın fahişe veya buna benzer bir şey kabul ediliyordu.[63] Asur âdeti olan örtünme Ortadoğu'da yaygınlaşmamıştı, ama Antik Yunan da uygulandı. "Batılı" özgürlüklerin kökleri hakkındaki klişelerimize zıt düşse de, demokratik Atina'da kadınlar,

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Iran veya Suriye'dekilerin aksine, kamusal alanlara çıkarken örtünmek zorundaydılar.[64]

Böylece para şerefin ölçüşüyken, şerefle ilgisi olmayan her şeyin ölçüsü haline geldi. Bir erkeğin şerefinin parayla satın alınabilir olduğunu öne sürmek korkunç bir aşağılama oldu - oysa erkekler savaştaydı ya da haydutlar veya korsanlar tarafından sık sık fidye almak için kaçırılıyor ve başlarından Ortadoğulu birçok kadının yaşadığından pek farklı olmayan esaret ve kurtuluş maceraları geçiyordu. Bunu kafaya kazımanın özellikle çarpıcı olan bir yöntemi -aslına bakılırsa burada neredeyse kelime anlamını taşıyor- fidye istenen tutsağı kendi paralarıyla dağlamaktı, tıpkı günümüzde birini kaçıran hayali bir yabancının, Amerikalı kurbanı için istediği fidyeyi aldıktan sonra, adamı bırakmadan önce, kurbanın alnını yakarak bir dolar işareti yapması gibi.[65]

Bütün bunların net cevap vermediği soru şudur: Neden? Para neden, özellikle, böyle bir aşağılama sembolü haline geldi? Tamamen kölelik yüzünden mi? Bu sonuca varmak cazip gelebilir: belki de antik Yunan şehirlerinde son derece aşağılanmış binlerce insanın birden ortaya çıkması, özgür bir erkeğin (bırakın özgür bir kadını) herhangi bir şekilde alınıp satılabileceğini öne sürmeyi özellikle küçük düşürücü bir şey yapmış olabilir. Ama açıkçası durum böyle değil. İrlanda'da köle parası tartışmamız gösteriyor ki insanoğlunun son noktaya kadar aşağılanması, kesinlikle kahramanlık şerefi için bir mahzur değil, hatta bir şekilde tam özünü teşkil ediyor. Homeros'un Yunanlıları da farklı gibi görünmüyor. Genellikle Batı edebiyatının ilk büyük eseri kabul edilen *İlyada*'daki Agamemnon ile Akhilleus arasındaki kavga, iki savaşçı kahraman arasında bir köle kız uğruna yapılan bir şeref mücadelesidir.[66] Ayrıca Agamemnon ve Akhilleus, bunun mutlaka kötüleşip giderek savaşa, belki de deniz kazasına dönüşeceğini, ikisinin de sonunun kölelik olacağını çok iyi bilirler. *Odysseia*'da Odysseus birkaç kez esir düşmekten zor

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kurtulur. MS üçüncü yüzyılda bile Roma imparatoru Valerianus (MS 253-260) Odessa Savaşında yenilgiye uğramış, yakalanmış ve hayatının son yıllarını Sasani imparatoru I. Şapur'un atına binmek için bastığı tabure olarak geçirmiştir. Savaşın böyle tehlikeleri vardı. Bütün bunlar savaşçı şerefinin doğası gereği kaçınılmaz şeylerdi. Savaşçının şerefi, her şeyini kaybetmeyi göze alacağı bir oyuna girmeye istekli olması demekti. Asaleti, ne kadar düşebileceği ile doğrudan orantılıydı.

Öyleyse, ticari paranın ortaya çıkması geleneksel sosyal hiyerarşiyi altüst mü etmişti? Yunanlı aristokratların söyledikleri genellikle bu yöndedir, ama şikâyetleri biraz samimiyetsiz gibi görünüyor. Kuşkusuz her şeyden önce bu parlak aristokrasinin var olmasını mümkün kılan şey, paraydı.[67] Belki de parayla ilgili olarak onları gerçekten rahatsız eden şey, aslında onu çok istemeleriydi. Para her şeyi satın almak için kullanılabildiği için, herkes onu istiyordu. Yani: arzu ediliyordu, çünkü fark gözetmiyordu. *Porne* metaforunun nasıl tam yerinde olduğunu görebiliyoruz. Şair Arkilochos'un ifadesiyle "herkesin malı" bir kadını, herkes kullanabilir. Prensip olarak bu kadar fark gözetmeyen bir varlık bize cazip gelmemelidir. Ama aslında tabii gelir.[68] Keza para kadar hem fark gözetmeyen, hem de arzu edilen başka hiçbir şey yoktur. Evet Yunanlı aristokratlar genellikle orta malı *porne*'leri cazip bulmadıkları, şölenlerinden eksik olmayan eşlikçi kadınların, flütçü kızların, akrobatların ve güzel delikanlıların, gerçekten fahişe olmadığı konusunda ısrar etmişlerdir (gerçi bazı zamanlar aslında böyle olduklarını itiraf etmişlerdir), ayrıca kendi araba yarışı, donanma için gemi donatma, tiyatrolara destek verme gibi seçkin uğraşları için kullanılan paranın, bir balıkçının karısına ucuz parfüm ve çörek almak için kullanılan parayla aynı olması gerçeğiyle boğuşmuşlardır - tek fark, kendi uğraşlarının daha fazla para gerektirmesiydi.[69]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Demek ki, para arzunun demokratikleştirilmesini getirdi. Herkes parayı arzulamaya başladı, aşağıdaki veya yukarıdaki herkes, aynı, fark gözetmeyen maddenin peşine düştü. Hatta daha fazlası oldu: artık parayı sadece arzu etmiyorlardı. Paraya ihtiyaç duyuyorlardı. Bu çok köklü bir değişimdi. Homeros un dünyasında, insani ekonomilerin çoğunda olduğu gibi, insan hayatı için zorunlu kabul edilen şeylerin (yiyecek, barınak, giysi) tartışıldığını hiç duymamışızdır, çünkü herkesin bunlara sahip olduğu varsaydırdı. Hiçbir şeyi olmayan bir adam, en azından zengin bir adamın maiyetine girerdi. Kölelerin bile yeterli yiyeceği olurdu.[70] Bu noktada fahişelik, değişen şeylerin etkili bir sembolüydü, çünkü genelevlerde yaşayanların bazıları köleydi, bazıları sadece yoksuldu; kendilerini başkalarının arzularına sunmak zorunda kalmalarının nedeni kesin olarak, temel ihtiyaçlarının artık kendiliğinden karşılanmamasıydı. Bu başkalarının keyfine bağımlı olma korkusu, Yunanlıların kendine yeterli hane halkı takıntısının temelinde yer alır.

Yunan şehir-devletlerinin erkek yurttaşlarının -daha sonraki Romalılar gibi- karılarını ve kızlarını piyasanın hem tehlikelerinden hem özgürlüklerinden esirgemek için gösterdikleri olağanüstü gayretin altın-(la, bütün bunlar yatmaktadır. Ortadoğu'da kendileriyle aynı konumda bulunan kadınlardan farklı olarak, borç kölesi olarak verilmedikleri sanılıyor. En azından Atina'da özgür yurttaşların kızlarının fahişe olarak çalıştırılması da yasal değildi.[71] Böylece namuslu kadınlar görünmez hale geldiler, büyük ölçüde ekonomik ve siyasi hayatın büyük trajedilerinden uzak kaldılar.[72] Birisi borç kölesi olacaksa, bu normal olarak borçlunun kendisiydi. Daha da dramatik olan, birbirlerini fahişelikle suçlayanların, *erkek* yurttaşlar olmasıydı - Atinalı siyasetçiler sürekli, rakiplerinin delikanlılık zamanlarında, erkek talipler tarafından armağanlara boğularak para karşılığı seks

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yaptıklarını, böylece yurttaş özgürlüklerini kaybetmeyi hak ettiklerini ileri sürerlerdi.[73]

* * *

Bu noktada beşinci bölümde açıklanan prensiplere geri dönmek yararlı olabilir. Özetle, tanık olduğumuz, eski hiyerarşi türlerinin -Homeros'un büyük adamlar ve maiyetlerinden oluşan dünyasının- ama aynı zamanda da eski karşılıklı yardım türlerinin aşınması, komünel ilişkilerin giderek ev halkıyla sınırlı hale gelmesidir.

Bunlardan ilki -hiyerarşinin aşınması-, MÖ yaklaşık 600 yıllarında birçok Yunan şehrini "borç krizlerinin'' vurduğu dönemde, tam da ticari piyasaların ilk kez şekillenmeye başladığı zamanlarda gerçekleşti.[74] Aristoteles Atinalı yoksulların zenginlerin kölesi olduğunu söylerken belki de, zor geçen yıllarda yoksul çiftçilerin borca battığını; sonuçta kendi mülklerinde yarıcı,19 yani bağımlı durumuna düştüklerini kastediyordu. Hatta bazıları köle olarak başka yerlere satıldı. Bu rahatsızlığa ve ajitasyona yol açtı; toplumda yeni bir sayfa açılması, kölelerin serbest bırakılması ve tarımsal arazinin yeniden dağıtılması talepleri yükseldi. Bazı durumlarda devrimlere yol açtı. Söylendiğine göre, Megara'da iktidarı ele geçiren radikal bir grup sadece faizle borç vermeyi yasaklamakla kalmadı, bunu geçmişe de uygulattı, borç verenlerin geçmişte tahsil ettikleri bütün faizleri iade etmeye zorladı.[75] Birçok başka şehirde popülist diktatörler tarım borçlarını ilga etmek vaadiyle iktidara geldi.

Dışarıdan bakıldığında bütün bunlar hiç şaşırtıcı görünmüyor: ticari piyasalar geliştiği anda, Yunan şehirleri, binlerce yıldır Ortadoğu şehirlerini istila eden sosyal problemleri yaşamaya başladı: borç krizleri, borç direnişleri, siyasi huzursuzluk. Gerçekte ise her şey bu kadar açık seçik değil. Öncelikle, Aristoteles'in müphem ifadesiyle "zenginlerin kölesi olan" yoksullar, pek yeni bir gelişme sayılmazdı. Homeros'un anlattığı toplumda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bile, zengin adamların gayet doğal olarak, etrafları yoksul tebaanın çeşitli tabakalarından gelen maiyetleriyle, kendilerine tâbi kişilerle çevrilmiş olarak yaşadıkları varsayılmıştır. Ama kritik nokta, bu patronaj ilişkilerinin her iki tarafın sorumluluklarını içermesidir. Asil bir savaşçı ile hizmetkârının temelde farklı türlerde insanlar olduğu, ama her birinin ötekinin (temelden farklı) ihtiyaçlarını dikkate alması gerektiği varsayılırdı. Patronajın borç ilişkisine dönüşmesi -faizli kredi vermeyi bir yana bırakalım, verilen tohumun bile kredi olarak kabul edilmesi- her şeyi değiştirdi.[76] Dahası, bunu birbirine tamamen zıt iki yönde gerçekleştirdi. Bir yandan verilen kredi, artık kredi veren için hiçbir sorumluluk ifade etmiyordu. Öte yandan sürekli vurguladığım gibi, kredi, borç veren ile alan arasında belli bir resmi, hukuki eşitlik varsayıyordu. İki tarafın en azından bazı düzeylerde, bazı yönlerden esas olarak aynı tür insanlar olduğunu varsayıyordu. Hiç kuşku yok ki bu, tahayyül edilebilecek en acımasız ve en şiddet yüklü eşitlik biçimidir. Ama piyasa karşısında eşitlik olarak algılanması, bu düzenlemeleri çok daha dayanılmaz hale getirdi.[77]

Aynı gerilimler, kendi aralarında bir şeyler alıp vermeye, ödünç alıp vermeye -elek ve oraktan, kömür ve yemeklik yağa, tohuma veya çift sürmek için öküze kadar herhangi bir şey vermeye- eğilimli olan çiftçi topluluklarında komşular arasında da görülebilir. Bu alıp vermeler bir yandan tarım toplumlarında insani sosyalleşmenin temel dokusunun zorunlu parçaları olarak kabul ediliyordu, öte yandan aşırı talepkâr komşuların çok rahatsız edici olduğu da biliniyordu -öyle ki verilen eşyanın, satın alınmasının veya kiralanmasının kaça mal olacağının bütün taraflarca bilinmesi durumunda, bu daha da kötü bir hal alıyordu. Akdeniz köylülerinin gündelik çelişkilerinin ne olduğuna dair fikir edinmenin en iyi yolu, yine, fıkralara bakmaktır. Türkiye'de Ege bölgesinde yaşayanlara ilişkin eski hikâyelerde aynı kaygılar dile getirilir:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Nasreddin Hoca'nın komşusu bir gün kapısını çalıp beklenmedik bir işi çıktığı için eşeğini ödünç almak istediğini söyler. Nasreddin Hoca kabul eder, ama ertesi gün aynı komşu yine gelir - değirmene öğütülecek buğday götürmek için eşeğe ihtiyacı vardır. Çok geçmeden, bahaneye bile gerek duymadan, hemen her sabah boy göstermeye başlar. Sonunda Nasreddin Hoca usanır ve kardeşinin daha önce geldiğini ve eşeği alıp götürdüğünü söyler.

Komşu tam çıkıp giderken avludan gelen bir anırma sesi duyar.

"Hani eşek burada yok demiştin!"

"Bana bak, sen kime inanıyorsun" diye sorar Nasreddin Hoca. "Bana mı, yoksa bir hayvana mı?"

Paranın ortaya çıkmasıyla, neyin armağan, neyin borç olduğu da birbirine karıştı. Bir taraftan, armağan söz konusu olduğunda bile, insanın aldığı şeyden biraz daha iyisini iade etmesi her zaman daha makbul sayılmıştı.[78] Öte yandan, arkadaşlar birbirine faiz uygulamaz, böyle bir şey önermek bile ayıp sayılır. O zaman, bir armağana cömertçe cevap vermek ile faiz ödemek arasındaki fark nedir? Akdeniz havzasında ve etrafındaki bölgelerde köylüler için yüzyıllardır neşe kaynağı olmuş gibi görünen en ünlü Nasreddin Hoca hikâyelerinin çoğunun temelinde bu vardır. (Şunu da belirtmek istiyorum, Yunanca dahil olmak üzere birçok Akdeniz dilinde "faiz" kelimesinin asıl anlamı "zürriyet"tir.)

Bir gün Nasreddin Hoca'nın cimriliğiyle ünlü bir komşusu gelir ve arkadaşlarına bir ziyafet vereceğini söyler. Nasreddin Hocadan birkaç tencere ödünç alıp alamayacağını sorar. Nasreddin Hoca'nın da çok tenceresi yoktur, ama elinde olanı seve seve verecektir. Ertesi gün cimri komşu elinde Nasreddin Hoca'nın üç tenceresi, ayrıca bir de küçük tencereyle döner.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"Bu da ne?" diye sorar Hoca

"Ha, o mu, tencerelerin yavrusu. Benim evimdeyken yavruladılar."

Nasreddin Hoca omuzu silker ve kabul eder, cimri komşu da faiz prensibini tesis ettiği için mutlu olarak gider. Bir ay sonra Nasreddin Hoca ziyafet verecektir, komşusunun çok daha lüks olan on iki parçalık tabak takımını ödünç almak için gider. Cimri komşu kabul eder. Sonra bir gün bekler. Sonra bir gün daha…

Üçüncü gün, cimri komşu gelir ve tabak çanağına ne olduğunu sorar.

"Ha onlar mı?" der Hoca üzgün üzgün. "Çok kötü bir şey oldu. Öldüler."[79]

Kahramanlık sisteminde, bire bir değiş tokuş mantığıyla işleyen sadece namus borçlarıdır - armağanlara karşılık vermek, intikam almak, tutsak düşen arkadaşları veya akrabaları kurtarmak ya da fidyelerini ödemek mecburiyeti. Namus krediyle aynı şeydir; insanın sözünü tutma yeteneğidir; ama aynı zamanda yanlış bir şey yapıldığında, "yanına bırakmamak" demektir. Son cümleden anlaşıldığı gibi, bu paranın mantığıydı, ama para ilişkileri veya paraya-benzer şeylerle kurulan ilişkiler, bununla sınırlıydı. Yavaş yavaş, göze batmadan, ne olup bittiğini hiç kimse tam anlamadan, ahlaki ilişkilerin özünü teşkil eden şey, bir sahtekârlık taktiğine dönüştü.

Bunu, günümüze kadar gelen mahkeme tutanaklarından biraz biliyoruz. Muhtemelen MÖ dördüncü yüzyılda, 365 civarında yaşayan, doğuştan altsınıfa mensup, zengin bir adam olan Apollodorus (babası, hayata köle olarak başlamış bir bankerdi), bu tür beyefendilerin çoğu gibi, bir malikâne satın alır. Aristokrat kökenli, ancak biraz kasıntı davranışları olan, en yakın komşusu Nicostratus ile ahbap olmaya özen gösterir. Herhangi iki komşu gibi davranırlar,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

birbirlerinden küçük meblağlar alıp verirler, birbirlerinin hayvanlarını veya kölelerini ödünç alır veya ödünç verirler, birisi bir yere gittiğinde diğeri onun mülküne göz kulak olur. Günün birinde Nicostratus büyük bir talihsizliğe uğrar: kaçan kölelerin izini sürmeye çalışırken korsanlar tarafından yakalanır; Aegina Adasındaki köle pazarında rehin tutularak fidye istenir. Akrabaları fidyenin ancak küçük bir kısmını bir araya getirebilir, böylece geri kalanını pazardaki yabancılardan borç almak zorunda kalır. Bu kişiler borçlar konusunda uzmanlaşmış profesyonellerdir ve şartlarının acımasız olduğu bilinmektedir: otuz gün içinde geri ödeme yapılmazsa, toplam meblağ iki katına çıkar; hiç ödenemezse borçlu olan kişi, kurtulması için para ödeyen adamın kölesi haline gelir.

Nicostratus gözyaşları içinde komşusuna başvurur. Malına mülküne zaten alacaklılarının biri veya diğeri tarafından ipotek konmuştur; Apollodorus'un bu kadar hazır nakit parası olmadığını bilmektedir, ama acaba sevgili dostu kendine ait bir şeyi teminat gösterebilir mi? Apollodorus etkilenir. Nicostratus'un şimdiye kadarki borçlarının hepsini seve seve affedecektir, ama gerisi zordur. Yine de elinden geleni yapacaktır. Sonunda bir tanıdığından, şehirdeki evini teminat göstererek yıllık yüzde 16 faizle kredi almayı başarır, böylece Nicostratus'un alacaklılarına ödeme yapılabilecektir, bu arada Nicostratus da kendi akrabalarından faizsiz borç almayı ayarlar. Ama çok geçmeden Apollodorus tuzağa düştüğünü anlamaya başlar. Yoksulluğa düşen aristokrat, yeni zengin komşusundan istifade etmeye karar vermiştir; aslında Arcesas ve Apollodorus'un bazı düşmanlarıyla birlikte, haksız biçimde onu "kamu borçlusu" yani devlet hâzinesine karşı yükümlülüklerini yerine getirmemiş biri olarak ilan ettirmeye çalışıyordu. Bu her şeyden önce herhangi birini (örneğin, parasını geri almak üzere kendisini aldatanları) mahkemeye verme hakkını kaybetmesi anlamına geliyordu, ikinci olarak diğerlerinin eline, evini basarak mobilyalarını ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

diğer eşyalarını alıp götürmek için bahane veriyordu. Tahminen Nicostratus kendisinden aşağı düzeyde kabul ettiği bir adama borçlu olmaktan ötürü asla kendini rahat hissetmemişti. Aşırı görkemli armağanı için ona teşekkür eden bir mersiye yazmak zorunda kalmaktansa arkadaşı Einar'ı öldürmeyi tercih eden Viking Egil gibi, Nicostratus da, hayatının geri kalanında minnettarlık hissetmektense, zorla ve hileyle arkadaşının parasını almaya çalışmanın daha şerefli ya da bir biçimde daha katlandır olduğuna karar vermiş gibi görünüyor. Çok geçmeden işler doğrudan fiziksel şiddete kadar varır ve mesele mahkemede biter.[80]

Bu hikâyede her şey vardır. Karşılıklı yardımı görüyoruz: zenginin komünizmini; ihtiyaç yeterince büyükse veya maliyeti başa çıkılabilir gibiyse, dostların ve arkadaşların birbirine yardım edeceği beklentisini görüyoruz.[81] Ve çoğunun etrafında, bir kriz çıktığında para toplayabilecek bir insan çemberi vardı: bu bir düğün, kıtlık veya fidye olabilir. Aynı zamanda insanoğlunu meta düzeyine indirgeyen yırtıcı şiddetin her yerde, her an mevcut olduğunu, böylece her tür insafsız hesabı ekonomik hayata soktuğunu görüyoruz - sadece korsanlar açısından değil, belki de daha çok, yakalanarak fidye istenen, ancak para bulabilecek akrabaları olmayan kişilere çetin kredi şartları teklif etmek üzere pusuda bekleyen, sonra da devlete başvurarak kontratı uygulatmak için silahlı adam tutma izni isteyen tefeciler açısından. Armağanlar, krediler ve ticari kredi düzenlemeleri arasında anlam bulanıklığı olduğunu görüyoruz. Nicostratus'un olağanüstü nankörlüğü hariç, burada olup biten şeylerin hiçbiri özellikle sıra dışı görünmüyor. Atinalıların ileri gelenleri her zaman siyasi projelerini izlemek için borç para alıyorlardı; ikinci derecede olanlar sürekli borçlarını veya kendilerine borçlu kişilerden nasıl para alacaklarını düşünerek endişe ediyorlardı.[82] Son olarak göze çarpmayan başka bir unsur var. Agoradaki mağazalarda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

veya tezgâhlarda yapılan gündelik pazar alışverişleri, her yerde olduğu gibi tipik olarak veresiye yapılıyorken, madeni paranın seri imalatı, alışverişlerde, saf bir kredi sisteminde kesinlikle olamayacak ölçüde anonimliğe izin vermişti.[83] Korsanlar ve adam kaçıranlar nakitle çalışıyordu - gerçi onlar olmasa Aegina pazaryerinin canavar tefecileri iş yapamazlardı. Genellikle şiddeti ve aşırı insafsız kredi şartlarını içeren bu yasadışı nakit faaliyeti, şiddet yoluyla güçlenerek, o zamandan beri kurulan sayısız yeraltı suç dünyasının temeli oldu.

* * *

Sonuç olarak Atina'da aşırı bir ahlaki karmaşa doğdu. Paranın, borcun ve Anansın dili, ahlaki problemler hakkında güçlü -ve son noktada karşı konmaz- düşünce biçimlerine yol açtı. Hindistan'ın Vedik düşüncesine benzer şekilde, insanlar hayat hakkında tanrılara ödenecek bir borç gibi söz etmeye, yükümlülüklerden borç olarak söz etmeye, kelime anlamıyla namus borcundan söz etmeye, borçtan günah gibi söz etmeye ve intikamdan borç tahsilatı gibi söz etmeye başladılar.[84] Borç ahlak demek olsa bile -en azından borçlarını ödemeye zorlamak için yasal dayanağı pek olmayan alacaklılar açısından böyle olduğunda ısrar etmek kişisel menfaatlerine uygundu- paranın, yani ahlakı kesin ve nicelleştirilebilir bir bilim haline döndürebilecek şeyin ta kendisinin, aynı zamanda en kötü davranışları tevşik ediyor gibi görünmesini nasıl anlamak gerekiyordu?

Modern etik ve ahlaki felsefenin başladığı yer, işte bu tür ikilemlerdir. Bence bu kesinlikle doğrudur. Dördüncü yüzyıl Atina'sının başka bir ürünü olan Platon'un *Devlet'ini* düşünün. Kitap, Sokrates'in Pire limanında yaşlı bir arkadaşını, zengin bir silah imalatçısını ziyaret etmesiyle başlar. Adalet hakkında bir tartışmaya girerler, yaşlı adam paranın kötü bir şey olamayacağını, zira sahip olanlara adil davranma imkânı sağladığını ve adaletin iki şeyden ibaret olduğunu öne

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sürer: Gerçeği söylemek ve insanın mutlaka borçlarını ödemesi.[85] Bu öneri kolayca çürütüldü. Sokrates şunu sordu, peki birisi sana kılıcını emanet etse, sonra da aklını kaçırsa ve kılıcı geri istese (belki de birini öldürebilecek olsa) ne olacak? Tabii ne şartlarda olsun bir deliye silah vermek doğru olmaz.[86] Yaşlı adam neşeyle omuz silkerek bir törene katılmaya gitti, tartışmayı sürdürmeyi oğluna bıraktı.

Oğlu, Polemarchos, vitesi yükseltti: tabii babası "borç" derken kelime anlamıyla borç alınan bir şeyi iade etmeyi kastetmemişti. Daha çok insanlara ne verilmesi gerekiyorsa onu vermeyi kastetmişti; iyiliğe karşılık iyilik, kötülüğe karşı kötülük yapmak, insanın arkadaşlarına yardım etmesi, düşmanlarına zarar vermesi. Bunu çürütmek için biraz daha fazla çaba gerekir (kimin insanın dostu, kimin düşmanı olduğunu tespit etmekte adaletin hiçbir rolü olmadığını mı söylüyoruz? Eğer öyleyse, hiç dostu olmadığına, dolayısıyla da herkese zarar vermeye karar veren biri, adil biri olabilir mi? Hatta, birinin düşmanının gerçekten, doğuştan kötü bir insan olduğunu ve zarar görmeyi hak ettiğini söylemenin kesin bir yolu olsa bile, ona zarar vermekle onu daha da kötü biri haline getirmez misiniz? Kötü insanları daha kötü insanlara çevirmek, adalet örneği olabilir mi?), ama sonunda tamamlanır. Bu noktada bir Sofist, Thrasymachus katılır ve tartışmacıların hepsini bulanık bakışlı idealistler olmakla suçlar. Gerçekte, der, "adalet" hakkındaki bütün konuşmalar sadece, güçlünün menfaatlerini haklı göstermek üzere tasarlanmış siyasi bahanelerdir. Demek ki var olduğu kadarıyla adalet sadece şudur: güçlünün menfaati. Yöneticiler çobanlardır. Sürülerini iyilikle güttüklerini düşünmekten hoşlanırız, ama çobanlar eninde sonunda sürülerini ne yapar? Öldürür ve yerler veya etini para karşılığında satarlar. Sokrates Thrasymachus un koyun gütmek sanatı ile onlardan yararlanmak sanatını birbirine karıştırdığına dikkat çekerek cevap verir. Doktorlar bunun karşılığında para

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

alsalar da almasalar da, ilaç sanatının amacı sağlığı iyileştirmektir. Çobanlık sanatının amacı da koyunların sağlığıdır, çobanın (veya işvereninin) aynı zamanda onlardan nasıl kâr sağlayacağını bilen bir iş adamı olup olmaması durumu değiştirmez. Aynı şey yönetim sanatı için de aynen böyledir. Eğer böyle bir sanat varsa, bundan birinin kâr elde edebileceğinden bağımsız olarak, kendine özgü bir amacı olması gerekir, bu da sosyal adaleti kurmaktan başka bir şey olabilir mi? Sokrates şunu ileri sürüyor: "güç" ve "menfaat" gibi kelimelerin, başlı başına peşine düşülebilecek evrensel gerçeklikleri ifade ettiklerini tahayyül etmemize izin veren şey, sadece paranın varlığıdır; aslında peşine düşülecek her şeyin eninde sonunda güç, avantaj veya kişisel menfaat olduğunu bir yana bıraksak bile.[87] Mesele, diyor, siyasi makamları elinde bulunduranların bunu kazanç için değil, şeref için yapmalarının nasıl sağlanacağıdır.

Burada bırakıyorum. Hepimizin bildiği gibi, Sokrates sonunda, filozof krallar, evliliğin, ailenin ve özel mülkiyetin feshi; seçici insan üremesi kurulları gibi kendi siyasi önerilerini anlatmakla vakit geçirir (Tabii bu kitap okuyanları kızdırmak amacıyla yazılmıştır ve iki bin yıldan fazladır bunu başarıyla gerçekleştirmiştir). Bununla birlikte benim vurgulamak istediğim şey, günümüzde temel ahlaki ve siyasi geleneğimiz olarak kabul ettiğimiz şeyin, ne derece bu sorudan kaynaklandığıdır: borçlarımızı ödemek ne anlama geliyor? Platon bize önce basit, tam anlamıyla bir işadamı görüşü sunuyor. Bu yetersiz kaldığında, bunun kahramanlık terimleriyle yeniden ifade edilmesine izin veriyor. Belki bütün borçlar, eninde sonunda, gerçekten namus borçlarıdır.[88] Ama (Apollodorus un üzülerek fark ettiği gibi) ticaret, sınıf ve kârın her şeyi birbirine karıştırmasıyla insanların gerçek niyetlerinin net olmaktan çıktığı bir dünyada, kahramanlık şerefi artık geçerli değildir. Düşmanlarımızın kimler olduğunu nasıl bileceğiz? Platon en sonunda, önümüze kinik reel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

politikayı koyar. Belki gerçekte kimse hiç kimseye hiçbir şey borçlu değildir. Belki kendi adına kâr peşinde olanlar, aslında haklıdır. Ama bu açıklama da yetersizdi. Geriye, mevcut standartların tutarsız olduğu ve kendi kendiyle çeliştiği, mantıklı bir dünya yaratmak için *bir tür* radikal kopuşun zorunlu olduğu gerçeği kaldı. Ama Platon un satırları üzerinden radikal bir kopuşu ciddi olarak değerlendirenlerin çoğu, ahlaki tutarsızlıktan çok daha kötü şeyler olabileceği sonucuna vardılar. Böylece o zamandan beri, çözülmesi imkânsız bir ikilemin ortasında duruyoruz.

* * *

Bu sorunların Platon'un zihnini kurcalaması şaşırtıcı değildir. Yedi yıldan daha kısa bir süre önce, talihsiz bir deniz yolculuğuna çıkmış ve esir alınmıştı, belki de Nicostratus gibi Aegina'da açık artırmayla satışa sunulacaktı. Neyse ki Platon'un şansı daha iyi gitti. Epikürcü okuldan Libyah bir filozof olan Annikeris, tesadüfen o anda pazardaydı. Platon'u tanıdı fidyesini ödedi. Platon kendisini namus borcu altında hissetti ve parayı ödemek istedi; Atinalı arkadaşları bu amaçla yirmi gümüş mina topladılar, ama Annikeris parayı kabul etmedi, bilgelik âşığı bir arkadaşına yardım edebildiği için şeref duyduğunu vurguladı. İşte sonucu: Annikeris o günden beri hep cömertliğiyle hatırlandı ve kutlandı. Platon yirmi minayı Akademi adıyla bilinen ünlü okulu kuracağı araziyi almak için kullandı. Gerçi Nicostratus'un yaptığı nankörlüğü yapmamıştır, lâkin Platon'un, daha sonraki kariyerinin, bir anlamda, muhtemelen son derece önemsiz bir filozof olarak gördüğü bir adama olan borcu sayesinde mümkün olmasından pek haz etmediği izlenimini edinebiliriz - Annikeris Yunanlı bile değildi! Bu en azından, ünlü isimleri anmaya pek meraklı olan Platon'un Annikeris'ten hiç bahsetmemesini açıklamaya yardımcı olabilir. Bu kişinin varlığını daha sonraki biyografi yazarlarından öğrendik.[90]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ANTİK ROMA (MÜLKİYET VE ÖZGÜRLÜK)

Platon'un eseri borçla birlikte ortaya çıkan ahlaki karmaşanın düşünce geleneğimizi nasıl derinlemesine biçimlendirdiğini kanıtlıyorsa, Roma hukuku da çok daha yakından bildiğimiz kurumlarımızı nasıl biçimlendirdiğini ortaya koyuyor.

Alman hukuk teorisyeni Rudolf von Jhering'ın şu ünlü sözünde dile getirildiği gibi, antik Roma dünyayı üç kere fethetmiştir: İlkinde ordularıyla, İkincisinde diniyle, üçüncüsünde hukukuyla.[91] Şunu ilave edebilirdi: her seferinde kapsamını genişleterek. Ne de olsa imparatorluk dünyanın çok küçük bir kısmını kapsıyordu, Roma Katolik Kilisesi daha fazla yaygınlaştı, Roma hukuku da dünyanın her yerinde hukuki ve anayasal düzenlemelerin dilini ve kavramsal temellerini oluşturdu. Güney Afrika'dan tutun Peru'ya kadar her yerde, bütün hukuk öğrencileri Latince teknik terimleri ezberlemek için epeyce zaman ayırmak zorundadır; kontrat, yükümlülük, haksız fiil, mülkiyet ve yargı yetkisi gibi bütün temel kavramlarımızı yaratan, Roma hukukudur - daha geniş kapsamlı düşünürsek, siyasi hayatımızın temeli olan yurttaşlık, haklar ve özgürlükler gibi kavramlar da böyledir.

Jhering'e göre bu, ilk defa Romalıların, hukuk disiplinini gerçek bir bilim haline getirmeleri sayesinde olmuştur. Bununla birlikte Roma hukukunun gariplikleriyle ünlü bazı özellikleri olduğu doğrudur, bazıları o kadar tuhaftır ki, ortaçağın ortalarında İtalyan üniversitelerinde Roma hukuku incelenmeye başladığından bu yana hukukçuların kafalarını karıştırmış ve şaşırtmıştır. En kötü şöhretlisi, benzersiz mülkiyet tanımıdır. Roma hukukunda, mülkiyet veya *dominium*, bir insanla bir şey arasındaki, o kişinin o şey üzerindeki mutlak gücünü ifade eden bir ilişkidir. Bu tanım sayısız kavramsal probleme yol açmıştır. Her şeyden önce, bir insanın cansız bir nesne ile "ilişkisi"nin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ne anlama geldiği açık değildir. Insanlar birbirleriyle ilişki kurabilirler. Bir şeyle "ilişki" kurmak ne anlama gelebilir? Kurulsa bile, bu ilişkiye hukuki bir anlam vermek ne demektir? Basit bir örnek yeterli olacaktır: ıssız bir adada yalnız kalan bir adam düşünün. Bu adam, diyelim ki o adada yetişen palmiye ağaçlarıyla son derece kişisel bir ilişki geliştirebilir. Çok uzun süre kalırsa, sonunda onlara isim takmaya, zamanının yarısını onlarla hayali sohbetler yaparak geçirmeye başlayabilir. Yine de, onlara *sahip olmuş* sayılır mı? Bu soru anlamsızdır. Başka hiç kimsenin olmadığı bir yerde mülkiyeti dert etmeye gerek yoktur.

Demek ki mülkiyet gerçekte bir kişi ile bir şey arasındaki ilişki değildir. Şeylerle ilgilenen insanlar arasındaki bir mutabakat veya düzenlemedir. Bazen bunun dikkatimizden kaçmasına sebep olan tek şey, çoğu zaman -özellikle ayakkabılarımız, arabalarımız veya elektrikli aletlerimiz üzerindeki haklarımızdan bahsederken- İngiliz kanunlarındaki ifadeyle, "bütün dünyaya karşı" sahip olduğumuz haklardan bahsetmemizdir bu, bizimle dünya üzerindeki herkes arasındaki bir mutabakattır, buna göre onlar bizim malımıza müdahale etmekten kaçınacaklar, böylece bizim onlara aşağı yukarı kendi istediğimiz şekilde muamele etmemize izin vereceklerdir. Tabii bir kişi ile dünya üzerindeki her bir kişi arasındaki ilişkiyi, bu haliyle kavramak zordur. Bir şeyle ilişki olarak düşünmek daha kolaydır. Ama böyle olsa bile pratikte insanın istediğini yapma özgürlüğü oldukça sınırlı hale dönüşür. Bir testereye sahip olmanın bana onunla istediğim her şeyi yapmak gibi "mutlak bir güç" verdiğini söylemek açıkça saçmadır. Kendi evimin veya arazimin dışında testereyle yapabileceğim hemen hemen her şey muhtemelen yasa dışı olacaktır, aslında içerde bile yapabileceğim şeylerin sayısı sınırlıdır. Testere üzerindeki haklarım arasında "mutlak" denebilecek tek hak, *başka birinin* onu kullanmasını engellemek hakkı olabilir.[92]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bununla birlikte Roma hukuku mülkiyetin temel biçiminin özel mülkiyet olduğunda, özel mülkiyetin de, mal sahibinin mallarıyla istediği her şeyi yapabilmek için mutlak yetkiye sahip olması. anlamına geldiğinde ısrar eder. Ortaçağda, on ikinci yüzyılda hukukçular bunu geliştirerek üç prensibe ayırdılar, *usus* (bir şeyin kullanılması), *fructus* (meyveler, yani bir şeyin ürünlerinden yararlanma), ve *abusus* (bir şeyin kötüye kullanılması veya tahrip edilmesi), ama Romalı hukukçular bunları ayrıntılarıyla belirlemeye fazla önem vermediler, zira belli bir açıdan, ayrıntıların hukuk kapsamı dışında kaldığı görüşündeydiler. Aslında akademisyenler, hakların nihayetinde insanlar arasındaki sözleşmelere dayandığı, kişinin malını kullanma gücünün ise böyle olmadığı, toplumsal engeller var olmadığında, canının istediğini yapmanın kişinin doğal yeteneği olduğu gerekçesiyle, çok uzun süre Romalı yazarların özel mülkiyeti bir hak (*ius*)[93] olarak kabul edip etmediklerini tartıştılar.[94]

Düşünecek olursak, burası bir mülkiyet hukuku teorisi geliştirmeye başlamak için tuhaf bir yer. Şunu söylemek herhalde haksızlık olmaz, dünyanın herhangi bir yerinde, tarihin herhangi bir döneminde, ister antik Japonya'da ister Machu Piccu'da olsun, birinin elinde bir parça ip olsa, onu kıvırabilir, örebilir, parçalara ayırabilir ya da canı isterse ateşe fırlatabilirdi. Başka hiçbir yerde hukuk teorisyenleri bu olayı ilginç veya önemli bulmuş gibi görünmüyor. Kesinlikle başka hiçbir gelenek bunu mülkiyet hukukunun esası haline getirmiyor - çünkü her şey bir yana bunun yapılması, bütün fiili hukuku neredeyse bir dizi istisna haline getirdi.

Bütün bunlar nasıl oldu? Ve neden? Gördüğüm en ikna edici açıklama Orlando Patterson'ınki: mutlak özel mülkiyet kavramı aslında kölelikten türetildi. Kişinin başlangıç noktası, ikisinden birinin bir 'şey' olduğu iki kişi arasındaki ilişki ise mülkiyeti kişiler arasındaki bir ilişki gibi değil, kişi ile şey arasındaki bir ilişki gibi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

düşünebilir (Roma hukukunda köleler böyle tanımlanmıştır: aynı zamanda *res*, yani 'şey' olan insanlar).[95] Mutlak güce yapılan vurgu, anlam kazanmaya başlıyor.[96]

Mutlak özel mülkiyet anlamına gelen *dominum* kelimesi, antik döneme ait değildi.[97] Latincede ancak geç Cumhuriyet döneminde, yüzbinlerce tutsak işçinin İtalya'ya doldurulduğu ve sonuçta Roma'nın gerçek bir köle toplumu haline geldiği zamanlarda ortaya çıktı.[98] MÖ 50 yılında, Romalı yazarlar, işçilerin -ister kırsal bölgedeki plantasyonlarda nohut toplayan tarım işçileri, ister bu nohutları şehirdeki dükkânlara getiren katırcılar, isterse bunların hesabını tutan kâtipler olsun- düpedüz başkalarının malı olduğunu varsayma noktasına geldiler. Aynı zamanda hem insan hem de şey olan milyonlarca yaratığın varlığı sonu gelmez hukuk problemlerine yol açtı, Roma'nın yaratıcı hukuk dehasının çoğu, sonu gelmez ayrıntıları düzenlemek için harcandı. Bunlar hakkında fikir edinmek için sadece bir Roma hukuku kitabını şöyle bir karıştırmak yeter. İşte ikinci yüzyılda yaşayan hukukçu Ulpian'dan bir alıntı:

> Mela şöyle yazıyor, eğer birileri top oynuyorsa ve içlerinden biri topa sert vurursa, top bir berberin eline çarparsa, ve berberin tıraş etmekte olduğu bir kölenin boğazı tıraş bıçağıyla kesilirse, *Lex Aquilla* (kamu zararları yasası) gereğince bu kusurdan kim sorumlu olacaktır? Proklos, kusurun berbere ait olduğunu söylüyor; normal olarak oyun oynanan veya trafiğin yoğun olduğu bir yerde tıraş ediyorsa, suçlanması için sebep vardır. Ama kendisini koltuğunu tehlikeli bir yere koymuş olan bir berbere teslim eden kişinin de, kendisini suçlu duruma düşürdüğünü söylemek yanlış olmaz.[99]

Başka bir ifadeyle, eğer gerçek problem köle sahibinin aptal bir köle satın almış olmasıysa, köle sahibi top oynayanlardan veya berberden malına zarar

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

verilmesine karşılık kamu hasarı tazminatı talep edemeyecekti. Bu tartışmaların birçoğu fazlasıyla egzotik olmasıyla bizi etkileyebilir (Bir köleyi kaçmaya teşvik etmek yüzünden hırsızlıkla suçlanabilir misiniz? Birisi, aynı zamanda sizin oğlunuz olan bir köleyi öldürse, zarar tespiti yapılırken ona karşı duygularınızı hesaba ilave edebilir misiniz veya piyasa değerinde ısrar etmek zorunda kalabilir misiniz?) - gelgelelim çağdaş hukuk geleneğimiz, doğrudan doğruya bu tartışmalar üzerine kurulmuştur.[100]

Dominium'a gelirsek bu kelime, "efendi" veya "köle sahibi" anlamına gelen *dominus*'tan, ama sonuçta "ev" veya "ev halkı" anlamına gelen *domus*'tan türemiştir. Kuşkusuz şimdi bile "özel hayata ilişkin" ya da evi temizleyen hizmetçi anlamında kullandığımız İngilizce "domestic" kelimesiyle ilgisi vardır. *Domus, familia - family* [aile] ile bir anlamda örtüşür - lâkin "aile değerleri"ni savunanları ilgilendirebileceği üzere *familia* kelimesi, köle anlamına gelen *famulus'tan* türemiştir. Aile aslında, bir *pater-familias'ın* otoritesi altında bulunan bütün insanlar demekti ve bu otorite, en azından erken Roma hukukunda, mutlak kabul ediliyordu.[101] Bir erkek karısı üzerinde mutlak güç sahibi değildi, çünkü kadın hâlâ bir ölçüde kendi babasının koruması altındaydı, ama çocukları, köleleri ve kendine tâbi olan diğer insanlar kendisine aitti ve onlara istediği her şeyi yapabilirdi - en azından erken Roma hukukuna göre, onları kırbaçlamakta, işkence etmekte ya da satmakta tamamen özgürdü. Hatta bir baba, ölüm cezasını hak eden bir suç işlediğini tespit ederse, çocuğunu öldürebilirdi.[102] Köleler söz konusu olduğunda, mazerete bile ihtiyacı yoktu.

Demek ki, *dominium* kavramını ve dolayısıyla modern mutlak özel mülkiyet prensibini yaratırken, Romalı hukukçuların yaptığı şey öncelikle, ev halkı üzerindeki mutlak otorite prensibini almak, bu insanların bazılarını (köleleri) şey olarak tanımlamak,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sonra da başlangıçta kölelere uygulanan mantığın kapsamını, kaz, araba, ahır, mücevher kutusu vesaire gibi şeylere -yani kanunu ilgilendiren her şeye- uygulanacak şekilde genişletmek oldu.

Bir babanın -çocukları bir yana bırakın- köleleri öldürme hakkının olması, antik dünyada bile oldukça sıradışıydı. Erken Romalıların bu hususta neden bu kadar aşırı olduğundan hiç kimse emin değil. Ancak en eski Roma borç kanunlarının acımasızlık açısından aynı derecede sıradışı olduğu, alacaklıların borçlarını ödemeyen borçluları öldürmesine izin verildiği anlatılıyor.[103] Erken Roma tarihi, erken Yunan şehir-devletlerinin tarihi gibi, alacaklılarla borçlular arasında bitmeyen bir siyasi mücadele tarihi olmuştur, ta ki Romalı elitler, en başarılı Akdenizli elitlerin bildiği prensibi keşfedinceye kadar: özgür köylülük daha güçlü bir ordu anlamına geliyordu ve zafer kazanan ordular, eskiden borç kölelerinin yaptığı her şeyi yapabilen savaş esirleri getiriyorlardı ve dolayısıyla sosyal uzlaşma - sınırlı bir halk temsiliyeti, borç köleliğinin yasaklanması, imparatorluğun meyvelerinden bazılarını sosyal refah ödemelerine ayırmak- aslında kişisel menfaatlerineydi. Tahminen babaların mutlak gücü, dünyanın başka yerlerinde gördüğümüz biçimde, bu kümeleşmenin bir parçası olarak gelişti. Borç köleliği aile ilişkilerini mülkiyet ilişkilerine indirgedi; sosyal reformlar babaların yeni gücünü muhafaza etti, ama onları borçtan korudu. Aynı zamanda, kölelerin giderek bollaşması, orta seviyedeki ailelerin bile köle sahibi olmasına yol açtı. Yani, fetih mantığı gündelik hayatın en mahrem noktalarına kadar girdi. Tutsak alınan insanlar, başkalarının banyosunu boşalttı veya saçlarını taradı. Tutsak alınan öğretmenler başkalarının çocuklarına şiir dersi verdi. Köleler sahiplerinin ve ailelerinin, hatta dostlarının ve yemeğe gelen konukların cinsel isteklerini karşılamak zorundaydı, muhtemelen birçok Romalı ilk cinsel deneyimini, hukuken yenilgiye uğratılmış

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

düşman statüsünde kabul edilen bir genç kız veya delikanlı ile yaşamıştır.[104]

Zaman geçtikçe bu bir hukuk masalı haline geldi - gerçekte köleler daha büyük ihtimalle, babaları tarafından satılanlar, korsanlar veya haydutlar tarafından kaçırılan bahtsızlar, imparatorluğun uzak diyarlarında yaşayanlar arasındaki savaş veya hukuk davalarının kurbanları veya diğer kölelerin çocuklarıydı.[105] Yine de, bu masal devam ettirildi.

Romalılarda köleliği bu kadar sıradışı yapan şey, iki faktörün iç içe geçmesiydi. Birincisi, çok keyfi olmasıydı. Örneğin Amerika ülkelerindeki plantasyon köleliğiyle taban tabana zıt biçimde, belli insanların doğaları itibariyle aşağılık olduğu ve dolayısıyla kaderlerinin kölelik olduğu gibi bir anlayış yoktu. Tam tersine, kölelik herkesin başına gelebilecek bir talihsizlik gibi görülürdü.[106] Sonuç olarak bir kölenin efendisinden her yönden üstün olmaması için bir sebep yoktu: daha akıllı, daha fazla ahlak duygusuna sahip, daha zevkli, felsefeden daha fazla anlayan biri olabilirdi. Olmaması için hiçbir sebep yoktu. Hatta efendisi bunu seve seve kabul edebilirdi. Etmemesi için hiçbir sebep yoktu, çünkü sadece güce dayanan ilişkinin niteliği üzerinde hiçbir etkisi olamazdı.

İkincisi, bu gücün mutlak niteliği idi. Kölelerin savaş tutsağı, efendilerin ise mutlak hayat ve ölüm yetkisine sahip galipler olarak kabul edildiği birçok yer vardır - ama genellikle bu soyut bir prensipten ibarettir. Hemen hemen her yerde, hükümetler bu hakları sınırlamak için hızla harekete geçer. En azından, imparatorlar ve krallar başkalarının ölmesi için emir verme yetkisinin sadece kendilerine ait olduğunda ısrar ederler.[107] Ama Roma Cumhuriyetinde imparator yoktu, bir hükümdar varsa o da bizzat köle sahipleriydi. Ancak erken imparatorluk döneminde, köle sahiplerinin, (insan) mülklerine neler yapabileceklerine ilişkin hukuki sınırlamalar konduğunu görebiliyoruz: ilki, İmparator Tiberius

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

zamanında (MS 16) çıkarılan bir kanundu: kölesinin halkın önünde vahşi hayvanlarca parçalanması için emir vermeden önce, köle sahibinin yargıçtan izin alması gerekiyordu.[108] Bununla birlikte, köle sahibinin gücünün mutlak olması -bu bağlamda, kendisi fiilen *devletti*- aynı zamanda azat etmekte de hiçbir sınırlama olmadığı anlamına geliyordu: bir köle sahibi, kölesini özgür bırakabilir, hatta onu evlat edinebilirdi, böylece -özgürlüğün topluluğa mensup olmak dışında bir anlamı yoktu- o köle otomatik olarak Roma vatandaşı olurdu. Bu çok özel düzenlemelere yol açmıştır. Örneğin MS 1. yüzyılda, eğitimli Yunanlıların kendilerini kâtibe ihtiyacı olan bazı zengin Romalılara köle olarak sattırmaları, paralarını yakın bir arkadaşlarına veya ailelerinden birine emanet etmeleri, belli bir müddet geçtikten sonra kendilerini geri satın alarak tekrar Roma yurttaşı olmaları, görülmemiş şey değildi. Bununla birlikte, köle olduğu süre içinde sahibi, diyelim ki kâtibinin bir ayağını kesmeye karar verirse, bunu yapmakta tamamen özgür olurdu.[109]

Dominus ve köle ilişkisi böylece, mutlak siyasi gücün ele geçirilmesi ilişkisini, ev halkı içine soktu (aslında, ev halkının özü haline getirdi). Bunun her iki taraf için de ahlaki bir ilişki olmadığını vurgulamak gerekir. Quintus Haterius adlı bir Cumhuriyet devri hukukçusuna atfedilen çok bilinen bir hukuk formülü, bunu açıklıkla ortaya koyuyor. Atinalılar için olduğu gibi Romalılar için de, bir erkeğin cinsel penetrasyonun nesnesi olması, yurttaşlığa yakışmayan bir şey olarak kabul edilirdi. Eski efendisine cinsel hizmet vermeye devam etmekle suçlanan azat edilmiş bir köleyi savunurken, Haterius sonraları pis bir popüler şaka haline gelen bir aforizma ortaya atmıştır: *impudicitia in ingenuo crimen est, in servo necessitas, in liberto officium* (anal penetrasyonun nesnesi olmak özgür doğanlarda suçtur, köle için mecburiyettir, azat edilmiş köle için görevdir).[110] Burada önemli olan nokta, cinsel hizmetin sadece azat edilenler için "görev"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kabul edilmesidir. Köle için "görev" değildir. Çünkü, tekrar belirtelim, kölelik ahlaki bir ilişki değildir. Efendi ne isterse yapar, kölenin yapabileceği hiçbir şey yoktur.

* * *

Bununla birlikte Romalılarda köleliğin en sinsi etkisi, Roma hukuku vasıtasıyla, insan özgürlüğü fikrimizde yarattığı tahribattır. Roma dilindeki *libertas* kelimesi zaman içinde çok büyük bir değişim geçirmiştir. Antik dünyanın her yerinde "özgür" olmak, her şeyden önce köle olmamak anlamına geliyordu. Kölelik sosyal bağlardan ve bu bağları kurabilmekten yoksun bırakılmak anlamına geldiği için, özgürlük başkalarına ahlaki taahhütlerde bulunabilmek ve yerine getirebilmek anlamına geliyordu. Örneğin İngilizce *"free"* [özgür] kelimesi, *"friend"* [arkadaş] anlamına gelen Almanca kökten türetilmiştir, çünkü özgür olmak arkadaş edinebilmek, sözünü tutabilmek, bir eşitler topluluğunda yaşamak anlamına geliyordu. Roma'da azat edilen kölelerin yurttaş olmasının nedeni budur: özgür olmak, tanımı gereği, kapsadığı bütün hak ve sorumluluklarla birlikte kentli bir topluluğun içinde yer almak demektir.[111]

Bununla birlikte MS ikinci yüzyılda bu durum değişmeye başladı. Hukukçular *libertas'ı*, yavaş yavaş efendinin gücünden ayrılması mümkün olmayacak hale gelinceye kadar sürekli yeniden tanımladılar. Kişinin yapamayacağı şeylerin tümü hariç olmak üzere, mutlak olarak her şeyin yapılabilmesi hakkı demekti. *Digest*'da, özgürlük ve köleliğin tanımları arka arkaya yer alıyor:

> Özgürlük, insanın kanunla yasaklanmış olması hariç istediği her şeyi yapabilmesini sağlayan doğal yetkinliktir. Kölelik, milletler hukukuna göre, doğaya aykırı olarak bir kişinin başka bir kişinin özel mülkü (*dominium*) haline gelmesini sağlayan bir kurumdur.[112]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ortaçağ yorumcuları derhal buradaki problemi fark ettiler.[113] Peki bu herkesin özgür olduğu anlamına gelmiyor muydu? Nitekim, köleler bile yapmalarına izin verilen her şeyi yapmakta tamamen özgürdü. Bir kölenin özgür olduğunu söylemek (olmaması hariç) biraz dünyanın dört köşe olduğunu (yuvarlak olması hariç) veya güneşin mavi olduğunu (sarı olması hariç) söylemeye ya da testeremizle istediğimiz her şeyi yapmak için mutlak hakkımız olduğunu (yapamayacağımız şeyler hariç) söylemeye benziyor.

Aslında bu tanımda her türlü komplikasyon var. Özgürlük eğer doğalsa, o zaman kölelik doğaya aykırıdır, ama özgürlük ve kölelik sadece bir derece meselesiyse, o zaman mantıken, özgürlük üzerindeki bütün kısıtlamalar bir dereceye kadar doğaya aykırı değil midir? Bu bütün toplumun, toplumsal kuralların, hatta mülkiyet haklarının da doğaya aykırı olduğu anlamına gelmez mi? Birçok Romalı hukukçunun sonunda vardığı karar tam olarak buydu - yani, böyle soyut konularda yorum yapmaya cesaret ettiklerinde, ki bu da çok nadirdi. Başlangıçta insanlar doğanın kucağında yaşıyorlardı, her şey ortaktı; dünyayı ilk bölen savaş ve bunun sonucunda ortaya çıkan, istila, kölelik, antlaşmalar ve sınırlar gibi konuları düzenleyen, mülkiyet eşitsizliğinin de ilk sorumlusu olan insanoğlunun ortak teamülleri, yani "milletler hukuku" oldu.[114]

Bu da, özel mülkiyet ile siyasi güç arasında yapısal bir fark olmadığı anlamına gelir - en azından güç şiddete dayandığı sürece. Zaman geçtikçe, Roma imparatorları, kendi hâkimiyetleri (*dominion)* dahilinde mutlak özgürlüğe sahip olduklarında -aslında yasalarla bağlı olmadıklarında-ısrar ederek, *dominium*'a benzer bir şey talep etmeye başladılar.[115] Aynı zamanda Roma toplumu köle sahiplerinin cumhuriyeti olmaktan çıkarak, büyük malikânelerinde etrafları kendilerine tâbi köylüler, borç köleleri ve çeşitleri sayısız köleyle -büyük

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ölçüde istedikleri her şeyi yapabilecekleri insanlarla-çevrilmiş olarak yasayan kodamanlarıyla daha sonraki feodal Avrupa'ya giderek daha çok benzeyen düzenlemelere geçti. İmparatorluğu deviren barbar istilaları köleliği büyük ölçüde ortadan kaldırarak, ama aynı zamanda asil sınıfların aslında Cermen asıllı istilacıların torunları olduğu, sıradan insanların doğuştan hizmet etmeye layık olduğu kavramını getirerek durumu resmileştirdi.

Romalılardan kalan eski özgürlük kavramı bu yeni ortaçağ dünyasında da devam etti. Özgürlük güçten ibaretti. Ortaçağ teorisyenleri "özgürlükken söz ettikleri zaman, normal olarak bir derebeyinin kendi hâkimiyeti altında olanlara istediğini yapabilme hakkını kastediyorlardı. Bu da, başlangıçta sözleşmeyle kurulan bir şey değil, salt bir fetih meselesi olarak kabul ediliyordu: ünlü bir İngiliz efsanesinde şöyle anlatılır: 1290 civarında, Kral I. Edward, lordlarından imtiyazlarını (veya "özgürlüklerini") hangi hakla ellerinde tuttuklarını gösteren belge ibraz etmelerini ister. Kont Warenne krala sadece paslı kılıcını gösterir.[116] Romalıların *dominium'u* gibi, bu bir haktan ziyade güç, özellikle de insanlara uygulanan güçtür - bu nedenle ortaçağda "darağacı özgürlüğü" dendiği zaman, bir derebeyinin kendine mahsus idam tahtası bulundurma hakkı anlaşılırdı.

On ikinci yüzyılda Roma hukuku yeniden düzenlenmeye ve modernleştirilmeye başladığı zaman, *dominium* kelimesi özellikle problem oldu, çünkü zamanın Latin kilisesinde bu kelime "lordluk" veya "özel mülkiyet" ile aynı anlamda kullanılmaya başlamıştı. Ortaçağ hukukçuları bu ikisi arasında gerçekten bir fark olup olmadığını tespit etmek için uzun zaman harcadılar. Bu gerçekten çetrefilli bir problemdi, zira *Digest'm* belirttiği gibi mülkiyet hakkı gerçekten bir tür mutlak güç ise kraldan başka buna

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sahip olan birini görmek zordu - hatta, bazı hukukçulara göre,Tanrı'dan başka.[117]

Sonuçta ortaya çıkan argümanları betimlemenin yeri burası değil, ama bence burada noktayı koymak önemli, çünkü bu bir biçimde bize daireyi tamamlatıyor ve Adam Smith gibi liberallerin dünyayı onlar gibi tahayyül ettiklerini kesin olarak anlamamızı sağlıyor. Bu, özgürlüğün esas olarak kişinin kendi mülküne istediği şeyi yapma hakkı olduğunu varsayan bir gelenektir. Aslında bu, sadece mülkiyeti hak haline getirmekle kalmaz, bizatihi haklara bir tür mülkiyet muamelesi yapar. Bu bir anlamda paradoksların en büyüğüdür. Haklara "sahip olma" fikrine -hakların sahip olunacak bir şey olduğuna- o kadar alışkınız ki, bunun aslında ne anlama geldiğini nadiren düşünürüz. Aslına bakılırsa, (ortaçağ hukukçularının çok iyi bildikleri gibi), bir kişinin hakkı, tam anlamıyla başka birinin yükümlülüğüdür. Benim özgürce konuşma hakkım, başkalarının konuşmamdan dolayı beni cezalandırmama yükümlülüğüdür; benim, bana eşit kişilerden oluşan bir jüri tarafından yargılanma hakkım, hükümetin jüri sistemini uygulama yükümlülüğüdür. Sorun, mülkiyet haklarına ilişkin sorunun tamamen aynısıdır: dünyadaki tüm insanların yükümlülüklerinden bahsederken, bu şekilde düşünmek zordur. Haklara ve özgürlüklere "sahip olmaktan" bahsetmek daha kolaydır. Bununla birlikte, eğer özgürlük esas olarak şeylere sahip olma hakkımızsa veya onlara sahipmişiz gibi davranma hakkımızsa, bir özgürlüğe "sahip olmak" ne anlama gelir - bir mülke sahip olma hakkımız, bizatihi bir tür mülkiyet anlamına gelmez mi? Sanki gereksiz yere karmaşıklaştırılmış gibi görünüyor. Bunu böyle tanımlamanın nasıl bir mantıklı sebebi olabilir?[118]

Tarihsel olarak bunun basit -biraz rahatsız edici olsa bile- bir cevabı var. Haklarımızın ve özgürlüklerimizin doğal sahipleri olduğumuzu ileri sürenler, özellikle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bunlardan vazgeçmekte, hatta satmakta serbest olduğumuzla ilgilenmişlerdir.

Haklar ve özgürlüklerle ilgili modern fikirler zaman içinde "doğal haklar teorisi" adını alan teoriden kaynaklanır -1400'ler civarında Paris Üniversitesi Rektörü Jean Gerson'un, Roma hukuku kavramlarına dayanarak bu fikirleri geliştirmeye başladığı zamanlardan başlayarak. Bu fikirlerin, önde gelen tarihçisi Richard Tuck'un çok önceden belirttiği gibi, dönemin sadece zamanının yenilikçileri tarafından değil, muhafazakârlar tarafından da benimsenmiş bir teori olması, tarihin en büyük ironilerinden biridir. "Bir Gersoncu için, özgürlük mülkiyettir ve herhangi bir mülk gibi, aynı şekilde ve aynı şartlarla değiş tokuş edilebilir" - satılabilir, takas edilebilir, borç verilebilir veya başka bir türlü, gönüllü olarak teslim edilebilirdi.[119] Bunun takiben gelen, doğası gereği, örneğin borç rehineliğinde, hatta kölelikte yanlış bir şey olmadığıydı. İşte doğal haklar teorisyenlerinin son noktada ileri sürdükleri şey bu oldu. Bundan sonraki yüzyıllarda bu fikirler özellikle, yeni gelişen köle ticaretinin tam merkezi olan Antwerp ve Lizbon şehirlerinde gelişmeye başladı. Ne de olsa, diyorlardı, Calabar gibi yerlerin ötesindeki topraklarda neler olup bittiğini bilmiyoruz, ama Avrupalı gemilerle taşınan bu insan yükünün büyük çoğunluğunun kendilerini satmadığını veya yasal vasileri tarafından verilmediğini veya tamamen meşru başka bir yolla özgürlüklerini kaybetmediklerini varsaymak için hiçbir gerçek sebep yok. Kuşkusuz bazıları böyle bir şey yapmamıştır, ama haksızlıklar her sistemde olur. Önemli olan şey, özgürlüğün *satılabileceği* fikrinde, özü itibariyle doğaya aykırı veya gayrimeşru herhangi bir şey olmamasıdır.

Çok geçmeden benzer argümanlar devletin mutlak iktidarını haklı göstermek için kullanılmaya başlandı. On yedinci yüzyılda bu argümanı geliştiren ilk kişi Thomas Hobbes oldu, ama kısa zamanda yaygınlaştı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Hükümet esas olarak, yurttaşların gönüllü olarak doğal özgürlüklerinin bir kısmını bir muktedire verdiği bir sözleşme, bir tür iş düzenlemesiydi. Sonunda, benzer fikirler günümüzdeki ekonomik hayatın en temel, en baskın kuramlarının temeli olmaya başladı: kölelik nasıl özgürlüğün satışı olarak algılanabilirse, ücretli emek de aynı şekilde, fiilen, özgürlüğün kiralanmasıdır.[121]

Sahip olduğumuz şey sadece özgürlüğümüz değildi; aynı mantık vücutlarımıza da uygulanmaya başlandı, bu formülasyonlarda vücutlarımız aslında evlerden, arabalardan veya mobilyalardan farksız kabul ediliyor. Kendi kendimizin sahibiyiz, dolayısıyla başkalarının bize tecavüz etmeye hakkı yok.[122] Bu bize masum, hatta olumlu bir kavram gibi gelebilir, ama temelini oluşturan Roma mülkiyet geleneğini dikkate aldığımızda biraz farklı görünür. Kendi kendimizin sahibi olduğumuzu söylemek, tuhaf bir biçimde, kendimize aynı anda hem efendi hem köle rolü vermek olur. Biz hem mülk sahibiyiz (mülkümüz üzerinde mutlak iktidar kullanarak) ve bir biçimde, aynı zamanda sahip olunan şeyiz (mutlak iktidarın nesnesi olarak). Antik Romalı ev halkı, tarihin sisleri arasında unutulup gitmek şöyle dursun, kendimize ilişkin en temel algılarının çoğunda muhafaza ediliyor - ve yine tıpkı mülkiyet hukukunda olduğu gibi sonuç o kadar tutarsız ki, insan pratikte ne anlama geldiğini düşünmeye çalışsa, ortaya sayısız paradoks çıkıyor. Tıpkı hukukçuların Romalıların mülkiyet kavramlarını mantıklı hale getirmek için bin yıl harcamaları gibi, filozoflar da kendi kendimizle bir hâkimiyet ilişkisi kurmanın nasıl mümkün olacağını anlamak için yüzyıllar harcamışlardır. En popüler çözüm her birimizin "zihin"diye adlandırılan bir şeye sahip olduğu, bunun da "vücut" diye adlandırdığımız başka bir şeyden tamamen ayrı olduğunu ve ilkinin ikincisi üzerinde mutlak bir hâkimiyeti olduğunu söylemek - ki bilişsel bilim hakkında bildiğimiz hemen her şeyi hiçe sayar. Aşikâr bir biçimde yanlıştır, ama ne olursa olsun buna tutunmaya devam ediyoruz, bunun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

da basit bir sebebi var, çünkü mülkiyet, hukuk ve özgürlük hakkındaki gündelik varsayımlarımızın hiçbiri, bu olmadığı takdirde anlam taşımaz.[123]

Sonuçlar

Bu kitabın ilk dört bölümünde bir ikilem tanımlandı. Borç hakkında nasıl düşüneceğimizi gerçekten bilmiyoruz. Ya da daha kesin söylemek gerekirse, Adam Smith tarzında, yani tek önemli ilişkileri kendi mülkleriyle olan, karşılıklı fayda sağlamak üzere mutlulukla, bir şeyi başka bir şeyle takas edip duran bireylerden oluşan, borcun resimden neredeyse tamamen silindiği bir toplum tahayyülü ile, borcun her şey olduğu, insan ilişkilerinin tam özünü teşkil ettiği bir toplum anlayışı -tabii herkeste, insan ilişkilerinin biraz bayağı bir şey olduğu, birbirimize karşı sorumluluklarımızın bir anlamda zorunlu olarak günah ve suça dayandırılmış olduğu gibi rahatsızlık verici bir duygu bırakan anlayış- arasında sıkışmış gibi görünüyoruz. Seçenekler pek çekici değil.

Son üç bölümde, meseleye başka bir bakış yolu olduğunu göstermeye ve böylece buraya nasıl geldiğimizi anlatmaya çalıştım. İnsani ekonomiler, yani içinde yaşayan insanlara ilişkin gerçekten önemli kabul edilen şeyin, her birinin diğerleriyle kurulmuş ilişkilerin biricik kesişme noktası olduğu, dolayısıyla hiç kimsenin tam olarak başka bir şeye veya başka bir kişiye eşdeğer olamayacağı ekonomiler kavramını geliştirmemin sebebi budur. İnsani ekonomilerde, para insanların satın alınması veya ticaretinin yapılması için kullanılan bir araç değildir, aksine bunun nasıl yapılamayacağını ifade etme aracıdır.

Sonra bütün bunların nasıl bozulmaya başladığını anlatarak devam ettim: insanlar nasıl değiş tokuş nesnesi haline gelebiliyor: Muhtemelen, önce evlendirilerek verilen kadınlar; sonunda, savaşta esir alınanlar. Bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ilişkilerin hepsinde ortak olan şey, benim gözlemlerime göre, şiddetti. İster kocalarından kaçtıkları için bağlanan ve dövülen Tiv kadınları olsun, ister köle gemilerine doldurularak uzak plantasyonlarda ölmeye gönderilen kocalar olsun, her zaman aynı prensip uygulanır: insanları, her bireyi benzersiz yapan, başkalarıyla (kız kardeşler, arkadaşlar, rakipler…) arasında kurulmuş karmaşık ağdan koparılmasını ve böylece alınıp satılan bir şeye indirgenmesini sağlayan şey, düpedüz sopa, ip, mızrak ve silah tehdididir.

Şunu söylemek gerekir ki bütün bunlar sıradan, gündelik malların -giysi, alet, yiyecek- bulunduğu pazarların var olmadığı yerlerde olabilir. Aslında insani ekonomilerin çoğunda, bir kişinin sahip olduğu en önemli şeyler asla alınamaz ve satılamazdı, tıpkı insanların alınıp satılamadığı gibi: bunlar insanlarla kurulmuş ilişkiler ağına takılmış benzersiz nesnelerdir.[124]

Profesörüm olan John Comaroff, Güney Afrika'da yapılan bir anket hakkında bir hikâye anlatırdı. Bir haftanın büyük bir kısmında anket dolu bir ciple, Zulu dili konuşan çevirmenle birlikte bir çiftlik evinden bir diğerine dolaşırken, sayısız sığır sürüsünün arasından geçerlermiş. Yaklaşık altı günün sonunda çevirmeni aniden durup sürünün ortasını işaret etmiş. "Bakın!" demiş, "aynı inek! Oradaki - sırtında kırmızı bir leke olan. Üç gün önce buradan on mil uzakta görmüştük. Ne oldu acaba? Birisi mi evlendi? Belki de bir anlaşmazlığa çözüm bulunmuştur."

İnsani ekonomilerde insanları bağlamlarından koparma gücü ne zaman sahneye çıksa, genellikle kendi başına bir amaç olduğu görülüyor. Leleler arasında bunun bir işaretini görebiliriz. Önemli adamların bazen uzaklardan savaş tutsaklarını esir olarak getirdikleri olurdu, ama bunlar hemen hemen her zaman cenazelerde kurban edilmek içindi.[125] Bir adamın bireyselliğini ezmek, bir biçimde başka birinin itibarını,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

toplumsal varoluşunu şişirmek gibi görülüyordu.[126] Benim kahramanlık toplumları adını verdiğim toplumlarda, şeref ve şerefsizliğin bu şekilde toplanıp çıkarılması, biraz marjinal bir uygulama olmaktan çıkarak siyasetin bizatihi özü haline geldi. Sayısız destan, efsane ve şiirin kanıtladığı gibi, kahramanlar başkalarını alçaltarak kahraman olur. İrlanda ve Galler'de, başkalarını alçaltma, insanları kalplerinden ve ailelerinden uzaklaştırma, böylece anonim hesap birimi haline getirme kudretinin -İrlanda'da para yerine geçen köle kızlar, Galler'de çamaşırcı kadınlar- bizatihi en yüksek şeref alameti olduğunu görüyoruz.

Kahramanlık toplumlarında, şiddetin rolü gizlenmez, yüceltilir. Genellikle insanın en mahrem ilişkilerinin temelini teşkil eder. *İlyada*'da Akhilleus, kocası ve erkek kardeşleri öldürülen köle-kız Briseis ile ilişkisinde utanılacak bir şey görmez; ama neredeyse aynı anda, saygıdeğer bir adamın ev halkını sevmek ve korumak zorunda olduğunda ısrar eder: "onu mızrağımla kazanmış olsam da, bütün kalbimle sevdim."[127]

Şerefli erkekler ile saygınlıktan mahrum ettikleri arasında genellikle bu tür ilişkilerin gerçekleştiğine, tarih tanıklık edebilir. Ne de olsa, her tür eşitlik ihtimalinin yok edilmesi, borca ilişkin, hatta güç dışında başka her tür ilişkiye ilişkin her tür soruyu da ortadan kaldırır. Olan biteni apaçık ortaya koyar. İmparatorların ve kralların, çevrelerinde köle ve haremağaları bulundurmak eğilimleriyle ün kazanmaları belki bu yüzdendir.

Burada bir şey daha var.Tarihin derinliklerine bakacak olursak, en fazla yüceltilenlerle en fazla aşağılananlar; özellikle imparator ve krallar ile köleler arasındaki tuhaf bir özdeşleşme duygusu, ister istemez gözümüze çarpar. Kralların çoğu çevresini kölelerle doldurur, köleleri vezir tayin eder - hatta Mısır'daki Memluklarda olduğu gibi, kölelerden hanedanlar doğduğu olmuştur. Kralların çevrelerini kölelerle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

doldurması, haremağalarıyla doldurmalarıyla aynı sebebe dayanır: kölelerin ve suçluların aileleri ve arkadaşları yoktur, sadakat duyabilecekleri başka kimseleri yoktur - ya da en azından, prensipte olmaması gerekir. Ama aslında kralların da, bir biçimde böyle olması gerekir. Bir Afrika atasözünde vurgulandığı gibi: iyi bir kralın akrabası olmamalıdır ya da en azından yokmuş gibi davranmalıdır. Başka bir ifadeyle, kral ile köle aynada birbirinin yansımasıdır, birbirlerine karşı yükümlülükleriyle tanımlanan normal insanların aksine, onlar *sadece* iktidar ilişkileriyle tanımlanırlar. Ayrıca bir insan yalnızlığa ve yalıtılmışlığa ne kadar yakın olabilirse, o kadar yakındırlar.

Nihayet bu noktada, kendimizi aynı anda hem efendi hem köle olarak tanımlamak, özgürlüklerimizin efendisi veya kendi kendimizin sahibi olduğumuz kavramında antik ailenin en acımasız yönlerini yinelemek şeklindeki tuhaf alışkanlığımızda, gerçekte neyin söz konusu olduğunu görebiliyoruz. Kendimizi tamamen yalıtılmış varlıklar olarak tahayyül edebilmemizin tek yolu budur. Romalıların yeni özgürlük kavramıyla -sadece başkalarıyla karşılıklı ilişki kurabilmek olarak değil, ayrıca zengin bir Romalı erkeğin ev halkının büyük kısmını oluşturan ele geçirilmiş köleler üzerindeki mutlak "kullanma ve kötüye kullanma" gücü olarak- Hobbes, Locke ve Smith gibi liberal filozofların insan toplumunun kökeni hakkındaki acayip fantezileri arasında direkt bir bağlantı vardır: Adeta tam şeklini almış olarak topraktan fırlamış, ondan sonra da, ya birbirlerini öldürmeye, ya da kunduz postlarını değiş tokuş etmeye başlayan, otuz ya da kırk yaşlarında erkekler topluluğu.[129]

Evet, Avrupalı veya Amerikalı entelektüeller, son iki yüzyılın çoğunu bu düşünce geleneğinin rahatsızlık verici etkilerinden kaçınmaya çalışarak geçirdiler. Kendisi de birçok kölenin sahibi olan Thomas Jefferson, Bağımsızlık Bildirgesine köleliğin ahlaki temellerine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

direkt karşı çıkarak, "Şu gerçekleri tartışılmaz kabul ediyoruz; bütün insanlar eşit yaratılmıştır, Yaratıcı herkese belli ve geri alınamaz haklar bahşetmiştir…." diye başlamayı tercih etmiş, böylece Afrikalıların aşağı ırktan olduğu ve kendilerinin ve atalarının haklarından mahrum edilmelerinin adil ve yasal olduğu şeklindeki argümanları aynı anda dayanaksız bırakmıştır. Ancak hu suretle yeni ve radikal bir hak ve özgürlükler anlayışı önermiş değildir. Daha sonraki siyaset felsefecileri de böyle bir şey yapmadı. Büyük ölçüde eskileri korumakla kaldık, sadece şuraya buraya olumsuzluk ekleri koyduk. En değerli hak ve özgürlüklerimizden çoğu, genel ahlaki ve hukuki çerçeveye eklenmiş bir dizi istisnadan ibarettir, öyle ki öncelikle bunlara gerçekte sahip olmamamız gerektiğini akla getirir.

Resmi kölelik ortadan kaldırıldı, ama (dokuzdan beşe çalışan herkes tanıklık edebilir ki), geçici olarak bile olsa özgürlüğünüzü feda edebileceğiniz fikri hâlâ yaşıyor. Aslında bu, çoğumuzun uyanık olduğumuz zamanların çoğunda ne yapmamız gerektiğini belirliyor, genellikle hafta sonları hariç. Şiddet büyük ölçüde gözden uzağa itildi.[130] Ama bunun başlıca nedeni, sürekli şok tabancası ve güvenlik kamerası tehdidini gerektirmeyen sosyal düzenlemelere dayanan bir dünyanın neye benzeyeceğini, çoğumuzun artık tahayyül edememesidir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sekizinci Bölüm

KREDİYE KARŞI ALTIN/GÜMÜŞ KÜLÇESİ VE TARİHİN DEVİRLERİ

Külçeler savaşın aksesuvarıdır, barışçı ticaretin değil.

- Geoffrey W. Gardiner

TABİİ Kİ ŞU SORULABİLİR: Siyasi ve hukuki fikirlerimiz gerçekten kölelik mantığına dayanıyorsa, köleliği nasıl ortadan kaldırdık? Bir kinik çıkıp, kaldırmadık ki sadece etiketini değiştirdik, diyebilir elbette. Kinik haklı olabilir: antik devirde yaşamış bir Yunanlı, köle ile borçlu bir ücretli işçi arasındaki farkın, en iyi ihtimalle, biçimsel bir incelik olduğunu görebilirdi.[1] Yine de resmi köleliğin kaldırılması bile önemli bir kazanım olarak görülmelidir, nasıl gerçekleştiği de merak etmeye değer. Özellikle de bir seferde olmadığı düşünülürse. Tarihsel kayıtlara bakılacak olursa gerçekten dikkat çeken şey, köleliğin insanlık tarihi boyunca birkaç kez kaldırıldığı -veya etkin olarak yok edildiği- olur.

Örneğin Avrupa'da, bu kurum Roma İmparatorluğu'nun yıkılışını takip eden yüzyıllarda büyük ölçüde yok oldu - aramızdan bu olaylardan "Karanlık Çağlar"ın başlangıcı diye söz edenlerin nadiren fark ettiği tarihsel bir kazanmadır bu.[2] Bunun nasıl olduğundan hiç kimse tam olarak emin değil. Çoğu kişi Hıristiyanlığın yayılmasının bununla bir ilgisi olması gerektiğini kabul ediyor, ama bu doğrudan bir sebep olamaz, çünkü kilise kendi adına hiçbir zaman bu kuruma açıkça karşı çıkmamış ve çoğu vakada

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

savunmuştur. Aksine, köleliğin kaldırılması zamanın entelektüellerinin ve siyasi yetkililerin tavırlarına *rağmen* gerçekleşmiş gibi görünüyor. Buna rağmen oldu, etkileri de kalıcı oldu. Popüler düzeyde, kölelikten her yerde öylesine nefret ediliyordu ki bin yıl sonra Avrupalı tüccarlar köle ticaretini yeniden canlandırmaya kalkıştıkları zaman, yurttaşlarının kendi ülkelerinde köle sahipliğine göz yummayacaklarını fark ettiler- plantasyon sahiplerinin sonunda Afrika'dan köle getirip Yeni Dünya'da plantasyon kurmak zorunda kalmalarının bir nedeni budur? Tarihin en büyük ironilerinden biri şudur ki, modern ırkçılığın -son iki yüzyılın belki de tek ve en büyük kötülüğünün- icat edilmesinin sebebi, büyük ölçüde Avrupalıların, entelektüellerin ve hukukçuların argümanlarını dinlemeyi reddetmeye devam etmeleri, tam ve eşit insanlar olduklarına inandıkları herhangi bir kimsenin köleleştirilmeyi hak etmediğini kabul etmemeleri olmuştur.

Dahası, antik köleliğin sona ermesi Avrupa ile sınırlı değildir. Dikkat çekici biçimde tam aynı zamanlarda -MS 600'lerde- tam olarak aynı şeylerin Hindistan ve Çin'de olduğunu, yüzyıllar geçtikçe, bu kadar huzursuzluk ve kargaşanın ortasında, köleliğin büyük ölçüde yok olduğunu görüyoruz. Bütün bunların akla getirdiği şey, tarihsel fırsat anlarının -anlamlı bir değişikliğin mümkün olduğu dönüm noktalarının- eskiden beri belirgin, hatta döngüsel, tüm coğrafi alanı kapsayan, bizim tahayyül ettiğimizden çok daha eşgüdümlü bir örüntüyü izlediğidir. Bu geçmişe dönük bir modeldir ve ancak bunu anlarsak şu anda var olan tarihsel fırsatları hissetmeye başlayabiliriz.

* * *

Bu devreleri daha görünür kılmanın en kolay yolu, bu kitap boyunca ilgilendiğimiz olguyu tam olarak yeniden incelemektir: paranın, borcun ve kredinin tarihi. Paranın tarihini, Avrasya tarihinin son beş bin yılı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

itibariyle gözler önüne sermeye başladığımız anda, ürkütücü modeller ortaya çıkmaya başladı. Para söz konusu olduğunda, bir olay diğerlerine göre öne çıkıyor: Madeni paranın icadı. Madeni para, hemen hemen aynı zamanda, birbirinden bağımsız olarak üç ayrı yerde ortaya çıkıyor: Kuzey Çin'de Büyük Ova'da, Kuzeydoğu Hindistan'da Ganj Nehri vadisinde ve Ege Denizi çevresindeki topraklarda, bunların hepsi aşağı yukarı MÖ 600 ve 500 yılları arasında oluyor. Aniden gerçekleşen teknolojik bir buluştan kaynaklanmıyor: ilk madeni paraların yapımında kullanılan teknolojiler her birinde birbirinden tamamen farklı.[4] Bu, toplumsal bir dönüşümdü. Bunun neden tam böyle olduğu tarihsel bir sırdır. Ama şu kadarını biliyoruz: bir sebeple, Lidya'da Hindistan'da ve Çin'de, yerel yöneticiler krallıklarında uzun zamandır var olan kredi sistemleri her neyse, artık yetersiz olduğuna karar verdiler ve değerli madenlerden -daha önce uluslararası ticarette külçe halinde çok kullanılmış olan madenlerden- minik parçalar yapmaya ve insanları gündelik alışverişlerinde bunları kullanmaya teşvik etmeye başladılar.

Yeni icat oradan dışarıya yayıldı. Bin yıldan fazla bir müddet, bütün devletler kendi madeni paralarını basmaya başladılar. Ama sonra, tam MS 600 yıllarında, köleliğin ortadan silinmeye başladığı zamanlarda, bütün gidişat aniden tersine döndü. Nakit kurudu. Her yerde yeniden krediye dönüş başladı.

Geçen beş bin yıllık Avrasya tarihine bakarsak, kredi-paranın hâkim olduğu dönemler ile altın ve gümüşün hâkim olduğu dönemlerin -yani, alışverişlerin en azından büyük bir kısmının elden ele geçen değerli maden parçalarıyla yapıldığı dönemlerin- geniş aralıklarla birbirini izlediğini görürüz.

Neden? En önemli faktör savaş gibi görünüyor. Ne de olsa, şiddetin genelleştiği dönemlerde külçeler baskın olur. Bunun çok basit bir sebebi vardır. Altın ve gümüş paralar, çarpıcı bir özellikleriyle kredi anlaşmalarından

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

farklıdır: çalınabilirler. Borç, tanımı gereği bir kayıttır, aynı zamanda bir güven ilişkisidir. Öte yandan bir mala karşılık altın veya gümüşü kabul eden birisi için terazilerin doğruluğu, metalin kalitesi ve başka birinin parayı kabul etmeye istekli olması ihtimalinden başka, güvenilmesi gereken hiçbir şey yoktur. Her yerde savaşın ve şiddet tehdidinin olduğu bir dünyada -ki Çin'deki Savaşan Devletleri, Demir Çağı Yunan devletleri ve Maurya Hindistan'ı için aynı tanımın aynı derecede doğru olduğu görünüyor- alışverişleri basitleştirmenin gözle görünür avantajları vardır. Askerlerle yapılan alışverişler için bu daha da geçerlidir. Bir yandan, askerler bol bol yağmalama imkânına sahiptir, yağmaladıklarının çoğu da altın ve gümüştür, ayrıca her zaman bunları hayattaki daha iyi şeylerle değiştirmenin yollarını ararlar. Öte yandan ağır silahlar taşıyan gezici asker, batık kredi riskinin ta kendisidir. Ekonomistlerin takas senaryosu küçük bir kırsal toplulukta yaşayan komşular arasındaki alışverişlerle uygulandığı zaman saçma olabilir, ama bu topluluğun bir mensubu ile oradan geçen bir paralı asker arasındaki alışveriş söz konusu olduğunda birden, çok anlamlı olmaya başlar.

Demek ki insanlık tarihin büyük bir kısmında, bir altın veya gümüş külçesi, damgalı olsun veya olmasın, günümüzdeki bir uyuşturucu satıcısının damgasız senetlerle dolu çantasıyla aynı rolü oynamıştır: geçmişi olmayan bir nesne, değerli çünkü hemen hemen her yerde, sorgu sual olmaksızın başka şeylerle değiştirilmek üzere kabul edileceği biliniyor. Sonuç olarak, kredi sistemlerinin göreli toplumsal barış dönemlerinde veya (devletler tarafından yahut çoğu zaman tüccar loncaları, hatta dini topluluklar gibi ulus-üstü kurumlar tarafından oluşturulan) güven ağları kapsamında hâkimiyet kazanması eğilimi varken, savaşın ve talanın yaygınlaştığı dönemlerde bunun yerine değerli madenlerin hakimiyeti geçer. Ayrıca, yıkıcı borç verme insanlık tarihin her döneminde sürüp

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gitmekle birlikte, sonuçta ortaya çıkan borç krizleri, göründüğü kadarıyla en çok zararı, paranın kolayca nakde çevrilebildiği zamanlarda vermiştir.

Şu andaki tarihsel dönüm noktasını tanımlayan büyük ritimleri kavrama girişiminin başlama noktası olarak, Avrasya tarihini birbirini izleyen sanal ve madeni para dönemlerine ayırmayı öneriyorum. Döngü, sanal kredi-paranın hakim olduğu İlk Tarımsal İmparatorluklar Çağı (MÖ 3500-800) ile başlıyor. Bunu, bir sonraki bölümde ele alınacak olan, madeni paranın yükselişinin ve madeni külçeye genel bir kaymanın yaşandığı Eksen Çağı (MÖ 800 - MS 600) izledi. 10. bölümde ele alınacak olan ortaçağda (MS 600-1450) sanal kredi-paraya dönüş yaşandı; 11'inci bölüm döngünün yinelenmesini, 1450 civarında çok büyük çaplı altın ve gümüş külçeye dönüşle başlayan ve ancak 1971'de, Richard Nixon ABD dolarının artık altın esasına bağlı olmayacağını ilan ettiği zaman sona erdiği söylenebilecek olan kapitalist imparatorlukları kapsayacaktır. Bu, henüz yeni başlayan ve ister istemez son şekli görülemeyen başka bir sanal para dönemine işaret ediyordu. 12'inci ve son bölüm, bunun ne anlama gelebileceğini ve ortaya ne gibi fırsatlar çıkarabileceğini anlamak için tarihsel bilgilerin uygulanmasına tahsis edilecektir.

Mezopotamya (MÖ 3500-800)

Daha önce, bildiğimiz en erken kentsel medeniyet olan Mezopotamyada kredi-paranın hâkimiyetini kayda geçirme fırsatını bulmuştuk. Büyük tapınak ve saray komplekslerinde para fiziksel olarak el değiştirmekten ziyade, büyük ölçüde muhasebe ölçüsü işlevi yapıyordu, ayrıca tüccarlar ve ticaretle uğraşan insanlar kendilerine mahsus kredi düzenlemeleri geliştirmişlerdi. Bunlar, üzerinde ileride ödenecek borçlar yazılmış kil tabletler

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

şeklindeydi, bunlar daha sonra kil zarfların içine konmuş ve borçlunun mührüyle damgalanmıştı. Alacaklı zarfi teminat olarak saklayacaktı, geri ödeme yapıldığı zaman kırılarak açılacaktı. En azından bazı zamanlarda veya bazı yerlerde, bu mühürlü belgeler *(bullae'ler)* bugün paraya çevrilebilir enstrüman adını verdiğimiz şeyler haline geldi, çünkü içindeki tablet sadece ilk kredi verene yapılan bir ödeme vaadini kaydetmiyordu, aynı zamanda "hamiline" yazılıydı - başka bir deyişle, beş gümüş şekel tutarında bir borcun kaydedildiği tablet (yürürlükteki faiz oranı üzerinden) beş şekellik bir senedin eşdeğerlisi olarak -yani para olarak- tedavüle girebilirdi.[5]

Bunun ne sıklıkta olduğunu; böyle bir tabletin tipik olarak kaç kez el değiştirdiğini, kaç alışverişin krediyle yapıldığını, tüccarların mallarını almak ve satmak için kaba topaklar halindeki gümüşü ne sıklıkta tarttıklarını veya bunun ihtimalinin ne zaman yüksek olduğunu bilmiyoruz. Kuşkusuz bütün bunlar zamanla değişti. Senetler genellikle tüccar loncaları dahilinde veya şehirlerin nispeten zengin mahallelerinde oturan, birbirlerini, karşısındakine güven duymaya yetecek kadar iyi tanıyan, ama geleneksel karşılıklı yardım türlerinde olduğu ölçüde güvenecek kadar iyi tanımayan kişiler arasında dolaştırılırdı.[6] Sıradan Mezopotamyalıların uğradığı pazaryerleri hakkında bildiklerimiz daha da az, sadece meyhanecilerin kredili çalıştıklarım, gezgin satıcıların ve pazar tezgâhları çalıştıranların da böyle yaptıklarını biliyoruz.[7]

Faizin kökeni sonsuza kadar karanlıkta kalacak, çünkü yazının icadından öncesine uzanıyor. Antik dillerin çoğunda terminolojik olarak faiz kelimesi "zürriyet" anlamına gelen bir kelimeden türemiştir, bu yüzden bazıları ödünç verilen canlı hayvandan kaynaklandığı şeklinde spekülasyon yapar, ama bu biraz dar bir hayal gücünün ürünü gibi görünüyor. Büyük ihtimalle, ilk yaygın faizli krediler ticari idi: tapınaklar

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ve saraylar tüccarlara ve ticari aracılara mal verir, onlar da daha sonra bunları yakındaki dağ krallıklarına veya denizaşırı sefer yapan gemilere satardı.[8]

Bu uygulama önemli, çünkü temel bir güven eksikliğini gösteriyor. Neden sadece kârdan pay istemek yetmiyor? Bu çok daha adil olabilirdi (iflas etmiş olarak geri dönen bir tüccarın ödeme yapacak hali olmayabilirdi ne de olsa), bu tür kâr-paylaşımı ortaklığı daha sonraki Ortadoğu'da yaygın bir uygulama haline gelmişti.[9] Bunun cevabı, kâr paylaşımı ortaklığının tipik olarak tüccarlar arasında veya birbirinin izini sürebilme imkânı olan, benzer geçmişe ve deneyime sahip insanlar arasında kurulması olabilir. Saray veya tapınak bürokratlarıyla dünyayı dolaşan tüccar maceracıların ortak yönleri çok azdı, bürokratların kanısına göre de, uzak diyarlardan dönen bir tüccarın başından geçen maceralar hakkında tamamen dürüst olması beklenemezdi. Sabit bir faiz oranı ise yaratıcı bir tüccarın uydurabileceği soygun, gemi kazası veya kanatlı yılanların veya fillerin saldırısı gibi ayrıntılı masalları konu dışı bırakabilirdi. Getiri, önceden saptanmış oluyordu.

Laf arasında, borç almak ve yalan söylemek arasındaki bu bağlantının tarihte önemli bir yeri vardır. Heredotus, Persler hakkında şunları anlatır: "Yalan söylemek onların arasında en büyük şerefsizlik kabul edilir ve borçlanmakla eş tutulur… özellikle, borçlu olan birinin mecburen yalan söyleyeceğini düşündükleri için."[10] (Daha sonra Herodotus Perslerin Hindistan'da ele geçirdiği altının menşei hakkında bir Perslinin anlattığı bir hikâyeyi aktarır: bunu dev karıncaların yuvasından çalmışlardır.)[11] İsa'nın affetmeyen hizmetkâr meseli, konuyu bir şaka haline getirir ("On bin talent mi? Sorun değil. Bana daha fazla zaman ver, yeter), ama burada bile insan, bu sayısız yalanın, ahlaki ilişkilerin aynı zamanda borç olarak algılandığı bir dünyanın, belli yönlerden eğlenceli olsa da, mutlaka yolsuzluk, suç ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

günah dünyası olduğu şeklindeki daha geniş bir anlayışa katkıda bulunduğunu görebiliyor.

En erken Sümer belgelerinin zamanında, bu dünya henüz doğmamıştı. Yine de faizle, hatta bileşik faizle kredi verme prensibi herkesçe biliniyordu. Örneğin MÖ 2402'de, Lagaş Kralı Entemena'nın kraliyet yazıtlarında - elimizdekilerin en eskilerinden biri- düşmanı olan Umma Kralı'nın onyıllardır meşru olarak Lagaş'a ait olan büyük bir tarım arazisini işgal ettiğinden şikâyet ediliyor. Şöyle söylüyor: bu arazinin kira bedeli hesaplanacak olsa, sonra da bu kiraya uygulanacak faiz, yıllık bileşik faiz olarak hesaplansa, Ummanın Lagaş'a dört buçuk trilyon litre arpa borcu olduğu ortaya çıkar. Meselde olduğu gibi, maksatlı olarak mantıksız bir meblağdan söz ediliyordu.[12] Savaş çıkarmak için bahaneydi. Yine de kral, matematikte ne kadar usta olduğunu herkesin bilmesini istemişti.

Tefecilik de -faizli tüketici kredisi anlamında- Entemena'nın zamanında iyice yerleşmişti. Kral sonunda istediği savaşı yaptı ve kazandı, iki yıl sonra zafer sarhoşluğu içindeyken yeni bir ferman çıkarmaya zorlandı: krallığının tümünde genel borç affı ilan etti. Daha sonra şöyle övünecekti, "Lagaş'a özgürlük (*amargi*) getirdi. Çocuğu annesine, anneyi çocuğuna kavuşturdu; ödenecek tüm faizleri iptal etti."[13] Bu aslında kayıtları elimizde bulunan bu tür beyanların ilkidir - tarihte ilk kez "özgürlük" kelimesi siyasi belgelere geçmiştir.

Entemena'nın metninin ayrıntıları biraz muğlâktır, ama yarım yüzyıl sonra, halefi Uruinimgina MÖ 2350 yılında yeni yıl törenleri sırasında genel af ilan ettiğinde, şartları tek tek açıklanmıştı ve daha sonraki bu tür afların tipik özelliklerine uygundu: sadece ödenmemiş bütün borçları affetmekle kalmıyor, aynı zamanda her tür borç köleliğini, hatta harç ödememekten veya cezalardan kaynaklanan köleliği kaldırıyordu - tek istisnası ticari kredilerdi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Benzer beyanlarla Sümerler'in, daha sonra Babilliler'in ve Asurlar'ın kayıtlarında tekrar tekrar karşılaşacağız ve her zaman aynı söylemle: "Adalet ve eşitliğin" tesisi, dul ve yetimlerin korunması, - Hammurabi'nin MÖ 1761'de Babil'de borçları affettiği zaman belirttiği gibi "güçlünün zayıfı ezmemesinin" sağlanması.[14] Michael Hudson'un sözleriyle:

> Babil'in mâliyesinde yeni bir sayfa açmak için, ilkbaharda kutlanan yeni yıl festivali seçilmişti. Babil'in yöneticileri "tabletlerin", yani borç kayıtların "kırılması" ritüeline, doğanın geri kalanıyla birlikte toplumun da yıllık yenilenmesinin bir parçası olarak, ekonomik dengenin yeniden kurulmasına nezaret ettiler. Hammurabi ve diğer yöneticiler, muhtemelen güneş-adalet tanrısı Şamaş'ı temsil eden meşaleyi kaldırarak bunu halka ilan ettiler, bu tanrının prensiplerinin akıllı ve adil yöneticilere yol göstermek olduğuna inanılıyordu. Borç rehinesi olarak tutulan kişiler serbest bırakıldı ve ailelerine kavuştular. Diğer borçlular, biriken ipotek borçlarından kurtularak geleneksel arazilerini ekip biçme hakkını elde ettiler.[15]

Daha sonraki birkaç bin yıl boyunca dünyanın her yerinde bu liste, aynı haliyle köylü devrimcilerin standart listesi haline geldi - borçların silinmesi, kayıtların imha edilmesi, toprağın yeniden dağıtılması. Mezopotamya'da yöneticiler, bu reformları, büyük bir kozmik yenilenme jesti, toplumsal evrenin tazelenmesi olarak, kendi elleriyle yapmak suretiyle huzursuzluk ihtimalinin önünü almış gibi görünüyorlar - Babil'de, kralın tanrı Marduk'un fiziksel evreni yaratışını yeniden sahnelediği tören sırasında. Borç ve günah geçmişi siliniyor, zaman yeniden başlıyordu. Ama alternatifini nasıl gördükleri de belliydi: İflas eden çiftçilerin göçebe saflarına dolması, çöküş devam ettiği takdirde tekrar şehirlere saldırmaları ve ekonomik düzeni tamamen yok etmeleri.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Mısır
(MÖ 2650-716)

Mısır ilginç bir karşıtlık arz eder, çünkü tarihin büyük bir kısmında, faizli borcun gelişmesinden tamamen uzak durmayı başarmıştır.

Mısır, Mezopotamya gibi, antik devir standartlarına göre olağanüstü zengindi, ama aynı zamanda kendine yeterli bir toplumdu, çölün ortasından bir nehir akıyordu ve Mezopotamya'ya göre çok daha merkezileşmişti. Firavun tanrıydı, devletin ve tapınağın bürokrasisinin eli her yere uzanıyordu: Şaşırtıcı bir vergi düzeni vardı, devlet sürekli tahsisat dağıtıyor, ücret ödüyor ve ödeme yapıyordu. Burada da para, bir hesap aracı olarak ortaya çıkmıştı. Temel birim -başlangıçta tahıl ölçüsü, daha sonra bakır veya gümüş ölçüsü anlamı taşıyan- *deben* veya "ölçü" idi.

Bazı kayıtlara bakıldığında birçok alışverişin nasıl kıran kırana yapıldığı açıkça görülüyor:

> II. Ramses'in 15'inci yılında (MÖ 1275) bir tüccar Erenofre adlı bir Mısırlı hanıma, kuşkusuz pazarlık yapıldıktan sonra fiyatı 4 *deben* 1 *kite* (yaklaşık 373 gram) gümüş olarak tespit edilen bir köle kızı satmayı teklif etti. Erenofre toplamı 2 *deben* 1,1/3 *kite* olan bir yığın giysi ve battaniye getirdi -detayları kayıtta belirtiliyor-, sonra komşulardan fiyatı tamamlamaya yetecek kadar çeşitli eşyalar ödünç aldı - bronz tas, bir bal kabı, on gömlek ve on *deben*'lik külçe bakır.[16]

Tüccarların çoğu gezginciydi; ya yabancıydılar ya da büyük malikâne sahiplerinin temsilcisi. Yine de ticari krediye ilişkin pek kanıt yok; Mısır'da kredi daha çok komşular arasında karşılıklı yardım şeklini almış gibi görünüyor.[17]

Esas olarak yasal yaptırımı olan, toprağın veya aile bireylerinin kaybına yol açabilen türde krediler kayda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

geçmiştir, ama bunların nadir -aynı zamanda faiz işletilmediği için daha az tehlikeli- olduğu görülüyor. Benzer şekilde borç angaryasına, hatta borç köleliğine arada sırada rastlıyoruz, ama anlaşıldığı kadarıyla bunlar sıradışı olaylar, ayrıca bu meselenin Mezopotamya ve Doğu Akdeniz ülkelerinde sık sık yaşandığı gibi kriz derecesine ulaştığına dair bilgi yok.[18]

Aslına bakılırsa, ilk birkaç bin yılda, sanki biraz farklı bir dünyada, borcun aslında bir "suç" meselesi olduğu ve büyük ölçüde bir ceza meselesi gibi ele alındığı bir dünyada yaşamış gibiyiz:

> Bir borçlu borcunu zamanında ödemezse, alacaklısı onu mahkemeye verebiliyordu ve borçlunun orada belli bir tarihe kadar borcunu tamamen ödeyeceğine söz vermesi gerekiyordu. Yeminle verilen bu söz gereğince, borçlu, belirlenen tarihte borcu ödemediği takdirde ya 100 sopa yemeye ve/veya ilk borcun iki katını ödemeye mahkûm oluyordu.[19]

Buradaki "ve/veya" önemlidir. Para cezası ile dayak arasında resmen bir ayrım yoktu. Göründüğü kadarıyla yeminin bütün amacı (Giritlilerdeki borç alanın parayı kapıp kaçıyormuş gibi yapma âdetine benzer biçimde) cezai işleme gerekçe yaratmaktı: böylece borçlu ya yalan yere yemin etmekten, hırsızlıktan dolayı cezalandırılabilecekti.[20]

Yeni Krallık zamanında (1550 1070), piyasanın varlığına ilişkin daha çok kanıt var, ama ancak Demir Çağı'na, Mısır'ın Pers İmparatorluğuna dahil olmasının öncesine ulaştığımız zaman Mezopotamya tarzı borç krizlerinin kanıtlarını görmeye başlıyoruz. Örneğin Yunan kaynakları, Firavun Bakenranef'in (MÖ 720-715 yıllarında hüküm süren) borç köleliğini kaldıran ve ödenmemiş bütün borçları iptal eden bir emirname yayınladığını kaydediyor, çünkü "bir askerin, belki de ana yurdu için savaşmak adına yola koyulduğu anda, ödenmemiş bir kredi yüzünden alacaklısı tarafından

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hapse artırılmasını saçma buluyordu" - bu, eğer doğruysa, aynı zamanda borç hapsinden söz edilen en eski kayıtlardan biridir.[21] İskender'den sonra Mısır'a hakim olan Yunanh Ptolemi hanedanı zamanında, periyodik olarak yeni bir sayfa açmak, kurumlaştırıldı. Hem Yunanca hem Mısır dilinde yazılmış olan Rosetta Taşı'nın Mısır hiyerogliflerinin tercüme edilmesini sağlayan anahtar olduğu iyi bilinir. Aslında ne anlattığını bilen ise azdır. Dikilitaş aslında, MÖ 196 yılında V. Batlamyus tarafından, hem borçlular hem mahpuslar için ilan edilen affı ilan etmek üzere dikilmiştir.[22]

ÇİN
(MÖ 2200-771)

Hindistan'ın Bronz Çağı hakkında neredeyse hiçbir şey söyleyemiyoruz, çünkü yazılar halen deşifre edilebilmiş değil, ayrıca Erken dönem Çin'le ilgili fazla bir şey yok.

Bildiğimiz pek az şeyden -çoğu daha sonraki yazılı kaynaklardan çıkardığımız bölük pörçük belgelerden- erken dönem Çin devletlerinin Batılı kuzenlerine göre çok daha az bürokratik olduğu anlaşılıyor.[23] Merkezi tapınak veya saray sistemi, kilerleri yöneten ve gireni çıkanı kaydeden rahipleri ve yöneticileri yok, ayrıca tek ve tek tip hesap birimi yaratmak için zorlayıcı bir şey yok. Kanıtlar, bunun aksine başka bir yol izlendiğini, çeşitli türlerde sosyal para birimlerinin kırsal bölgelerde hâkimiyetini sürdürdüğünü ve yabancılar arasında yapılan alışverişlerde ticari amaca dönüştürüldüğünü gösteriyor.

Daha sonraki kaynaklarda, daha önceki hükümdarların "en yüksek ödeme yöntemi olarak inci ve yeşimtaşını, orta dereceli ödeme yöntemi olarak altını, en düşük ödeme yöntemi olarak bıçak ve küreği

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kullandığı" anlatılıyor.[24] Burada yazarın bahsettiği olsa olsa armağanlar ve hiyerarşide yer alanlar olabilir: teoride gönüllü olarak verilen hizmetler karşılığında maiyetlerini ödüllendiren krallar ve önemli adamlar. Birçok yerde uzun iplere dizilmiş deniz kabuğu belirgin bir biçimde tasvir edilir, ama burada bile, "Çin in deniz kabuğu parası"ndan bahsedildiğini sık sık işitmemize ve görkemli armağanların değerinin deniz kabuğu cinsinden ölçüldüğü anlatılan metinlerin kolayca bulunabilmesine rağmen, pazaryerinde insanların bunları gerçekten bir şeyler alıp satmak için üstlerinde taşıyıp taşımadıkları hiçbir zaman netlik kazanmamıştır.[25]

En muhtemel yorum şu olabilir, bunları üstlerinde taşıyorlardı, ama pazaryerleri uzun bir süre çok az önem taşıdı, dolayısıyla bu şekilde kullanılması, sosyal para birimi olarak -evlilik armağanı, para cezası, harç, şeref alameti olarak- kullanılması kadar önemli olmadı. Yine de, bütün kaynaklar tedavülde çok çeşitli para biriminin bulunduğunda ısrar ediyor. Eski paralar konusunda önde gelen bir çağdaş akademisyen olan David Scheidel'in belirttiği gibi:

> Emperyalizm öncesi Çin'de para, deniz kabuğu (hem orijinalleri hem de -giderek artan biçimde- bronz taklitleri), kaplumbağa kabukları, tartılmış altın ve (nadiren) gümüş çubuklar ve dikkat çekici biçimde -en azından MÖ 1000 yıllarından itibaren- bronzdan yapılmış kürek ve bıçak biçiminde alet-para şeklini aldı.[27]

Bunlar en çok birbirini iyi tanımayan insanlar arasında kullanılıyordu. Komşular arasındaki, yerel satıcılar veya hükümetle bağlantısı olan herhangi bir şeyle ilgili borçların çizelgesini yapmak için insanların çeşitli kredi enstrümanlarını kullandıkları sanılıyor: Daha sonraki Çin tarihçileri bunların en eskilerinin, İnka'ların khipu sistemine benzer biçimde, düğümlü ipler, daha sonra çentik atılmış ağaç veya bambu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çubukları olduğunu iddia ettiler.[28] Mezopotamya'da olduğu gibi bunların yazının icadından çok öncesine uzandığı sanılıyor.

Faizli kredi verme uygulamasının ilk olarak ne zaman Çin'e ulaştığını ya da Bronz Çağı Çin'inde Mezopotamya'dakine benzer borç krizleri yaşanıp yaşanmadığını tam olarak bilmiyoruz, ama daha sonraki belgelerde kışkırtıcı ipuçları var.[29] Örneğin madeni paranın kökenine ilişkin daha sonraki bir Çin efsanesinde, paranın icadı doğal felaketlerin etkisinden kurtulmaya çalışan imparatorlara atfedilir. Erken Han dönemi metinlerinden birinde şunlar yer alıyor:

> Eski devirlerde, Yu zamanındaki seller ve Tang zamanındaki kuraklıklar sırasında, sıradan insanlar öyle perişan oldular ki yiyecek ve giyecek alabilmek için birbirlerinden borç almak zorunda kaldılar. (İmparator) Yu, insanlar için Li Dağının altınından para bastırdı, (İmparator) Tang da Yan Dağı'nın bakırından aynı şeyi yaptı. Bu yüzden bütün dünya onları hayırsever olarak bildi.[30]

Diğer versiyonlarda biraz daha açık seçik anlatılıyor. Çinin erken imparatorluk devrinde siyasi ekonomi alanında standart el kitabı haline gelen *Guanzi* adlı derlemede şöyle yazıyor: yiyecek bulamaç bile bulamayan, çocuklarını satmaya zorlanan insanlar vardı. Bu insanları kurtarmak için Tang para bastırdı."[31]

Bu fantastik bir hikâye (gerçekte basılmış paranın tarihi en azından bin yıl sonradır) elbette, sebebinin ne olduğunu anlamak da çok zor. Borç teminatı olarak alınıp götüren çocukların hatırasını yansıtıyor olabilir mi? Dışarıdan bakıldığında, düpedüz çocuklarını satan, açlıktan ölen insanlar gibi görünüyor - daha sonra Çin tarihinin belli dönemlerinde sıradan bir olay haline gelen bir uygulama.[32] Ama krediyle, çocuk satışının yan yana gelmesi, tam aynı zamanlarda Asya'nın diğer tarafında neler olup bittiğini düşününce, dikkat çekici.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Guanzi daha sonra aynı yöneticilerin, hasatın yüzde otuzunu acil durumlarda yeniden dağıtmak için devlet ambarlarında tutmak, böylece bunun tekrar olmamasını garanti etmek gibi bir geleneği kurumlaştırdıklarını açıklıyor. Başka bir ifadeyle, bir tür bürokratik depolama tesisi kurmaya başladılar ki bunlar, Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi, paranın her şeyden önce hesap birimi olarak yaratılmasının nedenidir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Dokuzuncu Bölüm

EKSEN ÇAĞI (MÖ 800 - MS 600)

> *Bu döneme "eksen çağı" adını verelim. Bu dönemde olağanüstü olaylar sıklaştı. Çinde Konfuçyüs ve Lao Tse yaşadı, Çin felsefesinin bütün akımları ortaya çıktı… Hindistan'da Buda ve Upanişad'ların çağıydı; Çin'de olduğu gibi, septisizm ve materyalizm, sofizm ve nihilizm dahil olmak üzere bütün felsefi akımlar gelişti.*
>
> - Karl Jaspers, *Bilgeliğe Giden Yol*

"Eksen Çağı" deyimi, Varoluşçu Alman filozofu Karl Jaspers tarafından icat edildi.[1] Jasper felsefenin tarihini yazdığı sırada, Pythagoras (MÖ 570-495), Buddha (MÖ 563-483) ve Konfuçyüs (551-479) gibi şahsiyetlerin tam olarak aynı zamanda hayatta oldukları, Antik Yunan, Hindistan ve Çinde, o dönemde karşıt düşünce okulları arasında aniden bir tartışma ortamının filizlendiği ve grupların her birinin diğerlerinin varlığından habersiz olduğu gerçeğinden büyülenmişti. Paranın aynı zamanda icat edilmesi gibi, bunun nasıl böyle olduğu hep bir muamma olarak kalmıştır. Jasper'in kendisi de tam emin değildi. Bir dereceye kadar, diyordu, bu benzer tarihi şartlarının etkisinden dolayı olmalı. Zamanın büyük kentsel medeniyetleri için, erken Demir Çağı imparatorluklar arasında bir tür duraklama devriydi, siyaset genellikle küçücük krallıklara ve şehir-devletlere bölünmüş bir dama tahtası manzarası arz ediyordu, çoğu dışarıda sürekli savaş halinde, içeride

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sürekli siyasi tartışmalarla kilitlenmiş haldeydi. Her durumda vazgeçiş kültürüne yakın bir şey yaşandı, münzeviler ve bilginler doğanın kucağına sığındılar veya bilgelik arayışıyla şehirden şehre dolaştılar; yine de bu kişiler, eninde sonunda siyasi düzene yeni bir entelektüel veya ruhani elit olarak yeniden katıldılar: Yunan sofistleri, Yahudi peygamberleri, Çin bilgeleri veya Hintli kutsal kişiler olarak.

Sebep ne olursa olsun, diyor Jasper, sonuçta bu dönem, insanların insanlığın varoluşu gibi büyük bir soruya, akla dayanan sorgulama prensiplerini uyguladıkları ilk tarihsel dönem oldu. Dünyanın bu büyük bölgelerinde, Çin, Hindistan ve Akdeniz'de dikkat çekici derecede birbirine paralel eğilimlerin ortaya çıktığını gözlemliyor, septisizmden idealizme kadar - aslında günümüze kadar felsefenin malzemesini oluşturmaya devam eden, evrenin, aklın, eylemin doğası ve insan varoluşunun amaçlarına ilişkin var olabilecek neredeyse bütün duruşlar. Jasper'in takipçilerinden birinin daha sonra ifade ettiği gibi -birazcık abartarak- "o zamandan beri hiç kimse gerçekten yeni hiçbir fikir ilave etmemiştir."[2]

Jasper'e göre, bu dönem MÖ 800 civarında Pers Peygamberi Zerdüşt ile başlar ve MS yaklaşık 200'lerde sona erer, bunu İsa ve Muhammed gibi şahsiyetlere odaklanan Dinler Çağı izler. Benim amaçlarım açısında bu ikisini birleştirmeyi daha yararlı buluyorum. MÖ 800'den başlayarak MS 600'e kadar devam eden dönemi Eksen Çağ olarak tanımlayalım. Bu tanıma göre Eksen Çağı sadece dünyanın belli başlı felsefi eğilimlerinin değil, aynı zamanda günümüz dünyasının belli başlı dinlerinin doğuşunun yaşandığı çağdır: Zerdüştlük, Yahudilik, Budizm, Jainizm, Hinduizm, Konfuçyüsçülük, Taoism, Hıristiyanlık ve İslamiyet.[4]

Dikkatli okuyucu fark etmiş olmalıdır, Jasper'in Eksen Çağı - Pythagoras, Konfuçyüs ve Budanın yaşadığı zamanlar - hemen hemen tam olarak madeni

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

paranın icat edildiği zamana denk geliyor. Ayrıca, madeni paranın icat edildiği dünyanın üç bölümü, tam olarak bu bilgelerin yaşadığı yerlerdi: bu bölgeler adeta Eksen Çağı'nın dini ve felsefi yaratıcılığının merkez üssü haline gelmişti: Çin'de Sarı Nehir'in etrafındaki krallıklar ve şehir devletler, Kuzey Hindistan'da Ganj Vadisi ve Ege Denizinin kıyıları.

Nasıl bir bağlantı vardı? Şunu sorarak başlayabiliriz: madeni para nedir? Normal tanıma göre, madeni para, standart birim şekline sokulmuş, özellik kazandırmak için üzerine bir işaret konmuş bir değerli maden parçasıdır. Dünyanın ilk madeni parası, Batı Anadolu'da (şimdi Türkiye olan) Lidya Krallığı'nda MÖ 600 yıllarında icat edilmiş gibi görünüyor.[5] Bu ilk Lidya paraları, esas olarak, ısıtılan, sonra üzerine bir tür işaret işlenen yuvarlak elektrum -Pactolus nehri yakınlarında doğal yolla oluşan altın-gümüş alaşımı- topaklarıydı. İlk başta bu işaret sıradan kuyumcular tarafından işlenmiş birkaç harften ibaretti, ama göründüğü kadarıyla bunlar çok çabuk ortadan kalktı ve yerine yeni kurulan kraliyet darphaneleri geçti. Anadolu kıyılarındaki Yunan şehirleri kısa zamanda kendi paralarını basmaya başladılar, bu Antik Yunanda da benimsendi ve aynı şey, MÖ 547 yılında Lidya'yı almasından sonra Pers İmparatorluğunda da gerçekleşti.

Hindistan'da ve Çin'de aynı örüntüyü görebiliyoruz: yurttaşların şahıslarına mahsus olarak icat ettiği para basma, kısa zaman da devletin tekeline geçti. Altıncı yüzyılda ortaya çıktığı sanılan Hindistan'ın ilk parası, eşit ağırlıklara bölünmüş sonra bir tür resmi sembol kazınarak işaretlenmiş gümüş çubuklarından oluşuyordu.[6] Arkeologlar tarafından bulunan birçok örnekte kazınarak yapılmış başka işaretler de var, tahminen bunlar, çek veya başka kredi enstrümanlarının devredilmeden önce ciro edilmesine benzer bir amaçla ilave edilmiş. Bu da, bunların daha soyut kredi enstrümanlarıyla iş yapmaya alışkın insanların elinden

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

geçtiği gibi kuvvetli bir ihtimali akla getiriyor.[7] Çin'deki daha eski madeni paraların, direkt olarak sosyal paralardan evrildiğine dair işaretler var: bazıları deniz kabuğu şeklinde dökülmüş bronzdan yapılmış, bazıları ise minik bıçak veya kürek biçiminde. Her durumda, yerel hükümet hemen işe karışmış - muhtemelen yaklaşık bir nesilde.[8] Bununla birlikte, üç bölgenin her birinde minik devletler bolluğu olduğu için, sonunda ortaya çok çeşitli farkı para sistemi çıktı. Örneğin MÖ 700 yıllarında kuzey Hindistan hâlâ *Janapadas* denen "kabile bölgeleri"ne bölünmüş durumdaydı, bunları bazıları monarşi, bazıları cumhuriyetti, altıncı yüzyılda en az on altı büyük krallık vardı. Bu dönem Çin'de Zhou İmparatorluğu'nun önce rakip prensliklere dönüştüğü ("İlkbahar ve Sonbahar" dönemi, MÖ 722-481), sonra paramparça olarak "Savaşan Devletler" (MÖ 471-221) kaosuna yuvarlandığı dönemdir.

Yakın zamanlarda yapılan akademik araştırmalar bunun nasıl olabildiği konusuna epeyce ışık tuttular. Altın, gümüş ve bronz-madeni paraların yapıldığı maddeler- uzun zamandan beri uluslararası ticaret aracıydı; ama o zamana kadar bunların çoğu sadece zenginlerin elindeydi. Tipik bir Sümer çiftçisi, elinde büyükçe bir parça gümüş tutma fırsatını hiç bulamamış olabilirdi, belki düğünü hariç. Değerli madenler genellikle zengin kadınların ayağında halhal veya kralların maiyetindekilere sunduğu, kuşaktan kuşağa geçen kadeh şeklini alır ya da kredilerin teminatı olarak tapınaklarda külçe olarak saklanırdı. Her nasılsa, Eksen Çağında bütün bunlar değişmeye başladı. Büyük miktarlarda gümüş, altın ve bakır, tarihçilerin sevdiği deyimle, hazine dışı edildi; tapınaklardan ve zenginlerin evlerinden çıktı ve sıradan insanların eline geçti, küçük küçük parçalara ayrıldı ve gündelik alışverişlerde kullanılmaya başlandı.

Nasıl oldu? İsrailli Klasikçi David Schaps bu konuda en akla yakın öneriyi sunuyor: Çoğu çalındı. Zaman,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yaygın savaş zamanıydı ve değerli şeylerin yağmalanması savaşın doğasında vardı.

> Yağmaya giden askerler gerçi öncelikle kadınların, alkollü içeceklerin ve yiyeceklerin peşine düşerler ama aynı zamanda kolayca alıp götürebilecekleri bir şeyler olup olmadığına bakarlar. Kalıcı ordu, değerli ve taşınabilir birçok şeyi biriktirmeye yatkındır - en değerli ve taşınabilir nesneler de değerli madenler ve değerli taşlardır. Bu bölgelerin devletleri arasında uzun süren savaşlar olması muhtemeledir, bunların sonucunda ellerinde değerli madenler bulunan ve gündelik ihtiyaçları olan büyük bir insan topluluğu ortaya çıkmıştır…
>
> Bir yerde satın almak isteyenler varsa, satmak isteyenlerde olacaktır, sayısız karaborsa yönteminin, uyuşturucu işinin ve fahişeliğin işaret ettiği gibi… Antik Yunanın arkaik çağının, Hindistan'ın *Janapada*'larının ve Çin'in Savaşan Devletleri'nin sürekli savaş durumu, piyasa ticaretinin gelişmesi için önemli bir itici güç oldu, özellikle de küçük miktarlarda değerli madenlerin değiş tokuşuna dayanan piyasa ticaretinin gelişmesinde. Değerli madenlerin askerlerin eline geçmesine yağma sebep olduysa, piyasa da nüfusun tamamına yayılmasını sağladı.[9]

Şimdi, itiraz edilebilir: ama savaş ve yağma yeni bir şey değildi ki. Örneğin Homeros'un masallarında yağma edilen malların bölünmesine neredeyse takıntılı bir ilgi göze çarpar. Doğru, Eksen Çağında yaşanan başka bir şey de -yine Çin'de Hindistan'da ve Ege'de aynı şekilde- aristokrat savaşçılar ve maiyetlerinden değil, eğitimli profesyonellerden oluşan yeni bir tür ordunun yükselişi olmuştu. Örneğin Yunanlıların madeni parayı kullanmaya başladığı dönem, aynı zamanda piyadelerin sürekli talim ve idman yapmasını gerektiren ünlü "falanj" taktiklerini geliştirdikleri zamandı. Sonuçlar o kadar beklenmedik ölçüde başarılı oldu ki kısa zaman

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sonra Mısır ve Kırım, Yunanlı paralı askerlerin peşine düştü. Ama Homeros'un anlattığı, kolayca yok sayılabilen maiyetlerden farklı olarak, eğitimli paralı askerlerden oluşan bir ordunun anlamlı bir biçimde ödüllendirilmesi gerekiyordu. Belki canlı hayvan vermek mümkündü, ama canlı hayvanların taşınması zordu ya da senet verilebilirdi, ama bunlar da paralı askerlerin kendi ülkelerinde değer taşımayacaktı. Her birine ganimetten küçük bir pay ayırmak da kesin bir çözüm gibi görünmüyordu.

Bu yeni ordular, doğrudan veya dolaylı olarak hükümetlerin kontrolü altındaydı ve bu, hükümetleri bu maden külçelerini gerçek paraya dönüştürmek zorunda bırakıyordu. Bunun nedeni sadece ölçekti: insanların gündelik alışverişte kullanmaya başlamalarına yetecek kadar madeni para üretmek için, yerel tüccar ve ustaların yeteneklerini çok aşan ölçekte toptan üretim gerekiyordu.[10] Hükümetlerin bu iş için neden istekli olabileceğini daha önce görmüştük: piyasanın varlığı hükümetlerin fazlasıyla işine geliyordu ve bunun nedeni, sadece piyasanın büyük kalıcı orduları beslemeyi fazlasıyla kolaylaştırması değildi. Harç, para cezası veya vergi ödenirken sadece kendi paraların kabul edilmesinde ısrar etmek suretiyle hükümetler kendi hinterlandlarında mevcut olan sayısız sosyal parayı ortadan kaldırabiliyorlar ve tek tip ulusal piyasalara benzer bir şey kurabiliyorlardı.

Nitekim, Lidya'da madeni paranın ilk kez paralı askerlere ödeme yapmak için icat edildiğini öne süren bir teori vardır.[11] Bu, paralı askerlerin çoğunu besleyen Yunanlıların neden madeni para kullanmaya bu kadar kolay alıştığını ve madeni para kullanımının tüm Helen dünyasında neden bu kadar hızla yayıldığını açıklamaya yardım edebilir, öyle ki MÖ 480 yılında farklı Yunan şehirlerinde çalışan en az yüz darphane vardı, oysa o zamanlarda, Akdeniz'in ticaretle uğraşan büyük halklarından hiçbiri bunlara en ufak bir ilgi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

göstermemişti. Orneğin Fenikeliler, antik devrin en büyük tüccarları ve bankerleri olarak kabul edilir. Aynı zamanda büyük keşifleri vardır, alfabeyi ve abaküsü ilk geliştirenler onlardır. Yine de madeni paranın icadından sonraki yüzyıllar boyunca, ticareti her zaman yaptıkları gibi, işlenmemiş madeni külçeler ve senetlerle yapmayı tercih etmişlerdir.[13] Fenike şehirleri MÖ 365'e kadar madeni para basmadı, bu arada Batı Akdeniz'de ticarete hâkim olan Kuzey Afrika'daki büyük Fenike kolonisi Kartaca ise bu işi biraz daha erken, "Sicilyah paralı askerlere ödemek için mecbur kaldığı zaman" yaptı, bastığı paraların üstünde Kartaca dilinde, "Ordugâhtaki insanlara mahsustur" yazıyordu.[14] Öte yandan, Eksen Çağı'nın olağanüstü şiddet ortamında (örneğin, Pers İmparatorluğu, Atina veya Roma gibi saldırgan askeri güç olmak yerine), "büyük bir ticaret ülkesi" olmak, sonuçta, çekici bir önerme değildi. Fenike şehirlerinin kaderi öğreticidir. En zengini olan Sidon, MÖ 351'deki isyandan sonra Pers İmparatoru III. Artakserkses tarafından yok edildi. Şehirde oturanlardan kırk bin kişinin teslim olmak yerine hep birlikte intihar ettiği söylenir. On dokuz yıl sonra Sur şehri İskender tarafından uzun süre kuşatıldıktan sonra imha edildi: on bin kişi savaşta öldü, hayatta kalan otuz bin kişi köle olarak satıldı.

Kartaca daha uzun yaşadı, ama Roma orduları sonunda şehri MÖ 146 yılında yok etti, yüz binlerce Kartacalının tecavüze uğradığı ve katledildiği söylenir, beş bin esir açık artırmaya çıkarıldı, ardından şehir yerle bir edildi, tarlalarına tuz döküldü.

Bütün bunlar, Eksen Çağı'nın geliştiği ortamda ulaşılan şiddet seviyesinin anlaşılmasını sağlayabilir.[15] Ama bizi şu soruyla baş başa bırakıyor: madeni para, askeri güç ve fikirlerin böylesine benzeri görülmemiş biçimde fışkırması arasındaki sürekli ilişki, tam olarak nedir?

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Akdeniz Bölgesi

Elimizdeki en iyi bilgiler yine Akdeniz dünyasından, ki özetini daha önce zaten vermiştim. Uçsuz bucaksız deniz imparatorluğuyla birlikte Atina ile Roma'yı kıyaslarsak, derhal çarpıcı benzerlikler tespit edebiliriz. Şehirlerin her birinde, tarih bir dizi borç krizi ile başlar. Atina'da, MÖ 594'de Solon'un reformlarıyla zirvesine ulaşan ilk kriz o kadar erkendi ki madeni paranın etkisi pek olmamıştı. Roma'da da erken krizler, paranın ortaya çıkmasından önce gerçekleşmiş gibi görünüyor. Her iki durumda da, madeni para çözüm olmuştur. Kısaca, borç hakkındaki bu çatışmaların iki muhtemel sonucu olduğu söylenebilir. Birincisi aristokratların kazanması ve yoksulların "zenginlerin kölesi" olarak kalmasıydı - bu, pratikte çoğu kişinin zengin bir vasinin vesayetine girmesi anlamını taşıyordu. Bu tür devletler genellikle askeri açıdan güçsüzdü. İkincisi, popüler halk gruplarının iktidara gelebilmesi, her zaman popüler olan, arazilerin yeniden dağıtılması programını uygulamaları, borç köleliğine karşı önlemler getirmeleriydi, böylece özgür çiftçilerden oluşan bir sınıfın yaratılmasının temelini atıyorlar, bunların çocukları da zamanlarının çoğunu serbestçe savaşa hazırlanmakla geçirebiliyorlardı.[17]

Madeni para bu özgür köylü sınıfının -kendi arazilerinde güvende olan, güçlü bir efendiye borç bağıyla bağlı olmayan köylü sınıfının- sürdürülmesinde kritik bir rol oynadı. Aslında birçok Yunan şehrinin maliye politikası, ganimetlerin dağıtımını düzenleyen ayrıntılı sistemlerin biraz daha iyisiydi. Antik şehirlerden hiçbiri değilse de çok azı, yıkıcı borçlandırmayı, hatta borç köleliğini tamamen yasaklayacak kadar ileri gitmiştir. Bunun yerine problemi paraya yüklediler. Altın, özellikle de gümüş savaşta ele geçiriliyordu veya savaşta yakalanan esirler tarafından topraktan çıkarılıyordu. Darphaneler tapınaklarda (ganimetlerin muhafaza edildiği geleneksel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yerler) bulunuyordu, şehir devletler madeni paraları sadece askerlere, denizcilere ya da silah veya gemi donanımı üretenlere değil, genel olarak herkese dağıtmak için sayısız yollar geliştirdiler, örneğin jüri ücreti olarak, halk meclislerine katılım ücreti olarak, bazen de doğrudan doğruya dağıtarak - Atina'da MÖ 483 yılında Laurium'daki ocaklarda yeni bir gümüş yatağı bulunduğu zamanki gibi. Aynı zamanda bu madeni paraların hükümete yapılacak bütün ödemeler için kullanılacak yasal para olmasında ısrar edilmesi, piyasalarda kısa zamanda yeterli talebin gelişmesini garanti etti.

Antik Yunan şehirlerinde siyasi krizlerin çoğu benzer şekilde ganimetlerin dağıtımından doğmuştur. İşte MÖ 391 civarında Rodos şehrindeki bir askeri darbeye muhafazakâr bir bakışla yaklaşan Aristoteles tarafından kaydedilen bir olay (Burada "demagoglar" ile demokrasi liderleri kastediliyor):

> demagogların mecliste hazır bulunanlara ve jüri üyesi olarak hizmet edenlere ödemek için paraya ihtiyaçları vardı; çünkü insanlar gelmezse, demagoglar etkilerini kaybedeceklerdi. İhtiyaçları olan paranın en azından bir kısmını, Rodos donanması için savaş gemisi yapmak ve donatmak üzere şehir yönetimiyle kontrat yapmış olan savaş gemisi kumandanlarına para ödenmesine engel olarak temin ettiler. Savaş gemisi kumandanlarına ödeme yapılmadığı için, onlar da tedarikçilerine ve işçilerine para ödemediler, onlar da kumandanları mahkemeye verdiler. Savaş gemisi kumandanları bu davalardan kurtulmak için bir araya geldiler ve demokrasiyi devirdiler.[18]

Yine de, bütün bunları mümkün kılan, kölelikti. Sidon, Sur ve Kartaca'ya ilişkin rakamların ifade ettiği gibi bu çatışmaların çoğunda inanılmaz sayıda insan köleleştirildi ve tabii kölelerin çoğu sonunda maden ocaklarında çalıştırıldı, daha da fazla altın, gümüş ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bakır ürettiler (Laurium'daki maden ocaklarında on ila yirmi bin köle çalıştırıldığı belirtilir).[19]

Geoffrey Ingham ortaya çıkan sisteme "ordu-madeni para kompleksi" adını verir - oysa bence "ordu-madeni para-kölelik kompleksi" demek daha doğrudur.[20] Her neyse, o pratikte nasıl işlediğini daha güzel anlatıyor. İskender Pers İmparatorluğunu fethetmeye giriştiği zaman birliklerine ödeme yapmak ve erzak almak için kullanacağı paranın çoğunu borç aldı ve kazandığı ilk zaferlerden sonra yağma edilen altın ve gümüşü eriterek alacaklılarına ödeme yapmak ve para sağlamaya devam etmek üzere kendi adına ilk madeni paraları bastırdı.[21] Ama seferdeki bir orduya ödeme, hem de iyi bir ödeme yapmak gerekiyordu: İskender'in sayısı yaklaşık 120 bin kişi olan ordusuna sadece ücret olarak günde yarım ton gümüş gerekliydi. Bu sebeple fetih, Perslerin mevcut maden ve darphane sisteminin fetihçi bir orduyu beslemek üzere yeniden organize edilmesi gerektiği anlamına geldi ve tabii antik maden ocakları köleler tarafından işletildi. Dolayısıyla, maden ocaklarındaki kölelerin çoğu, savaş tutsaklarıydı. Tahminen Sur kuşatmasından kurtulan talihsizlerin sonu, bu maden ocaklarında çalışmak olmuştur. Bu sürecin nasıl kendi kendini beslediği görülebiliyor.[22]

İskender, aynı zamanda antik kredi sisteminden geriye kalan her şeyin yok edilmesinden sorumlu adamdır, çünkü sadece Fenikeliler değil, aynı zamanda eski Mezopotamya'nın en merkezi bölgesi de yeni madeni para ekonomisine direnmişti. Orduları sadece Sur'u yıkmadı; aynı zamanda kredi sisteminin dayandığı teminatı oluşturan, Babil ve Pers tapınaklarının altın ve gümüş rezervlerini de hâzinelerin dışına çıkardı ve bu yeni hükümete ödenecek bütün vergilerin kendi parasıyla ödenmesini şart koştu. Sonuç, "Yüz yılda birikmiş madeni paranın birkaç ay içinde pazara sürülmesi" oldu, yaklaşık 180 bin talent ya da çağdaş terimlerle, tahminen 285 milyon dolar.[23]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Iskender'in generalleri tarafından daha sonra Antik Yunandan Hindistan'a kadar uzanan yerlerde kurulan Helenistik krallıklar ulusal ordu değil paralı asker kullandılar, ama Romanın hikâyesi yine de Atina'nınkine benzer. Livius gibi bazı resmi kronikçilerin kaydettiğine göre tarihinin erken devirleri, aristokratlar ve alt tabaka arasındaki kavgalarla ve sürekli borç krizleriyle geçti. Bunlar dönem dönem "alt tabakanın ayrılışı" adı verilen anlara yol açtı, şehrin halk kesimi tarlalarını ve dükkânlarını terk etti, şehrin dışında kamp kurdular ve kitlesel firar tehlikesi yarattılar - Antik Yunandaki halk ayaklanmaları ile sıklıkla Mısır ve Mezopotamya'da izlenen toplu göç stratejisi arasında ilginç bir ara nokta. Burada da aristokratlar sonunda bir karar vermek zorunda kaldılar: alt tabaka nüfusunu yavaş yavaş kendi mülklerinde çalışacak bağımlı işçiler sınıfına dönüştürmek için tarımsal kredileri kullanabilirlerdi veya halktan gelen borçtan korunma taleplerini kabul edebilir, özgür köylülüğü koruyabilir ve özgür çiftçi ailelerinin çocuklarını asker olarak kullanabilirlerdi.[24] Krizlerin, ayrılmaların ve reformların uzun süren tarihinin açıkça ortaya koyduğu gibi, seçim gönülsüzce yapıldı.[25] Alt tabaka pratikte senatörler sınıfını emperyal seçeneği tercih etmeye zorladı. Nitekim böyle yaptılar ve zaman içinde yavaş yavaş ganimetlerin en azından bir kısmını askerlere, gazilere ve ailelerine geri veren bir refah sisteminin kurulmasına nezaret ettiler.

Bunun ışığında, Romalıların ilk madeni parasının geleneksel tarihi -MÖ 338- neredeyse tam olarak borç köleliğinin nihayet yasadışı ilan edildiği tarihti (MÖ 326).[26] Burada da, savaş ganimetleri kullanılarak basılan madeni para, krizin sebebi olmamıştı. Çözüm olarak kullanılmıştı.

Aslında, Roma imparatorluğunun tümü, en üst mertebesinde, değerli metalleri topraktan çıkaran, para olarak basan ve orduya dağıtan dev bir makine gibi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

görülebilir - fethedilen halkları gündelik alışverişlerinde madeni parayı kullanmaya teşvik etmek üzere tasarlanan vergilendirme politikalarıyla birlikte. Bununla birlikte, tarihin büyük bir bölümünde madeni paranın kullanımı iki bölgede çok yoğun oldu: İtalya'da ve birkaç büyük şehirde, ayrıca sınır bölgelerinde, lejyonların konuşlandığı yerlerde. Maden ocaklarının veya askeri operasyonların bulunmadığı alanlarda, büyük ihtimalle eski kredi sistemleri işlemeye devam etti.

Buraya son bir not ekliyorum. Roma da olduğu gibi Antik Yunan'da, borç krizlerini askeri yayılma yoluyla çözme girişimleri, neticede sadece problemi ötelemekle kaldı - ve sadece belli bir süre için işe yaradı. Yayılma durduğu zaman, her şey eski haline döndü. Aslına bakılırsa, Atina ve Roma gibi şehirlerde bile borç köleliğinin tamamen kaldırıldığı açıkça belli değildir. Başarılı bir askeri güç olmayan, refah politikaları uygulayacak bir gelir kaynağı olmayan şehirlerde borç krizleri yaklaşık yüz yılda bir patlamaya devam etti - ve genellikle Ortadoğu'da olanlardan çok daha keskin oldu, çünkü doğrudan doğruya devrim hariç, Mezopotamya tarzı yeni bir sayfa açma mekanizması yoktu. Yunan dünyasında bile, büyük halk kitleleri fiilen serf durumuna düştü veya vesayet altına girdi.[27]

Gördüğümüz gibi, Atinalılar bir beyefendinin alacaklılarından sanki bir veya iki adım önde yaşadığını varsayıyorlar. Romalı politikacılar da pek farklı değildi. Tabii borcun çoğu senatör sınıfı mensuplarının birbirlerine olan borçlarıydı: Bir açıdan bakarsanız neredeyse, başkalarına teklif etmeyi asla düşünmeyecekleri kadar kolay şartlarla birbirlerine kredi veren zenginlerin olağan komünizmiydi. Yine de, geç Cumhuriyet döneminde tarihe geçmiş olan, umutsuz borçluların, genellikle insafsız alacaklıları yüzünden yoksullarla ortak bir dava için birlikte hareket etmeye yönelen aristokratların tasarladığı birçok entrika ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kumpas vardır.[28] İmparatorluklarda bu tür şeylerin olduğunu daha az işitiyorsak, muhtemelen protesto için daha az fırsat olması yüzündendir; kanıtların gösterdiği şey ise, problemin daha kötüye gittiğidir.[29] MS 100 civarında Plutarkhos, kendi ülkesini sanki yabancı istilası altındaymış gibi anlatıyor:

> Ve Kral Darius'un, askerleri Datis ve Artaphemes'i Atina şehrine, tutsakları bağlamak için ellerinde zincir ve iplerle göndermesi gibi; bu tefeciler de, kutular dolusu liste, fatura ve borç kontratını, zavallı suçluları zincire vuracakları demir ve prangalar olarak, Yunanistan'a getirirler….
>
> Parayı teslim ettikleri anda derhal geri isterler, verdikleri anda geri alırlar; daha önce verdikleri borcun kullanımına karşılık aldıkları faizle tekrar borç olarak verirler.
>
> Öyle ki, hiçbir şeyden ve hiç var olmamış bir şeyden hiçbir şey yapılamayacağını söyleyen doğa felsefecilerine gülerler; onların sayesinde faiz, var olmayan ve hiç var olmamış bir şeyden yapıldı ve türetildi.[30]

Erken Hıristiyan babalarının eserlerinde de, zengin borç verenlerin ağına yakalananların acılarını ve umutsuzluklarını anlatan buna benzer bitmez tükenmez betimlemeler yer alır. Sonunda bu yöntemlerle, alt tabaka tarafından yaratılan o küçük özgürlük penceresi de tamamen kapatıldı ve özgür köylülük büyük ölçüde ortadan kalktı. İmparatorluğun sonunda, kırsal bölgelerde yaşayan, düpedüz köle olmayan insanların çoğu, bazı zengin toprak sahiplerinin borç kölesi oldular; en sonunda bu duruma, köylüleri toprağa bağlayan imparatorluk emirnameleri ile yasal resmiyet kazandırıldı.[31] Ordunun temelini teşkil eden özgür köylülük olmayınca, devlet imparatorluğun sınır bölgelerinden getirilen barbar Germenleri silahlandırmaya ve kullanmaya giderek daha fazla

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

mecbur kaldı - sonuçlarıyla bağlantı kurmaya pek gerek görmüyorum.

Hindistan

Hindistan bir medeniyet olarak antik Akdeniz ülkelerinden çok farklı değildi, aksine, önemli ölçüde, aynı temel izlek orada da tekrarlanmıştır.

Indus Vadisi'nin Bronz Çağı medeniyeti MÖ 1600'ler civarında çöktü; bu Hindistan'da başka bir kentsel medeniyetin çıkışından yaklaşık bin yıl öncesine tekabül eder. O zamanlarda bu medeniyet Ganj'ın uzak batısını çevreleyen verimli düzlüklerin ortasına kurulmuştu. Burada da, önce birbirinden farklı yönetim türlerinin olduğu bir dama tahtası görüyoruz, silahlı toplulukları ve kentsel demokratik meclisleri olan ünlü "Ksatriya Cumhuriyetleri"nden seçimli monarşilere, Kosala ve Magadha gibi merkezi imparatorluklara kadar.[32] Hem Gautama (sonra Buda olan) hem de Mahavira (Jainizmin kurucusu) bu cumhuriyetlerden birinde doğmuştu, ancak her ikisi de sonunda kendilerini, başlarında gezgin dervişlere ve filozoflara hamilik yapan hükümdarların bulunduğu büyük imparatorluklarda ders verirken buldular.

Hem krallıklar hem de cumhuriyetler kendi gümüş ve bakır paralarını imal ediyorlardı, ama cumhuriyetler bazı yönlerden daha gelenekseldi, çünkü kendi kendini yöneten "silahlı topluluk" geleneksel Ksatriya veya savaşçı kasttan meydana geliyordu, bunlar genellikle topraklarını ortaklaşa kullanır, serf veya köleleri çalıştırırlardı.[33]) Öte yandan krallıklar, tamamen yeni bir kuruma dayanarak kurulmuştu: çeşitli sosyal çevrelere mensup genç erkeklere açık, donanımı merkezi otoritelerce sağlanan (askerler şehirlere girerken silahlarını ve zırhlarını kontrol etmek zorundaydı), eğitimli ve profesyonel bir orduya.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Burada da, kökenleri ne olursa olsun, madeni para ve piyasa yine, her şeyin ötesinde, savaş makinesini beslemek için türedi. Sonunda birinci sıraya çıkan Magadha, bunu büyük ölçüde maden ocaklarının çoğunu kontrol etmesiyle yaptı. Onu izleyen Maurya Hanedanı'nın (MÖ 321-185) siyasi liderlerinden biri tarafından yazılmış siyasi bir eser olan Kautilyanın *Arthasastra*'sında mesele özet olarak şöyle dile getiriliyor: "Hazine maden çıkarmaya dayanır, ordu hâzineye dayanır; orduya ve hâzineye sahip olan kişi bütün dünyayı fethedebilir." Hükümet personelini öncelikle toprak sahibi sınıftan sağlıyordu, bu sınıf eğitimli yöneticiler, ancak ondan öte tam zamanlı asker tedarik ediyordu: her asker ve yönetici kademesinin maaşı, dikkatle ve ayrıntılı olarak belirlenmişti. Bu ordular çok büyük olabilirdi. Yunan kaynaklarına göre Magadha meydanlara iki yüz bin piyade, iki yüz bin at ve yaklaşık dört bin filden oluşan ordular çıkarabiliyordu. İster seferde ister karargâhta olsun, mutlaka yanlarında çeşit çeşit takipçileri olurdu -ufak tefek şeyler satanlar, fahişeler, kiralanan hizmetkârlar- göründüğü kadarıyla bunlar, askerlerle birlikte, nakit ekonomisinin ilk şekillenmesine tam anlamıyla aracılık etmişlerdir.[3] Birkaç yüzyıl sonra, Kautilyanın zamanında devlet her yönden sürecin içine girmiş durumdaydı: Kautilyanın öne sürdüğüne göre askerlere yüksek ücretler ödemek, sonra gizlice işportacıların yerine erzakı normal ücretinin iki katına satabilecek hükümet ajanları yerleştirmek, aynı zamanda bir bakanlığın eliyle fahişeleri organize etmek ve onları casus olarak yetiştirip müşterilerinin sadakatine ilişkin detaylı raporlar elde etmek suretiyle.

Savaştan doğan piyasa ekonomisi, işte böyle yavaş yavaş hükümetin eline geçti. Süreç, paranın yayılmasını engellemek yerine, ikiye, hatta üçe katlamış gibi görünüyor: askeri mantık ekonominin tümüne yayılmıştı, hükümet sistematik olarak tahıl ambarları, atölyeler, ticarethaneler, depolar ve hapishaneler

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yapıyor, maaşlı memurlar alıyor, piyasada ürün satıyor, bu suretle askerlere ve memurlara ödenen gümüş parçacıklarını topluyor ve tekrar kraliyet hâzinesine koyuyordu.[36] Sonuç, Hindistan'da iki bin yıl boyunca bir daha benzeri görülmeyecek biçimde, gündelik hayatın paralaştırılması [moneterizasyonu] oldu.[37]

Göründüğü kadarıyla benzer bir şey kölelikle ilgili olarak gerçekleşti, büyük orduların ortaya çıktığı zamanlarda oldukça sıradan olan kölelik -yine, Hindistan tarihinin neredeyse hiçbir anma benzemez biçimde-yavaş yavaş hükümetin kontrolüne girdi.[38] Kautilya'nın zamanında, savaş tutsaklarının çoğu pazarda satılmazdı, yeni alınan topraklarda hükümet köylerine yerleştirilirdi. Çıkmalarına izin verilmezdi, bu hükümet köyleri ise en azından yönetmeliklerden anlaşıldığına göre, oldukça bunaltıcı yerlerdi: her tür şenliğin, eğlencenin resmen yasaklandığı, çalışma kampı gibi yerler. Parayla tutulmuş köleler genellikle mahkûmiyetleri sırasında devlet tarafından kiralanmış mahkûmlardı.

Ordulara, casuslara, her şeyi kontrol eden yönetime sahip yeni Hindistan kralları, eski rahip kastına ve onların Vedik ritüeline çok az ilgi gösterdi, oysa çoğu o zamanlar her yerde filizlenmeye başlayan yeni felsefi ve dini fikirlerle yakından ilgileniyordu. Bununla birlikte zaman geçtikçe savaş makinesi teklemeye başladı. Bunun tam olarak ne zaman olduğu açıkça belli değil, İmparator Asoka'nın zamanında (MÖ 273-232) Maurya Hanedanı günümüzdeki Hindistan ve Pakistan'ın hemen hemen tamamını kontrol ediyordu, ama ordu-para-kölelik kompleksinin Hindistan versiyonu bariz zorlanma işaretleri göstermeye başlamıştı. En açık işaret, madeni paranın ayarının bozulmasıydı, hemen hemen saf gümüşken, iki yüzyıl içinde yaklaşık yüzde yirmi beş bakır oldu.[39]

Ünlü Asoka, saltanat dönemine fetihle başladı: MÖ 265 yılında yapılan, kendi hesaplarına göre yüzbinlerce

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

insanın öldürüldüğü veya köle olarak alındığı savaşta, geriye kalan son Hindistan cumhuriyetlerinden biri olan Kalingas'ı yerle bir ederek. Daha sonra iddia ettiğine göre bu katliam Asoka'yı o kadar rahatsız etmiş ve rüyalarına girmişti ki, savaştan tamamen vazgeçti, Budizm'i benimsedi ve o tarihten itibaren krallığının *ahisma*, yani "şiddetsizlik" prensipleriyle yönetileceğini ilan etti. Başkenti Patna'daki büyük granit sütunlardan birine kazınmış emirnamelerinden birinde şunları ilan ediyor: "Benim krallığımda, hiçbir canlı öldürülmeyecek veya kurban edilmeyecektir."[40] Bu cümlenin kelimesi kelimesine anlaşılmayacağı açıktır: Asoka muhtemelen kurban ritüellerinin yerine vejetaryen şenlikleri getirmiştir, ama orduyu lağvetmemiş, idam cezasını kaldırmamış, hatta köleliği bile yasaklamamıştır. Ama saltanat dönemi değerler sisteminde devrimci bir dönüm noktası oldu. Saldırgan savaşlardan vazgeçildi, göründüğü kadarıyla ordular terhis edildi, casuslar ve devlet bürokratları ağı dağıtıldı, yeni ve giderek çoğalan, bağışlarla geçinen tarikatlara (Budistler, Jain'ler ve terki dünya etmiş Hindu'lar) köylerde toplumsal ahlak sorunu üzerinde vaaz vermeleri için devlet desteği verildi. Asoka ve sonradan yerine geçenler bu dini tarikatlara epeyce kaynak aktardılar, sonuç olarak, sonraki yüzyıllarda alt kıta boyunca binlerce *Stupa* [Budist anıtı] ve manastırlar inşa edildi.[41]

Bu noktada Asoka'nın reformlarının üzerinde düşünmek yararlı olur, çünkü temel varsayımlarımızın bazılarının ne kadar yanlış olduğunu ortaya çıkarıyor, özellikle, para eşittir madeni para, tedavüle daha fazla madeni paranın girmesi de ticaretin ve özel tüccarların rolünün artması demektir, gibi varsayımların. Gerçekte, Magadha devleti piyasayı destekledi, ama özel tüccarlara karşı kuşku besledi, büyük ölçüde onları rakip gibi gördü.[42] Tüccarlar yeni dinlerin ilk ve en coşkulu destekçileri oldu (Jain'ler, herhangi bir canlı yaratığa verilecek zararlara karşı çok sert kurallar

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

uygulamalarından ötürü, zorunlu olarak bir tüccar kastı haline geldiler). Tüccarların menfaatleri Asoka'nın reformlarını tam olarak destekliyordu. Yine de, sonuçta gündelik işlerde nakit kullanımı artmadı, hatta tam tersi oldu.

Erken Budistlerin ekonomik yaklaşımları uzun süre biraz gizemli görüldü. Bir taraftan keşişler kendi adlarına mülk edinemiyordu; kişisel eşya olarak bir cüppe ve bir dilenci çanağından başka hiçbir şeyleri olmadan, çok sade bir hayat yaşamaları bekleniyordu; altın ve gümüşten yapılmış herhangi bir şeye dokunmaları bile yasaktı. Öte yandan, değerli madenlere duyulan kuşkuya rağmen, Budizm'in kredi düzenlemelerine her zaman liberal bir tavrı olmuştur. Dünyanın en büyük dinleri arasında, faizciliği resmen lanedemeyen birkaçı arasındadır.[43] Yine de, zaman bağlamında ele alırsak, bunun da gizemli bir tarafı yoktur. Dini bir hareketin şiddeti ve militarizmi reddetmesi, ama ticarete herhangi bir şekilde karşı çıkmaması, çok makul görünüyor.[44] İlerde göreceğiz, gerçi Asoka'nın imparatorluğu uzun ömürlü olmadı, yerine giderek daha zayıf ve genellikle daha küçük devletler geçti ama Budizm kök saldı. Büyük orduların azalması, sonunda madeni paranın neredeyse ortadan kalkmasına, ama aynı zamanda giderek karmaşıklaşan çeşit çeşit kredinin gelişip olgunlaşmasına yol açtı.

Çin

MÖ yaklaşık 475'e kadar modern Çin sözde halen bir imparatorluktu, ama imparatorlar artık bir sembole dönüşmüş ve bir dizi *de facto* krallık ortaya çıkmıştı. MÖ 475-221 yılları arasındaki döneme, "Savaşan Devletler dönemi" adı verilir; o noktada artık birlik gibi görünmekten de vazgeçilmişti. Sonunda ülke Çinin devleti tarafından yeniden birleştirildi, onun kurduğu hanedan daha sonra bir dizi büyük halk ayaklanmasıyla

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

devrildi ve Liu Bao adlı, eskiden kırsal bölgede emniyet memuru olan, adı bilinmeyen, köylü bir lider tarafından Han Hanedanı (MÖ 206-220) kuruldu, bu kişi Konfiiçyüs ideolojisini, sınav sistemini ve yaklaşık iki bin yıl devam edecek olan sivil yönetim modelini yerleştiren ilk Çinli lider oldu.

Yine de Çin felsefesinin altın çağı birleşmeden önceki kaos dönemiydi, bunu tipik Eksen Çağı örneği izledi: Aynı parçalı siyasi manzara, eğitimli ve profesyonel orduların aynı şekilde yükselmesi ve öncelikle bunlara ödeme yapmak için madeni paranın yaratılması.[45] Ayrıca piyasanın gelişmesini teşvik etmek için aynı hükümet politikalarının tasarlandığını, Çin tarihinde daha önce veya sonra hiç görülmemiş ölçekte köle ticareti yapıldığını, gezgin filozof ve dini önderlerin ortaya çıkışını, birbiriyle çatışan düşünce akımlarını ve sonunda, siyasi liderlerin yeni felsefeleri devlet dinine dönüştürme girişimlerini görüyoruz.[46]

Aynı zamanda, para sisteminden başlamak üzere, önemli farklılıklar da vardı. Çin hiçbir zaman altın veya gümüş para basmadı. Tüccarlar değerli madenleri külçe halinde kullandı, fiilen tedavülde olan madeni paralar ise esas olarak küçük bozukluklardı: dökme bronzdan, genellikle ortasında bir deliği olan böylece ipe dizilebilen yuvarlaklar. Bu "nakit" dizileri, olağanüstü çok sayıda imal edilirdi, büyük ölçekli alışverişler için çok büyük miktarların bir araya getirilmesi gerekirdi: örneğin zengin adamlar tapınaklara bağış yapmak istese, parayı taşımak için kağnı kullanmak zorunda kalırdı. En akla yakın açıklama şudur, özellikle birlik sağlandıktan sonra Çin ordularının boyutu devasa büyüklüklere ulaştı - Savaşan devletlerin bazılarının ordularının sayısı bir milyona kadar çıktı - ama batıdaki ülkelerin ordularına yaklaşacak derecede profesyonel değillerdi ve ücretleri o kadar yüksek değildi; Çin ve Han dönemlerinden itibaren, hükümdarlar ordunun bağımsız bir güç merkezi haline gelmesine kesin olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

engel olmak için durumun aynen böyle kalmasını sağlamaya dikkat ettiler.[47]

Ayrıca şu açıdan da önemli bir fark vardı: Çin'deki yeni dini ve felsefi hareketler başlangıçtan itibaren aynı zamanda sosyal hareketler oldu. Başka yerlerde bunlar ancak yavaş yavaş bu hale gelmişti. Antik Yunan'da, felsefe kozmolojik spekülasyonla birlikte başladı; filozoflar daha çok münferit bilgelerdi; hareketlerin kurucuları olduklarından etraflarında birkaç hevesli öğrenci bulunurdu.[48] Roma İmparatorluğu'nda, Stoacılar, Epikürcüler, Yeni-Platoncular gibi felsefe okulları bir anlamda birer hareket haline geldi, en azından şu anlamda: kendilerine bağlı binlerce eğitimli kişi vardı, bunlar felsefeyi sadece okuyarak, yazarak ve tartışarak "yapmıyorlardı", daha çok meditasyon, diyet ve egzersizle yapıyorlardı. Yine de felsefi hareketler esas olarak kentli elitlerle sınırlıydı, felsefenin bunun ötesine geçmesi ancak Hıristiyanlığın ve diğer dini hareketlerin yükselmesiyle gerçekleşti.[49] Hindistan'da benzer bir gelişim görülebilir, ruhun doğası ya da maddi dünyanın bileşimi hakkındaki teorileri olan, dünyadan elini eteğini çekmiş Brahmanlardan, orman bilgelerinden, gezgin dilencilerden başlayarak Budistler'in, Jain'lerin, Ajivia'nın ve çoktan unutulmuş diğerlerinin felsefe akımlarına, son olarak da, binlerce keşişi, mabedi, okulu ve dini sınıf dışından destekçileri ile kitlesel dini hareketlere kadar.

Çin'de "Savaşan Devletler"in yönetiminde filizlenen felsefenin "yüz okulu"nun kurucularının çoğu, günlerini şehirden şehire dolaşıp seslerini yöneticilere duyurmaya çalışan gezgin bilgelerdi, diğerleri ise başından beri toplumsal hareketlerin liderleriydi. Bu hareketlerin bazılarının lideri bile yoktu, devletler arasındaki çatlak ve yarıklarda eşitlikçi topluluklar oluşturmak için yola koyulan köylü entelektüellerin anarşist hareketi Tillers Okulu gibi.[50] Görüldüğü kadarıyla toplumsal tabanı kentli zanaatkârlar olan Mohist'ler, sadece felsefi olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

savaşa ve militarizme karşı değildi, ayrıca askeri mühendislerden oluşan taburlar oluşturmuşlardı, bunlar hangi savaş olursa olsun saldırgan tarafa karşı gönüllü savaşmak suretiyle tarafları fiilen çatışmadan caydırıyorlardı. Konfüçyüsçüler bile, incelikli ritüle verdikleri bütün öneme rağmen, ilk zamanlarında öncelikle halk eğitimi çabalarıyla tanınmışlardı.[51]

Materyalizm I: Kâr Peşinde

Bütün bunlardan nasıl bir anlam çıkıyor? O dönemin popüler eğitim kampanyaları belki bir ipucu verebilir. Eksen Çağı, insanlık tarihinde, yazılı kelime ile tanışıklığın artık rahipler, yöneticiler ve tüccarlarla sınırlı kalmadığı, aksine kentli yaşama tam katılım için zorunlu hale geldiği ilk dönemdi. Atina'da ancak taşralı bir hödüğün hiç okuma yazma bilmemesi, normal saydırdı.

Kitlesel okuma yazma olmaksızın, ne kitlesel entelektüel hareketlerin doğuşu, ne de Eksen Çağı'nın fikirlerinin yayılması mümkün olabilirdi. Dönemin sonunda bu fikirler öyle bir dünya yarattı ki, Roma İmparatorluğu'nun üstüne çöken barbar ordularının liderleri bile kendilerini, Kutsal Üçlemenin [Teslis] Sırrı sorusunda bir tavır takınmak zorunda hissediyordu, Çinli keşişler zamanlarını Klasik Hint Budizmi'nin on sekiz okulunun göreli özelliklerini tartışmakla geçiriyordu.

Kuşkusuz piyasanın gelişmesi de rol oynadı, sadece insanları ünlü statü ve toplum zincirlerinden kurtarmaya yardım etmekle kalmadı, aynı zamanda rasyonel hesaplama, girdi ve çıktıların, araç ve amaçların ölçülmesi gibi belli bir alışkanlığı teşvik etti, bütün bunlar da kaçınılmaz olarak, aynı zamanda ve aynı yerlerde ortaya çıkmaya başlayan yeni rasyonel araştırma ruhunda bazı yankılar buldu. "Rasyonel"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kelimesi bile bunu anlatıyor: *"ratio"* [oran] kelimesinden türemiştir -kaç X bir Y yapar- eskiden daha çok mimarlar ve mühendisler tarafından kullanılan bir tür matematiksel hesaplamaydı, ama piyasanın yükselişiyle, pazar-yerinde aldatılmak istemeyen herkes bunun nasıl yapıldığını öğrenmek zorundaydı. Yine de, bu noktada dikkatli olmak zorundayız. Ne de olsa para, kendi başına yeni bir şey değildi. Sümer çiftçileri ve tüccarları bu tür hesapları MÖ 3500 yılında mükemmelen yapabiliyordu; ama hiçbiri, bildiğimiz kadarıyla, Pisagor gibi, matematiksel oranların evrenin doğasını ve gök cisimlerinin hareketini anlamak için anahtar olduğu, bütün bunların sonuçta sayılardan oluştuğu sonucuna varacak kadar etkilenmemişti - ve tabii bu bilgiyi paylaşmaya, tartışmaya, birbirlerini tasfiye ve aforoz etmeye dayanan gizli cemiyetler kurmamışlardı.[52] Neyin değiştiğini anlamak için, yine, Eksen Çağı'nın başlangıcında ortaya çıkmakta olan özel bir piyasa *türüne* bakmamız gerek: savaştan doğan, komşularımıza bile yabancıymış gibi davranmayı mümkün kılan, kişisellikten uzak piyasa.

İnsani ekonomilerde saiklerin karmaşık olduğu kabul edilir. Bir efendi maiyetinden birine bir armağan verdiğinde, bunun o kişiden yararlanmak için içten gelen bir arzudan kaynaklandığından kuşkulanmak için hiçbir sebep olmaz, aynı zamanda sadakatini garanti etmek için tasarlanmış stratejik bir hareket, kendisinin büyük, maiyetindeki adamın küçük olduğunu herkese hatırlatmayı amaçlayan bir büyüklenme eylemi olsa bile. Burada bir çelişki duygusu yoktur. Benzer şekilde eşitler arasında verilen armağanlar genellikle aşkın, kıskançlığın, gururun, kinin, topluluk dayanışmasının ve onlarca başka şeyin birçok katmanını taşır. Bu konularda spekülasyon yapmak, başlıca gündelik eğlence türlerinden biridir. Yine de eksik olan şey, herhangi bir anlamda, en bencil ("kişisel menfaatine olan") güdünün gerçek güdü olduğu iddiasıdır: Gizlice bir arkadaşa yardım etmeye veya bir düşmana zarar

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vermeye çalışmanın, kendi adına bir avantaj elde etmeye çalışmakla aynı şey olduğu iddiası.[53] Ancak bunların hiçbiri, ilk kredi piyasalarının yükseldiği zamanlarda, bir *IOU*'nun değerinin imzalayan kişinin harcanabilir gelirine olduğu kadar karakterinin değerlendirilmesine de bağlı olduğu zamanlarda, muhtemelen pek değişmedi, aynı şekilde aşk, kıskançlık, gurur vs. gibi saikler hiçbir zaman tamamen bir kenara atılmadı.

Yabancılar arasındaki nakit işlemleri farklıydı, ticaretin savaş zeminine oturtulduğu ve ganimetlerin elden çıkarılmasından ve askerlere erzak temininden kaynaklandığı zamanlarda daha da farklıydı; genellikle insanın alınıp satılan nesnelerin nereden geldiğini sormamasının daha iyi olduğu zamanlarda ve hiç kimsenin sürekli kişisel ilişkiler kurmakla fazla ilgilenmediği yerlerde. Artık, alışveriş gerçekten kaç X'in kaç Y yaptığını bulmak, oranları hesaplamak, kaliteyi tahmin etmek ve kendisi için en fazlasını elde etmeye çalışmaktan ibarettir. Sonuç, Eksen Çağı boyunca, insan motivasyonları hakkında düşünmenin yeni bir yolu, "kâr" ve "avantaj" gibi kavramlardan bahsetmeye -ve insanların, varoluşun her alanında, *gerçekten* peşinden koştukları şeyin bu olduğunu tasavvur etmeye- başlamayı mümkün kılan, saiklerin radikal biçimde basitleştirilmesi oldu, sanki savaşın şiddeti ve pazaryerinin kişisellikten uzaklaştırılması, başka herhangi bir şeye önem veriyormuş gibi yapmaktan kurtulmalarına izin vermiş gibi. Dolayısıyla bu da, insan hayatının bir araçtan amaca hesabına, bunun sonucunda da eskiden gök cisimlerinin çekme ve itme güçlerini incelemek için kullanılan araçların tıpkısını kullanarak incelenebilecek bir şeye indirgenebilir gibi görülmesine izin verdi.[54] Altta yatan varsayım çağdaş ekonomistlerin varsayımlarını hatırlatıyorsa, bu tesadüf değildir -ama bir farkla, paranın, piyasanın, devletin ve askeri faaliyetlerin özünde birbirine bağlı olduğu, ordulara para ödemek gerektiği, para üretmek için altın, altını topraktan çıkarmak için köle, köleleri yakalamak için

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ordu gerektiği bir çağda; "*cutthroat competition*" [kıyasıya rekabet] deyiminin kelime anlamıyla boğaz kesmeyi [*cutthroat*] ifade ettiği zamanlarda, hiç kimse bencil amaçların barışçı yöntemlerle elde edilebileceğini tasavvur etmemiştir. Bu insanlık manzarası, kuşkuya yer bırakmaksızın, şaşırtıcı bir tutarlılıkla, Avrasya'nın tümünde, madeni paranın ve felsefenin ortaya çıktığı yerlerde görünmeye başlamıştır.

Bu noktada Çin, sıradışı bir şeffaflık arz ediyor. Daha Konfuçyüs'ün zamanlarında, Çinli düşünürler kâr arayışından insan hayatının itici gücü olarak bahsetmekteydi. Kullanılan kelime *li* idi, bu kelime ilk olarak, bir tarladan hasat edilen tahılın, başlangıçta ekilen miktara göre fazlasını ifade etmek için kullanılmıştı (piktogramda, bıçağın yanında bir demet buğday görülüyor).[55] Buradan başlayarak ticari kâr anlamı kazandı, zamanla "fayda" veya "geri ödeme" anlamında kullanılan genel bir terim oldu. Aşağıda yer alan hikâye, bir tüccarın Lü Buvei adlı oğlunun, sürgüne gönderilen bir prensin yakınlarda bir yerde yaşadığını öğrendiği zaman gösterdiği tepkiyi anlatırken, bu süreci hoş bir şekilde göz önüne seriyor:

> Eve döndüğünde babasına şöyle söyler: "tarla sürmek için yapılan yatırımdan nasıl bir kâr beklenebilir?"
>
> "Yatırımın on katı" diye cevap verir babası.
>
> "Peki, inci ve yeşime yatırım yapılırsa kazancı ne olur"
>
> "Yüz katı."
>
> "Bir hükümdarı tahta çıkarmak ve devlet kurmak için yapılan yatırımın getirisi ne olur?"
>
> "Hesaplanması bile imkânsız."[56]

Lü, prensin mücadelesine katılır ve sonunda bir yolunu bulup onu Çin Kralı yapar. Sonra kralın oğlu Çin Şi Huang'ın baş veziri olur, Savaşan Devletlerin geri

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kalanını yenerek Çinin ilk Imparatoru olmasına yardım eder. Elimizde Lü'nün yeni imparatora verdiği siyasi fikirleri içeren bir külliyat var, şöyle askeri tavsiyeler içeriyor:

> Genel bir prensip olarak, bir düşman ordusu geldiyse, kâr peşinde demektir. Gelirlerse ve karşılarında tam aksine ölüm ihtimalini bulurlarsa, yapılacak en kârlı şeyin kaçmak olduğunu düşüneceklerdir. Bütün düşmanlar en kârlı şeyin kaçmak olduğunu düşünürse, kılıçlar hiç çarpışmayacaktır.
>
> Askeri meselelerin en temel noktası budur.[57]

Böyle bir dünyada şeref, şan şöhret gibi yiğitlik değerleri, tanrılara edilen yeminler, intikam arzusu, en azından kışkırtılmaması gereken zayıflıklardır. O zamanlar devlet idaresi hakkında yazılmış sayısız nizamnamede her şey, menfaat ve avantajların farkında olmak, hükümdarın yararına olanla halkın yararına olanların nasıl dengeleneceğini hesaplamak, hükümdarın menfaatlerinin ne zaman halkın menfaatleriyle aynı, ne zaman çelişkili olduğunu tespit etmek meselesi olarak ele alınmıştır.[58] Siyaset, ekonomi ve askeri stratejiden alınan teknik terimler ("yatırım getirisi", "stratejik avantaj") birbirine karışmış ve üst üste binmiştir.

Savaşan Devletler döneminde öğretilen egemen siyaset akımı, devlet yönetiminde tek dikkate alınacak şeyin hükümdarın menfaati olduğunda ısrar eden Legalist akımdı, hatta hükümdar bunu kabul etmeyecek kadar akılsız olsa bile. Halk kolayca yönlendirilebilirdi, çünkü aynı motivasyonlara sahipti: insanların kâr peşinde olması, "tıpkı suyun yukardan aşağıya akması gibi," tümüyle anlaşılabilir bir şeydi.[59] Şang, diğer Legalist arkadaşlarının çoğundan daha acımasızdı, öyle ki yaygınlaşmış refahın eninde sonunda hükümdarın halkını savaş için seferber etme yeteneğine zarar

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vereceğine, bu nedenle en etkili yönetim aracının terör olduğuna inciniyordu, ama o bile, bu rejime hukuk ve adalet rejimi kılıfı giydirilmesi gerektiğinde ısrar ediyordu.

Ordu-para-kölelik kompeksi nerede yönetimi ele almaya başlasa, benzer fikirleri dile getiren siyâsi teorisyenlere rastlarız. Kautilya da farklı değildi: Arthasastra kitabının ismi, genellikle "devlet yönetimi rehberi" olarak tercüme edilir, çünkü hükümdarlara tavsiyelerden oluşur, ama daha bire bir tercümesi "maddi kazanç bilimi"dir.[60] Kautilya, Legalistler gibi, yönetimin bir ahlak ve adalet meselesi olduğu şeklinde bir görüntü yaratmak gereğini vurgukr, ama hükümdarlara hitap ederken, "savaş ve barış, sadece kâr açısından değerlendirilmelidir" diye ısrar eder - daha etkili bir ordu oluşturmak için servet biriktirmek, orduyu piyasaya hâkim olmak için kullanmak ve daha fazla zenginlik biriktirmek için kaynakları kontrol etmek vs. açısından.[61] Antik Yunan'da Thrasymachos ile daha önce karşılaşmıştık. Doğru, Yunan devletleri biraz farklıydı. Yunan şehir-devletlerinin kralları yoktu, özel menfaatlerin çiğnenmesi ve devletin etkinliği, her yerde prensip olarak tiranlık diye kınanıyordu. Buna rağmen, uygulamaya gelince, şehir-devletleri, hatta siyasi hizipler, sonunda Hint ve Çin hükümdarlarıyla tamamen aynı şekilde, soğukkanlılıkla hesap yaparak hareket ediyorlardı. Thukydides'in Melian diyalogunu okumuş olan herkes sonunu bilir: Atinalı generaller, önceden dost oldukları şehrin halkına, Atinalıların haraç ödeyen yurttaşları olmayı gönüllü kabul etmedikleri takdirde, toplu katliamla tehdit etmenin kendi imparatorluklarının menfaatine, boyun eğmenin de aynı derecede Melianların menfaatine olduğu sonucuna neden vardıklarını anlatan, zarafetle gerekçelendirilmiş argümanlar sunmuşlardır.[62]

Bu literatürün başka bir çarpıcı özelliği, dirençli materyalizmidir. Tanrı ve tanrıçalar, büyü ve kehanet,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kutsal ritüeller, ata kültleri, hatta kast ve ritüel statüsü sistemleri ya ortadan kalktı ya da bir kenara itildi, artık kendi başına amaç olmaktan çıktılar, sadece maddi kazanç arayışında kullanılacak araçlar oldular.

Bu tür teoriler üretmeye istekli entelektüellerin seslerini yöneticilere duyurmaları pek şaşırtıcı değildir. Diğer entelektüellerse bu sinizmden rahatsızlık duyarak bu yöneticilere karşı kaçınılmaz olarak oluşmaya başlayan halk hareketlerinin mücadelesine katılmaya başladılar. Ama çoğu zaman olduğu gibi, muhalif entelektüeller iki seçenekle karşı karşıyaydı: va tartışmaya hâkim olan terimleri benimsemek ya da tam karşıtını üretmek. Mohizmin kurucusu olan Mo Di, ilk yaklaşımı kullandı. *Li* kavramını alıp, daha çok "sosyal fayda"ya benzer bir şeye dönüştürdü, sonra da savaşın bizatihi kârlı olmayan bir faaliyet olduğunu ortaya koymaya çalıştı. Örneğin, diye yazdı, seferler ancak ilkbahar ve sonbaharda yapılabiliyor, her ikisinin de aynı derecede zararlı etkileri var:

> İlkbaharda olursa, insanlar ekme ve dikme işlerini yapamıyor, sonbaharda olursa, toplama ve hasat işlerini. Sadece bir mevsimi bile kaçırsalar, soğuktan ve açlıktan ölecek insanların sayısını hesaplamak imkânsız oluyor. Şimdi de ordunun okları, sancakları, çadırları, zırhları, kalkanları, kılıç kabzalarını, yani teçhizatını hesaplayalım, bunların kaçı kırılacak ve yok olacak ve geri gelmeyecek… Sonra öküzler ve adar…[63]

Şu sonuca varıyor: saldırganlığın toplam maliyeti insan hayatı, hayvan hayatı ve maddi zarar cinsinden toplanacak olursa, zorunlu olarak, asla faydalarına değmeyeceği sonucuna varılır - zaferle bitse bile. Mo Di bu mantığı o kadar ileri götürür ki insanlığın toplam kârını optimize etmenin tek yolunun özel menfaat peşinde koşmaktan tamamen vazgeçmek ve "evrensel sevgi" adını verdiği prensibi benimsemek olduğu sonucunu varır - esas olarak, piyasa değiş tokuşu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

prensibi mantıksal sonuçlarına kadar götürülürse, bunun mudaka bir tür komünizme varacağını ileri sürerek.

Konfliçyüsçüler, başlangıç önermesini reddederek karşıt yaklaşımı seçtiler. Mencius'un Kral Hui ile yaptığı unutulmayan konuşmasının açılışının büyük bir bölümü, bunun iyi bir örneğidir:

> "Saygıdeğer efendim," diye selamladı onu Kral, "buraya gelmek için bin millik yolu çok bulmadığınıza göre, krallığımdan bir kârınız olduğunu düşünebilir miyim?"
>
> Mencius cevap verdi:
>
> "Majesteleri ille de bu 'kâr' kelimesini kullanmak zorunda mı? Benim için sadece iki mesele var, hayırseverlik ve dürüstlük, başka hiçbir şey yok."[64]

Bununla birlikte son nokta aşağı yukarı aynıydı. Konfliyüsçü *ren* ideali, yani insani hayırseverlik, Mo Dinin evrensel sevgisine göre, kârlılık hesabının daha eksiksiz biçimde tersine dönüştürülmesiydi; en büyük fark, Konfliçyüsçüler buna, bizatihi hesap yapmaya karşı belli bir nefret duygusunu ilave etmeleri, dürüstlük sanatı diye adlandırılabilecek başka bir şeyi tercih etmeleriydi. Daha sonra Taoistler, sezgi ve kendiliğindenliği kucaklayarak bunu biraz daha ileri götürdüler. Bütün bunlar, piyasa mantığına ayna tutma girişimleriydi. Ancak, aynadaki görüntü sonuçta şundan ibaretti: aynı şey, sadece tersine döndürülmüş. Çok geçmeden kendimizi uçsuz bucaksız bir karşıt çiftler labirentinde bulduk - egoizmin karşıtı diğerkâmlık, kârın karşıtı hayırseverlik, materyalizmin karşıtı idealizm, hesaplamanın karşıtı kendiliğindenlik - bütün bunlar, katışıksız, hesapçı, kendi menfaatini düşünen piyasa işlemlerinden yola çıkılmadıkça kesinlikle tasavvur edilemezdi.[65]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Materyalizm II
Madde

Sanki ölüm yanıbaşındaymışçasına, bu zavallı bedene, bu kan ve kemik süprüntüsüne, bu sinir ve damar ağına ve yığınına tenezzül etme.

- Marcus Aurelius, *Düşünceler, 2.2.*

Aç kurda acıyan Wenshuand şöyle dedi: "bu iğrenç et torbasında çok da gözüm yok. Onu sana veriyorum ki çabucak, gücü daha dayanıklı olan bir bedene kavuşayım. Bu bağış ikimiz için de yararlı olacak.

- Saf Ülke Üzerine Söylev, 21.12

Daha önce de söylediğim gibi, Çin farklıydı, çünkü orada felsefe önce etik hakkında tartışmalarla başladı, ondan sonra kozmosun doğası hakkında spekülasyonlara dönüştü. Antik Yunan ve Hindistan'da, kozmolojik spesifikasyonlar önce başladı. Her ikisinde de, fiziksel evrenin doğası hakkındaki sorular kısa sürede akıl, gerçek, bilinç, anlam, dil, yanılsama, dünya, maneviyat, kozmik zekâ ve insan ruhunun akıbeti hakkında spekülasyonlara yol açtı.

Bu özel aynalar labirenti o kadar karmaşık ve baş döndürücüdür ki başlangıç noktasını tespit etmek olağanüstü zordur - ileriye ve geriye yansıtılan da, tam olarak budur. Bu noktada antropoloji yardımcı olabilir, çünkü antropologlar, daha önce bu tartışmalara taraf olmuş olmayan insanların Eksen Çağı kavramlarıyla ilk karşılaştıkları zaman nasıl reaksiyon gösterdiklerini gözlemlemek gibi özel bir avantaja sahiptir. Arada bir bize olağanüstü aydınlanma anları bahşedilir: kendi düşüncemizin özünün, sandığımızın neredeyse tam tersi olduğunu ortaya koyan anlar.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

New Caledonia'da uzun yıllar *İncil* öğreten Katolik misyoner Maurice Leenhardt, 1920'lerde, öğrencilerinden birine, Boesoou adlı yaşlı bir heykeltıraşa, ruhla ilgili fikirlerle tanışmak konusunda ne hissettiğini sorduğu zaman böyle bir an yaşadı:

> Bir keresinde, yıllarca ders verdiğim Kanakların zihinsel gelişimini değerlendirmek için beklerken, şöyle bir öneride bulunmayı göze aldım:
>
> "Kısacası, sizin düşünme tarzınıza ruh kavramını biz soktuk, değil mi?"
>
> Karşı çıktı: "Ruh mu? Hah! Ruhu bize siz getirmediniz. Biz ruhun var olduğunu zaten biliyorduk. Biz her zaman ruhla uyumlu hareket ettik. Sizin bize getirdiğiniz şey, bedendir."[66]

İnsanın ruhu olduğu kavramı, Boesoou'ya apaçık bir gerçek gibi görünüyordu. Görünen o ki, beden diye, ruhtan ayrı, sinir ve dokuların bir araya gelmesinden ibaret bir şeyin varlığı -bedenin ruhun hapishanesi olması; bedenin ölmesinin ruhun kutsanması veya özgürleşmesi anlamına gelmesini bir yana bırakın- ona son derece yeni, egzotik ve çarpıcı gelmişti.

Demek ki Eksen Çağı'nın maneviyatı, materyalizmin temeli üzerine inşa edilmişti. Bu onun sırrıdır; adeta bizim için görünmez bir şey.[67] Ama insan Antik Yunan ve Hindistan'daki felsefi incelemelerin başlangıcına -bugün "felsefe" adını verdiğimiz şey ile bugün "bilim" adını verdiğimiz şey arasında henüz hiç fark olmadığı noktaya- bakacak olursa, tam olarak bunu bulacaktır. "Teori"-eğer böyle adlandırabiliyorsak- şu sorularla başlıyor: "Dünya hangi maddeden yapılmıştır?" "Dünyadaki nesnelerin fiziksel biçimlerinin gerisinde, altında yatan madde nedir?" "Her şey bazı temel elementlerin (toprak, hava, su, ateş, taş, hareket, zihin, sayı…) değişik bileşimlerinden mi yapılmıştır, yoksa bu temel elementler sadece daha basit maddelerin oluşturduğu şekiller midir? (örneğin, Nyaya ve daha

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sonra Demokritos'un öne sürdüğü gibi, atom parçacıklarının…)"[68] Hemen hemen her vakada, Tanrı, Zihin, Ruh gibi bazı kavramlar, maddeye şekil veren ve kendisi madde olmayan bir tür etkin örgütleyici prensip ortaya çıkıyordu. Ama bu, Leenhardt'ın tanrısı gibi, atıl madde ile ilgili olarak ortaya çıkan ruhtu.[69]

Bu güdüyü de madeni paranın icadı ile bağlantılandırmak, işi biraz abartmak gibi görünebilir, ama en azından Klasik Devir dünyasında, yeni yeni ortaya çıkan bir akademik literatür vardı - ilk önce Harvard'ın edebiyat teorisyeni Marc Shell tarafından ortaya atılan, daha yakın zamanlarda İngiliz Klasikçisi Richard Seaford tarafından *Money and the Early Greek Mind* adlı kitabında ele alınan, tam olarak bunu amaçlayan bir literatür.[70]

Gerçekten bazı tarihi bağlantılar birbirine öyle esrarlı bir biçimde yakındır ki bunları başka türlü açıklamak çok zordur. Bir örnek vermek istiyorum. MÖ 600 civarında ilk madeni paralar basıldıktan sonra, bu uygulama hızla İyonya'ya bitişik kıyıdaki Yunan şehirlerine yayıldı. Bunların en büyükleri, duvarlarla çevrili, göründüğü kadarıyla kendi parasını basan ilk Yunan şehri olan büyük metropol Miletos idi. Ayrıca o zamanlar Akdeniz'de faaliyet gösteren, karargâhları Miletos'da bulunan Yunanlı paralı asker kitlesinin kaynağı da İyonya idi. Miletos aynı zamanda bölgenin ticaret merkeziydi, hatta belki de dünyada gündelik pazar alışverişlerinin esas olarak krediyle değil madeni parayla yapıldığı ilk şehirdi.[71] Buna karşılık Yunan felsefesi, üç adamla başlar: Miletoslu Tales (MÖ, yaklaşık 624 - MÖ, yaklaşık 546), Miletoslu Anaksimandros (MÖ, yaklaşık 610 -MÖ, yaklaşık 610 - MÖ, yaklaşık 546) ve Miletoslu Anaksimenes (MÖ, yaklaşık 585 - MÖ, yaklaşık 585 - MÖ yaklaşık 525) - başka bir ifade ile, tam da madeni paranın ilk kez ortaya çıktığı zamanda, o şehirde yaşıyorlardı.[72] Üçü de, öncelikle dünyanın kaynağını teşkil eden fiziksel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

maddenin doğası üzerine yaptıkları spekülasyonlarla hatırlanır. Thales bunun su, Anaksimenes hava olduğunu ileri sürer. Anaksimandros *aferion*, "sınırsız olan" diye bir terim türetti, bu kendi başına algılanamayan, ama olabilecek her şeyin maddi temelini teşkil eden soyut bir maddeydi. Varsayıma göre bu ilksel madde, ısıtılarak, soğutularak, birleştirilerek, bölünerek, sıkıştırılarak, genişletilerek veya harekete geçirilerek, insanların dünyada karşılaştıkları sayısız çeşitli madde ve cismi oluşturuyor, fiziksel nesneler de bunların birleştirilmesinden meydana geliyordu - ayrıca sonunda bütün hu biçimler çözülerek ona dönüşüyordu.

Bu öyle bir şeydi ki, her şeye dönüştürülebilirdi. Seaford'un vurguladığı gibi, para da öyleydi. Madeni para şekline sokulmuş altın, maddi bir nesne, aynı zamanda bir soyutlamadır. Hem bir maden parçasıdır, hem de bir maden parçasından fazla bir şeydir - drahmi veya *obol*'dür, ne olursa olsun kesinlikle her tür başka nesnelerle değiş tokuş edilebilecek bir para birimidir (en azından yeterli miktarı bir araya getirilirse, doğru zamanda doğru yere götürülürse, doğru kişiye verilirse).[73]

Seaford'a göre, madeni paraların gerçekten yeni olan özelliği, çift yüzlü olmalarıydı: hem değerli maden parçaları, hem de bundan daha fazlası olmaları. En azından kendilerini yaratan toplulukların içinde, antik madeni paralar her zaman yapıldıkları altın, gümüş veya bakırdan daha değerli oldular. Seaford bu ekstra değeri, kaba bir terimle, kamuoyu güveni, toplumun kendi para birimine duyduğu güven anlamında, "itibari değeri" [*fiduciarity*] diye adlandırır.[74] Doğru, Klasik dönem Yunan medeniyetinin en iyi zamanlarında, yüzlerce şehir-devleti değişik ağırlık ve ölçü sistemlerine göre birbirinden farklı para birimleri bastığı zamanlarda, tüccarlar genellikle yanlarında terazi taşıyor ve madeni paralara -özellikle yabancı madeni paralara- çok sayıda külçe gümüş muamelesi yapıyordu, tıpkı Hintli

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tüccarların muhtemelen Roma paralarına yaptığı gibi; ama bir şehrin içinde, o şehrin parasının özel bir statüsü vardı, çünkü vergileri, kamusal harçları veya para cezalarını ödemek için kullanıldıklarında, her zaman üzerlerinde yazılı değer üzerinden kabul ediliyorlardı. Laf arasında, antik hükümetlerin, anında enflasyona yol açmaksızın paralarına sık sık ucuz metal katabilmelerinin sebebi buydu; ayarı bozulmuş madeni para yurtdışında kullanıldığında değer kaybedebilirdi, ama ülke içinde ruhsat alırken veya halk tiyatrosuna girerken aynı değeri korumaya devam ederdi.[75] Aynı sebeple Yunan şehir-devletleri nadiren de olsa olağanüstü durumlarda tamamen bronz veya tenekeden yapılmış para basarlardı, herkes de, olağanüstü durum devam ettiği sürece bunları gerçekten gümüşten yapılmış gibi kabul etmeye razı olurdu.[76]

Bu, Seaford'un materyalizm ve Yunan felsefesi hakkındaki argümanının anahtarıdır. Madeni para bir maden parçasıdır, ama ona belli bir şekil vermek, kelime ve resimler basmak suretiyle şehir halkı onu daha fazla bir şey yapmayı kabul ederler. Ama bu güç sınırsız değildir. Bronz paralar sonsuza kadar kullanılamaz; madeni paranın ayarı bozulursa eninde sonunda enflasyon sahneye çıkardı. Burada sanki bir gerilim var gibidir, toplumun iradesi ile nesnenin kendisinin fiziksel doğası arasında. Yunan düşünürleri aniden, olağanüstü öneme sahip -o kadar çok adamın ele geçirmek için hayatlarını gönüllü olarak riske atmalarıyla kanıtlandığı gibi- ama doğası itibariyle tam bir bilmece olan yepyeni bir nesneyle karşı karşıya gelmişlerdi.

"Materyalizm" kelimesini düşünün. "Materyalist" bir felsefeyi benimsemek ne anlama gelir? "Materyal" ne demektir zaten? Normal olarak, başka bir şeye dönüştürmek istediğimiz nesnelerden bahsederken "materyal" deriz. Ağaç, yaşayan bir şeydir. Onu oyarak yapabileceğiniz başka şeyleri düşünmeye başlarsanız, ancak o zaman "tahta" olur. Tabii bir parça tahtayı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yontarak neredeyse her türlü şeyi yapabilirsiniz. Aynı şey kil, cam veya metal için de geçerlidir. Katı, gerçek ve somutturlar, ama aynı zamanda soyutturlar, çünkü neredeyse her türlü şeye dönüşme potansiyeline sahiptirler - belki tam öyle değil; bir tahta parçasını bir aslana veya baykuşa dönüştüremezsiniz, ama bir aslan veya baykuş imgesine dönüştürebilirsiniz - hemen hemen tasarlanabilir her şekli alabilir. Zaten her materyalist felsefede, form ve içerik, madde ve şekil arasındaki karşıtlıkla; yaratıcının zihnindeki fikir, işaret, amblem veya model ve bunların, üstüne damga olarak vurulacağı, inşa edileceği veya uygulanacağı, ondan hareketle hayata geçirileceği materyallerin fiziksel özellikler arasındaki çatışmayla uğraşıyoruz.[77] Madeni parayla birlikte bu daha da soyut bir düzeye yükseldi, çünkü bu amblem, artık bir kişinin kafasındaki model olarak algılanmaz, daha çok toplu bir uzlaşmanın işaretidir. Yunan paralarının üstüne basılan görüntüler (Miletos'un aslan, Atina'nın baykuş) tipik olarak şehrin tanrısının amblemiydi, ama aynı zamanda bir tür kolektif vaatti; yurttaşların birbirlerine, bunların sadece paranın kamusal borçların ödenmesinde kabul edileceğini değil, daha geniş anlamda, herkesin bunları her tür borç için kabul edeceğini, bu suretle herkesin istediği her şeyi almak için kullanabileceğini vaat etmesiydi.

Sorun, bu kolektif gücün sınırsız olmamasıdır. Gerçekte sadece şehir içinde geçerlidir. Uzaklara, örneğin şiddetin, köleliğin ve savaşın hâkim olduğu yerlere gittikçe -seyahate çıkan filozofların sonunda kendilerini açık artırma listesinde bulabilecekleri yerlere- paranın sadece değerli bir maden külçesine dönüşmesi ihtimali de o kadar çok olur.[78]

Böylece, ruh ve beden arasındaki, soylu fikir ile çirkin gerçeklik arasındaki savaş, rasyonel zekâ ve ona direnen inatçı bedensel dürtüler ve arzular karşıtlığı, hatta barış ve toplum fikri, aniden ortaya çıkan şeyler

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

değildir, aksine bizim doğamızın kötü yanlarına damga gibi basılması gereken şeylerdir -bütün bu fikirler Eksen Çağı'nın dini ve felsefi geleneklerinin yakasına yapışmış, o zamandan beri de Boesoou gibi insanları şaşırtmaya devam etmiştir- ucuz bir metale basılan kutsal bir simgenin, bu yeni para türünün doğasına kazınmış gibi görülebilmesine benzer şekilde.

Eksen Çağı felsefesinin sadece madeni paranın doğası üzerine bir meditasyon olduğunu ileri sürmek aptalca olur, ama bence Seaford bunun kritik bir başlangıç noktası olduğunu, Sokrat öncesi filozofların sorularını özel bir şekilde, soru sorarak dile getirmelerinin sebeplerinden biri olduğunu ileri sürerken haklıydı (örneğin): Fikir nedir? Sadece kolektif anlaşmalar mıdır? Platon'un ısrar ettiği gibi, maddi varlığın ötesinde kutsal bir alanda mevcut mudurlar? Yoksa sadece zihinlerimizde mi vardırlar? Ya da, sonuç olarak zihinlerimiz, o maddi olmayan, kutsal alanın bir parçası mıdır? Öyleyse bu, bizim bedenlerimizle ilişkimiz hakkında ne söyler?

* * *

Hindistan'da ve Çin'de tartışma farklı biçimlere büründü, ama materyalizm her zaman başlangıç noktası oldu. En samimi materyalist düşünürlerin fikirlerini, sadece düşünsel düşmanlarının eserlerinden biliyoruz: Budist ve Jain felsefecilerle tartışmaya giren, ruhun var olmadığını, insan vücudunun hava, su, toprak ve ateşin özel bileşimlerinden başka bir şey olmadığını, bilinçlerinin bu elementlerin karşılıklı etkileşimininin sonucu olduğunu ve öldükleri zaman elementlerin dağılıp gideceğini ileri süren Hintli kral Payasi olayındaki gibi.[79] Bununla birlikte bu fikirler tamamen sıradandı. Hatta Eksen Çağı dinleri, daha önce ve daha sonraki, gereğinden fazla doğaüstü güçlerden şaşırtıcı biçimde yoksundu: üstün bir varlık kavramını reddetmesi nedeniyle Budizm'in aslında bir din olmadığı hakkında ya da Konfuçyüs'ün insanın atalarına

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

saygı göstermeye devam etmesi gerektiğine yönelik nasihatlarının aileye saygıyı teşvik etmenin bir yolundan ibaret olduğu veya ölmüş ataların bir anlamda yaşamaya devam ettiği inancına dayandığı hakkında sürüp giden tartışmalar bunu kanıtlıyor. Soru sormamız gerektiği olgusu, her şeyi anlatıyor. Ne de olsa, o çağdan bu güne kalan, "dünya dinleri" dediğimiz şeydir.

Demek ki gördüğümüz şey, piyasanın, devletin, savaşın ve dinin sürekli birleşip ayrıldığı tuhaf bir tür ileri-geri hareket, saldırı ve karşılık vermedir. Elimden geldiği kadar kısaca özetleyeceğim:

1. En azında Yakındoğu'da, hükümetlerin idari sistemlerinin yan etkisi olarak, önce piyasalar ortaya çıkmış gibi görünüyor. Ancak zaman içinde piyasanın mantığı askeri faaliyetle iç içe geçti, neredeyse Eksen Çağı savaşlarının paralı asker mantığından farksız hale geldi, en sonunda, bu mantık bizatihi yönetimi ele geçirme, kendi amacını tanımlama noktasına ulaştı.
2. Sonuç olarak: her yerde ordu-para-kölelik kompleksinin ortaya çıktığını görüyoruz, ayrıca materyalist filozofların doğuşunu görüyoruz. Bunlar aslında, kelimenin her iki anlamında materyalistti: hem kutsal güçlerden değil maddi güçlerden oluşmuş bir dünya tasavvur etmeleri açısından, hem de ahlak ve adalet gibi ideallerin kitleleri tatmin etmek için tasarlanmış araçlar olarak yeni bir çerçeveye oturtulmasıyla birlikte, insan varlığının nihai amacının maddi zenginlik biriktirmek olduğunu farz etmek açısından.
3. Bununla birlikte her yerde, insaniyet ve ruh gibi fikirler bulmaya çalışarak buna karşı çıkan, etik ve ahlak için yeni temeller bulmaya çalışan filozoflar görüyoruz.
4. Her yerde, bu filozofların bazıları, olağanüstü saldırgan ve alaycı yeni elitlere karşı karşı kaçınılmaz biçimde oluşan toplumsal hareketlerin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

davasını benimsedi. Sonuçta insanlık tarihinde yeni bir şey ortaya çıktı: mevcut iktidar düzenlemelerine karşı çıkanların bunu gerçeğin doğası hakkındaki bir tür teori adına yaptıkları varsayımından dolayı, aynı zamanda entellektüel hareketler olan halk hareketleri.

5. Her yerde, bu hareketler öncelikle barış hareketleriydi, politikalarının temeli olarak, yeni şiddet algısını, özellikle saldırgan savaşı reddetmeleri açısından.
6. Yine her yerde, yeni bir ahlak temeli önermek için, kişisellikten uzak piyasaların sağladığı yeni entellektüel araçlarının kullanılabileceği bir ilk dürtü oluşmuş gibi görünüyordu ve her yerde, boşa çıktı. Mohizm, sosyal kâr kavramıyla kısa süre filiz verdi, sonra çöktü. Onun yerine, bu fikirleri tamamen reddeden Konfiiçyüsçülük geçti. Ahlaki sorumluluğun borç terimleriyle yeniden tasarlanmasının -hem Antik Yunan da hem Hindistan'da aniden baş gösteren bir hareket- yeni ekonomik şartlar dikkate alındığında neredeyse kaçınılmaz olmasına rağmen, aynı şekilde yetersiz kaldığını daha önce görmüştük.[80] Daha güçlü bir dürtü, borcun -diğer dünyevi bağlantılarıyla birlikte- tamamen ortadan kaldırıldığı, sosyal bağların esaret türleri olarak görüldüğü başka bir dünya hayal etmekti; bedenin hapishane olması gibi.
7. Zaman içinde hükümdarların tavırları değişti. Önce çoğunun kafası karıştı ve yeni felsefi ve dini hareketlere karşı tolerans gösteriyormuş gibi yaptılar, ama şahsen kinik bir reel-politiğin bazı versiyonlarını benimsediler. Ancak, savaşan şehirlerin ve prensliklerin yerine büyük imparotluklar geçtikçe, özellikle de, bu imparatorluklar genişleme sınırlarına ulaşmaya başladıkça, ordu-para-kölelik kompleksi krize girdi ve her şey aniden değişti. Hindistan'da Asoka

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Krallığı'nı Budizm'i esas alarak yeniden kurmayı denedi; Roma'da Constantinus Hıristiyanlığa geçti; Çin'de Han İmparatoru Wu-Ti (MÖ 157-78) buna benzer bir askeri ve mali krizle karşılaştı ve devletin felsefesi olarak Konfiiçyüsçülüğü kabul etti. Sonuçta bu üçü arasından sadece Wu Ti başarıya ulaştı: Çin İmparatorluğu, resmi ideolojisi neredeyse her zaman Konfüçyüsçülük olmak üzere, biçimden biçime girerek iki bin yıl devam etti. Constantinus durumunda, Batı İmparatorluğu parçalandı, ama Roma Kilisesi ayakta kaldı. En başarısızı Asoka'nın projesi oldu denebilir. Hem imparatorluğu parçalandı ve yerine sayısız daha güçsüz, genellikle parçalı krallıklar kuruldu, hem de Budizm bir zamanlar onun olan topraklardan büyük ölçüde dışarı atıldı, ancak Çin'de, Nepal'de, Tibet'te Sri Lanka'da, Kore'de, Japonya'da ve Güneydoğu Asya'nın büyük bir kısmında daha sıkı kök saldı.

8. Nihai etkisi, günümüze kadar devam eden, insani faaliyet alanlarının bir tür ideal bölünmesi oldu: bir yanda piyasa, diğer yanda din. Meseleyi kabaca ortaya koyarsak, eğer biri belli bir sosyal alanı sadece bencilce maddi şeyleri elde etmeye tahsis ederse, kaçınılmaz olarak başka biri gelip başka bir alanı nihai değerler perspektifinden, maddi şeylerin önemsiz olduğunu, bencilliğin -hatta ben'in- yanılsama olduğunu, vermenin almaktan daha iyi olduğunu telkin etmeye tahsis eder. Kuşku yok ki Eksen Çağı dinlerinin hiç değilse, daha önce hiç var olmamış bir kavramın, hayırseverliğin önemini vurgulamış olması önemlidir. Salt açgözlülük ve salt cömertlik, birbirini tamamlayan kavramlardır, biri olmadan diğeri tam olarak tahayyül edilemez; ikisi birden sadece, böyle saf ve samimi davranışlarda ısrar eden kurumsal bağlamlarda ortaya çıkar ve anlaşıldığı kadarıyla, ikisi birden ancak, kişisellikten uzaklaşmış, fiziksel, nakit paranın sahneye çıktığı yerlerde görülmüştür.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Dini hareketlere gelince: bunları, Eksen Çağı imparatorluklarının mağdurlarına bu dünyadaki yerlerini kabul ettirmek için öbür dünyada özgürlük vaat eden, zenginleri ise yoksullara karşı tek borçların ara sıra hayırseverlik yapıp sadaka vermek olduğuna ikna eden hayalperestler olarak kayda geçirmek yeterince kolaydır. Radikal düşünürler hemen hemen hep böyle yazarlar. Kuşkusuz yöneticilerin bunları benimsemekte istekli olmakları, bu sonucu destekliyor gibi görünüyor. Ama mesele daha karmaşıktır. Öncelikle hayalperestlik konusunda söylenecek birçok şey var. Antik dünyadaki ayaklanmalar genellikle isyancıların katledilmesiyle sonuçlanmıştır. Daha önce gördüğümüz gibi fiziksel kaçış, örneğin göç veya firar, bildiğimiz en eski zamanlardan bu yana baskıcı şartlara karşı her zaman en etkili reaksiyon olmuştur. Fiziksel kaçış mümkün değilse, baskı altındaki köylünün ne yapması beklenir? Oturup acı kaderini düşünmek mi? Öbür dünyayı vaadeden dinler, hiç değilse radikal alternatif işaretleri verir. Genellikle insanların öbür dünyayı bu dünyada yaratmalarına, şu veya bu şekilde özgürleştirilmiş mekânlar yaratmalarına izin verir. Antik dünyada köleliği kaldırmayı başaranların sadece dini tarikatlar olması, kuşkusuz önem taşır, örneğin daha büyük bir sosyal düzenden kaçıp kendi ütopik topluluklarını kuran Essene'ler bunu yapmıştır.[81] Ya da, daha küçük ama daha uzun süren bir örnek: kuzey Hindistan'ın demokratik şehir-devletleri sonunda büyük imparatorluklar tarafından yok edildi (Kautilya, demokratik kuramların nasıl çökertileceği ve imha edileceği konusunda kapsamlı tavsiyelerde bulunmuştur), ama Buda onların halk meclislerinin demokratik örgütlenmesine hayran kalmış ve takipçileri için model olarak benimsenmiştir. Budist manastırları hâlâ bu cumhuriyetlerin antik ismi olan *shanga* adıyla anılır, hâlâ görüş birliği sağlama sürecini işletmeye devam etmekte, aksi takdirde tamamen unutulmuş

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olabilecek belli bir eşitlikçi demokratik ideali korumaktadadırlar.

Son olarak, bu hareketlerin elde ettiği daha büyük tarihi kazanımlar da önemsiz değildir. Bunlar köklendikçe, işler değişmeye başladı. Savaşların vahşeti ve sıklığı azaldı. Kölelik kuram olarak güçten düşerek ortaçağda Avrasya'nın büyük bir kısmında önemsiz dereceye indi veya bütünüyle ortadan kalktı. Ayrıca her yerde, yeni din otoriteleri, borç yüzünden gerçekleşen toplumsal sarsıntıların üstüne ciddiyetle gitmeye başladılar.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Onuncu Bölüm

ORTAÇAĞ (MS 600 - 1450)

Yapay zenginlik, kendi başına hiçbir doğal ihtiyacı karşılamayan şeylerden oluşur, örneğin insan icadı olan para.

- St. Aquinalı Thomas

Eksen Çağı meta piyasası ve evrensel dünya dinlerinin birbirini tamamlayan ideallerine tanık olduysa, ortaçağ da bu iki kurumun gelişmeye başladığı dönem oldu.

Bu çağ, her yerde imparatorlukların çöküşüyle başladı. Sonunda yeni devletler kuruldu, ancak bu yeni devletlerde savaş, altın/gümüş külçesi ve kölelik arasındaki bağlantı koptu, fetih ve ganimet artık siyaset hayatının amacı olarak övülmüyordu. Aynı zamanda, uluslararası ticaretten başlayarak yerel pazarların kurulmasına kadar tüm ekonomik hayat, giderek daha fazla dini otoritelerin yönetimine giriyordu. Sonuçlardan biri, saldırgan borç vermenin kontrol altına alınmasına, hatta yasaklanmasına yönelik geniş kapsamlı bir hareket oldu. Başka bir sonuç da, sanal kredi-paranın çeşitli biçimlerde tüm Avrasya'ya geri dönüşü oldu.

Kabul ediyorum, bu bizim ortaçağa ilişkin alışkın olduğumuz düşünce tarzı değil. Çoğumuz için, "ortaçağa ait" ifadesi, batıl inanç, bağnazlık ve baskı ile eşanlamlı olmaya devam ediyor. Ancak, o dünyada yaşayanların çoğu için Eksen Çağı'nın terörüne kıyasla olağanüstü bir iyileşme olarak görülebiliyordu.

Bizim çarpık yargımızın sebeplerinden biri, bizlerin, ortaçağı genel olarak Batı Avrupa'da, aşağı yukarı Roma İmparatorluğu'nun karakolları gibi yerlerde olup bitenler gibi düşünmeye alışkın olmamızdır. Geleneksel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bilgiye göre, Imparatorluğun çöküşüyle birlikte şehirler büyük ölçüde terk edilmiş, ekonomi "tekrar takasa dönmüş", düzelmesi en az beş yüzyıl sürmüştür. Avrupa için bile bu, bir dizi sorgulanmamış varsayıma dayanıyor, bu varsayımlar ise daha önce söylediğim gibi, ciddi olarak kurcalanmaya başladığı anda un-ufak oluyor. Bunların arasında en önde geleni, bozuk paranın yokluğunun paranın yokluğu anlamına geldiği fikridir. Doğru, Roma savaş makinesinin yok olması, aynı zamanda Roma'nın madeni paralarının tedavülden kalkması anlamına geldi; eski imparatorluğunun harabeleri üzerinde kendi kendilerine kurulan Gotik veya Frenk krallıklarının bastırdığı az sayıda madeni para, doğal olarak büyük ölçüde itibari değer taşıyordu.[1] Şehirler küçüldü, çoğu terk edildi, ama bunun bile kötüsünün yanı sıra iyi yönleri vardı. Tabii ki okur yazarlık üzerindeki etkileri korkunç oldu; ama şunu da unutmamak gerekir ki antik şehirlerin sürdürülebilmesi ancak kırsal bölgeden kaynak sömürmekle mümkün oluyordu. Örneğin Roma'nın Galya'sı, şehirli asilzadelere ait, birbirini izleyen uçsuz bucaksız köle plantasyonlarına Romanın ünlü yollarıyla bağlanan şehirlerden oluşan bir ağdı.[2] MS yaklaşık 400'lerde, şehirlerin nüfusu ciddi olarak azaldı, ama plantasyonlar da ortadan kalktı. Daha sonraki yüzyıllarda, birçoğunun yerine malikâneler, kiliseler, hatta daha sonra kaleler geçti, buradaki yeni yerel beyler, kendi gelirlerini çevredeki çiftçilerden sağlıyorlardı. Ama bir matematik hesabı yapmak gerekiyor: ortaçağ tarımı antik tarımdan daha verimsiz olmadığı için (aslında kısa sürede büyük ölçüde o hale geldi), bir avuç atlı savaşçıyı ve rahibi beslemek için gereken çalışma, muhtemelen tüm şehirleri beslemek için gereken miktara benzemiyordu. Gerçi ortaçağda baskı altında yaşayan serfler vardı ama, çektikleri çile Eksen Çağında aynı durumda olanlarla kıyaslanacak gibi değildi.

Bununla birlikte, ortaçağın MÖ 400 ile 600 arasında Avrupa'da değil de Hindistan ve Çin'de başladığı, daha

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sonra Islamiyet'in yükselişiyle Avrasya'nın batı yarısı boyunca yayıldığı görülüyor. Gerçekten Avrupa'ya ulaşması ancak dört yüz yıl sonra oldu. Öyleyse, hikâyemizi Hindistan'dan başlatabiliriz.

Ortaçağda Hindistan (Hiyerarşiye Kaçış)

En son Hindistan'dan Asoka'nın Budizm'i benimsemesiyle söz ettim, ama bu projenin sonuçta iflas ettiğini de belirtmiştim. Krallığı da, mabedi de uzun ömürlü olmadı. Yine de bu yenilginin gerçekleşmesi epeyce zaman aldı.

Mauryalar, imparatorluğun yükselebileceği üst sınırı temsil etti. Sonraki beş yüz yılda, çoğu Budizm'i kuvvetle destekleyen krallıklar birbiri ardına geldi. Her yerden stupa'lar ve manastırlar fışkırdı, ama bunları destekleyen devletler giderek güçten düştü, merkezi ordular dağıldı; askerlere de memurlar gibi giderek maaşla değil toprak bağışlarıyla ödeme yapılmaya başlandı. Sonuç olarak, tedavüldeki madeni para sayısı azaldı.[3] Erken ortaçağ yine, şehirlerin çarpıcı bir biçimde çökmesine tanıklık etti: Yunan elçisi Megasthenes Asoka'nın başkenti Patna'yı o tarihte dünyanın en büyük şehri olarak tanımlamışken, ortaçağdaki Arap ve Çinli seyyahlar Hindistanı uçsuz bucaksız küçük köyler ülkesi olarak anlattılar.

Sonuç olarak, tarihçilerin çoğu, Avrupa'da olduğu gibi para ekonomisinin çöktüğünü, ticarette "takasa dönüldüğünü" yazmaya başladılar. Bu, düpedüz gerçek dışı gibi görünüyor. Yok olan şey, askeri yöntemlerle köylülerin elinden kaynaklarının çekilip alınmasıydı. Aslında o zamanlarda yazılan Hindu hukuk kitaplarında, sofistike bir dille yazılmış, teminatlardan, ipoteklerden, senetlerden ve bileşik faizden söz eden kredi sözleşmelerine ilginin arttığı görülüyor.[4] Yalnız bu yıllarda tüm Hindistan'da boy gösteren Budist

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kuruluşlarının nasıl mali kaynak bulduğunu düşünmek gerekir. İlk rahipler, sadakayla yaşayan, dilenci çanağından başka pek bir şeyi olmayan gezginler iken, erken dönem ortaçağ manastırları, büyük hâzinelere sahip ihtişamlı kurumlar oldu. Ancak prensip olarak faaliyetlerinin yaklaşık tamamı kredi yoluyla finanse ediliyordu.

En önemli yenilik, "sürekli bağış" veya "tükenmez hazine" diye adlandırdığımız şeyin icadı oldu. Diyelim ki ruhban sınıf dışından bir destekçi, yerel manastıra katkıda bulunmak istedi. Belli bir tören için mum veya manastırın bakımıyla uğraşacak hizmetçi göndermek yerine, belli miktarda para -veya parasal değeri yüksek başka bir şey- verebiliyordu, bu daha sonra manastır adına, yıllık yüzde 15 faizle kredi olarak veriliyordu. Böylece kredinin faizi özellikle o amaca tahsis edilmiş oluyordu.[5] MS 450 yıllarındaki Sanci Büyük Manastırına ait bir yazıtta işimize yarar bir betimleme var. Harisvamini isimli bir kadın on iki dinar gibi mütevazı bir meblağı "Aziz Rahipler Cemaati"ne bağışlıyor.[6] Metinde bu gelirin nasıl bölüneceği özenle anlatılıyor: beş dinarın faizi beş farklı rahibin günlük yiyeceğine harcanacak, üçünün faizi kendi ana babasının anısına Buda için üç lambanın yakılması için harcanacaktı, vs. Yazıt, bunun kalıcı bir bağış olduğunu ifade ederek sona eriyordu, "Ay ve güneş var oldukça var olması için taşa yazılı bir belge olarak ihdas edilmişti: anaparaya kesinlikle dokunulamayacağı için, yardım sonsuza kadar devam edecekti.[7]

Bu kredilerin bazıları tahminen kişilere, bazıları da "bambu işçileri, pirinç işçileri ve çömlekçi loncalarına" veya köy meclislerine veriliyordu.[8] Büyük ihtimalle çoğu durumda para bir hesap birimiydi: gerçekte alınıp verilen şeyler ise zamanın kanunlarında büyük özenle belirtilen uygun faiz oranlarıyla, hayvanlar, buğday, ipek, tereyağı, meyve ve başka ürünlerdi. Yine, büyük miktarda altın sonunda manastırların kasasına akıyordu.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Madeni paranın tedavülden kalkmasına rağmen, maden tamamen ortadan kalkmamıştı. Ortaçağda -Avrasya'nın tümünde de böyle olmuş gibi görünüyor- büyük bir kısmı sonunda dini kuramlara, kiliselere, manastırlara ve tapınaklara gitti, ya depolarda ve hâzinelerde istiflendi veya sunak, kutsal yer ve kutsal aletlerin yapımında veya kaplanmasında kullanıldı. Hatta tanrı simgeleri şekline büründü. Sonuç olarak, bir Eksen Çağı yaratmaya -madeni para sistemini tekrar tedavüle sokmaya, bazı askeri yayılma projelerine fon sağlamaya- çalışan hükümdarlar, genellikle bunu yapmak için bilinçli olarak din karşıtı politikalar izlemek zorunda kaldı. Bunlar arasında en kötü şöhretlisi muhtemelen, MS 1089 ile 1101 arasında Keşmir'de hüküm süren Harsa'lardan biridir, söylendiğine göre, "Tanrıların İmhası Amiri" adıyla bir görevli tayin etmişti. Daha sonraki hikâyelere göre, bu Harsa sistematik olarak, idrar ve dışkıyla kutsal imajlarını bozmak, böylece güçlerini yok etmek için cüzamlı rahiplerden yararlanır, sonra da onları sürükleyerek kaynar kazanlara attırırmış.[9] Hanedanının sonuncusu olarak ihanete uğrayıp öldürülünceye kadar dört binden fazla Budist kuruluşunu imha ettiği söylenir - acı akıbeti uzun süre, eski günleri canlandırmaya çalışmanın sonunda kişiyi nereye sürükleyeceğine örnek gösterilmiştir.

Demek ki altın genellikle kutsallığını korudu, kutsal yerlerde durdu - öte yandan Hindistan'da zaman ilerledikçe bunlar giderek Budistlere değil, Hindulara ait olmaya başlamıştı. Göründüğü kadarıyla şimdi bizim geleneksel Hindu ülkesi Hindistan olarak gördüğümüz yer, büyük ölçüde erken dönem ortaçağın eseridir. Nasıl olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Krallıklar yükselmeye ve çökmeye devam ettikçe, kralların ve prenslerin yaşadığı dünya, çoğu insanın gündelik hayatından giderek uzaklaşmaya başladı. Örneğin Maurya İmparatorluğunun çöküşünden hemen sonraki dönemin büyük bir bölümünde Hindistan yabancılar tarafından yönetildi.[10] Açıkça görülüyor ki, giderek artan bu mesafe

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yerel Brahma rahiplerinin katı hiyerarşik prensiplere göre yeni -giderek daha çok kırsal- bir toplum şekillendirmeye başlamalarını sağladı.

Bunu, hukuk uygulamasını ele geçirerek yaptılar. Dharmasastra, yani Brahma düşünürleri tarafından MÖ 200 ile MS 400 yılları arasında geliştirilen yasalar, bize bu yeni toplum görüşü hakkında iyi bir fikir veriyor. Tanrılara, bilgelere ve atalara borçlu olmak şeklindeki Vedik kavramları gibi eski fikirler yeniden hayata geçirildi - ama şimdi sadece ve özellikle Brahma rahipleri için geçerli olacaktı, görevi ve ayrıcalığı, evreni kontrol eden güçlerin karşısında bütün insanlığa vekalet etmek olan insanlar için.[11] Altsınıflara mensup olanların derslere katılmasının istenmesi şöyle dursun, yasaklanmıştı: Örneğin Manu Kanunlarına göre, bir Sudra (çiftçilik ve maddi üretim yapmakla görevlendirilmiş en alt kast) hukuk veya kutsal metin derslerini dinlemişse, kulaklarına eritilmiş kurşun dökülecekti; suçu tekrar ederse, dili kesilecekti.[12] Aynı zamanda Brahma rahipleri, her ne kadar kendi imtiyazlarını gaddarca korusalar da, karma, reenkarnasyon ve ahimsa gibi, bir zamanların radikal Budist ve Jain fikirlerinin bazı yönlerini benimsemişlerdi. Brahmanlar her tür fiziksel şiddetten uzak durmak, hatta vejetaryen olmak zorundaydılar. Eski savaşçı kastın temsilcileriyle ittifak yaparak, antik köylerin topraklarının çoğunun kontrolünü ele geçirmişlerdi. Çöken ve yok olan şehirlerden kaçan esnaf ve zanaatkarlar, sonunda zavallı sığınmacılar durumuna düşmüş ve yavaş yavaş alt kast mensubu olmuştu. Sonuçta kırsal bölgelerde giderek karmaşıklaşan yerel himaye sistemleri doğmuştu -bilinen adıyla, *jajmani* sistemleri-; bu sistemlerde sığınmacılar toprak sahipleri kastlara hizmet ediyor, onlar da, koruma ve adalet, işçi ücretlerinin alınması vs. gibi, eskiden devletin üstlendiği birçok rolü üstleniyordu - ama aynı zamanda yerel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

toplulukları gerçek asil sınıfın temsilcilerinden koruyorlardı.[13]

İkinci fonksiyon önemliydi. Daha sonraları yabancı ziyaretçiler geleneksel Hint köylerinin, hiyerarşik bir sıraya dizilmiş toprak sahibi kastlardan, çiftçilerden, berber, demirci, derici, davulcu ve çamaşırcı gibi "hizmet kastları"ndan oluşan, ayrıntılı sistemiyle kendi kendine yeterli olmasına hayran kaldılar; her biri topluma kendi özel ve gerekli katkısını yapıyormuş gibi görünüyordu, ayrıca hepsi kesinlikle hiç madeni para kullanılmaksızın işliyordu. Bu ancak, Sudralara ve Dokunulmazlara, kendi düşük konumlarını kabul etme şansına sahip olmalarıyla mümkündü, çünkü tekrar belirtelim, yerel toprak sahiplerinin aldığı haraç, daha önceki yönetimlere kıyasla kesinlikle aynı ölçekte değildi - o zaman köylüler neredeyse bir milyon kişilik şehirleri ayakta tutmak zorundaydı, ayrıca, köy topluluğu, devleti ve devletin temsilcilerini en azından bir ölçüde uzakta tutmanın bir aracı haline gelmişti.

Bu dünyayı yaratan mekanizmayı bilmiyoruz, ama borcun rolü kuşkusuz önemliydi. Sadece binlerce Hindu tapınağının yapılması için mutlaka yüzbinlerce, hatta milyonlarca faizli borç gerekmişti - zira, Brahma rahiplerinin kendilerinin borç vermesi yasak olmakla birlikte, tapınaklar verebiliyordu. Daha önce yeni kanunların en eskilerinde, Manu kanunlarında gördüğümüz gibi, yerel yetkililerin yapmaya çalıştığı şey, borç köleliği ve kölelik gibi eski gelenekleri, herkesin kendi yerini bildiği kapsayıcı bir hiyerarşik sistem kurma arzusuyla uzlaştırmaktı. Manu kanunları köleleri, nasıl köle haline geldiklerine bağlı olarak özenle yedi sınıfa ayırır (savaş, borç, kendi kendini satma…) ve hangi koşullarla serbest bırakılabileceklerini açıklar - sonra da, Sudraların asla serbest bırakılamayacağını, çünkü her halükârda onların diğer kastlara hizmet etmek için yaratıldıklarını söyleyerek devam eder.[14] Benzer şekilde, eski kanunlar ticari krediler istisna

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tutulmak üzere yıllık faiz oranını yüzde 15 olarak tespit etmişken, yeni kanunlarda faiz kastlara göre düzenlenmişti: bir Brahma rahibinden en fazla ayda yüzde 5, bir Ksatriyadan (savaşçı) yüzde 3, bir Vaisya'dan (tüccar) yüzde 4 ve bir Sudra'dan yüzde 5 faiz alınabilecekti - iki aşırı uç arasındaki fark, yıllık yüzde 24 ile yüzde 60 arasındaydı.[16] Ayrıca kanunlarda faizin ödenebileceği beş farklı yol tanımlanıyordu, bunlar arasından bizim konumuz açısından en önemlisi "bedensel faiz"dir: anapara ödenip bitinceye kadar alacaklının evinde veya tarlasında fiziksel çalışma yapılır. Burada bile, kast değerlendirmeleri olağanüstüdür. Hiç kimse daha düşük kasttan birinin hizmetinde çalışmaya zorlanamıyordu; dahası, borçlar borçlunun çocuklarına, hatta torunlarına ödetilebileceği için, "anapara ödenip bitene kadar", epeyce uzun bir zamanı ifade edebiliyordu - Hintli tarihçi R.S. Sharma'nın söylediği gibi, bu ifadeler "bize, aynı aileden birkaç neslin, kendilerine verilmiş birkaç kuruş karşılığında düşürüldükleri kalıtımsal çiftçilik konumunu hatırlatıyor."[17]

Gerçekten de, Hindistan çalışan nüfusun büyük bir kısmının fiilen borç kölesi olarak bir toprak sahibinin veya başka bir alacaklının emrinde çalıştığı ülke olarak kötü bir ün kazanmıştır. Bu düzenlemeler zaman içinde daha da kolaylaşmıştır. MS yaklaşık 1000 yıllarında Hindu kanunlarınca üst kastların mensuplarının faizcilik yapmasına konan yasak büyük ölçüde unutulup gitti. Öte yandan MS 1000 yılları, yaklaşık olarak İslamiyet'in -faizi tümüyle yok etmeye azimli bir dinin- Hindistan'da görünmeye başladığı zamanlardı. Öyle ki en azından bu tür şeylere karşı itirazların hiç durmadığını söyleyebiliriz. O zamanın Hindu yasaları bile, antik dünyada var olan hemen her şeyden daha insani idi. Genel anlamda konuşursak, borçlular köleleştirilmiyordu, kadınların ve çocukların satıldığına ilişkin yaygın kanıtlar da yok. Aslında, o zamanlar açıktan açığa kölelik kırsal bölgelerde büyük ölçüde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

silinip gitmişti. Borç köleleri bile tam köle sayılmazdı; kanuna göre sadece, serbestçe imzaladıkları sözleşmeler gereğince faiz ödüyorlardı. Birkaç nesil sürse bile, kanuna göre anapara üçüncü nesle kadar ödenmediği takdirde, bu nesil serbest bırakılacaktı.

Burada kendine özgü bir gerilim var: bir tür paradoks. Borç ve kredi anlaşmaları Hindistan köy sisteminin oluşumunda epeyce önemli bir rol oynamış olabilir, ama kesinlikle temeli haline gelmiş olamaz. Şunu açıklamak belli bir anlam ifade edebilir, tıpkı Brahma rahiplerinin kendi borçlarını tanrılara havale etmesi gibi, herkes kendi üstündekilere, belli bir anlamda borçlu olmak zorundaydı. Ama başka bir açıdan bu, bizatihi kast fikrini tamamen altüst edebilirdi, bu fikre göre evren, içinde temelden farklı nitelikleri olduğu varsayılan farklı türlerde insanlar bulunan, bu sıra ve derecelerin ebediyen sabit kalacağı, mal ve hizmetler yukarı aşağı gidip gelirken kesinlikle değiş tokuş prensiplerinin değil (bütün hiyerarşik sistemlerde olduğu gibi) gelenek ve teamülleri izlendiği dev bir hiyerarşiydi. Fransız Antropolog Louis Dumont'un ünlü bir argümanı vardır, burada aslında bir "eşitsizlik"ten bile bahsedemeyiz, der, çünkü bu ifade, insanların eşit olması gerektiğine veya olabileceğine inanmayı ima eder ki bu fikir Hindu algılarına tamamen yabancıdır.[18] Onlar için sorumluluklarını borç olarak düşünmek son derece yıkıcı olur, çünkü borç, tanımı gereği, eşitler arasında -en azından bir sözleşmenin eşit tarafları anlamında- yapılan, ödenebileceğine ve ödenmesi gerektiğine ilişkin bir düzenlemedir.[19]

Politik açıdan, insanlara önce eşit olduklarını söylemek, sonra onları aşağılamak ve küçük düşürmek kesinlikle iyi bir fikir değildir. Chiapas'tan Japonya'ya kadar her yerde görülen köylü isyanlarının neden hep borçların silinmesine odaklanıp kast sistemleri, hatta kölelik gibi daha yapısal sorunlara odaklanmamasının sebebi belki de budur.[20]) İngiliz Raj, kolonyal

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Hindistan'da işçilik sisteminin temeli olarak borç köleliğini -kast sisteminin üstüne yerleştirilen- kullandıkları zamanları, bazen utanç duyarak ortaya çıkarmıştır. Paradigma niteliğindeki halk ayaklanmaları göründüğü kadarıyla, 1875'de gerçekleşen, borçlu çiftçilerin, yerel tefecilerin hesap defterlerini ele geçirmek ve sistematik olarak imha etmek için ayağa kalktıkları isyanlardır. Görülüyor ki borç köleliğinin öfkeye ve toplu eyleme ilham kaynağı olması ihtimali, tam eşitsizlik üzerine kurulu bir sistemin olmasına kıyasla, çok daha fazladır.

Çin
Budizm ve Sonsuz Borç Ekonomisi

Ortaçağ standartlarına göre, Hindistan büyük Eksen Çağı dinlerinin cazibesine karşı koyması yönünden sıradışıydı, ama temel izleği gözlemleyebiliyoruz: imparatorluğun çöküşü, ordular ve nakit ekonomisi, devletten bağımsız, halkın gözündeki meşruiyetlerinin çoğunu yeni ortaya çıkan kredi sistemlerini düzenleme becerileri vasıtasıyla kazanan dini otoritelerin yükselişi.

Çin'in karşıt ucu temsil ettiği söylenebilir. Burası, Eksen Çağı'nın imparatorluk ile dini birbirine bağlamak girişiminin tam bir başarıya ulaştığı yerdi. Evet, burada da başka yerlerdeki gibi, bir ilk çöküş dönemi olmuştu: MS 220 civarında Han Hanedanı'nın çöküşünden sonra merkezi devlet dağıldı, şehirler küçüldü, madeni para ortadan kalktı, vesaire. Ama Çin'de bu sadece geçiciydi. Max Weber'in yıllar önce belirttiği gibi, birisi çıkıp gerçekten etkili bir bürokrasi kurarsa, ondan kurtulmak neredeyse imkânsızdır. Çin bürokrasisinin de etkinlikte benzeri yoktu. Çok geçmeden eski Han sistemi yeniden ortaya çıktı: ülke ve bölge çapında özenle örgütlenmiş, diğer ekonomik konularla birlikte para arzının sürekli izlendiği ve düzenlendiği bürolarda çalışan, edebiyat klasikleri eğitimi almış, ülke çapında bir sınav sistemiyle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

seçilmiş Konfiiçyüsçü âlim-seçkinler tarafından yönetilen merkezi bir devlet. Çin para teorisi her zaman *Çartist* olmuştur. Bu kısmen sadece bir boyut etkisiydi: imparatorluk ve iç piyasası o kadar büyüktü ki dış ticaret hiçbir zaman özellikle önemli olmamıştı; dolayısıyla yönetimi elinde bulunduranlar, neredeyse her şeyi paraya dönüştürebileceklerini iyi biliyorlardı: sadece vergilerin bu cinsten ödenmesini şart koşmaları yeterdi.

Otoritelere yönelik iki büyük tehdit her zaman aynıydı: kuzeydeki göçebe halklar (bunlara sistematik olarak rüşvet verilirdi, ama yine de periyodik olarak Çin'in bazı bölümlerini silip süpürüyor ve ele geçiriyorlardı) ve halk arasında kargaşa ve isyan. Çin tarihinde bazı on yıllar vardır ki kayda geçmiş köylü ayaklanmalarının oranı, *saatte* 1.8'dir. Ayrıca, bu ayaklanmalar genellikle başarılı olmuştur. Barbar istilalarının ürünü (Yuan veya King hanedanları) olmayan en ünlü Çin hanedanlarının çoğu halk ayaklanmalarından doğmuştur (Han,Tang, Sung ve Ming hanedanları). Dünyanın başka hiçbir yerine buna benzer bir şey görmüyoruz. Sonuç olarak, Çin devlet yönetimi sonunda isyankârlığıyla ünlü kırsal nüfusun silahlanıp ayağa kalkmasına sebep olmaksızın kentsel nüfusu beslemek ve göçebeleri uzakta tutmak için şehirlere yeterli kaynak aktarmaktan ibaret kaldı. Ataerkil otoriteyi, eşit fırsatı, tarımın geliştirilmesini, düşük vergileri ve hükümetin tüccarları dikkatle kontrol etmesini içeren resmi Konfiiçyüsçü ideoloji, kırsal kabile reislerinin (potansiyel olarak isyankâr olan) menfaatlerine ve hassasiyetlerine cazip gelecek şekilde düzenlenmiş gibi görünmektedir.[22]

Bu şartlarda, yerel köy tefecilerinin soygunculuğunu -kırsal ailelerin geleneksel baş belasını- sınırlamanın hükümet için sürekli sorun olduğunu ilave etmeye gerek yoktur. Bildiğimiz hikâyeyi aynen, tekrar tekrar duyarız: köylüler doğal bir felaketten ötürü veya ana babasının

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

cenaze masrafı yüzünden kötü durumda kalır, tefecilerin eline düşer, tefeciler tarlalarını ve evlerini ellerinden alırlar, bir zamanlar kendilerinin olan topraklarda çalışmak için kira ödemeye zorlarlar; bu durumda isyan tehlikesi hükümeti ciddi reform programları yapmaya yöneltir. Bildiğimiz ilk olaylardan biri, MS 9 yılında bir darbe şeklinde gerçekleşti, Wang Mang adındaki Konfuçyüsçü bir memur, ülke çapındaki borç krizini çözmek için (öyle iddia ediyordu) tahtı ele geçirdi. O zaman yapılan bir duyuruya göre, faiz uygulamaları sonucunda faiz oranı (bu, köylünü eline geçen ortalama hasatın, sonunda başka birisi tarafından alıp götürülen miktarı demektir) yüzde 3'den yüzde 50'ye yükselmişti.[23] Buna karşılık Wang Mang parada reform yapan, büyük malikâneleri millileştiren, devletin işlettiği sanayileri teşvik eden -devlete ait tahıl ambarları dahil- ve şahısların köle edinmesini yasaklayan bir program başlattı. Wang Mang ayrıca, beklenmedik bir anda yakınlarını kaybedenler için vadesi doksan güne kadar çıkabilen faizsiz cenaze kredisi veren, ayrıca ticari veya tarımsal yatırımlar için aylık yüzde 3 veya yıllık yüzde 10 gelir oranıyla uzun vadeli kredi veren devlete ait bir kredi ajansı kurdu.[24] "Bu düzenlemeyle" diyor bir tarihçi, "Wang bütün ticari işlemlerin kendi denetimi altında olacağından ve faizin suiistimal edilmesinin ebediyen ortadan kalkacağından emindi."[25]

Söylemeye gerek yok ki, daha sonraki Çin tarihi benzer hikâyelerle doludur: yaygın eşitsizlik ve huzursuzluk ve bunu takiben, araştırma komisyonu tayinleri, bölgesel borç kolaylıkları (genel af şeklinde veya faizi anaparayı aşan bütün borçların iptali şeklinde), ucuz tahıl kredileri, kıtlık yardımları, çocukların satışını yasaklayan kanunlar, gibi.[26] Bütün bunlar hükümet politikasının standart tarifesi haline gelmişti. Pek sürekli bir başarı kazanamadı; tabii eşitlikçi bir köylü ütopyası yaratamadı, ama Eksen Çağı şartlarına kapsamlı bir dönüşü engelledi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Biz bu tür bürokratik müdahaleleri -özellikle tekelleri ve nizamnameleri- piyasaya devletin kısıtlama koyması olarak düşünmeye alışkınız - piyasalara kendiliğinden peyda olan, yarı doğal olgular gibi görmek, hükümetlerin de onları ezmek ve sömürmek dışında başka bir rolü olmadığını düşünmek şeklindeki güçlü önyargı yüzünden. Bunun ne kadar yanıltıcı olduğunu defalarca belirtmiştim, ama Çin, özellikle çarpıcı bir örnektir. Konfuçyüsçü devlet dünyanın en büyük ve uzun ömürlü bürokrasisi olabilir, ama piyasaları fiilen teşvik etmiştir, sonuç olarak da Çin'in ticari hayatı kısa sürede dünyanın başka yerlerine kıyasla çok daha yetkinleşmiş, piyasalar daha fazla gelişmiştir.

Bu, Konfuçyüsçü ortodoksinin tüccarlara karşı, hatta bizatihi kâr güdüsüne karşı açıktan açığa düşman olmasıyla çelişkilidir. Ticari kâr, kesinlikle spekülasyonun ürünü olarak değil, tüccarların malları bir yerden başka bir yere nakletmek için harcadığı emeğin karşılığı olarak meşru görülüyordu. Yani, pratikte piyasa taraftarı, ama anti-kapitalisttiler.

Bu da tuhaf görünüyor, çünkü biz kapitalizm ve piyasaları aynı şey varsaymaya alışkınız, ama büyük Fransız tarihçisi Fernand Braudel'in belirttiği gibi, birçok yönden pekâlâ karşıt gibi tasavvur edilebilirler. Piyasa, para aracılığı ile mal değiş tokuş etmenin yolu ise - tarihsel açıdan, tahılın fazlasını vererek mum almanın veya tersinin yolu (ekonomik kısaltmada, C-M-C, mal-para-başka bir para)- kapitalizm, öncelikle parayı kullanarak daha fazla para kazanma sanatıdır (M-C-M). Normal olarak bunun en kolay yolu, resmen veya fiilen, bir tekel kurmaktır. Bu nedenle kapitalistler, ister prens, ister finansçı isterse sanayici olsun, mutlaka siyasi otoritelerle ittifak yaparak piyasanın serbestliğini kısıtlamaya, böylece kendileri için bunu kolaylaştırmaya çalışırlar.[27] Bu açıdan bakıldığında Çin, tarihinin büyük bir kısmında uç noktada anti-kapitalist piyasa devleti oldu.[28] Daha sonraki Avrupalı hükümdarların aksine,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Çin hükümdarları sistematik olarak sözde Çin kapitalistleriyle (her zaman var oldular) birlikte hareket etmeyi reddetti. Aksine, memurları gibi, onları zararlı parazitler olarak gördüler - bencil ve anti-sosyal motivasyonları belli bir biçimde kullanılabilen tefecilerin aksine. Konfuçyüsçü terimlerle, tüccarlar askerlere benziyordu. Orduda görev alanların, esas olarak şiddet aşkıyla hareket ettiği varsayıhrdı. Birey olarak iyi insanlar değillerdi; ama sınırları korumak için gerekliydiler. Benzer şekilde tüccarlar da hırs güdüsüyle hareket ederlerdi ve esas itibariyle ahlaklı değillerdi; yine de dikkatle denetim altında tutulurlarsa, halkın yararına hizmet etmeleri sağlanabilirdi.[29] Prensip hakkında ne düşünürseniz düşünün, sonuçları inkâr etmek zordur. Tarihin büyük bir kısmında Çin dünyanın en yüksek hayat standartlarını sürdürdü - İngiltere bile bu seviyeye ancak 1820'lerde, Sanayi Devrimi'nin üstünden epeyce zaman geçtikten sonra geldi.[30]

Konfusyüsçülük belki de tam olarak bir din değildir, genellikle bir etik ve felsefe sistemi olarak kabul edilir. Bu durumda Çin, ticaretin hemen her yerde dinin kontrolü altına girdiği genel ortaçağ modelinden bir tür sapma olarak görülebilir. Ama bu tam bir sapma değildi. Sadece Budizm'in bu dönemdeki dikkat çekici ekonomik rolünü dikkate almak gerekir. Budizm Çine Orta Asya üzerinden gelen kervan yollarıyla ulaştı ve ilk zamanlarda büyük ölçüde tüccarlar tarafından desteklenen bir dindi, ama MÖ 220'de Han Hanedanının çöküşünü takip eden kaos döneminde halk arasında kök salmaya başladı. Liang (502-557) ve Tang hanedanları dönemlerinde hararetli, heyecanlı dini hareketler patlak verdi, Çinin her yerinde kırsal kesimden binlerce genç insan Budist rahibi ve rahibesi olmak amacıyla çiftliklerini, dükkânlarını ve ailelerini terk etti; tüccarlar ve büyük toprak sahipleri bütün servetlerini Dharma'nın tanıtımı için bağışladılar; bodhisattva ve dev Buda anıtlarının yapılması için inşaat projeleriyle dağlar oyuldu, törenlerde rahipler ve fanatik dindarlar başlarını

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

veya ellerini yaktılar, bazı durumlarda kendilerini ateşe verdiler. Beşinci yüzyılın ortalarında, onlarca gösterişli intihar gerçekleşti, bir tarihçi bunu şöyle ifade etti, "ölümcül bir moda."

Tarihçiler bunların anlamını farklı yorumlar. Tutkuların salıverilmesi Konfîiçyüsçü literatürün ağır başlı ortodoksisine dramatik bir alternatifti elbette, ama en azından şunu söyleyebiliriz ki her şey bir yana, ticaret sınıflarının desteklediği bir dinde böyle bir şey görmek, şaşırtıcı olmuştur. Fransız Sinolog Jacques Gernet'in gözlemleri şöyle:

> Şu açıkça anlaşılıyor ki geleneksel ahlaka bu kadar aykırı olan intiharlar, bütün varlıkların günahlarının kefaretini ödemeyi, tanrıları ve insanları aynı anda zorlamayı amaçlıyorlardı. Ve bunlar sahneye kondu: odun yığını bir dağın üstüne yerleştiriliyordu. İntihar ağlayıp inleyen ve değerli adaklıklar getiren büyük bir kalabalığın önünde gerçekleşiyordu. Gösteriye bütün sosyal katmanlardan insanlar katılıyordu. Ateş tutuşturulduktan sonra, rahibin külleri toplanıyordu ve küllerin içine konacağı bir *stupa*, yeni bir mabet yapılıyordu.[32]

Gernet'in İsa'ya benzeyen onlarca kurtarıcı betimlemesi abartılı görünebilir, ancak bu intiharların kesin anlamları ortaçağda bile net değildi - ve yaygın olarak tartışılmaktaydı. Bazı çağdaşları bunları, bedeni hor görmenin uç noktada ifadesi olarak gördü; bazıları insanın ve bütün maddi bağlantıların hayali olduğunun idrak edilmesi olarak, daha başkaları hayırseverliğin uç noktası olarak, en değerli olan şeyin, kişinin fiziksel varlığının tüm canlıların uğruna feda edilmesi, onuncu yüzyıldan bir biyografi yazarının şu dizelerle ifade ettiği bir duygu olarak gördü:

> Vermesi en zor şeyi vermek
>
> Bağışların en iyisidir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Haydi bu kirli ve günâhkâr bedeni

Elmas gibi bir şeye dönüştür.[33]

Bu, ebedi değere sahip bir nesne, ebediyetin meyvesini verebilecek bir yatırımdır.

Buna dikkatinizi çekiyorum çünkü, bu duygu muhtemelen dünyada ilk kez Eksen Çağı dinlerine eşlik eden saf hayırseverlik kavramları ile birlikte ortaya çıkan ve sonu gelmez felsefi muammalara yol açan bir problemin şık bir görüntüsünü sunuyor. İnsani ekonomilerde herhalde, hiç kimsenin aklına herhangi bir eylemin tamamen bencil veya tamamen diğerkâm olabileceği gelmezdi. Beşinci bölümde belirttiğim gibi, mutlak diğerkâm bir vericilik, olsa olsa mutlak anti-sosyallik olabilir - dolayısıyla bir açıdan insanlığa aykırı olur. Bu hırsızlık eyleminin, hatta cinayetin tersine görüntüsüdür; dolayısıyla intiharın uç noktada bencillikten uzak bir armağan olarak algılanabileceği gibi belli bir duygu yaratır. Bu öyle bir kapıdır ki insan "kâr" kavramını geliştirip daha sonra da aksini kavramaya çalıştığı zaman, açılır.

Bu gerilim muhtemelen, ticari kökenlerine sadık kalan, piyasanın dilini kullanmaya çarpıcı bir eğilim gösteren ortaçağ Çin Budizmi'nin ekonomik hayatına gölge düşürüyordu. "İnsanlar mutluluğu satın alıyor, günahlarını satıyor" diye yazıyor bir rahip, "tıpkı ticari işlemler gibi."[34] Bu, hiçbir yerde "karmik borç" kavramını benimseyen Üç Kademe Okulunda olduğu kadar doğru olmamıştır - bu okulun benimsediği kavrama göre, bir kişinin geçmiş hayatlarındaki günahlardan her biri, kurtulması gereken bir borç olmaya devam eder. Klasik Hint Budizmi'nin zor anlaşılan, sıradışı *karmik* borç görüşü Çin'de güçlü ve yeni bir hayat buldu.[35] Üç Kademe metinlerinden birinde belirtildiği gibi, müflis borçluların, yeniden doğduklarında hayvan veya köle olacaklarını hepimiz biliyoruz; ama aslına bakarsanız hepimiz müflis

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

borçluyuz, çünkü geçici borçlarımızı ödemek için para edinmemiz, yeni, manevi borçlar edinmek anlamına gelir, çünkü servet edinmek kaçınılmaz olarak diğer canlıları sömürmek, onlara zarar vermek, acı çektirmek demektir.

Bazıları resmi görevlerinin verdiği güç ve yetkileri kullanarak kanunları eğip büker ve servetlere el koyar. Bazıları piyasada zenginleşir…

> Kendini tamamen yalan ve aldatmaya kaptırır, başkalarının sırtından kâr eder. Başka bir kısmı, çiftçiler, dağları ve bataklık alanları yakar, tarlaları sular, çift sürer ve öğütür, böylece hayvanların yuvalarını ve sığınaklarını yok eder…
>
> Eski borçlarımızdan kaçınmak mümkün değildir, birer birer ödemek isteseniz bunun için kaç ömür gerektiğini hesaplamak zordur.[36]

Gernet'in dikkat çektiği gibi, hayatın bitmez tükenmez bir borç yükü olduğu fikri, kesinlikle Çinli köylüleri çağrıştırıyordu, onların hayatı için bu çoğu zaman kelime anlamıyla doğruydu; ama ayrıca şunu da belirtiyor: tıpkı antik İsrail'de yaşayanlar gibi, aynı zamanda resmi aflarla gelen ani özgürleşme duygusuna da yabancı değillerdi. Bunu elde etmenin bir yolu vardı. Herhangi bir manastırın Tükenmez Hazinesi'ne düzenli bağış yapmak yeterliydi. Kişi bunu yaptığı anda, geçmiş hayatlarının tüm borçları derhal siliniyordu. Yazar bir de küçük mesel anlatıyor, Isa'nın nankör hizmetkâr meselinden çok farklı değil, ama çok daha iyimser. Şunu sorabiliriz tabii, yoksul bir adamın minik bir yardımı nasıl olur da böyle kozmik bir etki yapmış olabilir?

> Cevap: Meselde, başka birine bin dizi sikke borçlanan yoksul bir adam anlatılır. Yoksul adam borcundan ötürü hep sıkıntı duyar, alacaklısı ne zaman istemeye gelse korkar.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Zengin adamın evine gider ve mühletin dolduğunu itiraf eder ve suçunu affetmesi için yalvarır - yoksuldur ve hayatta tutunacak bir dalı yoktur. Bir tek sikke kazandığı her gün, getirip zengin adama vereceğini söyler. Zengin adam bunu duyunca çok sevinir ve borcunu vadesinde ödememesini affeder; hatta yoksul adam zindana da atılmayacaktır.
>
> Tükenmez Hâzinelere bağışta bulunmak da böyle bir şeydir.[37]

Buna, taksit planlamasıyla kurtulma adı verilebilir - ama şu da akla geliyor ki daha sonra kredi olarak verilecek hâzinenin faizi gibi, bu ödeme de sonsuza kadar devam edecektir.

Başka okullar *karmik* borç üzerinde değil, kişinin ana babasına borcu üzerinde durmuştur. Konfuçyüsçüler nasıl ahlak sistemlerini babalara saygı üzerine kurmuşsa, Çinli Budistler de öncelikle annelere, çocuk büyütmek, beslemek ve eğitmek için gereken özen ve zahmete önem vermişlerdir. Bir annenin iyiliği sınırsızdır, fedakârlığı mutlaktır; bu adeta emzirmeyle özdeşleştirilir, annelerin etlerini ve kanlarını süte aktarması, çocuklarını kendi vücutlarıyla beslemeleri gibi görülür. Ancak bu suretle sınırsız sevginin kesin olarak ölçülebilir olmasını sağlarlar. Bir yazar, ortalama bir bebeğin hayatının ilk üç yılında kesin olarak 180 *peck* [1.62 m^3] anne sütü emdiğini hesaplamıştı, bu bir yetişkinin borcunu oluşturuyordu. Bu rakam kısa zamanda temel bir kural haline geldi. Bu süt borcunu ya da aslında genel olarak kişinin ana babasına olan borcunu ödemesi, kesinlikle imkânsızdı. "Yerden göklerin yirmi sekizinci katına kadar mücevher yığsanız" diye yazıyor bir Budist yazar, "ana babanızın sizi besleyip büyütmesinin değeriyle kıyaslanamaz."[38] Hatta "dört milyar yıl boyunca günde üç kez kendi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

etinizden kesip verseniz", diye yazıyor, annenizin sizin için bir tek günde yaptıklarını ödeyemezsiniz.[39]

Ancak çözüm yine aynıdır: "Tükenmez Hâzinelere" para bağışlamak. Sonuç, borç ve çeşitli kefaretlerden oluşan ayrıntılı bir borç döngüsüydü. İnsan hayata ödenmesi imkânsız süt borcuyla geliyordu. Değeri ancak Dharma ile, bizatihi Budist gerçeklikle kıyaslanabilirdi. Bir insan ana babasına borcunu ancak onları Budizm'e kazandırarak ödeyebilir; aslında bu ölümden sonra bile yapılabilir, aksi takdirde annesi cehennemde aç bir hayalet olarak dönüp duracaktır. Kişi annesinin adına Tükenmez Hâzineler'e bağış yaparsa, onun adına sutra'lar söylenir; annenin ruhu kurtulmuş olur; bu arada paranın bir kısmı, tamamen armağan olarak hayır işlerine ayrılır, bir kısmı ise, Hindistan'da olduğu gibi, faizli kredi olarak, Budist eğitiminin, ritüellerin ve manastır hayatının devam ettirilmesi için belirli amaçlara tahsis edilir.

Çin Budizmi'nin hayırseverlik yaklaşımı için kesinlikle söylenebilecek bir şey varsa, çok yüzlü olmasıdır. Festivaller genellikle yardımların oluk gibi akmasına vesile olurdu, zengin müritler birbirleriyle cömertlikte yarışırlardı, genellikle tüm servetlerini, milyonlarca ipe dizilmiş sikke halinde, öküz arabalarına yükleyerek manastırlara taşırlardı - buna, çarpıcı keşiş intiharlarına paralel olarak, bir anlamda ekonomik olarak kendini kurban etmek denebilir. Bu yardımlar Tükenmez Hâzineler'i şişirdi. Bir kısmı özellikle zor zamanlarda muhtaçlara verilecekti. Bir kısmı kredi olarak verilecekti. Hayırseverlikle ticaret arasında yer alan bir uygulama da, köylüler için yerel tefecilere karşı bir alternatif sunmaktı. Manastırların çoğu, işini bilen rehin dükkânlarıydı, yerel yoksullar bazı değerli eşyalarını -elbise, kanepe, ayna- rehin vererek düşük faizli kredi alabiliyorlardı.[40] Son olarak, manastırın kendi yaptığı iş vardı: Tükenmez Hazineler'in bir kısmı ruhban sınıfı dışındaki dostların yönetimine bırakılıyor,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ya kredi olarak veriliyor ya da yatırım yapılıyordu. Rahiplerin kendi tarlalarının ürünlerini yemesi yasak olduğu için, meyve veya tahıl pazara gönderiliyor, bu da manastırın gelirlerini daha çok şişiriyordu. Manastırların çoğunun etrafı zamanla sadece ticari çiftliklerle değil, ayrıca binlerce rehine işçinin çalıştığı yağ presleri, un değirmenleri, dükkânlar ve hanlarla çevrildi.[41] Aynı zamanda bizatihi hazineler -Gernet buna dikkat çeken belki de ilk kişidir- dünyanın ilk gerçek birikmiş finans kapitali şeklini aldı. Neredeyse, sürekli yeni kârlı yatırım fırsatları arayan rahipler şirketi tarafından yönetilen dev servet birikimleri oldular. Öyle ki, kapitalizmin tipik zorunluluğu olan sürekli büyüme, bunlar için de geçerliydi; hazineler büyümek zorundaydı, çünkü Mahayana öğretisine göre, tüm dünya Dharma'yı kucaklayıncaya kadar gerçek özgürleşme mümkün değildi.[42]

Durum tam olarak böyleydi -kârdan başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen dev sermaye birikimleri- oysa Konfuçyüsçü ekonomi politikası sözde bunu önleyecekti. Buna rağmen, Çin hükümetlerinin tehlikenin farkına varması epeyce zaman aldı. Hükümetin tavrı sık sık yön değiştirdi. Önce, özellikle erken dönem ortaçağın kaotik yıllarında rahipler revaçtaydı -hatta cömertçe toprak bağışlandı, orman ve bataklıklardan toprak kazanmak için hükümlüler çalıştırıldı, ticari girişimler vergiden muaf tutuldu.[43] Birkaç imparator din değiştirdi, bürokrasinin büyük bir kısmı rahiplere mesafeli durmaya başladı, bu arada Budizm özellikle hafifmeşrep kadınlar, ayrıca hadımlar ve zengin ailelerin oğulları arasında popüler oldu. Zaman geçtikçe, yöneticiler rahipleri kırsal toplum için bir nimet gibi değil de, potansiyel yıkıcılar olarak görmeye başladılar. MS 511'de rahipleri, hayır amaçlı kullanılması gereken tahılı yüksek faizli kredilere dönüştürmekle ve borç kontratlarında değişiklik yapmakla suçlayan kararnameler çıktı - hesapların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

incelenmesi ve faizinin anaparayı geçtiği tespit edilen kredilerin iptal edilmesi için bir hükümet komisyonu kurulacaktı. 713'te, mensuplarının sahtekârlığa teşvik suçu işlediği iddia edilen Uç Kademe tarikatına ait Tükenmez Hâzinelerden ikisine el konmasına ilişkin bir kararname çıkarıldığını görüyoruz.[44] Çok geçmeden hükümet büyük bastırma operasyonlarına girişti, bunlar önce belli bölgelerle sınırlıydı, ama zamanla bütün imparatorluğa yayıldı. MS 845 yılında yapılan en ağır operasyonda, toplam dört bin altı yüz manastır dükkânları ve değirmenleriyle birlikte yerle bir edildi, iki yüz altmış bin rahip ve rahibe zorla görevlerinden uzaklaştırıldı ve ailelerine gönderildi - ama aynı zamanda, hükümet raporlarına göre yüz elli bin tapınak serfi esaretten kurtarıldı.

Bu bastırma dalgalarının gerisindeki gerçek sebep ne olursa olsun (kuşkusuz birçok sebep vardı), resmi sebep her zaman aynıydı: para hacmini düzeltme ihtiyacı. Manastırlar o kadar büyüdü, o kadar zenginleşti ki diye ısrar ediyordu yöneticiler, Çin'de maden kalmadı:

> 574 ile 577 arasında Chou imparatoru Wu zamanında, 842-845 arasında Wu-tsung zamanında, son olarak da 955 yılında Budizm'in uğradığı büyük bastırma hareketleri, kendilerini esas olarak ekonomik iyileştirme önlemleri olarak gösterdiler: bunların her biri imparatorluk hükümetine, yeni para basabiimeleri için gereken bakırı temin etme fırsatı verdi.[45]

Bir sebebi, rahiplerin sistematik olarak, ipe dizilmiş sikkelerden genellikle bir seferde binlercesini eriterek devasa bakır, hatta altın kaplama bakır Buda anıtları - ayrıca çan veya müzik çanı gibi nesneler, hatta aynalı salonlar ya da yaldızlı bakır çatı tuğlaları gibi savurganca şeyler- yapmalarıydı. Resmi araştırma komisyonlarına göre sonuç, ekonomik felaket oldu: madenlerin fiyatı uçuşa geçti, madeni para ortadan kayboldu, yerel pazarlar güç kaybetti, çocukları rahip

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olmayan kırsal insanların manastırlara borcu arttıkça arttı.

* * *

Belki şu mantıklı gelebilir: Tüccarların dini olan, daha sonra halk arasında yayılan Çin Budizmi'nin şu yönde gelişecekti: gerçek bir borç teolojisi, hatta mutlak bir kendini kurban etme, her şeyini servetini veya hayatını feda etme uygulaması, sonunda zorunlu olarak kolektif olarak yönetilen finans kapitaline yol açacaktı. Sonucun bu kadar tuhaf, paradokslarla dolu gibi görünmesinin sebebi, yine, değiş tokuş mantığım ebediyet sorularına uygulama çabasıdır.

Kitabın başlarında söz edilen bir görüşü hatırlayın: değiş tokuş, anında nakit ödemeyle yapılan bir işlem değilse, borç yaratır. Borç uzadıkça uzar. Bütün insan ilişkilerini değiş tokuş olarak tahayyül ederseniz, insanlar birbirleriyle ilişkiye devam ettikçe, bu ilişkiler borç ve günahla örülür. Tek çıkar yol borcu ortadan kaldırmaktır, ama o zaman sosyal ilişkiler de yok olur. Bu, nihai amacı "boşluğa" ulaşma, mutlak özgürleşme, bütün insani ve maddi bağlantıları koparma olan Budizm'le oldukça uyumludur, çünkü bütün bunlar sonunda acıya sebep olur. Ancak Mahayana Budistleri için, hiç kimse tek başına mutlak özgürlüğe kavuşamaz; özgürleşme tüm diğer insanlara bağlıdır; dolayısıyla zamanın sonuna kadar, bu konular bir anlamda hep askıda kalacaktır.

Bu arada, değiş tokuş hâkimiyetini sürdürür: "Mutluluk satın alınıyor, günahlar satılıyor, tıpkı ticari işlemlerdeki gibi." Hayırseverlik ve kendini kurban etme bile, saf cömertlik değildir; kişi bodhisattvas'dan "erdem" satın almaktadır.[46] Sonsuz borç kavramı, bu mantık mutlakla, ya da daha iyi bir ifadeyle, değiş tokuş mantığına sonuna kadar karşı koyan anlayışla çarpıştığı zaman ortaya çıkar. Çünkü bunun yaptığı bazı şeyler vardır. Örneğin, önce kişinin annesinden emdiği sütün

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

miktarını tam olarak ölçmek, sonra da bunun geri ödenmesi için tasavvur edilebilecek hiçbir yol olmadığını söylemek gibi tuhaf bir iddiayı açıklayabilir. Değiş tokuş, eşit varlıklar arasındaki ilişki demektir. Öte yandan, anneniz eşit bir varlık değildir. O sizi kendi bedeninden yaratmıştır. İşte bu tam olarak benim, Vedik yazarları tanrılara "borçlar"dan bahsederken bunu söylemek istiyorlar, dediğim şeydir: Tabii gerçekten "evrene karşı borcunuzu" ödeyemezsiniz - çünkü bu şu anlama gelir: (1) siz (2) var olan her şey (siz dahil) bir anlamda eşit varlıklarsınız. Bu açıkça saçmadır. Geri ödemeye en fazla yaklaştığınız nokta, bu gerçeği idrak etmektir. Bu idrak, fedakârlığın gerçek anlamıdır. Rospabe'nin ilk parası gibi, feda etmek de bir borç ödeme yolu değildir, geri ödemenin olabileceği fikrinin imkânsızlığını onaylama yöntemidir:

> Benzer şeyler belli mitoloji geleneklerinde eksik değildir. Ünlü bir Hindu efsanesine göre iki tanrı, Kartikeya ve Ganesha kardeşler, hangisi önce evlenecek diye kavga ederler. Anneleri Parvati bir yarışma teklif eder: kim bütün evreni daha hızlı dolaşıp dönerse, o kazanacaktır. Kartikeya dev bir tavus kuşunun sırtında yola çıkar. Evrenin sınırlarını dolaşıp gelmesi üç yıl sürer. Ganesha zamanı gelinceye kadar bekler, en sonunda yürüyerek annesinin etrafını dolaşır ve şöyle der: "Benim için evren sensin."

Ayrıca, her değiş tokuş sisteminin mutlaka başka bir şey üzerine kurulduğunu öne sürmüştüm, bu şey ise son noktada, en azından kendi toplumsal manifestosuna göre, komünizmdir. Ebedi kabul ettiğimiz, her zaman var olacağını -annemizin sevgisi, gerçek arkadaşlık, sosyallik, insanlık, aidiyet, evrenin varlığı-, hiçbir hesaplamanın gerekli, hatta mümkün olmadığını düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak, almak ve vermek söz konusu olduğunda tamamen farklı prensipler izlenir. Peki, kişi dünyayı bir dizi alışveriş olarak, değiş

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tokuş olarak tahayyül etmeye kalktığında, bu mutlak ve sınırsız olguya ne olur? Genel olarak iki şey. Ya yok sayarız, ya yüceltiriz. (Anneler ve genel olarak bakıcı kadınlar klasik bir örnektir.) Veya her ikisini birden yaparız. Başkalarıyla fiili ilişkilerimizde ebedi olarak kabul ettiğimiz şey, gözden kaybolur ve bir soyutlama, bir mutlak olarak tekrar ortaya çıkar.[47] Budizm'de bu, belli bir anlamda zamanın dışında var olan bodhissattvas'ın tükenmez erdemi olarak ifade edilmiştir. Bu hem Tükenmez Hazineler'in, hem onların pratik temelinin modelidir: insan sonsuz *karmik* borcunu veya ebedi süt borcunu ancak aynı ölçüde sonu gelmez kefaret havuzuna katılarak ödeyebilir, bu havuz ise aynı derecede ebedi olan manastırların somut maddi kaynaklarının temelini teşkil eder - adeta komünizmin pragmatik bir biçimidir, zira bunlar mülkiyeti ve yönetimi ortak olan büyük servet havuzlarıdır: benzer biçimde ebedi olduğu varsayılan büyük insani işbirliği projelerinin merkezi. Ancak aynı zamanda -bu noktada Gernet'in haklı olduğunu düşünüyorum- bu komünizm dönüp dolaşıp kapitalizme çok benzer bir şeyin temeli haline geldi. Bunun sebebi, her şeyin ötesinde, sürekli genişleme ihtiyacıydı. Her şey -hayırseverlik bile- insanları dine çekmek için bir fırsattı; bütün yaşayan varlıkların kurtuluşunu gerçekleştirmek için Dharma'nın büyümesi, sonunda her şeyi ve herkesi kuşatması gerekliydi.

* * *

Ortaçağın belirgin özelliği genel olarak soyutlamaya yöneliştir: gerçek altın ve gümüşün yolculuğu büyük ölçüde kiliselerde, manastırlarda ve tapınaklarda sona erdi, para yeniden sanal hale geldi, aynı zamanda her yerde, bu sürece kurallar koymayı, özellikle de borçlular için belli koruma önlemleri oluşturmayı amaçlayan kapsayıcı ahlaki kurumlar oluşturmak yönünde bir eğilim var oldu.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Çin, Eksen Çağı imparatorluklarının devam etmeyi başardıkları tek yer olması açısından sıradışıydı - başlangıçta zorlanarak olsa bile. Çin hükümetleri uzun süre çoğu yerde madeni paraları tedavülde tutmayı başardı. Bu, sadece bronzdan yapılmış birim değeri küçük madeni paralara ağırlık verdikleri için kolay oldu. Bu bile kesinlikle bu büyük gayret gerektirdi.

Hep olduğu gibi, gündelik ekonomik alışverişlerin nasıl yapıldığı hakkında fazla bir şey bilmiyoruz, ama bildiklerimizden çıkardığımıza göre, küçük ölçekli işlemlerde madeni para en fazla yabancılarla yapılan alışverişlerde kullanılıyordu. Bunun dışında, yerel dükkan sahipleri ve tüccarlar veresiye satış yapıyordu. Hesapların çoğu, şaşırtıcı ölçüde İngiltere'de kullanılanlara benzeyen çetele çubukları kullanılarak tutuluyordu, tek farkı fındık ağacı yerine çentikli bambudan bölünmüş bir parça kullanılmasıydı. Burada da, alacaklı bir yarısını alıyor, diğer yarısı borçluda kalıyordu; ödeme zamanında bunlar birleştiriliyor ve genellikle borcun iptal edildiğinin işareti olarak, daha sonra kırılıyordu.[48] Bunların ne kadarı başkalarına devredilebiliyordu? Gerçekte bilmiyoruz. Bildiklerimizin çoğu daha çok başka bir şey hakkında yazılmış metinlerde rastlanan referanslar: Anektodlar, fıkralar, şiirsel göndermeler. Muhtemelen Han Hanedanı zamanında yazılmış olan Taoist bilgeliğin büyük derlemesi Leizi'de bunlardan birini görüyoruz:

> Bir zamanlar Sung'lardan bir adam sokakta dolaşırken birinin kaybettiği yarım çetele buldu. Çeteleyi evine götürdü ve sakladı, gizlice kırık uçtaki çentikleri saydı. Bir komşusuna şöyle dedi: "çok yakında zengin olacağım."[49]

Tıpkı bir anahtar bulan ve "bunun açtığı kilidi bulur bulmaz…" diye düşünen adam gibi. Ayyaş bir emniyet görevlisi olan ve sonradan Han Hanedanı'nı kuran Liu Bang hakkında da başka bir hikâye anlatılır: Bu adam bütün gece süren içki âlemlerine dadanır, borçları

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

arttıkça artar. Günün birinde bir meyhanede sarhoş olup kendinden geçmiş bir durumdayken, meyhaneci onun başının üstünde dolaşan bir ejderha görür -geleceğinin parlak olacağına dair kesin bir işaret- ve o anda "çeteleyi kırar", yani birikmiş içki borçlarını affeder.[51]

Çeteleler sadece kredi için kullanılmıyordu, ayrıca bir tür kontrattı - bu yüzden eski kâğıt kontradar ikiye bölünür ve tarafların her birine bir parçası verilirdi.[52] Kâğıt kontradar söz konusu olduğunda, alacaklının elindeki parçanın bir *IOU* işlevi görmesi, dolayısıyla devredilebilmesi yönünde belirli bir eğilim vardı. Örneğin MS 806 yılında, tam Çin Budizmi'nin zirve yaptığı, tüccarların ülkenin güneyinin uzak noktalarından aldıkları çayı uzun mesafelere taşıdıkları, memurların ödenen vergileri başkente götürdükleri zamanlarda, külçelerin uzun mesafelere taşınmasının tehlikelerini düşünerek paralarını başkentteki bankerlere emanet etmeye başladılar ve bir senet sistemi icat ettiler. Buna "uçan para" deniyordu, bunlar da çeteleler gibi ikiye bölünüyordu ve vilayetlerdeki şubelerinde nakde çevrilebiliyordu. Kısa zamanda elden ele geçmeye ve bir tür para işlevi görmeye başladı. Hükümet başlangıçta bunların kullanımını yasaklamaya çalıştı, bir veya iki yıl sonra -bu Çin'de bilinen bir örnek haline gelmişti- bastıramayacaklarını anladıklarında, yöntem değiştirdiler ve bu belgeleri kendileri düzenlemek üzere yetkili bürolar kurdular.[53]

Song Hanedanı'nın erken dönemlerinde (MS 960-1279) Çinin her yerinde yerel bankacılık kuruluşları işlemleri benzer faaliyetler yürütüyordu, emanette tutmak üzere nakit ve külçe kabul ediyor ve para yatıranlara makbuzlarını senet olarak kullanmaları, tuz ve çay karşılığında hükümet kuponu almaları için izin veriyorlardı. Bu senetlerin çoğu fiilen para gibi tedavüle giriyordu.[54] Hükümet, her zamanki gibi, önce bu uygulamayı yasaklamaya, sonra kontrol altına almaya çalıştı (Önde gelen on altı tüccara tekel hakkı vererek) en

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sonunda hükümete ait bir tekel kurdu -1023'te kurulan Tedavül Bürosu- çok geçmeden, yeni icat edilen matbaanın yardımıyla birçok şehirde binlerce işçi çalıştıran ve tam anlamıyla milyonlarca senet üreten fabrikaları faaliyete geçirdi.[55]

Başlangıçta, bu kâğıt paranın sınırlı bir süre dahilinde tedavülde kalması amaçlanıyordu (senetlerin süresi iki yıl sonunda bitiyordu, bu daha sonra üç yıl, daha sonra yedi yıl oldu) ve külçeye çevrilebiliyordu. Zamanla, özellikle Song'lar giderek artan askeri baskıya maruz kalınca, madeni para karşılığı az olan veya hiç olmayan paraları basma dürtüsü ağırlık kazandı, Çin hükümetleri vergi ödemelerinde kendi kâğıt parasını kabul etmekte pek istekli olmamaya başladı. Bunu senetlerin Çin'in dışında değersiz olmasını ilave edersek, sistemin iyi kötü işlemesi bile epeyce şaşırtıcıdır. Kuşkusuz enflasyon sürekli bir problemdi, paranın piyasadan toplatılması ve yeniden basılması gerekiyordu. Bazen bütün sistem çöküyordu, ama bu durumda insanlar kendi yöntemlerine başvuruyorlardı: "kişilerce düzenlenen çay çekleri, erişte çekleri, bambu çeteleleri, şarap çeteleleri vs."[56] Bunlara rağmen Çin'i 1271'den 1368'e kadar yöneten Moğollar, sistemi korumayı tercih ettiler ve sistem ancak on yedinci yüzyılda terk edildi.

Bunu belirtmek şu yüzden gerekli, geleneksel düşünce Çin'in kâğıt para deneyimini bir başarısızlık örneği olarak gösterir, hatta Metalistlere göre, sadece devlet gücüne dayanan, "Madeni karşılığı olmayan paranın [*fiat money*] eninde sonunda mutlaka çökeceğinin kanıtıdır.[57] Özellikle bunun hiç anlamı yoktur, çünkü kâğıt paranın kullanımda olduğu yüzyıllar genellikle Çin tarihinin ekonomik açıdan en dinamik olduğu dönem kabul edilir. ABD hükümeti MS 2400 yılında merkez bankası banknotlarını kullanımdan kaldırmak zorunda kalırsa, herhalde hiç kimse çıkıp da bizatihi bu fikrin, özü itibariyle işlemez olduğunun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kanıtlandığını öne sürmeyecektir. Bununla birlikte, burada vurgulamak istediğim asıl mesele "itibari para" gibi terimlerin, ne kadar yaygın olsalar da, aldatıcı olduğudur. Kâğıt paranın gelmiş geçmiş hemen hemen bütün formları, başlangıçta kesinlikle hükümetler tarafından yaratılmış değildir; sadece günlük ekonomik işlemlerden doğan kredi enstrümanlarının kullanılmasının onaylanmasından ve yaygınlaşmasından ibarettir. Kâğıt para ortaçağda sadece Çin'de geliştiyse, bunun sebebi sadece Çin'deki hükümetin büyük ve yeterince güçlü olması değildir, aynı zamanda tüccar sınıfından yeterince kuşku duyan ve bu işlemleri kendi yürütmesi gerektiğini düşünen bir hükümet olmasıdır.

Yakındoğu
İslamiyet (Kredi Olarak Sermaye)

> *Hükümdarlar Allah'ın emrine tâbidir; onları yükselten ve düşüren odur,*
>
> Hz. Muhammed'e atfedilir.
>
> *Her ortağın kârı, girişimdeki kendi fayına orantılı olmalıdır.*
>
> İslami hukuk kuralı

Ortaçağın büyük bir kısmında dünya ekonomisinin sinirsel merkezi ve en önemli finansal buluşların kaynağı ne Çin, ne Hindistan'dır, Batı'dır; bu da, dünyanın geri kalanın bakışına göre, İslam dünyası demektir. Bu dönemde gerilemekte olan Bizans İmparatorluğunda ve Avrupa'nın ücra ve yarı barbar prensliklerinde yaşayan Hıristiyanlık, oldukça önemsizdi.

Batı Avrupa'da yaşayan insanlar uzun süredir İslamiyet'i tam anlamıyla "Doğu"nun tanımı olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

düşünme alışkanlığında oldukları için, başka büyük bir geleneğin bakış açısından Hıristiyanlık ve İslamiyet arasındaki farkın neredeyse ihmal edilebilir olduğunu unutmak kolaydır. Örneğin Bağdat'taki Aristotelesçilerle Basra'daki yeni-Pithagorasçılar, veya Persli Yeni Platoncular arasındaki tartışmaları keşfetmek için elimize ortaçağ İslam felsefesi hakkında bir kitap almamız yeterlidir - esas olarak düşünürlerin yaptığı şey hep aynıydı: İbrahim ve Musa peygamberlerle başlayan, vahye dayanan dini geleneklerle Yunan felsefesinin kategorilerini bağdaştırmaya çalışmak, bunu da merkantilist kapitalizm, evrenselci din misyonerliği, bilimsel rasyonalizm, romantik aşkın şiirsel övgüsü ve dönem dönem Doğunun mistik bilgeliğiyle büyülenme gibi geniş bir çerçeve içinde yapmak.

Dünya tarihi perspektifinden bakıldığında, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'i, insanlık tarihinin büyük bir kısmında, merkezi Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'de yer alan, Avrupa'dan Yunanistan'a kadar, Afrika'dan, Mısır'a kadar uzanan, zaman zaman Akdeniz boyunca daha batıya veya Nil'in aşağılarına kadar yayılan, aynı büyük Batı entelektüel geleneğinin üç farklı tezahürü olarak görmek, belki daha mantıklı olur. Ekonomik açıdan, Avrupa'nın büyük bir kısmı yüksek ortaçağa kadar Afrika'nın büyük bir kısmıyla tamamen aynı durumdaydı: en iyi ihtimalle, büyük ölçüde geniş çaplı dünya ekonomisine eklemlenmiş, köle, hammadde ve arada sırada egzotik ürünler (kehribar, fildişi…) ihracatçısı ve mamul ürünler (Çin ipeği ve porseleni, Hindistan patiskası, Arap çeliği) ithalatçısı olarak. Karşılaştırmalı ekonomik kalkınma hakkında bir fikir edinmek için (örnekler geniş bir zaman aralığına yayılmış olsa da) aşağıdaki tabloyu inceleyebilirsiniz.[58]

Nüfus ve Vergi Geliri, MÖ 350 - MS 1200

	Nüfus	Gelir	Kişi başına

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

			gelir
	Milyon	*Gümüş (ton)*	*Gümüş (gram)*
Pers ülkesi, yaklaşık MÖ 350	17	697	41
Mısır, yaklaşık MÖ 200	7	384	55
Roma, yaklaşık MS 1	50	825	17
Roma, yaklaşık MS 150	50	1,050	21
Bizans, yaklaşık M.S 850	10	150	15
Abbasiler, yaklaşık MS 850	26	1,260	48
T'ang yaklaşık MS 850	50	2,145	43
Fransa MS 1221	8.5	20.3	2.4
İngiltere MS 1203	2.5	11.5	4.6

Dahası, ortaçağın büyük bir kısmında, İslamiyet sadece Batı medeniyetinin çekirdeği olmakla kalmadı, aynı zamanda dışarı uzanan ucu oldu, Hindistan'a kadar ilerledi, Afrika'ya ve Avrupa'ya yayıldı, Hint Okyanusu'nun ötesine misyonerler gönderdi, insanların dinini değiştirdi.

İslamiyet'in hukuk, hükümet ve ekonomi konularındaki hâkim yaklaşımı, Çin'de geçerli olan yaklaşımın tam tersiydi. Konfuçyüsçüler katı kanun hükümleriyle yönetmeye kuşkuyla yaklaşıyorlardı, daha çok olgun bir bilgenin içsel adalet duygusuna güvenmeyi tercih ediyorlardı - bu bilgenin aynı zaman da bir hükümet görevlisi olduğu varsayılıyordu. Öte yandan ortaçağdaki İslamiyet, peygambere dayanan dini bir kurum olarak görülen hukuku coşkuyla kucakladı, oysa hükümete, çoğunlukla talihsiz bir zorunluluk, gerçek bir müminin uzak durmayı tercih etmesi gereken bir kurum gözüyle bakma eğilimindeydi.[59]

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bu kısmen, Islami hükümetin kendine özgü niteliğinden dolayı idi. Hz. Muhammed'in MS 632 yılında ölmesinden sonra Sasani İmparatorluğu'nu fetheden ve Abbasi Halifeliği ni kuran Arap askeri liderleri, kendilerini daima çöl insanları olarak gördüler ve hiçbir zaman tam olarak iktidara geçtikleri kentsel medeniyetlerin bir parçası gibi hissetmediler. İki taraf da bu rahatsızlığı asla aşamadı. Kitlelerin fatihlerin dinine dönmesi yüzyıllar sürdü, o zaman bile asla kendilerini hükmedenlerle özdeşleşmiş gibi hissetmediler. Hükümet askeri bir güç olarak görülürdü - gerekli, belki inancın koruyucusu, ama esas olarak toplumun dışında bir güç olarak.

Bunun bir sebebi, tüccarlarla sıradan halkın onlara karşı alışılmamış bir ittifak kurmasıydı. Halife Al-Mamun'un MS 832 yılında teokrasi kurmaya yönelik başarısız girişiminden sonra, hükümet din meselesinden elini çekti. Çeşitli Islami hukuk okulları, serbestçe kendi eğitim kuramlarını oluşturabiliyor ve kendi bağımsız dini adalet sistemlerini sürdürebiliyordu. En kritik nokta şudur: bu yıllarda Mezopotamya, Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika'da imparatorluğun nüfusunun büyük kısmını İslam dinine döndürmekte başrolü, hukuk âlimleri, *ulema* oynamıştır. Ama onlar da -loncalarda, sivil derneklerde, ticari birliklerde ve dini cemiyetlerde görev yapan yaşlılar gibi- hükümeti, ordularıyla ve bütün şatafatıyla birlikte kendilerinden uzakta tutmak için ellerinden geleni yaptılar.[61] Şöyle bir atasözü vardır, "En iyi hükümdarlar, din hocalarını ziyaret edenlerdir, en kötü din hocaları da hükümdarların ziyaretlerini kabul edenlerdir."[62] Ortaçağa ait bir Türk hikâyesi, aynı konuyu daha açık seçik ortaya koyar:

> Padişah Nasrettin Hocayı saraya çağırır.
>
> "Söyle bakalım" der padişah, "sen bir sufisin, bir filozofsun, sıradışı bir anlayışa sahip bir adamsın. Ben değer meselesiyle ilgilenmeye başladım. İlginç bir felsefi mesele. Bir kişinin veya bir nesnenin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gerçek değeri nasıl tespit edilir? Beni ele alalım. Senden benim değerimi tahmin etmeni istesem, ne dersin?

"Eh" der Nasreddin Hoca, "iki yüz dinar diyebilirim."

Padişah çok şaşırır. "Nasıl?! Ama sadece belimdeki kemer iki yüz dinar eder!"

"Biliyorum" der Nasreddin Hoca. "Zaten ben de kemerin değerini hesaplamıştım."

Bu kopuşun çok derin ekonomik etkileri vardır. Halife ve daha sonraki Müslüman imparatorları birçok yönden eski Eksen Çağı imparatorları gibi davranabiliyorlardı -profesyonel ordular kurmak, fetihler yapmak, esir almak, ganimetleri eriterek basılan madeni paraları askerlere ve memurlara dağıtmak, bu madeni paraların vergi olarak geri ödenmesini talep etmek- ama aynı zamanda, sıradan insanların hayatları üzerinde aynı derecede etkili olamıyorlardı.

Örneğin, yayılma savaşları sırasında, saraylardan, tapınaklardan ve manastırlardan çok büyük miktarlarda altın ve gümüş yağmalandı, madeni para haline getirildi, böylece halifeler, hatırı saydır ölçüde saf altın dinarlar ve gümüş dirhemler bastılar - yani, itimadi değeri olmadığı gibi, her madeni paranın değeri, ağırlığı aynı olan değerli madene eşitti.[63] Sonuç olarak, askeri birliklerine çok yüksek meblağlar ödeyebiliyorlardı. Örneğin, halifenin ordusundaki bir asker, bir zamanlar Romalı lejyonerlerin aldığı ücretin neredeyse dört katını alıyordu.[64] Burada belki de, bir tür -ama bir çeşit hayali âlemde var olan- "ordu-para-kölelik" kompleksinden bahsedebiliriz. Yayılma savaşları ve Avrupa ve Afrika ile yapılan ticaret oldukça istikrarlı bir köle akışı sağlıyordu, ama antik dünyadan önemli ölçüde farklı biçimde, bunların pek azı sonunda çiftliklerde veya atölyelerde çalıştırılıyordu. Çoğu sonunda zenginlerin evlerini süslüyor veya zamanla giderek artan ölçüde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

asker oluyordu. Abbasi hanedanı devam ettikçe (MS 750-1258), imparatorluk askeri güç olarak neredeyse tamamen, Türk steplerinde yakalanan veya satın alınan, çok iyi askeri eğitim gören kölelere bel bağlar hale geldi. Köleleri asker olarak kullanma politikası, Babürler dahil olmak üzere daha sonraki bütün İslam devletleri tarafından sürdürülürdü, zirve noktasına ise on üçüncü yüzyılda ünlü Memluk Sultanlığıyla ulaştı ki tarihte bunun benzeri görülmemişti.[65] Bunlar, yani köleler, çoğu zaman ve çoğu yerde, açıkça belli sebeplerden ötürü silahlara yaklaşmasına izin verilebilecek son insanlar olmuştur. Burada ise bu sistematikti. Ama tuhaf bir şekilde, son derece mantıklı bir yaklaşımdı bu: Eğer köleler, tanım gereği toplumdan koparılmış insanlarsa, toplum ile ortaçağ Islami devleti arasında yaratılan duvarın mantıklı sonucuydu bu.[66]

Din âlimleri görüldüğü kadarıyla duvara destek vermek için ellerinden gelen her şeyi yapmıştı. Köle askerler çözümünün sebeplerinden biri, müminleri orduda hizmet etmekten soğutmaktı (çünkü bu din kardeşleriyle savaşmak anlamına gelebilirdi). Oluşturdukları hukuk sistemi aynı zamanda Müslümanların -hatta Halifenin Hıristiyan veya Yahudi tebaasının- köle durumuna düşürülmesini fiilen imkânsız hale getirmişti. Bu noktada El Vahid büyük ölçüde haklı gibi görünüyor. Islami hukuk daha önceki, Eksen Çağı toplumlarının en kötü şöhretli suiistimallerini hedef aldı. Adam kaçırmak, adli cezalar, borç ve çocukların satılması yoluyla kölelik, hatta kişinin gönüllü olarak kendini satması - bütün bunlar yasaklandı veya uygulanamaz hale getirildi. Benzer biçimde, yazılı tarihin başlangıcından beri zavallı ortaçağ çiftçilerinin ve ailelerinin korkulu rüyası olan diğer borç köleliği biçimleri de. Son olarak, İslamiyet, ne amaçla olursa olsun, paranın veya herhangi bir malın faiz karşılığı ödünç verilmesi için yapılan düzenleme olarak tanımladığı faizciliği yasakladı.[68]

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bir anlamda, Islami mahkemelerin kurulması, binlerce yıl önce başlamış olan ataerkil baş kaldırının, ister gerçek ister hayali olsun, çöllerin veya steplerin değer sisteminin nihai zaferi olarak görülebilir, hatta müminlerin, gerçek göçebelerin ağır silahlarla donanmış torunlarını ordugâhlarından ve saraylarından çıkartmamak için ellerinden geleni yapması olarak görülebilir. Bu, sınıf ittifakları alanında köklü bir değişimi mümkün kıldı. Ortadoğu'nun büyük kentsel medeniyetleri her zaman yöneticilerle tüccarların fiili ittifakının hâkimiyeti altında olmuştur, bu iki sınıf nüfusun geri kalanını ya borç kölesi haline getirmiş veya sürekli bu tehdit altında bulundurmuştur. İslamiyet'in benimsenmesiyle birlikte, çok uzun süre sıradan çiftçilerin ve şehir halkının gözünde baş düşman olan ticari sınıflar taraf değiştirmeyi kabul etti, en çok nefret edilen uygulamalarını terk ettiler, artık kendisini devlete karşı olarak tanımlayan toplumun önde gelenleri oldular.

Bunun gerçekleşmesi, İslamiyet'in başından beri ticarete karşı olumlu bakması sayesinde oldu. Hz. Muhammed, yetişkin hayatına tüccar olarak başladı; İslam düşünürlerinin hiçbiri, dürüst biçimde kâr etmek için uğraşmanın özü itibariyle ahlaka aykırı olduğu veya inanca zarar verdiği görüşünde olmadı. Faizin yasaklanması da -genelde titizlikle uygulanmıştır, hatta ticari kredilerde bile- hiçbir şekilde ticaretin büyümesini, hatta karmaşık kredi enstrümanlarının gelişmesini yavaşlatmamıştır.[69] Tam aksine, Halifeliğin ilk yüzyıllarında her ikisi de hızla gelişip olgunlaşmıştır.

Kâr etmek yine de mümkündü, çünkü İslam hukukçuları, bankerlerin ve tüccarların kredi hizmeti vermesini teşvik etmek için belli bir hizmet ücreti ve başka ücretler alınmasına izin vermeye dikkat ediyordu - örneğin, veresiye satın alınan malların fiyatının peşin ödemeyle alınanlara göre biraz daha yüksek olmasına izin veriliyordu.[70] Buna rağmen bu teşvikler

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bankacılığın tam zamanlı bir meslek haline gelmesi için hiçbir zaman yeterli olmadı: bunun yerine, yeterince büyük ölçekli bir faaliyet yürüten hemen hemen her tüccardan, bankacılık işini, para kazanmasını sağlayan başka bir faaliyetle birleştirerek sürdürmesi bekleniyordu. Sonuç olarak kredi enstrümanları ticaret yapmak için o kadar gerekli hale geldi ki, önde gelen kişilerin hemen hemen hepsi, servetini mevduat olarak yatırıyor, gündelik alışverişlerini ise sikke sayarak değil, hokka ve kâğıt kullanarak yapıyordu. Senetler, *sakk,* yani "çek" veya *ruq'a,* yani "not" olarak adlandırılıyordu. Çekler karşılıksız çıkabiliyordu. Çeşitli Arap edebiyat kaynaklarını araştıran bir Alman tarihçi, şunları anlatıyor:

> 900'lü yıllarda, önemli bir adam bir şaire bu şekilde ödeme yaptı, ama banker çeki ödemeyi reddetti, hayal kırıldığına uğrayan şair bir şiir kaleme aldı ki şiirin etkisinde kalan banker bir milyon ödemeyi seve seve kabul etsin. Aynı şair ve şarkıcının hamilerinden biri (936), bir konser sırasında onun adına, bir bankere hitaben beş yüz dinarlık bir çek yazdı. Ödeme sırasında banker şaire, her dinar için bir dirhem, yani yaklaşık yüzde on kesinti yapmanın gelenek olduğunu çıtlattı. Ama eğer şair öğleden sonrasını ve akşamı onunla geçirmeyi kabul ederse, hiçbir kesinti yapmayacaktır…
>
> Yaklaşık 1000 yıllarında, banker artık Basra için vazgeçilmez hale geldi: her tüccarın bankerde hesabı vardı ve pazardaki bankasına sadece çekle ödeme yapıyordu.. .[71]

Çekler ciro edilebiliyor ve devredilebiliyordu, kredi mektupları *(suftaja)* Hint Okyanusunu aşıyor veya Sahra'ya kadar gidiyordu. Fiilen kâğıt paraya dönüşmüyorlarsa, bunun sebebi devletten tamamen bağımsız olmalarıydı (örneğin, vergi ödemekte kullanılamıyorlardı), değerleri tamamen güvene ve itibara dayanıyordu.[71] Islami mahkemelere

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

başvurulması tamamen isteğe bağlıydı, tüccar loncaları veya sivil kuruluşlar aracılığıyla çözüme varılabiliyordu. Bu bağlamda ünlü bir şairin karşılıksız çıkan bir çek için sizinle dalga geçmesi, muhtemelen en büyük talihsizlikti.

Finansman söz konusu olduğunda, faizli yatırım yerine tercih edilen yaklaşım ortaklıktı, bu durumda (genellikle) taraflardan biri sermaye koyuyor, diğeri girişimi yürütüyordu. Yatırımcı sabit bir getiri yerine, kârdan pay alıyordu. İşçilik düzenlemeleri bile genellikle kâr paylaşımı esasında yapılıyordu.[74] Bütün bu işlerde itibar çok önemliydi - hatta, erken ticaret hukukundaki heyecanlı tartışmalardan biri, itibarın (toprak, işçilik, para ve diğer kaynaklar gibi) kendi başına bir tür sermaye olarak kabul edilip edilemeyeceği hakkında idi. Tüccarların hiç sermayeleri olmaksızın, sadece itibar sahibi olmak sayesinde ortaklıklar kurduğu oluyordu. Buna, "itibar ortaklığı" adı veriliyordu. Bir hukuk âlimi şöyle açıklıyor:

> Kredi ortaklığı, aynı zamanda "meteliksizler ortaklığı" (sharika almafalis) diye adlandırılır. İki kişi bir araya gelip sermayesiz bir ortaklık kurar, veresiye mal satın alır, sonra satarlar. Buna itibar ortaklığı adı verilir, çünkü sermayeleri statülerinden ve itibardan ibarettir; veresiye alışveriş sadece halk arasında iyi isim sahibi olanlarla yapılırdı.[75]

Bazı hukukçular, başlangıçta maddi bir sermayeye dayanmadığı gerekçesiyle, bu tür bir kontratın yasal olarak bağlayıcı kabul edilmesi fikrine itiraz ettiler; diğerleri, ortakların kârı adil biçimde paylaşmaları şartıyla meşru kabul ettiler - çünkü itibar nicelleştirilemezdi. Burada dikkat çekici nokta şudur: büyük ölçüde devletin yaptırım mekanizması olmaksızın işleyen bir kredi ekonomisinde (sahtekârlık yapanı tutuklayacak polis, borçlunun mal varlığına el koyacak icra memuru yoktur), bir senedin değeri büyük ölçüde imzalayanın iyi isminden ibarettir. Pierre

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bourdieu'nun daha sonra çağdaş Cezayir'in güven ekonomisini tanımlarken belirttiği gibi: Şerefi paraya çevirmek mümkündür, parayı şerefe çevirmek neredeyse imkânsızdır.[76]

Bu güven ağları, İslamiyet'in ortaçağda dünya ticaretinin en önemli kanalı olan, Orta Asya ve Sahra'da, özellikle de Hint Okyanusu ötesindeki kervan yolları boyunca yayılmasından büyük ölçüde sorumludur. Ortaçağ boyunca, Hint Okyanusu fiilen bir Müslüman gölü haline geldi. Göründüğü kadarıyla Müslüman tüccarlar kralların ve ordularının kavgalarını karada sürdürmeleri gerektiği prensibinin yerleşmesinde önemli bir rol oynamış, denizler barışçı ticarete bırakılmıştır. Aynı zamanda İslamiyet Aden'den Molük Adalarına kadar her yerde ticaret piyasasında yer edinmişti, çünkü İslami mahkemeler bu limanları çekici hale getiren işlevleri yapmaya son derece uygundu: kontrat yapılması, borçların tahsil edilmesi, kredi mektuplarının paraya çevrilmesi veya transfer edilmesini sağlayacak bir bankacılık sektörünün yaratılması için imkânlar sağlıyordu.[77] Endonezya baharat adalarının giriş kapısı olan büyük Malay antreposu Malakka'da tüccarlar arasında efsanevi düzeyde bir güven ortamı yaratılmıştı. Şehirde Swahili, Arap, Mısır, Etiyopya ve Ermeni mahalleleri vardı, ayrıca Hindistan, Çin ve Güneydoğu Asya'nın çeşitli bölgelerinden gelen tüccarların mahalleleri de vardı. Bununla birlikte buradaki tüccarların yaptırım gücüne sahip kontratlardan kaçındığı, ticari işlemlerini "el sıkışarak ve cennete bir göz atarak" imzalamayı tercih ettikleri anlatılır.[78]

Müslüman toplumlarda tüccar sadece saygıdeğer bir figür haline gelmekle kalmadı, ayrıca bir tür erdem örneği oldu: Bir tür savaşçı; uzak diyarlarda maceralara girişebilen şerefli bir adama benzeyen, ondan farklı olarak bunu hiç kimseye zarar vermeden yapabilen kişi. Fransız tarihçi Maurice Lombard böyle birinin çarpıcı,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

belki biraz idealize edilmiş resmini çiziyor: "Görkemli malikânesinde, etrafında köleleri ve dalkavukları, kitap, seyahat yadigârları, nadide süsler arasında", etrafında defterleri, yazışmaları ve kredi mektupları; çift-kayıtlı defter tutma, gizli kodlar ve şifreler gibi konularda üstat, fakirlere zekât veren, ibadethaneleri destekleyen, belki kendini şiir yazmaya adamış, aynı zamanda ailesine ve ortaklarına başvurarak genel kredibilitesini büyük sermaye rezervlerine dönüştürme gücüne sahip bir kişi."[79] Lombard'ın çizdiği resim bir ölçüde *Binbir Gece*'deki Simbat tanımına benziyor: Simbat gençliğini uzak ülkelerde tehlikeli ticaret maceraları yaşayarak geçirmiş, sonunda emekli olmuş, hayal edemeyeceği kadar zengin olmuş, hayatının geri kalanını, bahçelerde danseden kızların arasında, maceralarını anlatarak geçirmiştir. Burada bir an durup, efendisinin çağrısıyla ilk kez onu görmeye giden, kendi halinde bir hamalın gözünden bakalım (onun adı da Simbat):

> Çok güzel, pırıl pırıl, ihtişamlı bir konaktı ve sonunda o gelip o kendisini büyük bir oturma odasına götürdü, orada masalarda oturan asilleri ve büyük beyleri gördü; masalar her tür çiçek ve tatlı kokulu otlarla süslenmişti, ayrıca bol bol yiyecek, taze ve kurutulmuş meyveler, şekerlemeler ve en seçkin mahsullerden yapılmış şaraplarla doluydu. Ayrıca müzik ve şenlik aletleri, oynayan ve şarkı söyleyen güzel köle kızlar vardı. Konukların hepsi seviyelerine göre sıralanmıştı, en yüksek yerde yıllar içinde sakalları ağarmış, saygıdeğer ve asil havalı bir adam oturuyordu, boylu posluydu, hoş bir hali vardı, nazik tavırlıydı, ağırbaşlı, vakar ve ihtişamla doluydu. Gördüğü şeyler karşısında şaşkına dönen hamal Simbat kendi kendine şöyle dedi: "Aman Allahım, bu ya bir kralın sarayı ya da cennetten bir parça!"[80]

Bu alıntıyı yapmaya değer, çünkü hem belli bir ideali, mükemmel bir hayat resmini temsil ediyor, hem

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

de Hıristiyanlıkta gerçek bir karşılığı yok. Böyle bir imgenin, diyelim ki ortaçağ Fransız romansında görülmesi tahayyül bile edilemez.

Tüccarların böyle yüceltilmesi, ancak dünyanın ilk popüler serbest piyasa ideolojisi diye adlandırılabilecek şeyle eşleştirilebilir. Doğru, insan idealler ile gerçekliği birbirine karıştırmamaya dikkat etmelidir. Piyasalar hiçbir zaman hükümetlerden tamamen bağımsız olmamıştır. Islami rejimler piyasaların gelişmesini teşvik etmek amacıyla vergi politikasını yönlendirmek için bilinen bütün stratejileri kullanmışlardır, ayrıca dönem dönem ticaret hukukuna müdahale etmeyi denemişlerdir.[81] Ama halk arasında bunu yapmamaları gerektiği yönünde çok güçlü bir hassasiyet vardı. Antik zamanların borç ve kölelik belalarından kurtulduktan sonra, yerel pazarlar çoğunlukla bir ahlaki tehlike yeri olmaktan çıkarak tam tersi haline geldiler: İnsan özgürlüğünün ve komünsel dayanışmanın en yüksek ifadesi ve dolayısıyla devletin zorla müdahale etmesine karşı azimle korunması gereken bir şey. Fiyat sabitlemesini çağrıştıran her şeye karşı özel bir husumet vardı. Çok tekrarlanan bir hikâye vardır, Peygamberin kendisi, Medine şehrinde bir kıtlık yaşandığı sırada tüccarları fiyatları düşürmeleri için zorlamayı, böyle bir şeyin kutsallığa saygısızlık olacağı gerekçesiyle reddetmiştir, çünkü serbest piyasada "Fiyatlar Allah'ın emrine tâbidir."[82] Birçok hukukçu Hz. Muhammed'in bu kararını piyasa mekanizmasına yapılacak her hükümet müdahalesinin aynı derecede kutsallığa saygısızlık kabul edilmesi gerektiği şeklinde yorumlamıştır, çünkü piyasalar Allah tarafından kendi kendilerini düzenlemek üzere yaratılmıştır.[83]

Bütün bunlar Adam Smith'in "görünmeyen el"i (aynı zamanda Tanrının eliydi) çarpıcı bir benzerlik gösterse bile, birbirine tam denk gelmeyebilir. Aslında, Smith'in kullandığı birçok örneğin kökleri, ortaçağda Pers ülkesinde yazılan ekonomik risaleye uzanıyor gibidir. ..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Orneğin değiş tokuşun insan mantığının ve konuşmasının doğal sonucu olduğu şeklindeki argümanı, daha önce Gazali'de (MS 1058 - 1111) ve Tusi'de (MS 1201-1274) görülüyor; üstelik her ikisi de aynı örneği kullanıyor: hiç kimse iki köpeğin kemik değiş tokuşu yaptığını görmemiştir.[84] Daha da çarpıcı olanı, Smith'in işbölümüne ilişkin en ünlü örneği: bir tek çivinin imal edilmesi için on sekiz farklı işlemin yapıldığı çivi fabrikası örneği, daha önce Gazalinin *İhya* adlı eserinde yer almıştı, yazar bu eserde bir tek iğnenin imal edilmesi için yirmi beş farklı işlem yapılan iğne fabrikasını anlatmıştı.[85]

Bununla birlikte, benzerlikler kadar farklılıklar da önemdir. İşte ders alınacak bir örnek: Smith gibi Tusi de ekonomi tezine işbölümü tartışması ile başlıyor; ama Smith için işbölümü aslında bireysel avantaj peşinde koşan bizlerin "takas ve değiş tokuşa karşı olan doğal eğilimi'nin sonucu iken, Tusi için bu, karşılıklı yardımın uzantısıydı:

> Diyelim ki her kişi kendi yiyeceğini, giyeceğini, barınacak yerini ve silahını kendi eliyle sağlamak için uğraşmak zorunda kalsaydı, önce marangozun aletlerini ve demircinin mesleğini edinmesi gerekiyordu, sonra ekmek ve biçmek, öğütmek ve hamur yoğurmak, eğirmek ve dokumak için gereken araç ve gereçleri hazırlaması gerekiyordu… Tabii bunların hiçbirini gerektiği gibi yapamayacaktı. Ama insanlar birbirlerine yardım ettiğinde, her biri kendi kapasitesini aşan bu önemli görevlerden birini yaptığında, alışverişlerde başkalarının emeğinin karşılığını vererek adalet kurallarına riayet ettiğinde, herkes geçim yolunu bulur, insanlar neslini devam ettirir, türlerin hayatta kalması sağlanır.[86]

Sonuç olarak, diyor, Tanrı hepimize farklı yetenekler, arzular ve eğilimler vermiş. Piyasa, bu genel karşılıklı yardım prensibinin, yeteneklerin (arz) ve ihtiyaçların (talep) eşleşmesi prensibinin sadece bir tezahürüdür - ya

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

da benim eski terimlerime tercüme edersek, bu, her toplumun eninde sonunda kavuşacağı bir tür alt-sınır komünizmi üzerine kurulmakla kalmayıp bizzat bunun uzantısıdır.

Bütün bunlar Tusi'nin herhangi bir anlamda radikal bir eşitlikçi olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersi. Israrla, "eğer insanlar eşit olsaydı" diyor, "hepsi mahvolurdu." Nasıl çiftçiler ile marangozlar arasında fark olması bizim için gerekliyse, diyor, zenginler ile fakirler arasında da fark olması gereklidir. Buna rağmen, piyasanın rekabetten ziyade işbirliğiyle ilişkili olduğu şeklindeki başlangıç ilkesinden hareket ettiğinizde -gerçi Müslüman ekonomi düşünürleri piyasada rekabete ihtiyaç kabul etmişlerdir ama hiçbir zaman rekabeti piyasanın özü olarak görmemişlerdir[87]- ahlaki çıkarımları çok farklı olur. Nasreddin Hoca'nın bıldırcın yumurtaları hikâyesi bir şaka olabilir, ama Müslüman ahlakçılar genellikle tüccarlara zenginler ile sıkı pazarlık etmelerini, böylece daha talihsiz olanlarla alışveriş yaparken az para alabilecek veya fazla ödeme yapabilecek durumda olmalarını tembih ederler.[88] Gazali'nin işbirliği hakkındaki görüşü de buna benzer, para hakkındaki yazdıkları ise daha açıklayıcıdır. Başlangıcı takas efsanesine benziyor gibidir, ancak Ortadoğulu bütün yazarlar gibi, işe hayali ilkel kabile insanlarıyla başlamaz, hayali bir pazaryerinde karşılaşan yabancılarla başlar.

> Bazen bir kişi sahip olmadığı bir şeye ihtiyaç duyar ve elinde ihtiyaç duymadığı bir şey vardır. Örneğin kişinin elinde safran vardır, ama ulaşım için deveye ihtiyacı vardır, devesi olan birinin ise o anda deveye değil, safrana ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, değiş tokuşa gerek vardır. Ancak, değiş tokuşun yapılabilmesi için, iki nesneyi ölçmenin bir yolu olmalıdır, devenin sahibi bütün bir deveyi bir miktar safrana karşılık veremez. Safranla deve arasında, ağırlık ve şekil itibariyle eşitlik kurulmasına imkân

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

veren bir benzerlik yoktur. Birinin bir ev istemesi, ama elinde bazı giysiler bulunması veya bir köle istemesi ama elinde çorap olması, ya da un istemesi ama bir eşeğinin olması gibi durumlar da buna benzer. Bu mallar arasında doğrudan bir orantı yoktur, dolayısıyla insan ne kadar safranın devenin değerine eşit olacağını bilemez. Bu tür takas işlemleri çok zor olabilir.[89]

Gazali ayrıca, bir kişinin diğerinin vereceği şeye ihtiyacının olmamasının da sorun yaratabileceğini belirtir, ama bu adeta sonradan akla gelen bir şeydir; ona göre gerçek problem kavramsaldır. Ortak özelliği olmayan iki şeyi nasıl kıyaslarsınız? Şu sonuca varır: Bu ancak ikisini, hiçbir özelliği olmayan üçüncü bir şeyle kıyaslamakla yapılabilir. Bu sebeple, diye açıklar, Allah dinar ve dirhemleri, altın ve gümüşten yapılmış paraları yaratmıştır, bu iki metal başka hiçbir şeye yaramaz:

> Dirhem ve dinarlar belli bir amaç için yaratılmamıştır, kendi başlarına hiçbir işe yaramazlar; tıpkı taş gibidirler. Elden ele dolaşmak, alışverişi yönetmek ve kolaylaştırmak için yaratılmıştır. Malların değerini ve derecesini gösteren sembollerdir.[90]

Tam da bu yararsızlıkları sebebiyle, aslında değer dışında belli bir özellikleri olmaması sebebiyle sembol, yani ölçüm birimi olabilirler:

> Bir şey ancak kendine özgü özel bir formu veya niteliği olmadığı takdirde diğer şeylerle tam olarak ilişkilendirilebilir - örneğin ancak renksiz bir ayna tüm renkleri yansıtır. Aynı şey para için de geçerlidir - kendi başına bir amacı yoktur, ama malların değiş tokuşu için aracılık hizmeti yapar.[91]

Bundan sonra sıra faizle borç para vermenin meşru olmadığına geçilir, çünkü bu, paranın bizatihi bir amaç olarak kullanılması anlamına gelir: "Para, para kazanmak için yaratılmamıştır." Tam olarak şunu söyler,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"başka mallar ile ilişkili olarak dirhem ve dinarlar, bir cümledeki edatlar gibidir" gramercilerin bize söylediği gibi, başka kelimelere anlam vermek için kullanılan, ama bunu kendi başlarına bir anlam taşımadıkları için yapabilen kelimeler. Nitekim para, malların değerini ölçme aracıdır, ama sürekli hareket halinde olmak şartıyla bu işlevi yapan bir araçtır. Gazali'ye göre daha fazla para kazanmak için parasal işlemlere girmek, M-M'yi bir yana bırakın M-C-M bile olsa, postacıyı rehin almakla aynı şeydir.[92]

Gazali sadece altın ve gümüşten bahsediyor, tanımladığı şey -paranın bir sembol, soyut bir ölçü, kendine ait hiçbir niteliği olmayan, değeri ancak sürekli hareket halinde olmasıyla devam eden bir şey olması- paranın sırf sanal formda kullanılmasının tümüyle normal olduğu bir çağ dışında, hiç kimsenin aklının ucundan geçmeyen bir şeydir.

* * *

Demek ki bizim serbest piyasa doktrinimizin çoğu, göründüğü kadarıyla çok farklı toplumsal ve ahlaki âlemlerden ödünç alınmış bölük pörçük şeylerdir.[93] Ortaçağda Yakındoğu'nun tüccar sınıfları olağanüstü bir başarı elde etti. Daha önce yüzyıllar boyu kendilerini komşularına karşı bu kadar iğrenç duruma düşüren faizcilik uygulamalarını terk etmek suretiyle, din âlimlerinin yanı sıra, topluluklarının etkili liderleri haline geldiler: hâlâ büyük ölçüde cami ve pazar gibi iki kutup etrafında örgütlenmiş gibi görünen toplulukların liderleri olarak.[94] İslam'ın yayılması piyasanın, hükümetten büyük ölçüde bağımsız, kendi iç yasalarına göre hareket eden global bir olgu haline gelmesine imkân verdi. Ama bunun belli bir şekilde gerçek bir serbest piyasa olması, hükümet tarafından yaratılmış, onun polisi ve hapishaneleriyle desteklenmiş olmaması - anlaşmaların el sıkışarak yapıldığı, kâğıt üzerindeki sözlerin sadece imzalayanın dürüstlüğüyle garanti edildiği bir dünya- daha sonra aynı fikirleri ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

argümanları benimseyenler tarafından tahayyül edilen bir dünya haline asla gelemeyeceği anlamına geliyordu: tamamen kendi menfaatini düşünen, elindeki bütün araçlarla maddi avantajlar peşinde koşan bireylerin dünyası.

Uzakbatı
Hıristiyanlık (Ticaret, Kredi ve Savaş)

Savaşta adalet varsa, faizcilikte de adalet vardır.

Aziz Ambrose

Daha önce bahsettiğim gibi, Avrupa ortaçağa oldukça geç girdi ve büyük bir kısmı boyunca bir tür hinterland oldu. Bununla birlikte bu dönem, başka yerlerde olduğu gibi, madeni paranın ortadan kalkmasıyla başladı. Para tekrar soyutlaştı. Herkes maliyetleri Roma para birimi cinsinden, daha sonra Karolenj "sanal parası" -on yedinci yüzyıla kadar bütün Batı Avrupa'da kullanılan, pound, şilin ve pensten oluşan tamamen kavramsal bir sistem- cinsinden hesaplamaya devam etti.

Yavaş yavaş yerel darphaneler tekrar faaliyete geçti, ağırlığı, saflığı ve itibari değeri birbirinden farklı çok çeşitli madeni para üretmeye başladı. Ancak bunların ortak-Avrupa sistemi ile nasıl ilişkilendirildiği, bir manipülasyon meselesidir. Krallar belli aralıklarla, kendi paralarının hesap birimi olan paraya oranla yeniden belirleyen kararnameler yayınlıyorlardı, örneğin "değeri yükseltiliyor" yani bundan sonra kendi *ecu* veya *escudo*'ları bir şilinin 1/12'si değil, 1/8'i oluyordu (böylece vergiler fiilen yükseliyordu), ya da bunun tersi yapılarak kendi paralarının "değeri düşürülüyordu" (böylece fiilen kendi borçları azalıyordu).[95] Madeni paraların gerçek altın veya gümüş içeriği sürekli yeniden ayarlandı, sık sık paralar piyasadan çekilerek yeniden basıldı. Bu arada, gündelik alışverişlerde nakitten

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tamamen vazgeçildi, çeteleler, fişler, def terler veya ayni alışverişler devreye girdi. Sonuç olarak on üçüncü yüzyılda Skolastik düşünürler bu konuyu ele almaya başladıkları zaman, derhal Aristoteles'in paranın bir sosyal sözleşmeden ibaret olduğu görüşünü benimsediler: esasen, insanoğlu neyin para olduğuna karar verirse, o para oluyordu.[96]

Bütün bunlar, daha geniş ortaçağ örneğine uygundu: halihazırda var olan gerçek altın ve gümüş giderek daha çok kutsal mekânlarda toplanıyordu; merkezi devletler ortadan kalktıkça piyasanın kuralları giderek daha çok Kilise tarafından belirleniyordu.

Başlangıçta, Katolikliğin faize karşı tavrı Islamiyet'inki kadar sertti, tüccarlara karşı tavrı ise daha da sertti. İlkinde, başka seçenekleri yok sayılırdı, çünkü birçok *İncil* metninde açıkça belirtiliyordu. Örneğin çıkış 22.25'e bakalım:

> Benim halkıma, aranızdaki yoksullara ödünç para verirseniz, onun alacaklısı gibi davranmayın; faiz almayın.

Mezmurlar (15: 5, 54: 12) ve Peygamberler (Yeremya 9.6, Nehemya 5:11) faizcileri açıkça ölüme ve cehennem ateşine mahkûm etmişlerdir. Ayrıca, Roma İmparatorluğunun zayıfladığı yıllarda Kilise'nin toplumsal konulardaki öğretilerinin temellerini atan Hıristiyan âlimler, antik dünyanın son büyük borç krizinin, imparatorluktan geriye kalan özgür köylülüğü tamamen yok eden krizin tam ortasında yazıyorlardı.[97] Pek azı köleliği lanetlemeye istekliydi, hepsi faizciliği lanetledi.

Faizcilik Hıristiyan hayırseverliğine, İsa'nın yoksullara tıpkı kendisine davrandıkları gibi davranmaları, karşılık beklemeden vermeleri, ne ödeyeceğine borçlunun karar vermesine izin vermeleri gibi öğütlerine adeta saldırı gibi görülüyordu (Luka 6:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

34-35). Orneğin MS 365'da Aziz Basileos Kapadokya'da bu konulara standart getirmek için bir vaaz verdi:

> Tanrı kendi emrini şu sözlerle açık seçik belirtiyor, "senden borç isteyeni sakın başından savma"[68]
>
> Ama para âşığı ne yapar? Karşısında muhtaç duruma düşmüş, yere diz çöküp yalvaran bir adam görür. Aşağılayıcı hareketler, sözler karşısında tereddüt etmemektedir bu adam. Hak etmediği talihsizliğin acısını çekmektedir, ama ona acımaz. Onun bir hemcinsi olduğunun farkına varmaz. Yalvarışlarına boyun eğmez. Sert ve aksi davranır. Hiçbir duadan etkilenmez; hiçbir gözyaşı kararlığını bozamaz. Israrla reddeder…"

Bu durum, yalvaran kişi "faiz"den bahsedinceye kadar sürer.

Basileos özellikle borç verenlerin kaba sahtekârlığına, Hıristiyan kardeşlerini suiistimal etmelerine tepki duymuştur. Muhtaç durumdaki adam bir arkadaş bulmak için gelir, zengin adam da arkadaşmış gibi yapar. Aslında gizli bir düşmandır, söylediği her şey yalandır. Bakın, der Aziz Basileos, zengin adam nasıl öncelikle kendi adına hiç parası olmadığına dair nasıl büyük yeminler ediyor:

> Sonra yalvaran adam faizden bahseder, teminat kelimesini sarf eder. Her şey değişir. Ötekinin somurtkan suratı gevşer; neşeli bir gülümsemeyle eski aile bağlarını hatırlar. Karşısındaki birden "dostum" olur.
>
> "Bir bakayım" der, "acaba elimde hiç para var mı? Evet, tanıdığım birinin kâr amacıyla bana emanet ettiği bir miktar para var. Çok yüksek faiz istedi. Ama ben birazını üstlenip sana daha iyi şartlarla vereceğim." Böyle tür hileler ve konuşmalarla zavallı kurbana yaltaklanır ve zokayı yutmaya teşvik eder. Adamı yazılı teminatla bağlar,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> ağır yoksulluk cefasına özgürlükten mahrumiyeti de ekler ve çekip gider. Ödeyemeyeceği faizi yüklenen adam, ömür boyu gönüllü köleliği kabul etmiş olur.[100]

Eve yeni bulduğu parayla dönen borçlu, önce sevinir. Ama kısa zamanda "para elinden kayıp gider", faiz birikir, malı mülkü satılıp gider. Basileos borçlunun halini anlatırken şiirsel bir havaya giriyor. Sanki zamanın kendisi, adamın düşmanı olmuş gibidir. Her gün ve her gece, sanki faizin anası babasıymış gibi onun aleyhine çalışır. Herkesin önünde küçük düşürüldükçe, hayatı "kaygılı bir belirsizliğin uykusuz sersemliği" haline gelir; evindeyken, kapı her çalındığında kanepenin arkasına saklanır, zor uyur, kâbuslarında alacaklısını yastığının üstündeymiş gibi görür, sıçrayarak uyanır.[101] Yine de faizle ilgili en ünlü vaaz muhtemelen, MS 380'de Milano'da birkaç gün boyunca okunan Aziz Ambrosius'un *De Tobia*'sıdır. Tıpkı Basileos gibi canlı detaylarla betimler: çocuklarını satmaya zorlanan babalar, utancından kendilerini asan borçlular. Faiz, der, şiddet dolu bir tür soygun, hatta cinayet olarak kabul edilmelidir.[102] Ambrosius ise daha sonra son derece etkili olacak küçük bir şart ilave etmiştir. Onun vaazında ilk kez İncirin borç vermekle ilgili referansları birer birer dikkatle incelenmişti, daha sonraki yazarların hep uğraşmak zorunda kaldığı bir problemi -*Eski Ahiite* faizin herkese tam olarak yasaklanmadığı gerçeğini- ele almak zorunda kalmıştı. En çekişmeli nokta, her zaman Tesniye 23:19-20 olmuştur:

> Kardeşine borç verdiğin herhangi bir şeyden faiz almayacaksın; paradan faiz, erzaktan faiz, faizle borç verilen herhangi bir şeyin faizi.
>
> Yabancılara faizle borç verebilirsin; ama kardeşine faizle borç vermeyeceksin.

Peki, bu "yabancı" veya -İbranice nokri'nin daha iyi çevirisiyle-, "dışardan gelen" kimdir? Tahminen

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

soyguna ve cinayete kurban edilmesi de caiz görülen birisi. Ne de olsa, antik Yahudiler Amalekli'ler gibi, Tanrı'nın özellikle savaşmalarını emrettiği kabilelerin ortasında yaşıyorlardı. Onun ifadesiyle, eğer kişi faiz almak suretiyle kılıçsız savaşıyorsa, demek ki "öldürülmesi suç olmayan kişilerden" faiz almak meşruydu.[103] Milano'da yaşayan Ambrosius için her şey teknik bir meselesiydi. Bütün Hıristiyanları ve Roma hukukuna tâbi olanları "kardeş" kabul ediyordu; o zaman demek ki etrafta pek Amalekli yoktu.[104] Daha sonra "Aziz Ambrosius'un istisnası" ismiyle tanınan bu mesele büyük önem kazanacaktı.

Bütün bu vaazlar -bunlardan epeyce vardır- bazı kritik soruları cevapsız bırakıyordu. Başı dertte olan komşusu ziyarete geldiğinde zengin adam ne yapmalıydı? Doğru, İsa karşılık beklemeden vermelerini söylemişti, ama çoğu Hıristiyan'ın bunu yapmasını beklemek gerçekçi gibi gelmiyordu. Böyle yapsalar bile, bundan ne tür bir sürekli ilişki doğabilirdi? Aziz Basileos radikal bir duruş aldı. Tanrı bize her şeyi ortak vermişti ve özellikle zenginlere mallarını yoksullara vermelerini emretmişti. Demek ki -bütün varlıklarını bir araya toplayan ve neye ihtiyaç duyarlarsa serbestçe alan- Havarilerin komünizmi gerçek Hıristiyan toplumu için tek uygun modeldi.[105] Hıristiyan Alimler arasından meseleyi bu kadar ileri götürmeye istekli olan az çıktı. "İdeal olan komünizm, ama bu günahkâr ve geçici dünyada, tamamen gerçekçilikten uzak," diyorlardı. Kilise mevcut mülkiyet düzenlemelerini kabul etmek zorundadır, ama zenginlerin her şeye rağmen Hıristiyan hayırseverliğine uygun davranmasını teşvik etmek gibi, manevi çözüm yolları bulur. Bunların çoğu açıkça ticari metaforlar kullanmıştır. Basileos bile bu tür şeylerden hoşlanıyordu:

> Ne zaman yoksullara Tanrı adına bir şey verseniz, bu hem armağan hem borç olur. Armağandır çünkü geri almayı beklemeden iyilik yapmış olursunuz,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> borçtur çünkü Tanrı onun adına size bunu geri öderken o kadar âlicenaptır ki sizden yoksullar için küçük bir şey almışken karşılığında size çok büyük bir şey verir. "Yoksula acıyan, Tanrı'ya borç vermiş olur."[106]

İsa yoksullardan biri olduğu için, hayır amaçlı verilen armağan Isa'ya verilen borçtur, dünya yüzünde tasavvur edilemeyecek bir faizle birlikte geri ödenecektir.

Bununla birlikte hayırseverlik hiyerarşiyi önemsizleştirmenin değil, sürdürmenin bir yoludur. Basileos'un burada bahsettiği şeyin gerçekte borçla hiç ilgisi yok, göründüğü kadarıyla bu tür metaforlarla oynamak sonunda sadece şu olguyu vurgulamaya hizmet ediyor: zengin adamın yalvaran yoksula, Tanrı'nın dilenciyi doyuran kişinin ruhunu kurtarmak mecburiyetinden daha fazla *borcu* yoktur. "Borç" burada, birbirinden tamamen farklı varlıkların birbirlerine tamamen farklı faydalar sağladığı, tam bir hiyerarşiye dönüşür (bu yüzden "The Lord" [Efendimiz] denir). Sonraları teologlar bunu açıkça onayladılar: Aziz Thomas Aquinas şöyle diyordu: insanlar zamanın içinde yaşar, dolayısıyla günahın Tanrı'ya ceza borcumuz olduğunu söylemek mantıklıdır. Ama Tanrı zamanın dışında yaşar. Tanımı gereği, o hiç kimseye hiçbir şey borçlu değildir. Dolayısıyla onun lütufları, olsa olsa hiçbir mecburiyet olmaksızın veriler armağanlar olabilir.[107]

Dolayısıyla bu, soruya cevap teşkil ediyor: aslında zengin adamın ne yapmasını istiyorlar? Kilise faize karşı, ama zengin adamın hayırseverlik yaptığı ve zavallı yoksulun minnettarlığını başka yollarla gösterdiği feodal bağımlılık ilişkileri hakkında pek bir şey söylemiyor. Ayrıca bu tür düzenlemeler tüm Hıristiyan Batı'da ortaya çıkmaya başladığı zamanlarda, Kilise ciddi bir itirazda bulunmadı.[108] Eski borç köleleri yavaş yavaş serf veya vasatlara dönüştü. Bu ilişki bazı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yönlerden çok farklı değildi, zira vasallık teoride gönüllü ve sözleşmeyle kurulan bir ilişkiydi. Hıristiyanların kendilerini serbestçe "efendileri"ne adayabilmeleri gibi, bir vasalın da kendisini başka birinin adamı yapmayı kabul edebilmesi gerekirdi. Bütün bunlar Hıristiyanlıkla mükemmel uyum içindeydi.

Öte yandan ticaret hâlâ bir problemdi. Faizi, "borç olarak verilen meblağı aşan şey" olarak tanımlayıp kınamakla herhangi bir şekilde kâr etmeyi kınamak arasında büyük mesafe yoktu. Birçok kişi -Aziz Ambrosius bunların arasındadır- bu mesafeyi aşmaya istekliydi. Hz. Muhammed dürüst bir tüccarın cennete Allah'ın yanında bir yeri hak edeceğini söylerken, Amrosius gibi adamlar "dürüst bir tüccar"ın gerçekten var olabileceğinden şüphe ediyordu. Çoğu bir insanın hem tüccar hem Hıristiyan olamayacağı kanısındaydı.[109] Erken ortaçağda bu zorlayıcı bir sorun değildi - özellikle yabancılarla fazla ticaret yapılmadığı için. Yine de, kavramsal problemler asla çözülemedi. İnsanın yalnız "yabancılara" borç verebilmesi ne anlama geliyordu? Savaşla eşdeğer olan sadece faiz miydi, yoksa ticaret de öyle miydi?

* * *

Bu problemin yüksek ortaçağda ortaya çıkan en kötü şöhretli, çoğunlukla felakete yol açan şekli, muhtemelen Hıristiyanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkilerde yaşanmıştır. Nehemya'dan sonraki yıllarda Yahudilerin borç vermeyle ilgili tavırları değişim gösterdi. Augustus'un zamanında Haham Hillel sabat yılını, tüm belgeleri hükümsüz kılmaya tahsis etti, kredi kontratlarının taraflarına, kontratın geçersiz olacağına dair bir zeyil koymaları için izin verdi. Tevrat ve Talmud'un faizli borç vermeye karşı olmasına rağmen, Musevi olmayanlarla yapılan işlerde istisnalar yapılıyordu - özellikle on birinci ve on ikinci yüzyıllarda, Avrupalı Yahudilerin hemen hemen diğer bütün çalışma

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

alanlarının dışında bırakıldığı zamanlarda.[110] Bu da haliyle uygulamanın sürdürülmesini zorlaştırdı, Yahudiler arasındaki faizi haklı gösteren, on ikinci yüzyılda gettolarda yaygın olan bir şaka buna tanıklık ediyor. Tesniye 23: 20'yi soru tonunda seslendirdiğinizde, açık anlamının tam tersi bir anlam kazanıyordu: yabancılara faizle borç verebilirsin, ama kardeşine faizle borç vermeyeceksin.[111]

Hıristiyanlık cephesinde, MS 1140'da "Aziz Ambrosius İstisnası" nihai kilise hukuku külliyatı kabul edilen Gratianus'un *Decretum*'unda yer aldı. O zamanlar, ekonomik hayat fazlasıyla Kilise'nin etki alanına girmişti. Görünüşte Yahudiler sistem dışında bırakılmış gibi olmakla birlikte, mesele çok karmaşıktı. Bir kere, hem Yahudiler hem Yahudi olmayanlar nadiren istisnaya başvurmaya kalkışıyorlardı, yaygın görüşe göre bu sadece Sarazenlere veya Hıristiyanların tam anlamıyla savaşta olduğu başkalarına uygulanırdı. Eğer istisnanın Yahudilerin ve Hıristiyanların birbirlerine faizle borç vermelerine izin verdiği sonucuna varılacak olursa, bu aynı zamanda birbirlerini öldürme hakları olduğu anlamına gelecekti.[112] Gerçekten hiç kimse bunu söylemek istemezdi. Öte yandan Hıristiyanlar ile Yahudiler arasındaki gerçek ilişkiler tehlikeli bir biçimde bu uğursuz ideale yaklaşıyor gibi görünüyordu - gerçi şimdilik fiilen adam öldürme (sıradan ekonomik saldırganlık dışında) henüz ortada yoktu.

Bu kısmen, Hıristiyan hükümdarların, kendi amaçları açısından, Yahudilerin sistemin biraz dışında olmasını sömürme alışkanlığından kaynaklanıyordu. Çoğu Yahudileri kendi korumaları altında tefecilik yapmaya teşvik ediyordu, çünkü herhangi bir anda bu korumanın geri çekilebileceğini biliyorlardı. İngiltere krallarının bu hususta kötü bir şöhreti vardı. Yahudilerin tüccar ve sanatkar loncalarının dışında bırakılmasında ısrarcı oldular, ama onlara, kanun gücüyle desteklenen kredilere aşırı faiz uygulama hakkı verdiler.[113] Ortaçağ

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ingiltere'sinde borçlular sistemli olarak hapse atılır, aileleri alacaklılarıyla anlaşıncaya kadar kalırlardı.[114] Gerçi aynı şey her zaman Yahudilerin de başına gelirdi. Örneğin MS 1210'da Kral John Fransa ve İrlanda'ya karşı yaptığı savaşların masrafını çıkarmak için *tallage* [derebeylik vergisi] veya acil durum vergisi ödenmesini emretti. O zamanın kronikçilerinden birine göre, "Kralın onların paralarıyla yapmak istedikleri uğruna, İngiltere'nin tümünde yaşayan kadın erkek bütün Yahudiler toplandı, hapse atıldı, zalimce işkence yapıldı." İşkence yapılanlardan çoğu ellerinde olanı ve daha fazlasını vermeye razı oldular - ama bu arada Bristollü Abraham adında, kralın kendisine on bin gümüş mark (John'un toplam yıllık gelirinin yaklaşık altıda birine eşit bir meblağ) borçlu olduğuna karar verdiği biri, direnmesiyle ünlü oldu. Bunun üzerine kral, ödemeyi kabul edinceye kadar her gün bir azıdişinin çekilmesini emretti. Yedi tanesi çekildikten sonra Abraham nihayet pes etti.

John'un yerine geçen III. Henry'nin (MS 1216 - 1272) Yahudi kurbanlarını kardeşi Comwall Kontuna teslim etmek gibi bir âdeti vardı, bu suretle, başka bir kronikçinin ifadesiyle, "kardeşlerinden birinin derisi yüzülürse, diğerinin bağırsakları deşilebiliyordu."[116] Bence, Yahudilerin dişlerinin sökülmesi, derilerinin yüzülmesi ve bağırsaklarının deşilmesi gibi hikâyeleri, Shakespeare'in "et parası" isteyen hayali Venedik Taciri'ni düşünürken akılda tutmakta yarar var.[117] Bütün bunlar biraz, Yahudilerin Hıristiyanlara gerçekte hiçbir zaman yaşatmadığı, ancak tam aksi yönde uygulanan terörün haksızca tersine çevrilmesine benziyor.

Kralların yaşattığı bu terör, kendi içinde tuhaf bir özdeşleşme unsuru taşıyor: Bu eziyetler ve el koymalar, kralların Yahudilere ödenecek borçları fiilen kendilerine ödenecek borç kabul etmeleri mantığının uzantısıdır, öyle ki bunları yönetmek için Hâzinede bir şube

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kurmuşlardır ("Yahudi Hazinedarı").[118] Bu tabii İngiliz halkının izlenimiyle, kendi krallarını bir grup yabancı zorba Normandiyalı gözüyle görmeleriyle uyumludur. Ama aynı zamanda krallara periyodik olarak popülizm kartını oynama fırsatı vermiştir: Yahudi finansçılarını aşırı derecede hor görüp veya alay edip, Aziz Ambrosius İstisnası'nı düzanlamda kabul etmeyi tercih eden, tefecileri Isa'nın düşmanı ve soğukkanlılıkla öldürülebilecek kişiler olarak kabul eden şehir halkının toplu kıyımlar yapmasına göz yumarak, hatta teşvik ederek. Özellikle MS 1144'de Norwich'de, 1171'de Fransa Blois'de dehşet verici kıyımlar yapıldı. Norman Cohn'un belirttiği gibi, çok geçmeden, "bir zamanlar serpilip zenginleşen Yahudi kültürü, etrafını çeviren daha büyük toplumla sürekli savaş haline mahkûm olan, terörize edilmiş bir topluma dönüştü".[119]

Tefecilikte Yahudilerin rolünü abartmamak gerekir. Çoğu Yahudi'nin bu meslekle hiçbir ilişkisi olmamıştır, ilişkisi olanlar da aslında biraz oyuncu gibiydi, küçük çapta tahıl veya kumaş ödünç vererek karşılığını aynı tür ürünlerle alıyorlardı. Bazıları aslında Yahudi bile değildi. Daha 1190'larda, vaizler Hıristiyan tefecilerle işbirliği yaparak onların "bizim Yahudiler" olduğunu iddia eden -dolayısıyla onları özel korumaları altına alan- beylerden şikâyet ediyorlardı.[120] 1100'lere gelindiğinde, Yahudi tefecilerin çoğunun yerini çoktan -tüm Batı Avrupa'ya yerleşen ve kırsal tefeciler olarak ün yapan- Lombard'lar (Kuzey İtalya'dan gelenler) ve Cahorsin'ler (Fransa'nın Cahors şehrinden gelenler) almıştı.[121]

Kırsal tefeciliğin yükselişi, kendi başına özgür köylülüğün büyümesinin işaretiydi (sertlere borç vermenin hiçbir anlamı yoktu, çünkü sonradan el koyacakları hiçbir şeyleri yoktu). Buna ticari çiftçiliğin, kentsel esnaf loncalarının gelişmesi ve Yüksek Ortaçağın "ticari devrimi" izledi, bütün bunlar sonunda Batı Avrupa, eskiden beri dünyanın diğer yerlerinde normal

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kabul edilenle kıyaslanabilir bir ekonomik faaliyet düzeyine erişti. Kısa zamanda Kilise bu problemle ilgili bir şeyler yapması yönünde ciddi bir halk baskısıyla karşılaştı ve ilk olarak zincirleri sıkılaştırmaya çalıştı. Faiz kanunlarında, özellikle ipotek uygulamasındaki boşluklar sistematik olarak kapatıldı. Bu ikincisi bir çözüm olmaya başlamıştı: Ortaçağ İslamiyet'inde olduğu gibi, kanunların boşluklarından yararlanmaya karar verenler parayı veriyor, borçlunun evini veya tarlasını satın alarak anapara geri ödeninceye kadar tekrar "ki raya" veriyordu. İpotek olayında, ev teorik olarak satın alınmış değildi, ama teminat olarak rehin altına alınmıştı, ama ondan elde edilen gelir borç verenin eline geçiyordu. 1148'de bu yasadışı ilan edildi: gelirin tümü, anaparadan elde edilecekti. Benzer biçimde, 1187'de tüccarların veresiye satışlarda daha yüksek fiyat koymaları yasaklandı - böylece Kilise, İslami hukuk okullarının şimdiye kadar yaptıklarından çok daha ileriye gitmiş oldu. 1179'da faizcilik ölümcül bir günah ilan edildi, faizciler aforoz ediliyor ve Hıristiyan usulüne göre gömülmelerine izin verilmiyordu.[122] Fransisken ve Dominiken gibi yeni mezheplerin keşişleri şehirden şehire, köyden köye dolaşarak dua kampanyaları düzenlediler, tefecileri, mağdurlarının hakkını geri ödemedikleri takdirde ruhlarını ebediyen kaybedeceklerini söyleyerek korkuttular.

Bütün bunlar yeni kurulan üniversitelerde büyük entelektüel tartışmalara yansıdı, konu faizin günah veya yasadışı olup olmadığı değildi, neden böyle olduğuydu. Bazdan bunun başka birinin maddi varlığının çalınması olduğunu iddia etti, bazdan ise bunun zaman hırsızlığı olduğunu, sadece Tanrı'ya ait olan bir şeyin başkalarına satıldığını ileri sürdü. Bazıları tembellik günahına dahil olduğu şeklinde yorumladı, zira Konfiiçyüsçüler gibi Katolik düşünürler de tüccarların ettiği kârın ancak bir emek karşılığında olması şartıyla haklı kabul edileceğini düşünüyorlardı (örneğin malları ihtiyaç duyulan bir yere nakletmek gibi), oysa borç veren hiçbir şey

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yapmasa bile faiz tahakkuk ediyordu. Kısa süre sonra Aristoteles'in Arapçadan tercüme edilerek yeniden keşfedilmesi (ve Gazali ve Ibni Sina gibi Müslüman kaynakların etkisi) yeni tartışmaları getirdi: paranın bizatihi amaç kabul edilmesi gerçek amacına aykırı mıdır; madenden ibaret bir şeyi yavrulayan veya meyve veren canlı bir şeymiş gibi ele kabul edildiği dikkate alınırsa, faiz doğaya aykırı mıdır, gibi.

Ama Kilise otoriteleri kısa sürede anladılar ki birisi böyle bir şey başlattığı zaman, bastırmak çok zordur. Kısa süre sonra her yerde yeni, dini halk hareketleri baş göstermeye başladı ve çoğu Antik devirlerin son zamanlarındaki yolu izledi, bunlar sadece ticarete karşı çıkmıyor, aynı zamanda özel mülkiyetin meşruiyetini sorguluyordu. Bunların çoğu sapkın diye etiketlendi ve vahşice bastırıldı, ama aynı tartışmaların çoğu bağışlarla yaşayan tarikatlar arasında da revaçtaydı. On üçüncü yüzyılın en büyük entelektüel tartışması, Fransiskenler ile Dominikenler arasındaki, Hıristiyanlığın herhangi bir tür mülkiyetle uzlaşıp uzlaşmayacağı hakkındaki "havari yoksulluğu" tartışmasıydı.

Aynı zamanda Roma hukukunun yeniden gündeme gelmesi -daha önce gördüğümüz gibi, mutlak özel mülkiyet varsayımı ile başlayan bir hukuktur- en azından ticari krediler söz konusu olduğunda faiz kanunlarının gevşetilmesi gerektiğini ileri sürenlerin eline yeni düşünsel silahlar verdi. Bu konudaki büyük bir keşif, bizim kullandığımız *"interest"* [faiz] kelimesinin kökeni olan *interesse* kavramıydı: geç ödeme nedeniyle katlanılan zararın karşılığı.[124] Argüman kısa sürede şu şekli aldı: eğer bir tüccar çok kısa bir süre (diyelim bir ay) için bile ticari kredi açsa, daha sonra her ay için belli bir yüzde alması faizcilik sayılmazdı, çünkü bu, paranın kiralanması değil, ceza anlamına geliyordu, normal olarak herhangi bir tüccardan beklenebileceği gibi, bu parayı kârlı bir yatırıma koymuş olması

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

durumunda *kazanabilecek* olduğu kârın hak edilmiş karşılığıydı.[125]

* * *

Okur, faiz yasalarının aynı anda iki zıt yöne gitmesinin nasıl mümkün olabildiğini merak ediyor olabilir. Bunun cevabı, siyasi açıdan Batı Avrupa'nın durumunun ciddi ölçüde kaotik olması gibi görünüyor. Kralların çoğu güçsüzdü, hâkimiyet alanları bölük pörçük ve belirsizdi. Kıta baronluklar, prenslikler, kentsel komünler, malikâneler ve kilise arazilerinden oluşan bir dama tahtası gibiydi. Yetki bölgeleri -genellikle savaş yoluyla- sürekli yeniden belirleniyordu. Yakındoğu'da İslam dünyasına uzun süredir aşina olan bu kapitalizm türü, ancak tüccar kapitalistler kuzey İtalya'nın bağımsız şehir devletlerinde -en ünlüleri Venedik, Floransa, Cenova ve Milano olmak üzere- daha sonra Alman şehirlerinden oluşan Hansa Birliğinde sağlam bir siyasi yer edinmeyi başardıktan sonra, ortaçağ dünyasının geri kalan kısmına kıyasla oldukça geç de olsa, yerleşmeyi başardı. İtalyan bankerleri, kendileri iktidara geçerek mülklerine el konması tehlikesinden en sonunda kurtuldular ve bu suretle (kontratları uygulatma gücüne sahip olan) kendi mahkeme sistemlerini, hatta daha kritik olanı, kendi ordularını kurmayı başardılar.[117]

İslam dünyası ile kıyaslarsak ortaya çıkan şey, finans, ticaret ve şiddet arasındaki bu bağlardır. Persli ve Arap düşünürler piyasanın karşılıklı yardımın uzantısı olarak ortaya çıktığını varsayarken, Hıristiyanlar hiçbir zaman ticaretin faizciliğin bir uzantısı, ancak ölümcül düşmanlara yönelik olduğunda gerçekten meşru sayılabilecek bir tür sahtekârlık olduğu şüphesinin tamamen üstesinden gelemediler. Borç aslında, iki taraf için de günahtı. Rekabet piyasanın doğası açısından zorunluydu, ama rekabet (genellikle) şiddet içermeyen savaş demekti. Daha önce dile getirdiğim gibi, bütün Avrupa dillerinde "takas ve değiş tokuş" kelimelerinin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"kazık atmak", "üçkâğıda getirmek" veya "aldatmak" gibi kelimelerden türetilmiş olmasının bir nedeni vardır. Bazıları ticareti bu nedenle hor gördü. Bazıları sımsıkı sarıldı. Az sayıda kişi bu bağlantının var olduğunu reddetti.

Bu bağlantının ne kadar mahrem olduğunu görmek için, insanın İslami kredi enstrümanlarının, hatta Islami tüccar-maceracı idealinin eninde sonunda nasıl benimsendiğini incelemesi yeter. Genellikle modern bankacılığın öncülerinin Süleyman Tapınağı Şövalyeleri Askeri Tarikatı, daha çok bilinen ismiyle Tapınak Şövalyeleri olduğu kabul edilir. Bu savaşçı keşişler tarikatı, Haçlıların finanse edilmesinde anahtar rolü oynadı. Tapmak Şövalyeleri vasıtasıyla, güney Fransa'daki, bir toprak sahibi mülklerinden birini ipotek ederek bir "çek" (Müslümanların *suftaja*'sına benzeyen, ama gizli bir şifreyle yazılan takas belgesi) alıyor, bunu Kudüs'teki tapınakta nakde çevrilebiliyordu. Başka bir ifadeyle Hıristiyanlar Müslümanlara karşı hücumlarını finanse etmek için önce Islami finans tekniklerini benimsemiş gibi görünüyorlar.

Tapınak şövelyeleri 1118'den 1307'ye kadar devam etti, ama sonunda ticaretle uğraşan birçok ortaçağ azınlığının akıbetine uğradılar: tarikata borçlarının altında kalan Kral IV. Philip, onlara tavır aldı, onları ağza alınmayacak suçlarla itham etti; önderlerine işkence edildi, sonunda öldürüldü, servetlerine el kondu.[128] Problemin çoğu, güçlü bir merkezleri olmamasıydı. Bardi, Peruzzi ve Medici gibi İtalyan bankacılık kurumları daha başarılı oldu. Bankacılık tarihinde, İtalyanlar karmaşık ortak hisseli kuruluşları ve Islami tarzdaki ticaret senetlerinin kullanılmasına öncülük etmeleriyle ünlüdür. İtalya'da bir tüccar, bir bankere belli bir miktar florin verip karşılığında uluslararası para birimi (Karolenj dinarı) cinsinden karşılığı yazılmış, diyelim ki üç ay vadeli, noter tasdikli bir senet alabilirdi, sonra vadesi geldiğinde, Champangne panayırlarında

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

şahsen veya acentesi eliyle bu senedi yerel para birimi cinsinden nakde çevirebilirdi, bu panayır yüksek ortaçağda Avrupa'da hem büyük bir yıllık ticari pazaryeriydi, hem de büyük finansal takas odaları vardı. Ama bunlar kısa zamanda, bu çok karmaşık Avrupa para ortamının içinde yönünü bulmaya -hatta bundan yararlanmaya- yarayan, çok sayıda yeni, yaratıcı biçimler aldılar.[130]

Bu bankacılık girişimlerinin çoğu, Akdeniz bölgesindeki Hint Okyanusu baharatları ve lüks Doğu ürünleri ticaretinden kaynaklanmıştı. Bununla birlikte Hint Okyanusu'ndan farklı olarak, Akdeniz bölgesi sürekli bir savaş mıntıkasıydı. Venedik kalyonları hem ticaret gemisi hem de top mermileri ve denizcilerle dolu savaş gemileri olarak iki işi birden yapıyorlardı; ticaret, savaş ve korsanlık arasındaki fark genellikle herhangi bir andaki güçler dengesine bağlıydı.[131] Aynı şey toprak için de geçerliydi: Asya imparatorlukları savaşçıların ve tüccarların alanını birbirinden ayırma eğiliminde iken, bunlar Avrupa'da genellikle örtüşüyordu:

> Avrupa'nın bir ucundan diğerine, Toskana'dan Flandraya, Brabant'tan Livonia'ya, tüccarlar sadece savaşçıların ihtiyaçlarını karşılamakla kalmazlar -Avrupa'nın her yerinde yaptıkları gibi-, savaşları yapan hükümetlerde yer alırlar, bazen de şahsen zırhlarını kuşanıp muhabereye giderler. Bu yerlerin listesi uzundur: sadece Floransa, Milano, Venedik ve Cenova değil, ayrıca Ausburg, Nürnberg, Strasbourg ve Zürih'tir; sadece Lübeck, Hamburg, Bremen ve Danzig değil, ayrıca Bruges, Ghent, Leiden ve Cologne'dir. Bazıları -akla gelenler arasında Floransa, Nürnberg, Siena, Bern ve Ulm sayılabilir- dikkate değer karasal devletler kurmuşlardır.[132]

Venedikliler bu açıdan en ünlü olanlarıdır. On birinci yüzyılda önemli bir ticaret imparatorluğu yaratmışlar, Girit ve Kıbrıs gibi adaları ele geçirmiş ve -sonradan Yeni Dünya'da fazlasıyla ün kazanacak örneği önceden

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

uygulayarak- genellikle Afrikalı kölelerin çalıştırıldığı şeker plantasyonları kurmuşlardı.[133] Cenova hemen bunu taklit etmiştir; en kârlı işlerinden biri, Karadeniz boyunca ticaret yapmak ve baskınlar düzenlemek, Mısır'daki Memluklara satılmak üzere köle almak veya Türklerden kiraladıkları maden ocaklarını çalıştırmaktı.[134] Cenevre Cumhuriyeti ayrıca benzersiz bir askeri finansman yönteminin mucididir: sefer planlayanlar yatırımcılara hisse satıyor, buna karşılık ganimetten buna eşit oranda pay veriyorlardı. Aynı kalyonlar, "gezgin tüccarlar" ile birlikte Herkül sütunlarının arasından geçerek Flandra veya Champagne panayırlarına hindistancevizi veya kırmızıbiber, ipek veya yün ürünleri taşıyorlardı - tabii senetlerle birlikte.[135]

Bir dakika durup şu "tüccar maceracı" terimi üzerinde düşünmek öğretici olabilir. Başlangıçta sadece kendi ülkesinin dışında faaliyet gösteren tüccar anlamını taşıyordu. Ancak aynı zamanlarda, Champagne panayırlarının ve İtalyan tüccar imparatorluklarının en güçlü zamanlarında, 1160 ile 1172 arasında, "macera" kelimesi çağdaş anlamını kazanmaya başladı. Bunun baş sorumlusu, Artur tarzı romansların ünlü yazarı -en çok Sir Percival ve Holy Grail'in hikâyelerini ilk kez anlatan kişi olarak tanınan-Fransız şair Chretien de Troyes idi. Romanslar, ön planda yeni bir tür kahraman, tam anlamıyla "macera" -kelimenin çağdaş anlamında: tehlikeler, aşk, hazineler ve şöhret- peşinde koşarak dünyayı dolaşan savaşçı, "şövalye-maceraperest" bulunan, yeni bir edebiyat türüydü. Şövalye tarzı macera hikâyeleri hızla büyük bir ün kazandı, Chretein'i sayısız taklitçisi izledi, hikâyelerindeki ana karakterleri - Arthur ve Guinevere, Lancelot, Gawain, Percival ve diğerleri- herkes tanıdı, hâlâ da tanınıyorlar. Bu soylu kahraman şövalye ideali, iz sürme, mızrak dövüşleri, romans ve macera, bizlerin ortaçağ imgesinin merkezinde durmaya devam ediyor.[136]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Garip olan, bunun gerçeklikle neredeyse hiç ilişkisinin olmaması. "Maceraperest şövalye"ye uzaktan yakından benzeyen herhangi bir şey hiç var olmadı. "Şövalye" kelimesi, başlangıçta serbest zamanlı çalışan savaşçı demekti, bunlar asillerin alt tabakasının gençleri, daha çok da gayrimeşru çocukları arasından seçilirdi. Mirastan mahrum olmalarından ötürü hayatlarını sürdürebilmek için bir araya gelmek zorundaydılar. Birçoğu olsa olsa başıboş haydut çeteleri kurabiliyor, sürekli yağma peşinde dolaşıyorlardı. On ikinci yüzyılda bu durum doruğa çıkınca, bu tehlikeli nüfusu sivil otoritelerin kontrolüne sokmak için ortak bir çaba sarf edildi: Sadece şövalyelik kurallarıyla değil, aynı zamanda turnuvalarla, mızrak dövüşleriyle - bütün bunlar onları beladan uzak tutmanın, bu suretle kısmen şövalyeleri birbirine düşürmenin, kısmen de tüm varlıklarını bir tür stilize ritüele dönüştürmenin yollarından başka bir şey değildi.[137] Öte yandan, göründüğü kadarıyla, kahramanca maceralar peşinde tek başına dolaşan şövalye idealinin nereden çıktığı belli değil.

Bu önemli bir şey, çünkü bizim ortaçağ imgemizin tam kalbinde yatıyor - ve bence açıklanmasında fayda var. Bu devirde tüccarların o zamana kadar görülmemiş toplumsal, hatta siyasi güç kazanmaya başladığını, ama Simbat gibi bir figürünün -başarılı bir tüccar maceracı- mükemmel bir hayatın kurgusal örneği olduğu İslamiyet'in tam tersine, savaşçılardan farklı olarak, tüccarların hiçbir zaman herhangi bir şeyin kusursuz bir örneği gibi görülmediğini hatırlayalım.

Chretien'in, sonradan Batı Avrupa'nın ticaret merkezi haline gelen Champange panayırlarının kalbinin attığı yer olan Troyes'de yaşamış olması, tesadüf olmasa gerek.[138] Camelot imgesini, hamisi Champange Kontu Liberal Henri (1152-1181) ile Aquitaine'li Eleanor'un kızı olan karısı Marie'nin ayrıntılarıyla anlatılmış saray hayatını model alarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yaratmış gibi görünmektedir, oysa gerçek saray altsınıflara mensup, panayırlarda kolluk görevlisi hizmeti gören *commerçant*'larla doluydu - gerçek şövalyelerin çoğuna ise seyirci, koruma veya - turnuvalarda- eğlendirici rolü kalmıştı.

Bu, turnuvaların kendi başına bir tür ekonomik odak haline gelmediği anlamını taşımıyor, erken on ikinci yüzyıl ortaçağ uzmanı Amy Kelly'ye göre:

> Biyografi yazarı Guillaume le Marechal, bu saraylı gezgin ayaktakımının batı Avrupa'nın turnuva bölgelerinde kendi kendilerine nasıl eğlendikleri hakkında fikir veriyor. Canlı bir sezonda Hamsin bayramından Vaftizci Yahya şenliğine kadar yaklaşık ayda iki kere yapılan turnuvalara, sayıları bazen üç bini bulan delikanlılar, en yakın kasabayı ele geçirerek, sürü halinde üşüşürlerdi. Ayrıca Lombardiya'dan İspanya'ya, Bretonya'dan Belçika-Hollanda bölgesine kadar çeşitli yerlerden gelen at simsarları, silah tüccarları, insanlar ve hayvanlar için giyim kuşam satanlar, tefeciler, mim sanatçıları, hikâye anlatıcıları, akrobatlar, ruh çağıranlar ve listedeki diğer beyefendiler, meydanlarda, alanlarda koşuşturup dururlardı. Her tür gösterici, liberal hamiler bulurdu… Üst meclislerde ziyafetler verilir, demirhanelerde bütün gece çekiç sesleri duyulurdu. Bahis oyunları devam ederken, zarlar atılırken arbede çıkar, kafaların kırıldığı, gözlerin oyulduğu tüyler ürpertici kazalar olurdu. Muteber isimler taşıyan ve hiç ismi olmayan hanımlar, şampiyonlarına tezahürat yapmak için meydanlara gelirdi. Tehlikeler, izdiham, ödüller, erkekleri savaş havasına sokardı. Bahisler görkemliydi, ödül kazananlar ödüllerini, atlarını ve adamlarını rehin vererek bahse girerlerdi. Bu rehinler için zeametler teminat gösterilir, bahtsız kurban tefecilerin eline düşer, adamlarını, en kötü durumlarda kendisini rehine olarak vermek zorunda kalırdı. Mızrağın

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ucunda servetler kazanılır ve kaybedilirdi, birçok ana kuzusu evine dönemezdi.[139]

Dolayısıyla mesele sadece tüccarların panayırların yapılabilmesini sağlayan malzemeleri sağlaması değildi; yenilgiye uğrayan şövalyeler teknik olarak hayatlarını galip gelenlere borçlu oldukları için, tüccarlar da, tefecilik yapabildikleri için varlıklarını paraya çevirmekten kârlı çıkmaya başlamışlardı. Ya da, bir şövalye (iyi bir drahoması olan) güzel bir hanımı zaferleriyle etkilemek umuduyla kendine giyim kuşam almak, bazıları da bu etkinliklerin ayrılmaz bir parçası olan fuhuş veya kumar işine girmek üzere büyük meblağlarda borç alabiliyordu. Kaybedenler sonunda zırhlarını ve atlarını satmak zorunda kalıyordu, bu da yol kesmeye, pogromları kışkırtmaya (alacaklıları Yahudi ise) veya toprakları varsa, bu topraklarda yaşayan zavallılardan daha çok para talep etmeye yöneldikleri için tehlike yaratıyorlardı.

Bir kısmı savaşa yöneldi ki bu da kendi başına yeni piyasalar yaratma eğilimi taşıyordu.[140] Bu olayların en dramatik örneği 1199 Kasım ayında yaşandı, Henry'nin oğlu Theobald'ın desteğiyle Champange'de Ecry Kalesi'nde yapılan bir turnuvada, büyük bir grup şövalye dini bir coşkuya kapıldı, oyunlarını bıraktılar ve Kutsal Toprakları geri almak için yemin ettiler. Daha sonra bu haçlılar yolculuk için Venedik filosuyla anlaştılar, karşılık olarak elde edilen tüm kârın yüzde 50'sini vaat ettiler. Sonunda Kutsal Topraklara gitmek yerine, uzun süren kanlı bir kuşatmadan sonra (daha zengin, Ortodoks) Hıristiyan şehri Kostantinopolis'e girerek yağmaladılar. Baldwin adlı bir Flaman kontu "Kostantinopolis'in Latin imparatoru" ilan edildi, ama büyük ölçüde harap edilmiş ve değerli neyi varsa soyulup alınmış olan bir şehri yönetmeye kalkıştıklarında, kendisi ve baronları, kendilerini büyük finansal zorluklar içinde buldular. Birçok turnuvada küçük ölçekte olup bitenlerin dev bir versiyonu yaşandı,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sonunda kiliselerin kubbelerindeki metalleri soyacak ve borçlarına karşılık Venedikli alacaklılarına kutsal emanetleri verecek kadar alçaldılar. 1259'da Baldwin kendi oğlunu rehin verecek duruma düştü, çocuğu bir krediye karşılık teminat olarak alıp Venedik'e götürdüler.[141]

Ama bütün bunlar soruyu gerçekten cevaplamıyor: Peki bu tek başına yaşayan, efsanevi eski İngiltere'nin ormanlarında dolaşan, rakiplerine meydan okuyan, devlerle, perilerle, büyücülerle ve gizemli yaratıklarla karşılaşan gezgin şövalye imgesi nereden geliyor? Artık cevabın açıkça görülebilmesi gerek. Aslında bu gezgin tüccarların yüceltilmiş, romantize edilmiş imgesinden ibaret: çöllerde ve ormanlarda yalnız başına, akıbetinin ne olacağı asla bilinmeyen adamlar.[142]

Peki, ya bütün gezgin şövalyelerin peşinde olduğu gizemli nesneye, Kutsal Kâse'ye ne demeli? Tuhaftır, ilk olarak *Parzifal* operasının bestecisi Richard Wagner, Kutsal Kâse'nin yeni finansman türlerinden ilham alan bir sembol olduğunu ileri sürmüştü.[143] Eski destan kahramanları gerçek, somut altın ve gümüş yığınlarının peşinde koşarken, bunlar için savaşırken -Nibelung'un definesi gibi- yeni ticari ekonomiden doğan yeni kahramanlar, tamamen soyut değer biçmelerin peşine düşmüştür. Zaten hiçbiri Kutsal Kâse'nin tam olarak ne olduğunu bilmiyordu. Destanlar bile birbirini tutmuyor: Bazen bir tabak, bazen bir kupa, bazen bir taş oluyor. (Wolfram von Eschenbach, zamanın başlangıcında, bir kavgada Lucifer'in miğferinden düşen değerli bir taş gibi hayal etmişti.) Bu, bir anlamda önemsizdir. Önemli olan görünmez, dokunulmaz olması, ama aynı zamanda sonsuz, tüketilmez bir değer taşıması, her şeyi içermesi, çorak topraklara çiçek açtırabilecek, dünyayı besleyebilecek, ruhları besleyebilecek ve yaralı bedenlere şifa verecek güçte olmasıdır. Hatta Marc Shell, onun en iyi boş bir çek olarak, finansal soyutlamanın nihai hali olarak kavranabileceğim öne sürmüştür.[144]

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

İyi de, O Zaman Ortaçağ Nedir?

> *O halde her birimiz bir insanın symbolunuyuz [karşılığıyız], tıpkı kalkan balıkları gibi birden kesilip ikiye ayrıldık çünkü. Onun için bir yarı kendi karşılığını arıyor durmadan.*[20]
>
> Platon, *Şölen*

Wagner bir noktayı yanlış anlamıştı: finansal soyutlamanın doğuşu, Avrupa'nın ortaçağdan çıkışının değil, aksine sonunda, gecikmiş olarak girişinin işaretiydi.

Burada suçlu olan aslında Wagner değil. Bunu hemen hemen herkes yanlış anladı, çünkü karakteristik ortaçağ kuramlarının ve fikirlerinin çoğu Avrupa'ya o kadar geç girdi ki hepimiz bunları modernliğin ilk kıpırtıları zannetme eğilimindeyiz. Bunu daha önce senet konusunda da görmüştük, Doğu'da MÖ 700 veya 800 yıllarında kullanılmakta olan senetler, Avrupa'ya ancak yüzyıllar sonra girmişti. Bağımsız üniversite -belki de ortaçağ kuramlarının en mükemmel örneği- başka bir önemli örnektir. Nalanda MÖ 427 yılında kuruldu; Oxford, Paris ve Bologna'da benzer kuramların ortaya çıkmasından yüzyıllarca önce Çin'de ve Yakındoğu'da (Kahire'den Konstantinopolis'e kadar) birçok yerde bağımsız yüksek eğitim kuramları vardı.

Eksen Çağı materyalizm çağı ise ortaçağ, her şeyin ötesinde, bir aşkınlık çağıydı. Antik imparatorlukların çöküşü, dünyanın büyük kısmında yenilerinin doğmasına yol açmadı.[145] Bunun yerine, bir zamanlar yıkıcı olan dini halk hareketleri güçlü kuramların içine karıştı. Genel şiddet seviyesi gibi kölelik de zayıfladı veya ortadan kalktı. Ticaret gelişti, onunla birlikte teknolojik yenilikler de hızlandı; bu hızlanma sadece ipek ve baharatın değil, insanların ve fikirlerin hareketi için de daha büyük imkânlar sağladı. Ortaçağ Çin'inde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

rahiplerin kendilerini Sanskritçe eski eserlerin tercümesine hasretmeleri ve ortaçağ Endonezya'sındaki medrese öğrencilerinin hukuk terimlerini Arapça tartışabilmeleri, çağın kozmopolit derinliğinin kanıtıdır.

Bizlerin ortaçağı "inanç çağı" olarak -dolayısıyla, otoriteye körü körüne itaat çağı olarak- tasavvur etmemiz, Fransız Aydınlanmasının mirasıdır. Bu ancak, "ortaçağ"ı esas olarak Avrupa'da olup biten bir şey gibi düşündüğünüzde anlamlı olur. Dünya standartlarına göre olağanüstü şiddet dolu olan sadece Uzakbatı değildi, Katolik Kilisesi de son derece hoşgörüsüzdü. Örneğin ortaçağda Çin'deki, Hindistan'daki veya İslam ülkelerindeki benzerlerinde, "cadıları" yakma veya sapkınları katletme olaylarına pek rastlanmaz. Daha tipik olanı Çin tarihinin belli dönemlerinde hâkim olan örnekti: bir bilginin gençliğinde Taoizm ile amatörce uğraşması, orta yaşlarında Konfiiçyüsçü olması ve emekliliğinde Budizm'e dönmesi yadırganmazdı. Ortaçağ düşüncesinin bir özü varsa, bu otoriteye körü körüne itaat değildir, aksine günlük hayatımızı yöneten değerlerin -özellikle mahkemelerin ve piyasanın değerlerinin- karışık, yanlış, yanıltıcı veya ahlaksızca olduğu konusunda inatçı kararlılıktır. Gerçek değer başka bir yerde, doğrudan algılanamayan, ama sadece araştırma veya tasavvur yoluyla yaklaşılabilen başka bir âlemde bulunur. Ama bu da neticede tasavvur yeteneklerini ve tüm bilgi meselesini sonsuz bir problem haline getirir. Örneğin Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi filozofların kafa yorduğu büyük bir ikilemi ele alalım: Aynı anda, hem Tanrı'yı ancak mantık yeteneklerimiz vasıtasıyla anlayabileceğimizi, hem de mantığın bizatihi tanrısal olduğunu söylemenin anlamı nedir? Çinli filozoflar da benzer bir ikilemle boğuşuyorlardı, "biz mi klasikleri okuruz, yoksa klasikler mi bizi okur?" Çağın bütün büyük entelektüel tartışmaları, bir biçimde bu sorun etrafında dönüyordu. Dünya mı zihinlerimizi yarattı, yoksa zihinlerimiz mi dünyayı?"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Aynı gerilimi parayla ilgili önde gelen teorilerde görebiliriz. Aristoteles, altın ve gümüşün kendi başlarına asli bir değer taşımadığını, dolayısıyla paranın, insan toplumları tarafından değiş tokuşu kolaylaştırmak için yaratılan bir sosyal sözleşmeden ibaret olduğunu öne sürmüştür. "Anlaşmayla ortaya çıktığı" için, eğer hepimiz bunu istediğimize karar verirsek, "değiştirmek veya işe yaramaz hale getirmek bizim elimizdedir." Bu görüş Eksen Çağı'nın entelektüel çevrelerinde çok az ilgi görmüştü ama daha sonra ortaçağda standart düşünce haline geldi. İlk olarak Gazali benimsedi. Hatta kendi tarzında bunu, altın paranın kendine özgü bir değeri olmaması olgusunun, para olarak değerinin temeli olduğunu ileri sürecek kadar ileri götürdü, çünkü, diyordu, kendine özgü bir değerinin olmaması, başka şeylerin değerini "yönetmesini", ölçmesini ve düzenlemesini mümkün kılıyordu. Ama Gazali aynı zamanda paranın bir sosyal sözleşme olduğunu reddediyordu. Onu bize Allah vermişti.[147]

Gazali bir mutasavvıftı, siyasi açıdan muhafazakârdı, dolayısıyla nihayetinde kendi fikirlerini çok radikal biçimde ortaya koymaktan çekinmiş olduğu söylenebilir. Ama insan, ortaçağda paranın isteğe bağlı bir sosyal sözleşme olduğunu tartışmak acaba gerçekten tam bir radikal duruş muydu, diye de sorabilir. Ne de olsa, Hıristiyan ve Çinli düşünürler böyle olduğunu ileri sürerken söyledikleri, aşağı yukarı her zaman, bir biçimde kral veya imparator neyi emrederse onun para olduğuydu. Bu anlamıyla Gazalinin bu tavrı, İslamiyet'in, piyasanın tamamen dini otoritelerin himaye alanında olduğunu ileri sürerek siyasi müdahalelerden korumak isteğine son derece uygundu.

* * *

Ortaçağda paranın böyle soyut, sanal biçimler alması -çekler, çeteleler, kâğıt para- bu gibi soruların ("paranın bir sembol olduğunu söylemek ne anlama geliyor?'), o günün felsefi meselelerinin özünü açığa çıkardığı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

anlamına geliyordu. "Sembol" kelimesinin, tarihte bu kadar tam yerine oturduğu başka bir örnek yoktur. Bu noktada öyle olağanüstü paralelliklerle karşılaşıyoruz ki ancak sarsıcı diye tanımlanabilir.

Aristoteles madeni paranın toplumsal sözleşmeden ibaret olduğunu ileri sürerken, *symbolon* kelimesini kullanmıştır - bizim kullandığımız "sembol" kelimesi bundan türemiştir. *Symbol on* aslında "çetele" kelimesinin Yunanca karşılığı idi - bir kontrat veya anlaşmayı işaret etmek için ikiye bölünen, veya bir borcun kaydedilmesi için işaretlenen ve bölünen bir nesne. Demek ki "sembol" kelimesinin kökleri, herhangi bir tür borç kontratını kaydetmek için bölünen nesneye kadar gidiyor. Bu bile yeterince çarpıcı. Ancak gerçekten kayda değer olan şu ki çağımızda Çince'de "sembol" anlamında kullanılan *fu*, veya *fu hao* kelimesinin kökeni de neredeyse tamamen aynı.[148]

Yunanca "*symbolon* teriminden başlayalım. İki arkadaş yemek sırasında, herhangi bir nesneyi -bir yüzük, aşık kemiği, bir çanak- alıp ikiye bölerlerse, bir *symbolon* yaratmış olurlar. İleride ikisinden biri diğerinin yardımına ihtiyaç duyarsa, arkadaşlıklarının hatırlatıcısı olarak kendi ellerindeki yarımı getirebilirler. Arkeologlar Atina'da genellikle kilden yapılmış, bu tür yüzlerce küçük dostluk tabletleri buldular. Daha sonra bunlar kontrat mühürleme yöntemi haline geldi, nesne tanık yerini aldı.[149] Kelime, ayrıca her tür işaret için kullanıldı: Atinalı jüri üyelerine oy kullanma yetkisini vermek için verilen fişler veya tiyatroya giriş biletleri gibi. Aynı zamanda parayı da ifade edebiliyordu, ama ancak o paranın kendine özgü değeri yoksa: değeri yerel sözleşmelerle belirlenen bronz paralar gibi.[150] Yazılı belgeler için kullanıldığında, bir *symbolon* örneğin bir pasaport, kontrat, atama belgesi veya makbuz olabilir. Daha genişletirsek, şu anlamlara gelebilir: Alamet, delalet, semptom ve son olarak, şimdi bilinen anlamıyla, sembol.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sonuncusuna giden yol, iki yönlü olmuş gibi görünmektedir. Aristoteles, çetelenin herhangi bir şey olabileceğinde ısrarlıydı: nesnenin ne olduğu önemli değildi; önemli olan ikiye bölme imkânı vermesiydi. Dille ilgili olarak da öyledir: kelimeler, bizim nesneleri veya fikirleri ifade etmek için kullandığımız seslerdir, ama ilişki keyfidir: örneğin İngilizce konuşanların bir hayvanı ifade etmek için "dog" [köpek], tanrısal varlığı ifade etmek için "god"ı [tanrı] seçmeleri için özel bir sebep yoktur, tam tersi de olabilirdi. Tek sebep toplumsal sözleşmedir: aynı dili konuşanların tümü arasındaki, bu sesin şu nesneyi ifade etmesine ilişkin anlaşma.[151] Tabii para da böyledir - Aristoteles'e göre, sadece belli bir tutarda değeri olduğunu kabul ettiğimiz değersiz bronz paralar değil, bütün paralar, hatta altın, sadece bir *symbolon*, bir toplumsal sözleşmedir.[152] Bütün bunlar göründüğü kadarıyla, on üçüncü yüzyılda, Thomas Aquinas'ın çağında, hükümdarların paranın değerini sadece bir emirname yayımlamakla değiştirebildikleri zamanlarda akla uygundu. Bununla birlikte, ortaçağın sembol teorileri pek Aristoteles'ten değil, daha çok "*symbolon*"un sadece bilenlerin anlayabileceği bir tür şifreli formül veya tılsım anlamını kazandığı antik çağın gizem dinlerinden kaynaklanmıştır.[153] Dolayısıyla, ancak duyusal deneyim alanının tamamen ötesindeki bir tür gizli gerçekliğe referansla anlaşılabilen, duyularla algılanabilen, somut bir gösterge anlamını kazanmıştır.[154]

Ortaçağda çalışmaları çok yaygın olarak okunan ve saygı duyulan sembol teorisyeni, gerçek ismi tarihin derinliklerinde kaybolmuş, ama Aeropagite Dionisos21 takma ismiyle tanınan, altıncı yüzyıl Yunan Hıristiyan mistiğiydi. Dionisos, çağının en büyük entelektüel problemi haline gelecek olan soruyla yüzleşmek için, kavramı sonuncu anlamıyla ele almıştır: insanların Tanrı'yı bilmesi nasıl mümkün olur? Bilgisi duyularının maddi âlemi nasıl algıladığıyla sınırlı olan bizler, maddi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

âleme tamamen yabancı nitelikte bir varlığı -onun ifadesiyle "varoluşun ötesindeki sonsuzluk", "zekânın ötesindeki teklik"- nasıl bilebiliriz?[156] Eğer her şeye kadir olan Tanrı'nın her şeyi yapabilmesi, dolayısıyla Ekmek ve Şarap Ayini'ne kendi vücudunu koyabilmesi gibi, sonsuz çeşitlilikte maddi şekil vasıtasıyla kendini zihinlerimizde açığa vurması gerçeği olmasaydı, bu imkânsız olurdu. Dionisos, üstü kapalı olarak, tanrısal şeylerin güzel olacağı düşüncesinden kurtulmadığımız sürece sembollerin işleyişini anlamaya başlayamayacağımızı söyleyerek bizi uyarıyor. Işıltılı melekler ve semavi arabalar gibi imgeler kafamızı karıştırır, çünkü cennetin böyle bir şey olduğu hayaline kapılırız, aslında bizler için cennetin neye benzediğini tahayyül etmek imkânsızdır. Aksine gerçek semboller, orijinal *symbolon* gibi, tamamen tesadüfi olarak seçilen basit nesneler, aykırılıklarıyla bize Tanrı *olmadıklarını*, başka bir anlamda, Tanrı olsalar bile, Tanrı'nın "bütün maddi âlemi aştığım" hatırlatan, çirkin, gülünç şeylerdir.[157] Bunların herhangi bir anlamda eşitler arasında anlaşmanın işareti olduğu anlayışı tamamen yok oldu. Semboller, armağanlardır, bizden çok yukarda, herhangi bir karşılıklılık, borç veya karşılıklı yükümlülük düşüncesinin tasavvur bile edilemeyeceği kadar yukarıda olan bir varlık tarafından verilen mutlak, karşılıksız, hiyerarşik armağanlardır.[158]

Yukarıdaki Yunanca sözlük alıntısıyla, aşağıdaki Çince sözlük alıntısını karşılaştırın:

FU. Anlaşmak, çetele tutmak. Bir çetelenin iki yarısı.

- kanıt, kimlik kanıtı, itimatname
- bir sözü yerine getirmek, sözünü tutmak
- uzlaşmak
- Tanrının tayini ile insan eylemleri arasındaki uyum
- çetele, çek
- imparatorluk mührü veya damgası
- belge, görev emri, itimatname

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

- anlaşma kesinleştiğinde, bir çetelenin birbirini tutan iki yarısı gibi
- sembol, işaret…[159]

Evrim süreci neredeyse tam olarak aynıdır. *Symbola* gibi *fu* da çetele, kontrat, resmi mühür, teminat, pasaport veya itimatname olabilir. Verilen sözler gibi, bir anlaşma, borç kontratı hatta feodal vasallık ilişkisi içerebilirlerdi - zira başka bir adamın vasalı olmayı kabul eden bir küçük toprak sahibi, tıpkı borç olarak tahıl veya para alıyormuş gibi, bir çeteleyi ikiye ayırabiliyordu. Görüldüğü kadarıyla ortak özellik, başlangıçta eşit olan, sonra birinin ikincil olmayı kabullendiği iki taraf arasında yapılan anlaşma olmasıydı. Daha sonra devlet giderek daha merkezi olmaya başladıkça, *fu*'nun daha çok bir emri taşımak üzere memurlara verildiğini duyuyoruz: Memur eyalete gönderilirken sol yarısını yanına alıyordu, imparator önemli bir emir göndermek istediği zaman, haberci ile sağ yarısını gönderiyor, böylece memurun bunun gerçekten imparatorun emri olduğunu anlaması sağlanıyordu.[160]

Kâğıt paranın, ikiye bölünen ve birleştirilen bu tür borç kontratlarının kâğıt versiyonlarından doğmuş olabileceğini daha önce görmüştük. Tabii ki Çinli teorisyenlere göre, Aristoteles'in kâğıt paranın toplumsal sözleşmeden ibaret olduğu argümanı pek radikal sayılmazdı; varsayımdan ibaretti. Para, imparator neyin para olmasına karar vermişse, oydu. Ancak burada bile hafif bir şart vardı, yukarıdaki giriş bölümünde görüldüğü gibi, *"fu"* aynı zamanda "Tanrı'nın tayini ile insan eylemleri arasındaki uyum" anlamına geliyor. Tıpkı memurların imparator tarafından tayin edilmesi gibi, nihayetinde imparator da daha yüksek bir güç tarafından tayin edilmişti, ayrıca hâkimiyeti onun verdiği yetkiyi elinde tuttuğu sürece devam edebilirdi, bu yüzden uğurlu alametlere *"fu"* adı verilirdi, bunlar Tanrı'nın hükümdarı onayladığının işaretleriydi, tıpkı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

doğal felaketlerin yoldan çıkmasının işareti olduğu gibi.[161]

Bu noktada Çinlilerin fikirleri Hıristiyanlarınkine biraz daha yaklaşır. Ama Çinlilerin kozmos tasavvurlarının önemli bir farkı vardı: bu dünya ile öbürü arasında mutlak bir uçurum olduğu vurgulanmadığı için, tanrılarla kontrat ilişkilerinin imkânsızlığından söz edilemezdi. Bu özellikle ortaçağ Taoizm'i için geçerliydi, rahipler "çetelinin verilmesi" diye adlandırılan, Tanrı'yla yapılan kontratı temsil eden bir kâğıdın yırtılması suretiyle yapılan bir törenle görevlendirilirdi.[162] Aynı şey yine *"fu"* adı verilen, ustanın hocasından alabileceği tılsımlı nesneler için geçerliydi. Bunlar kelime anlamıyla çeteleydi, biri ustada kalırdı; diğer yarısının tanrıların elinde olduğu söylenirdi. Bu tılsımlı *fu*, bir tür semavi yazı olduğu varsayılan, sadece tanrıların anlayabildiği söylenen çizimler şeklinde olurdu, onu taşıyana yardım ederdi, genellikle ustaya tanrısal koruyucuları çağırma yetkisi verirdi, bunlarının yardımıyla usta ifritleri öldürebilir, hastaları tedavi edebilir veya başka mucizevi güçlere ulaşabilirdi. Ama aynı zamanda, Dionisos'un *symbola'sı* gibi, tasavvur nesnesi, kendi dünyamızın ötesindeki görünmez dünya hakkında bazı bilgilere ulaşabileceğimiz tasavvur nesnesi haline gelebiliyordu.[163]

Ortaçağ Çininden ortaya çıkacak olan en ilginç görsel sembollerin kökleri bu tılsımlara kadar gider: örneğin Nehir Sembolü veya bundan doğup gelişmiş gibi görünen *ying-yang* sembolü gibi.[164] *Ying-yang* sembolüne baktığınızda, bir çetelenin sol ve sağ (bazen söylendiği gibi "erkek" ve "kadın") yarıları kolayca görülebilir.

* * *

Çetele, tanıklık ihtiyacını ortadan kaldırır; iki yüzey birbirini tutuyorsa, herkes bilir ki taraflar arasında anlaşma da vardır. Aristoteles bu yüzden bunun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kelimeler için de uygun bir metafor olduğunu düşünmüştür: A kelimesi B kavramına tekabül eder, çünkü böyle bir şey varmış gibi davranacağımıza ilişkin üstü kapalı bir anlaşma vardır. Çetelelere ilişkin en çarpıcı nokta, muhtemelen sadece dostluk ve dayanışma alameti olarak ortaya çıkmış olmalarına rağmen, daha sonraki örneklerinin hemen hemen hepsinde, iki tarafın aslında yaratmayı kabul ettikleri şey, bir eşitsizlik ilişkisidir: borç, yükümlülük, birinin diğerine tâbi olmasıyla ilgili bir ilişki. Bu da daha sonra, aynı metaforun maddi dünya ile ona anlamını veren daha güçlü dünya arasındaki ilişkinin metaforu olarak kullanılmasını mümkün kılmıştır. İki yüzü aynıdır. Buna rağmen yarattıkları şey, mutlak farklılıktır. Ortaçağdaki Hıristiyan mistik gibi, ortaçağdaki Çinli sihirbaz için de, semboller tam anlamıyla tanrısal parçacıklar olabiliyordu, ilki için, insanın iletişime geçmesinin mümkün olmadığı varlıkları biraz olsun anlayabilmesini sağlayan bir dil iken, İkincisi için, insanın dilini anlayabilmesi mümkün olmayan varlıklarla iletişim kurmasının, hatta pratik düzenlemeler yapmasının bir yoluydu.

Bu bir seviyede, dünyayı borç vasıtasıyla yeniden tasavvur etmeye çalışırken her zaman karşımıza çıkan ikilemlerin bir başka versiyonudur - eşitler arasında, yeniden eşit hale gelinceye kadar eşit olmayacakları üzerine kurulu tuhaf bir anlaşma. Bununla birlikte, problem ortaçağda, ekonomi ruhanileştikçe özellikle ilginç bir hal aldı. Altın ve gümüş kutsal mekânlara göç ederken, sıradan alışveriş her yerde genellikle kredi yoluyla yapılmaya başladı. Kaçınılmaz olarak, servet ve piyasa hakkındaki tartışmalar borç ve ahlakla ilgili tartışmalar halini, borç ve ahlakla ilgili tartışmalar evrendeki yerimizin niteliği hakkındaki tartışmalar halini aldı. Gördüğümüz gibi, sonuçlar birbirinden ciddi derecede farklı oldu. Avrupa ve Hindistan'da hiyerarşiye dönüş yaşandı: toplum Rahipler, Savaşçılar, Tüccarlar ve Çiftçiler olmak üzere, çeşitli sınıflara ayrıldı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

(Hıristiyanlıkta, sadece Rahipler, Savaşçılar ve Çiftçiler vardı). Sınıflar arasındaki borçlar tehlikeli kabul ediliyordu, çünkü eşitlik potansiyeline işaret ediyordu ve genellikle düpedüz şiddete yol açıyordu. Çin'de ise tam tersine, borç prensibi genellikle kozmosu yöneten prensip haline geldi: *karmik* borçlar, süt-borcu, insanoğlu ile semavi güçler arasındaki borç kontratları gibi. Otoritelerin görüşüne göre, bütün bunlar fazlalığa ve tüm sosyal düzenin dengesini sarsabilecek devasa sermaye birikimlerine yol açtı. Piyasaların düzgün ve adil işlemesini sağlamak için sürekli müdahalede bulunmak, böylece yeni halk ayaklanmalarının patlak vermesini önlemek, hükümetin göreviydi. Teologların, Allah'ın her an tüm evreni yeniden yarattığı düşüncesine sahip olduğu İslam dünyasında ise bunun aksine, piyasa dalgalanmaları, ilahi iradenin başka bir tezahürü olarak görülüyordu.

Çarpıcı olan, Konfuçyüsçülerin tüccarları lanetlemesiyle Müslümanların tüccarları yüceltmesinin, sonunda aynı şeye yol açmasıydı: piyasaların gelişip güçlenmesiyle zenginleşen, ancak bileşenlerinin asla bir araya gelip modern kapitalizmin ayırıcı özelliği olan büyük ticari bankaları ve sanayi şirketlerini yaratamadığı toplumlar. İslam dünyası, kapitalist dışında başka bir ad verilmesi zor olan figürler üretmiştir. Büyük ölçekli tüccarlara *sahib al-mal*, "sermaye sahipleri" deniyordu, hukuk teorisyenleri de sermaye fonlarının oluşmasından ve büyümesinden rahatça bahsediyorlardı. Halifeliğin yükseliş döneminde, bu tüccarlardan bazılarının milyonlarca dinarı vardı ve kârlı yatırım arayışındaydılar. Modern kapitalizme benzer bir şey neden doğmadı? İki faktörün altını çizeceğim. Birincisi, Müslüman tüccarlar kendi serbest piyasa ideolojilerini ciddiye almışlar gibi görünüyor. Piyasa, hükümetin direkt gözetimine girmedi; kontratlar bireyler arasında yapıldı - ideal olanı, "bir el sıkışma ve cennete bir bakış" - böylece şeref ve kredi, büyük ölçüde birbirinden ayrılamaz hale geldi. Şu kaçınılmazdı:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

birinin bir başkasının gerçek anlamda boğazını kesmesini [*cutthroat*] önleyecek hiç kimse yoksa, kıyasıya rekabet [*cutthroat competition*] olmaz. İkincisi, İslamiyet ayrıca, daha sonra klasik ekonomi teorisinde yüceltilen, ama pratikte düzenli gerçekleştiği pek görülmeyen, kârın riskin ödülü olduğu prensibini de ciddiye almıştı. Ticari girişimlere kelimenin tam anlamıyla, tüccarların kendilerini fırtına ve deniz kazaları, yabani göçebeler, ormanlar, stepler ve çöller, egzotik ve öngörülemeyen yabancı âdetler, keyfine göre hareket eden hükümetler gibi tehlikelere attığı maceralar gözüyle bakılırdı. Bu risklerden kaçınmak için düzenlenen finansal mekanizmalar, dine saygısızlık saydırdı. Bu, faize karşı ileri sürülen itirazlardan biriydi: sabit bir oranda faiz talep edilirse, kâr garantili olur. Benzer şekilde ticari yatırımcıların riski paylaşmaları beklenirdi. Bu, daha sonra Avrupa'da gelişecek olan finansman ve sigorta türlerinin gelişmesini imkânsız hale getirdi.[165]

Bu açıdan erken ortaçağ Çin'inde Budist manastırları, tam karşıt ucu temsil eder. Tükenmez Hazineler'i tüketmek imkânsızdı, çünkü paralarını sürekli faizle kredi olarak vermek ve bunun dışında kesinlikle sermayeye dokunmamak suretiyle, fiilen risksiz bir yatırımı garanti ediyorlardı Bütün mesele buydu. Budizm, İslamiyet'ten farklı olarak, hoş bir hukuki kurmaca yaratarak, bugün "tüzel kişi" diye adlandırdıklarımıza benzer bir şey üretti - tıpkı insana benzeyen, ama ölümsüz olan, asla evlenme, çoğalma, hastalık ve ölüm gibi insani savrulmalara maruz kalmayan varlıklar. Ortaçağ terimlerine uygun biçimde ifade edilirse, meleklere çok benziyorlardı.

Yasal açıdan, tüzel kişi kavramımız daha çok yüksek ortaçağ Avrupa'sının ürünüdür. Bir "fiktif kişi" *(persona ficta)* olarak hukuki tüzel kişi fikri -büyük İngiliz hukuk tarihçisi Maitland'ın ifadesiyle, "ölümsüz olan, dava eden ve edilen, toprak sahibi olan, kendine ait mührü olan, kendisini oluşturan gerçek kişiler için

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

düzenlemeler yapan" bir kişi-[166] ilk kez MS 1250'de Papa IV Innocent tarafından kilise hukukuna sokuldu, uygulandığı ilk kuramlardan biri de manastırlar oldu - aynı zamanda üniversitelere, kiliselere, belediyelere ve loncalara uygulandı.[167]

Sırası gelmişken, tüzel kişileri meleklere benzetmek fikri bana ait değil. Bunu, bütün bunların Thomas Aquinas'ın meleklerin, tam olarak platonik fikirlerin kişileştirilmesi olduğu kavramını geliştirdiği zamana rastlamasına dikkat çeken büyük Ortaçağ Uzmanı Ernst Kantorowiczden ödünç aldım.[168] "Aquinas'ın öğretisine göre", diyor, "her melek bir canlı türünü temsil eder."

> Demek ki nihayetinde hukuk bakımından ölümsüz bir canlı türü olan kişiselleşmiş hukukçu kolektiflerinin, meleklere atfedilen bütün özellikleri sergilemesinde fazla şaşılacak bir şey yoktur… Hukukçuların kendileri, kendi soyutlamaları ile meleksi varlıklar arasında bazı benzerlikler olduğunu kabul etmişlerdir. Bu açıdan ortaçağın son zamanlarının siyasi ve hukuki düşünce dünyasının, küçük ve büyük, soyut, meleksi varlıklarla dolup taşmaya başladığı söylenebilir: bunlar gözle görülmez, yaşsız, sonsuz, ölümsüz, hatta bazen her yerde hazır ve nazırdır; onlara, semavi varlıkların "manevi bedenlerinden geri kalmayacak bir *corfus intellectuale* veya *misticum* (akıllı veya mistik bir beden) bağışlanmıştır.[169]

Bütün bunlar vurgulanmaya değer, çünkü, her ne kadar tüzel kişilerin varlığında doğal ve kaçınılmaz bir şey olduğunu varsaymaya alışkın olursak olalım tarihsel açıdan, aslında garip, egzotik yaratıklardır. Başka büyük geleneklerin hiçbiri sonunda böyle bir noktaya ulaşmamıştır.[170] Bunlar, ortaçağın en karakteristik özellikleri olan binbir çeşit metafizik varlığa Avrupa'nın yaptığı en özgün katkıdır - aynı zamanda en dayanıklı olanıdır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Tabii zaman içinde kayda değer şekilde değiştiler. Ortaçağdaki tüzel kişiler mülk ediniyordu, genellikle karmaşık finansal düzenlemelere girişiyorlardı, ama modern anlamda kâr amacı güden girişimler değillerdi. Buna en fazla yaklaşanlar, şaşırtıcı olmayan biçimde, manastır tarikatları -hepsinden fazla Cistercian'lar- idi, bunların manastırları Çinli Budistlerin, etrafları atölye ve demirhanelerle çevrili, ruhban sınıfa dahil olmayan, fiilen yün eğiren ve ihraç eden "biraderlerin" işgücüne dayanarak rasyonel ticari tarım faaliyeti yürüten mabetlerine benzedi. Bazıları "manastır türü kapitalizm"den bile bahseder.[171] Bununla birlikte, bildiğimiz anlamda kapitalizmin temeli, ancak tüccarların hukuken veya fiilen tekel hakkı elde etmeye ve ticaretin olağan risklerinden kaçınmak için kendilerini ölümsüz varlıklar haline getirmeye başladıkları zaman hazır oldu. Bunun mükemmel bir örneği 1407'de Kral IV. Henry tarafından kurulan Maceracı Tüccarlar Birliği idi. Bu kral, kulağa romantik gelen ismine rağmen, esas olarak İngiliz yün mamullerini alıp Flanders panayırlarında satmakla iştigal ediyordu. Modern bir anonim şirket değillerdi, daha ziyade eksi tarz ortaçağ tüccar loncasıydılar, ama daha yaşlı, daha varlıklı tüccarların genç olanlara kredi verdiği bir yapı kurdular ve yünlü mamuller ticareti üzerinde, önemli miktarda kârı aşağı yukarı garanti etmeye yetecek kadar özel bir kontrol tesis etmeyi başardılar.[172] Ne zaman ki bu şirketler denizaşırı silahlı serüvenlere giriştiler, insanlık tarihinde yeni bir çağ başladı denebilir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

On Birinci Bölüm

BÜYÜK KAPİTALİST İMPARATORLUKLAR (MS 1450-1971)

"On bir peso, peki; bana on bir pesoyu ödeyemeyeceğin için, on bir peso daha - hepsi yirmi iki eder: şal ve hasır için on bir peso, ödeyemeyeceğin için de on bir peso. Tamam mı Crisiero?"

Crisiero rakamlar dan hiç anlamazdı, doğal olarak şöyle söyledi, "Tamam patron."

Don Amulfo dürüst, şerefli bir adamdı. Diğer toprak sahipleri kölelerine ondan çok daha az yumuşak davranıyordu.

"Gömlek beş peso. Tamam mı? Çok güzel. Tabii ödeyemezsin, beş peso daha. Bana beş peso borçlu olduğun için beş peso daha. Senden parayı asla alamayacağım için, beş peso daha. Beş peso artı beş peso artı beş peso artı beş peso. Hepsi yirmi peso yapar. Anlaştık mı?"

"Evet patron, anlaştık."

Köle gömleğe ihtiyacı olduğunda başka bir yerden alamazdı. Emrinde çalıştığı ve bir centavo borcu olduğu sürece asla bırakıp gidemeyeceği

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

efendisinden başka borç alabileceği hiçbir yer yoktu.

- B.Traven, *The Caretta*

"Keşifler Çağı" diye adlandırmaya alışkın olduğumuz çağla başlayan dönem, gerçek yenilik olan o kadar çok şeyle birlikte anılır ki -modem bilimin, kapitalizmin, hümanizmin, ulus-devletlerin yükselişi- tarihin sadece bir dönemeci olarak nitelemek garip görünebilir. Ama benim bu kitapta geliştirdiğim perspektiften, aynen böyledir.

Bu çağ, 1450 yıllarında, sanal para ve kredi ekonomilerinden tekrar altın ve gümüşe dönüşle başlar. Bunu izleyen Amerika ülkelerinden külçe akışı, Batı Avrupa'da geleneksel toplumu altüst eden "fiyat devrimi"ni ateşleyerek süreci fazlasıyla hızlandırdı. Dahası, külçenin geri dönüşünün yanı sıra, ortaçağ boyunca büyük ölçüde bastırılan veya uzakta tutulan diğer koşulların tümü, hep beraber geri döndü: Büyük imparatorluklar ve profesyonel ordular, büyük çaplı yıkıcı savaşlar, sınırlanmayan faizcilik ve borç köleliği, ama aynı zamanda materyalist felsefeler, yeni bir bilimsel ve felsefi yaratıcılık patlaması. Bu, kesinlikle bir tekerrürden ibaret değildi. Eksen Çağının bütün parçaları yeniden ortaya çıktı, ama tamamen farklı bir yol izledi.

* * *

1400'ler Avrupa tarihinde kendine özgü bir dönemdi. Bitmez tükenmez felaketler yüzyılıydı: veba dönem dönem büyük şehirleri kırıp geçirdi; ticari ekonomi sarsıldı, bazı bölgelerde tamamen çöktü; bütün şehirler iflas etti, senetlerini ödeyemediler, şövalye sınıfları endemik savaşların mahvettiği kırsal bölgeleri bırakarak geriye kalanlar için birbirleriyle didiştiler. Hıristiyanlık, jeopolitik anlamda bile sendeliyordu, Osmanlı İmparatorluğu Bizans'tan kalanları yutmakla kalmıyor,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sürekli olarak orta Avrupa'yı zorluyor, kuvvetleri karada ve denizde ilerliyordu.

Bu arada, sıradan çiftçiler ve kentli işçiler açısından da daha iyi günler yaşanmıyordu. Avrupalı iş gücünün üçte birini öldüren hıyarcıklı vebanın ters etkilerinden biri de, ücretleri aşırı artırması oldu. Bu birden bire olmadı, ama bunun nedenlerinden biri, yetkililerin ilk tepkisinin ücretleri dondurmak, hatta özgür köylüleri tekrar toprağa bağlı hale getirmek için kanun çıkarmak olmasıydı. Bu girişimler, tüm Avrupa'da bir dizi halk ayaklanmasıyla doruğa çıkan güçlü bir direnişle karşılaştı. Bu direnişler bastırıldı, ama yetkililer de uzlaşmak zorunda kaldı. Çok geçmeden, sıradan halkın elinde o kadar büyük bir zenginlik geçmeye başladı ki hükümetler altsınıfların ipek ve ermin giymesini yasaklayan yeni kanunlar çıkarmak, birçok kasaba ve mahallede bir yılın üçte birini, hatta yarısını tutan bayram günlerinin sayısını azaltmak zorunda kaldı. Aslına bakılırsa, on beşinci yüzyıl, geçit törenleri, canavarları, bahar bayramı, kilise şenlikleri, *Abbots of Unreason ve Lords of Misrule*'uyla,22 ortaçağ şenlik hayatının altın çağı kabul edilirdi.[1]

Daha sonraki yüzyıllarda, bütün bunlar yok edildi. İngiltere'de şenlik hayatı Püriten reformcuların; daha sonra her yerdeki reformcuların, hem Katoliklerin hem Protestanların sistematik saldırısına maruz kaldı. Anı zamanda halkın refahına dayanan ekonomik temeli eridi.

Bunun niçin olduğu, yüzyıllardır yoğun tarihi tartışmalara konu olmuştur. Bildiğimiz kadarıyla: büyük bir enflasyonla başladı. Örneğin 1500 ve 1650 yılları arasında, İngiltere'de fiyatlar yüzde 500 arttı, ama ücretler çok yavaş yükseldi, öyle ki beş nesil boyunca gerçek ücretler muhtemelen yüzde 40 düştü. Avrupa'nın her yerinde aynı şey oldu.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Neden? Jean Bodin adlı Fransız hukukçunun 1568'de öne sürdüğü günden beri revaçta olan açıklama, Yeni Dünyanın fethinden sonra büyük miktarlarda altın ve gümüşün Avrupa'ya akmasıydı. Değerli madenlerin değeri azaldıkça, diye devam ediyor bu argüman, her şeyin fiyatı fırladı ve ücretler buna yetişemedi.[2] Bunu destekleyen bazı kanıtlar var. Halkın refah seviyesinin en yüksek olduğu 1450'ler, külçenin -ve dolayısıyla madeni paranın- arzının özellikle kıt olduğu döneme denk gelmişti.[3] Nakit yokluğu özellikle uluslararası ticarette tahribat yaptı; 1460'larda mal dolu gemilerin, hiç kimsenin elinde bunları alacak nakit bulunmadığı için büyük limanlardan geri döndürüldüğünü biliyoruz. Bu problem ancak daha sonraki yüzyılda, Saksonya ve Tirol'de aniden gümüş madenciliğinin patlama yapmasıyla ve bunu takiben Batı Afrika'nın Altın Sahili'ne yeni deniz yollarının açılmasıyla aşılmaya başladı. Sonra Cortés ve Pizarro'nun yaptığı fetihler izledi. 1520 ile 1640 arasında, İspanyol hazine gemileriyle Meksika ve Peru'dan Atlantik ve Pasifik üzerinden tonlarca altın ve gümüş taşındı.

Geleneksel hikâyenin problemi, bu altın ve gümüşün pek azının Avrupa'da uzun süre kalmış olmasıdır. Altının çoğunun yolu Hindistan tapınaklarında son buldu, gümüş külçenin çok büyük kısmı ise sonunda Çin'e yollandı. İkinci husus önemlidir. Modern dünya ekonomisinin köklerini gerçekten anlamak istiyorsak, başlayacağımız yer kesinlikle Avrupa değildir. Gerçek hikâye, Çin'in kâğıt para kullanmayı nasıl bıraktığıdır. Bu hikâye anlatılmaya değer, çünkü çok az insan bilir bunu.

* * *

Moğollar 1271 yılında Çin'i fethettikten sonra, kâğıt para sistemini değiştirmediler, hatta bazen (genellikle felaketle sonuçlanmakla birlikte) bu sistemi imparatorluğun başka yerlerine de uygulama girişimlerinde bulundular. Ancak 1368'de Çin'deki

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

büyük halk ayaklanmalarının biriyle devrildiler, eski köylü liderlerden biri tekrar iktidara getirildi.

Moğollar, iktidarı ellerinde bulundurdukları yüzyıl boyunca, her yerde nefret edilen yabancı tüccarlarla yakın ilişki içinde çalışmışlardı. Kısmen bunun sonucu olarak, o anda Ming Hanedanı olarak bilinen eski isyancılar, her tür ticarete şüpheyle yaklaştılar ve kendine yeterli tarımsal topluluk gibi romantik bir vizyon geliştirdiler. Bunun bazı talihsiz sonuçları oldu. Bir kere, işçilik ve ayni olarak ödenen eski Moğol vergi sisteminin sürdürülmesi anlamına geldiği için; özellikle de, kast benzeri bir sisteme dayandığı için; vatandaşlar çiftçi, zanaatkar veya asker olarak kayda geçiriliyor ve işlerini değiştirmeleri yasaklanıyordu. Fakat bunun hiç rağbet görmediği ortaya çıktı. Hükümetin tarıma, yollara ve kanallara yaptığı yatırım ticari patlamayı dengeleyemedi, bu ticaretin büyük bir kısmı teknik olarak yasadışıydı, mahsule konan vergiler o kadar yüksekti ki borca giren birçok çiftçi, atalarının topraklarına kaçmak zorunda kaldı.[4]

Genel anlamda böyle hareketli bir nüfusun en son arayacağı şeyin düzenli sanayi işçiliği olması beklenir; Avrupa'da olduğu gibi burada da, çoğu sıradışı işlerde karar kıldı, dilencilik, eğlence işi, korsanlık, haydutluk gibi. Çin'de birçoğu değerli maden arayıcısı oldu. Küçük çaplı bir gümüşe hücum yaşandı, her yerde yasadışı maden ocakları türedi. Kısa sürede, resmi kâğıt paranın yerine geçen, para olarak basılmamış gümüş külçeler, kayıt dışı gayri resmi ekonominin gerçek parası haline geldi. Hükümet 1430'larda ve 1440'larda yasadışı gümüş ocaklarını kapatmaya kalkıştığında, bu girişimler yerel ayaklanmaları ateşledi, madenciler yerlerinden edilmiş köylülerle aynı davanın yoldaşı oldular, yakınlardaki şehirleri ele geçirdiler, bazen bütün bir eyaleti tehdit ettiler.[5]

Sonunda, hükümet kayıt dışı ekonomiyi baskı altına almaya çalışmaktan bile vazgeçti. Bunun yerine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tamamen başka bir yola başvurdular: kâğıt para çıkarmaya son verdiler, maden ocaklarını yasallaştırdılar, büyük alışverişler için gümüş külçenin resmi para birimi olmasına izin verdiler, hatta özel darphanelere nakit para basma izni verdiler.[6] Bu da, hükümete yavaş yavaş vergiyi işçilikle ödeme sistemini bırakarak yerine gümüşle ödeme yapılan tek tip bir vergi ödeme sistemi koymasının yolunu açtı.

Çin hükümeti fiilen, eski politikasına, piyasaları teşvik etme, sadece usulsüz sermaye birikimini önlemek için müdahale etme politikasına geri döndü. Bu kısa zamanda olağanüstü bir başarı kazandı ve Çin piyasaları büyük bir canlılık yaşadı. Nitekim birçok kişi Ming'lerin dünya tarihinde neredeyse benzersiz bir şey başardıklarını söyler: bu dönem Çin nüfusunun patlama yaptığı, ama hayat standartlarının da ciddi iyileşme gösterdiği zamanlardı.[7] Ama bir sorun vardı, yeni politika, rejimi aşırı gümüş arzını ülkede tutmak, böylece fiyatları düşük tutmak ve halk ayaklanmalarını en aza indirmek zorunda bırakıyordu - Çin maden kaynaklarının kısa zamanda tükendiği görüldü. 1530'larda Japonya'da yeni gümüş yatakları keşfedildi, ama bunlar da bir veya iki on yılda tükendi. Çok geçmeden Çin, yüzünü Avrupa ve Yeni Dünyaya çevirmek zorunda kaldı.

Romalılar zamanından beri Avrupa, Doğu'ya altın ve gümüş ihraç etmiştir: problem şuydu ki Avrupa hiçbir zaman Asyalıların satın almak istediği bir şey üretmiş, dolayısıyla ipek, baharat, çelik ve ithal ettiği diğer şeyleri mal cinsinden ödemeye zorlanmış değildi. Avrupa'nın genişlemesinin ilk yılları, büyük ölçüde Doğu'nun lüks ürünlerine veya bunların karşılığını ödeyecek yeni altın ve gümüş kaynaklarına erişme çabalarıydı. O eski günlerde, Atlantik Avrupa'sının gerçekte Müslüman rakiplerine karşı sadece bir önemli avantajı vardı: Akdeniz'de yüzyıllar süren çatışmalarla bilenmiş, aktif ve gelişmiş bir deniz savaşı geleneği. 1498'de Vasco da

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Gama Hint Okyanusuna girdiği anda, denizlerin barışçı ticaret sahası olması prensibi birdenbire sona erdi. Küçük Portekiz filoları karşılarına çıkan her liman şehrini bombalamaya ve yağmalamaya, sonra stratejik noktaları kontrol altına almaya, Hint Okyanusundaki tüccarları, rahatsız edilmeden işlerini sürdürebilme haklarına karşılık haraca bağlamaya başladı.

Hemen hemen tam aynı zamanda, Kristof Kolomb -Çin'e kestirme yol bulmaya çalışan Cenevreli bir haritacı-Yeni Dünya topraklarına ayak bastı ve böylece, İspanya ve Portekiz imparatorlarının başına insanlık tarihindeki en büyük talih kuşu kondu: akla hayale sığmaz zenginliklerle dolu, ellerinde olsa olsa Taş Devri silahları olan, ayak bastıkları andan itibaren hemen, uslu uslu ölmeye başlayan yerlilerin yaşadığı koca bir kıta. Meksika ve Peru'nun fethi, devasa yeni ve değerli maden kaynaklarının keşfine yol açtı, bunlar acımasızca sistematik olarak sömürüldü, hatta, en fazla değerli madenin mümkün olduğunca hızla çıkarılması için etraftaki insanların büyük ölçüde yok edilmesi noktasına kadar gidildi. Kısa zaman önce Kenneth Pomeranz'ın belirttiği gibi, Asya'nın sınırsız, değerli maden talebi olmasaydı bunlardan hiçbiri olamazdı.

> Eğer Çin'in metal bazını değiştiren ekonomisi, üç yüzyıl boyunca Yeni Dünya'da çıkarılan olağanüstü miktarda gümüşü absorbe edebilecek kadar dinamik olmasaydı, bu maden yatakları birkaç on yıl içinde kâr edemez hale gelebilirdi. Asya'nın arzın çoğunu çekmesine rağmen, Avrupa'da 1500 ile 1640 arasında görülen gümüşe ayarlı fiyatların aşırı enflasyonu, orada bile madenin değerinin düştüğünü gösteriyor.[8]

1540'da gümüş doygunluğu tüm Avrupa'da fiyatlarda bir çöküşe yol açmıştı; bu noktada, eğer Çin'den gelen talep olmasaydı, Amerika'daki maden ocaklarının faaliyeti düpedüz sona erer ve Amerika'nın kolonileştirilmesi projesi tamamen suya düşerdi.[9] Kısa

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

zamanda Avrupa'ya doğru ilerleyen hazine kalyonları yüklerini boşaltmaktan vazgeçtiler, bunun yerine Afrika boynuzunu dönüp Hint Okyanusu'nu aşarak Canton'a doğru ilerlediler. 1571'den sonra İspanya şehri Manila'nın kurulmasıyla, doğrudan Pasifik üzerinden geçmeye başladılar. On altıncı yüzyılın sonlarında, Çin bir yılda elindeki gümüşün yaklaşık yüzde 90'ını, yaklaşık elli ton gümüşü ithal ediyordu, on yedinci yüzyılın başlarında bu rakamlar yüzde 97 ve 116 ton oldu.[10] Buna karşılık çok büyük miktarlarda gümüş, porselen ve diğer Çin ürünlerinin yolu, Orta ve Batı Amerika'nın yeni şehirlerinde son buluyordu. Bu Asya ticareti, yeni gelişen global ekonomide en önemli faktör haline geldi ve sonunda, finansal kaldıraçları kontrol edenler -özellikle İtalyan, Hollandalı ve Alman tüccar bankerleri- olağanüstü zengin oldular.

Öyleyse yeni global ekonomi, Avrupa'da hayat standartlarının çökmesine tam olarak nasıl sebep oldu? Bildiğimiz tek şey var: asla gündelik alışverişlerde büyük miktarlarda değerli maden kullanılmasını sağlamakla *değil*. Aksine, tam tersi oldu. Avrupa'daki darphaneler Nikaragua'dan Bengal'a kadar her yerde yeni ticaret aracı haline gelen riyal, taler, düka ve İspanyol altınını çok miktarda basarken, bunlardan hiçbiri sıradan Avrupalıların cebine girmiyordu. Aksine, sürekli para kıtlığından bahsedildiğini biliyoruz. İngiltere'de:

> Tudor döneminin çoğunda tedavüldeki para o kadar azdı ki vergi mükellefleri bağışlar, yardımlar ve ödemeleri gereken onda birlik vergiler için yeterli madeni para bulamıyorlardı ve çoğu zaman, birçok insanın sahip olduğu, en işe yarayan, paraya benzeyen aile armalarını vermek zorunda kalıyordu.[11]

Avrupa'nın çoğunda durum böyleydi. Amerika'dan çok büyük miktarlarda maden gelmesine rağmen, birçok ailenin elinde o kadar az nakit para vardı ki vergilerini

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ödemek için aile yadigârı gümüşlerini eritmek zorunda kalıyorlardı.

Çünkü, vergilerin maden cinsinden ödenmesi *zorunluydu*. Gündelik işler ise bunun aksine, tıpkı ortaçağda olduğu gibi, çeşitli biçimlerde sanal kredi parayla yapılıyordu: çetelelerle, senetlerle ya da, daha küçük topluluklarda, kimin kime ne borçlu olduğunun kaydının tutulmasıyla. Gerçekte enflasyonun sebebi, külçeyi kontrol altına alanların -hükümetler, bankerler, büyük ölçekli tüccarlar- bundan yararlanarak kuralları değiştirmeyi başarmalarıydı. Önce altın ve gümüşün *para* olduğunu dayattılar, daha sonra sadece kendilerinin kullandığı yeni kredi para türleri çıkardılar. Bu arada yavaş yavaş bütün Avrupa'da, küçük ölçekli topluluklarda büyük ölçüde madeni para kullanılmaksızın işleyen yerel güven sistemlerini önemsizleştirdiler ve yok ettiler.

Bu siyasi bir kavgaydı, aynı zamanda paranın doğası hakkında kavramsal bir argüman olması bir yana. Yeni külçe para rejimi, ancak benzeri görülmemiş bir şiddet vasıtasıyla uygulanabilirdi - sadece denizaşırı ülkelerde değil, aynı zamanda ülke içinde de. Avrupa'nın çoğu yerinde, "fiyat devrimi"ne ve buna eşlik eden ortak toprakların özel mülk haline getirilmesine verilen ilk tepki, yakın zamanlarda Çin'de olup bitenlerden pek farklı değildi: bir zamanlar köylü olan binlerce kişi köylerinden kaçtı veya sürüldü, serseri veya "efendisiz adamlar" oldular; doruk noktası halk ayaklanmaları olan bir süreç yaşandı. Ancak Avrupa hükümetlerinin tepkisi tamamen farklı oldu. Ayaklanmalar zorla bastırıldı ve bu sefer hiç ödün verilmedi. Serserileri topladılar, sanayi işçisi olarak kolonilere gönderdiler, onları koloni ordularına ve donanmalarına soktular - ya da yurtiçinde fabrikalarda çalıştırdılar.

Bütün bunların neredeyse hepsi, borç manipülasyonu ile yapıldı. Sonuç olarak, borcun bizatihi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

doğası, bir kez daha tartışmanın temel taşlarından biri haline geldi.

I. Kısım
Hırs, Terör, İnfial, Borç

Kuşkusuz bilim adamları büyük "fiyat devrimi"nin sebeplerini tartışmaya asla son vermeyecekler - büyük ölçüde ne tür araçların uygulanabileceğinin net olmamasından ötürü. Bunun için gerçekten, çağdaş ekonomik kuramların nasıl çalıştığını anlamak, bizatihi bu kuramların oluşturulmasına yol açmış siyasi kavgaları açıklamak için tasarlanmış modern ekonomi yöntemlerini kullanabilir miyiz?

Bu sadece kavramsal bir problem değil. Aynı zamanda ahlaki tehlikeler de var. Örneğin dünya ekonomisinin kökenlerine "objektif", makro-ekonomik bir yaklaşımla bakılırsa, eski Avrupalı kâşiflerin, tüccarların ve istilacıların davranışı, sanki fırsatlara karşı rasyonel bir reaksiyonmuş, sanki aynı durumda kim olsa aynı şeyi yaparmış gibi görünebilir. Denklemler kullanıldığında ortaya çıkan genellikle budur: eğer gümüşün fiyatı Çin'de Seville'dekinin iki katıysa, Seville halkı büyük miktarlarda gümüşü ele geçirip Çine gönderme imkânına sahip olur, bu durumda, tüm medeniyetlerin yok olmasını gerektirse bile, mutlaka bunu yapacaklardır. Ya da İngiltere'de şeker talebi varsa ve bunu üretecek iş gücünü elde etmenin en kolay yolu milyonlarca insanı köle yapmaksa, kaçınılmaz olarak birileri bu insanları köle yapacaktır. Aslına bakılırsa, tarih açıkça işin böyle olmadığını gösteriyor. Birçok medeniyet muhtemelen, Avrupalı güçlerin on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda yaptığı ölçekte ortalığı kasıp kavuracak duruma gelmiştir (Ming döneminde Çin'de böyle olabilirdi), ama gerçekte hemen hemen hiçbiri bunu yapmadı.[12]

..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Orneğin Amerika'dan altın ve gümüşün nasıl getirildiğini düşünelim. Altın çıkarma çalışmaları, 1521'de Azteklerin başkenti Tenochtitlan'ın alınmasından neredeyse hemen sonra başladı. Gerçi bizler, Meksika halkının Avrupa'dan getirilen hastalıkların etkisiyle yok edildiğini düşünmeye alışkınız, ama çağdaş gözlemciler yeni fethedilen yerlerin yerlilerini maden ocaklarında zorla çalıştırmanın da en azından aynı derecede sorumlu olduğu kanısındalar.[13] Tzvetan Todorov, *The Conquest of America* [Amerika'nın Fethi] adlı kitabında, çoğu İspanyol rahip ve keşişlerin tüyler ürpertici raporlarından oluşan bir derleme sunuyor: bu kişiler din adına yapıldığı takdirde yerlilerin yok edilmesinin Tanrının takdiri olduğuna inanmalarına rağmen, İspanyol askerlerinin süngülerini tesadüfen yanlarından geçenlerin bağırsaklarını deşerek test etmeleri, annelerin sırtından bebeklerini çekip alarak köpeklere yem olarak atmaları gibi sahneler karşısında kapıldıkları dehşeti gizleyememişler. Belki bu tür eylemlerin, ağır silahlara sahip -çoğunun şiddet sabıkası olan- cezadan muaf tutulmuş bir grup erkekten beklenebilecek şeyler olarak üstü çizilebilir; ama maden ocaklarından gelen raporlar, daha sistematik bir şeyler yapıldığını gösteriyor. Fray Toribio de Motolino, Tanrı'nın Meksika halkının başına sardığına inandığı on belayı yazarken, çiçek hastalığını, savaşı, kıtlığını, zorla çalıştırmayı, vergileri (çoğu kişinin çocuklarını borç verenlere satmak zorunda kalmasına, bir kısmının korkunç hapishanelerde işkenceyle öldürülmesine yol açan) ve başkentin inşaatı sırasında ölen binlerce kişiyi sayıyor. Her şeyin ötesinde, diye ısrar ediyor, maden ocaklarında ölen sayısız insan var:

> Sekizinci bela, İspanyolların maden ocaklarında çalıştırmak için köle almalarıydı. Öncelikle, daha önce Azteklerin kölesi olanları aldılar; sonra boyun eğmeyi kabul edenler, son olarak da yakalananlar alındı. İstiladan sonraki ilk yıllarda köle trafiği arttı, kölelerin efendileri sık sık değişti. Kölelerin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yüzlerine kraliyet alametine ilave olarak o kadar çok işaret koydular ki yüzleri kimin alıp kimin sattığını gösteren harflerle doldu.

Dokuzuncu bela, Yerlilerin erzak taşımak için sırtlarında ağır yüklerle altmış *league*23 yol gittikleri maden ocaklarında çalışmaktı… Yiyecekleri bittiğinde, maden ocaklarında veya yollarda ölüyorlardı, çünkü yiyecek satın alacak paraları yoktu ve kendilerine yiyecek verecek kimse de yoktu. Eve dönenlerin çoğu öyle kötü bir durumdaydı ki kısa süre sonra öldüler. Maden ocaklarında, özellikle Oaxacadakilerde ölen Yerlilerin cesetlerinden çıkan kötü koku salgın hastalıklara yol açtı. Maden ocaklarının etrafındaki yarım *league* mesafede ve yolun büyük bir kısmında cesetlere veya kemiklere basmadan yürümek zordu, cesetleri yemek için doluşan kuş ve karga sürüleri öyle çoktu ki güneşi karartıyorlardı."[14]

Madenlerde zorunlu çalışma yüzünden bütün bir bölgenin boşaltıldığı Peru'da ve yerli halkın kökünün tamamen kazındığı Haiti Adası'nda da benzer manzaralar kayda geçirilmiştir.[15]

İstilacılar söz konusu olduğunda, sadece basit bir hırstan bahsetmiyoruz, dillere destan bir hırstan bahsediyoruz. Her şey bir yana, en çok bu özellikleriyle hatırlanırlar. Asla aldıklarıyla yetinmemişlerdir. Tenochtitlan veya Cuzco'yu ele geçirdikten, o ana kadar hayal bile edilemeyen zenginlikleri ele geçirdikten sonra, istilacılar hemen hemen her zaman yeniden gruplaştılar ve daha fazla hazine aramak üzere yola çıktılar.

Ahlakçılar çağlar boyunca, tıpkı sonsuz iktidar arzumuzu sözümona kınadıkları gibi, insanın sonsuz hırsını da şiddetle kınadılar. Gelgelelim tarih aslında açıkça gösteriyor ki insanların *başkalarını* istilacılar gibi davranmakla suçlamaya yönelik bir eğilime sahip olmakla suçlanmaları haklı olmasına haklıdır ama, ama

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

aslında bunu pek azı yapmıştır. Rüyalarımız, aramızda en hırslı olanlarınki bile, daha çok Simbat'ınkine benzer: maceralar yaşamak, sakin bir hayat sürdürme imkânları elde etmek, keyifli bir yaşam sürmek ve bunun tadını çıkarmak. Kuşkusuz Max Weber kapitalizmin özünün, asla dinginleşmeyen, sürekli genişlemeye uğraşan dürtü -ona göre bu ilk kez Kalvinizm'de görülmüştü- olduğunu iddia etmişti. Ama istilacılar iyi ortaçağ Katolikleriydi, genellikle İspanyol toplumunun en acımasız ve en kanun tanımaz unsurlarından gelenler bile. Hep daha fazlası, daha fazlası için duyulan dinmek bilmez bu istek nedendi?

Bence, Hernan Cortés'in Meksika'yı fethettiği ilk zamanlara gitmenin yararı olabilir. O andaki motivasyonu neydi? Cortés Haiti kolonisine 1504 yılında, şöhret ve macera hayal ederek göç etmişti, ama ilk on beş yılında maceraları başkalarının eşlerini baştan çıkarmaktan ibaret kalmıştı. Ancak 1518'de hileli bir yolla, anakarada İspanyol varlığını tesis etmek için yapılacak bir sefere kumandan olarak katılmayı başardı. O zamanlar kendisine eşlik eden Bernal Diaz del Castillo daha sonra şunları yazdı:

> Kendine hayran olmaya ve eskisine göre görünümüne daha çok dikkat etmeye başladı. Tüylerden yapılmış bir sorguç, madalya ve altın zincir taktı, altın *britlerle* süslenmiş kadife bir pelerin giydi. Gerçekten cesur ve heybetli bir kaptan gibi görünüyordu. Ama sözünü ettiğim masrafları ödeyecek parası yoktu, çünkü o zamanlar, epeyce Yerliye sahip olmasına ve maden ocaklarından altın elde etmekte olmasına rağmen, çok yoksuldu ve borç içindeydi. Bütün bunları kendisi kısa süre önce evlendiği karısına aldığı süslü giysiler ve konuklarını eğlendirmek için harcıyordu…
>
> Bazı tüccar dostları Amirallik rütbesini aldığını duydukları zaman, Yerlilerinin ve mal varlığının teminat gösterilmesi karşılığında, nakit olarak dört

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> bin altın peso, mal olarak da ikinci bir dört bin peso kredi verdiler. Bunun üzerine iki direk ve flama ısmarladı, bunların her iki yanına altınla kraliyet armaları ve haç işlenecek ve üzerinde şöyle bir ibare bulunacaktı: "Yoldaşlar, haydi tam bir imanla Kutsal Haç'ın işaretini izleyelim ve zafere ulaşalım."[16]

Başka bir ifadeyle, imkânlarını aşan bir hayat sürdü, başını belaya soktu ve gözü kara bir kumarbaz gibi bahsi ikiye katlamaya ve her şeyi riske atmaya karar verdi. Sonra da, beklendiği gibi vali son dakikada seferi iptal etmeye karar verince, Cortés ona aldırmadı ve her birine seferin kârından eşit hisse teklif ettiği altı bin adamıyla birlikte anakaraya doğru yelken açtı. Karaya vardığında gemileri yaktı, nesi var nesi yoksa zafere yatırarak kumar oynadı.

Şimdi, Diaz'ın kitabının başından son bölümüne atlayalım. Uç yıl sonra Cortés, gelmiş geçmiş herhangi bir askeri liderin yapabileceği en zekice, en merhametsiz, en parlak ve son derece ahlaksız işleri yaparak, zafere ulaştı. Sekiz ay, evden eve sürdürülen, yıldırıcı bir muharebeden ve muhtemelen yüz bin Aztek'in ölümünden sonra, dünyanın en büyük şehirlerinden biri olan Tenochtitlan, yerle bir edildi. İmparatorluk hâzinesi teminat gösterilmişti, artık hayatta kalan askerler arasında paylaştırılmasının zamanı gelmişti.

Buna rağmen Diaz'a göre, sonuç adamlar arasında infial yarattı. Subaylar altının çoğuna el konması için gizlice işbirliği yaptılar, son hesaplama ilan edildiği zaman, askeri birliktekiler her birinin eline sadece beş ila sekiz peso geçeceğini öğrendiler. Dahası, hisselerinin en büyük kısmına tekrar, alacaklı durumunda olan subaylar tarafından el kondu - çünkü Cortés kuşatma sırasında aldıkları her yedek ekipmanın ve gördükleri tıbbi tedavinin parasının adamlara fatura edilmesini emretmişti. Birçoğu bu işte aslında para kaybettiklerini anladılar. Diaz şöyle yazıyor:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Hepimiz gırtlağımıza kadar borca batmıştık. Bir yaylı tüfek kırk veya elli pesodan aşağı alınamıyordu, misket tüfeği yüz, kılıç elli, at ise sekiz yüzbin peso veya daha fazlaydı. Hadsiz hesapsız, her şey için para ödemek zorundaydık! Kendine Mastre Juan diyen, bazı çok kötü yaralara bakan bir cerrah, aşırı yüksek ücretler alıyordu, aynı şeyi eczacılık ve berberlik yapan, ayrıca yaraları tedavi eden Murcia isimli sahte doktor da yapıyordu, ayrıca payımızı verilir verilmez elimizden alan başka onlarca hile ve dolandırıcılık vardı.
>
> Bu konuda ciddi şikâyetler oldu, Cortés'ın bulduğu tek çözüm, malların değerini bilen ve veresiye aldığımız her şeyin bedelini hesaplayabilecek güvenilir iki kişiyi görevlendirmek oldu. Bir talimat verildi, satın aldığımız şeylere veya cerrahın hizmetine karşılık ne fiyat istenirse mecburen kabul edilecekti, ama paramız yoksa, alacaklılarımız ödeme için iki yıl beklemek zorundaydı.[17]

İspanyol tüccarlar en temel ihtiyaçlar için aşırı yüksek fiyatlar istemeye başladılar, öfke daha çok arttı ve en sonunda:

> generalimiz sürekli olarak her şeyi iç etmekle suçlanmaktan, borç ve avans isteyen dilekçelerden bıkıp usandı ve amacına uygun görünen bölgelerde yerleşim yerleri kurarak en çok sorun çıkaran adamlardan kurtulmaya karar verdi.[18]

Bu adamlar sonunda bu bölgelerin kontrolünü ele geçirdiler, yerel yönetimler, vergi ve çalışma rejimleri kurdular. Bunlar yüzleri, defalarca ciro edilmiş çekler gibi isimlerle doldurulmuş Yerlileri veya etrafı kilometrelerce kokuşmuş cesetlerle sarılmış maden ocakları manzaralarını anlamayı biraz kolaylaştırıyor. Burada soğukkanlı, hesapçı bir hırsın psikolojisinden değil de, utanç ve haklı bir kızgınlığın çok daha

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

karmaşık bileşiminin, sürekli katlanan ve biriken borçların yarattığı umutsuz aciliyetin (bunlar hemen hemen her zaman, faizli borçlardı) ve başlarına gelenlerden sonra, yine de borçlu durumda olacakları düşüncesine duyulan öfkenin psikolojisinden bahsediyoruz.

Peki, Cortés'e ne oldu? Dünya tarihindeki belki de en büyük hırsızlık eyleminden sıyrılmıştı. Kuşkusuz ilk borçları artık önem taşımıyordu. Buna rağmen sürekli yenilerine girmeyi başardı. 1526'da Honduras'a sefere çıktığında alacaklıları mallarına el koymaya başlamışlardı bile; dönüşünde İmparator V. Charles'e şunları yazıyordu: "Elime geçenlerin hepsi beni acı ve yoksulluktan kurtarmaya yetmedi, bu satırları yazarken beş yüz ons altına varan borç içindeyim, ödeyecek bir pesom bile yok."[19] Tabii doğruyu söylemiyordu (o anda Cortés'in kendine mahsus sarayı vardı), ama birkaç yıl sonra, yeniden servet kazanmak umuduyla Californiaya yapacağı bir dizi seferin masrafına katkı olması için, eşinin mücevherlerini rehine koyacak duruma düşecekti. Bunu da kâra çeviremeyince, sonunda alacaklıları tarafından öyle sıkıştırıldı ki imparatora şahsen yalvarmak üzere İspanya'ya geri dönmek zorunda kaldı.[20]

* * *

Eğer bütün bunlar kuşkulu bir biçimde, yabancı şehirlerin tüm zenginliklerini yağmalayan ve buna rağmen alacaklılarına ancak birazcık nefes aldıran borçlu şövalyeleriyle Dördüncü Haçlı Seferi'ni çağrıştırıyorsa, bir sebebi var. Bu seferlerin arkasındaki finans kapital, aşağı yukarı aynı yerden (bu olayda Venedik değil Cenevre) geliyordu. Dahası, bir yanda sevimli, maceracı, her türlü riski almaya hevesli kumarbaz, öte yanda da bütün çalışmalarını daima, matematiksel, acımasız bir gelir artışı hesabı çerçevesinde organize eden titiz finansçı arasındaki ilişki, şimdi bizim "kapitalizm" diye adlandırdığımız şeyin tam kalbinde yer alıyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sonuç olarak, şu andaki ekonomik sistem her zaman bu tuhaf ikili karakterin damgasını taşımıştır. Bilim adamları uzun zaman Santander gibi İspanyol üniversitelerinde Yerlilerin insan olup olmadığı hakkındaki tartışmalara hayranlık duymuşlardı (Ruhları var mıydı? Hukuki hakları olabilir miydi? Zorla köle yapılmaları meşru muydu?), tıpkı istilacıların gerçek davranışları hakkındaki tartışmalar gibi (aşağılama mı, tiksinme mi, yoksa hasım karşısında kıskançça bir hayranlık mıydı?).[21] Asıl mesele şu ki önemli karar anında bunların hiçbirinin önemi yoktu. Kararları verenler, kontrol ellerindeymiş gibi hissetmiyorlardı; öyle hissedenler ise detayları öğrenmeye özel bir çaba göstermiyorlardı. İbret verici bir örnek: Motolinia tarafından tarif edilen, milyonlarca Yerlinin toplanıp ölüme yollandıkları maden ocaklarının ilk yıllarından sonra, sömürgeciler borç köleliği politikası uyguladılar. Her zamanki oyun: ağır vergiler istemek, ödeyemeyenlere faizle borç vermek ve sonra borcun çalışmayla ödenmesini talep etmek. Kraliyet temsilcileri, Yerlilerin artık Hıristiyan olduklarını ve bu uygulamaların İspanyol tahtının sadık tebaasının haklarını ihlal ettiğini ileri sürerek yasaklamaya kalkıştılar. Ama kraliyetin Yerlilerin koruyucusu gibi hareket etme yönündeki tüm çabalarında olduğu gibi, sonuç aynı oldu. Finansal zorunluluklar öne geçti. V. Charles'ın kendisi de Floransa, Cenevre ve Napoli'deki bankacılık kurumlarına fazlasıyla borçluydu ve Amerika ülkelerinden gelen altın ve gümüş, toplam gelirinin neredeyse beşte birini oluşturuyordu. Sonunda, başlangıçta epeyce gürültü çıkmış olmasına ve kralın temsilcilerinin (genellikle oldukça samimi) ahlaki tepkilerine rağmen, bu emirnameler ya göz ardı edildi ya da en iyi ihtimalle, bir iki yıl uygulandıktan sonra askıya alındı.[22]

* * *

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bütün bunlar, Kilise'nin faizciliğe karşı tavrında neden bu kadar tavizsiz olduğunu açıklamaya yardım ediyor. Bu, felsefi bir soru değildi, ahlaki bir rekabet meselesiydi. Paranın her zaman kendi başına ahlaki bir zorunluluk haline gelme potansiyeli vardır. Gelişmesine izin verirseniz, büyük bir hızla öylesine baskın bir ahlak haline gelir ki bütün değerler ona göre önemsiz kalır. Borçlu için dünya potansiyel tehlikeler, potansiyel araçlar ve potansiyel mallardan ibarettir.[23] İnsan ilişkileri bire bir maliyet-fayda meselesi haline gelir. Açıkça görülüyor ki istilacılar ele geçirmeyi hedefledikleri dünyayı böyle görüyorlardı.

Esas olarak, bizi bu şekilde düşünmeye zorlayan sosyal düzenlemeleri oluşturmak modern kapitalizme mahsus bir özelliktir. Bu noktada şirketin yapısı anlamlıdır - ve dünyanın ilk anonim şirketlerinin, istilacılarla aynı keşif, fetih ve sömürü kombinasyonunu amaçlayan İngiliz ve Hollandalı Doğu Hindistan şirketleri olması tesadüf değildir. Bu, kâr dışında bütün ahlaki zorunlulukları ortadan kaldırmak için tasarlanmış bir yapıdır. Kararları alan yöneticiler, para kendilerinin olsa, tabii ömür boyu hizmet etmiş elemanları emekliliklerine bir hafta kala işten çıkarmayacaklarını veya kanserojen atıkları okulların yanına yığmayacaklarını ileri sürebilirler - ve bunu düzenli olarak yapıyorlar. Ama ahlaki açıdan bu kaygıları göz ardı etmek zorundalar, çünkü onlar sadece eleman olarak çalışıyorlar, tek sorumlulukları şirketin hissedarlarının yatırımlarına maksimum geri dönüşü sağlamaktır. (Tabii hissedarlara söz düşmez.)

Cortés figürü başka bir sebepten dolayı öğreticidir. 1521'de bir krallığı ele geçirmiş, koca bir altın yığının üstünde oturan bir adamdan bahsediyoruz. Bundan vazgeçmeye de -adamlarına vermeye bile- hiç niyeti yok. Beş yıl sonra beş parasız bir borçlu olduğunu iddia ediyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Cevap doğal olarak şu olabilir: Cortés bir kral değildi, İspanya Kralına tâbi idi, krallığın hukuki yapısı dahilinde yaşıyordu, bu yapıya göre parasını iyi idare edemezse, kaybetmesi kaçınılmazdı. Ancak, gördüğümüz gibi, kralın kanunları başka durumlarda yok sayılabiliyordu. Ayrıca, krallar bile tamamen özgür değillerdi. V. Charles sürekli borç içindeydi, oğlu II. Philip -orduları aynı anda üç cephede savaşıyordu- eski bir ortaçağ hilesine başvurup borçlarını ödemediği zaman, Cenevizli St. George Bankasından tutun Alman Fuggers and Welsers'e kadar bütün alacaklıları, kapıları kapatıp taahhütlerini yerine getirinceye kadar kesinlikle başka kredi vermeme kararı aldılar.[24]

Demek ki sermaye sadece para değildir. Hatta paraya çevrilebilecek servet de değildir. Ama birinin parayı daha çok para haline getirmesine yardım edecek siyasi gücün kullanılmasından ibaret de değildir. Cortés'in yapmaya çalıştığı şey tam olarak buydu: klasik Eksen Çağı tarzında, fetihlerinden yağma yapmak ve maden ocaklarında çalışacak köleler elde etmek için yararlanmaya çalışıyordu, böylece askerlerine ve malzeme satanlara nakit para ödeyerek yeni fetihler için yola çıkacaktı. Bu deneyle sabit, doğru bir formüldü. Ama bütün diğer istilacılar gibi, görkemli bir başarısızlığa uğradı.

Bu galiba aradaki farka işaret ediyor. Eksen Çağı'nda, para bir imparatorluk aracıydı. Herkesin parayı kendisi için amaç kabul edeceği piyasaları yaygınlaştırmak, yöneticilere uygun gelebiliyordu; hatta zaman zaman yöneticiler hükümet mekanizmasının tümünü kâr amaçlı bir girişim gibi görme noktasına varıyorlardı; ama para her zaman siyasi bir enstrüman olarak kaldı. Bu yüzden, imparatorluklar çöküp ordular terhis edilince, bütün mekanizma tamamen dağılıp gitti. Yeni yeni ortaya çıkan kapitalist düzende, paranın mantığı otonomi kazandı; sonra da siyasi ve askeri güç yavaş yavaş onun etrafında örgütlendi. Doğru, bu ilk

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

planda, arkasında devlet ve ordu olmaksızın asla var olamayacak bir finansal mantıktı. Ortaçağ İslamiyet'inde gördüğümüz gibi, gerçek serbest piyasa şartlarında - devletin ciddi bir biçimde piyasayı düzenlemeye girişmediği, hatta ticari kontratların uygulanmasına karışmadığı durumda- saf rekabetçi piyasalar gelişmiyor ve faizli kredilerin tahsil edilmesi fiilen imkânsız hale geliyordu. Devletten bu kadar uzakta duran bir ekonomik sistemi yaratabilmeleri, *sadece* İslamiyet'in faizi yasaklaması sayesinde olmuştur.

Martin Luther bu noktayı 1524'de, tam Cortés'in alacaklılarıyla başının derde girmeye başladığı sırada vurgulamıştı. Hepimizin gerçek Hıristiyanlar gibi, İncil'in emirlerine uygun yaşayabileceğini hayal etmek güzel bir şey, diyordu Luther. Ama gerçekten böyle hareket edebilenlerin sayısı çok az:

> Bu dünyada Hıristiyanlar çok azdı dolayısıyla dünyanın sıkı, sert, din dışı ahlaksızları çalmamaya, aldıkları borçları, bir Hıristiyan alacağını istemek zorunda kalmadan, hatta geri almayı ümit bile etmeden ödemeye zorlayacak ve baskı yapacak bir yönetime ihtiyacı var. Bu, dünyanın çöl olmaması, barışın can vermemesi, ticaretin ve toplumun tamamen yok olmaması için gereklidir; dünyayı İncil'e göre yöneteceksek, doğru olanı yapmaları için ahlaksızları kanunlarla ve güç kullanmak suretiyle yönlendirmez ve zorlamazsak, bütün bunlar olabilir… Hiç kimsenin dünyanın kansız yönetilebileceğini sanmasına izin vermeyin; yönetenin kılıcı kızıl ve kanlı olmak zorundadır, çünkü dünya kötü olacaktır ve olmak zorundadır, ve kılıç Tanrı'nın dünya üzerindeki sopası, cezasıdır.[25]

Skolastik teoriye göre faizle para vermenin kendisinin bizatihi hırsızlık olduğu düşünülürse, "çalmamak ve borcunu iade etmek" - ibret verici bir tezat arz ediyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ve Luther, burada faizli kredilerden söz etmektedir. Bu noktaya nasıl geldiğinin hikâyesi ilginçtir. Luther 1520'de reformcu kariyerine faize karşı ateşli kampanyalarla başladı; aslında Kilise'nin para karşılığında günahları bağışlamasına karşı itirazlarından biri, bunun bir tür manevi faiz olmasıydı. Bu tavrıyla şehirlerde ve köylerde müthiş bir halk desteği kazandı. Ama kısa zamanda şişeden çıkardığı cinin bütün dünyayı altüst etme tehlikesi yarattığını fark etti. Daha radikal reformcular ortaya çıktı, yoksulların ahlaki olarak kredilerin faizini ödemek zorunda olmadığını ortaya attılar ve Sebt Yılı gibi *Eski Ahit'te* geçen kuramların hayata geçirilmesini önerdiler. Bunları, bir kez daha aristokrasinin imtiyazlarının ve özel mülkiyetin meşruiyetini sorgulayan düpedüz devrimci vaizler izledi. Luther'in vaazından bir yıl sonra 1525'te tüm Almanya'da köylülerin, madencilerin ve yoksul kasaba halkının katıldığı büyük bir ayaklanma oldu: çoğu durumda, isyancılar kendilerini, İncil'in gerçek komünizmini hayata geçirmeyi hedefleyen basit Hıristiyanlar olarak tanıtıyorlardı. Yüzbinlercesi katledildi. 1524'de Luther, işlerin kontrolden çıktığını ve tarafını seçmek zorunda olduğunu hissetti: ve işte bu metinde, seçti. Sebt yılı gibi *Eski Ahit* kanunları, diyordu, artık bağlayıcı değildir; *İncil* sadece ideal davranışı tanımlar; insanlar günahkâr yaratıklardır, dolayısıyla kanun gereklidir; faiz günah olmakla birlikte, şu anda belli şartlar altına yüzde dört ila beş arasında faiz yasaldır ve bu faizi tahsil etmek günah olmakla birlikte, bu sebepten ötürü borç alanların *hiçbir* şart altında yasaları ihlal etme hakkına sahip olduğunu savunmak meşru değildir.[26]

İsviçreli Protestan reformcusu Zwingli çok daha açık davrandı. Tanrı, diyordu, bize ilahi yasayı verdi: komşunu kendin gibi seveceksin. Biz bu yasaya gerçekten sadık kalsaydık, insanlar birbirlerine karşılıksız verirlerdi, özel mülkiyet de var olmazdı. Ancak İsa hariç hiçbir insanoğlu hiçbir zaman bu saf

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

komünel standarda uygun yaşamayı başaramamıştı. Dolayısıyla Tanrı bize sivil otoriteler tarafından uygulanacak, ikinci ve ikincil bir insan yasası verdi. Bu ikincil yasa, bizi gerçekte davranmamız gerektiği gibi davranmaya zorlayamaz, ama ("Yargıç, birini kendisine ait herhangi bir şeyi, karşılığında kâr umudu olmaksızın borç vermeye zorlayamaz") en azından bize "Herkese borcunuzu ödeyin" diyen Havari Pavlus'un gösterdiği yolu izletebilir.[27]

Bundan kısa bir süre sonra Calvin faize ilişkin genel yasaklamaya itiraz edecekti ve 1650'de Protestan mezhebinin hemen hemen tümü, borç verenlerin iyi niyetli olması, işlerinin sadece borç vermekten ibaret olmaması ve yoksulları sömürmemeleri şartıyla, makul bir faiz oranının (genel olarak yüzde beş) günah olmadığı görüşünü kabul etti.[28] (Katolik doktrininin aynı noktaya gelmesi daha yavaş oldu, ama sonunda sessiz bir kabullenmeyle razı oldu.)

Bütün bunların nasıl gerekçelendirildiğine bakılacak olursa, iki şey öne çıkar. Birincisi, Protestan düşünürlerin hepsi, *interesse* hakkındaki eski ortaçağ argümanını ileri sürmeye devam etti: "faiz aslında, kredi verenin parasını daha kârlı başka bir yere yatırdığında eline *geçebilecek* olan paranın tazmin edilmesidir. Başlangıçta bu mantık sadece ticari kredilere uygulandı. Giderek bütün kredilere uygulanmaya başladı. Demek ki paranın çoğalması, bırakın doğaya aykırı olmayı, artık tamamen beklenen bir şey olarak kabul ediliyordu. Para tamamen sermaye olarak kabul ediliyordu.[29] İkincisi, faizin kişinin düşmanlarına uygulayabileceği varsayımı, buradan hareketle, bütün ticaretin, savaşa özgü bir niteliği paylaştığı varsayımı, asla tümüyle ortadan kalkmadı. Örneğin Calvin, *Tesniye*'nin[24] sadece Amorilerle ilgili olduğunu reddetti; açıktır ki diyordu, bu Suriyeli veya Mısırlılarla iş yaparken faiz almak kabul edilebilir anlamına geliyordu, aslında Yahudilerin ticaret yaptığı bütün halklarla iş yaparken faiz almak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kabul edilebilir.[30] Kapıların açılması, en azından üstü kapalı olarak, artık insan *herhangi birini*, hatta komşusunu, yabancı kabul edebilir anlamına geliyordu.[31] Bunun pratikte ne anlama geldiğini anlamak için, o günün Avrupalı tüccar maceracıların Asya, Afrika ve Amerika ülkelerindeki yabancılara nasıl muamele ettiklerini gözlemlemek yeter.

Ya da, daha yakınlarımıza bakabiliriz. Zamanın başka bir ünlü borçlusunun, Brandenburg Ansbach'dan, ünlü Hohenzollern Hanedanından Margrave Casimir'in (1481-1527) hikâyesini ele alalım:

Casimir, Alman rönesansının "deli prenslerinden biri olarak tanınan Brandenburglu Büyük Margrave Friedrich'in oğluydu. Gerçekte ne kadar deli olduğu konusunda kaynaklar birbirini tutmuyor. Zamanın kayıtlarından birinde, "Turnuvalarda çok fazla yarışmak ve çarpışmak yüzünden kafası biraz bulanmış" diye tanımlanıyor; birçoğu, esrarengiz öfke krizlerine tutulduğunu, aynı zamanda çılgın ve ölçüsüz festivallerin destekçisi olduğunu kabul ediyor, genellikle kendini çılgınca içki ve eğlence âlemlerine kaptırdığı söyleniyor.[32]

Ancak hepsi, parasını yönetmekte beceriksiz olduğunda hemfikir. 1515'in başlarında, Friedrich öyle bir para sıkıntısı içindeydi ki -söylendiğine göre 200 bin *guilder* borcu vardı- çoğu asil sınıftan arkadaşı olan alacaklılarını, borçlarının faizini ödemeyi geçici olarak askıya alabileceği konusunda uyardı. Bu bir güven krizi yaratmış gibi görünüyor, öyle ki birkaç hafta içinde oğlu Casimir, 26 Şubat 1515'in erken saatlerinde, babası karnaval kutlamalarıyla kendinden geçmişken harekete geçerek bir saray darbesi düzenledi ve Plassenburg kalesinin kontrolünü ele geçirdi, sonra da onu, akıl zafiyeti nedeniyle tahttan çekildiğine dair belge imzalamaya zorladı. Frederich ömrünün geri kalanını Plassenburg'da hapsedilmiş olarak geçirdi; ziyaretçi kabul etmedi, yazışma yapmayı reddetti. Bir ara

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gardiyanları yeni Margrave'den, belki kumar oynayarak vakit geçirebilir diye birkaç *guilder* vermesini rica ettiklerinde, Casimir herkesin önünde büyük bir gösteri yaparak, babasının işleri berbat bir durumda bıraktığını, öyle ki belki de verecek para bulamayacağını iddia ederek reddetti (tabii gülünçtü).[33]

Casimir sorumluluğunu bilen bir tavırla, babasının alacaklılarına valilikler ve başka resmi görevler hediye etti. İşleri yoluna koymaya çalıştı, ama bunun çok zor olduğu ortaya çıktı. 1521'de Luther'in reformlarını heyecanla benimsemesi açıkça, özel bir dinsel coşkudan çok Kilise'nin topraklarını ve manastırların varlıklarını ele geçirme beklentisiyle ilgiliydi. Ancak Kilise'nin mal varlığının elden çıkarılması kesinleşmedi ve Casimir, yaklaşık 50,000 *guilder*'e ulaştığı söylenen kumar borcuyla problemlerini kat kat artırdı.[34]

Alacaklılarını devlet yönetiminde görevlendirmenin tahmin edilebilir etkileri oldu: çoğu zaten umutsuzca borca batmış halkından alınan vergilerin artırılması. 1525'deki isyanın merkez üssünün Casimir'in Franconia Tauber vadisindeki toprakları olması şaşırtıcı değildir. Silahlı köylü çeteleri bir araya geldi ve"Tanrı'nın kutsal sözü"ne uygun olmayan hiçbir kanuna riayet etmeyeceklerini ilan ettiler. Başlangıçta, birbirinden uzak şatolarında yalıtılmış olarak yaşayan asiller, çok az direniş gösterdiler. Asillerin liderleri -çoğu yerel esnaf, kasap ve yakın kasabaların önde gelen diğer adamları- şatoların surlarını yıkmayı, içerdeki seçkin insanlarla işbirliği yapmaları, feodal imtiyazlarından vazgeçmeleri ve isyancıların On İki Maddesi'ne riayet edeceklerine yemin etmeleri şartıyla güvende olacaklarını garanti etmeyi içeren, oldukça düzgün bir kampanya başlattılar. İsyancıların gerçek düşmanlığı katedrallere ve manastırlara yöneldi; bunlardan onlarcası yağmalandı, yıkıldı, tahrip edildi.

Casimir'in tepkisi, zararını hafifletmeye çalışmak oldu. Önce, yaklaşık iki bin deneyimli askerden oluşan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

silahlı bir birlik oluşturarak zamanın gelmesini bekledi, ama isyancılar civardaki birçok manastırı yıkarken müdahale etmeye yanaşmadı; hatta, çeşitli isyancı çeteleriyle açıkça iyi niyetle görüşmeler yapınca birçokları kendisinin "Hıristiyan birader" olarak onlara katılmaya hazırlandığına inandı.[35] Ancak Swabia Birliğinin şövalyeleri güneydeki Hıristiyan Birliği isyancılarını yendikten sonra, Casimir birdenbire harekete geçti, disiplini zayıf isyancı çetelerini bir tarafa itip istilacı bir ordu gibi kendi topraklarında ilerledi, şehirleri ve kasabaları yakıp yıktı, kadınları ve çocukları katletti. Her kasabada ceza mahkemeleri kurdu, adamları bölgede arta kalan zenginliklere el koyarken, sözümona birliklerine ödeme yapmak için acil kredi olarak alıyormuş gibi, yağmalanan mal varlığının tümüne ganimet olarak el koydu. Casimir'in diğer Alman prensleri arasında, müdahale etmeden önce en uzun süre tereddüt eden, ama başladıktan sonra da en vahşice intikam alan kişi olması önemli gibi görünüyor. Adamları, sadece isyancı olmakla suçlananları idam etmekle değil, aynı zamanda sistematik olarak, işbirlikçilikle suçlananların parmaklarını kesmekle ün kazanmıştı, celladı daha sonra geri ödeme yapılması için koparılan vücut parçalarının yazıldığı, tüyler ürpertici bir hesap defteri tutuyordu - hayatı boyunca kendi başına bunca dert açan hesap defterlerinin bir tür bedensel versiyonu.

Bir seferinde, Kitzingen şehrinde, "Kendisine efendileri gözüyle bakmayı reddettiklerini" ilan ettiği elli sekiz kasaba sakininin gözlerinin oyulmasını emretti. Daha sonra kendisine şu fatura verildi:[36]

80 kesilen kafa

69 oyulan göz veya kesilen parmak 114 ½ fl

bundan çıkarılacak olan:

Rothenburgerlerden alınan 10 fl.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ludwigvon Huttenden alınan	2 fl.
Bakiye	
Artı aylık 8 fl'den 2 aylık ödeme	16 fl.
Toplam	118½ fl.

(imza) Augustin, cellat, Kitzingerlilerin verdiği isimle, "Üstat Ah."

Bu bastırma hareketi sonunda Casimir'in kardeşi Georg'un (daha sonra "Sofu" diye tanındı) aklına, Casimife bir mektup yazarak bir meslek edinmek niyetinde olup olmadığını sormayı getirdi - Georg kibarca, eğer kendisine tâbi bütün köylüler öldüyse, artık bir feodal bey olmaya devam edemeyeceğini hatırlatıyordu.[37]

Bütün bu olup bitenler düşünüldüğünde, Thomas Hobbes gibi adamların, toplumun asıl niteliğinin herkesin herkesle savaşı olduğunu, bizi bundan ancak mutlak muktedirlerin kurtarabileceği sonucunu çıkarmasına şaşırmak pek mümkün değil. Aynı zamanda, Casimir'in davranışı -ilkesiz, soğukkanlı hesaplama ile açıklanması neredeyse imkânsız, intikamcı zulüm dürtüsünü bir araya getiren genel bir davranış biçimi-, Cortés'in Aztek ülkelerine salıverilen öfkeli askerlerininki gibi, borç psikolojisinin özüne ilişkin bir şeyler içeriyor gibi görünüyor. Ya da daha kısa ifade edersek, belki de bu duruma düşürülmek için hiçbir şey yapmadığı duygusunu taşıyan borçlu hakkında: etrafındaki her şeyi paraya çevirmek için çılgınca bir acele, bunu yapabilecek bir insan durumuna düşürülmenin yarattığı kızgınlık ve infial.

II. Kısım
Kredi Dünyası ve Faiz Dünyası

Sadece insan zihninde var olan şeyler arasında, krediden daha fantastik ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hoş hiçbir şey yoktur', hiçbir zaman zorlanmaz', düşünceye takılır kalır', umut ve korku gibi tutkularımıza dayanır, birçok kez çağırılmadan gelir, genellikle sebepsiz çekip gider ve bir kez kayboldu mu, zor geri alınır.

- Charles Davenant, 1696

Kredisini kaybeden kişi, dünyanın gözünde ölü demektir.

- İngiliz ve Alman atasözü

Köylülerin komünel kardeşlik vizyonu, durup dururken ortaya çıkmamıştı. Kökleri gerçek gündelik deneyimlere dayanıyordu: tarlalara ve otlaklara ortaklaşa bakılması, gündelik işbirliği ve komşu dayanışması. Büyük mitsel vizyonlarını oluşturan, basit, gündelik komünizm deneyiminden kaynaklanır.[38] Tabii kırsal topluluklar da bölünmüş, ufak şeyler için kavga edilen yerlerdir, çünkü topluluklar hep böyledir - ama topluluk oldukları ölçüde, mutlaka karşılıklı yardım temelinde kurulmuşlardır. Laf arasında, aynı şey aristokratlar için de söylenebilir, aşk, toprak, şeref ve din için sonsuza kadar kavga edebilirler, ama buna rağmen, gerçekten önemli bir şey varsa (en çok da, aristokratlık konumları tehlikeye maruz kalırsa) pekâlâ birbirleriyle işbirliği yaparlar; tıpkı birbirleriyle rekabet eden, ama önemli bir şey olduğunda safları sıklaştırmayı başaran tüccarlar ve bankerler gibi. Bu benim "zenginlerin komünizmi" dediğim şeydir ve insanlık tarihinde önemli bir güçtür.[39]

Aynı şey, hep gördüğümüz gibi, kredi için geçerlidir. İnsanın arkadaş veya komşu kabul ettiği kişiler için her zaman farklı standartlar vardır. Faizli borcun acımasızlığı ve buna karşılık onun kölesi durumuna düşenlerin vahşi ve hesapçı davranışı, her şeyin ötesinde yabancılar arasındaki alışverişin tipik özelliğidir: Casimir kendi köylülerine karşı herhalde Cortés'in

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Azteklere karşı hissettiğinden daha fazla akrabalık hissetmiyordu (muhtemelen daha az hissediyordu, çünkü Aztek savaşçıları en azından aristokrattı.) Küçük şehirlerde ve küçük kırsal köylerde, devletin genellikle çok uzaklarda olduğu yerlerde, ortaçağ standartları bozulmadan devam ediyordu ve "kredi", her zaman olduğu gibi sadece bir şeref ve itibar meselesiydi. Yaşadığımız çağın anlatılmamış büyük hikâyesi, bu antik kredi sistemlerinin sonunda nasıl mahvedildiğidir.

Yakın zamanlarda yapılan tarih araştırmaları, on altıncı ve on yedinci yüzyıl İngiltere'sine ait binlerce envanter ve mahkeme davalarını elden geçiren Craig Muldew'inki, o zamanlar günlük ekonomik hayatın neye benzediğine ilişkin eski varsayımlarımızı gözden geçirmemize yol açtı. Elbette, Avrupa'ya ulaşan Amerikan altın ve gümüşünün çok azı sıradan çiftçilerin, kumaş satıcılarının veya tuhafiyecilerin cebine giriyordu.[40] Aslan payı ya aristokratların veya Londra'nın büyük tüccarlarının kasalarında veya kraliyet hâzinelerinde kalıyordu.[41] Bozuk para hemen hemen hiç yoktu. Daha önce vurguladığım gibi, şehirlerin veya büyük kasabaların yoksul mahallelerinde, esnaf kurşun, deri veya kâğıttan yapılmış kendi paralarını çıkarıyordu; on altıncı yüzyılda bu bir tür moda haline geldi; zanaatkârlar, hatta yoksul dullar, ihtiyaçlarını karşılamanın bir yolu olarak kendi paralarını üretmeye başladılar.[42] Başka yerlerde, kasaba, fırıncıya veya ayakkabıcıya sık sık uğrayanlar, normal olarak veresiye yazdırıyorlardı. Aynı şey, haftalık pazarlara gidenler veya komşularına süt, peynir veya mum satanlar için geçerliydi. Tipik bir köyde, nakit ödeyenler yalnız gelip geçen seyyahlar ve ayaktakımı sayılan kişilerdi: yoksullar, bir baltaya sap olamayanlar, yani talihsizlikleriyle tanındıkları için hiç kimsenin veresiye vermediği kişiler. Herkes bir şeyler satmaya çalıştığı için, her ne kadar herkes hem alacaklı hem borçlu da olsa, birçok ailenin geliri başka ailelerin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vaatleri halini almıştı; herkes komşularının birbirine ne kadar borçlu olduğunu biliyor ve hesabını tutuyordu; her altı ayda veya yılda bir veya başka bir anda, topluluklar herkese açık bir "hesaplaşma" yapıyor, büyük bir çemberin içindeki herkes birbirine olan borçlarını siliyordu, sadece bütün bunlar yapılıp bittikten sonra, geri kalan farklar madeni para veya mal olarak ödeniyordu.[43] Bunun bizim varsayımlarımızı tersyüz etmesinin sebebi, bizim kapitalizmin yükselişinden -eski karşılıklı yardım ve dayanışma sistemlerinin parçalanmasından ve her şeyin bir fiyatının olduğu, soğuk bir hesap dünyasının yaratılışından- muğlak bir biçimde "piyasa" diye adlandırılan şeyi sorumlu tutmaya alışkın olmamızdır. Aslında İngiliz köylüleri, belki de bu ikisi arasında bir çelişki görmüyordu. Bir taraftan tarlalara, ırmaklara ve ormanlara ortaklaşa bakılmasına, zor durumdaki komşulara yardım etme gereğine kuşkusuz inanıyorlardı. Diğer taraftan, piyasa aynı prensibin daraltılmış bir versiyonu gibi görülüyordu, çünkü tamamen güvene dayanarak kurulmuştu. Tatlı patates ve bamya armağan eden Tiv kadınlarına çok benzer biçimde, komşular sürekli olarak birbirlerine biraz borçlu olmaları gerektiğini düşünürlerdi. Aynı zamanda çoğu satın alma ve satma, hatta piyasa dalgalanmaları fikrinden pek rahatsız olmuyor gibiydi, tabii dürüst ailelerinin nafakasını tehdit etmemek şartıyla.[44] 1545'de faizli kredinin yasallaşmaya başladığı zaman bile, aynı büyük ahlaki çerçeve içinde olup bittiği sürece çoğu kimsenin huzurunu bozmuyordu: örneğin, başka gelir kaynağı olmayan dullara verildiğinde veya küçük çaplı bir ticari girişimden sağlanan kârın komşular arasında paylaşılması amacıyla yapıldığında, kredi vermek uygun bir uğraş sayılıyordu. William Stout, Lancashire'den *Quaker* bir tüccar, önceleri dükkânında çırak olduğu tüccar Henry Coward'ı [Henry Korkak] hararetle anlatıyordu:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Ustam her çeşit yiyecek, hırdavat ve birçok başka mal alıp satardı, sadece dini cemaatine mensup kişiler tarafından değil, ama her meslekten ve her ortamdan insan tarafından sayılırdı ve güven duyulurdu… Kredisi öyle yüksekti ki, elinde parası olan herhangi biri, faize vermesi veya kendi adına kullanması için ona emanet ederdi.[45]

Bu dünyada güven her şeydi. Para genellikle, kelimenin tam anlamıyla güven demekti, çünkü kredi düzenlemelerinin çoğu el sıkışarak yapılan anlaşmalardı. İnsanlar "kredi" kelimesini kullandıklarında, her şeyin ötesinde dürüstlük ve doğrulukla tanınmaktan bahsediyor olurlardı; kredi verip vermemeye karar verilirken, bir erkeğin veya kadının onuru, erdemi, saygınlığı, ama aynı zamanda da cömertliğiyle, ahlakıyla ve sosyal ilişkilerde iyi huyluluğuyla tanınması, en azından net geliri kadar önemle dikkate alınırdı.[46] Sonuç olarak, finansal terimler, ahlaki terimlerden ayrılamaz hale gelmişti. Birilerinden bahsederken kullanılan, "*worthies*",[25] "*a woman of high estimation*"[26] ya da "*a man of no account*"[27] gibi ifadeler ya da sözüne güvenilir bir insandan bahsederken kullanılan "*giving credit*"[28] ifadesi ("*credit*" [kredi] kelimesi, "*creed*" [itikat] ve "*credibility*" [güvenilirlik] kelimeleriyle aynı kökten gelir) ya da borcunu geriye ödemek için verdiği söze inanılır anlamındaki "*extending credit*" [kredi açmak] terimi gibi.

Durumu idealize etmemek gerek. Bu oldukça ataerkil bir dünyaydı: bir erkeğin karısının veya kızının iffetiyle tanınması, kendisinin iyiliği veya dindarlığıyla tanınması kadar "kredi"sinin bir parçasıydı. Ayrıca, 30 yaşın altındaki kadın veya erkek hemen hemen herkes, başka birinin evinde -ırgat, sütçü, çırak olarak- çalışırdı ve bu nedenle, tamamen "hesaba katılmaz, önemsiz"di.[47] Son olarak, toplumun gözünde kredibilitesini kaybeden kişiler fiilen parya olur, yersiz yurtsuz işçiler, dilenciler, yankesiciler, işportacılar, falcılar, saz şairleri ve diğer "başıbozuk erkekler" veya

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"adı kötüye çıkmış kadınlar" gibi suçlu veya yarı suçlular durumuna düşerdi.[48]

Nakit para büyük ölçüde yabancılar arasında veya kira, onda birlik vergi ya da toprak sahiplerine, icra memurlarına, rahiplere ve diğer üst makamlara ödeme yaparken kullandırdı. El sıkışmayla yapılan anlaşmalardan uzak duran toprak sahibi üst tabaka veya zengin tüccarlar genellikle, özellikle Londra piyasasında senet ödemek için nakit kullanırlardı.[49] En önemlisi, altın ve gümüş hükümet tarafından silah almak ve askerlere ödeme yapmak için ve suçlu grupların kendi aralarında kullanılırdı. Yani, madeni para en çok hukuk sistemini yürüten insanlar -icra memurları, emniyet mensupları ve sulh hâkimleri- ve bu insanların kontrol etmeyi görevleri olarak gördükleri, toplumun şiddet unsurları tarafından kullandırdı.

* * *

Zaman içinde bu, ahlaki dünyaların giderek ayrışmasına yol açtı. Tıpkı askerlerin ve suçluların dünyasından uzak durmaya çalışmaları gibi, hukuk sistemiyle herhangi bir ilişkileri olmasından da kaçınan çoğunluk için, borç, sosyalleşmenin bizatihi dokusu olmaya devam etti. Ancak iş hayatlarını devlet dairelerinde ve büyük ticarethanelerde geçirenler yavaş yavaş farklı bir perspektif geliştirmeye başladılar, buna göre nakitle alışveriş normaldi ve hafifçe suç kokusu taşıyormuş gibi görünmeye başlayan şey ise borçtu.

Her bir perspektif, toplumun doğası hakkında, açıkça dile getirilmeyen belli bir teoriye yol açtı. Birçok İngiliz köylüsü için toplumsal ve ahlaki hayatın gerçek kaynağı ve ağırlık noktası, kiliseden daha çok yerel birahanelerdi - ve topluluk her şeyden çok Noel veya bahar bayramı gibi halk festivallerinin neşesinde somutlaşırdı, bu kutlamaların içerdiği her şeyle birlikte: zevklerin paylaşılması, duyguların birlikteliği, "iyi komşuluk" denen şeyin ta kendisi. Toplum, arkadaş ve akrabaların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"sevgi ve dostluk" temeli üzerinde yükselir ve kendisini buradan kaynaklanan gündelik komünizm biçimlerinde ifade ederdi (komşulara gündelik işlerde yardım etmek, yaşlı dullara süt veya peynir vermek). Piyasa karşılıklı yardım ilkeleriyle çelişiyormuş gibi görülmezdi. Daha çok, Tusi için olduğu gibi, karşılıklı yardımın bir uzantısıydı - ve hemen hemen aynı sebeple; çünkü tamamen güven ve kredi üzerinden işliyordu.[50]

İngiltere, belki Tusi gibi büyük bir teorisyen yaratmadı, ama aynı varsayımlar Skolastik yazarların çoğunda görülebilir, örneğin Jean Bodin'ın 1605'den sonra İngilizce çevirisi elden ele dolaşan *De Republica*'sında. "Dostluk ve arkadaşlık" diye yazıyor Bodin, "bütün insani ve sivil toplumların temelidir" - kontratlar, mahkemeler, hatta hükümetlerden oluşan tüm hukuki yapının temeli olması gereken, "gerçek, doğal adaleti" oluşturur.[51] Benzer biçimde, ekonomi düşünürleri ne zaman paranın kökeni üzerine fikir yürütseler, "güvenmek, mübadele etmek ve ticaret yapmaktan bahsetmişlerdir.[52] İnsan ilişkilerinin kesinlikle her şeyden önce geldiği varsayılmıştır.

Sonuçta, bütün ahlaki ilişkiler borç olarak algılanmaya başladı. "Günahlarımızı affet"[29]- Babamızın duasının[30] bu çevirisi bütün dünyada popülerlik kazandığı zaman, tam olarak ortaçağın sonuydu. Günahlar, Tanrı'ya olan borçlarımızdır: kaçınılmaz, ama belki kontrol altına alınabilir, çünkü zamanın sonunda ahlaki borçlarımız ve alacaklarımız, Tanrı'nın son hesaplaşmasında [Kıyamet Günü] birbirini götürecektir. Borç kavramı, en mahrem insan ilişkilerine bile burnunu sokmuştur. Tivler gibi ortaçağ köylüleri de "et borcu"ndan söz eder, ama tamamen farklı bir kavramdır: evlilikte, prensip olarak kadın veya erkek taraflardan her birinin, istediği zaman diğerinden seks talep etme hakkı anlamına geliyordu. Böylece, "birinin borcunu ödemesi" ifadesi, yüzyıllar önce Romalıların "birinin görevini yapması" gibi, yan anlamlar kazandı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Hatta Geoffrey Chaucer, kocasına borcunu seks hizmetiyle ödeyen bir kadını anlatan *Denizcinin Hikâyesi*'nde *"tally"* [çetele] (Fransızca: *t dille)* ve *"tail'* [kuyruk] ile kelime oyunu yapmıştır: "senin karınım, kusurum varsa çeteleme *(taille)* işaretle."[53] Londralı tüccarlar bile arada sırada sosyalleşme diline başvurmuşlar, son tahlilde bütün ticaretin kredi üzerine kurulu olduğunu ve kredinin gerçekte karşılıklı yardımın bir uzantısı olduğunu iddia etmişlerdir. Örneğin 1696'da Charles Davenant, kredi sisteminde genel bir güven çöküşü olsa bile bunun uzun sürmeyeceğini yazıyordu, zira eninde sonunda insanlar bu konu üzerinde düşünecek ve kredinin insani toplumun bir uzantıdan ibaret olduğunu anlayacaktı.

> Hiçbir ticaret toplumunun varlığını ve faaliyetlerini hiçbir zaman gerçek stoklarla (yani, madeni para ve malla) sürdürmediğini; birbirine inanmanın ve güvenmenin, insanları birbirine bağlamak ve bir arada tutmak için, itaat, sevgi, arkadaş ve karşılıklı konuşma kadar gerekli olduğunu anlayacaklar. Ve deneyimleri insana, sadece kendine bağlı olduğunda ne kadar zayıf olduğunu öğrettiği zaman, başkalarına isteyerek yardım edecek, komşularından yardım alacak, böylece kredi mutlaka yavaş yavaş tekrar su yüzüne çıkacaktır.[54]

Davenant sıradışı bir tüccardı (babası şairdi). O sınıfın tipik örneği daha çok Thomas Hobbes gibi adamlardı, Hobbes'ın 1651'de yayımlanan *Leviathan*'ı, birçok açıdan, toplumun daha önceki çeşitli komünal dayanışma bağlarına dayandığı fikrine geniş çaplı bir saldırıydı.

Hobbes yeni ahlaki perspektifin açılış salvosu sayılabilir, ama müthiş bir salvoydu. *Leviathan* yayımlandığı zaman okurları en çok neyin şoke ettiği tam bilinmiyor: insafsız materyalizmi mi (Hobbes insanların esas olarak, eylemleri bir tek prensiple anlaşılabilecek makineler olduğunda ısrar ediyordu:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

zevk beklentisine yanaşmak, acı beklentisinden uzak durmak eğilimini taşırlardı). Yoksa bundan doğan sinizmi mi (eğer sevgi, dostluk ve güven bu kadar güçlü ise diye soruyordu Hobbes, neden ailemizin içinde bile, sahip olduğumuz en değerli şeyleri sağlam kasalara kilitliyoruz?) Bununla birlikte, Hobbes'in nihai argümanı -kişisel menfaatleri doğrultusunda hareket eden insanların, kendi iradeleriyle birbirlerine adil davranacaklarına güvenilemez, dolayısıyla toplum ancak, insanlar uzun vadeli avantajlarının kendi özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmekte ve kralın mutlak iktidarını kabul etmekte yattığını anladıkları zaman ortaya çıkar- Martin Luther gibi teologların bir yüzyıl önce ileri sürdükleri argümanlardan çok az farklıdır. Hobbes sadece, *İncil* referanslarının yerine bilimsel dili koymuştur.[55]

Temelde yatan "kişisel menfaat" kavramına özellikle dikkat çekmek istiyorum.[56] Bu gerçek anlamda yeni felsefenin anahtarıdır. Bu terim ilk kez Hobbes'in zamanında İngilizcede ortaya çıktı ve aslına bakılırsa, doğrudan doğruya Roma hukukunda faiz ödemesi anlamındaki *interesse* teriminden ödünç alınmıştı. İlk ortaya çıktığında göründüğü kadarıyla birçok İngiliz yazar, insan hayatının kişisel menfaati peşinde koşmak şeklinde açıklanabileceği fikrine alaycı, yabancı, Makyavelci bir fikir, geleneksel İngiliz ahlak anlayışına uymayan bir fikir gözüyle bakmıştı. On sekizinci yüzyılda ise eğitimli toplumda çoğu kişi bunu düpedüz ortak akıl olarak kabul etti.

Peki, neden "menfaat"? İnsan motivasyonuna ilişkin genel bir teori, neden aslında "borcun geç ödenmesinin cezası" anlamına gelen bir kelimeden hareketle oluşturuluyor?

Kelimenin cazibesi kısmen, muhasebecilikten türetilmesinden kaynaklanıyor. Matematiksel bir kelime. Bundan dolayı objektif, hatta bilimsel gibi görünüyor. Hepimizin gerçekte kendi kişisel menfaatimizin peşinde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olduğunu söylemek, günlük varlığımızı yönetiyor gibi görünen tutku ve duygu karmaşasını, gerçekte insan davranışlarını yönlendirdiğini gözlemlediğimiz şeyleri (sadece sevgi ve dostluk değil, aynı zamanda kıskançlık, kin, fedakarlık, merhamet, şehvet, utangaçlık, uyuşukluk, alınganlık ve gurur) geride bırakmanın ve bütün bunlara rağmen gerçekte en önemli kararların, maddi avantajların rasyonel hesaplanmasına dayandığını keşfetmenin yolunu açıyor - aynı zamanda bunların oldukça tahmin edilebilir olduğu anlamına geliyor. Büyük devlet adamı Şang'ı hatırlatan bir pasajda Helvetius, "Maddi dünya nasıl hareket kanunlarıyla yönetiliyorsa" diyor, "manevi dünya da en az o ölçüde menfaat kanunlarıyla yönetilir."[57] Tabii sonunda, ekonomi teorisinin bütün ikinci derece denklemleri bu varsayımın üzerine inşa edildi.[58]

Sorun, bu kavramının kaynağının hiç de rasyonel olmamasıdır. Kökleri teolojiktir ve dayanağı olan teolojik varsayımlar asla ortadan kalkmamıştır. "Kişisel menfaat" kavramına ilk kez 1510 civarında, St. Augustinus'un "kendini sevme" kavramının güzellemesi olarak İtalyan tarihçi Francesco Guicciadini'nin (kendisi aslında Machiavelli'nin arkadaşıdır) eserlerinde rastlanmıştır. Augustinus'a göre "Tanrı'yı sevme" bizi diğer insanlara iyilik yapmaya yöneltir; kendini sevmek ise bunun aksine, insanın cennetten kovulmasından bu yana, kendi keyfimize yönelik sonu gelmez, tatmin edilmez arzularla lanetlendiğimizi ifade eder - o kadar ki bize bırakılacak olursa, mutlaka evrensel rekabete, hatta savaşa yuvarlanırız. "Sevgi"nin yerine "menfaat"i koymak, belirgin bir geçiş gibi görünüyor, çünkü sevginin birincil duygu olduğu varsayımı, Guicciadini gibi yazarların kesinlikle uzak durmaya çalıştığı şeydir. Ama bu, söz konusu tatmin edilemez arzular varsayımını kişisellikten uzak matematik kisvesi altına sokar, zira *"interest"* ["menfaat"ya da "faiz"veya "hisse"], *paranın hiç durmadan* artması talebi değilse, nedir? Aynı şey, yatırım

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

anlamı kazanmasında da görülür - "o girişimde yüzde yirmi hissem var [hisse, burada *interest* kelimesiyle karşılanır], yatırım, sürekli kâr amacıyla konan paradır.[59] Demek ki insanoğlunun birincil motivasyonunun "kişisel menfaati" olduğu fikri tamamen şu Hıristiyan varsayımına dayanıyor: hepimiz iflah olmaz günahkârlarız, kendi halimize bırakılırsak sadece belli bir seviyede konfor ve mutluluk için uğraşıp sonra durup keyfimize bakmayız; neden başladığımızı sorgulamayı bir yana bırakın, Simbat gibi kumarbazlıktan emekli bile olamayız. Ve Augustinus'un önceden sezdiği gibi, sınırlı bir dünyada sınırsız arzular sonsuz rekabet demekti, dolayısıyla, Hobbes'in iddia ettiği gibi, sosyal barış için tek umudumuz, kontrata dayalı düzenlemeler ve bunun devlet eliyle, katı kurallarla uygulanmasıydı.

* * *

Demek ki kapitalizmin doğuşunun hikâyesi, piyasanın kişisel olmayan güçleri eliyle geleneksel toplulukların yavaş yavaş yok edilmesi değildir. Aksine, kredi ekonomisinin menfaat ekonomisine dönüştürülmesinin; ahlaki ağların devletin kişisel olmayan -çoğu zaman intikamcı- gücünün zorla müdahale etmesiyle aşamalı olarak dönüşmesinin hikâyesidir. Elizabeth veya Stuart döneminin İngiliz köylüleri, kendi lehlerine bile olsa adalet sistemine başvurmaktan hoşlanmazdı - kısmen komşuların meselelerini kendi aralarında halletmeleri gerektiği prensibinden ötürü, ama esas olarak yasaların olağanüstü sert olmasından ötürü. Örneğin Elizabeth döneminde, serseriliğin (işsizliğin) cezası, ilk seferi için kulakları direğe çivilemekti, tekrarlanırsa ölüm cezası veriliyordu.[60]

Aynı şey borç kanunu için geçerliydi, borçlar; eğer alacaklı yeterince kindarsa, suç muamelesi görüyordu. 1660'larda Chelsea'da,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Margaret Sharples Richard Bennet'in mağazasından bir giysi çalarak, "kendisi için iç eteği yaptığı" iddiasıyla kovuşturmaya uğradı. Kadın savunmasında giysi için Bennet'in hizmetkârıyla pazarlık yaptığını, "ama çantasında yeterli para olmadığı için, mümkün olduğunca kısa zamanda ödemek amacıyla giysiyi alıp götürdüğünü, daha sonra Mr. Bennet ile fiyat konusunda anlaştıklarını" söyledi. Bennet durumun böyle olduğunu teyit etti: Margaret kendisine 22 şilin ödemeyi kabul ettikten sonra, "paranın teminatı olarak malla dolu bir sepet ve para olarak dört şilin dokuz peni verdiğini" söyledi. Ama "kısa süre sonra, kadınla yaptığı anlaşmadan hoşnut kalmamıştı: sepeti ve malları geri vermişti" ve kadına karşı resmen hukuki işlem başlatmıştı.[61]
>
> Sonuçta, Margaret Sharples asıldı.

Tabii, en sevmediği müşteriyi bile darağacında görmekten hoşlanan dükkân sahibi nadiren çıkardı. Dolayısıyla, aklı başında insanlar mahkemelerden tamamen uzak durmayı tercih ederdi. Craig Muldrew'in araştırmasının en ilginç bulgularından biri, zaman geçtikçe bunun geçerliliğinin azalmasıydı.

Ortaçağda bile, gerçekten büyük miktarlarda krediler söz konusu olduğunda alacaklıların yerel mahkemelerde dava açması görülmemiş şey değildi - ama bu aslında resmi bir kayıt bulunmasını garanti etmenin bir yoluydu (unutmayın ki o zamanlar insanların çoğu okuma yazma bilmezdi). Borçlular bir dereceye kadar hukuki işlemlere razı olurdu, zira anlaşıldığı kadarıyla, borçlarını vadesinde ödeyemezlerse, eğer uygulanan herhangi bir faiz varsa, hukuk açısından bu, kredi verenlerin de kendileri kadar suçlu olduğu anlamına gelecekti. Bu davalardan karar aşamasına gelenler yüzde birden azdı.[62] Faizin yasallaşması oyun sahasının doğasını değiştirmeye başladı. 1580'lerde, faizli krediler köylüler arasında yaygınlaşmaya başladığı zaman, kredi verenler

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

de ısrarla imzalı, yasal senetler imzalatmaya başladılar; böylece mahkeme başvurularında öyle bir patlama oldu ki küçük kasabaların çoğunda her ailenin herhangi bir tür borç davasına yakayı kaptırmış olduğu görünüyordu. Bu davaların da sadece küçük bir kısmı karar aşamasına ulaşıyordu: genel çözüm yolu hâlâ, düpedüz ceza tehdidi ile borçluları meseleyi mahkeme dışında halletmeye teşvik etmekti.[63] Sonuç olarak borçluların hapsedilme korkusu -veya daha kötüsü- herkesi bunaltmaya başladı, sosyalleşme bile suçun rengini alıyordu artık. İyi kalpli dükkân sahibi Mr. Coward bile, sonunda gözden düştü. İyi biri olduğu kredisi bile bir problem haline geldi, özellikle bunu talihsizlere yardım etmek için kullanmanın namus borcu olduğunu düşündüğü için:

> Sağlam olmayan ortaklarla ticaret yaptı, durumu kötüye giden, kendisine kâr veya kredi getirmeyecek kişilerle daha çok ilgilenmeye başladı; sık sık kötü şöhretli bazı evlere giderek karısına sıkıntı yarattı. Karısı tembelin biriydi ve adamdan para çekiyordu, durumu o kadar kötüye gitti ki her gün hapse gireceği bekleniyordu. Bu durum, eski itibarını kaybetmenin utancıyla birleşerek adamı umutsuzluğa sevk etti ve kalbi kırıldı, öyle ki bir süre evinden çıkamadı, üzüntü ve utançtan öldü.[64]

Bu hapishanelerin, özellikle aristokrat kökenli olmayanlar için neye benzediği o dönemin kaynaklarından araştırıldığında, bu durum muhtemelen şaşırtıcı gelmez. Mr. Coward elbette biliyordu ki Fleet ve Marshalsea gibi en ünlülerinin şartları, dönem dönem parlamentoya veya popüler basma yansıdıkça skandallara sebep oluyordu, zincire vurulmuş, "pislik ve haşerata boğulmuş, merhametten mahrum, açlıktan ve ateşli hastalıklardan acı çekerek ölmekte olan" borçluların hikâyeleri gazeteleri dolduruyordu, öte yandan yaşlı aristokrat zamparalar aynı hapishanelerin imtiyazlı yerlerine yerleşerek konforlu bir hayat yaşıyor,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

manikürcüler ve fahişeler tarafından ziyaret ediliyordu."[65]

Demek ki borcun suç sayılması, insani toplumun temelinin de suç sayılması demektir. Küçük bir toplulukta herkesin normal olarak hem borç veren, hem borç alan olması ne kadar vurgulansa azdır. İnsan bir toplulukta -topluluklar, sevgi temeline dayanmalarına rağmen, aslında, sevgi temeline dayandıkları *için*, aynı zamanda nefret, rekabet ve tutkuyla doludur-, yeterince zekice planlama, manipülasyon ve belki bir parça stratejik rüşvetle, nefret edilen hemen hemen herkesi hapse attırabilecekleri, hatta astırabilecekleri açıkça görüldüğü zaman, var olan gerilimleri ve dürtüleri gözünde canlandırabilir. Richard Bennet'in Margaret Sharples ile gerçekte ne derdi vardı? Geri plandaki hikâyeyi asla bilemeyiz, ama bir hikâye olduğunu rahatlıkla iddia edebiliriz. Komünsel dayanışma üzerinde mutlaka tahrip edici etkileri olmuştur. Şiddete birden bire erişebilme imkânı gerçekten, sosyalliğin ruhu olan şeyi, herkesin herkese karşı savaşına dönüştürme tehlikesini yarattı.[66] Demek ki, on sekizinci yüzyıl itibariyle, kişisel kredi kavramının bizatihi kendisi, kötü bir şöhret kazandı, hem kredi verenler hem alanlar aynı derecede şüpheli kabul edildi.[67] Madeni para kullanımı -en azından erişebilenler arasında- kendi başına ahlaki görülmeye başlandı.

* * *

Bütün bunları öğrenmek, daha önceki bölümlerde ele alınan Avrupalı yazarların bazılarını yeni bir ışık altında görmemize izin veriyor. Panurgenin borca övgüsünü ele alalım: gerçekte komik olanın borcun toplulukları bir arada tuttuğunu (o zamanın İngiliz veya Fransız köylüleri tamamen böyle düşünürdü), hatta toplulukları bir arada tutan şeyin *sadece* borç olduğunu ileri sürmek olmadığını ortaya koyuyordu: aslında komik olan bunun müzmin bir suçlu olan zengin bir bilim adamının ağzından dile getirilmesiydi - yani, halkın ahlakını, bunu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

onaylamadıklarını iddia eden üst sınıflarla alay etmek için, bir ayna gibi tutmasıydı.

Ya da Adam Smith'i ele alalım:

> Yemeğimizin önümüze gelmesi, kasabın, biracının veya firmanın iyi kalpliliği sayesinde değildir, onların kişisel menfaatlerini düşünmeleri sayesindedir. Biz onların insaniyetine değil, kendilerini sevmelerine hitap ederiz ve onlara asla kendi ihtiyaçlarımızdan değil, onların avantajlarından bahsederiz.[68]

Burada tuhaf olan şey şu ki, Smith'in yazdığı zamanlarda, bu kesinlikle doğru değildi.[69] İngiliz esnafının çoğu işlerinin büyük bir kısmını veresiye olarak yürütüyordu, yani müşterileri her zaman onların iyi kalpliliğine başvuruyordu. Smith'in bunun farkında olmaması pek mümkün değildir. Daha çok ütopik bir resim çiziyor. Herkesin nakit kullandığı bir dünya hayal etmek istiyor, bunun sebebi kısmen, herkes bu şekilde davransa, kafa karıştırıcı ve yolsuzluk potansiyeli olan dolambaçlı işlerden uzak dursa dünya daha iyi bir yer olabilir, şeklindeki yeni gelişen orta sınıf görüşünü kabul etmesiydi. Yapmamız gereken sadece parayı ödemek, "lütfen" ve "teşekkür ederim" demek ve mağazadan çıkmak olurdu. Dahası, bu ütopyacı imgeyi daha önemli bir noktayı ortaya koymak için kullanıyordu: bütün işler büyük bir ticari şirketteki gibi, sadece kişisel menfaat açısından bakılarak yürütülse bile, sorun çıkmazdı. Zenginlerin "doğal bencilliği ve açgözlülüğü" ve "gösterişçi ve doymak bilmez arzulan" bile, görünmez el mantığı sayesinde, herkesin lehine olacaktı.[70]

Başka türlü söylersek, Smith düpedüz yaşadığı zamanda tüketici kredisinin rolünü hayal ediyordu, tıpkı paranın kökeni hakkındaki görüşleri gibi. Bu yüzden ekonomik ilişkilerde iyi niyetin ve kötü niyetin rolünü gözden kaçırıyordu; hem serbest piyasa benzeri şeylerin (yani, devlet tarafından oluşturulmayan ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sürdürülmeyen şeylerin) temelini oluşturan karşılıklı yardımın, *hem de* kendi modeli olarak kullandığı, rekabetçi, kişisel menfaate dayalı piyasanın yaratılmasına dahil olan şiddetin ve katıksız intikamcılığın değer sistemini.

Nietzsche ise Smith'in hayatın mübadele olduğu ilkesini benimsiyor, ama Smith'in hakkında konuşmamayı tercih ettiği şeyleri (işkence, cinayet, sakatlama) çırılçıplak ortaya koyuyordu. Şimdi toplumsal bağlamı biraz anladıktan sonra, Nietzsche'nin borçların hesabını tutan ve birbirlerinin gözlerini ve parmaklarını talep eden antik avcı ve çobanları anlattığı şaşırtıcı tasvirlerini okurken, aynı anda Casimir'in oyulan gözlerin ve koparılan parmakların faturasını efendisine sunan celladını düşünmemek zordur. Gerçekte tanımladığı şey, kendisi gibi orta sınıftan, zengin ve saygıdeğer bir adamın oğlunun, tüm insan hayatının hesaplı, kişisel menfaate dayalı mübadele üzerine kurulmuş olduğunu varsaydığı bir dünyada yaşamanın neye benzeyeceği idi.

III. Kısım
Kişisel Olmayan Kredi-Para

Tarihçilerin Tudor ve Stuart dönemi İngiltere'sindeki gelişmiş halk-tipi kredi sistemlerinin farkına varmakta bu kadar gecikmelerinin bir sebebi, o zamanın entelektüellerinin para hakkında soyut konuşmalar yapmaları, paranın kendisinden nadiren bahsetmeleriydi. Eğitimli sınıflar için "para" kısa zamanda altın ve gümüş anlamına gelmeye başladı. Çoğu kişi, altın ve gümüşün tarih boyunca bütün halklar tarafından her zaman para olarak kullanıldığını ve muhtemelen her zaman kullanılacağını, tartışılmaz bir gerçekmiş gibi anlattı.

Bu sadece Aristoteles'e aykırı olmakla kalmaz; gittikleri her yerde para olarak kullanılan deniz kabuğu,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

boncuk, tüy ve saymakla bitmeyen başka para çeşitlerini bulan Avrupalı kaşiflerin keşifleriyle de doğrudan doğruya çelişir.[72] Bütün bunlar sadece, ekonomi düşünürlerinin bildiklerinde diretmelerine yol açtı. Bazıları altın ve gümüşün doğal bir esası olduğunu ileri sürmek için simyaya başvurdu: (güneşle aynı özellikleri taşıyan) altın ve (ayla aynı özellikleri taşıyan) gümüş, metalin mükemmel, ölümsüz biçimleriydi, daha alt kademedeki bütün metaller onlara doğru evrilme eğilimi taşıyordu.[73] Ancak çoğu bu kadar fazla açıklamanın gerekli olmadığı kanısındaydı; değerli metallerin özünde olan değerler kanıta gerek bırakmıyordu. Sonuç olarak kraliyet danışmanları veya Londra'nın makale yazarları ekonomik problemleri tartışırken, tartıştıkları konular hep aynıydı: külçelerin ülkeden çıkması nasıl engellenebilir? Hayatı felç eden madeni para kıtlığı için ne yapılabilir? Genellikle, "yerel kredi sistemlerine güven duyulmasını nasıl sağlayabiliriz?" gibi sorular hiç sorulmazdı.

Bu durum Britanya'da paranın değerini "yükseltmenin" veya "düşürmenin" hâlâ bir seçenek olduğu anakaraya göre daha uç noktadaydı. Britanya'da Tudorlar döneminde felaketle sonuçlanan bir devalüasyon girişiminden sonra, bu tür çözümler terk edildi. O zamandan itibaren, paranın ayarını bozmak ahlaki bir mesele haline geldi. Hükümet için baz metali paranın saf, ölümsüz paranın maddesine karıştırmak kesinlikle yanlıştı. O kadar olmasa da aynı şey, İngiltere'de yaygın bir uygulama olan, devalüasyonun bir tür halk versiyonu olarak düşünülebilecek para-kırpma için de geçerliydi, paranın kenarlarından gizlice biraz gümüş tıraşlanarak alınıyor, sonra üstüne bastırılarak orijinal boyutunda gibi görünmesi sağlanıyordu.

Dahası, yeniçağda ortaya çıkmaya başlayan yeni sanal para türlerinin kökleri, aynı varsayımlara sımsıkı bağlıydı. Bu kritik öneme sahiptir, çünkü aksi takdirde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tuhaf bir çelişki gibi görünecek bir şeyin açıklanmasına yardım eder: paranın bir sosyal sözleşme olması kavramının kesinlikle reddedildiği bu acımasız materyalizm çağı, nasıl oldu da kâğıt paranın, onun yanı sıra modern kapitalizmin tipik niteliği haline gelen tüm yeni kredi enstrümanlarının ve finansal soyutlama formlarının ortaya çıkışına tanık oldu? Doğru, bunların çoğunun -çekler, senetler, hisse senetleri, anuiteler- kökeni ortaçağın metafizik dünyasına uzanır. Ancak bu yeniçağda bunlar olağanüstü gelişip olgunlaştılar.

Bununla birlikte somut tarihe bakarsak, derhal açıkça anlaşılır ki bütün bu yeni para türleri hiçbir suretle paranın temelinin altın ve gümüşün "içkin" değeri olduğu varsayımını zayıflatmamıştır: aslına bakılırsa, güçlendirmiştir. Göründüğü kadarıyla olup biten şudur: kredi, bireylerin (ister tüccarlar, ister köylüler olsun) arasındaki gerçek güven ilişkilerinden koparıldığı anda, paranın fiilen, ol deyince olabilecek bir şey olduğu ortaya çıktı; ama bu iş rekabetçi piyasanın ilkesiz dünyasında yapıldığı zaman neredeyse kaçınılmaz olarak türlü çeşitli dolandırıcılık ve güven oyunlarına yol açıyordu - dönem dönem sistemin muhafızlarını paniğe sürüklüyor, çeşitli kâğıt paraların değerini tekrar altın ve gümüşe bağlamanın yollarını aramaya sevk ediyordu.

Bu, normal olarak "modern bankacılığın kökeni" olarak anlatılan hikâyedir. Ancak bizim bakış açımızdan bunun açığa çıkardığı şey, savaşın, külçenin ve bu yeni kredi enstrümanlarının nasıl sıkıca birbirine bağlı olduğudur. İnsanın sadece *geçilmemiş* yolları dikkate alması yeter. Örneğin bir senedin üçüncü bir tarafa ciro edilerek genel anlamda trans fer edilebilir nitelik kazanmaması, böylece bir tür kâğıt paraya dönüş memesi için özel bir sebep yoktu. Çin'de kâğıt para ilk kez böyle ortaya çıkmıştı. Ortaçağ Avrupa'sında dönem dönem bu yönde hareketler oldu, ama çeşitli sebeplerden ötürü, o kadar ileriye gidilmedi.[74] Bunun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yerine, bankacılar ellerindeki nakitten daha fazla açık kredi vererek para ürete biliyorlardı. Bu tam da modern bankacılığın özü olarak kabul edilir ve özel banknotların tedavüle girmesine yol açabilir.[75] Bu yönde de bazı girişimler yapıldı, özellikle İtalya'da, ama bu riskli bir öneriydi, çünkü her an mevduat sahiplerinin paniklemesi ve hücum etmesi riski vardı, bu durumlarda ortaçağ hükümetlerinin çoğu son derece sert cezalarla paraları geri ödeyemeyecek bankacılara gözdağı veriyorlardı: 1360'da Barselona'da kendi bankasının önünde kafası uçurulan Francesch Castello örneğinde görüldüğü gibi.[76]

Bankerlerin ortaçağ hükümetlerini fiilen kontrol ettiği yerlerde, hükümetin finansım manipüle etmenin daha güvenli ve daha kârlı olduğu kanıtlandı. Modern finansman enstrümanlarının ve kâğıt paranın ilk ortaya çıkışının tarihi, aslında belediye bonolarının çıkarılmasıyla başladı -bu uygulamayı on ikinci yüzyılda, askeri amaçlarla acilen para ihtiyacıyla karşılaşan Venedik hükümeti başlattı, vergi mükellefi olanlardan zorunlu kredi topladı, buna karşılık her birine yıllık yüzde beş faiz vaadetti ve "bonoların" veya kontratların paraya çevrilmesine izin verdi, böylece devlet borcu için bir piyasa yarattı. Venedikliler faiz ödemeleri konusunda çok dikkatli davrandı, ama bonoların belli bir vade tarihi olmadığı için piyasa fiyatları, şehrin siyasi ve askeri gidişatına göre aşırı dalgalanmalar gösterdi, bunun sonucunda geri ödemelerinin yapılabileceğine ilişkin değerlendirmeler de sürekli değişti. Benzer uygulamalar hızla diğer İtalyan devletlerine ve kuzeydeki Avrupa tüccar yerleşimlerine de yayıldı: Hollanda Eyaletler Birliği, Hapsburglar'a karşı sürdürdükleri uzun savaşı (1568-1648) büyük ölçüde bir dizi zorunlu borç alarak finanse etti, aynı zamanda çok sayıda isteğe bağlı bono da çıkardı.[77]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Vergi mükelleflerini borç vermeye zorlamak, bir anlamda vergilerini erken ödemelerini talep etmekti; ama Venedik devleti ilk kez faiz ödemeyi kabul ettiğinde -hukuki anlamda bu yine *interesse*, yani geç ödeme cezası idi- prensip olarak parayı hemen geri vermemekten ötürü kendi kendini cezalandırıyordu. Bütün bunların halkla hükümet arasındaki hukuki ve ahlaki ilişkilerle bağlantılı olarak nasıl çeşitli sorunlar çıkarabileceği kolayca anlaşılabilir. Bu ticaret cumhuriyetlerinin bu yeni finansman türlerine öncülük eden tüccar sınıfı, en sonunda kendilerini borçlu gibi değil de hükümetin sahibi gibi görmeye başladılar. 1650'lerde, sadece tüccar sınıfının değil Hollandalı ailelerin çoğunluğu devlete az da olsa borç vermiş durumdaydı.[78] Ama gerçek paradoks, birisi çıkıp bu borcu "paralaştırmaya" başladığı zaman ortaya çıktı - yani, hükümetin ödeme vaadini, para gibi tedavüle soktuğu zaman.

Daha on altıncı yüzyılda, tüccarlar senetleri borç ödemek için kullanıyordu, hükümetin borç bonoları - *rente*ler *juro*lar, anuiteler- yeniçağın gerçek kredi-parasıydı. İşte bir zamanların bağımsız şehirli ve köylülerini toprağa gömen ve çoğunun eninde sonunda, kredinin daha üst formlarına erişebilenler hesabına çalışan ücretli işçiler konumuna indiren "fiyat devrimi"nin kökenlerini görmek için buraya bakmamız gerekir. Seville'de bile, Yeni Dünyadan gelen hazine filoları Old limanına ilk kez yaklaştığında, gündelik alışverişlerde külçe pek kullanılmıyordu. Çoğu direkt olarak limanda çalışan Cenovalı bankerlerin depolarına götürülüyor ve doğuya gönderilmek üzere muhafaza ediliyordu. Ama süreç içinde karmaşık kredi programlarına esas teşkil etmeye başladı, külçenin değeri askeri harekatlar için imparatora borç veriliyor, buna karşılık hamiline hükümetten faizli yıllık ödenti alma hakkı sağlayan kâğıtlar alınıyordu - bu kâğıtlar da daha sonra para gibi işlem görebiliyordu. Bu yöntemle bankerler ellerindeki altın ve gümüşün gerçek değerini neredeyse sonsuza kadar kadayabiliyorlardı. Daha

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

1570'lerde, Seville'den fazla uzak olmayan Medina del Campo gibi yerlerde panayırlar yapıldığım biliyoruz, bu panayırlarda alışverişler sadece kâğıt üzerinden yürütüldüğü için, "adeta sertifika fabrikası" haline gelmişti.[79] İspanya hükümetinin borcunu gerçekten ödeyip ödemeyeceği veya ne kadar düzenli ödeyeceği hep biraz belirsiz olduğu için, bonolar genellikle Iskontolu olarak dolaşıyor -özellikle jurolar Avrupa'nın her yerinde tedavüle girdiği zaman- ve sürekli enflasyona yol açıyordu.[80]

Gerçek kâğıt paradan söz edebilmek, ancak 1694'de Bank of Eng land'ın kurulmasıyla mümkün oldu, çünkü çıkardığı banknotlar, hiçbir anlamda bono değildi. Bunların kökleri de, diğerleri gibi kralın savaş borçlarına dayanıyordu. Bu ne kadar vurgulansa azdır. Paranın *krala* ödenecek bir borç olmadığı, aksine *kralın* ödeyeceği borç olduğu olgusu, eski den var olan durumu çok değiştiriyordu. Birçok açıdan, paranın daha eski formlarının aynadaki yansıması haline gelmişti. Okuyucu hatırlayacak! 11, Bank of England Londralı ve Edinburgh'lu kırk tüccardan oluşan -çoğu zaten saraya kredi vermiş olan- bir konsorsiyum, Kral III. William'a Frai ı saya açtığı savaşın finansmanı için 1.2 milyon £ kredi teklif etmişti. Buna karşılık da kralı, banknot çıkarmak için tekel hakkına sahip bir şirket kui malarına izin vermeye ikna etmişlerdi - bu banknotlar, fiilen, kralın kendilerine borçlu olduğu paraya karşılık senetti. Bu önceleri ulusal merkez bankasından bağımsızdı, sonra daha küçük bankalar arasındaki borç I tu için takas odası haline geldi; banknotlar kısa zamanda Avrupa'nın ilk ulu sal kâğıt parası haline geldi. Buna rağmen o zamanlar kamuoyundaki en büyük tartışma, paranın doğası hakkındaki tartışma, kâğıtla değil metalle ilgiliydi. 1690'lar İngiliz madeni parası için kriz dönemiydi. Gümüşün değeri o kadar yükselmişti ki yeni İngiliz madeni paralarının (darphaiu bugünkü paralara benzeyen, "tırtıklı kenar"ları geliştirmişti, böylece kenarlardan kırpılamıyordu), değeri aslında içinde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bulunan gümüşten daha azdı. Doğru dürüst madeni para ortadan kalkmıştı, halen tedavülde olanlar eski kırpılmış paralardı, bunlar da giderek az bulunur olmuştu. Bir şeyler yapmak gerekiyordu. Arkasından, bankanın kurulmasından bir yıl sonra, 1695'de doruk noktasına ulaşan bir makaleler savaşı başladı. Daha önce bahsettiğim, Charles Davenant'ın kredi hakkındaki yazısı, aslında bu makaleler savaşının bir parçasıydı: Britanya'nın halkın güvenine dayanan saf bir kredipara sistemine geçmesini öneriyordu, ama reddedildi. Hazine madeni parayı tedavülden kaldırmayı ve ağırlığını yüzde 20 ila 25 azaltarak yeniden basmayı önerdi, böylece yeniden gümüşün piyasa fiyatına getirilecekti. Bu tavrı destekleyenlerden çoğu, gümüşün içkin bir değeri olmadığında, paranın sadece devlet tarafından tespit edilmiş bir ölçü olduğunda ısrar eden Çartist görüşü benimsiyordu.[81] Ancak tartışmayı kazanan, liberal filozof, o zamanlar Sir Isaac Newton un danışmanlığım yapan, sonra darphane müdürü olan John Locke oldu. Locke küçük bir gümüş parçasını "şilin" diye etiketleyerek değerini artırmanın, bir feet'in artık on on beş inç olduğunu ilan ederek kısa boylu bir adamı daha uzun boylu yapmak kadar imkânsız olduğunu iddia ediyordu. Altın ve gümüşün, yeryüzünde yaşayan herkesin bildiği bir değeri vardı; hükümetin yaptığı sadece paranın ağırlığını ve saflığını garanti etmek için damgalamaktı ve -adeta öfkeden köpürerek sözlerine şöyle devam ediyordu - hükümetlerin kendi avantajlarına göre parayla oynamaları, para-kırpanların yaptıkları kadar suç sayılırdı.

> Resmi mührün kullanılması ve son verilmesi, sadece insanların gümüşün kalitesine ilişkin yaptığı sözleşmenin garantisi ve belgesi olmalıdır; halkın *inancına* verilen zarar, yani paranın kırpılması ve değerinin düşürülmesi, *soygunculuğu vatan hainliği* seviyesine çıkarır.[82]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Dolayısıyla, diyordu, yapılacak tek şey parayı piyasadan çekmek ve aynen daha önceki değeri ile yeniden basmaktı.

Bu yapıldı ve sonuç felaket oldu. Bunu izleyen yıllarda tedavülde neredeyse hiç para kalmadı; fiyatlar ve ücretler çöktü, açlık ve huzursuzluk başladı. Sadece zenginler etkilenmedi, çünkü onlar yeni krediparadan yararlanabiliyor, kralın borcunu parça parça banknot şeklinde alıp satabiliyordu. Bu banknotların değeri de başlangıçta biraz dalgalandı, ama değerli maden olarak geri ödenebilecekleri garanti edilince, nihayet istikrara kavuştu. Geri kalanlar için, durumun gerçekten iyileşmesi ancak daha küçük para birimlerinin yaygınlık kazanmasıyla mümkün oldu. Reformlar yukarıdan aşağıya, çok yavaş ilerledi, ama ilerledi ve yavaş yavaş öyle bir dünya yaratıldı ki kasaplarla ve fırıncılarla yapılan gündelik alışverişler, küçük para birimleriyle, kibar, kişisel olmayan şartlarla yapılmaya başlandı, dolayısıyla gündelik hayatı kişisel menfaate dayalı bir hesaplama olarak tahayyül etmek mümkün oldu.

Locke'un neden böyle bir bakışı benimsediğini anlamak kolaydır. O bir bilimsel materyalistti. Ona göre -yukarıdaki alıntıda geçen- hükümete "inanç", vatandaşların hükümetin sözünü tutacağına inancı değildi, kendilerine yalan söylemeyeceği, iyi bir bilim adamı gibi, kendilerine bilgi vereceği inancıydı; insan davranışlarını -Newton'un kısa süre önce tanımladığı fizik kanunları gibi- herhangi bir hükümetin kanunlarından daha üstün olan doğal kanunlara dayandığına inanmak istiyordu.

Asıl soru, İngiliz hükümetinin nasıl onunla aynı fikirde olduğu ve hemen ardından gelen felaketlere rağmen tereddüt etmeden bu görüşe takılıp kaldığıydı. Aslında kısa süre sonra İngiltere altın standartını kabul etti (1717'de), İngiliz İmparatorluğu da son günlerine kadar altın ve gümüşün para *olduğu* kavramını devam ettirdi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Doğru, Locke'un materyalizmi sonunda büyük ölçüde kabul gördü - hatta çağının sloganı haline geldi.[83] Bununla birlikte, altın ve gümüş esasına dayanma, özellikle normal bankalara da para yaratma izni verildikten sonra çok hızlı çoğalan yeni kredipara formlarının tehlikeleri için tek güvence gibi görünüyordu. Kısa süre sonra her tür yasal ve toplumsal sınırlamalardan ipini koparan finansal spekülasyonun neredeyse çılgınlık sınırına ulaşan sonuçlar yaratabileceği ortaya çıktı. Borsaların gelişmesinde öncülük yapan Hollanda Cumhuriyeti, aynı şeyi 1637'de, önce yatırımcıların verdiği fiyatların tavana vurduğu, sonra da çöktüğü lale çılgınlığında -sonradan verilen isimle, bir dizi spekülatif "balonun" ilki- yaşamıştı. 1690'larda, Doğu Hindistan Şirketi'ni taklit eden yeni bir anonim şirketin kurulması, kolonyal bir girişim tasarlanması sırasında, hemen hemen her seferinde böyle bir balonlar dizisi Londra piyasalarını vurdu. 1720'deki ünlü Güney Denizi Balonu, zirveye ulaştığı nokta oldu - yeni kurulan ve İspanyol kolonileriyle ticaret tekelini alan bu ticari şirket, İngiltere'nin devlet borcunun önemli bir kısmını satın almış, hisseleri füze gibi yükselmiş, arkasından da rezaletin dibine vurmuştu. Bu çöküşü bir sonraki yıl, başka bir merkez bankası deneyimi -Bank of England'ın benzeri- olan John Law'ın Fransa'daki ünlü Banque Royal'inin çöküşü izledi: birkaç yıl içinde büyük bir hızla büyümüş, bütün Fransız kolonyal ticaret şirketlerini bünyesine almış, Fransız Kraliyeti'nin borçlarının çoğunu eline geçirmiş, kendi kâğıt parasını basmış, sonra da 1721'de yok olup gitmiş, genel müdürünü kaçıp hayatını kurtarması için göndermişti. Bu olayların her birinden sonra yasal düzenlemeler yapıldı: İngiltere'de yeni anonim şirketlerin kuruluşunun yasaklanması için (ücretli yol ve kanal inşası hariç), Fransa'da devlet borcuna dayanarak kağıt para basmanın tamamen yasaklanması için.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ondan sonra, Newtoncu ekonomi (böyle adlandırabilirsek) -birinin çıkıp da para yaratamayacağı, hatta parayı kurcalayamayacağı varsayımı- sonunda neredeyse herkes tarafından kabul edildi. Bunun için bazı somut, maddi temeller olmalıydı, yoksa bütün sistem çığırından çıkabilirdi. Doğru, ekonomistler bu temelin ne olabileceğini tartışarak yüzyıllar geçirmişlerdi (gerçekte bu altın mıydı, yoksa toprak mı, insan emeği mi, genel olarak metanın işe yarar veya arzu edilir olması mı?) ama hemen hemen hiçbiri Aristotelesçi görüşe benzer bir sonuca varmamıştı.

* * *

Buna başka bir açıdan bakmanın yolu, belki de yeniçağın giderek paranın siyasi doğasından rahatsız olmaya başladığını söylemek olabilir. Siyaset ne de olsa, ikna sanatıdır; siyasi olan, toplumsal hayatın öyle bir boyutudur ki bazı şeylere yeterli sayıda insan inanırsa, bunlar sahiden doğru olur. Problem şudur: oyunun başarıyla oynanabilmesi için, kişi bunu asla ikrar etmemelidir. Şu doğru olabilir: eğer dünyadaki herkesi Fransa Kralı olduğuma ikna edersem, gerçekten Fransa Kralı olabilirim; ama bunun sadece benim iddiam olduğunu itiraf edersem, asla işe yaramaz. Bu anlamıyla, siyaset sihirbazlığa çok benzer - çünkü hem siyaset hem sihirbazlık, hemen hemen yer yerde, belli bir sahtekarlık halesiyle çevrili olmaya eğilimlidir. Bu kuşkular zamanında epeyce övgü topladı. 1711'de mizah yazarı Joseph Addison Bank of England'ın -sonuç olarak İngiliz para sisteminin- halkın tahtın siyasi istikrarına inanmasına dayandığı konusunda küçük bir fantezi kaleme aldı. (1701 tarihli Veraset Kanunu, kraliyetin intikalini garanti eden bir senetti, sünger de halk arasında temerrüde düşmenin sembolüydü). Şöyle bir rüya gördüğünü anlatır:

> Kamu Borcu, Grocer's Hall'da tahtında oturuyordu, Büyük Ayrıcalık başının üstündeydi, Veraset Kanunu tam karşısında duruyordu. Dokunduğu her

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

şey altına dönüşüyordu. Oturduğu yerin arkasında sikkelerle dolu bir yığın torba tavana kadar yükseliyordu. Sağ tarafındaki kapı açıldı. Davacı koşarak içeri girdi, bir elinde bir sünger, diğerinde kılıç vardı, kılıcı Veraset Kanununa doğru sallıyordu. Güzel kraliçenin rengi soldu. Her şeyi hâzineye çevirmek için kullandığı büyü bozuldu. Para torbaları delinmiş idrar torbası gibi söndü. Altın yığınları paçavra veya kertik atılmış tahta parçalarına dönüştü.[84]

Eğer insan krala inanmazsa, para da onunla birlikte yok olup gider.

Böylece bu çağ boyunca halkın tahayyülünde krallar, sihirbazlar, piyasa ve simyacılar birbiriyle kaynaştı, biz de hâlâ piyasanın "kimyasından" veya "finans sihirbazlarından" söz ediyoruz. Goethe'nin *Faust*'unda (1808) yazar kahramanına -kimyacı-sihirbaz sıfatıyla- Kutsal Roma İmparatoruna bir ziyaret yaptırır. İmparator, sarayında yapılan müsrif eğlenceleri ödemek için girdiği uçsuz bucaksız borcun ağırlığı altında ezilmiştir. Faust ve yardımcısı Mepfisto, kralı kâğıt para çıkararak alacaklılara tüm borcunu ödeyebileceğine ikna eder. Bu sırf bir hokkabazlık işi gibi sunulur. "Topraklarının altında bir yerlerde bol bol altın var," der Faust. "Sadece alacaklılarına daha sonra bunu vereceğini vaat eden senetler vereceksin, hiç kimse gerçekte ne kadar altın olduğunu bilmediği için, vaat edebileceğin miktarın sınırı yok."[85]

Böyle bir sihirbazlık dili, ortaçağda hemen hemen hiç görülmez.[86] Bir şeyleri, sadece var olduğunu söylemek suretiyle var etmek yeteneği, ancak bu katı materyalist çağda böyle utanç verici, hatta şeytani görülmeye başlamıştır. Ve bu materyalist çağa girildiğinin en kesin işareti, tam olarak bunun böyle görülmesidir. Bu çağın tam başladığı zamanlarda Rabelais'in, Plutarkhos'un Roma zamanındaki tefecilere sövüp sayarken kullandığı dile dönüş yaptığını daha önce görmüştük - defterleri ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hesapları ile oynayarak hiçbir zaman sahip olmadıkları parayı geri isterken, "hiçbir şeyin yoktan var olmayacağını düşünen doğacı filozoflara gülen" tefecilere. Panurge bunun tam tersini söylüyor: hayır, aslında borç almak suretiyle yoktan bir şey var ediyorum ve bir tür tanrı oluyorum.

Ama aşağıdaki, genellikle İngiltere Merkez Bankasının direktörü Lord Josiah Charles Stamp'a atfedilen satırlara bakalım:

> Modern bankacılık sistemi, hiç yoktan para imal eder. Süreç belki de bugüne kadar icat edilmiş en şaşırtıcı el çabukluğudur. Bankacılık kötülükte tasarlanmış ve günahta doğmuştur. Bankacılar yeryüzünün sahibidir; onu ellerinden alın, kredi yaratma gücüyle bırakın bir kalem darbesiyle dünyayı geri almaya yetecek kadar para yaratacaklardır… Bankacıların kölesi olarak kalmak ve kendi köleliğinizin bedelini ödemek istiyorsanız, bırakın mevduat yaratmaya devam etsinler.[87]

Lord Stamp'ın bunu gerçekten söylemiş olması hiç muhtemel görünmüyor -ama bu pasaj kim bilir kaç kez tekrarlanmıştır- aslında belki de, modern bankacılık sistemini eleştirenler tarafından en sık alıntılanan tek pasajdır. Sonradan uydurulmuş bile olsa, meselenin bam teline dokunuyor ve açıkçası aynı sebeple: bankacılar yoktan bir şey yaratıyorlar. Sadece sahtekâr ve sihirbaz değiller. Günahkârlar, çünkü Tanrı rolü oynuyorlar.

Ama hokkabazlıktan daha beter bir rezalet var. Ortaçağ ahlakçıları bu itirazları ileri sürmedilerse, sadece metafizik varoluştan memnun olmalarından ötürü değildi. Piyasa ile çok daha büyük bir problemleri vardı: hırs. Piyasa güdüleri yapısal olarak ahlaksız kabul ediliyordu. Hırsın onaylandığı ve sınırsız kârın kendi başına gerçekleşe*bilir* bir hedef olarak görüldüğü anda, bu siyasi, sihirbazca unsur gerçek bir sorun haline geldi, çünkü fiilen sistemin çalışmasını sağlayan aktörlerin bile

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

-simsarlar, borsa komisyoncuları, hisse alıp satanlar- herhangi bir şeye, hatta sistemin kendisine inandırıcı bir sadakati yoktu.

İnsan doğasına ilişkin bu görüşü geliştirip ilk kez açık seçik bir toplum teorisine dönüştüren Hobbes, bu hırs ikileminin çok iyi farkındaydı. Siyaset felsefesinin temelini teşkil ediyordu. Hatta, diyordu, uzun dönemde menfaatimizin barış ve güven içinde yaşamak olduğunu anlayacak kadar akıllı olsak da, öldürmek ve yağmalamak, açıkçası kısa vadeli menfaatlerimiz açısından açıkça tutulacak en kârlı yollardır, güvensizlik ve kaos yaratmak içinse sadece birkaç kişinin vicdani tereddütlerini bir yana bırakması yeter. Piyasaların ancak bizi sözlerimizi tutmaya ve başkalarının mülkiyetine saygı göstermeye zorlayacak mutlakıyetçi bir devletin himayesi altında var olabileceğini düşünmesinin sebebi budur. Ama tam da devlet borçlarının ve devlet yükümlülüklerinin alınıp satıldığı bir piyasadan bahsettiğimiz zaman, devletin askeri güçlerine emir verebilmek için muhtaç olduğu bonoların birincil para birimi olduğu uluslararası bir piyasada işlem yapmamızdan ötürü, güç üzerinde gerçek bir devlet tekelinden bahsedemediğimiz zaman, ne olur?

Yoksulların komünizminin her tür kalıntısına aralıksız savaş açan, hatta krediyi suç sayma noktasına kadar giden yeni piyasa sisteminin efendileri, zenginlerin komünizmini -ekonomik sistemin çalışmaya devam etmesi için gereken işbirliği ve dayanışma seviyesini- devam ettirmek için de açık seçik bir gerekçe kalmadığını fark ettiler. Doğru, sayısız zorlanmalarına ve periyodik çöküşlerine rağmen, sistem o zamana kadar dayanmıştı. Ama son zamanlardaki olaylar acı bir biçimde gösterdiği gibi, hiçbir zaman çözüme kavuşmamıştı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

IV. Kısım
Peki, O Zaman Kapitalizm Nedir?

Bizler modern kapitalizmi, daha sonra (modern demokratik hükümetler geleneğinin yanı sıra) ortaya çıkmış gibi görmeye alışkınız: devrimler çağı ile -sanayi devrimi, Amerikan ve Fransız devrimleri- on sekizinci yüzyılın sonunda başlayan, Napolyon Savaşları'nın sonunda tam anlamıyla kurumsallaşan bir dizi kökten kopuşla. Burada tuhaf bir paradoksla yüz yüze geliyoruz. Görüldüğü kadarıyla bizim kapitalizmle ilişkilendirdiğimiz finansal mekanizmanın neredeyse bütün unsurları -merkez bankaları, borsalar, açığa satış, aracı kuruluşlar, spekülatif balonlar, menkul kıymetleştirme, anüite- ekonomi biliminden önce ortaya çıkmış olduğu gibi (bu belki de çok şaşırtıcı değildir), aynı zamanda fabrikaların ve ücretli emeğin ortaya çıkışı da daha öncedir.[88] Bu bildiğimiz düşünce biçimlerine indirilmiş gerçek bir darbedir. Fabrikaları ve atölyeleri "gerçek ekonomi" olarak, geriye kalanları onun üstüne inşa edilmiş üstyapılar olarak düşünmekten hoşlanırız. Ama gerçekten böyleyse, nasıl olmuş da üstyapı daha önce ortaya çıkmış? Sistemin hayali, cismini yaratabilir mi?

Bütün bunlar her şeyden önce "kapitalizmin" ne olduğu sorusunu ortaya çıkarıyor ki bu konuda hiçbir şekilde görüş birliği yoktur. Bu kelime en başta, kapitalizmi sermayeye sahip olanların, olmayanların emeğine hâkim olduğu bir sistem olarak tanımlayan sosyalistler tarafından icat edildi. Buna karşılık kapitalizmin taraftarları onu, potansiyel olarak pazarlanabilir vizyonu olanlara, kaynakları bir araya toplayarak bu vizyonu gerçekleştirmesine imkân veren, piyasanın özgürlüğü olarak görme eğilimindedir. Bununla birlikte hemen hemen herkes, kapitalizmin sürekli, sonu gelmez bir büyüme talep eden bir sistem olduğunda hemfikirdir. Şirketler, hayatta kalabilmek için büyümek zorundadır. Aynı şey uluslar için de

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

geçerlidir. Tıpkı kapitalizmin doğduğu zamanlarda meşru ticari faiz oranı -herhangi bir yatırımcının *interesse* prensibi gereğince normal olarak parasının artmasını bekleyeceği oran- olarak yıllık yüzde beşin herkesçe kabul edilmesi gibi, artık herhangi bir ulusun gayrisafi yurtiçi hasılasının yıllık yüzde beş artması şart olmuştu. Bir zamanlar insanların etraflarındaki her şeye potansiyel kâr kaynağı olarak bakmaya zorlayan, kişisellikten uzak bir mekanizma olan şey, kendi başına, insan topluluğunun tek objektif sağlık ölçüsü haline gelmişti.

1700'ü başlangıç noktası alarak başlarsak, modern kapitalizmin doğuşunda kredi ve borçlardan oluşan ve -fiilen- neredeyse temas ettiği herkesi işgücüne dönüştüren, sonuçta durmaksızın artan miktarda maddi ürün üreten dev bir finansal mekanizma görüyoruz. Bunu sadece ahlaki zorlamayla yapmaz, aksine ahlaki zorlamayı adeta katıksız bir fiziksel gücü seferber etmek için kullanarak yapar. Her noktada bildiğimiz, ama özellikle Avrupa'ya özgü olan savaş ve ticaretin iç içe geçmesi yeniden ortaya çıkar - genellikle şaşırtıcı yeni biçimlerde. Hollanda ve İngiltere'deki ilk borsalar genellikle, hem askeri, hem ticari girişimler olan Doğu ve Batı Hindistan şirketlerinin hisselerinin alınıp satılmasına dayanıyordu. Bir yüzyıl boyunca Hindistan'ı böyle özel, kâr amaçlı bir şirket yönetti. İngiltere, Fransa ve diğerlerinin ulusal borçları, kanal açmak veya köprü inşa etmek için değil, şehirleri bombalamak, esirlerin konacağı veya askere alınanların eğitileceği kampları inşa etmek için borç alınmış paralardı. On sekizinci yüzyılın balonlarının neredeyse hepsinin içinde, hasılatı Avrupa savaşlarının parasını ödemek için kullanılacak hayali kolonyal girişim programları vardı. *Kâğıt* para borç paraydı, borç para savaş parasıydı ve durum her zaman böyle oldu. Avrupa'nın sonu gelmez askeri çatışmalarını finanse edenler aynı zamanda, nüfusun geri kalanından sürekli daha fazla verim elde etmek için hükümetin polisini ve hapishanelerini kullandı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Herkesin bildiği gibi, dünya piyasa sistemi, ilk kez baharat aramak için yola çıkan İspanyol ve Portekizliler tarafından başlatıldı. Kısa süre sonra üç geniş iş alanına bölündü, bunlara silah ticareti, köle ticareti ve keyif maddesi ticareti diyebiliriz. Sonuncusuna büyük ölçüde hafif keyif maddeleri, kahve, çay, şeker ve tütün dahildir, damıtılmış içkiler de insanlık tarihinin bu aşamasında ortaya çıkar, ve hepimizin bildiği gibi Avrupalılar, sonunda külçe ihraç etme ihtiyacına son vermenin bir yolu olarak *Çin'de saldırganca* afyon pazarlamaktan ötürü hiçbir vicdan azabı duymamışlardır. Kumaş ticareti daha sonra, Doğu Hindistan Şirketi Hindistan'ın (daha verimli olan) pamuk ihracatını bitirmek için askeri güç kullandığı zaman ortaya çıkar. Kredi ve insan dostluğu hakkında Charles D'avenant'ın 1696 tarihli yazısını içeren şu kitaba bir göz atmak yeter: *Ünlü Yazar Charles D'Avenant'ın Siyasi ve Ticari Çalışmaları: İngiltere'nin Ticareti ve Geliri hakkında, Plantasyon Ticareti,* Doğu *Hindistan ve Afrika ticareti.* İngilizler arasındaki ilişkileri yönetmek için "itaat, sevgi ve arkadaşlık" yeterli olabilir, ama kolonilerde esas olan itaattir.

Daha önce açıkladığım gibi, Atlantik köle ticareti Bristol'den Calabar'a, Aro tüccarlarının kendi gizli topluluklarını desteklediği Cross River'in kaynaklarına kadar uzanan dev bir zincir gibi hayal edilebilir; tıpkı Hint Okyanusu ticaretindeki, Utrecht'i Capetown'a, Jakarta'ya, Balin krallarının halklarını özgürlüklerini riske atmaya teşvik etmek amacıyla horoz dövüşü düzenledikleri Gelgel Krallığı'na bağlayan benzer zincirler gibi. Her iki olayda, son ürün aynıdır: insanoğlu kendi içeriğinden yoksun bırakılır, her açıdan insan olmaktan öylesine çıkarılır ki tümüyle borç âleminin dışında kalırlar. Bu zincirlerde yer alan aracılar, Londra'da hisse alıp satan adamla Nijerya'daki rahibi, Doğu Endonezya'nın Anı adalarındaki inci avcılarını, Bengalli çay yetiştiricilerini ve Amazonlardaki kauçuk toplayıcılarını birbirine bağlayan borç zincirinin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çeşitli ticari halkaları, insana tedbirli, hesapçı, hayal gücünden yoksun adamlar oldukları izlenimi veriyor. Borç zincirinin her iki ucunda, bütün girişim fantezileri harekete geçirme yeteneği üzerinde dönüyor ve çağdaş gözlemcilerin bile hayal ürünü deliliğin çeşitli türleri olarak kabul ettikleri bir duruma kayma tehlikesi yaratıyor gibi görünüyordu. Bir uçta kısmen söylenti ve fantezilerin, kısmen de Paris ve Londra gibi şehirlerde elinde harcayabileceği nakit parası olan hemen hemen herkesin aniden, başka insanların söylentiye ve hayale yenik düşmesinden kâr elde edebileceğine ikna olması gerçeğinin körüklediği periyodik balonlar vardı. Charles MacKay bize, bunların ilkinin, 1710'daki ünlü "Güney Denizi Balonu"nun ölümsüz tariflerini bıraktı. Aslında Güney Denizi Şirketi (o kadar büyümüştür ki bir noktada ulusal borcun çoğunu satın almıştır) olup bitenin sadece çapasıydı, dev bir şirketti, hisselerinin değeri balon gibi şişiyordu, çağdaş terimlerle söylersek sanki "batmak için çok büyük" hale gelmişti. Kısa zamanda yüzlerce yeni başlayan girişime örnek haline geldi.

> Her yerde sayısız anonim şirket kurulmaya başlandı. Kısa zamanda Balonlar diye anılmaya başlandılar, hayalgücünün icat edebileceği en uygun isimle… Bazılarının ömrü bir veya iki hafta oldu, isimleri pek duyulmadı, bazıları ise o kadar bile yaşayamadı. Her akşam yeni tasarılar hazırlandı, her sabah yeni programlar yapıldı. Bu kazanç peşindeki bu sıcak takipte en yüksek aristokratlar Cornhill'de en çok çalışan borsa simsarları kadar hevesliydi.[89]

Yazar, rastgele seçerek aldığı seksen altı tasarıyı sıralıyor, sabun veya yelken bezi imalatından tutun da atları sigortalamaya, "talaştan levha yapma" yöntemine kadar. Hepsi hisse senedi çıkardı; çıkarılan her hisse ortalıkta göründü, daha sonra şehrin her yerindeki tavernalarda, kahvehanelerde, ara sokaklarda, tuhafiyecilerde kapışıldı ve açgözlülükle alınıp satıldı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Her seferinde fiyatlar tavana vurdu - her yeni alıcı, kaçınılmaz çöküş başlamadan önce daha kolay kandırılabilecek bir enayiye devredebileceğine kesinlikle inanıyordu. İnsanlar bazen kendilerine sadece daha sonraki hisseler için bahis oynama hakkı veren kartlar ve kuponlar üzerinde bahis oynuyordu. Binlercesi zengin oldu. Binlercesi ise mahvoldu.

> Hepsinden daha absürd ve akıl almaz olanı, insanlığın uç noktaya varan deliliğini hepsinden daha eksiksiz göstereni, adı bilinmeyen bir maceracı tarafından, *"çok avantajlı bir işi yürütmek için kurulan bir şirket, ama hiç kimse ne olduğunu bilmiyor"* adıyla başlatılan girişimdi.
>
> Bu cesur ve başarılı baskını halkın aptallığına güvenerek denemeye kalkışan deha sahibi bu adam, prospektüsünde gerekli sermayenin, her biri 100 1. değerinde olan, hisse başına 2 1. depozitosu olan beş bin hisse olmak üzere, yarım milyon olduğunu belirtiyordu. Hisse almayı taahhüt edenlerden her biri, depozitini ödeyerek, hisse başına yıllık 100 1. kazanacaktı. Bu müthiş kâr nasıl elde edilecekti, bunu o anda bildirmeye tenezzül etmiyordu, ama bir ay içinde bütün ayrıntıların gereğine uygun biçimde duyurulacağına söz veriyor ve geri kalan 98 1. için çağrı yapıyordu. Ertesi sabah saat dokuzda, bu büyük adam Cronhill'de bir ofis açtı. Kapısında kalabalıklar birikti, saat üçte kapıları kapatırken, en az bin hissenin taahhüt edildiğini ve depozitlerin ödendiğini gördü.
>
> Bu kadar macerayla yetinecek kadar filozoftu, o akşam anakaraya hareket etti. Bir daha hakkında hiçbir şey duyulmadı.[90]

MacKay'a inanılacak olursa, tüm Londra halkı eşzamanlı çılgınlığın ne olduğunu anladı, paranın gerçekten yoktan var edilebileceğini değil, ama diğer insanların buna inanacak kadar aptal olduğunu - ve tam

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

da bunun sayesinde, parayı gerçekten yoktan var edebileceklerini.

Borç zincirinin öbür ucuna gidecek olursak, sevimli olanından tutun, vahiyle ilgili olanına kadar çeşitli fantazilerle karşılaşırız. Antropoloji literatüründe her türlüsü vardır, Aru inci avcılarının Çin mağazalarından veresiye satın alınmış armağanlarla şımartılmadıkları sürece okyanusların hâzinelerini vermeyen güzel "deniz karılarımdan tutun, Bengalli toprak sahiplerinin isyan eden borç kölelerini korkutmak için hayalet satın aldıkları gizli pazarlara; insani toplumun yamyamlığına ilişkin Tivler'in etborcu fantezisine, son olarak da Tiv kâbusunun neredeyse gerçek olduğu durumlara kadar. En ünlü ve en rahatsız edici olanlardan biri, 1909-1911 arasındaki büyük Putumayo skandalıdır: Londra'nın okuyan halkı, bir İngiliz kauçuk şirketinin Peru yağmur ormanlarında faaliyet gösteren alt-şirketinin kendi Karanlığın Yüreğini yarattığını, onbinlerce Huitoto Yerlisinin -acenteler onlardan ısrarla "yamyamlar" diye bahsediyordu-dört yüz yıl önceki istilanın en kötü örneklerini hatırlatacak şekilde tecavüz, işkence ve sakatlama rezaletleriyle kökünü kazıdığını öğrendiğinde şoke oldu.[93]

Bunu izleyen tartışmalarda, ilk tepki bütün suçu Yerlileri borç tuzağına düşüren, tamamen şirket mağazasına bağımlı hale getiren sistemin üstüne yıkmak oldu:

> Bütün kötülüklerin kökü, efendilik veya "borç köleliği" diye adlandırılan sistemdir -eskiden İngiltere'de "trampa sistemi" denen sistemin bir türü- buna göre çalışanlar her şeyi işverenin mağazasından almaya zorlanır, borçtan kurtulma umudu yoktur, öte yandan kanuna göre borcunu ödemeden önce işini bırakması mümkün değildir… Borç kölesi genellikle fiilen köledir, çünkü bu büyük kıtanın ücra bölgelerinde etkili bir hükümet yoktur, kişi tamamen efendisinin insafına kalmıştır.[94]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sonunda ölünceye kadar kırbaçlanan, çarmıha gerilen, bağlanarak nişan almak için kullanılan veya yeterli miktarda kauçuk getiremediği için bıçaklarla parça parça doğranan "yamyamlar", diye devam ediyor hikâye, sonsuz bir borç tuzağına düşmüş durumdadır; şirketin acentelerinin ıvır zıvır şeyleriyle kandırılmış, sonunda kendi hayatlarını takas etme durumuna düşmüşlerdir.

Daha sonraki Parlamento soruşturması gerçek hikâyenin hiç böyle olmadığını ortaya çıkardı. Huitotolar tuzağa düşürülerek borç kölesi haline getirilmiş değildi. Aslında tıpkı istilacılar gibi borca batmış durumda olanlar, bölgeye -bu durumda kendilerine devredilen Perulu şirkete-gönderilen acenteler ve müfettişlerdi, bu şirket de eninde sonunda kendi kredisini Londralı finansçılardan alıyordu. Bu acenteler elbette kredi ağını Yerlileri kapsayacak şekilde genişletmek niyetiyle geldiler, ama Huitotolar'ın, satmak için getirdikleri giysi, bıçak ve madeni paralarla hiç ilgilenmediğini anlayınca, sonunda pes ettiler ve düpedüz Yerlilerin etrafını sarıp silah zoruyla borç almaya, sonra borçlu oldukları kauçuk miktarını kayda geçirmeye başladılar.[95] Buna karşılık, sadece kaçmaya çalıştıkları için pek çok Yerli katledildi.

Ondan sonra, Yerliler fiilen köle durumuna getirildi, ancak 1907'de hiç kimse bunu açıkça itiraf edemezdi. Meşru bir kuruluşun bazı ahlaki ilkeleri olması gerekirdi, şirketin bildiği tek ahlak ise, borçtu. Huitotolar'ın ön koşulu reddettiği açıkça anlaşılınca, her şey kontrolden çıktı, şirket sonunda, tıpkı Casimir gibi, kendi ekonomik temelini yıkma tehlikesini getiren öfkeli bir terör sarmalına yakalandı.

* * *

Kapitalizmin gizli rezaleti, hiçbir noktada esas olarak serbest emek etrafında örgütlenmiş olmamasıdır.[96] Amerika topraklarının ele geçirilmesi, kitlesel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

köleleştirmeyle başladı, sonra yavaş yavaş borç köleliği, Afrika köleliği ve "sözleşmeli hizmet" -bir iş sözleşmesi yapılarak işçilerin nakit peşinat alması, sonra beş, yedi veya on yıllık süreyle geri ödemesi demekti- gibi çeşitli biçimler aldı. Söylemeye gerek yok, sözleşmeli olarak işe alınanlar büyük ölçüde zaten borçlu olan kişilerdi. 1600'lerde güney plantasyonlarında bazen Afrikalı kölelerle neredeyse aynı sayıda beyaz borçlunun çalıştığı olurdu, başlangıçta bunlar hukuken hemen hemen aynı durumdaydılar, çünkü başlangıçta plantasyon toplulukları, köleliğin var olmadığını varsayan Avrupa hukuk geleneği çerçevesinde çalışıyordu, dolayısıyla Carolinadaki Afrikalılar bile, sözleşmeli işçi sınıfına giriyordu.[97]

Elbette bu sonuncusu "ırk" fikri ortaya atıldığı zaman değişti. Afrikalı köleler özgürlüğe kavuştuğunda, Barbados'tan Mauritius'a kadar var olan plantasyonlarda bunların yerine tekrar sözleşmeli işçi alındı: ama bu seferkilerin çoğu Hindistan veya Çin'den işe alınmıştı. Çinli sözleşmeli işçiler Kuzey Amerika'nın tren yolları sistemini inşa etti, Hintli *ameleler* ise Güney Afrika maden ocaklarını. Ortaçağda özgür toprak sahibi olan Rusya ve Polonya köylüleri, efendileri yeni dünya piyasalarında, Batı'daki yeni sanayi şehirlerini beslemek için tahıl satmaya başladıklarında, artık serf olmuşlardı.[98] Afrika ve Güneydoğu Asya'daki kolonyal rejimler, ele geçirdikleri ülkelerin insanlarından, düzenli olarak zorunlu çalışma talep ediyordu ya da halkı borç yoluyla emek piyasasına girmeye zorlamak üzere düzenlenmiş vergi sistemleri kuruyorlardı. Hindistan'da görevli İngiliz yöneticiler, Doğu Hindistan Şirketi'yle başlayıp Majestelerinin hükümeti ile devam ederek, başka ülkelere satılacak ürünleri üretmenin başlıca yöntemi olarak borç köleliğini kurumsallaştırdılar.

Bunun bir rezalet olmasının sebebi sadece sistemin, Putumayo'da olduğu gibi arada sırada çığırından çıkması değildir, ancak, kapitalizmin gerçekte ne

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olduğuna ilişkin en muteber varsayımlarımızı yerle bir etmesidir - özellikle kapitalizmin özü itibariyle özgürlükle ilişkili olduğu varsayımımızı. Kapitalistler için bu, piyasanın özgürlüğüdür. İşçilerin çoğu için, emeğin özgürlüğüdür. Marksistler ücretli emeğin son noktada herhangi bir anlamda özgür olup olmadığını sorgulamışlardır (zira kendi bedeninden başka satacak herhangi bir şeyi olmayan bir kişi herhangi bir anlamda gerçekten özgür birey sayılmaz), ama onlar hâlâ serbest ücretli emeğin kapitalizmin esası olduğunu varsayma eğilimi taşıyorlar. Kapitalizm tarihinin baskın imgesi, sanayi devrimi fabrikalarında uğraşıp didinen İngiliz işçileridir ve bu imge düz bir çizgi çekilerek Silikon Vadisine kadar uzatılabilir. O milyonlarca köle, serf, amele ve borç kölesi gözden kaybolur, bahsetmek zorunda kalsak bile, yol üzerindeki geçici tümsekler sayıp üzerini çizebiliriz. Sweatshop'lar[31] gibi bu da, sanayileşen ülkelerin geçmek zorunda olduğu bir aşama gibi kabul edilir, tıpkı halen var olan milyonlarca borç kölesinin, sözleşmeli işçinin ve sweatshop işçisinin yaşayıp çocuklarının sağlık sigortası ve emeklilik hakkı olan düzenli işçi olduğunu, onların çocuklarının da doktor, avukat ve girişimci olduğunu göreceği sanıldığı gibi.

Ücretli emeğin gerçek tarihine bakarsak, İngiltere gibi ülkelerde bile, bu resim eriyip akmaya başlar. Ortaçağ döneminin kuzey Avrupa'sının büyük bir kısmında, ücretli işçilik genellikle bir yaşam tarzı olgusuydu. Kabaca on iki veya on üç yaşından yaklaşık yirmi sekiz veya otuz yaşına kadar herkesin, evlenmeye ve kendi evini kurmaya yetecek kadar kaynak biriktirinceye kadar başka birinin evinde hizmetçi olarak çalışması beklenirdi - genellikle yıllık kontratla çalışırlar ve buna göre kendilerine bir oda, yemek, mesleki eğitim ve genellikle bir tür ücret verilirdi." "Proleterleşme" kelimesi ilk başta tüm Avrupa'da milyonlarca genç erkek ve kadının kendilerini bir tür bitmeyen ergenliğe sıkışıp kalmış bulmaları anlamına geldi. Çıraklar ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kalfalar asla "usta" olamıyorlardı, dolayısıyla da gerçek anlamda büyüyemiyorlardı. Sonunda birçoğu erkenden vazgeçmeye ve evlenmeye başladı - ahlakçılara göre büyük bir skandaldı bu, onlar ısrarla yeni proleterlerin büyük ihtimalle geçindiremeyecekleri aileler kurduklarını iddia ediyorlardı.[100]

Ücretli işçilikle kölelik arasında ilgi çekici bir yakınlık vardır ve hep olmuştur. Bunun sebebi sadece Karayipler'deki şeker plantasyonlarında çalışan kölelerin ilk ücretli işçilerin çalışmasını takviye eden hızlı enerji ürünlerini sağlaması değildir; sadece sanayi devriminde fabrikalarda uygulanan bilimsel yönetim tekniklerinin çoğunun geçmişinin o şeker plantasyonlarına kadar uzanması da değildir, aynı zamanda hem usta ile köle arasındaki ilişkinin hem işveren ile çalışan arasındaki ilişkinin, prensip olarak kişisel olmamasıdır: kendinizi ister satmış, ister sadece kiralamış olun, para el değiştirdiği anda, kim olduğunuz önemsiz kabul edilir; önemli olan tek şey emirleri anlayabilecek ve size söylenen şeyi yapacak kapasiteye sahip olmanızdır.[101]

Bunun bir sebebi belki de her zaman, prensip olarak köle satın almanın ve işçi kiralamanın krediyle değil nakit kullanarak yapılmasının gerektiği gibi bir anlayışın var olmasıdır. Problem şu ki daha önce belirttiğim gibi, İngiliz kapitalizm tarihinin büyük bir kısmında, nakit hiç yoktu. Kraliyet darphanesi küçük gümüş ve bakır para birimlerini basmaya başladığı zaman bile arz düzensiz ve yetersizdi. Başlangıçta "trampa sistemi"nin gelişmesi böyle oldu: sanayi devrimi sırasında fabrika sahipleri genellikle işçilerine, sadece sahipleriyle bir tür gayri resmi anlaşma yaptıkları yerel mağazalarda, ülkenin daha ücra yerlerinde ise kendilerine ait mağazalarda kullanılabilen bilet veya makbuzla ödeme yapıyorlardı.[102] Kişinin yerel mağaza sahibiyle kurduğu geleneksel kredi ilişkisi, mağaza sahibi fiilen patronun adamı olduğu zaman, tabii tamamen yeni bir görünüm

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kazanıyordu. Başka bir çözüm yolu işçilere en az kısmen ayni ödeme yapmaktı - şimdi kişinin işyerinden, özellikle, atılan ürünler, ürün fazlası ve yan ürünler arasından alıp götürmesine izin verilen türlü şeylere ilişkin kelime haznesinin zenginliğine dikkat edin: *cabbage* [lahana], *chips* [yonga], *thrums* [saçak], *seepings* [sızıntılar], *potchings, vails, poake, coltage, knockdown, ringe…*[102] Örneğin lahana, dikişten geriye kalan kumaş demekti, "yonga", liman işçilerinin işyerinden alıp götürebildikleri tahta parçacıklarıydı (uzunluğu iki feet'ten az olan herhangi bir kereste parçası), "saçak", dokuma tezgâhının çözgü çubuğundan alınanlardı, vs. Tabii daha önce morina balığı veya çivi olarak ödeme yapıldığını görmüştük.

İşverenlerin son bir çözümü daha vardı: para görününceye kadar bekle, ve bu arada hiçbir şey ödeme - böylece çalışanlara sadece kendileri mağazalarından ne aşırabilirlerse, ya da aileleri çalışma dışında hile ile ne elde edebilirlerse onunla idare etmek, sadaka almak veya aile ve arkadaşların tasarruf havuzlarından yararlanmak, bunların hiçbiri işe yaramazsa, aniden ortaya çıkan, çalışan yoksulların sürekli baş belası olan tefecilerden ve rehincilerden kredi almak kalıyordu. On dokuzuncu yüzyılda durum o noktaya geldi ki ne zaman Londra'da bir rehinci dükkânı yangında kül olsa, işçi sınıfı mahalleleri, arka arkaya birçok kadının, kocasının pazar kıyafetini epeyce önceden gizlice rehine koyduğunu itiraf etmeye zorlanmasını takip eden bir aile içi şiddet dalgasına hazır olurdu.[104]

Günümüzde, fabrikaların ücretleri ödemeyi on sekiz ay geciktirmesi ile bir ülkenin ekonomik serbest düşüşünü ilişkilendirmeye alışkınız, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sırasında olduğu gibi; ama, her zaman her şeyden çok kâğıt parasının başka bir spekülatif balonda uçuşa geçmemesini garanti etmekle ilgilenen İngiliz hükümetinin sıkı para politikaları sayesinde, sanayi kapitalizminin ilk günlerinde bu durum kesinlikle

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

görülmemiş bir şey değildi. Hükümet bile sık sık kendi çalışanlarına ödeyecek para bulamıyordu. On sekizinci yüzyıl Londra'sında, Kraliyet Donanması Deptford tersanelerinde çalışanların ücretlerini sürekli olarak bir yıl geç ödüyordu - bu nedenle yongaları, söylemeye bile gerek yok keneviri, yelken bezlerini, demir cıvataları ve halat takımlarını alıp götürmelerine göz yumuyorlardı. Aslında Linebaugh'un belirttiği gibi, durum gerçekte ancak 1800'ler civarında, hükümet finansal durumunu istikrara kavuşturunca, ücretleri nakit olarak zamanında ödemeye başlayınca fark edilir hale geldi, dolayısıyla hükümet "işyerinden araklama" diye yeni bir isim verilen uygulamayı iptal etmeye kalkıştı, tersane işçilerinin öfkeli direnişiyle karşılaşınca kırbaç ve hapis cezası vermeye başladı. Tersanelerin reformuyla görevlendirilen mühendis, Samuel Bentham, tam bir ücretli işçilik rejimi kurabilmek amacıyla bunları kurallı bir polis düzenine sokmak zorunda kaldı - bu amacını gerçekleştirmek için sonunda aklına, sürekli gözetimi garanti etmek için ortaya dev bir kule dikmek fikri geldi, bu fikir daha sonra, ünlü Panoptikon için kardeşi Jeremy tarafından ödünç alındı.[105]

* * *

Smith ve Bentham gibi adamlar idealist, hatta ütopyacıydılar. Bununla birlikte kapitalizmin tarihini anlamak için, kafamızda canlandırdığımız, işçilerin sabah saat 8:00'de işlerinin başında olduğu, her cuma günü düzenli olarak ücretlerini aldığı, tarafların aralarındaki sözleşmeyi herhangi bir anda bozmakta özgür olduğu şeklindeki resim, ütopyacı bir vizyon olarak başladı, yavaş yavaş İngiltere ve Kuzey Amerika'da uygulamaya kondu ve asla, hiçbir zaman, hiçbir yerde piyasa için üretimin esas örgütlenme biçimi olmadı.

Smith'in çalışması tam da bu yüzden bu kadar önemlidir. Borç ve krediden, dolayısıyla suç ve günahtan tamamen arınmış hayali bir dünya vizyonu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yaratmıştır; bu dünyada erkekler ve kadınlar her şeyin Tanrı tarafından büyük iyiliğe hizmet etmek üzere önceden tasarlandığını bilerek, kişisel menfaatlerini hesaplamakta özgürdür. Bu hayali yapılar bilim adamların "model" adını verdiği şeylerdir ve özü itibariyle bunlarda bir yanlışlık yoktur. Aslında bence, onlar olmaksızın düşünemeyeceğimiz iddiası *pekâlâ* ileri sürülebilir. Bu modellerle ilgili problem şudur: -en azından "pazar" denen şeyi modellediğimiz zaman hep karşımıza çıktığı gibi— bir kez yaratıldılar mı, bunları objektif gerçeklikler gibi ele almaya, hatta Tanrı gibi önlerinde eğilip tapınmaya başlıyoruz. "Piyasanın emirlerine itaat etmek zorundayız!"

İnsanların kendi yarattıkları karşısında eğilip tapınma eğilimi hakkında epeyce bir şeyler bilen Karl Marx, *Kapital'i* şunu ortaya koymak amacıyla yazdı: ekonomistlerin ütopyacı vizyonlarından başlayarak yola çıksak bile, üretici sermayeyi kontrol etme iznini bazı insanlara verdiğimiz, diğerlerine ise kendi beyinlerini ve bedenlerini satmak dışında bir şey bırakmadığımız sürece, sonuçta karşımıza çıkan şey kölelikten pek farklı olmaz ve eninde sonunda tüm sistem kendini imha eder. Göründüğü kadarıyla herkes, bu analizin "olsa bile" niteliğini unutuyor. 106 Marx çok iyi biliyordu ki kendi zamanının Londra'sında fabrika işçilerinden çok daha fazla ayakkabı boyacısı, fahişe, uşak, asker, işportacı, baca temizleyicisi, çiçekçi kız, sokak müzisyeni, mahkûm, dadı, sürücü vardı. Dünyanın gerçekten böyle bir yer olduğunu hiçbir zaman öne sürmemişti.

Ancak, dünya tarihinin son birkaç yüz yılı şunu gösteriyor ki, ütopyacı vizyonların belli bir cazibesi olabiliyor. Bu Adam Smith'inki için olduğu kadar ona karşı çıkanların vizyonları için de geçerlidir. Yaklaşık 1825'ten 1975 e kadar süren dönem, çok sayıda çok güçlü insanın -daha az güçlü birçok insanın açgözlü desteğiyle- bu vizyonu gerçekliğe benzer bir şeye dönüştürmeyi denediği, kısa süren, ama kararlı bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çabadır. En sonunda madeni ve *kâğıt* para yeterli miktarda üretildi ve sıradan insanlar bile gündelik işlerini bilet, fiş veya krediye başvurmadan yapabildiler. Ücretler zamanında ödenmeye başladı. Yeni türde mağazalar, pasajlar ve galeriler ortaya çıktı, herkes nakitle ya da zaman içinde, taksitli ödeme planları gibi kişisel olmayan kredi türleriyle ödeme yapmaya başladı. Sonuç olarak borcu günah ve yozlaşma sayan eski püriten anlayış, kendilerini "saygıdeğer" çalışan sınıflar olarak kabul eden, tefeci ve rehincilerden yakasını kurtarmış olmayı, kendilerini ayyaşlardan, dolandırıcılardan ve lağımcılardan ayıran bir gurur vesilesi olarak kabul edenler üzerinde güçlü bir biçimde etkili olmaya başladı.

Bu tür bir işçi ailesinde büyümüş biri olarak (ağabeyim 53 yaşında öldü, ölünceye kadar kredi kartı almayı reddetti), şu kadarını iddia edebilirim ki uyku dışında geçen saatlerinin çoğunu başka birinin emrinde çalışmakla geçirenler için, insanın kayıtsız şartsız kendisine ait banknotlarla dolu bir cüzdanı açabilmesi, zorlayıcı bir özgürlük biçimi olabilir. Ekonomistlerin varsayımlarının çoğunun -ki bu kitapta pek çoğunun ağzının payını verdim- tarihsel işçi hareketlerinde rağbet görmesi, öyle ki sonunda kapitalizmin alternatiflerinin nasıl olabileceğine ilişkin vizyonlarımızı bile şekillendirmesi şaşırtıcı değildir. Problem sadece -Bölüm 7'de açıkladığım gibi- bunun çok kusurlu, hatta saptırılmış bir insan özgürlüğü kavramına dayandırılması değildir. Gerçek problem, bütün ütopik düşler gibi, imkânsız olmasıdır. Evrensel bir dünya piyasasına kavuşamadığımız gibi, kapitalist olmayan herkesin, saygıdeğer, ücreti düzenli ödenen, yeterli diş tedavisi yaptırabilen biri haline gelebileceği bir sisteme de kavuşamadık. Böyle bir dünya hiçbir zaman var olmamıştır ve olamaz. Hatta, bunun olabileceği beklentisi somutlaşmaya başladığı anda bile, tüm sistem kopup parçalanıverir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

V. Kısım
Kıyamet

Şimdi son olarak, başladığımız yere dönelim: Cortés ve Aztek hâzinesine. Okuyucu kendi kendine sormuştur, sahi ne oldu ona? Cortés gerçekten adamlarından aşırdı mı onu?

Anlaşıldığı kadarıyla kuşatma sona erdiği zaman, geriye pek az kısmı kalmıştı. Cortés muhtemelen kuşatma daha başlamadan önce büyük bir kısmını ele geçirmişti. Bahiste kazandığı kısmını.

Bu hikâye de Bernal Diaz'da var, tuhaf ve şaşırtıcı, ama aynı zamanda derin bir anlamı olduğunu düşünüyorum. Şimdi hikâyemizdeki bazı boşlukları doldurmak istiyorum. Cortés, gemileri yaktıktan sonra yerel müttefiklerinden oluşan bir ordu topladı, bu kolay oldu çünkü genellikle Aztek'lerden nefret ediliyordu ve Aztek başkentine yürümeye başladı. Durumu yakından izleyen Aztek imparatoru Moctezuma, önce ne tür insanlarla karşı karşıya olduğunu anlamak istediğine karar verdi ve tüm İspanyol kuvvetlerini (hepsi sadece birkaç yüz adamdı) resmi konukları olarak Tenochtitlana davet etti. Bu, sonunda bir sürü saray entrikasına yol açtı, özetle, Cortés'ın adamları imparatoru rehin aldı ama daha sonra da zorla dışarı atıldılar.

Moctezuma'nın kendi sarayında tutsak olarak tutulduğu sırada, o ve Cortés *totoloque* adı verilen bir Aztek oyunu oynayarak epeyce vakit geçirdiler. Altınına oynadılar ve tabii Cortés hile yaptı. Bir noktada Moctezuma'nın adamları bu konuda uyardılar, ama kral gülmekle yetindi, alay etti - hatta daha sonra, Cortés'in yardımcısı Pedro de Alvarado daha pervasızca hile yapmaya, kazandığı her puan için altın istemeye, kaybettiği zaman ise değersiz çakıltaşları vermeye başladığında bile aldırmadı. Moctezuma'nın neden böyle davrandığı tarihi bir sır olarak kaldı. Diaz bunu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

üstünlerin âlicenaplığı olarak, belki de küçük hesapçı İspanyollara bir tür hadlerini bildirme olarak yorumluyor.[107]

Bir tarihçi, Inga Clenninden, alternatif bir yorum öneriyor. Aztek oyunlarının diyor, tuhaf bir özelliği vardır: insan herhangi bir anda, talihin garip bir cilvesiyle, tam galibiyeti elde edebilirdi. Bu, örneğin ünlü top oyunları için de geçerliydi. İzleyenler, avlunun üstüne yüksek bir yere konmuş küçük taştan halkalara baktıklarında, böyle puan almayı nasıl başarabildiklerini merak ederler. Cevap muhtemelen şöyleydi: puan alınmıyordu, en azından bu şekilde alınmıyordu. Aslında oyunun halkayla bir ilgisi yoktu. Oyun, savaş kıyafetleri giymiş iki takım arasında, topa ileri geri vurarak oynanıyordu:

> Normal puanlama yöntemi, puanların yavaş yavaş biriktirilmesiydi. Ama bu sürecin önü dramatik bir biçimde kesilebilirdi. Topu halkalardan birinden geçiren -bu büyük bir hünerdi, topun ve halkanın büyüklüğü düşünüldüğünde, golfta topu deliğe sokmaktan daha zordu- anında galibiyet kazanıyordu, bahse konan bütün her şeye sahip oluyor, seyircilerin pelerinlerini bile çekip alabiliyordu.[108]

Oyunu kazanan her şeyi kazanıyordu, seyircilerin giysilerine kadar.

Cortés ve Moctezuma'nın oynadığı türde tabla oyunlarında da benzer kurallar vardı, şans eseri zarlardan biri köşesinin üstüne düşerse, oyun bitiyor, kazanan her şeyi alıyordu. Clenninden'in kanısına göre, Moctezuma'nın gerçekte beklediği şey de bu olmalıydı. Etrafını adeta olağanüstü olaylar sarmıştı. Görülüp duyulmamış güçlere sahip tuhaf yaratıklar, gökten düşmüş gibi ortaya çıkmışlardı. Salgın hastalıkların komşu halkları mahvettiği söylentileri, muhtemelen

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kulağına gelmişti. Tanrılardan olağanüstü bir müjde gelecekse, kuşkusuz şimdi tam zamanıydı.

Bu tür bir davranış, Azteklerin, literatürlerinden derlenen, astrolojik olarak belirlenmiş, yaklaşmakta olan, belki sakınılması mümkün olan -ama muhtemelen olmayan- bir felaket duygusu yayan ruhuna mükemmelen uyuyor gibi görünüyor. Bazıları Azteklerin bir biçimde kendilerinin ekolojik bir felaketin eşiğinde bulunan bir medeniyet olduklarının farkında olduğunu ileri sürer; bazıları ise kıyamet vurgusunun köklerinin geçmişe uzandığını söyler - zira ne de olsa, Aztek literatürünün neredeyse tümünün, tam bir yıkım yaşamış erkeklerden ve kadınlardan derlenmiş olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte, başka türlü açıklanması zor olan bazı Aztek pratiklerinde -en ilgi çekeni Güneşin sürekli insan kalpleriyle beslenmediği takdirde öleceği, onunla birlikte dünyanın da öleceği inancından ötürü onbinlerce savaş esirinin kurban edilmesidir- belli bir çılgınlık yanı var gibi görünüyor.

Clenning haklıysa, Moctezuma'ya göre, kendisi ve Cortés sadece altın için oynamıyorlardı. Altın önemsizdi. Bahse girdikleri şey, evrenin tümüydü.

Moctezuma ne de olsa bir savaşçıydı, bütün savaşçılar da kumar oynar; ama Cortés'in aksine, açıkça görüldüğü gibi her açıdan namuslu bir kimseydi. Yine görmüş olduğumuz gibi, bir savaşçının ayırıcı özelliği, sadece başkalarını yok etmek ve aşağılamakla elde edilebilen üstünlük ile kendini gönüllü olarak aynı yok edilme ve aşağılanma riskine atmaya gönüllü atabilmesidir - ve Cortés'in aksine, oyunu zarafetle ve kurallara uygun olarak oynamasıdır.[109] Zamanı geldiğinde her şeyi isteyerek bahse koyabilmek anlamına gelir.

Bunu yaptı. Görüldüğü gibi, hiçbir şey olmadı. Zar, köşesinin üstüne düşmedi. Cortés hile yapmaya devam

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

etti, tanrılar müjde falan göndermedi, sonunda her şey yok oldu.

Bundan alınması gereken bir ders varsa -şunu söyleyeyim, bence var-o da şudur: kumarla kıyamet arasında daha derin, daha kökten bir ilişki olabilir. Kapitalizm kumarbazı, bugüne kadar hiç görülmemiş bir biçimde kendi işleyişinin zorunlu bir parçası haline getiren bir sistemdir; ancak aynı zamanda, kapitalizm sanki kendi sonsuzluğunu kavramakta yetersiz kalıyor gibidir. Bu iki olgu birbirine bağlanabilir miydi?

Burada daha kesin konuşabilirim. Kapitalizmin kendi sonsuzluğunu kavramakta yetersiz olduğu tamamen doğru değildir. Bir yanda, taraftarları genellikle onu sonsuz olarak sunmak zorunda olduklarını düşünüyorlar; çünkü onun yaşayabilmesi mümkün tek ekonomik sistem olduğunda ısrar ediyorlar: hâlâ bazen şöyle söylemekten hoşlanıyorlar, "Beş bin yıldır var olmuş, beş bin yıl daha var olacaktır." Öte yandan, göründüğü kadarıyla nüfusun önemli bir kesimi ne zaman buna gerçekten inanmaya, kredi kuramlarını gerçekten sonsuza kadar var olacakmış gibi kabul etmeye başlasa, her şey rayından çıkıyor. Bu noktada, en temkinli, tedbirli, sorumluluk sahibi kapitalist rejimlerin -on yedinci yüzyıl Hollanda Cumhuriyeti, on sekizinci yüzyıl İngiliz Milletler Birliği- kamu borçlarını yönetmekte en dikkatli olanların, lale çılgınlığı ve *South Sea* balonları gibi en akıl almaz spekülasyon cinnetlerini yaşadığını dikkate alalım.

Bunların çoğu, kamu borcu ve kredi paranın doğasından kaynaklanıyor gibi görünüyor. Kamu borcu, bu işlerin ilk kez ortaya çıkmasından beri siyasetçilerin yakındıkları gibi, daha sonraki nesillerden ödünç alınmış paradır. Bununla birlikte etkileri her zaman tuhaf bir biçimde iki tarafı keskin bir bıçak olmuştur. Bir yandan, açık finansman her zaman hükümdarların, generallerin ve siyasetçilerin eline daha fazla askeri güç vermenin bir yolu olmuştur; öte yandan yönetenlerin,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yönettiklerine bir şeyler borçlu olduğu anlamına gelir. Elimizdeki para eninde sonunda kamu borcunun bir uzantısı olduğu sürece, ne zaman bir gazete veya bir fincan kahve satın alsak, ya da at yarışı oynasak, tam olarak ne olduğunu bilmesek bile, hükümetin bize ileride vereceğini vaat ettiği, beyan ettiği bir şeyi takas ediyoruz demektir.[110]

Emmanuel Wallerstein Fransız Devrimi'nin siyasete son derece yeni birçok fikir soktuğuna dikkat çekmekten hoşlanır - öyle fikirler ki devrimden elli yıl önce eğitimli Avrupalıların büyük çoğunluğu deli saçması diye silip atardı, ama elli yıl sonra artık hemen hemen hepsi, en azından görünüşte, bunların doğru olduğunu düşünüyormuş gibi davranmak zorunda hissediyordu. Birincisi toplumsal değişimin kaçınılmaz ve arzu edilir olmasıdır: medeniyete ulaşmak için tarih doğal olarak yavaş yavaş bu yönde ilerleyecektir. İkincisi, bu değişimi yönetmeye uygun araç, hükümettir. Üçüncüsü, hükümet meşruiyetini "halk" adı verilen bir varlıktan alır.[111] Bizatihi kamu borcu kavramının -hükümetin halka verdiği, gelecekte sürekli bir ilerleme olacağı (en azından yıllık yüzde beş) sözünün-bu yeni devrimci perspektifin ilham kaynağı rolünü oynamış olabileceği kolayca görülebilir. Bununla birlikte, aynı zamanda, Mirabeau, Voltaire, Diderot, Sieyes -bugün "medeniyet" adını verdiğimiz kavramı ilk öneren *filozoflar* devrimden hemen önceki yıllarda, borçların ödenmemesi ve ekonomik çöküşle yok olduğunu bildikleri için, aslında medeniyet beklentisinde kıyamet tehlikesinin daha fazla olduğunu tartışıyorlardı.

Problemin bir kısmı, açık olan tarafıydı: kamu borcu, öncelikle, savaştan doğmuştu; İkincisi halkın hepsine eşit ölçüde değil, özellikle kapitalistlere ödenecek borçtu - ve o zamanların Fransa'sında "kapitalist" özellikle, "kamu borcunun parçalarını elinde tutanlar" anlamına geliyordu. Daha demokratik eğilimli olanlar, durumun tümüyle utanç verici olduğu kanısındaydı. "Borcun

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yenilenerek devam ettirilmesi şeklindeki modern teori" diye yazıyordu Thomas Jefferson aynı dönemde, "yeryüzünü kana buladı, insanları sürekli artan yükün altında ezdi."[112] Aydınlanma düşünürlerinin çoğu, daha kötü şeylere yol açacağından korkuyordu. Bu yeni, kişisel olmayan "modern" borç kavramının özü, her şey bir yana, iflas ihtimaliydi.[113] O devirde iflas gerçekten kişisel bir kıyametti: hapis, insanın malını mülkünü kaybetmesi demekti, en talihsiz olanlar için ise, işkence, açlık ve ölüm anlamına geliyordu. Ulusal iflasın ne anlama geldiğini ise tarihin o noktasında hiç kimse bilmiyordu. Emsali hiç görülmemişti. Ülkeler daha büyük ve daha kanlı savaşlara girdikçe, borçları geometrik olarak arttı, temerrüde düşmek kaçınılmaz gibi görünmeye başladı.[114] Örneğin ilk kez Abbe Sieyes, kaçınılmaz felaketi savuşturmak amacıyla, temsili hükümete kamu borçlanmasında reform yapmayı içeren kapsamlı bir program önerdi. Gerçekleştiğinde neye benzeyecekti? Para değersiz hale mi gelecekti? Askeri rejimler iktidara el mi koyacaktı, Avrupa'nın bütün rejimleri benzer biçimde temerrüde zorlanıp domino taşları gibi devrilecek miydi, bütün kıta sonsuz barbarlığa, karanlığa ve savaşa mı yuvarlanacaktı? Çoğu kişi devrimin kendisinden çok önce terör beklentisine girmişti.[115]

Bu garip bir hikâyedir, zira bizler, ilerleyen bilimin ve insani bilgilerin kaçınılmaz olarak hayatı herkes için daha mantıklı, daha güvenli ve daha iyi hale getireceği varsayımına dayanarak aydınlanmayı insani iyimserliğin eşsiz bir aşamasının şafağı olarak düşünmeye alışkınız - 1890'larda zirve yaptığı söylenen, sonunda L Dünya Savaşının siperlerinde yok edilen saf bir inanç. Aslında Victoria devrinde yaşayanlar bile yozlaşma ve gerileme gibi tehlikelerden korkuyordu. En önemlisi, Victoria devrindekiler kapitalizmin ebediyen var olamayacağı şeklindeki hemen hemen evrensel varsayımı paylaşırdı. Çok yakında isyan çıkacağından

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

korkuluyordu. Victoria devri kapitalistleri faaliyetlerini, her an kendilerini ağaçlara asılmış bulabileceklerine samimiyetle inanarak sürdürüyorlardı. Bir seferinde bir arkadaşım Chicago'da, 1870'lerden kalma malikânelerle dolu, çok güzel, eski bir caddede arabayla gezdirdi: bu görünümün sebebi olarak, diye açıkladı, o zamanlar Chicago'nun zengin sanayicilerinin çoğu, devrimin çok yakın olduğuna o kadar inanmışlar ki en yakın askeri üsse giden yolun kenarına yerleşmişler. Manc'tan Weber'e, Schumpeter'e von Mises'e kadar, siyasi yelpazenin çeşitli noktalarında yer alan, kapitalizmin büyük teorisyenlerinden hiçbiri, kapitalizmin bir, en çok iki nesilden daha fazla yaşayabileceği kanısında değildi.

Daha ileri gidebiliriz: II. Dünya Savaşının sona ermesiyle, çok yakında toplumsal bir devrimin olması artık inandırıcı görünmemeye başlayınca, karşımıza hemen nükleer felaket hayaleti çıktı.[116] Bu da artık mantıklı gelmemeye başladığında, küresel ısınmayı keşfettik. Bu tehditler gerçek değildi, gerçek değildir demek istemiyorum. Bununla birlikte, kapitalizmin sürekli olarak çok yakında kendisini ortadan kaldıracak bir şeyler hayal etmesi veya imal etmesi tuhaf görünüyor. Bu, Küba'dan Arnavutluk'a kadar çeşitli sosyalist rejimlerin liderlerinin, iktidara geldiklerinde, sanki sistemleri sonsuza kadar yaşayacakmış gibi davranmasıyla çarpıcı bir karşıtlık arz ediyor - sonunda tarihte yanıp sönen bir ışığa dönüştüklerini düşünürsek, yeterince ironik.

Belki de sebep, 1710'da geçerli olan şeyin, hâlâ geçerli olmasıdır. Sonsuzluk beklentisiyle sunulan kapitalizm - veya finansal kapitalizm- düpedüz infilak ediyor. Zira, eğer bunun sonu yoksa, krediyi -yani geleceğin parasını- sonsuza kadar üretmemek için kesinlikle hiçbir sebep yoktur. Yakın zamanlarda yaşanan olaylar kesinlikle bunu teyit ediyor gibi görünüyor. 2008 e kadar uzanan dönem, birçok kişinin kapitalizmin gerçekten sonsuza kadar yaşayacağına inanmaya başladığı bir dönemdi; en

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

azından, artık hiç kimse bir alternatif tahayyül edebilecek gibi görünmüyordu. Bunun anında etkisi, giderek kontrolden çıkan, tüm mekanizmayı çökme noktasına getiren, bir dizi balon oldu.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

On İkinci Bölüm

HENÜZ ADI KONMAMIŞ BİR ŞEYİN BAŞLANGICI
(1971 - GÜNÜMÜZ)

Şu aylaklara bak: keşke ne kadar borçları olduğunu öğrenmenin bir yolu obaydı.

- Repo Man (1984)

Zihninizi hak etme fikrinden arındırın, kazanma fikrinden arındırın, o zaman düşünebilmeye başlayacaksınız.

- Ursula K. Le Guin, *Mülksüzler*

15 Ağustos 1971'de ABD Başkanı Richard Nixon, yabancıların elinde bulunan ABD dolarlarının artık altına çevrilebilir olmadığını ilan etti -böylece uluslararası altın standardının son kalıntısını da ortadan kaldırdı.[1] Bu, 1931'den beri yürürlükte olan, II. Dünya Savaşının sonundaki Bretton Woods mutabakatıyla teyit edilen politikanın sonuydu: ABD vatandaşları bundan böyle dolarlarını vererek altın alamayacaklardı, ancak ülke dışında bulunan ABD para biriminin tümü, bir ons'a karşılık 35 dolar kuru üzerinden altına çevrilebilecekti. Nixon bu yaptığıyla, günümüze kadar devam eden, serbest dalgalanmaya bırakılmış para rejimini başlattı.

Tarihçiler arasında Nixon un pek seçeneğinin olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Bütün kapitalist savaşlar gibi açık bütçe harcamalarıyla finanse edilen Vietnam Savaşı'nın artan masrafları yüzünden

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

buna mecburdu. ABD, Fort Knox'daki kasalarda saklanan dünyanın altın rezervinin büyük bir kısmına sahipti (gerçi, en ünlüsü Charles de Gaulle'ün Fransa'sı olmak üzere diğer hükümetlerin dolarlarına karşılık altın talep etmeye başlamalarıyla giderek azalıyordu); buna karşılık en yoksul ülkeler rezervlerinde dolar bulunduruyorlardı. Nixon'un dolar kurunu serbest bırakmasının anında yaptığı etki, altın fiyatının füze gibi fırlaması oldu; 1980'de bir ons'u 600 dolara çıkarak zirve yaptı. Bunun o anda yaptığı etki, elbette ABD'nin altın rezervinin değerinin müthiş artması oldu. Altına ayarlı doların değeri, dibe çakıldı. Bunun sonucunda altın rezervi olmayan yoksul ülkelerden, ABD ve İngiltere gibi altın rezervine sahip zengin ülkelere müthiş bir net servet transferi gerçekleşti. Aynı zamanda ABD'de kalıcı bir enflasyon başlattı.

Nixon'un gerekçeleri ne olursa olsun, global kredi para sistemi altına bağlı olmaktan çıktığı anda, dünya, finans tarihinin yeni bir aşamasına girdi - kimsenin tam olarak anlamadığı bir aşamaya. New York'ta büyüdüğüm zamanlarda, arada sırada Manhattan da İkiz Kulelerin altında gizli altın kasaları olduğuna ilişkin rivayetler duyardım. Sözde, bu kasalarda sadece ABD'nin değil bütün büyük ekonomik güçlerin altın rezervleri varmış. Altın, her biri bir ülkeye ait ayrı ayrı kasalara yığılmış çubuklar şeklindeymiş ve her yıl hesap bakiyesi çıkarıldığı zaman, tekerlekli taşıyıcılara binmiş işçiler stoklarda ayarlama yapar, diyelim ki birkaç milyonluk altını "Brezilya" yazılı kasadan alıp, "Almanya" yazdı kasaya aktarırmış, vs.

Kuşkusuz birçok kişi bu hikâyeleri duymuştur. En azından, 11 Eylül 2001'de kuleler yıkıldığı zaman, birçok New Yorklunun sorduğu ilk sorulardan biri şu olmuştur: paraya ne oldu? Emniyette mi? Kasalar zarar gördü mü? Muhtemelen altın erimiştir. Saldırganların gerçek amacı bu muydu? Komplo teorileri arttıkça arttı. Kurtarma işçileri yukarıda çalışırken, acil durum işçi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ekiplerinin gizlice bir araya gelerek aşırı ısınmış tünellerden ilerleyip tonlarca altın kütlesini gayretle dışarı taşıdıkları anlatıldı. Epeyce renkli bir komplo teorisine göre, saldırı tamamen Nixon gibi spekülatörler tarafından sahneye konmuştu, bekledikleri şey doların değerinin dibe vurduğunu ve altının değerinin füze gibi yükseldiğini görmekti - ya rezervler tahrip olduğu için, ya da kendileri, daha önceden çalma planları yaptıkları için.[2]

Bu hikâyenin en dikkate değer yanı şudur, yıllarca buna inandıktan ve 9/11'in ardından çok bilmiş bazı arkadaşlar tarafından bunun bir efsaneden ibaret olduğuna ikna edildikten sonra, (bunlardan biri kabullenmiş bir tavırla, bir çocuğa söyler gibi, "Hayır" demişti, "ABD altın rezervlerini Fort Knox'ta saklıyor") biraz araştırma yapınca şunu öğrendim ki hayır, aslına bakılırsa doğruydu. ABD hâzinesinin altın rezervleri gerçekten de Fort Knox'da saklanıyordu, ama Federal Reserve'in [ABD merkez bankası*] altın rezervleri ve sayısı yüzden fazla olan merkez bankalarının, hükümetlerin ve organizasyonların rezervleri, Manhattan'daki 33. Liberty Caddesi adresinde, kulelerden iki blok ötede bulunan Federal Reserve binasının altındaki kasalarda saklanıyordu. Fed'in kendi internet sitesine göre aşağı yukarı beş bin metrik ton (266 milyon ons) civarında olan bu birleşik rezervler, bugüne kadar topraktan çıkarılmış tüm altının yaklaşık beşte biri ile dörtte birini oluşturuyordu:

"ABD Merkez Bankası, New York'ta saklanan altın, çok sıra- dışı bir kasada muhafaza ediliyor. Manhattan adasının dibindeki kayaların -kasanın, kapağının ve içindeki altının ağırlığını taşıma gücüne sahip temellerden birinin- üstünde, cadde seviyesinin seksen feet, deniz seviyesinin elli feet altında duruyor… Kasaya ulaşmak için külçe yüklü paleder bankanın asansörlerinden birine yerleştirilir ve cadde seviyesinin beş kat aşağısına, kasa katına gönderilir… Her şey

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yolundaysa, altın ya kasanın ilgili ülkelere ve resmi uluslararası kuruluşlara ayrılmış 122 bölmesinden birine veya birkaçına taşınır veya raflara yerleştirilir. 'Altın istifçileri', alacakları ve borçları dengelemek için altını bölmelerin birinden çıkarıp birine koyarlar, ancak kasalarda sadece numaralar vardır, dolayısıyla işçiler bile kimin kime ödeme yaptığını bilmez."[3]

Bununla birlikte bu kasaların 11 Eylül 2001 olaylarından herhangi bir şekilde zarar gördüğüne inanmak için hiçbir neden yoktur.

Gerçeklik o kadar garip bir hale gelmiş ki bu büyük efsanevi fantezilerinin neresinin fantezi, neresinin gerçek olduğunu tahmin etmek zor. Göçmüş kasalar, erimiş külçeler,Manhattan'ın derinliklerinde yeraltı forkliftleriyle oraya buraya koşturup dünya ekonomisini boşaltan işçiler gibi imgeler - hiçbirinin olmadığı ortaya çıkıyor. Ama insanların böyle düşünmeye istekli olmaları bütünüyle şaşırtıcı mı?[4]

Thomas Jefferson'un zamanından beri Amerika'da bankacılık sistemi, paranoyak fantezilere ilham vermek açısından kayda değer bir kapasitesi olduğunu göstermiştir: ister Masonlar ya da Siyon Liderleri veya Gizli Tarikat Illuminati yahut İngiltere Kraliçesi'nin uyuşturucu-kara para aklama operasyonları, hatta yüzlerce başka gizli komplo ve entrikalar olsun. Bu her şeyden önce, Amerikan Merkez Bankasının kurulması için bu kadar uzun zaman geçmesinin ana sebebidir. Bir açıdan, bunda şaşırtıcı hiçbir şey yoktur. ABD'de her zaman belli bir piyasa popülizmi hâkim olmuştur ve bankaların "hiç yoktan para yaratma"-hatta başka herhangi birinin bunu yapmasını önleme- gücü, her zaman piyasa popülisderinin korkulu rüyası olmuştur, çünkü bu, piyasanın demokratik eşitliğin ifadesinden ibaret olduğu fikriyle doğrudan doğruya çelişir. Bununla birlikte, Nixon'un doları serbest dalgalanmaya bırakmasından bu yana, tüm düzenlemenin yaşamasını sağlayanın, *sadece* perdenin arkasındaki sihirbaz olduğu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ortaya çıkmıştı. Bunu izleyen serbest piyasa ortodoksisi gereğince, fiilen hepimizden, bir doğa gücüne benzeyen yükselen ve düşen fiyatlarıyla "piyasanın", kendi kendini düzenleyen bir sistem olduğuna inanmamız ve eşzamanlı olarak, gazetelerin iş dünyası sayfalarında piyasaların sadece, Alan Greenspan veya Ben Bernanke veya Federal Reserve'ın o andaki başkanı her kimse onun tarafından verilen faiz oranı kararları beklentisine göre veya buna reaksiyon olarak yükseldiği yahut düştüğünün varsayıldığını görmezden gelmemiz bekleniyordu.[5]

* * *

Bununla birlikte, bırakın resmi anlatıları, bankacılık sistemi hakkındaki en heyecanlı komplo teorilerinde bile, bir unsurun utanmazca göz ardı edilmesi yönünde bir eğilim görülür: savaşın ve askeri gücün rolü. Bu, sihirbazın neden yoktan para yaratma gibi tuhaf bir güce sahip olduğunu açıklıyor. Arkasında silahlı bir adam var.

Doğru, bir anlamda, o adam başından beri vardı. Daha önce modern paranın kamu borcuna dayandığına, hükümetlerin savaşları finanse etmek için borç para aldığına işaret etmiştim. Bu Kral II. Philip'ın devrinde ne kadar gerçekse bugün de o kadar gerçektir. Merkez bankalarının icadı, Rönesans İtalya'sında ortaya çıkmaya başlayan, sonunda finansal kapitalizmin temeli haline gelen, savaşçılarla finansçıların menfaatleri arasındaki evliliğin kalıcı olarak kurumsallaştırılmasını temsil eder.[6]

Nixon doları, sadece 1970-1972 arasında tüm Hindiçin'de şehirlerin ve köylerin üzerine dört milyon tondan fazla patlayıcı ve yanıcı madde atılması için emir verdiği bir savaşın maliyetini karşılamak amacıyla serbest dalgalanmaya bıraktı - bu yüzden bir senatör onu "tüm zamanların en büyük bombacısı" diye adlandırmıştı. Borç krizi bombaların, daha özlü

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

anlatmak gerekirse, bunları atmak için gereken devasa askeri altyapının masrafını ödeme ihtiyacının doğrudan sonucuydu. ABD nin altın rezervleri üzerinde böyle müthiş bir baskıya yol açan şey buydu. Birçok kişi Nixon un doları dalgalanmaya bırakmak suretiyle ABD para birimini salt "itibari para"ya dönüştürdüğünü savunur - sadece ABD hükümetinin para olduğunda ısrar etmesi nedeniyle para olarak kabul edilen, özü itibariyle değersiz, sıradan kâğıt parçalarına. Bu durumda birisi de çıkıp o anda paranın arkasındaki tek desteğin ABD'nin askeri gücü olduğunu pekâlâ savunabilir. Bu belli bir anlamda doğrudur, ama "itibari para" kavramı, aslında paranın önceleri altın olduğunu varsayar. Aslında biz, kredi-paranın başka bir türüyle ilgileniyoruz.

Popüler inancın aksine ABD hükümeti düpedüz "para basamaz", çünkü Amerikan parası zaten hükümet tarafından değil, Amerikan Merkez Bankası'nın [Federal Reserve System] koruyuculuğu altında özel bankalar tarafından basılır. Amerikan Merkez Bankası -isminin aksine-teknik açıdan hükümetin bir parçası değildir, kendine özgü bir kamu-özel karmasıdır, özel bankalardan oluşan, başkanı Kongre'nin onayıyla ABD başkanı tarafından tayin edilen, ama bunun dışında kamu denetimi dışında işleyen bir konsorsiyumdur. Amerika'da tedavülde olan bütün dolarlar "Amerikan Merkez Bankası banknotlarıdır - Fed bunları senet olarak ihraç eder, fiilen basma görevini ABD darphanesine havale eder, her banknot için dört sent öder.[8] Düzenleme, öncülüğünü İngiltere Merkez Bankası'nın [Bank of England] yaptığı bir şemanın bir türüdür, Fed hazine bonosu satın alarak parayı ABD hükümetine "borç" verir, sonra da bu şekilde hükümetin borç aldığı parayı diğer bankalara borç vererek ABD'nin borcunu paraya çevirir.[9] Fark şudur: İngiltere Merkez Bankası başlangıçta krala altını borç veriyordu, Fed ise sadece altının orada bulunduğunu söyleyerek parayı var ediyor. Yani, para basma gücü Fed'e aittir. Fed'den borç

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

alan bankalara artık kendi başlarına para basma izni verilmiyor, ancak Fed tarafından tespit edilen kesirli rezerv oranı üzerinden kredi vererek sanal para yaratmalarına izin var - hatta, şimdiki kredi krizinin ardından, bunları yazdığım sırada, bu kısıtlamaları bile kaldırmaya yönelik bir girişim vardı.

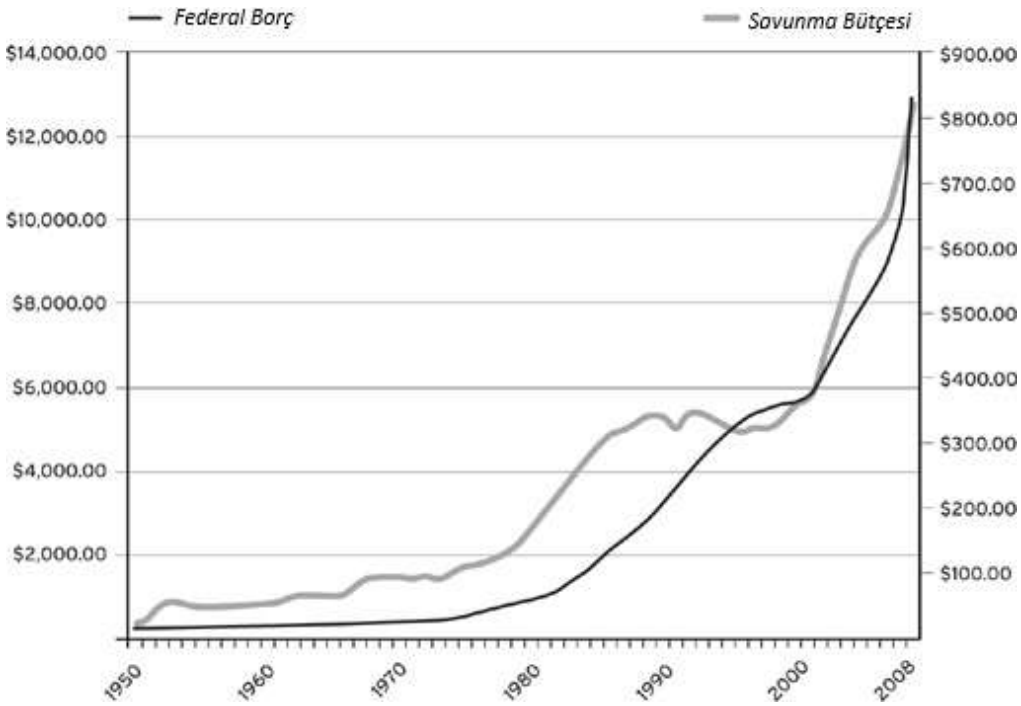
Bütün bunlar biraz basitleştirmedir: para politikası sonsuz sırlarla doludur, bu bazen kasıtlıymış gibi gelir. (Henry Ford bir zamanlar, eğer sıradan Amerikalılar bankacılık sisteminin gerçekten nasıl çalıştığını öğrenseler, ertesi gün devrim olabilir, demişti.) Şimdiki amaç açısından Amerikan dolarının bankalar tarafından yaratılması o kadar önemli değildir, asıl önemli olan, Nixon'un parayı dalgalanmaya bırakmasının sonucunda, paradoksal olarak bankalar tarafından yaratılan paranın dünyanın rezerv para birimi olarak altının yerine geçmesidir: dünyanın nihai değer deposu olarak, ABD'ye müthiş ekonomik avantajlar sağlamaktadır.

Bu arada, ABD'nin borcu, 1790'lardan beri hep olduğu gibi, hâlâ savaş borcudur: ABD'nin ordusu için yaptığı harcama, yeryüzündeki bütün diğer ulusların toplam harcamasından daha fazladır ve askeri harcamalar sadece hükümetin sanayi politikasının temeli olmakla kalmamaktadır; aynı zamanda bütçede öyle büyük bir paya sahiptir ki birçok tahmine göre, bu harcama olmasa, ABD'nin bütçesi hiç açık vermez.

ABD ordusu, diğerlerinden farklı olarak, bir global güç olma amacı gütmektedir: aşağı yukarı sekiz yüz denizaşırı askeri üs aracılığıyla gezegenin kesinlikle her yerine, ölümcül bir güçle müdahale etme yeteneğine sahip olması gereklidir. Bununla birlikte, bir açıdan kara kuvvetleri ikincildir; en azından II. Dünya Savaşından beri, ABD'nin askeri doktrininin anahtarı, her zaman hava güçlerine ağırlık vermek olmuştur. ABD gökyüzünü kontrolü altına almadığı hiçbir savaşa katılmamıştır, hava bombardımanına diğer ordulardan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çok daha sistematik olarak başvurmuştur. Orneğin son Irak işgalinde, görünüşte kendi kontrolünde olan şehirlerin sivil yerleşim bölgelerini bombalayacak kadar ileri gitmiştir.

ABD'nin dünyadaki askeri üstünlüğü, sonuçta öyle bir durum yaratmıştır ki istediği zaman, sadece birkaç saat önce emir vererek, gezegenin yüzeyindeki herhangi bir noktaya bomba atabilmektedir.[11] Başka hiçbir hükümet böyle bir gücün yakınından bile geçmemiştir. Aslında, tüm dünya para sisteminin doların etrafında örgütlenmesini sağlayan şeyin, tam da bu güç olduğu ileri sürülebilir.

ABD'nin ticaret açığından ötürü, çok büyük sayıda dolar ülke dışında dolaşmaktadır; Nixon'un doları dalgalanmaya bırakmasının bir etkisi de, yabancı merkez bankalarının bunları ABD hazine bonolarım satın almak için kullanmak dışında yapacakları pek bir şey olmamasıdır.[12] Doların dünyanın "rezerv para birimi" haline geldiği söylenirken kastedilen budur. Bu bonolar sözüm ona, tüm bonolar gibi sonunda vadesi dolacak ve geri ödenecek bonolardır, ama bu olguyu ilk

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kez 70'lerin başlarında fark eden ekonomist Michael Hudson'un belirttiği gibi, bu asla olmayacaktır.

> Bu Hazine *IOU*'ları dünyanın para temeline eklemlendiği ölçüde geri ödenmek zorunda kalmayacak, sonsuza kadar elden ele devredecektir. Bu özellik Amerikanın serbest finansal serüveninin özüdür, tüm dünyanın sırtına yüklenmiş vergidir.[13]

Dahası, zaman geçtikçe, düşük faiz ödemesi ve enflasyon etkilerinin birleşmesiyle, bu bonoların değeri azalıyor - vergi, veya ilk bölümde kullanmayı tercih ettiğim ifadeyle, "haraç" etkisine ek olarak. Ekonomistler buna "senyoraj" demeyi tercih eder. Sonuç, Amerikanın emperyal gücünün asla geri ödenmeyecek -asla geri ödenemeyecek- borca dayanmasıdır. Ulusal borcu, sadece kendi halkına değil, dünyanın bütün halklarına verilmiş olan, herkesin de tutulmayacağını bildiği bir söz haline gelmiştir.

ABD politikası aynı zamanda, rezerv para birimi olarak ABD hazine bonolarını esas alan bu ülkelerin, kendileriyle tam ters yönde hareket etmesi için ısrar edecekti: sıkı para politikalarına riayet etmeleri ve borçlarını titizlikle ödemeleri için.

Daha önce dikkat çektiğim gibi, Nixon'un zamanından beri, ABD hazine bonolarının en önemli denizaşırı alıcıları fiilen ABD ordusunun işgali altında olan ülkelerin bankaları olmuştur. Avrupa'da Nixon'un bu konudaki en hevesli müttefiki, o zamanlar üç yüz binden fazla ABD birliğine evsahipliği yapan Batı Almanya olmuştu. Son on yıllarda, odak noktası Asya'ya, özellikle Japonya, Tayvan ve Güney Kore gibi ülkelerinin merkez bankalarına kaydı - yine ABD'nin askeri koruması altında olan ülkelere. Dahası, doların global statüsü büyük ölçüde, yine 1971'den beri petrolün alınması ve satılması için kullanılan tek para olması sayesinde sürdürüldü, OPEC ülkelerinin başka bir para birimi ile alışveriş yapma girişimlerine, OPEC üyesi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Suudi Arabistan ve Kuveyt -yine ABD'nin askeri koruması altında olanlar- kesin bir tavırla karşı çıktı. 2000 yılında Saddam Hüseyin dolardan avroya geçiş yapmak için tek başına cesur bir girişim yaptığında ve bunu 2001 yılında İran takip ettiğinde, Amerika'nın bombardımanı ve işgali yaşandı.[14] Saddam Hüseyin'in dolara karşı çıkma kararının ABD'nin onu iktidardan indirme kararına ne kadar etkisi olduğunu bilmek imkânsız, ama benzer bir değişikliği yapma durumundaki hiçbir ülke bu ihtimali göz ardı edemez. Sonuç, özellikle global Güneydeki siyasetçiler arasında, yaygın bir korku oldu.[15]

* * *

Bu çerçevede, doların serbest dalgalanmaya bırakılması, ilk başta bizatihi kapitalizmin kuruluşunda temel teşkil eden savaşçılar ile finansçılar arasındaki ittifakın bozulmasına değil, aksine aşırı yüceltilmesine işaret ediyor. Sanal paraya geri dönüş, şeref ve güven ilişkilerinin büyük geri dönüşüne yol açmadı. 1971'de değişim daha yeni başlamıştı. İlk genel amaçlı kart olan American Express sadece on üç yıl önce icat edilmişti, gerçek anlamda modern ulusal kredi kartı sistemi ise 1968'de Visa ve MasterCard'ın çıkmasıyla doğmuştu. Banka kartı [*debit card]* 1970'lerin eseriydi ve şu andaki, büyük ölçüde nakitsiz ekonomi ise ancak 1990'larda ortaya çıktı. Bütün bu yeni kredi düzenlemeleri, kişiler arasındaki ilişkiler vasıtasıyla değil, kâr amaçlı şirketler vasıtasıyla yapılıyordu ve ABD kredi kartı endüstrisinin en büyük siyasi zaferleri arasında en eski ve en büyüklerinden biri, uyguladıkları faize ilişkin bütün yasal kısıtlamaların kaldırılması oldu.

Tarih aynı yönde ilerleseydi, sanal para çağının, savaştan, imparatorluklar kurmaktan, kölelikten ve borç köleliğinden (ücretli olan veya olmayan) uzaklaşarak global ölçekte borçluları koruyan bir tür kapsayıcı kurumlar yaratmaya yönelme hareketi anlamına gelmesi gerekirdi. Bugüne kadar gördüklerimiz ise tam tersi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Yeni global paranın kökleri, eskiden olduğundan daha sıkı bir biçimde askeri güce bağlandı. Borç köleliği, tüm dünyada emek kullanımının ana prensibi olmaya devam ediyor: Uzak Asya'nın veya Latin Amerika'nın büyük kısmında olduğu gibi kelime anlamında olsun ya da subjektif anlamda, yani ücretli, hatta maaşlı çalışanların çoğunun öncelikle faizli kredilerini ödemek için çalıştıkları duygusunu taşımaları anlamında olsun. Yeni ulaşım ve iletişim teknolojilerinin yaptığı sadece bunu daha kolaylaştırmak oldu: ev veya fabrika işçilerini binlerce dolar ulaşım ücreti ödemek zorunda bırakarak, daha sonra da onları yasal korumalardan mahrum oldukları uzak ülkelerde borç ödemek için çalıştırarak.[16] Antik Ortadoğu'nun kutsal kralları veya ortaçağın dini otoriteleriyle her yönde paralellik kurulabilecek kapsayıcı büyük kozmik kuruluşlar yaratılmış olsa bile, bunlar borçluları korumak için değil, alacaklıların haklarını uygulatmak için yaratıldı. Bu konuda Uluslararası Para Fonu [IMF], sadece en çarpıcı örnektir. Büyük ölçüde ABD'nin himayesi altında yaratılan, yeni gelişen -sadece Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün değil, aynı zamanda onlarla bağlantı içinde çalışan sayısız ekonomik birlik, ticari kuruluş ve sivil toplum örgütünün bünyesinde özel bir yeri olan- global bürokrasinin zirvesinde yer alır. Bunların hepsi "insan borcunu ödemeli" prensibine göre hareket eder (ABD hâzinesinin ödeyeceği borçlar hariç) - zira herhangi bir ülkenin temerrüde düşmesi gibi bir felaket durumunda, dünya para sisteminin tümünün mahvolacağı, Addison'un renkli tasviri ile, dünyanın çuvallar dolusu tüm (sanal) altınının değersiz çubuklara ve kâğıtlara dönüşeceği zannedilir.

Hepsi doğrudur. Yine de günümüzden kırk yıl öncesinden bahsediyoruz. Ancak Nixon'un hamlesi, Hudson'un verdiği isimle "borç emperyalizmi", şimdiden ciddi bir baskı altına girdi. İlk kazazede kesinlikle, alacaklıların (ABD'nin borçlu oldukları dışında) korunmasını görev edinmiş emperyal

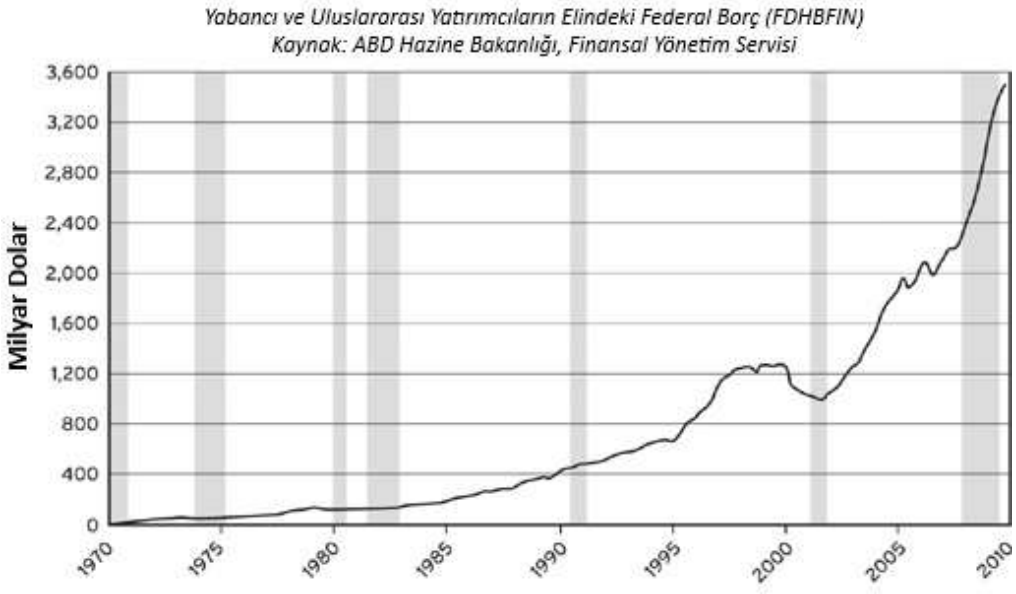
www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bürokrasiydi. IMF'in borçların neredeyse mutlaka yoksulların cebinden ödenmesinde ısrar etme politikası, aynı derecede global olan toplumsal bir isyanla karşı karşıya kaldı (bu isim oldukça aldatıcı olmakla birlikte, "globalleşme-karşıtı hareket" diye adlandırılan hareket), 2000 yılında, Doğu Asya ülkeleri IMF'ye karşı sistematik bir boykot başlattı. 2002'de Arjantin en büyük günahı işledi: temerrüde düştü - ve bu yanına kâr kaldı. ABD'nin bundan sonraki askeri maceraları açıkça korkutma ve sindirme amaçlıydı, ama göründüğü kadarıyla çok başardı olmadı: bunun sebebi kısmen, ABD'nin bunları finanse etmek için sadece silah müşterilerine değil, giderek daha fazla Çin'e, geriye kalan askeri rakiplerinden önde gelenine başvurmak zorunda olmasıydı. Neredeyse her istediğinde para basma yetkisini almış olan ABD finansal endüstrisinin *yine de* ödeyemeyeceği trilyonlarca borca girmeyi başarmasından, dünyayı durma noktasına getirmesinden, borç emperyalizminin istikrarı garanti ettiği iddiasını bile ortadan kaldırmasından sonra.

Ne kadar vahim bir finansal krizden bahsettiğimiz hakkında fikir vermek amacıyla, St. Louis Federal Reserve internet sayfasından alınmış bazı istatistik tablolarını sunuyorum.[17]

İşte ABD'nin yabancı ülkelerdeki borçlarının tutarı:

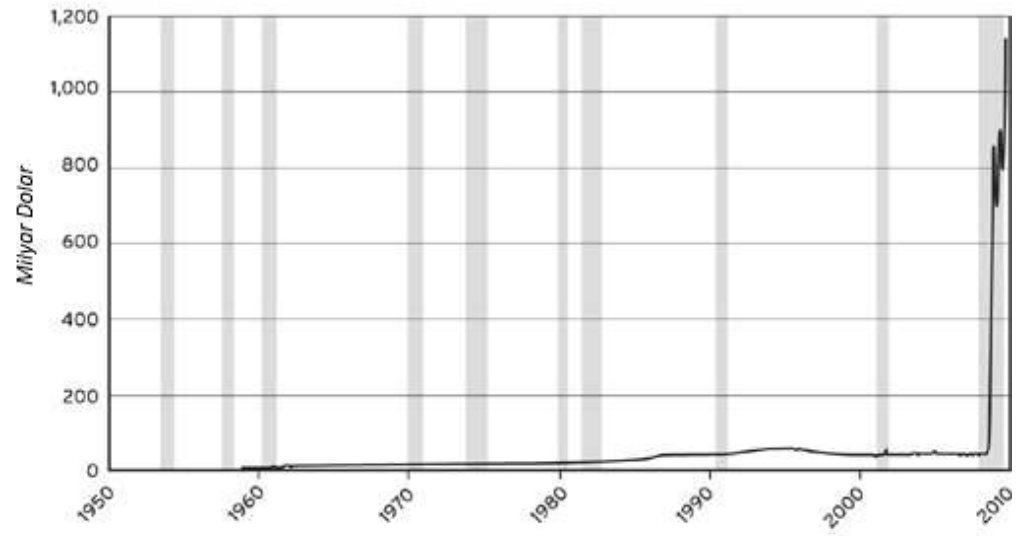
www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Taranmış bölgeler ABD'nin resesyon dönemlerini gösteriyor.

Bu arada, özel ABD bankaları, pazar ekonomisinde faaliyet gösteriyoruz numarasından vazgeçerek krize gösterdiği reaksiyon ellerindeki bütün varlıkları ABD Hazine bonolarını satın alan Amerika Merkez Bankası kasalarına aktarmak oldu:

Guvernörler Kurulu Toplam Rezervleri, Rezerv İhtiyaçlarında Değişikliklere göre Ayarlanmış (TRARR); Kaynak: Federal Reserve System Guvemörler Kurulu

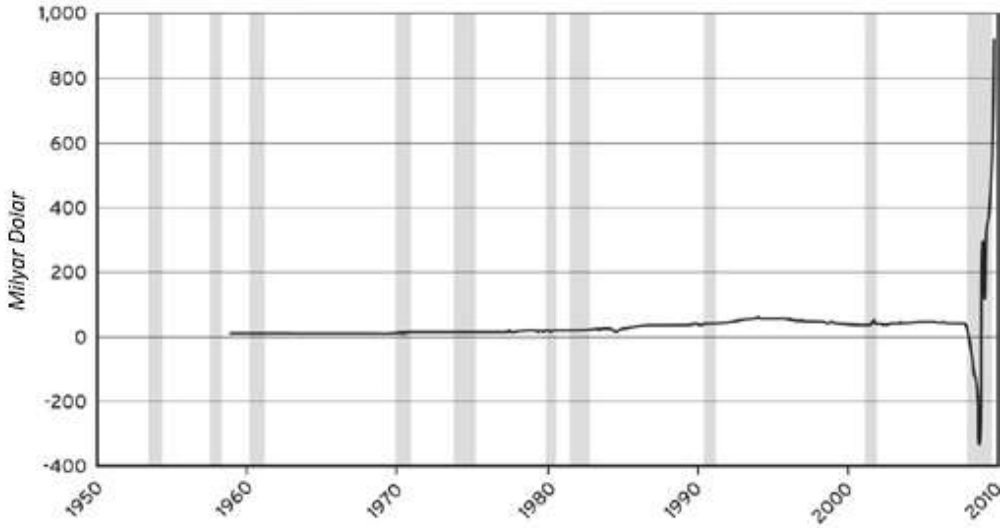
Taranmış alanlar ABD resesyon dönemlerini gösterir.

Böylece, hiçbirimizin anlamasına imkân olmayan başka bir esrarlı sihirbazlık numarasıyla, başlangıçta yaklaşık 400 milyar dolar batmış durumdayken, bu işten

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

daha önce hiç olmadığı kadar büyük rezervlerle çıkmalarını sağladılar.

Emanetçi Kurumların Borç Olmayan Rezervleri (BOGNONBR)

Kaynak: Federal Reserve System Guvemörler Kurulu. Taranmış alanlar ABD resesyon dönemlerini gösterir

Bu noktada, ABD'li bazı alacaklılar, nihayet kendi siyasi ajandalarının hesaba katılmasını talep edebilecek durumda olduklarını açıkça hissediyorlar.

Çin, ABD'yi Borcu Paraya Çevirme Konusunda Uyarıyor

> Görünen o ki, Dallas Fed Başkanı Richard Fisher'e son Çin turu sırasında gittiği her yerde Amerikan Merkez Bankası Başkanı Ben Bernanke'ye şu mesajı iletmesi söylenmiş: "ABD Hazine bonolarının satın alınması için havadan kredi yaratmayı bırakın."[18]

Tekrar belirtelim, ABD savaş makinesini desteklemek için Asya'dan hortumlanan paranın "kredi" olarak mı, yoksa "haraç" olarak mı görülmesinin daha iyi olacağı asla net değildir. Yine de, Çin'in aniden ABD hazine bonolarının en büyük sahibi olarak ortaya çıkması, besbelli ki dinamikleri değiştirdi. Bazıları şunu sorabilir:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

eğer bunlar gerçekten haraç olarak ödeniyorsa, ABD'nin en büyük rakibi neden hazine bonosu satın alıyor - doların, dolayısıyla Amerikalı tüketicilerin satın alma gücünü korumak için yapılan çeşitli gizli parasal düzenlemeleri kabul etmesini bir yana bıraksak bile.[19] Ama sanıyorum ki bu, çok uzun vadeli bir tarihsel perspektiften bakmanın neden bu kadar faydalı olabileceğini gösteren mükemmel bir olay.

Daha uzun vadeli bir perspektiften, Çin'in davranışı hiç de şaşırtıcı değil. Çin İmparatorluğu'nun benzersiz bir özelliği, en azından Han Hanedanı'ndan bu yana tuhaf bir haraç sistemi uygulamış olmasıdır; buna göre Çin imparatorunu tüm dünyanın hâkimi olarak kabul etmeleri karşılığında, korumaları altındaki devletlere gönüllü olarak, onlardan aldıklarından çok daha büyük armağanlar yağdırırlardı. Bu teknik muhtemelen, Çin sınırlarını sürekli tehdit eden, steplerin "kuzeyli barbarları" ile ilişkilerde bir tür hile olarak geliştirilmişti: onları bu tür lükslere boğarak rahatına düşkün, kadınsı ve savaşçılıktan uzak hale getirmenin bir yolu olarak. Bu, Japonya, Tayvan, Kore ve Güney Asya'nın çeşitli devletleriyle yürütülen "haraç ticaretinde, 1405-1453 gibi kısa bir süre için sistematikleştirilmiş ve ünlü hadım amiral Zhen He kumandasında dünya çapında yaygınlaştırılmıştır. Amiral Hint Okyanusunda yedi sefer yapmıştı; ünlü "hazine filosu" -bir sonraki yüzyılın İspanyol hazine filolarının tam karşıtı- sadece binlerce silahlı deniz eri değil, aynı zamanda imparatorun hâkimiyetini tanımayı kabul edecek yerel hükümdarlara armağan edilmek üzere binbir çeşit ipek, porselen ve diğer lüks Çin ürünleri taşıyorlardı.[20] Bütün bunlar dış görünüş itibariyle olağanüstü bir şovenizm ideolojisine dayanmaktadır ("Bu barbarların elinde bizim işimize yarayacak ne olabilir ki?"), ama Çin'in komşularına uygulandığında, etrafında kendisinden çok daha küçük ancak problem çıkarabilecek krallıklarla çevrilmiş zengin bir imparatorluk için akıllıca bir politika olduğu kanıtlanmıştır. Aslında öyle akıllıca bir politikadır ki

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Soğuk Savaş sırasında ABD aşağı yukarı bunu benimsemek zorunda kalmış, tam da geleneksel olarak Çin'in haraç aldığı ülkeler için -Kore, Japonya, Tayvan, Güneydoğu Asya'daki belli gözde müttefikler- ancak bu sefer Çin'i de içine katmak amacıyla, ciddi anlamda avantajlı ticaret koşulları yaratmıştır.[21]

Bunu aklımızda tuttuğumuzda, şu andaki resim kolayca yerine oturmaya başlıyor. ABD'nin, büyük farkla dünyanın en büyük ekonomik gücü olduğu zamanlarda, Çin tarzında haraç veren ülkelere sahip olmaya gücü yetiyordu. Böylece tam da bu ülkelere, sadece ABD'nin askeri koruması altında olanlara, kendilerini yoksulluktan kurtarma ve birinci dünya ülkesi statüsüne kavuşma izni verildi.[22] 1971'den sonra, ABD'nin ekonomik gücü dünyanın geri kalan kısmına göre azalmaya başlayınca, yavaş yavaş yeniden daha eski tarzda haraç veren duruma döndüler. Gerçi Çin'in oyuna katılması tamamen yeni bir unsur ekledi. Çin'in gözüyle bakarsak bunun, ABD'yi Çin'in geleneksel bağımlı devletlerine benzer bir konuma düşürecek uzun bir sürecin ilk basamağı olduğuna inanmak için bütün sebepler var. Ve elbette ki Çin hükümdarları, diğer imparatorlukların hükümdarlarından daha fazla hayırseverlik peşinde değildir. Her zaman bir siyasi maliyet vardır ve o başlığın işaret ettiği şey, bu maliyetin sonuçta ne olabileceğine ilişkin ilk sezgilerdi.

* * *

Buraya kadar söylediklerim sadece, kitap boyunca sürekli ortaya çıkan bir gerçekliği vurgulamaya hizmet ediyor: paranın aslı yoktur. O "gerçekte" herhangi bir şey değildir; dolayısıyla doğası her zaman bir siyasi tartışma konusu olmuştur ve muhtemelen her zaman olmaya devam edecektir. Bu ABD tarihinin ilk dönemlerinde hep geçerli olmuştur -akıncılar, dolarcılar, serbest bankerler, iki-metalciler, gümüşçüler canlı örnekleridir- hatta, Amerikalı seçmenlerin merkez bankası fikrine bile son derece kuşkulu bakmalarından

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

dolayı Amerikan Merkez Bankası sisteminin ancak Birinci Dünya Savaşının arifesinde, İngiltere Merkez Bankasından üç yüzyıl sonra kurulması da bunu gösterir. Hatta, daha önce belirttiğim gibi, kamu borcunun paraya çevrilmesi bile, iki yönlüdür. Hem - Jefferson'un gördüğü gibi- savaşçılar ile finansçılar arasındaki son derece kötücül bir ittifak gibi görülebilir; ama aynı zamanda, hükümetin kendisini, halka kelime anlamıyla bir şey borçlu olmasından dolayı, manevi bir borçlu gibi görme özgürlüğünün yolunu açmıştır. Bunu belki de hiç kimse, Martin Luther King Jr.'nin 1963'de Lincoln Anıtı'nın merdivenlerinde verdiği "Bir Hayalim Var" söylevindeki kadar belagatle dile getirmemiştir.

> Bir anlamda bugün, ülkemizin başkentine artık çeklerimizi paraya çevirmek için geldik. Cumhuriyetimizin mimarları Anayasanın ve Bağımsızlık Bildirgesinin muhteşem sözlerini yazarken öyle bir senede imza atıyorlardı ki, her Amerikalı bu senedin mirasçısıydı. Bu senet herkesin, evet, siyah veya beyaz herkesin "Vazgeçilemez ve Devredilemez Yaşama, Özgürlük ve Mutluluğu Arama" haklarını teminat altına alma vaadiydi. Bugün artık ortaya çıktı ki Amerika, vatandaşlarının renkleri söz konusu olduğunda bu vaadini yerine getirmemiştir. Amerika, bu kutsal yükümlülüğünü ifa etmek yerine, Siyah halka sahte bir çek vermiştir, üzerine "karşılıksızdır" yazılarak iade edilen bir çek.

2008'deki büyük çöküşü aynı ışık altında görebiliriz - alacaklılar ile borçlular, zenginler ile yoksullar arasındaki siyasi kavgalarla geçen yılların sonucu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olarak. Evet, belli bir seviyede, aynen göründüğü gibiydi: suçluların, kurbanlarını kendilerini kefaletle serbest bıraktırmak için zorlayabileceğinden emin olarak, çöküş için tasarlanmış bir dalavere, inanılmaz karmaşık bir Ponzi entrikası. Başka bir seviyede, bizatihi para ve kredinin tanımına ilişkin kavganın zirve noktası olarak görülebilirdi.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, bir önceki yüzyıl boyunca Avrupa ve Kuzey Amerika'nın yönetici sınıflarının korkulu rüyası olan işçi sınıfının her an ayaklanabileceği endişesi büyük ölçüde ortadan kalkmıştı. Çünkü sınıf savaşı üstü örtülü bir uzlaşmayla askıya alınmıştı. Kabaca ifade edersek: ABD'den Batı Almanya'ya kadar Kuzey Atlantik ülkelerinin beyaz işçi sınıfına, bir anlaşma önerilmişti. Sistemin doğasını kökten değiştirmek gibi fantezilerden vazgeçmeyi kabul ederlerse, sendikalarına izin verilecek, geniş kapsamlı sosyal hizmetlerden (emeklilik, tatil, sağlık hizmetleri…) yararlanabilecekler, belki de en önemlisi de, cömertçe fon ayrılan ve sürekli genişleyen devlet eğitim kurumları sayesinde, çocuklarının işçi sınıfından tamamen çıkabilmeleri için iyi kötü bir şansları olduğunu bileceklerdi. Bu üstü örtülü teminatın önemli bir unsuru, işçilerin üretkenliğindeki artışın ücretlerde artışa yol açacağı idi. Bu teminat 1970'lerin sonlarına kadar yerine getirildi. Büyük ölçüde bunun sonucu olarak, bu dönemde hem üretkenlikte hem de gelirlerde, günümüz tüketim ekonomisinin temelini atan hızlı bir artış yaşandı.

Ekonomistler bu dönemi "Keynesci çağ" olarak adlandırırlar, çünkü bu dönem, daha önce ABD'de Roosevelt'ın Yeni Düzen'inin [New Deal] temelini oluşturan John Maynard Keynes'ın ekonomik teorilerinin dünyanın hemen hemen yer yerinde endüstriyel demokrasiler tarafından benimsendiği zamandı. Bunlarla birlikte Keynes'in paraya karşı rahat tavrı öne çıktı. Okuyucu hatırlayacaktır, Keynes

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bankaların "havadan" para yarattığını, bu sebeple hükümet politikasının ekonomik yavaşlama dönemlerinde talebi canlandırmak amacıyla bunu teşvik etmemesi için gerçek bir sebep olmadığını kabul ediyordu - uzun zamandır borçluların çok hoşuna giden, alacaklıların ise nefret ettiği bir görüş.

Keynes kendi zamanının oldukça radikal görüşlerini dile getirmekle tanınıyordu, örneğin diğer insanların borçları üzerinden geçinen sınıfın tamamen bertaraf edilmesini savunuyordu -kendi verdiği isimle "rantiyelerin ötenazisi"- gerçi bundan kastettiği aslında bu sınıfın, faiz oranlarının aşamalı olarak azaltılmasıyla ortadan kaldırılmasıydı. Keynes'ciliğin büyük bir kısmı gibi bu da, ilk anda göründüğünden çok daha az radikaldi. Aslına bakılırsa başından sonuna kadar siyasi ekonominin büyük geleneğinin içinde hep vardı, geçmişi Adam Smith'ın borçsuz ütopya idealine kadar, ama özellikle David Ricardonun toprak sahiplerinin varlığını ekonomik büyümenin düşmanı olarak görerek parazitler olarak lanetlemesine kadar uzanıyordu. Keynes sadece aynı yolda ilerliyor, rantiyeleri gerçek sermaye birikimi ruhuyla uyuşmayan feodal kalıntılar gözüyle görüyordu. Devrim şöyle dursun, bunu devrimi önlemenin en iyi yolu olarak görüyordu:

> Dolayısıyla, kapitalizmin rantiye yönünü, işini tamamladıktan sonra ortadan kalkacak bir geçiş aşaması olarak görüyorum. Ve rantiye yönünün ortadan kalkmasıyla, içindeki birçok şey de büyük bir değişime maruz kalacak. Bu ayrıca benim savunduğum olayların büyük bir avantajı olacak, rantiyelerin, işe yaramaz yatırımcıların ötenazisi, birden bire olmayacak… ve devrime gerek kalmayacak.[23]

Keynesci uzlaşma sonunda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe konduğu zaman, bu sadece dünya nüfusunun oldukça küçük bir dilimine sunulmuş oldu. Zaman geçtikçe, giderek daha fazla insan bu anlaşmaya

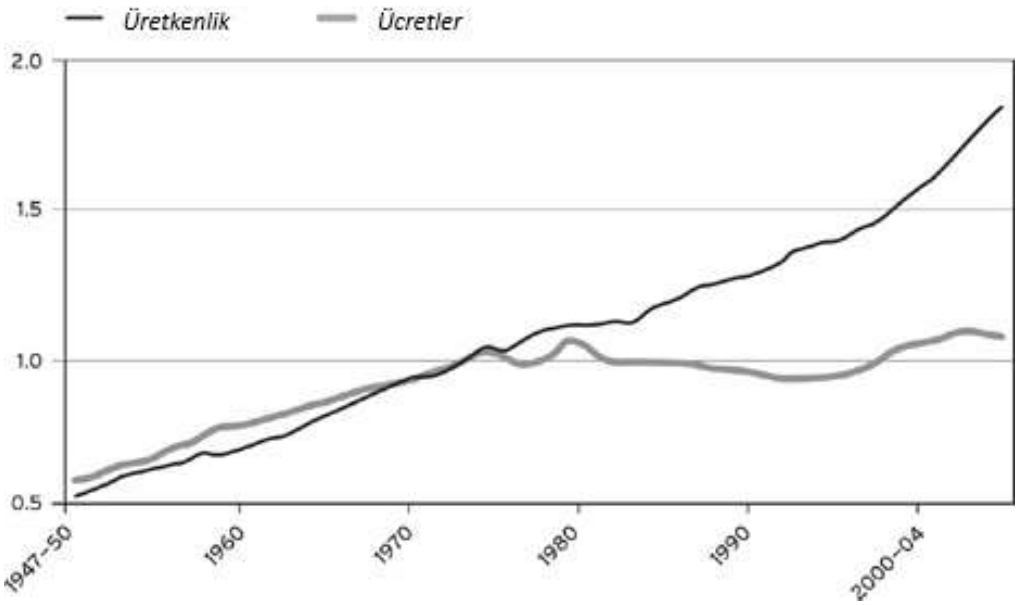
www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

dahil olmayı istemeye başladı. 1945'den 1975'e kadar gerçekleşen bütün halk hareketlerinin tümü, belki devrimci hareketler bile, dahil olma talebi olarak görülebilir; eşitliğin belli bir seviyede ekonomik güvenlik olmaksızın bir anlam taşımayacağı görüşünde olan siyasi eşitlik talepleri gibi. Bu sadece başlangıçta anlaşmanın dışında bırakılan Kuzey Atlantik ülkelerindeki küçük grupların hareketleri için değil -Dr. King'in söz ettikleri gibi- Cezayir'den Şili'ye kadar "ulusal bağımsızlık" adı verilen hareketler için, hatta sonuncusu ve belki de en çarpıcısı olan, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde yaşanan feminizm hareketi için bile geçerliydi. 1970'lerde bir yerde işler kırılma noktasına geldi. Şu ortaya çıktı ki kapitalizm bir sistem olarak herkesi kapsayan bir anlaşma olacak kadar genişletilemezdi. Bütün çalışanlar serbest ve ücretli işçi olsa bile bunu sürdürmesi pek mümkün olmayacaktı; dünyadaki herkesin, diyelim ki 1960'larda Michigan'da veya Torino'da yaşayan, kendi evi ve garajı olan, çocuklarını koleje gönderen otomotiv işçileri gibi yaşamasını sağlamaya kesinlikle gücü yetmeyecekti - ve bu, bu çocuklardan çoğunun daha az kısıtlayıcı bir hayat talep etmeye başlamasından çok daha önce bile geçerliydi. Ortaya çıkan sonuca, dahil edilme krizi adı verilebilir. 1970'lerin sonlarında mevcut düzen, aynı anda ortaya çıkan finansal kaoslar, yiyecek isyanları, petrol şokları, büyümenin sonucunda kıyamet kopacağı kehanetleri ve ekolojik kriz gibi salgınlarla tam bir çöküşe geçmişti - bütün bunlar kitlelere bütün anlaşmalara son verildiğini ilan etmenin yollarıydı.

Hikâyeyi bu açıdan anlattığımızda, bundan sonraki otuz yılın, yaklaşık 1978'den 2009'a kadar süren dönemin, aynı yolu izlediği kolayca anlaşılır. Bu anlaşmanın, bu uzlaşmanın değişmesi hariç. ABD'de Ronald Reaganın ve İngiltere'de Margaret Thatcher'in işçi sendikalarına ve Keynes'in mirasına karşı başlattıkları sistematik bir saldırı, açıkça daha önceki bütün anlaşmaların iptal edildiğini ilan etmenin bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yoluydu. Artık herkesin -hatta 1990'lardan beri neredeyse Latin Amerika'da ve Afrika'da yaşayanların bile- siyasi hakları olabilirdi, ama siyasi haklar ekonomik açıdan anlamsız hale gelmek üzereydi. Üretkenlik ve ücretler arasındaki bağlantı un ufak olmuştu: üretkenlik oranları artmaya devam ediyordu, ama ücretler sabit kalıyor, hatta geriliyordu.[24]

Başlangıçta, buna "monetarizm"e dönüş eşlik etti: bu doktrine göre para artık altına veya başka bir şeye ayarlı olmasa bile, hükümet ve merkez bankası politikası birinci planda, para sanki kıt bir meta *imiş gibi* hareket edilmesini sağlamak üzere para arzını dikkatle kontrol etmekle uğraşmak zorundaydı. Aynı zamanda, sermayenin finansallaştırılması, piyasada yatırım yapılan paranın çoğunun üretim veya ticarede ilişkisinin tamamen kopartılması, sadece spekülasyondan ibaret olması anlamına gelse bile.

Bütün bunlar, yeryüzünde yaşayanlara, bir şey önerilmediği anlamına gelmiyor: benim söylediğim gibi, sadece şartların değiştiği söylendi. Bu yeni düzenlemede, ücretler artık yükselmeyecekti, ama çalışanlar kapitalizmin bir parçasını satın almaya teşvik ediliyordu. Rantiyelere ötenazi uygulanmasını bir yana bırakın, artık *herkes* rantiye olabilecekti - fiilen,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kendilerinin giderek artan oranda sömürülmesiyle yaratılan kârdan bir parça koparabileceklerdi. Bunun çok sayıda ve bilinen yolları vardı. ABD'de 401 (k) emeklilik hesabı ve sıradan vatandaşları piyasada oynamaya teşvik etmenin, aynı zamanda borç almaya teşvik etmenin çok çeşitli başka yolları vardı. Thatcher'izm ve Reagan'izmin birbirine benzeyen ana prensiplerinden biri, çalışan insanlar en azından kendilerine ait bir eve sahip olma arzusu duymadığı sürece, ekonomik reformların asla geniş kapsamlı destek kazanamayacağı idi; buna 1990'larda ve 2000'lerde sayısız ipotek-yeniden-finansman [mortgage-refinancing] programları eklendi; bunlara bakılırsa, değerinin mutlaka yükseleceği varsayılan evlerin, sonuçta geriye bakılınca aslında daha çok banka kartına -popüler bir adlandırmayla "ATM" gibi-, benzediği görüldü. Sonra, el çabukluğuyla birinin yerine diğeri geçirilen gerçek kredi kartlarının çeşitlenmesine sıra geldi. Bu noktada çoğu insan için "kapitalizmden bir parça satın almak", düşe kalka ilerleyerek, göze çarpmadan, çalışan yoksulların bildiğimiz baş belalarından farksız hale geldi: tefeciler ve rehinciler. 1980'de, daha önce faiz oranını yüzde 7 ile 10 arasında sınırlı tutan ABD federal faiz yasaları, Kongrenin kararıyla iptal edildi. Tıpkı ABD'nin siyasi yolsuzluk problemini, yasama yetkililerinin rüşvet almasını fiilen yasal hale getirerek ("lobicilik" diye yeni bir isim koyarak) kurtulması gibi, tefecilik problemi de reel faiz oranları yıllık yüzde 25, yüzde 50, hatta bazı durumlarda (örneğin küçük miktarda kısa vadeli kredilerde) yüzde 120 yapılarak, bir kenara atılmış oldu - böylece tahsilat yapmak için artık kiralık katil veya kurbanlarının kapısına sakatlanmış hayvanlar bırakacak insanlar tutmak gerekmiyordu, artık hâkimler, avukatlar, icra memurları ve polis yeterliydi.[25]

Yeni düzenlemeyi tanımlamak için birçok isim uyduruldu, "finansın demokratikleştirilmesi"nden tutun "gündelik yaşamın finansallaştırılması"na kadar.[26]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Amerika dışında, "neoliberalizm" adıyla tanınmaya başladı. İdeoloji olarak sadece piyasa anlamına gelmiyordu, kapitalizmin (okur sürekli olarak bu ikisinin aynı şey olmadığını hatırlatmak zorundayım) hemen hemen her şeyin örgütleyici prensibi haline geldiğini gösteriyordu. Hepimiz kendimizi, hem yatırımcı ve hem uygulayıcı rolünü üstlenerek örgütlenmiş minik şirketler gibi düşünecektik: soğuk ve hesapçı bir banker ile borca batmış, her tür kişisel şeref duygusunu terk etmiş ve kendisini bir tür rezil makineye dönüştürmüş savaşçı arasında bir şey gibi.

Bu dünyada "insanın borcunu ödemesi", tam olarak ahlakın tanımı gibi görülmeye başlıyorsa, bunun sebebi birçok insanın bunu yapmamasıdır. Örneğin Amerika'da büyüğünden küçüğüne kadar her tür şirket için şu olağan bir özellik haline gelmiş durumda: borç ödemek zorunda kalınca, otomatik olarak ödemezsek ne olur diye düşünmek - ancak hatırlatılırsa, dürtülürlerse veya bir tür hukuki belge ibraz edilirse ödemek. Başka bir ifadeyle, şeref prensibi piyasadan neredeyse tamamen kaldırılıp atılmış durumda.[27] Sonuç olarak tüm borç konusu, sanki din halesiyle çevrelenmiş hale geldi.

Aslında ikili bir teolojiden bahsedebiliriz, biri alacaklılar, diğeri borçlular için. Amerika'nın borç emperyalizmi evresinin, eskiden var olan Hıristiyan teolojisini neredeyse hiçe sayan ve "ekonominin arz tarafı" doktrinini benimseyen evangelist sağın yükselişiyle aynı döneme denk gelmesi tesadüf değildir. Bu doktrine ülkeye zenginlik getirmenin İncil'e göre en uygun yolu, para yaratmak ve bunu zenginlere vermektir. Yeni neslin belki de en tutkulu teoloğu, *Zenginlik ve Yoksulluk* adlı kitabı 1981 yılında, bilinen ismiyle Reagan devrimini takiben çok satan kitaplardan biri olan George Gilder'di. Gilder'ın argümanına göre, paranın kesinlikle yaratılamayacağını düşünenler, tıpkı Tanrı'nın yoktan var edebilmesi gibi, Onun insanlığa bahşettiği en büyük armağanın, onunla aynı yönde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ilerleyen yaratıcılık olduğunu anlamayan, modası geçmiş, tanrısız bir materyalizm batağına saplanmışlardı. Aslında yatırımcılar, kaderlerini başkalarının yaratıcılığına emanet etme riskini gönüllü olarak üstlenmek suretiyle hiç yoktan değer yaratabilirlerdi. Tanrı'nın *ex nihilo* (yoktan) yaratma gücünün taklit edilmesinin kibir olarak kabul edilmesinin aksine, Gilder, Tanrı'nın tam olarak neyi amaçladığını tartışır: paranın yaratılması bir armağan, bir ihsan, bir lütfetme yoludur; bir vaattir evet, ama bonolar sürekli elden ele dolaşsa bile, yerine getirilebilir bir vaat değildir, çünkü değeri, iman yoluyla (yine, *"in God we trust") gerçeğe* dönüşür:

> Kendileri de kapitalizmin geleceğine inanmayan ekonomistler, geleceği büyük ölçüde belirleyen şans ve talih dinamiklerini yok sayma eğiliminde olacaklardır. Dine inanmayan ekonomistler, ilerlemeyi gerçekleştiren ibadet usullerini asla anlayamayacaklar. Şans değişimin temeli ve kutsallığın taşıyıcısıdır.[28]

Bu tür taşkınlıklar, Pat Robertson gibi evangelistlerin, arz-tarafı ekonomisini "para yaratmanın ilk gerçek tanrısal teorisi" olarak ilan etmeleri için ilham kaynağı oldu.

Bu arada, para yaratamayacak olanlar için, oldukça farklı bir teolojik teselli vardı. Margaret Atwood, memleketi Toronto'da her gün yaptığı otobüs yolculuğu sırasında daha önceleri etrafını saran, yolcuları cinsel çekicilikten yoksun olmakla korkutarak paniğe sevk eden reklamların kaldırılarak bunların yerini, "Borç yeni şişmanlıktır" sloganıyla insanın kendisini, çok daha yakın olan *"repo* adam' korkusundan nasıl kurtaracağına dair tavsiyelerin aldığını gördüğünde nasıl şaşırdığını anlatıyordu:

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> televizyonlarda, tanıdık bir dini-uyanış havası taşıyan borç şovları bile var. Neye uğradığınızı anlamadığınız ve her şeyin bulanık olduğu alışveriş-kolik âlemleri hikayeleri anlatılıyor, kendilerini umutsuzca borca sokup uykularını kaybedenlerin, sonunda banka hesaplarının altında kalıp yalan söylemeye, aldatmaya, çalmaya ve karşılıksız çek yazmaya başvuranların gözyaşları içinde yaptığı itiraflar var. Borçluların zararlı davranışları yüzünden hayatları mahvolan ailelerinin ve sevdiklerinin tanıklıkları var. Rahip ve uyandırıcı rolü oynayan televizyon sunucusunun şefkatli ama sert nasihatleri var. Işığı görme anı var, bunu nedamet ve asla tekrar yapmayacaklarına dair verilen sözler izliyor. Sonra kefaret ödeniyor -kırt kırt makasla kredi kartlarını kesiyor- bunu sıkı bir harcama perhizi izliyor; sonunda her şey yolunda giderse, borçlar ödeniyor, günahlar affediliyor, beraat kararı veriliyor, yeni bir günün şafağında, daha üzgün ama borcunu ödeyebilen bir adam olarak ayağa kalkıyorsunuz.[30]

Burada, risk almak hiçbir anlamda bir tanrısallık vasıtası değil. Tam tersi. Yoksullar için durum her zaman farklı. Atwood'un tanımladığı şey bir açıdan saygıdeğer King'in "Bir Hayalim Var" söylevindeki kehanet tınısının tam tersine dönüştürülmesi gibi görülebilir: ilk savaş sonrası çağda, milletin en mütevazı vatandaşlarına olan borcuna ilişkin kolektif talepleri, sahte sözler verenlerin kendilerini kurtarma mecburiyeti söz konusuydu, ama artık aynı mütevazı vatandaşlara kendilerini günahkâr olarak düşünmeleri, diğer insanlarla herhangi bir ahlaki ilişki kurma hakkına sahip olmak için bir tür salt bireysel kefaret yolu aramaları öğretiliyor.

Aynı zamanda burada son derece aldatıcı bir şey var. Bütün bu ahlaki dramlar, kişisel borcun nihayetinde bir keyfine düşkünlük, insanın sevdiklerine karşı işlediği bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

günah olarak görülmesi varsayımından başlar - bundan ötürü de kefaretinin mutlaka bir arınma, çile çekerek, nedamet getirerek iyileşme olması gerekir. Burada gözlerden gizlenen şey, her şeyden önce şu anda herkesin borçlu olduğu (ABD'de hane halkı borcunun şu anda gelirin ortalama yüzde 130'una karşılık geldiği tahmin edilmektedir) ve bu borcun çok küçük bir kısmının at yarışı oynamak için para bulmaya karar verenler veya ıvır zıvıra para harcayanlara ait olmasıdır. Ekonomistlerin keyfi harcama diye adlandırmaktan hoşlandıkları şeyler için borç almışlarsa bile, genellikle çocuklara vermek, arkadaşlarla paylaşmak veya diğer insanlarla ilişki kurmak ve sürdürmek içindir, ki bunlar salt maddi hesap dışında *başka bir şeye*, dayanır.[31] Sadece yaşamaya devam etmekten ibaret olmayan bir hayat yaşamak için insanın borca girmesi gerekir.

Burada bir politika söz konusu ise sanki kapitalizmin doğuşundan bu yana görülen bir temanın bir çeşitlemesi gibidir. Nihayetinde kötü, yozlaştırıcı, suça yönelten, şeytani kabul edilen şey, sosyalleşmenin ta kendisidir. Buna karşı, en sıradan Amerikalılar -Siyah ve Latin kökenli Amerikalılar, yakın zamanda göç edenler ve daha önce kredinin dışında tutulanlar- birbirlerini sevmeye devam etme konusunda inatçı bir kararlılık göstererek tepki verdiler. Aileleri için ev, partiler için içki ve ses sistemi, arkadaşları için armağanlar almaya devam ettiler; hatta düğün ve cenaze törenleri yapmakta ısrar ettiler, bu isterse onları temerrüdün veya iflasın eşiğine getirsin - herhalde şöyle düşünüyorlardı, artık herkes kendini minyatür bir kapitalist yapmak zorundaysa, neden onların da hiç yoktan para yaratmalarına izin verilmesin?

Kabul ediyorum, keyfi harcamanın rolünü abartmamak gerekir. Amerika'daki iflasın baş sebebi yıkıcı bir hastalıktır; borçlanmanın çoğu, düpedüz hayatını devam ettirme meselesidir (arabanız yoksa, çalışamazsınız); artık sadece koleje gidebilmek

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

neredeyse mutlaka, giderek artan bir biçimde, insanın daha sonraki çalışma hayatının en azından yarısında borç kölesi olarak çalışmak zorunda kalması anlamına geliyor.[32] Bununla birlikte şunu belirtmekte yarar var ki, gerçek insanlar için sadece hayatta kalmak nadiren yeterlidir. Olmaması da gerekir.

1990'larda aynı gerilim global ölçekte yeniden görünmeye başladı, eski zamanların gösteriş yapmak için kredi verme tutkusu gibi, Assuan Barajı gibi devletin yönlendirdiği projeler, mikro-kredinin önünü açtı. Bangladeş'deki Grameen Bank'ın başarısından ilham alan bu yeni modelde, yoksul topluluklarda filizlenen girişimciler tespit edilerek düşük faizli krediler veriliyordu. Grameen Bank "Kredi, insan hakkıdır" diye iddia ediyordu. Bu fikir aynı zamanda "sosyal sermaye"den -dünyanın her yerindeki yoksul insanların zor şartlarda geçinmek için zaten kullanmakta oldukları bilgi, ağlar, bağlantılar ve pratik zekâ- yararlanacak ve bunu yılda yüzde 5 ila 20 oranında büyüyebilecek, daha fazla (artan) sermaye üretmeye dönüştürecekti.

Julia Elyachar gibi antropologların ortaya koyduğu gibi, sonuç iki tarafı keskin bir kılıçtır. Alışılmadık biçimde açık sözlü bir STK danışmanı, 1995'de Kahire'de kendisine şu açıklamayı yapmıştı:

> Para güçlendirmektir. Bu güçlendirme parasıdır. Büyük olmanız, büyük düşünmeniz gerekiyor. Borç alanlar ödeyemezlerse hapse atılabilirler, öyleyse neden endişe edelim?
>
> Amerika'da her gün postamıza on kredi kartı teklifi geliyor. Bu krediler için inanılmaz gerçek faizler ödüyorsunuz, yüzde 40 gibi. Ama teklif işte karşınızda, kartı alıyorsunuz, kredi kartlarını cüzdanınıza koyuyorsunuz. Kendinizi iyi hissediyorsunuz. Burada da aynı şey yapılıyor, neden onların borca girmesine yardım etmeyelim?

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> Krediyi geri ödedikleri sürece, parayı ne için kullandıkları umurumda mı?[33]

Alıntının tutarsızlığı kendi başına anlamlıdır. Tek birleştirici tema şu gibi görünüyor: insanlar borçlu *olmalı.* Bu kendi başına iyi bir şey. Güçlendirici bir şey. Ne olur ne olmaz sonunda fazla güçlenirlerse, tutuklanabilirler de. Borç ve güç, günah ve kefaret, neredeyse birbirinden ayrılmaz hale gelmiştir. Özgürlük köleliktir. Kölelik özgürlüktür. Elyachar Kahire'de geçirdiği zaman boyunca bir STK'nin eğitim programının genç mezunlarının başlangıç kredilerini alma hakkı için greve gittiklerine tanık olmuştur. Aynı zamanda, işin içindeki herkes, programa katılan herkesi bir yana bırakın, kendi öğrenci arkadaşlarının çoğunun, sistemi sağmal inek gibi sömürmelerini ve kötüye kullanmalarını olağan kabul ediyordu. Burada da, ekonomik hayatın uzun süren güven ilişkilerine dayanan yönleri, kredi bürokrasilerinin burnunu sokmasıyla, fiilen suça bulaşıyordu.

Bir sonraki on yıl içinde tüm proje -başladığı yerde, Güney Asya'da bile- kuşku verici biçimde ABD'deki yüksek faizli ipotek [*sub-prime mortgage]* krizine benzemeye başladı: her türden ahlaksız kredi verenler devreye girdi, yatırımcılara türlü çeşitli aldatıcı finansal değerlendirmeler sunuldu, faizler birikti, borçlular hep birlikte ödeme yapmayı reddetmeyi denediler, borç verenler ellerinde ne var ne yoksa (örneğin oluklu teneke çatılar) el koymak üzere kiralık adamlarını yollamaya başladılar, eninde sonunda iş, aileleri de asla kurtulamayacakları tuzaklara yakalanan yoksul çiftçilerin art arda intihar etmesine kadar vardı.[34]

1945-1975 döneminde olduğu gibi, bu yeni dönemin zirve noktasında da başka bir dahil olma krizi yaşandı. Dünyadaki herkesi mikro-şirketlere dönüştürme ya da her ailenin ev sahibi olmak isteyebileceği şekilde, "krediyi demokratikleştirme" ihtimalinin (siz bunu düşünüyorsanız, bizim elimizde inşa edecek araçlar

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

varsa, onların neden olmasın? Ev sahibi olmayı "hak etmeyen" aile var mı?), bütün ücretli işçilerin sendika, emeklilik ve sağlık hizmeti hakkına kavuşma ihtimalinden daha fazla olmadığı kanıtlandı. Kapitalizm böyle işlemez. O nihayetinde bir güç ve dışlama sistemidir, kırılma noktasına yaklaştığı zaman semptomlar yine ortaya çıkar, 1970'lerde olduğu gibi: yiyecek isyanları, petrol şoku, finansal kriz, var olan düzenin ekolojik olarak sürdürülebilir olmadığının aniden, şaşırtıcı bir şekilde fark edilmesi, buna eşlik eden türlü çeşitli kıyamet senaryoları.

Yüksek faizin çöküşünü takiben, ABD hükümeti gerçekte kimin hiç yoktan para yaratması gerektiğine karar vermek zorunda kaldı: finansçılar mı, yoksa sıradan vatandaşlar mı? Sonuç tahmin edilebilirdi. Finansçılar "vergi ödeyenlerin parasıyla paçayı kurtardılar" - yani hayali paraları gerçekmiş gibi kabul edildi. İpotek [mortgage] altında olanlar, genellikle bir yıl önce Kongre tarafından çıkarılan (kuşku uyandıracak kadar ileri görüşlü olduğunu ekleyebiliriz) ve borçlulara karşı daha hoşgörüsüz hale getirilen iflas kanunu kapsamında mahkemelerin insafına bırakıldılar. Hiçbir şey değişmedi. Alınan önemli kararların hepsi ertelendi. Çoğu kişinin beklediği Büyük Görüşme [The Great Conversation] hiç olmadı.

* * *

Şu anda, gerçekten özel bir dönemeçte yaşıyoruz. Kredi krizi son bölümde yer alan prensibi canlı bir biçimde gözümüzün önüne serdi: kapitalizm, kapitalizmin ebediyen yaşayacağına inanan insanların var olduğu bir dünyada gerçekten yürüyemez.

Geçen birkaç yüzyılın büyük bir kısmında, birçok insan kredinin sonsuzca üretilemeyeceğini varsaydılar, çünkü ekonomik sistemin kendisinin de sonsuza kadar dayanmasının muhtemel olmadığını varsayıyorlardı. Gelecek muhtemelen tamamen farklı olacaktı. Ancak, beklenen devrimler hiç gerçekleşmedi. Finansal

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kapitalizmin temel yapıları olduğu gibi kaldı. Ancak şimdi, mevcut düzenlemelerin yaşatılabilir olmadığı giderek daha fazla açıklık kazandığı zaman, kolektif tahayyülümüz açısından aniden duvara çarptık

Bir veya birkaç nesil sonra kapitalizmin artık var olmayacağına inanmamız için geçerli sebepler var - en açık seçik olanı ekolojistlerin bize devamlı hatırlattığı şey: sonlu bir gezegende sürekli büyüme motorunu sonsuza kadar çalıştırmak imkânsızdır ve kapitalizm, şimdiki haliyle başka gezegenler bulmak ve yerleşmek için gereken büyük teknolojik devrimleri ve hareketleri yaratabilecek güçte değildir. Kapitalizmin sona yaklaştığı öngörüsüyle yüz yüze kalınca gösterilen en yaygın reaksiyon -kendilerine "ilerlemeci" diyenlerin reaksiyonu bile- düpedüz korkudur. Var olana sımsıkı tutunuyoruz, çünkü daha kötü bile olsa başka bir alternatif hayal edemiyoruz.

Bu noktaya nasıl geldik? Ben, Amerikan kapitalizminin askerileşmesinin nihai etkilerine bakmakta olduğumuzdan kuşkulanıyorum. Aslında pekâlâ şu söylenebilir ki, son otuz yıl, umutsuzluğun yaratılması ve sürdürülmesi için büyük bir bürokratik mekanizmanın inşa edildiğine, her şeyden önemlisi, her tür muhtemel alternatif gelecek duygusunu yok edecek dev bir makine tasarlandığına tanık oldu. Bunun kökünde, dünyayı yönetenlerin -1960'lardaki ve 1970'lerdeki çalkantılara tepki olarak- sosyal hareketlerin büyümesinin, gelişmesinin veya alternatifler önermesinin mümkün olmadığı ve mevcut iktidar düzenine karşı çıkanların asla kazanamayacağı algısını yaratan gerçek saplantıları vardır.[35] Bunu yapmak için ordulardan, hapishanelerden, polisten, çeşitli özel güvenlik firmalarından, polis ve askeri istihbarat örgütlerinden, akla gelebilecek her tür propaganda makinesinden oluşan dev bir mekanizma gerekir, bunların çoğu direkt olarak alternatifleri hedef almaktan ziyade, sinsi bir korku iklimi, şoven bir uyum,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

her tür dünyayı değiştirme düşüncesinin boş bir fantezi olduğu duygusunu yayan eksiksiz bir umutsuzluk yaratır. "Serbest piyasa" taraftarlarına göre bu mekanizmayı devam ettirmek, piyasa ekonomisinin yaşamasını devam ettirmekten daha önemlidir. Normal olarak Soğuk Savaş'ın sonunda ordunun ve KGB'nin dağılacağı ve fabrikaların yeniden inşa edileceği beklenirdi, ama gerçekte tam tersi oldu. Bu, çeşitli yerlerde olup bitenlerin sadece aşırı bir örneğidir. Ekonomik olarak bu mekanizma, ölü yüktür; bütün bu silahlar, gözedeme kameraları ve propaganda makineleri olağanüstü pahalıdır ve gerçekte hiçbir şey üretmez, kapitalist sistemi için bir ayak bağı olduğuna hiç şüphe yoktur - her şeyden önce, sayısız balonun temelini oluşturan ebedi kapitalist gelecek hayalini üretmenin yanı sıra. Finans kapital o geleceğin parçalarının alınıp satılması haline geldi ve çoğumuz için ekonomik özgürlük, kendi ikincillik konumumuzdan küçük bir parça satın alma hakkına indirgendi.

Başka bir ifadeyle, kapitalizmi her şeyi yönetmenin olası tek yolu olarak tanımlayan siyasi dayatma ile kapitalizmin kendi ufuklarını sınırlı tutmasının zorunlu olduğu, aksi takdirde spekülasyonunun zıvanadan çıkacağı ihtimali arasında önemli bir çelişki var gibi görünüyor. Bu gerçekleştiğinde ve tüm makine infilak ettiğinde, her şeyin başka bir şekilde düzenlenebileceğini bile hayal edemediğimiz tuhaf bir durumda kaldık. Hayal edebileceğimiz tek şey, felaket oldu.

* * *

Kendimizi özgürleştirmeye başlamak için, yapmamız gereken ilk şey, kendimizi yeniden tarihi aktörler olarak, dünyadaki olayların seyrini değiştirebilecek kişiler olarak görmemizdir. Tarihin askerileştirilmesinin bizden çalmaya çalıştığı şey tam anlamıyla budur.

Çok uzun bir tarihsel devrenin dönüm noktasında olmamıza rağmen, bunun neye dönüşeceğini belirlemek

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

büyük ölçüde bize bağlıdır. Orneğin: son olarak külçe ekonomisinden sanal kredi-para ekonomisine geçtiğimizde, Eksen Çağı sona erip ortaçağ başladığında, bu ani geçiş bir dizi büyük felaket olarak yaşandı. Yine aynı şey mi olacak? Olmamasını sağlamak, galiba ne kadar bilinçli davranacağımıza bağlı. Sanal paraya dönüş imparatorluklardan, büyük ve sürekli ordulardan uzaklaşmamıza ve alacaklıların soygunculuğunu sınırlayan daha büyük yapıların oluşturulmasına yol açacak mı? Bütün bunların olacağına inanmak için geçerli sebepler var -ve insanoğlu yaşamaya devam edecekse, muhtemelen olacaktır- ama bu ne kadar zaman alacak ya da olsa bile, gerçekte nasıl bir şey olacak, hiçbir fikrimiz yok Kapitalizm dünyayı birçok yönden geriye dönüşü olmayan biçimde dönüştürdü. Bu kitapta yapmaya çalıştığım şey, bundan sonraki çağın nasıl bir şey olacağına ilişkin kesin bir görüş ileri sürmek değil, yeni bakış açıları önermek, ihtimaller ufkumuzu genişletmek, zamana uygun, geniş ve büyük çerçevede düşünmenin ne anlama geldiğini sormaya başlamaktır.

Bir örnek vereyim: II. Dünya Savaşından bu yana yaşanan iki halk hareketi döneminden bahsetmiştim: birincisi (1945-1978) ulusal vatandaşlık hakları talebiyle ilgiliydi, İkincisi (1978-2008), bizatihi kapitalizme erişim içindi. Şunu belirtmek gerekiyor ki, Ortadoğu'da, ilk dönemde çoğu doğrudan doğruya global statükoyu hedef alan bu halk hareketleri Marksizm'den esinlenme eğilimindeydi; İkincisinde ise radikal İslam'ın bazı türlerinden. İslamiyet'in her zaman borcu toplumsal doktrinlerinin merkezine koymuş olduğunu düşününce, bu çekiciliği anlamak kolaydır. Ama neden her şeyi daha açık seçik ortaya koymayalım? Son beş bin yıl içinde şu anda Irak diye adlandırdığımız ülkeden en az iki kez, büyük, etkileyici ahlaki ve finansal yenilikler çıkmıştır. İlki, MÖ 3000 civarında faizli borcun icadıydı; İkincisi MS 800 civarında bunu açıkça reddeden karmaşık bir ticari sistemin gelişmesi. Bir diğerinin zamanı gelmiş olabilir mi? Amerikalıların çoğu için bu anlamsız bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

soru olabilir, çünkü birçok Amerikalı Iraklıları ya kurban ya da fanatik olarak düşünmeye alışmıştır (işgalci güçler işgal ettikleri ülke halkları için her zaman böyle düşünür), ama şunu belirtmek gerekiyor, çalışan sınıfların en önde gelen İslamcı hareketi, ABD işgaline karşı çıkan Sadr'cılar, isimlerini çağdaş Müslüman ekonomist Muhammad Baqir al-Sadr'dan alıyorlar. Doğru, günümüzde İslamcı ekonomi diye adlandırılanlardan çoğunun hiç etkileyici olmadığı kanıtlanmıştır.[36] Elbette hiçbir biçimde kapitalizme karşı doğrudan meydan okuma söz konusu değildir. Yine de, bu tür halk hareketlerinde, her tür ilginç tartışmanın, örneğin ücretli emeğin durumunun yer almasını gerektiği düşünülebilir. Eski ataerkil isyanın püriten mirasından doğacak yeni bir atılım beklemek, belki de saflıktır. Belki feminizmden doğacaktır. Ya da İslami feminizmden. Ya hiç beklenmeyen bir yerden. Kim söyleyebilir? Emin olduğumuz tek şey, tarihin sona ermediği, mutlaka şaşırtıcı yeni fikirlerin doğacağıdır.

* * *

Kesin olan bir şey var ki, alışkın olduğumuz düşünce kategorilerinden -çoğu ya düpedüz ölü ağırlık haline gelmiştir, ya da umutsuzluk mekanizmasının yapı taşlandır- çoğundan kurtulup yenilerini formüle etmedikçe yeni fikirler doğmayacaktır. Bu yüzden bu kitabın büyük bir kısmında piyasadan, ama aynı zamanda, son yüzyılda siyasi ideolojiyi tekeline alarak başka herhangi bir şeyin tartışılmasını zorlaştıran, devlet ve piyasa arasındaki sahte tercihten bahsettim.

Piyasanın gerçek hikâyesi, bize öğretilene benzemez. Gözlemleyebildiğimiz en eski piyasalar, aşağı yukarı yan ürünlerdir, antik Mezopotamya'nın ayrıntılı idari sistemlerinin yan etkileridir. Esas olarak kredi esasında işlemişlerdir. Nakit piyasası savaşla ortaya çıkmıştır: aslında ordunun ihtiyaçlarını temin etmek için tasarlanan, daha sonra türlü çeşitli başka şeyler için de kullanışlı hale gelen vergi ve haraç politikaları

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

vasıtasıyla. Piyasa popülizmi olarak adlandırılabilecek şeyin ilk belirtileri, kredi sistemine dönüşle, ortaçağda yaşanmıştır: Müslüman Hint Okyanusu ülkelerinde olduğu gibi, piyasanın, devletin ötesinde ve dışında da var olabileceği fikri - daha sonra, on beşinci yüzyılın büyük gümüş ayaklanmalarıyla Çin'de yeniden ortaya çıkacak olan fikir. Bu genellikle tüccarların, herhangi bir sebeple büyük bir devletin idari mekanizmasına karşı, kendilerini sıradan insanlarla aynı dava etrafında birleşmiş buldukları durumlarda ortaya çıkar. Ama piyasa popülizmi her zaman paradokslarla dolu olmuştur, zira belli bir derecede devletin varlığına dayanır ve en önemlisi, piyasa ilişkilerinin sırf hesap dışında başka bir şeylere dayanarak kurulmasını gerektirir: şeref ilkeleri, güven ve nihayetinde topluluk ve karşılıklı yardım gibi insani ekonomilere özgü şeylere.[37] Bu da sonuçta, rekabeti göreli olarak küçük bir unsur derecesine indirir. Bunun ışığında bakarsak, Adam Smith'in borçsuz piyasa ütopyasını yaratırken yaptığı şeyin eninde sonunda, bu sıradışı mirasın unsurlarını, Hıristiyan Batı'ya özgü piyasa davranışı özelliklerinin sıradışı militarist algısıyla kaynaştırmak olduğunu görebiliriz. Bunu yaparken kuşkusuz ileriyi görmüştü. Ama bütün olağanüstü etkileyici yazarlar gibi, aynı zamanda kendi çağının yükselen ruhundan bir şeyler yakalıyordu. O zamandan beri gördüğümüz şey, iki tür popülizm -devlet ve piyasa popülizmi- arasında gidip gelen sonu gelmez siyasi manevralardır, hiç kimse tam olarak aynı hayvanın sağ ve sol kanatlarından bahsettiklerinin farkında bile olmadan.

Farkında olmamamızın başlıca sebebi, bence, etrafımızdaki her şeyi eğip büken şiddet mirasıdır. Savaş, istila ve kölelik sadece insani ekonomileri pazar ekonomisine çevirmekte baş rolü oynamakla kalmamıştır; toplumumuzda belli bir derecede bunlardan etkilenmemiş hiçbir kurum, kelimenin tam anlamıyla, yoktur. 7. bölümün sonundaki hikâyede anlatıldığı gibi, bizatihi "özgürlük" algımızın bile,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Romanın kölelik kurumu vasıtasıyla, arkadaş edinmek, başkalarıyla ahlaki ilişkilere girmekten uzaklaşarak anlamsız mutlak güç hayallerine dönüşmesi, en çarpıcı örneklerden sadece biridir - ve en sinsi olanı, zira anlamlı insani özgürlüğün nasıl bir şey olduğunu hayal etmeyi bile çok zor hale getirir.[38]

Eğer bu kitap herhangi bir şeyi ortaya koyduysa, o da kesin olarak, hayatın gerçekten şiddetten ibaret olduğunu tasavvur etmenin mümkün olduğu bir duruma gelinceye kadar, insanlık tarihi boyunca ne kadar şiddete katlanmak zorunda kaklığımızdır. Özellikle gündelik yaşantımızın buna ne kadar ters düştüğünü dikkate aldığımız zaman. Daha önce vurguladığım gibi, bütün insan ilişkilerinin temeli komünizm olabilir-o komünizm ki, gündelik hayatımızda her şeyden fazla "sevgi" adını verdiğimiz şeyde kendisini gösterir- ama her zaman onun üzerine kurulmuş bir tür değiş tokuş sistemi, genellikle de bir hiyerarşi sistemi vardır. Bu değiş tokuş sistemleri, birçoğu görünüşte masum olan sayısız şekle bürünebilir. Bununla birlikte, burada söz ettiğimiz şey çok özel, hesapçı bir değiş tokuş türüdür. En başında dikkat çektiğim gibi: bir kişinin iyiliğinin karşılığını vermek zorunda olmakla bir kişiye borç ödemek zorunda olmak arasındaki fark, borcun miktarının kesin olarak hesaplanabilir olmasıdır. Hesaplama, eşitlik gerektirir. Ve bu tür eşitlik -özellikle insanlar arasındaki eşitlikle ilgili olduğunda (her zaman bu şekilde başlıyormuş gibi görünür, çünkü başlangıçta, insanlar her zaman nihai değerlerdir)- ancak insanlar, başka bir şeye özdeş sayılabilecek kadar, zorla kendi içeriklerinden kopartıldıkları zaman mümkün olabilir: "esir alınan kardeşine karşılık yedi kırlangıç derisi ve yirmi büyük gümüş yüzük", "yüz elli kile tahıl borcunun teminatı olarak üç kızından biri"… gibi.

Bu sonunda, piyasayı insan özgürlüğünün en yüksek biçimi gibi sunma çabalarının tümünün karşısına

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

dikilen, rahatsız edici şu büyük gerçeğe dönüşür: tarihsel açıdan, kişisel olmayan ticari piyasanın başlangıcı hırsızlığa dayanır. Her şeyi bir yana bırakalım, takas efsanesinin bitip tükenmeden tekrarlanması, bir tür büyü gibi kullanılması, ekonomistlerin bununla yüzleşmekten kaçınma yoludur. Ama bir saniye üstünde durulsa, açıkça ortaya çıkar. İçi eşyalarla dolu bir eve bakan ve o anda, muhtemelen var olan pazarda, bunları nelerle değiş tokuş edebileceğini düşünerek değerlendiren ilk adam kimdi? Kuşkusuz bu ancak bir hırsız olabilir. Dünyaya ilk bu gözle bakanlar olsa olsa soyguncular, yağmacı askerler, belki borç tahsil edenlerdir. Yeni yağmalanmış şehir ve kasabalardan toplanan altın veya gümüş parçaları, bu askerlerin eliyle -çoğu kez hem sanat eseri olan, hem tarihi değer taşıyan Keşmir'in tanrıları, Aztek gerdanlıkları veya Babilli kadınların halhalları gibi kuşaktan kuşağa geçmiş aile yadigârlarının eritilmesiyle- tek tip, tarihi olmayan, tam da tarihi olmadığı için değerli olan basit, tek tip paralar haline geldiler, çünkü her yerde kabul ediliyordu, hiç soru sorulmuyordu. Bu hâlâ geçerli olmaya devam ediyor. Dünyayı sayılara indirgeyen herhangi bir sistem, ancak silahla ayakta tutulabilir, ister kılıç ve sopa olsun, isterse günümüzde insansız uçaklardan atılan "akıllı bombalar…"

Öte yandan, ancak sürekli olarak sevgiyi borca dönüştürerek işleyebiliyor. Burada "sevgi" kelimesini kullanmamın, kendi tarzında, "komünizm"den bile daha kışkırtıcı olduğunu biliyorum. Yine de üzerine basa basa söylemekte yarar var. Piyasalar, şiddet kökeninden tamamen kopmasına izin verildiği zaman nasıl mutlaka farklı bir şeye, şeref, güven ve karşılıklı bağlılık ağlarına evrilmeye başlarsa, baskı sistemlerinin sürdürülmesi de sürekli tam tersini yapar: insani işbirliğinin, sadakatin, sevginin ve güvenin ürünlerini, yeniden sayılara dönüştürmeye başlar. Böylece, dünyanın bir dizi soğukkanlı hesaplamadan ibaret gibi tahayyül edilmesini mümkün kılar. Hatta, bizatihi insani

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

toplumsallığı borca dönüştürmek suretiyle varoluşumuzun temellerini -nihayetinde, başkalarıyla ilişkilerimiz dışında başka ne olabiliriz- kusur, günah ve suç meselesine dönüştürür, dünyayı, ancak her şeyi yok edecek büyük bir kozmik hareketin tamamlanmasıyla alt edilebilecek, kötülükle dolu bir yer haline getirir.

"Topluma neler borçluyuz" gibi sorular sorarak işleri tersine çevirmeye çalışmak, hatta "doğaya borcumuz" veya başka bir kozmik tezahür hakkında konuşmaya çalışmak, yanlış bir çözümdür - her şeyden önce, bizi kozmostan ayıran ahlaki mantıktan bir şeyler kurtarmak için umutsuzca çırpınmaktır. Bu aslında, bir sürecin, adeta bir bunama noktasına getirilen bir sürecin zirvesidir, çünkü bu, dünyadan mutlak olarak, tamamen koptuğumuz, öyle ki bütün diğer insanları -ya da diğer canlı varlıkları, hatta evreni- bir torbaya sokup sonra onlarla pazarlığa başlayabileceğimiz varsayımı üzerine kurulmuştur. Sonuçta tarihsel olarak, kendi hayatımızı, yanlış bir önermeye dayanan bir şey, çoktan vadesi dolmuş bir borç gibi görmemiz, dolayısıyla da bizatihi varoluşu suç gibi görmemiz şaşırtıcı değildir. Oysa burada gerçek bir suç varsa, sahtekârlıktır. Önermenin kendisi sahtekârcadır. İnsanın kendi varoluşunun temelleriyle pazarlık etmesinin mümkün olabileceğini düşünmekten daha küstahça ya da daha gülünç bir şey olabilir mi? Tabii ki olamaz. Mutlak Olanla herhangi bir ilişki kurmak gerçekten mümkünse, tamamen zamanın dışında veya insan-ölçekli zamanın dışında bir prensiple karşılaşıyoruz demektir; dolayısıyla ortaçağ teologlarının isabetle belirttiği gibi, Mutlak Olan la ilişkide, borç gibi bir şey olamaz.

Sonuç:
Belki de Aslında Dünya Size Bir Yaşam Borçludur

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Kredi ve bankacılıkla ilgili mevcut ekonomik literatürün çoğu, bu kitapta ele alınan daha büyük tarihsel sorulara dönüştüğü zaman beni, özel bir savunmadan biraz daha fazla etkiledi. Doğru, Adam Smith ve David Ricardo gibi daha eski figürler kredi sistemlerine karşı kuşku duyuyorlardı, ama on dokuzuncu yüzyılın ortalarında gelindiğinde, bu meselelere kafa yoran ekonomistler, göründüğünün aksine bankacılık sisteminin gerçekte oldukça demokratik olduğunu göstermeye çalışmakla meşguldü. Daha yaygın argümanlardan biri, bunun gerçekte, kendi paralarını yatırıma dönüştürmek için gerekli hayal gücüne sahip olmayan "tembel zenginlerden alınan kaynakları başkalarına, "çalışkan yoksullara" - yeni zenginlikler yaratmak için enerji ve girişimciliğe sahip olanlara- emanet etmenin bir yolu olduğuydu. Bu bankaların varlığını haklı gösteriyordu, ama aynı zamanda, gevşek para politikaları, borçlular için koruma vs. isteyen popülistlerin elini güçlendiriyordu - zor zamanlar yaşıyorsak, cefa çekenler neden yoksullar, çiftçiler, zanaatkarlar ve küçük iş adamları oluyordu?

Bu argüman ikinci bir argüman serisine yol açtı: antik dünyada başlıca alacaklıların zenginler olduğundan kuşku yoktu, ama şimdi durum tersine dönmüştü. 1930'larda, Keynes'in rantiyelere ötenazi yapılması için çağrı yaptığı zamanlarda, Ludwig von Mises şunları yazıyordu:

> Kamuoyu her zaman alacaklıların aleyhindedir. Alacaklılar her zaman tembel zenginlerle, borçlular çalışkan yoksullarla özdeşleştirilir. İnsanlar birincisine acımasız sömürücüler gözüyle bakıp iğrenir, İkincisini baskı altında masum mağdurlar olarak görüp acırlar. Hükümetin alacaklıların taleplerini kısmak için aldığı kararları, küçük bir azınlık olan hilekâr faizcilerin aleyhine, büyük çoğunluk için fevkalade yararlı önlemler olarak görürler. On dokuzuncu yüzyıl kapitalist icatlarının

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

> alacaklı ve borçlu sınıflarının kompozisyonunu tamamen değiştirdiğine dikkat etmezler. Atinalı Solon'un, Romanın toprak kanununun zamanında ve ortaçağda, alacaklılar genellikle zenginler, borçlular ise yoksullardı. Ama günümüzün bono ve tahvil, ipotek bankaları, tasarruf bankaları, hayat sigortası poliçeleri, sosyal güvenlik hizmetleri çağında alacaklı olanlar, daha çok gelirleri orta seviyede olan geniş kitlelerdir.[39]

Birinci sıradaki borçluların artık, kaldıraçlı şirketlere sahip zenginler olması gibi. "Finansın demokratikleştirilmesi" budur ve yeni bir şey değildir: ne zaman faiz alarak yaşayan bir sınıfın ortadan kaldırılmasını isteyen birileri olursa, bunun dulların ve emeklilerin mahvına sebep olacağını ileri sürerek itiraz eden başka birileri olacaktır.

Dikkat çekici bir şey var, günümüzde finansal sistemi savunanlar genellikle her iki argümanı da kullanmaya hazırlar, o an için hangi retorik işlerine geliyorsa ona başvuruyorlar. Bir yanda Thomas Friedman gibi, şu anda "herkesin" Exxon veya Mexiconun bir parçasına sahip olmasını, dolayısıyla zengin borçluların yoksullara hesap vermek zorunda olmasını alkışlayan "âlimler" var. Öte yanda, 2009'da yayınlanan *The Ascent of Money*'in yazarı Niall Ferguson, büyük keşiflerinden biri olarak, hâlâ şunu ilan edebiliyor:

> Yoksulluk, açgözlü finansçıların yoksulları sömürmesinin sonucu değildir. Daha çok finansal kurumların eksikliğiyle, bankaların varlığıyla değil, yokluğuyla ilgilidir. Borç alanlar ancak etkin kredi ağlarına ulaşabildikleri zaman tefecilerin kıskacından kurtulabilirler ve ancak tasarruf yapanlar paralarını güvenilir bankalara yatırdığı zaman bu para tembel zenginlerden çalışkan yoksullara kanalize edilebilir.[40]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Anaakım literatürde tartışmanın durumu budur. Benin amacım burada doğrudan buna katılmaktan ziyade, bunun bizi nasıl durmadan yanlış sorular sormaya teşvik ettiğini göstermekti. Örnek olarak son paragrafı ele alalım. Burada Ferguson bize gerçekte ne söylüyor? Yoksulluğun nedeni kredi yoksunluğudur. Çalışkan yoksullar -tefecilerden veya kredi kartı şirketlerinden veya şu anda tefecilerle aynı oranları uygulayan, kısa vadeli kredi veren kuramlardan almak yerine- istikrarlı, itibarlı bankalardan kredi alabilseler, yoksulluktan kurtulabilirler. Demek ki Ferguson gerçekte genel olarak "yoksullukla" değil, sadece bazı insanların, çalışkan olan ve dolayısıyla yoksulluğu hak etmeyen kişilerin yoksulluğu ile ilgilenmektedir. Çalışkan olmayan yoksullara ne olacak? Cehenneme gidebilirler (Hıristiyanlığın birçok koluna göre, kelimenin gerçek anlamıyla). Ya da, yükselen bir dalga bindikleri tekneyi kaldırabilir. Yani, tamamen tesadüfe bağlıdır. Çalışkan olmadıkları için hak ettikleri bir şey yoktur, dolayısıyla onlara ne olacağı konunun dışındadır.

Bence, borç ahlâkının en kötücül yanı işte tam olarak budur: finansal dayatmaların sürekli olarak bizi, kendimize rağmen, dünyaya neyi para çevirebilirim diye bakan soyguncularla aynı seviyeye indirmeye çalışması - sonra da hayatta para *dışında* herhangi bir şeyin peşine düşmek için gereken kaynaklara erişmeyi hak edenlerin, sadece dünyayı soyguncular gibi görmek isteyenler olduğunu söylemesi. ("Bütün öğrenci kredisi borçlarını iptal etmek mi? Ama bu yıllardır öğrenci kredisi borçlarını ödemek için uğraşanlara haksızlık olmaz mı?" Okuyucuyu temin ederim ki, yıllardır öğrenci kredisini ödemek için çalışmış ve sonunda başarmış biri olarak, bu argüman, bir soygun mağduruna komşularının da soyguna uğramamasının "haksızlık" olduğunu söylemek kadar anlamlıdır).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bu argüman ancak, kişinin altta yazan varsayımı kabul etmesi şartıyla anlamlı olabilir - çalışma tanımı gereği değerli bir şeydir, çünkü insanoğlunun başarısının nihai ölçüsü, bir canlı türü olarak toplam global mal ve hizmet üretimini yılda en az yüzde 5 artırabilmesidir. Ancak şöyle bir problem var, giderek daha net ortaya çıktığı gibi, bu doğrultuda ilerlemeye devam edersek, muhtemelen her şeyi mahvedeceğiz. Son beş yüzyılda dünya nüfusunun giderek artan bir kısmını ahlaki açıdan istilacılarla aynı seviyeye getiren dev borç makinesi, sosyal ve ekolojik sınırlarına dayanmış gibi görünüyor. Son yüzyılın ikinci yarısında, kapitalizmin müzmin kendi yok oluşunu tasavvur etme eğilimi, dünyanın geri kalanını kendisiyle birlikte mahva sürükleyeceği şekline büründü. Bu eğilimin ortadan kalkacağına inanmak için hiçbir sebep yok. Şu andaki gerçek soru, hayatı biraz yavaşlatmanın, insanların daha az çalışarak yaşayabileceği bir yere doğru ilerlemenin nasıl olacağı.

Son olarak, çalışkan olmayan yoksullar için birkaç güzel söz söyleyerek bitirmek istiyorum.[41] En azından kimseye zararları yok. Çalışmadan geçirdikleri zamanı arkadaşları ve aileleriyle paylaşıyorlarsa, sevdikleriyle hoşça vakit geçiriyor ve onlara özen gösteriyorlarsa, muhtemelen dünyayı bizim takdir ettiğimizden daha fazla güzelleştiriyorlar demektir. Belki de onları şu andaki dünyamızın kendi kendini mahvetme eğilimini taşımayan yeni bir ekonomik düzenin öncüleri gibi görebiliriz.

* * *

Bu kitapta, somut öneriler yapmaktan büyük ölçüde kaçındım, ama izin verirseniz bir öneriyle bitirmek istiyorum. Bana öyle geliyor ki, *İncil* tarzında bir Jübile yapmanın vakti geldi de geçiyor bile: hem uluslararası borcu ve tüketici borçlarını etkileyecek şekilde. Bu sadece gerçek insani acıların çoğuna çare olması sebebiyle hayırlı olmakla kalmayacak, aynı zamanda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bize, paranın kutsal bir şey olmadığını, insanın borcunu ödemesinin ahlakın özünü teşkil etmediğini, bütün bunların insan eliyle yapılmış düzenlemeler olduğunu ve eğer demokrasinin bir anlamı varsa, her şeyin başka bir biçimde düzenlenebileceğine herkesi ikna etme yeteneği olduğunu hatırlatacaktır. Bence, Hammurabi'den bu yana bütün büyük emperyal devletlerin bu tür politikalara her zaman direnç göstermiş olması önemlidir. Paradigmayı Atina ve Roma belirlemiştir: sürekli borç krizleriyle karşılaştıklarında, keskin köşeleri yumuşatan, etkileri azaltan, borç köleliği gibi, aşikâr suiistimalleri kaldırmak, imparatorluğun ganimetlerini kullanarak yoksul vatandaşlarına çeşitli ekstra menfaatler sağlamak (ne de olsa, orduların saflarını dolduranlar onlardı) böylece onları iyi kötü suyun yüzünde tutmak üzere yasal düzenlemeler yaptılar - ama bizatihi borç prensibine karşı çıkılmasına, hiçbir şekilde, asla izin vermediler. ABD'nin yönetici sınıfları da dikkat çekici derecede benzer bir yaklaşım benimsemiş gibi görünüyor: uygulamaların en kötülerini (örneğin borçluların hapsedilmesi) kaldırmak, imparatorluğun imkânları kullanarak nüfusun bir kısmına gözle görünen veya görünmeyen destekler vermek; son yıllarda, döviz kurlarıyla oynayarak ülkeye Çin'den ucuz mal akışı sağlamak gibi; ama hiç kimseye, kutsal prensibi, borçlarımızı ödemek zorundayız prensibini sorgulama izni verilmiyor.

Ama bu noktada, prensibin alenen yalan olduğu ortaya çıktı. Anlaşıldı ki, "hepimiz" borçlarımızı ödemek zorunda değiliz. Bu sadece bazılarımız için geçerli. Herkes için temiz bir sayfa açmak, alışkın olduğumuz ahlak anlayışına bir ara vermek ve yeniden başlamak kadar önemli hiçbir şey olamaz.

Peki, o zaman borç nedir? Borç sadece çarpıtılmış vaattir. Matematik ve şiddetle kirletilmiş vaattir. Eğer özgürlük (gerçek özgürlük) arkadaş edinebilmek demekse, aynı zamanda, zorunlu olarak gerçek anlamda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

söz verebilmek demektir. Gerçek anlamda erkekler ve kadınlar birbirlerine ne tür sözler verebilirler? Bu noktada bunu söyleyemiyoruz. Bu daha çok, bize bu imkânı verecek bir yere nasıl ulaşabileceğimize ilişkin bir sorudur. Bu yolculukta atacağımız ilk adım, geniş bir çerçevede ele aldığımızda, nasıl hiç kimsenin bize gerçek değerimizi söyleme hakkı yoksa, hiç kimsenin gerçekten ne borçlu olduğumuzu söyleme hakkının da olmadığım kabul etmektir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

NOTLAR

Birinci Bölüm

1. Tabii gerçekte Madagaskar halkının kendi ülkeleri içinde daha kolay dolaşmalarını sağlamak için değil, plantasyonlardan limanlara ürün taşımak, kara yollarının ve demir yollarının inşaat masraflarını ödeyecek dövizi kazanmak amacıyla yapılmışlardı.

2. Örneğin ABD Haiti Cumhuriyeti'ni ancak 1860'da tanıdı. Fransa taleplerini inatla sürdürdü ve sonunda Haiti Cumhuriyeti 1925 ile 1946 arasında, büyük bir bölümünde ABD ordusunun işgali altında olduğu dönemde, 21 milyar dolara eşdeğer ödeme yapmaya zorlandı

3. Hallam 1866 V:269-70. Hükümet müsriflerin masraflarını karşılamayı uygun görmediği için, mahpuslar hapishanedeki tüm ihtiyaçlarını kendileri karşılamak zorundaydı. İmkanları yoksa, düpedüz ölüme terk ediliyorlardı.

4. Vergi yükümlülüğünü borç olarak kabul edersek, bu büyük bir çoğunluktur - en azından, bu ikisi birbiriyle çok yakın ilişkidir, zira tarih boyunca vergi ödeyecek parayı bulabilmek, her zaman borca girmenin en sık rastlanan sebebi olmuştur.

5. Finley 1960:63; 1963:24; 1974:80; 1981:106; 1983:108 Bunlar sadece benim izini sürebildiklerimdir. Antik Yunan ve Roma için söylediklerinin aynı derecede Japonya, Hindistan veya Çin için de geçerli olduğu görünmektedir.

6. Galey 1983.

7. Jacques de Vitry, Lee Goff 1990:64.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

8. Kyokai, Record of Miraculous Events in Japan (MS c. 822), Tale 26, La Fleur 1986:36'da belirtilir. Ayrıca Nakamura 1996:257-59.

9. a.g.e. 36

10. a.g.e. 37

11. a.g.e. 37

11. O zaman IMF'nin baş ekonomisti olan Simon Johnson, bunu The Atlantic'de yer alan makalesinde özetle şöyle anlatıyor: "Yasaları ve yasal düzenlemeleri yapanlar ve akademisyenler, bu bankaların ne yaptıklarını bildiklerini varsaymışlardı. Geriye bakarsak, bilmediklerini görüyoruz. Örneğin AIG'nin Finansal Ürünler bölümü, 2005 yılında, karışık, iyi bilinmeyen menkul değerler için düşük fiyatlı sigorta satarak, 2.5 milyar dolar tutarında vergi öncesi kâr elde etti. Genellikle "buharlı silindirin önünde nikel toplamak" diye tanımlanan bu strateji, normal yıllarda kârlı olmakla birlikte kötü yıllarda felaket getirir. Geçen sonbahar itibariyle AIG'nin menkul değer olarak 400 milyar dolardan fazla ödenmemiş sigortası var. Bugüne kadar ABD hükümeti, şirketi kurtarmak üzere AIG'nin gelişmiş risk modellemesinin kesinlikle imkânsız dediği zararlarını karşılamak için yatırım ve kredi olarak 180 milyar dolar taahhüt etti. (Johnson 2010) Johnson tabii, AIG'nin eninde sonunda ne olacağını pekâlâ bildiği ama hiç aldırmadığı, çünkü buharlı silindirin başka birini dümdüz edeceğinin farkında olduğu ihtimalini görmezden geliyor.

12. Bunun aksine, İngiltere'nin 1571'de ulusal bir iflas kanunu vardı.
1800'de ABD'de federal iflas yasası çıkarmak için yapılan girişim suya düştü; 1867 ile 1878 yılları arasında yürürlükte olan, borçlu iç savaş

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

gazilerini rahatlatmayı amaçlayan bir yasa vardı, ama sonunda ahlaki gerekçelerle yürürlükten kaldırıldı (yakın zamanlı bir tarihçe için bkz. Mann 2002). Amerika'da iflas reformu yapmak, şartları yumuşatmak değil daha sertleştirmek demektir, 2005 yılında, büyük kredi krizinden hemen önce, iş dünyasının zorlamasıyla kongreden geçen kararlar gibi.

13. Kurtarma operasyonundan sonra kurulan ipotek *(mortgagej* kurtarma fonu, davacıların sadece çok küçük bir kısmına yardımcı oldu, çöküşten sadece iki yıl önce, 2005 yılında finans dünyasının baskısıyla daha sertleştirilen iflas kanunlarının gevşetilmesi yönünde hiçbir hareket yapılmadı.

14. "In Jail for Being in Debt-Borçlu Olduğu için Hapiste", Chris Serres &Glenin Howatt,Minneapolis, St. Paul Star Tribune, 9 Haziran 2010, *www.startribune.com/local/95692619.html.*

15. "IMF Uyarıyor: ikinci bir kurtarma operasyonu 'demokrasiyi tehdit edebilir"*. Angela Jameson ve Elizabeth Judge, business.timesonlin e. co. uk/tol/bus i n e ss/economics/ article6928147.ece#cid=OTC-R-SS&attr=1185799,25 Kasım 2009

İKİNCİ BÖLÜM

1. Case, Fair, Gartner ve Heather 1996:564. Vurgulama aslında var.

2. a.g.e.

3. Begg, Fischer ve Dronbuch (2005:384); Maunder, Myres, Wall ve Miller (1991:310); Parkin ve King (1995:65).

4. Stiglitz ve Driffil 2000:521 Vurgulama aslında var.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

5. Aristoteles, *Politika*, 1.9.1257

6. Burada gerçekten takastan bahsettiğimiz de net değil. Aristoteles "metadosis" kelimesini kullanıyor ki, onun zamanında normal olarak bu "paylaşma" veya "paylaştırma" anlamına geliyordu. Smith'den bu yana, genellikle "takas" diye çevrildi, Ama Karl Polanyi'nin (1957a:93) çok önceden vurguladığı gibi, eğer Aristoteles bu terime tamamen yeni bir anlam yüklemediyse, bu muhtemelen yanlıştı. Laum'dan (1924) Seaford'a (2004) kadar Yunan parasının kökenini inceleyen teorisyenler, malları paylaştıranların (örneğin savaş ganimetlerini, kurban etini) muhtemelen Yunan parasının gelişmesinde anahtar bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Aristoteles'in burada takastan bahsettiğini varsayan Aristotelesçi geleneğin eleştirisi için bkz Fahazmanesh 2006.

7. Bu literatür için bkz Jean-Michel Servet (1994,2001). O da, on sekizinci yüzyılda bu anlatıların aniden ortadan yok olduğunu ve yerine Okyanusya, Afrika ve Amerika'ya ait sayısız "ilkel takas" manzaralarının geçtiğini anlatır.

8. *Wealth of Nations* - Milletlerin Zenginliği, I.2.1-2, gördüğümüz gibi, bu satır daha eski kaynaklardan alınmış gibi görünüyor.

9. "Trampa yeteneğine temel teşkil eden insan aklı prensibinin derinine inersek, açıkça, ikna etme konusunda herkesin sahip olduğu doğal eğilimi görürüz. Bir şilin uzattığımızda, bize düpedüz ve basit bir anlamı var gibi görünür ama gerçekte herkesi, şunu ve şunu yapmanın kişisel menfaatine olduğuna ikna etmek için bir argüman iler sürmektir." *(Lectures on Jurisprudence, 56)* Değiş tokuşun bizim zihinsel fonksiyonlarımızın temeli olduğu, hem dilde (kelimelerin değiş tokuşu) hem ekonomide

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

(maddi şeylerin değiş tokuşu) kendini gösterdiği kavramının Smith'e kadar uzandığı varsayımı ilginçtir. Birçok antropolog bunu Claude Levi-Strauss'a (1963:296) atfeder.

10. Çobanlardan bahsetmesi, dünyanın başka bir kısmından söz ettiğinin işareti olabilir, ama başka örneklerinde geçen geyikle kunduzun değiş tokuşu, Kuzey Amerika'nın Kuzeydoğu ormanlarını düşündüğünü gösteriyor.
11. *Milletlerin Zenginliği* 1.4.2
12. *Milletlerin Zenginliği* 1.4.3
13. *Milletlerin Zenginliği* 1.4.7
14. Takastan paraya, paradan krediye geçiş şeklindeki tarihsel sıralama fikri, ilk kez Bemardo Davanzati'nin (1529-1606; Waswo 1996) derslerinde ortaya atılmış gibi görünüyor; bu fikir Alman ekonomi tarihçilerinin teorisi olarak gelişti: Bruno Hildebrand'ın (1864), sıralamasına göre, takas tarih-öncesi devre aittir, sonra antik madeni para devri gelir, daha sonra ortaçağda bir anlamda takasa geri dönüş olur ve sonra modern dönemin kredi ekonomisi gelir. Onun öğrencisi olan Karl Bücher'in eserlerinde kanon haline geldi (1907). Bu sıralama tüm dünyada genel kabul görmüştür, Marx'da en azından üstü kapalı olarak, Simmel'de açıkça ortaya çıkar - yine, daha sonraki hemen hemen bütün tarihsel araştırmalar yanlış olduğunu kanıtladığı halde.
15. Yine de diğer birçok kişiyi etkiledi. Özellikle Morgan'ın çalışmalarını (1851, 1877, 1881), bu yazar hem ortak mülkiyet haklarını hem de kadınların olağanüstü önemini, kadın konseylerinin büyük ölçüde ekonomik hayatı kontrol etmesini vurgulayarak radikal düşünürleri öylesine etkiledi ki - Marx ve Engels

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

dahil - bir tür karşı-efsanenin, ilkel komünizm ve ilkel anaerkillik efsanesinin temeli oldu.

16. Anne Champan daha ileri gidiyor ve şöyle diyor: eğer salt takas, sadece nesnelerin alınıp verilmesiyle ilgili olarak tanımlanacak olursa, insanlar arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemekle ilgisi ele alınmazsa, varolup olmadığı bile belli değildir. Ayrıca bkz. Heady 2005.

17. Levi-Strauss 1943; çeviri Servet'ten alınmıştır, 1982:33

18. Cinsel çeşitleme kışkırtmasının oldukça güçlü olduğunu gözümüzün önüne getirmeliyiz, genç erkekler ve genç kadınlar vakitlerinin çoğunu belki onlarca aynı yaşta insanla birlikte geçirmeye alışkındılar.

19. Berndt 1951:161, kıyaslayın: Gudeman 2001: 124-125, benimkine epeyce benzeyen bir analiz yapıyor.

20. Berndt 1951:162

21. Daha sonra belirteceğimiz gibi, bu tam olarak, uluslararası iş dünyası şu anda müzikle, dansla, yiyecekle, uyuşturucuyla, pahalı fahişelerle veya şiddet ihtimali ile ilgilenmiyor anlamına gelmez. Son ikisini vurgulayan rastgele seçilmiş bir örnek için, bkz. Perkins 2005.

22. Lindholm 1982:116

23. Servet 2001:20-21, bu terimlerden çok sayıda derlemiştir.

24. Bu nokta o kadar açık seçiktir ki daha çok vurgulanmamış olması şaşırtıcıdır. Vadeli ödemenin takası gereksiz hale getirmiş olabileceği ihtimalini dikkate almış olan tanıdığım tek klasik ekonomist Ralph Hawtrey'dir (1928:2, Einzig 1949:375'de alıntı yapılmış). Bütün diğerleri,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hiçbir sebep göstermeden, komşular arasında yapılan değiş tokuşların bile, ekonomistlerin sevdiği terimle "spot alışveriş" şeklinde olduğunu varsayarlar.

25. Bohannan 1955, Barth 1969. kıyaslayın, Munn 1986, Akin ve Robbins 1998. Kavramın iyi bir özeti Gregory'de (1982:48-49) bulunabilir. Gregory Papua Yeni Gine'nin yüksek bölgelerinden altı kademeli bir değerlendirme sistemi örneği veriyor: en üstte canlı domuz ve *cassowary* kuşları, ikinci kademede "inci-deniz kabuğu kolyeler, domuz eti, taş balta, *cassowary* tüyünden yapılmış başlıklar, deniz kabuğundan saç bandan, vs." Sıradan tüketim maddeleri son iki kademeye giriyor, birinde lüks yiyecekler, İkincisinde sebzeler yer alıyor.

26. Bkz Servet 1998, Humpries 1985

27. Bu konudaki klasik eser, Radford 1945'tir.

28. En azından eski Karolenj para birimlerinin "hayali para" olduğu 1600'lerde - aradaki 800 yıl boyunca herkes pound, şilin, pens (veya livre, deniers, ve sous) kullanmakta ısrar ederken, bu dönemin büyük bir kısmında gerçek madeni para tamamen farklıydı veya hiç yoktu (Einaudi 1936).

29. Takasın parayla aynı zamanda var olduğu diğer örnekler: Orlove 1986; Barnes ve Barnes 1989.

30. Kitabınızın bir klasik haline gelmesinin dezavantajlarından biri, insanların bu gibi örnekleri kontrol etmesidir. (Avantajlarından biri ise şudur, yanıldığınızı anlasalar bile, sizi bir otorite gibi göstermeye devam ederler.)

31. Innes 1913:378. Şöyle devam ediyor: "bir an düşününce anlaşılıyor ki, temel maddeler para olarak kullanılamazdı, çünkü *ex hypothesi*, mübadele aracının topluluğun bütün üyeleri

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tarafından aynı derecede kabul edilmesi gerekir. Dolayısıyla, balıkçılar malzeme alırken morina balığıyla ödeme yapıyorlarsa, alışveriş yapanlar da aynı şekilde onların morina balığına karşılık morina balığı ödüyor olmaları gerekir, yani bu tamamen saçmadır."

32. Göründüğü kadarıyla önce tapınaklar vardı, sonra zamanla saraylar önem kazanmış ve idare sisteminin onlardan devralmıştır.

33. Smith hayal kurmuyordu: bu tür külçeler için şu anda kullanılan teknik terim: "hacksilber -rastgele biçimlendirilmiş gümüş parçaları-madeni paranın ilkel biçimi*)

34. Mısır'daki benzerleri için Gierson'a (1977:17) bakınız.

35. Örnek: Hudson 2002:25,2004:114 36. Innes 1913:381

37. Peter Spufford'un anıtsal *Money and Its Use in Medieval Europe* (1988) eseri, bu eserin yüzlerce sayfasını topraktan altın ve gümüş çıkarılmasına, darphanelere, madeni paranın ayarıyla oynamaya ayırmış, çeşitli kurşun veya deri paralardan, ya da sıradan insanların gündelik alışverişlerinin çok büyük bir kısmında yararlandığı küçük kredi düzenlemelerden ise sadece iki veya üç kez bahsetmiştir. Bunlar hakkında "neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz" diyor (1988:336). Daha çarpıcı bir örnek, hakkında epey şey duyacağımız çetele-sopadır: Ortaçağda nakit yerine yaygın olarak çetele kullanılırdı, ama özellikle İngiltere dışında bu konuda hemen hemen hiç sistematik araştırma yapılmamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

1. Heinsohn ve Steiger (1989), ekonomist arkadaşlarının bu hikâyeden vazgeçmemesinin ana sebebin, antropologların henüz aynı derecede inandırıcı bir alternatif sunmaması olduğunu söylüyorlar. Bununla birlikte, parayla ilgili hemen hemen bütün hikâyeler, renkli takas hikayeleri ile başlıyor. Başka bir çözüm, salt devresel tanımlara geri dönmektir: "takas" paranın kullanılmadığı bir ekonomik işlemse, para içermeyen her ekonomik işlem, biçimi ve içeriği ne olursa olsun, takas olmak zorundadır. Glyn Davies (1996:11-13) Kwaktiutl şenliklerini bile "takas" diye tanımlıyor.

2. Bütün bunlarda güçlü bir dini unsur olduğunu sık sık unutuyoruz. Newton'un kendisi bile hiçbir anlamda ateist değildi - MÖ yaklaşık 23 Ekim 4004 tarihinde Rahip Ussher'in ileri sürdüğü gibi, dünyanın gerçekten yaratılmış olduğunu kanıtlamak için matematik yeteneklerinden yararlanmaya çalışmıştı.

3. Smith "görünmez el" ifadesini ilk kez *Astronomy* adlı eserinde (III.2)'de kullanmıştır, ama *Theory of Moral Sentiments'de* piyasanın görünmez elinin, "İlahi" bir el olduğunu açıkça ifade eder. Genel anlamda Smith'in teolojisi için bkz Nichols 2003:35-43; Ortaçağ İslamiyet'iyle olası bağlantısı için, bkz. aşağıda 10. Bölüm.

4. Samuelson 1948:49. Bu görüş hakkındaki bir eleştiri için Heinsohn ve Steiger'e (1989) ve Ingham'a (2004) bakınız.

5. Pigou 1949. Boianovsky 1993'de terimin tarihi yer alıyor.

6. "Bildiklerimiz arasında para olmaksızın sistematik takasın yer aldığı herhangi bir ekonomi yoktur" (Fayazmanesh 2006:87) - burada kastettiği, hesap birimi anlamında paradır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

7. Genel olarak "kendi kendini düzenleyen piyasa"nın desteklenmesinde hükümetin rolü için, bkz. Polany 1949. Hükümetin yoldan çekilmesiyle, uygun yasaları, polisi ve siyasi kurumları oluşturmaya gerek olmaksızın piyasanın doğal bir biçimde ortaya çıkacağı yolundaki standart ekonomik ortodoksi; 1990'larda serbest piyasa ideologları bu model eski Sovyetler Birliğine uygulamaya kalkıştığında, dramatik bir biçimde yanlış çıktı.

8. Innes her zamanki gibi konuyu hoş bir biçimde anlatıyor: "Bir doları, ne bir göz gördü, ne bir el ona dokundu. Dokunabildiğimiz veya görebildiğimiz tek şey, bir dolar diye adlandırılan miktarda borcun ödenmesi veya ifa edilmesidir." Aynı şekilde devam ediyor, "Bütün ölçülerimiz de aynıdır. Hiç kimse bir ons'u, bir feet'i veya bir saati görmüş değildir. Bir feet, iki sabit nokta arasındaki mesafedir, ama mesafenin de, noktaların da maddi varlıkları yoktur." (1914:155)

9. Bunun, bu değerleri hesaplamak için bazı yollar olduğunu varsaydığına dikkat edin. Bu açık seçik bellidir, ama çok sayıda antropolog bunu gözden kaçırmıştır.

10. Ölçek hakkında şöyle fikir verilebilir, nispeten sınırlandırılmış Hong-Kong ticari şehir-devletinde, aşağı yukarı 23.3 milyar dolar tedavüldedir. Nüfusun yaklaşık 7 milyon olduğu düşünülürse, kişi başına üç bin Hong Kong dolarından fazla düşer.

11. "Devlet teorisinin kökleri on dokuzuncu yüzyılın başlarına ve (Adam) Muller'in parayı ortak güvenin ve ulusal iradenin ifadesi olarak açıklamaya çalışan New Theory of Money - Yeni Para Teorisine kadar gider ve ilk kez 1905'de Almanya'da basılan (G.F.) Knapp'ın State Theory of Money - Paranın Devlet Teorisi'nde doruk

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

noktasına ulaşır. Knapp parayı 'devlet fikri olmaksızın anlamaya çalışmanın saçma olduğunu ileri sürmüştür. "Para mübadeleden doğmuş bir araç değildir. Daha ziyade borçların, en önemlisi, vergi borçlarının hesaplanması ve ödenmesi için bir araçtır" (Ingham 2004:47.) Ingham'ın kitabı Çartist görüşün hayranlık uyandırıcı bir ifadesidir, benim argümanlarımın çoğu bu kitapta daha ayrıntılı olarak bulunabilir. Bununla birlikte, daha sonra açıkça görüleceği gibi bazı açılardan farklı düşünüyorum.

12. Fransızca: livres, sous ve deniers

13. Einaudi 1936. Cippola (1967) "hayalet para" diyor.

14. Çeteleler için: Jenkinson 1911,1924; Innes 1913; Grandell 1977; Baxter 1989; Stone 2005

15. Snell'in (1919:240) yazdığına göre, krallar topraklarında gezinirken bazen "önceden tedbir alma" hakkına dayanarak sığırlara veya başka mallara el koyarlar ve sonra çetelelerle öderlerdi, ama temsilcilerine sonradan ödeme yaptırmak çok zordu: "tebaa satmaya zorlanırdı; en kötüsü Kralın erzakçılarının peşin nakit ödeme alışkanlığı yoktu, aksine ödemeyi maliye çetelesiyle, ya da dayak atarak öderlerdi… En kötü biçimiyle haraca dayalı bu sistemde kendini kurtarmak kolay iş değildi, eski halk şiirimizde böyle pek çok yakınma yer alır."

16. Bu konuda şunu da belirtmek ilginç olacaktır, Adam Smith'in zamanında İngiltere Merkez Bankası'nın kendi iç muhasebesi hâlâ çetele sopalarıyla tutuluyordu, bu uygulama ancak 1826'da terk edildi.

17. Bu tür bir problemin klasik incelemesi için Engels'e (1978) bakınız.

..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

18. Ozellikle, borcun bir toplumsal düzenlemeden ibaret olduğu, hiçbir anlamda sabit bir şey olmadığı, kolayca değiştirilebilen hükümet politikaları tarafından yaratıldığı fikrine anlaşılabilir bir yakınlık duyan borçlular için caziptir - enflasyoncu politikalardan kimin fayda gördüğünü bir yana bırakalım.

19. Vergi için, Jacob 1987; Betsimisaraka köy araştırması için, Althabe 1968; benzer Madagaskar örnek olay araştırmaları için Fremigacci 1976, Rainibe 1982, Schlemmer 1983, Feely-Hamik 1991. Daha genel anlamda Afrika'da kolonyal vergi politikası için Forstater 2005, 2006.

20. Örneğin, Heinson ve Steiger 1989:188-189

21. Gümüş Orta batıda da çıkarılıyordu ve iki-metalciliğin kabul edilmesiyle, hem altının hem de gümüşün paraya esas teşkil etmesi, serbest kredi-para yönünde bir hareket olarak olarak kabul ediliyor ve yerel bankalara para yaratma izni verildiği düşünülüyordu. On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında, ABD'de ilk kez modern kurumsal kapitalizmin doğuşu yaşandı ve şiddetli bir dirençle karşılaştı, bankacılık sisteminin merkezileşmesi kavganın merkezi oldu, *mutualizm* -halk tipi demokratik (kâr amacı gütmeyen) bankacılık ve sigorta düzenlemeleri- direnişin başlıca biçimlerinden biriydi. İki-metalciler, parayla ilişkisi tamamen kesilmiş bir para birimi isteyen Greenbacker'lerin daha ılımlı halefleriydi, özetle Lincoln ün savaş zamanı uyguladığı gibi. (Dighe [2002] tarihi geri planı hakkında iyi bir özet sunuyor.)

22. Filmde kırmızı terlik haline geldi

23. Hatta bazıları Dorothy'nin Teddy Roosevelt'i temsil ettiğini iddia ettiler, zira "dor-e-thee"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

heceleri tersinden okunduğunda "thee-o-dor" oluyordu.

24. The Wizard of Oz'un "paranın alegorisi" olması hakkında detaylı bir argüman için Littlefield 1963 ve Rockoff 1990'a bakınız. Baum kitabın siyasi bir alt-metni olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi, ama bunu kasıtlı yaptığından kuşku duyanlar bile (örneğin Parker 1994; kıyaslayın: Taylor 2005) kolayca böyle bir anlam atfedilebileceğini kabul ediyorlar - kitabın ilk yayınlanmasından iki yıl sonraki 1902'deki sahne versiyonunda açık seçik siyasi referanslar vardı.

25. Reagan'ın aşırı askeri Keynes'ciliğinin uygulayıcısı olduğu kolayca ileri sürülebilir, Pentagonun bütçesini iş yaratmak ve ekonomiyi büyütmeye çalışmak için kullanmıştı; ancak parasal ortodoksi fiilen, kısa zamanda sistemi yönetenler arasında retorik olarak bile terk edildi.

26. Bkz. Ingham 2000

27. Keynes 1930:4-5

28. Bu argüman, bankacılığın paradoksu diye anılır. Aşırı basitleştirilmiş bir versiyonu şöyledir: diyelim ki sadece bir banka var. Bu banka, kendine ait herhangi bir türde herhangi bir varlığı olmaksızın bir trilyon dolar kredi verse, sonunda parayı tekrar bankaya yatıracaksınız, böylece bankanın artık borç olarak bir trilyonu, bir trilyon da döner aktifi olacak, bunlar tam anlamıyla birbirini dengeleyecek. Eğer bankanın sizden aldığı faiz size verdiği faizden fazlaysa (ki bankalar her zaman böyle yapar), ayrıca kâr edecek. Aynı şey trilyonu harcadığınız zaman da geçerli olacak - kim aldığı parayı tekrar götürüp bankaya yatırır ki. Keynes birden fazla banka olmasının gerçekte hiçbir şey değiştirmeyeceğini

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

söylüyor, yeter ki bankacılar çabalarını koordine etsinler, ki zaten hep böyle yaparlar.

29. Bu varsayımın neoklasik ekonomi teorisinde de tekrarlandığını belirtmek istiyorum, buna göre ekonomik faaliyetin çerçevesini belirleyen temel kurumların hepsi için, geçmişte hayali bir noktada bütün taraflar arasında yapılmış bir mutabakat vardır, o zamandan beri her şey dengede olmuştur ve hep dengede olacaktır. İlginçtir, Keynes kendi para teorisinde bu varsayımı açıkça reddetmiştir (Davidson 2006). Çağdaş sosyal kontrat teorisyenleri da benzer bir argüman ileri sürerler, bunun gerçekten olduğunu varsaymaya gerek yoktur; olabileceğini söylemek ve olmuş gibi davranmak yeter.

30. Aglietta bir Marksistir ve Orleans "Regülasyon Okulu"nun kurucularından biridir, Thevenot ve Boltanski tarafından savunulan "uzlaşma ekonomisi"nin taraftandır. İlksel borç teorisi esas olarak Michel Aglietta ve Andre Orleans adlı ekonomisderin etrafında toplanan bir grup araştırmacı tarafından, önce psikanalitik, Girardcı bir çerçeveyi kullanan *La Violence de la Monnaie'de* (1992), sonra on bir farklı akademisyen tarafından elden geçirilen *Sovereign Money* (Aglietta Andreau, vs. 1989) adlı bir derlemede geliştirilmiştir. Son iki ciltte Girardcı çerçeve bırakılarak Dumont'çu bir çerçeve ele alınmıştır. Son yıllarda bu görüşün başlıca taraftarların biri başka bir Regülasyoncu, Bruno Theret olmuştur (1992,1995,2007, 2008). Ne yazık ki bu materyalin hemen hemen hiçbiri İngilizceye çevrilmedi, ancak Aglietta'nın katkılarının birçoğunun özeti Grahl'da bulunabilir (2000).

31. Örneğin ABD'de Randall Wray (1990, 1998, 2000) ve Stephanie Bell (1999, 2000) İngiltere'de Geoffrey Ingham (1996, 1999, 2004) ISCANEE

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

grubunda Michael Hudson ve diğerleri bu fikrin çeşitli unsurlarını aldılar, ama bildiğim kadarıyla tamamen benimsemediler.

32. *Rna. Malamoud (1983) en eski metinlerde hem "malların kendilerinin veya en azından eşdeğerde başka bir şeyin iade edileceğine dair verilen söze karşılık alınan şeyler", hem de "suç" veya "kusur" anlamına geldiğini belirtiyor. Ayrıca Olivelle 1993:48, 'ma'nın - genellikle aynı anda - suç, kusur, kabahat anlamına gelebileceğini" belirtiyor. Ama "görev" kelimesi için aynı şey söz konusu değil. Borçtan kurtulmak için edilen eski duaların tipik bir örneği için, bkz. Atharva Veda Kitabı 6 İlahiler 117, 118 ve 119

33. Satapatha Brahmana 3.6.2.16.

34. Marcel Mauss'un hocası Sylvain Levi'nin belirttiği gibi, Brahmancı doktrin ciddiye alınacak olursa, "tek gerçek kurban etme, intihar olabilir" (1898:133; ayrıca bkz. A.B. Keith 1925:459). Tabii ki hiçbiri işi bu kadar ileri götürmedi.

35. Özede, kurban edene şu yolu önerir: kendisi dahil her şeyin tanrıların eseri olan bir dünyadan kaçıp kurtulmak, ölümsüz, tanrısal bir vücut kazanmak, cennete yükselmek, böylece bütün borçların ödenebileceği, "kendi kendini var ettiği bir dünyaya doğmak" (Satapatha Brahmana VI:2.2.27), (bkz. örn. Levi 1898:130-32, Malamoud 1983:31-32). Bu kuşkusuz, kurban etmekle ilgili şimdiye kadar ileri sürülmüş en coşkulu iddialardan biridir, ama o zamanlarda Çin'de bazı rahipler benzer iddialarda bulunuyorlardı (Puett 2002).

36. Bölümün başındaki metinde "azizler" olarak tercüme edilmiş, ama kutsal metinlerin yazarları kastedildiği için, bu kullanım uygun görünüyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

37. Burada birbirinden çok az farklı iki versiyonu bir araya getiriyorum: biri bütün Brahmanların *borçla* doğduğunu söyleyen Tattiriya Sarphita (6.3.10.5), ama sadece tanrıları, Babaları ve pirleri sayıyor, ancak misafirperverlik görevini kapsamıyor, diğeri bütün erkeklerin *borç olarak* doğduğunu söyleyen Satapatha Brahmana (1.7.2.1-6) - ama aslında çift-doğmuş kastların erkeklerini kastettiği anlaşılıyor. Daha kapsamlı bir tartışma için bkz. Malamoud (1983:22) ve Olivelle 1993:46-55, ayrıca Malamoud 1988.

39. "Bu asli borçtan nihai kurtuluş, ataları ve kozmosun tanrısal güçlerini yatıştırmak ve şükranlarını ifade etmek için, hayatı feda etmektir." (Ingham 2004:90).

40. adı geçen kitapta, "suç" ve "günah" terimleriyle ilgili olarak Hudson'dan (2002:1002) alıntı yapar, ama ileride göreceğimiz gibi, bu konu Grierson'a kadar gider (1977:22-23)

41. Laum 1924. Antik Yunanda paranın kökeninin tapınak dağıtımlarıyla ilgisine ilişkin argümanı ilgi çekicidir ve Seaford (2004)*da ve kısmen Hudson'da (öm. 2003) çağdaş taraftarlar bulmuştur ama aslında madeni paranın kökenine ilişkin bir teoridir.

42. Alıntı yapmak için hayal ettiğimden bile fazlası. "İlkel para" konusunda iki standart araştırma vardır, Quiggin ve Einzig'in çalışmaları, şaşırtıcı bir biçimde her ikisi de 1949 tarihlidir. Her ikisindeki analizlerin de modası geçmiştir ama çok miktarda yararlı materyal içerirler.

43. İngilizce "pay" kelimesi Fransızca *"payer"*den gelir, o da Latince "yatıştırma", "barış yapma" anlamındaki *pacare'den*. *Pacare* de, "zarar gören tarafla uzlaşmaya varmak" anlamındaki *pacere* ile ilişkilidir (Grierson 1977:21)

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

44. Grierson 1977:20

45. Grierson diyor ki, aslında yazarlar genellikle bile bile kendileriyle dalga geçiyor gibidir, İrlandaca metinde, insanın arı sokması için tazminat isteyebileceği, ama önce ölmüş arının bedelini çıkarması gerektiğinden söz ediliyor. (Grierson 1977:26)

46. Elimizde Mezopotamya'ya ait birçok mit ve ilahi vardır - ama çoğu antik kütüphanelerin harabeleri arasında bulunmuştur, bu kütüphaneler ayrıca mahkeme duruşmalarının kayıtları ve kişisel yazışmalarla doludur. En eski Sanskritçe metinler söz konusu olduğunda ise, elimizde sadece dini literatür vardır. Üstüne üstlük bunlar binyıllarca öğretmenden öğrenciye sözlü olarak iletilmiş metinler olduğu için, ne zaman ve nerede yazılmış olduklarını kesin bir biçimde söyleyemiyoruz.

47. Mezopotamya'da faizli kredi kesinlikle vardı, Mısır'da ise Helenistik dönemde görüldü, Cermen dünyasında ise daha da geç ortaya çıktı. Metinde, "Yama'ya ödemek zorunda olduğum haraç"tan söz ediliyor ki bununla "faiz"in kastedilmesi *mümkündür*, Ama Kane'in *Dharmasastra'nın Tarihinde* erken Hindistan hukuk kaynaklarının kapsamlı incelenmesi, faizin ilk kez ne zaman ortaya çıktığına ilişkin kesin bir sonuca ulaşmıyor; Kosambi (1994:148), MÖ 500'de ortaya çıkmış olabileceğini tahmin ediyor, ama bunun tahminden ibaret olduğunu kabul ediyor.

48. Hemen akla Mezopotamya, Mısır ve Çin geliyor. Hayatın tanrılardan alınmış bir borç olduğu kavramı her yerde ortaya çıkıyor: Antik Yunanda aşağı yukarı paranın ve faizli kredinin ortaya çıkışıyla aynı anda filizlenmiş gibi görünüyor. Şair Simonides, MÖ 500 civarında "hepimiz ölüme ödenecek borçtan ibaretiz" demişti.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"Hayatın ölümle geri ödenecek bir borç olması duygusu, neredeyse bir atasözü haline gelmiştir" (Millet 1991a:6). Bildiğim kadarıyla hiçbir Yunanlı yazar bunu açıkça kurbanla ilişkilendirmez, ancak Platon'un Cephalus karakterinin *Republic'ın* bir pasajında ima yoluyla bunu yaptığı inandırıcı bir biçimde ileri sürülebilir. (331d).

49. Hubert ve Mauss'da (1964) bu konuda antik literatürün iyi bir incelemesi vardır.

50. Finley 1981:90

51. Bu kanun açısından farklılığa ilişkin bir şeydi; aslında kastedilen şey, Pers ülkesinde vergi olarak alınan paraların teknik açıdan "armağan" kabul edilmesiydi, ancak prensibin gücünü göstermekteydi. (Briant 2006:398-99)

52. Mısır'da firavunlar çağında ve emperyal Çin'de tabii ki para olarak, ayni olarak veya angaryayla ödenecek direkt vergiler konmuştu, bunların oranı farklı zamanlarda faildi olmuştu. Erken Hindistan'da bilindiği kadarıyla gana-sangha cumhuriyetleri vatandaşlarından vergi talep etmemişti, ama sonunda onların yerine geçen monarşiler talep ettiler (Rhys Davies 1922:198-200). Benim vurgulamak istediğim şey, vergilerin kaçınılmaz olmadığı ve genellikle fethetmenin damgası olarak görüldüğüdür.

53. Halen egemen görüş olduğuna inandığım şeyi destekliyorum; en azından bazı yerlerde Saraylar eskiden beri hemen hemen şeyle görevli olan yerlerdi ve Tapınaklar nispeten ikinci plandaydı (bkz Maekawa 1973-1974). Farklı yerlerde, farklı zamanlarda tapınak, saray, klan ve bireysel mülklerin dengesi hakkında olduğu gibi, bu konuda da hararetli bir tartışma vardır, ama ben, benim argümanımla doğrudan bir ilişkisi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olmadığı sürece ne kadar ilginç olsalar da bu tartışmalara girmek istemiyorum.

54. Ben Hudson'un yorumuna taraftarım (2002), oysa başkaları - örn. Steinkeller 1981, Mieroop 2002:64 - faizin kira ödentisinden doğmuş olabileceğini ileri sürüyorlar.

55. İyi bir özet için bkz. Hudson 1993, 2002. Amargi'nin anlamı ilk kez Falkenstein'de (1954) belirtilmiştir, ayrıca bkz Kramer (1963:79), Lemche (1979:16n34).

56. Antik Mısır'da faizli kredi yoktu, diğer erken imparatorluklar hakkında nispeten daha az şey biliyoruz, dolayısıyla bunun ne kadar sıradışı olduğunu bilmiyoruz. Ama Çin'deki kanıtlar en azından anlamlı. Çin'deki para teorileri her zaman kesinlikle Çartist olmuştur; en azından Han zamanından beri, Şang hanedanının efsanevi kurucusunun birçok ailenin kıtlık zamanında çocuklarını satmak zorunda kaldığını görünce çok üzülmesini ve madeni parayı icat ederek çocukları kurtarmasını ve ailelerine geri vermesini anlatan standart hikayede (bkz aşağıda 8. Bölüm'de) anlatıldığı gibi.

57. Zaten kurban nedir ki kendi varlığımızı devam ettirmek için zorunlu olsa bile, bir hayvanın canını almak gibi bir eylemin, hafife alınacak bir şey değil, aksine kozmosun önünde boyun eğmek olduğunu kabul etmekten başka?

58. Kredi verenin alıcıya para borcu olmaması şartıyla, bir çemberin içinde herkesin borcunu iptal etmesine izin vererek. Bunun konuyla ilgisi yok gibi görülebilir, ama tarihin büyük bir bölümünde borçların böyle dairesel bir biçimde iptal edilmesinin oldukça yaygın bir uygulama olduğu görülmektedir: örneğin bkz aşağıda. II. bölüm'de "hesaplaşma" tanımı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

59. Bu görüşü mutlaka Brahmanaların yazarlarıyla ilişkilendirmiyorum; sadece yazarlarla diyalog halinde, tartışmanın içsel mantığı olarak ele aldığım şeyi destekliyorum.

60. Malamoud 1983:32

61. Comte 1891:295

62. Fransa'da, özellikle Alfred Foulle ve Leon Bourgeois gibi siyasetçiler tarafından. İkincisi, 1890'larda Radikal Partinin lideri olan kişi, toplumsal borç kavramını kendi "dayanışma" felsefesi için kavramsal temellerden biri haline getirdi - hem Marksizm'e, hem serbest piyasa liberalizmine orta noktada bir tür alternatif getirebilecek, bir tür radikal cumhuriyetçilik olduğunu iddia ediyordu. Fikir, topluma karşı ortak borç kavramına dayanan yeni bir ahlak sistemini benimseterek sınıf savaşının şiddetini alt etmekti - tabii devlet sadece yönetici ve temsilci olacaktı (Hayward 1959, Donzelot 1994, Jobert 2003). Emile Durkheim de siyasi olarak Dayanışmacı idi.

63. Slogan olarak bu ifade genellikle on dokuzuncu yüzyıl Fransız kooperativisti Charles Gide'ye atfedilir, ama Dayanışmacı çevrelerde daha çok yaygınlaşmıştır. O zamanın sosyalist Türk sosyalist çevrelerinde (Aydan 2003), ve doğrulatma imkanı bulamadım ama duyduğum kadarıyla Latin Amerika'da önemli bir prensip haline gelmişti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Hart 1986:638

2. Bunun teknik terimi "*fiduciarity*-güvene dayanma"dır, değer derecesinin metal içeriğine değil, kamusal güvene dayanması anlamına gelir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Antik para birimlerinin güvene dayanması hakkında iyi bir tartışma için, bkz. Seaford 2004:139-146. Neredeyse bütün metal paralar aşırı değerliydi. Hükümet değeri metalin altında tutacak olsa, tabii insanlar bunları eritiyordu, tam metal değerine eşitlenirse, sonuç genel olarak deflasyona yol açıyordu. Bruno Theret'in (2008:826-27)'in belirttiği gibi, İngiliz sovereign'inin [bir tür İngiliz altını] değerini tam olarak gümüş cinsinden ağırlığına bağlayan Locke reformlarının motivasyonu ideolojik olmakla birlikte, ekonomik etkileri yıkıcı olmuştu. Tabii, madeni paranın ayarı bozulursa veya başka bir şekilde değeri metal içeriğine göre çok yüksek tutulursa, bu enflasyona yol açabilir. Ama, Roma parasının sonunda ayan bozulduğu için yok olduğu şeklindeki geleneksel görüşün yanlış olduğu açıkça görülmektedir, çünkü enflasyonun ortaya çıkması yüzyıllar sonra oldu (Ingham 2004:103-3)

3. Einzig 1949:104: benzer kumar makbuzları, bambudan yapılmış olup Gobi çölündeki Çin kasabalarında kullanıldı. (a.g.y:108)

4. İngiliz marka paraları hakkında, bkz Williamson 1889; Qhiting 1971; Mathias 1979b.)

5. Kakao için Millon 1955; Etiyopya'nın tuz-parası için Einzig 1949:123-26. Hem Karl Marx (1857:223, 1867:128) hem de Max Weber (1978:673-74), paranın toplumların kendi içlerindeki ilişkilerden değil, birbiriyle ilişkilerinden doğduğu fikrindedir. Karl Bücher (1904) ve belki Karl Polyani, bu görüşe yakındır, en azından modern paranın *dış* değiş tokuştan doğduğunu iddia etmeleri açısından. Kaçınılmaz olarak ticari para birimi ile yerel muhasebe sistemi arasında bir tür iki yönlü güçlendirici süreç gerçekleşmiş olmalıdır. Modern anlamıyla paranın "icadından"

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bahsedebiliyorsak, bakmamız gereken yer muhtemelen burasıdır, Mezopotamya gibi yerlerde bu, yazının kullanılmasından çok önce gerçekleşmiş olmalıdır, dolayısıyla bu tarih bizim için fiilen kayıptır.

6. Einzig (1949:226), Kulisher (1926:92) ve Ilwof'tan (1882:36) alıntı.

7. *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*, 2.8

8. Daha önce belirttiğim gibi, hem Adam Smith hem de Nietzsche'de, Levi Strauss'un dilin "kelimelerin değiş tokuşu" olduğu şeklindeki ünlü argümanının önsezisi vardır. Burada dikkate değer olan, pek çok kişinin, bundan dolayı Nietzsche'nin burjuva ideolojisine, hatta mübadele mantığına radikal bir alternatif sunduğuna kendilerini inandırmış olmasıdır. En utandırıcı olan da, Deleuze ve Guattari'nin, "modem etnolojinin büyük kitabının Mauss'un Armağan'ından ziyade Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* olduğunu, en azından olması gerektiğini" iddia etmeleridir, çünkü derler, Nietzsche "ilkel toplum"u borç terimleriyle yorumlamayı başarıyor, oysa Mauss değiş tokuşun mantığıyla ilişkisini kesmekte hâlâ tereddüt ediyor (1972:224-25). Sart-hou-Lajus (1997) onlardan aldığı ilhamla, kişinin öncel otonomisini varsaydıklarını iddia ettiği burjuva ideolojilerine alternatif olarak, borcun felsefesini yazdı. Tabii, Nietzsche'nin önerdiği şey hiç de bir alternatif değildir. Aynı şeyin başka bir yönüdür. Bütün bunlar, kendi burjuva geleneğimizin radikalleştirilmiş formlarını, onun alternatifi zannetmenin ne kadar kolay olduğunu canlı bir biçimde hatırlatıyor (Deluze ve Guattari'nin aynı pasajda Mauss'un başka bir alternatifi olarak övdükleri Bataille [1993], bu tür şeylerin başka bir kötü şöhretli örneğidir).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

9. *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* 2.5

10. Anlaşıldığı kadarıyla Nietzsche fazla Shakespeare okuyormuş. Antik dünyada borçluları sakatlamaya ilişkin hiçbir kayıt yoktur, köleleri sakatlama olayı fazla fazla vardır, ama tanım gereği köleler borçlu olamayan insanlardır. Ortaçağ döneminde borç nedeniyle sakatlamaya ilişkin bazı kanıtlar vardır, ama görüldüğü gibi, Yahudilerin kurban olması daha muhtemeldir, çünkü büyük ölçüde haklardan mahrumdular ve kesinlikle fail değildiler. Shakespeare hikâyeyi tersine çevirmiştir.

11. *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*, 2.19

12. *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*, 2.21

13. Freuchen 1961:154. Bunun hangi dilde söylendiği belli değil, çünkü Inuit'lerde kölelik kurumu yoktu. Bu ayrıca ilginç bir şey, çünkü armağan değiş tokuşunun işlediği, dolayısıyla borçların oluştuğu *bazı* ortamlar yoksa, bu pasajın bir anlamı olmaz. Avcının vurguladığı şey, bu mantığın, yiyecek gibi insan varoluşunun temel ihtiyaçlarına kadar uzanmadığım düşünmenin önemli olmasıdır.

14. Bir örnek verecek olursak, Buda'nın zamanında Ganj Vadisi, monarşik ve demokratik oluşumların erdemlerinin kıyaslanması hakkında tartışmalarla doluydu. Gautama, bir kralın oğlu olmasına rağmen, demokratların yanında yer aldı ve demokratik meclislerde kullanılan birçok karar-alma tekniği, Budist manastırlarda muhafaza edildi (Muhlenberger & Paine 1977.) Böyle olmasaydı, bunlar hakkında hiçbir şey bilmeyecektik veya böyle demokratik yönetimlerin var olduğundan bile emin olmayacaktık

..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

15. Orneğin, kişinin atalarının toprağını geri satın alması (Levililer, 25:25, 26), kişinin tapınağa verdiği herhangi bir şey (Levililer, 27)

16. Burada da, tam iflas durumunda borçlu kendi özgürlüğünü de kaybedebiliyordu. Peygamberler zamanında ekonomik şartlar hakkındaki çağdaş literatürün iyi bir incelemesi için bkz. Houston (2006). Ben burada onun ve Michael Hudson'un (1993) sentezinden yanayım.

17. Örneğin bkz. Amos, 2.6,8.2 ve İşaya, 58.

18. Nehemya, 5:3-7

19. Bu kanunların gerçekten Nehemya ve rahip dostları (özellikle Ezra) tarafından yapılıp yapılmadığı, ya da bunların gerçekten uygulandığı herhangi bir dönemin olup olmadığı konusunda akademisyenler arasında yoğun tartışmalar devam ediyor: birkaç ömeği için bkz. Alexander 1938; North 1954; Finkelstein 1961, 1965; Westbrook 1971; Lemke 1976, 1979; Hudson 1993; Houston 1996. öncelikle Mezopotamya'da gerçekten "temiz bir sayfa açma" uygulamalan olup olmadığı hakkında benzer tartışmalar yapıldı, sonunda olduğuna ilişkin kesin kanıtlar ortaya kondu. Şu anda mevcut olan bir yığın kanıt Tesniye, yasalarının da uygulandığını gösteriyor, ancak ne kadar etkili olduğunu asla kesin olarak bilemeyiz.

20. Her yedi yılda bir iptal yapacaksınız. İptal şöyle olacak: her alacaklı, komşusunun kendisine olan borcunu feshedecek. (Tesniye 15:1-3). Borç yüzünden köle olanlar serbest bırakılacak. Her 49 yıl (bazı okumalarda 50) yılda bir jübile yılı yapılacak, bütün aile toprakları ilk sahiplerine iade edilecek, köle olarak satılmış olan aile fertleri de serbest bırakılacak (Levililer, 25:9).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

21. Tahmin edilebileceği gibi, zira borç alma ihtiyacı genellikle yabancı istilacıların koyduğu vergileri ödeme zorunluluğundan kaynaklanır.

22. Hudson Babilliler'de temiz sayfa açmaya "hubullum (borç) masa um (yıkamak) dendiğini, kelime anlamıyla 'borç (kayıtlarının) yıkanması' anlamına geldiğini, yani parasal yükümlülüklerinin yazılmış olduğu kil tabletlerin suda çözdürülmesi demek olduğunu"belirtiyor. (1993:19) 23. Matta 18:23-34

24. Bu rakamlar hakkında bir fikir vermek amacıyla belirtelim ki on bin altın talent aşağı yukarı Romanın şu anda Ortadoğu olan vilayetlerinden aldığı vergi hasılatına eşitti. Yüz denari 1/60 talenttir, dolayısıyla değeri 600 bin kat azdır.

25. Yunanca aslında *Opheilema*, "ödenecek olan", "parasal borç" ve bağlantılı olarak "günah" anlamına gelir. Açıkça görüldüğü gibi, yine hem "borç" hem de bununla bağlantılı olarak "günah" anlamına gelen Aramice *hoyween'in* karşılığı olarak kullanılmıştır. Buradaki İngilizcesi (daha sonraki bütün *İncil* alıntıları gibi) Kral James versiyonunu destekliyor, bu durumda John Wycliffe'nin 1381 *Lord's prayer* çevirisini esas alıyor. Okuyucuların çoğu muhtemelen 1559 *Book of Common Prayer'i* biliyordur, orada şöyle geçiyor "cürümlerimizi affet, bizim bize karşı yapılan cürümleri affettiğimiz gibi." Bununla birlikte, orijinalinde oldukça açık seçik "borç" deniyor.

26. Bunları "manevi borçlar"a çevirmek, problemi gerçek anlamda değiştirmez.

27. Bu durumlarda cinsel istismar ihtimali, besbelli ki halkın tasavvur gücü üzerinde ağır bir etki yapmıştır. İsrailliler "kızlarımızın bazıları çoktan esir alınıp götürüldü" diye Nehemya'ya şikâyet etmiştir. Teknik olarak borç kölesi olarak alınan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kızların, eğer bakire iseler, kendilerinin evlenmek istemedikleri veya oğullarıyla evlendirmek istemedikleri sürece, alacaklıların cinsel istismanna maruz kalmaları beklenmezdi (Çıkış 21:7-9; Wright 2009:130-33), oysa diğer köleler cinsel istismara açıktı (bkz. Hezser 2003), ve genellikte pratikte roller net değildi; teorik olarak yasalar tarafından korunsalar bile, babalarının kızları koruyabilme veya yasaları uygulatabilme imkânları çok azdı. Romah tarihçi Livius, MÖ 326 yılında borç köleliğinin kaldırılmasından söz ederken, adı Caius Publilius olan yakışıklı bir genç adamın, babasından kendisine kalan bir borç için esir alındığını ve alacaklısının cinsel taleplerini reddettiği için nasıl vahşice dövüldüğünü anlatır (Livius 8.28). Yollara çıkıp başına gelenleri herkese anlattığı zaman, insanlar bir araya gelerek Senatoya yürümüşler ve köleliğin kaldırılmasını talep etmişlerdir.

28. Özellikle köleler, savaşta yakalanmış yabancılar ise. Antik dünyada köleliğe karşı hiçbir ahlaki itirazın olmadığı yolundaki yaygın inanç yanlıştır. Pek çok itiraz olmuştur. Ama Essene'ler gibi belli bazı radikaller hariç, kurum talihsiz bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir.

29. Hudson (2002:37), Mısır firavunu Bakenranef'in bu sebeple hareket ettiğini ileri süren Yunanlı tarihçi Diodurus Siculus'dan söz ediyor, ancak o bile tek amacın askeri olmadığını, iptallerin adalete ilişkin daha kapsamlı duyguları yansıttığını vurguluyor.

30. Oppenheim 1964:88. Oppenheim faizsiz kredilerin Levant'da daha yaygın olduğunu; Mezopotamya'da toplumsal açıdan eşit durumda olanların birbirlerinden faiz aldıklarım, ama şartlarının daha gevşek olduğunu öne sürüyor, "kardeşlerin birbirlerinden aldıkları oranda

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

faiz"den bahseden bir Eski Asur tüccarından alıntı yapıyor (a.g.y). Antik Yunanda toplumsal açıdan eşit konumdakiler arasındaki dostane krediler *eranos* krediler olarak bilinirdi, bunlar genellikle karşılıklı yardıma dayanan bir toplumda, önceden planlanmadan verilen, faiz ödenmeyen meblağlardı (lones 1956:171-73; Vondeling 1961; Finley 1981:67-68; Millet 1991:153-155). Aristokratlar genellikle birbirlerine böyle borçlar verirlerdi, ama özgürlüklerini satın almak için paralarım bir havuzda birleştirmeye çalışan köle grupları da aynı şeyi yapardı (Harril 1998:167). Bu eğilim, karşılıklı yardımın en fazla toplumsal katmanların en üstünde ve en altında belirginleşmesi, günümüze kadar aynen devam eden bir kalıptır.

31. "Kardeşin" ifadesi ısrarla dile getiriliyor, özellikle Tesniye'de (beşinci kitap), örneğin "kardeşine faizle borç vermeyeceksin" (23.20)

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Yedinci bölümde göreceğiz, Platon *Devlet'e* aynen böyle başlar.
2. Nazik ama yıkıcı bir değerlendirme için, bkz. Kahneman 2003.
3. Homans 1958, ayrıca Blau 1964; Levi Strauss 1963:296. Antropolojide, karşılıklılığı evrensel bir prensip olarak ilk öneren Richard Thumwald (1916) idi, ama Malinowski ile ün kazandı (1922).
4. Bir sebebi, bilinen hiçbir kanun metninde bu prensibin uygulanması yoktur; ceza her zaman hafifletilerek başka bir şeye dönüştürülmüştür.
5. Atwood (2008:1) Yazar daha sonra ekonomik ahlak anlayışımızın doğasını araştırmaya başlar, kafesteki maymunlarla orta sınıf Kanadalı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çocukların davranışlarını kıyaslayarak bütün insan ilişkilerinin aslında ya değiş tokuş, ya zoraki paylaştırma olduğunu ileri sürer, (a.g.e. 49). Argümanlarının çoğunun göz alıcı olmasına rağmen, sonuçta ne yazık ki Kuzey Atlantik profesyonel sınıflarının evlatları için, kendi karakteristik dünya tahayyüllerini, düpedüz insan doğasının özü zannetmemenin ne kadar zor olduğuna tanık oluyoruz.

6. Seton'un, nakliyecilik alanında büyük bir işadamı iken iflas edip muhasebeci olan babası, Seton'un sonradan yazdığına göre, öyle soğuk ve zalim bir adamdı ki, oğlu gençliğinin büyük bir kısmını babasından kaçmak için ormanda geçirmişti; borcunu ödedikten sonra - laf arasında, yaklaşık 537.50 dolardı. 1881'de epeyce bir tutar ama altından kalkılmayacak kadar değil - adını değiştirdi ve ömrünün geri kalanının çoğunu daha sağlıklı çocuk yetiştirme teknikleri geliştirmeye çalışarak geçirdi.

7. Rev. W.H. Beatley, Levy-Bruhl'da, 1923:411

8. Rev. Fr. Bulleon, Levy-Bruhl'da, 1923:425

9. Bu ifade Marx tarafından icat edilmedi, aslına bakılırsa, erken Fransız işçi hareketlerinde kullanılan bir slogan olduğu bilinir, yazılı olarak ilk kez 1839'da sosyalist Louis Blanc'ın eserinde görülmüştü. Marx bu ifadeyi *Critique of the Gotha Programme* - Gotha Programının Eleştirisine almıştı, o zaman bile biraz kendine özgü biçimde kullanmıştı: ancak teknoloji mutlak maddi bolluğu garanti etme noktasına ulaştığı zaman toplumun tamamına uygulanacağını tasavvur ettiği bir prensip olarak Manca göre "komünizm" hem böyle bir toplumu yaratmayı amaçlayan siyasi hareket, hem de bizatihi o toplumdu. Ben burada daha çok başka bir tür devrimci teoriden, belki de en çok Peter Kroptokin'in *Mutual Aid-*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Karşılıklı Yardım (1902) eseriyle tanınan bir teoriden yararlanıyorum.

10. En azından, tersi için özel bazı sebepler - örneğin, bazılarının kahve alacağını, diğerlerinin almayacağını öngören hiyerarşik bir işbölümü - olmadığı sürece

11. Doğal olarak bu şu anlama gelir ki, güdümlü ekonomiler - hükümet bürokrasilerini belli ulusal sınırlar içinde mal ve hizmet üretimi ve dağıtımıyla görevlendirenler - diğer alternatiflerine göre daha az verimli olma eğilimindedir. Bu elbette gerçektir, ancak eğer "hiç işlemiyor" olsaydı, her şeyden önce, Sovyetler Birliği gibi ülkelerin dünya çapında güç olmalarını bir yana bırakalım varlıklarını bile nasıl devam ettirdiklerini zor hayal ederiz.

12. Evans-Pritcard 1940:182

13. Benzer şekilde, orta sınıftan bir yayanın bir çete mensubuna yol sorması pek olası değildir, hatta böyle biri saati sormak için yanına yaklaşsa korkuyla kaçabilir, ama yine bu, aralarında üstü örtülü bir savaş durumu olması varsayımından ötürüdür.

14. a.g.e., sayfa 183

15. Richards 1939:197. Bu tür geleneklere dikkat çeken Max Gluckman, eğer "ilkel komünizm"den bahsetmek mümkünse, bunun üretime göre bireysel örgütlenmeye daha yatkın olan tüketimde var olduğunu söyler (1971:52) "Bir grup aç insan yiyecekleri henüz tamamen tükenmemiş başka bir grupla karşılaşsa, ikinci grup ellerinde kalanları sormalarını beklemeden yeni gelenlerle paylaşır, ancak bu suretle kendilerini yardım ettikleri kişiler gibi aynı mahvolma tehlikesine maruz bırakmış olurlar…" Lafitau 1974, Cilt 11:61.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

17. Jesuit Relations (1635), 8:127, Delage 1993:54'de yer alıyor.

18. Bu dünyanın belli yerlerinde yaygın bir düzenlemedir (özellikle Antlar, Amazonlar, Güneydoğu Asya adaları ve Melanezya'da) ve her bir yarımın insan hayatı için zorunlu sayılan bazı şeyler için mutlaka diğer yarıma bağımlı olmasını gerektiren bazı kurallar vardır. Birisi sadece köyün diğer tarafından birisiyle evlenebilirdi, hatta bazen diğer tarafta yetiştirilmiş domuzları yiyebilirdi, ya da erkek çocuklarının erkekliğe geçişi törenleri için diğer taraftaki insanlardan destek istenebilirdi.

19. Başka bir yerde önerdiğim gibi, Graeber 2001:159-60; Mauss 1947:104-5.

20. Greaber 2001:218'de tartışılan tek taraflı örneklerdeki soru için karar vermekten kaçınıyorum.

21. Marshall Sahlins (1972), bu tür ilişkileri tanımlamak için, her şeyin serbestçe dolaşması durumunda sonunda bütün hesapların denkleşeceği prensibine dayanarak, "genelleştirilmiş karşılıklılık" terimini ortaya atmıştır. Marcel Mauss bu tür bir argümanı daha 1930'lardaki derslerinde ileri sürüyordu (1947), ama bazı problemlerin olduğunu da kabul ediyordu: Irokualar arasından bu doğru olabilirdi, ama bazı ilişkilerde eşidenme asla olmazdı - örneğin anne ile çocuk arasında. Onun çözümünün Vedalar üzerinde yaptığı incelemeden alındığı bellidir - "değişken karşılıklılık", anne babamıza borcumuzu kendimiz çocuk sahibi olarak ödememiz - , ama sonuçta şunu gösteriyor ki eğer insan bütün ilişkilerin karşılıklılık temeline dayandığına karar vermişse, bu terimin tanımını her zaman bunu haldi çıkaracak kadar genişletebilir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

22. Hostis: bkz Benveniste 1972:72 konukseverlikle ilgili Latin terminolojisi, konukseverlik eyleminin ön koşulu olarak evin (erkek) sahibinin mudak hakimiyetini vurgular; Derrida (2000, 2001) bunun bizatihi konukseverlik kavramının ana çelişkisine işaret ettiğini, zira daha önceden var olan, diğerleri üzerindeki mudak hakimiyeti veya iktidarı ima ettiğini ileri sürer, bunun en bencilce örneğinin Lut'un Sodomlular güruhunu sakinleştirmek ve evindeki konuklara tecavüz etmekten vazgeçirmek için kendi kızlarını teklif etmesinde görüldüğünü söyler. Bununla birlikte aynı konuk severlik prensibinin, ataerkillikle hiçbir ilgisi olmayan toplumlarda da - örneğin Irokualar - aynı derecede var olduğu kanıtlanabilmektedir.

23. Evans-Pritchard 1940:154,158.

24. Bu tabii ki, çok zenginlerin esas olarak birbirleriyle ilişki kurmak istemelerinin sebeplerinden biridir.

25. Daha az düşmanca örneklerden bahsedecek olursak, mahkûmların, notların veya iltifatların teatisinden bahsedebiliriz.

26. Pazarlık etme konusunda iyi bir kaynak: Uchendo 1967

27. Bohannan 1964:47

28. Gerçek anlamda bir iş ilişkisi bile değil, çünkü bunlarda epeyce birlikte yiyip içme, armağan alıp verme vardır. Daha çok ekonomi ders kitaplarında görülen türden, hayali bir iş ilişkisi.

29. "yarışmacı şenlik" konusundaki çok kapsamlı antropoloji literatürüne bakmak yeterlidir: örneğin, Valeri 2001.

30. Anahtar metin Bourdieu 1965'tir, ama Bourdieu 1990:98-101'de belli başlı noktaları tekrar eder.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

31. Onvlee 1980:204

32. Petronius 51; Plinius, *Natural History* 36.195; Dio 57.21.5-7

33. "Bu kral, insanlar arasında armağan vermeye ve kan dökmeye en düşkün olanıdır. Kapısında zengin edilen yoksul adamlar veya idam edilen canlı adamlar hiç eksik olmaz."

34. Ya da çok zenginler. Örneğin Nelson Rockefeller asla cüzdan taşımamakla övünürdü. Cüzdana ihtiyacı yoktu, ne zaman geç vakte kadar çalışsa ve canı sigara istese, Rockefeller Merkezinde kapıda duran korumalardan borç para alabilirdi, böylece adam Rockefeller'e borç para vermekle övünebilirdi ve nadiren geri isterdi. Bunun aksine, "Hindistan'la yaptığı ticaretle zengin olan on altıncı yüzyıldaki Portekizli hükümdar Dom Manuel, "Etiyopya, Arabistan, Pers ülkesi ve Hindistan'ın Zafer, Denizcilik ve Ticaret Kralı" unvanım almıştı. Başkaları ise kendisine "bakkal kral" derlerdi. (HO 2004:227)

35. Bkz Graeber 2001:157-76

36. Yabancılar arasında olduğunda bile biraz sıradışıydı: Servet'in (1981, 1982) vurguladığı gibi, "ilkel ticaretin" büyük bir kısmı ticari ortaklıklar ve bölgedeki uzmanlaşmış aracılarla yapılırdı.

37. Konuyu bu biçimde dile getiriyorum, çünkü burada özellikle ekonomiyle ilgileniyorum. Tam olarak insan ilişkilerini düşünüyorsak, sanırım aşırı uçlardan birinin öldürmek, diğerinin doğurmak olduğu söylenebilir.

38. Aslında, bir krala verilen armağanda olduğu gibi, doğası gereği hayır işinin karşılıklılığa asla yol açmaması olduğu görünüyor. Zavallı görünüşlü dilencinin aslında ölümlü kılığında dünyayı dolaşan bir tanrı olduğu veya Harun Reşit olduğu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ortaya çıktığında bile, ödülünüz tam anlamıyla orantısız olacaktır.

41. Yaklaşım genellikle İngiliz antropolog A.M. Hocart ile (1936) özdeşleştirilir. Önemli olan, bunun mutlaka onların esas veya tek meslekleri haline gelip gelmediğidir: çoğu zaman bu kişiler herkes gibi basit çiftçiler olarak kalıyordu. Ancak kral için veya daha sonraları, bazı durumlarda toplum için yaptıkları şey, onların doğasını, bütünün içindeki kimliklerini tanımlayan şey olarak görülmüştür.

42. Hatta, cimrilik yaptığında kızarız, hatta başka biri için -özellikle kendimiz için- cimrilik saymayacağımız bir şey olsa bile.

42. Bir versiyonu şu şekilde yayınlandı: Sarah Stillman, "Kayıp beyaz kız sendromu: kaybolan kadınlar ve medya aktivizmi" (Stillman, 2007).

44. Karatani (2003:203-205), bunu ısrarla vurguluyor. Kwakiutl ve Kuzeybatı Sahilinin diğer *First Nation*'lan, ara durumların -Aristokrat, ama en azından bizim bildiğimiz dönemde, kaynakları bir araya getirmek için zorlayıcı olmayan araçlar kullanan- örnekleridir.

45. Georges Duby (1980) bu kavramın, çok daha eski Hint-Avrupa fikirlerine kadar uzanan bütün tarihini sunuyor.

46. Baba ile oğul arasındaki hayali karşılıklılığın tipik bir örneği için, bkz. Oliver 1955:230 Antropoloji teorisi meraklıları burada, "evlilik çemberi" konusunda Edmund Leach'ın (1961) görüşünü onayladığına dikkat edeceklerdir. Daha sonra aynı argümanı ünlü "kula zinciri"ne uygulamıştır (1983).

47. Aslında, açıkça kendi kendini çökerten hiyerarşik ilişkiler vardır: bunlardan biri öğretmen ile

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

öğrenci arasındaki ilişkidir, çünkü eğer öğretmen kendi bilgilerini öğrencisine aktarmakta başarılıysa, ileride eşitsizliğin temeli kalmayacaktır.

48. Freuchen 1961: 154. Bunun hangi dilde söylendiği belli değil, çünkü Inuit'lerde kölelik kurumu yoktu. Bu ayrıca ilginç bir şey, çünkü armağan değiş tokuşunun işlediği, dolayısıyla borçların oluştuğu *bazı* ortamlar yoksa, bu pasajın bir anlamı olmaz. Avcının vurguladığı şey, bu mantığın, yiyecek gibi insan varoluşunun temel ihtiyaçlarına kadar uzanmadığını düşünmenin önemli olmasıdır.

49. Firth 1959:411-12 (ayrıca Graeber 2001:175). İsmi Tei Reinga'ydı.

50. Ünlü bir örneği: Chagnon 1996:170-76

51. Benzer biçimde, iki grup "şaka ilişkisi" anlaşması yaparak ittifak kurarlar, en azından teorik olarak bir tarafın üyelerinden biri diğer taraftan aynı derecede aşırı taleplerde bulunabilir (Hebert 1958).

52. Marcel Mauss, ünlü *Armağan üzerine Denemeler* (1924) eserinde, genellikle böyle yapmıştır ve vardığı sonuçlar, tartışmayı gelecek nesiller için bazen kafa karıştırıcı hale getirmiştir.

53. Mauss 1925, Yunanlı kaynak, Posidonius. Her zamanki gibi insan bunu ne kadar kelime anlamıyla ele alacağını bilmiyor. Mauss doğru olmasının muhtemel olduğunu düşünüyor; ben bir veya iki kere olmuş olabileceğinden kuşkulanıyorum.

54. William lan Miller tarafından yeniden anlatılmış haliyle (1993:15-16). İlk alıntı doğrudan orijinalinden, Eğil Efsanesi, bölüm 78'den. Eğil kalkanı ne yapacağını bilemez. Sonunda alıp bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

düğüne götürür ve bir ekşimiş süt küpüne düşürmeyi planlar. Daha sonra, parçalandığına karar verince, hammaddelerini kazıyıp alır.

55. Bkz. örneğin Wallace-Hadrill 1989. 56. Blaxter 1971:127-28.

57. Örneğin başka bir antropolog, himaye eden - himaye edilen ilişkisini "uzun vadeli bir sözleşme olarak tanımlıyor, bu sözleşmede himaye edilenin desteği ile himaye edenin koruması değiş tokuş edilir; ahlaki anlam yüklenmiştir, açık seçik bir hesaplamayı reddediyor gibi görünür, ama iki taraf da aşağı yukarı, üstü kapalı hesap tutar; mal ve değiş tokuşu buna benzemez, adil alışveriş veya tatminlerin dengelenmesi söz konusu değildir, çünkü himaye edilen belirgin biçimde daha güçsüzdür ve himaye edene ihtiyacı, onun kendisine ihtiyacından daha fazladır" (Loizos 1977:115). Yine, hem değiş tokuştur, hem de değildir, hem bir muhasebe meselesidir, hem değildir.

58. Bir kişinin *doughnut* dükkânında işe girmesi de tamamen aynı şeydir; yasal açıdan eşitler arasında serbestçe yapılmış bir sözleşme olması gerekir, sadece bunu söyleyebilmek için bile, taraflardan birinin "Krispy Kreme" adlı sanal bir kişi olduğunu anlatan sevimli resmi hikâyeyi devam ettirmemiz gerekir.

59. Örneğin İngilizcedeki "*should*" [zorunluluk ifade eden yardımcı fiil] kelimesi, aslında Almanca *schuld*'dan türemiştir, anlamı "suç, kusur, borç"-tur. Benveniste diğer Hint-Avrupa dillerinden benzer örnekler veriyor (1963:58). Çince ve Japonca gibi Doğu Asya dilleri somut kelimeleri nadiren bir araya getirir, ama borcun günah, utanç, suç ve kusurla özdeşleştirildiği kolayca belgelenebilir (Malamoud 1988).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

60. Plutarkhos Moralia 303 B, ayrıca Finney (1981:152), Millet 1991a:42) tarafından tartışılmıştır. Benzer şekilde, St Thomas Aquinas günahların Tanrı'ya ödenecek "ceza borçları" olduğunu belirterek Katolik doktrininin konusu haline getirdi.

61. Başka türlü ilişkileri borç kılığına sokmanın bu kadar kolay olmasının sebeplerinden biri budur. Diyelim ki birisi umutsuzca paraya ihtiyacı olan bir arkadaşına yardım etmek istiyor ama onu tedirgin etmek de istemiyor. Genellikle en kolay yolu parayı vermek ve borç olduğunda ısrar etmektir (sonra da iki tarafın böyle bir şey olduğunu unutup gitmesidir). Bazı zamanlarda ve bazı yerlerde zenginlerin hizmetkâr alırken borç adı altında avans vermesi gibi.

61. Birisi kalkıp da bulmaya karar verirse, "lütfen" ve "teşekkür ederim" anlamına gelen ifadeleri her dilde bulabileceği ileri sürülebilir, ama bulacağınız terimler o kadar farklı kullanılır ki -örneğin sadece törensel çerçevede, ya da hiyerarşide üstte yer alanlara hitap etmekte-, bu gerçeğe fazla önem atfetmek zordur. Önemli olan şudur, yaklaşık yüzyıldır ofislerde ve mağazalarda alışveriş yaparken kullanılan bütün diller, tam anlamıyla İngilizcedeki *"please"*, *"thank you* ve *"you're "welcome"* terimlerinin eşdeğerlisini yaratmak zorunda kalmıştır.

63. İspanyolcada, insan önce bir iyilik ister *(por favor)*, sonra onun için bir şey yapıldığını takdir ettiğini onaylamak üzere *gracias* der, bu kelime Latince *gratia'*dan gelir, "etki veya iyilik" demektir. *"Appreciate"* daha parasaldır: *"7 really appreâate your doing that for me"* [benim için yaptığınız şeye teşekkür ediyorum/ takdir ediyorum] derseniz, Latinceden gelen *appretiare,* yani "fiyat belirlemek" kelimesini kullanmış olursunuz.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

64. *"You're welcome"* terimi ilk kez Shakespeare'nin zamanında belgelere geçmiştir, Eski İngilizce "*wilcuma*'dan gelir, *wil*, "zevk", *cuma* ise "konuk" demektir. İnsanlara hâlâ bir eve geldikleri için "welcome" [hoş geldiniz] denmesinin sebebi budur. "Konuğum olun" demek gibidir, şunu ima eder, "eğer bir mecburiyet varsa, bana aittir, her ev sahibi konuklarına karşı cömert olmak zorundadır, bu mecburiyeti yerine getirmek kendi başına bir zevktir. Yine de, ahlakçıların hiç kimseyi *"you're welcome"* demediği için ayıplamaması ilginçtir - bu daha ziyade tercihe bağlıdır.

65. Kitap 1.12. Bu ve diğer alıntılar 2006 Penguin, Screech çevirisindendir, bu durum için, s.86.

66. Ortaçağ Arap filozofu Ibn Miskaway ile karşılaştırın: "Alacaklısı borçlunun iyiliğini ister, sevdiği için değil parasını geri almak için. Öte yandan borçlu, alacaklısıyla pek ilgilenmez." (Hosseini 2003:36).

67. Uygun, çünkü Panurge'nin söylevinin tamamı, Marcelo Ficino'nun evrenin tamamen sevginin gücüyle hareket ettiği şeklindeki argümanının mizahi olarak detaylandırılmasından ibarettir.

ALTINCI BÖLÜM

1. Peter Carlson "The Relatively Charmed Life of Neil Bush - Neil Bush un Göreceli Güzel Hayatı", The Washington Post, Pazar, 28 Aralık 2003, Sayga D01.

2. Grierson 1977:20.

3. Grierson'a hakkını vermek gerekirse, daha sonra köleliğin paranın ortaya çıkışında önemli bir rol oynadığım söylemiştir - gerçi cinsiyet hakkında hiç fikir yürütmemesi ilginçtir: köle kızlar ayrıca

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ortaçağ Izlanda'sında (Williams 1937) en yüksek değerli para birimi işlevi yapmıştır, *Rig Veda'da* en büyük armağanlar ve ödemeler her zaman "altın, sığır ve köle kız" cinsinden belirlenirdi (Chakravarti 1985:56-57). Bu arada, "genç" diyorum, çünkü kölelerin para birimi olarak kullanıldığı başka yerlerde, bir birim yaklaşık 18-20 yaşındaki bir köle olarak kabul edilir. Bir *cumal*, üç sağmal inek veya altı düveye eşit kabul edilirdi.

4. Cumal için bkz Nolan 1926, Einzig 1949:247-48, Gerriets 1978, 1981, 1985, Patterson 1982:168-69, Kelly 1998:112-13. Çoğu kişi cumal'ın sadece hesap birimi olarak kullanıldığını vurgular ve daha eski uygulamalar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Ancak şunu belirtmek gerekir, kanun metinlerinde, hesap birimi olarak birkaç çeşit mal kullanılıyorsa, bunlar arasında o ülkenin en önemli ihraç malları ve ticaret para birimi yer alır (bu sebeple Rusya'nın kanunlarında birim olarak kürk ve gümüş yer alır). Bu, yazılı kayıtlardan hemen önceki dönemde önemli ölçüde kadın köle ticareti olduğunu akla getiriyor.

5. Ayrıca Bender 1996.

6. Burada Alain Testrat'ın (2000, 2001, 2002) detaylı etnografik araştırma çalışmasından yararlanıyorum. Testart kanıtları sentezleyerek harika bir iş yapıyor, ancak onun vardığı sonuçlarda da - bundan sonraki bölümde göreceğiz - aynı derecede tuhaf kör noktalar var.

7. "İnsanın kızını fahişe olmak üzere satması' şeklindeki retorik ifade epeyce yaygın olmakla birlikte… gerçekte yapılan anlaşma daha çok ya aileye kredi vermek, ya da kızın vereceği hizmete karşılık (genellikle ya kesin belirtilmemiş, ya da kasten yanlış anlatılmıştır) avans ödenmesi şeklindedir. Bu "kredilerin' faizi genellikle yüzde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

100'dür ve anapara, kız çalışmaya başladıktan sonra tahakkuk eden diğer borçlar -yeme içme masrafları, sağlık harcamaları, resmi görevlilere verilen rüşvetler- eklenerek artırılabilir.'' (Bishop & Robinson 1998:105).

8. Ve Michael Hudson (Wray 1999'da geçiyor), ama orijinalinin diline bakınca yetirince açık anlaşılıyor: "Komşunun evine göz dikmeyeceksin, komşunun karısına, erkek hizmetkârlarına, öküzüne, eşeğine, komşuna ait hiçbir şeye göz dikmeyeceksin." (Çıkış, 20:17, Tesniye, 5:21).

9. Wampum iyi bir örnektir: Göründüğü kadarıyla Kızılderililer bunu aynı topluluğun mensuplarından bir şey satın almak için kullanmamışlar, ancak yerleşimcilerle ticaret yaparken düzenli olarak kullanmışlar (bkz. Graeber 2001:117-150). Ama diğerleri, örneğin Yuroklar'ın deniz kabuğu paraları veya Papualılar'ın bazı paraları ise, sosyal fonksiyonlarına ilaveten yaygın olarak para olarak kullanılmışlar, ama ikincisi, birincisinde doğmuş gibi görünüyor.

10. [Başlık parası tartışması] konusundaki en önemli metinler: Evans-Pritchard 1931, Raglan 1931, Gray 1968, Comaroff 1980, Valeri 1994. Evans-Pritchard'ın başlangıçta "brideprice" ismini *"bridewealth"* olarak değiştirilmesini önermelerinin bir sebebi, 1926'da Milletler Cemiyetinin bu uygulamayı köleliğin bir türü olarak yasaklamasıdır (Guyer 1994).

11. Tivler'de akrabalık ve ekonomi: Duggan 1932; Abraham 1933; Downes 1933; Akiga 1939; L. Bohannan 1952; P Bohannan 1955, 1957, 1959; P&L. Bohannan 1953, 1968;Tseayo 1975; Keil 1979.

12. Bunun nasıl olabileceğine ilişkin iyi bir analiz için, Akiga Sai 1939:106. Daha sonraki, bölgesel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

perspektiften, karşılaştırmalı bir yeniden-analiz için, bkz. Fardon 1984,1985.

13. Paul Bohanan şöyle ifade ediyor: "Bir erkek ile karısının vasisi arasındaki *kem* ilişkisi hiçbir zaman bozulmaz, çünkü *kem* ebedidir, borç hiçbir zaman tam olarak ödenemez." (1975:73) Bunun dışında, anlatı Akiga'dan (1939:126-27).

14. Rospabe 1993: 35

15. Evans-Pritchard 1940:153

16. Etnografın ifadesiyle, "sığırı sadece onu onurlandırmak için alırlar, ölen akrabalarının hayatına karşılık olarak sığırı almaya hazır oldukları için değil." (1940:153).

17. A.g.e. 154-155.

18. Morgan 1851:332. Hukuk eğitimi almış biri olan Morgan, burada teknik bir terim kullanıyor: *condonation-hoş* görme, göz yumma; *Oxford English Dictionary* bu terimi, "gönüllü olarak bir suçu görmezden gelmek" diye tanımlıyor.

19. Morgan 1851:333. Alt-sınır olarak bir erkek için beş, kadın için on kulaç, ama başka faktörler de işe karışabilirdi (T. Smith 1983:236; Morgan 1851:331-34; Parker 1926). "Matem savaşları" konusunda bkz 1983; "ismini hasırın üstüne koymak" deyimi Fenton'dan (1978:315) alınmıştır. Aslına bakılırsa ölen kişinin bir erkek olduğunu sanıyorum, çünkü bunlar kaynaklardaki örneklerdir. Doğal olarak ölen kadınlar için aynı şeyin yapılıp yapılmadığı net değil.

20. Evans-Pritchard 1940:155, 1951:109-11, Howell 1954:71-80, Gough 1971, Hutchinson 1996:62, 175-76.

21. Rospabe 1995:47-48, Peters'den (1947) alıntı.

.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

22. Matem savaşı hakkında: Richer 1983. Ilginç bir biçimde, benzer bir şey Nambikwaralar arasında olmuştur. 3'üncü bölümde takastan sonra yapılan şenliklerin baştan çıkarma olaylarına ve kıskançlık cinayetlerine yol açabildiğinden bahsetmiştim; Levi-Strauss, bu cinayetlerin olağan çözümünün, katilin kurbanın karısıyla evlenmesi, çocuklarını evlat edinmesi ve fiilen kurbanının eskiden olduğu kişi haline gelmesi olduğunu ilave ediyor (1943:123).

23. Ancak insanlar bunu, bazı el yapımı lüks ürünleri (örneğin müzik aletlerini) başka köylerdeki uzmanlardan alarak satmak için kullanıyordu. (1963:54-55).

24. Douglas 1958:112, ayrıca 1988:45.

25. Douglas'ın (1963:58) tahminine göre, başardı bir adamın minimum 300 rafya kumaşı ödemelerde kullanmış olması ve en az 300 adet de armağan olarak vermiş olması gerekir, ancak o zaman tam toplumsal olgunluğa ulaşmış olur.

26. Antropologların sık sık belirttiği gibi, soyağacının kadın tarafı üzerinden izlenmesi, mutlaka kadınların oldukça güç sahibi olması anlamına gelmez. Böyle olabilir, Irokualar arasında böyleydi, şu anda Minangkabau'da böyle. Ama zorunlu değil.

27. Douglas 1963:144-45, 1960:3-4'ün uyarlaması.

28. Aslında muhafazakâr bir Katolikti, bir Tory ekonomistle evliydi, bütün liberal meselelere küçümseyerek bakardı.

29. Bu noktayı şöyle vurgulayabiliriz, aslında erkeklere, kız çocuklarına babalık yaptıkları için bir hayat borcu ödenmesi gerektiği düşünülüyordu (Douglas 1963:115) - bu borç ancak kendi kızlarının kızlarından birini rehine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olarak almasına izin verilerek ödenebilirdi. Bu ancak, hayat borcunun sadece erkeklere ödenecek bir borç olduğunu varsayarsak anlam kazanıyor, dolayısıyla kadınlar söz konusu olduğunda bir hayat yaratmanın bedava olduğu kabul ediliyordu. Belirtildiği gibi, erkekler rehine olabiliyordu ve birçoğu olmuştu, ama hiçbir zaman takas edilmemişlerdi.

30. Douglas 1966:150

31. "Köy-karıları" için, bkz. özellikle Douglas 1951, ayrıca 1963:128-40

32. Douglas 1963:76; kıyaslayın: 1951:11. Açıkça görülüyor ki yazar sadece kendisine bilgi verenlerin bu adetle ilgili açıklamalarını tekrar ediyor: Leleler bu düzenlemeyi yapmak "zorunda değildi"; aslında Afrika toplumlarından çoğu değildi.

33. Bazı köy-karıları gerçek anlamıyla prensesti, çünkü şeflerin kızları her zaman bu şekilde, yaş grubunun mensuplarıyla evlenmeyi tercih ederdi. Şeflerin kızlarına, yaş gruplarına bakılmaksızın istedikleri herkesle seks yapma izni verilmişti, aynı zamanda seks yapmayı reddetme hakkına da sahiplerdi, oysa sıradan köy-karılarının böyle bir hakkı yoktu. Bu tür prensesler çok azdı: bütün Lele topraklarında sadece üç şef vardı. Öte yandan Douglas'ın tahminlerine göre köy karısı olan Lele kadınlarının sayısı, yaklaşık yüzde 10'du (1951).

34. Örneğin: 1960:4, 1963:145-46, 168-73, 1964:303. Tabii ki erkekler bazen kadınlara epeyce fiziksel baskı uygulardı, en azından eğer herkes erkeklerin böyle bir manevi hakka sahip olduğunu kabul ediyorsa; ama bu noktada bile, Douglas birçok kadının epeyce manevra alanına sahip olduğunu vurguluyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

35. Barışçılık hakkında, özellikle, 1963:70-71.

36. 1963:170.

37. 1963:171.

38. Kölelerin maliyeti: 1963:36, 1982:46-47.

39. Ancakbunun nedeni kısmen, erkek kölelerin başlıca işlevinin önemli adamların cenazelerinde kurban edilmeleri olmasıydı. (1963:36).

40. Bkz Graeber 2001, bölüm 4. En büyük istisna, galiba Nuerler'in ve benzer kırsal halkların sığır-parasıdır. Ancak bunlar bile, belki de insanlar için bir tür süstü.

41. Akiga Sai 1939: 121, 158-60.

42. Tivler'in kaçırarak evlenmelerinde olduğu gibi: Akiga Sai (1939:137-41).

43. Burada Paul Bohannan m, Dorward (1976) ve Guyer (2004:27-31) tarafından desteklenen, klasik "değiş tokuş katmanları" analizinden yararlanıyorum.

44. Ayrıca Akiga Sai 1939:241; P. Bohannan 1955:66, P&L. Bohannan 1968:233, 235. Genel anlamda karizma olarak: Akiga Sai'de Doğu 1939:236, Downes 1971:29.

45. Bkz Abraham 1933:26; Akiga Sai 1939:246; P. Bohannan 1958:3; Downes 1971:27.

46. Genel olarak cadılar hakkında: P. Bohannan 1957:187-88, 1958; Downes 1971:32-25. Et borcu (veya *ikipindi)* hakkında: Abraham 1933:81-84; Downes 1971:36-40.

47. Akiga Sai 1939:257.

48. Akiga Sai 1939:260.

49. Wilson 1951 izleniyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

50. Paul Bohannan (1958:4), buna benzer ama aynısı olmayan bir argüman ileri sürüyor.

51. Tiv göç hikâyeleri (e.g. Abraham 1933:17-26; Akiga & Bohannan 1954; P. Bohannan 1954) açıkça bunu anlatmıyor, ama kolayca bu şekilde okunabilir. Akiga'nın (1939:137) Tiv göçmenlerinin, saldırganlar alıp götürmesinler diye kadınlarının yüzlerini yaraya benzeyecek şekilde boyadıklarını anlatan hikâyesi özellikle anlamlıdır. Hükümetleri olmamasına rağmen Tivler'in ünlü bir savaş organizasyonu becerileri vardı, Abraham'ın (1933:19) belirttiği gibi Fulani ve Jukunların kendi aralarındaki savaşa müdahale ederek birbirlerine karşı kışkırtmayı başarırlardı.

52. Bu baskınların bazıları tümüyle başardı olmazdı. Göründüğü kadarıyla on sekizinci yüzyılda bir ara, Jukun Krallığı Tivler'i kendilerine katma çabalarında başarısız olmuş ve esir aldıkları Tivler'i sahilde faaliyet gösteren köle tüccarlarına satmışlardı. (Abraham 1933:19); Curtin 1965:255; 298; Latham 1973:29; Tambo 1976:201-3.) Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, 1930'larda birçok Tiv, Jukunlar'ın yamyam olduğunu ve *mbatsaw* "organizasyon"un kökenlerinin, sonunda siyasi uzlaşmaya vardıkları zaman Tivler'in onlardan aldıkları belli şeflik unvanlarında yattığını iddia etmiştir (Abraham 1933:33-35).

53. Jones 1958; Latham 1971; Northrup 1978:157-64; Herbert 2003:196. ikinci bölümde Singh Kralının sarayında tanışmış olduğumuz Ortaçağın ünlü Arap seyyahı İbn Battuta, çok eskilerde değil 1340'larda Nijer bölgesinde insanların bunları para olarak kullandığım görmüştü.

54. Herbert (2003:181) Avrupalıların 1699 ile 1865 arasında Afrika'ya yaklaşık 20 bin ton İngiliz pirinç ve bakın ithal ettiğini tahmin ediyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bristol, Cheadle ve Birmingham'da imal ediliyordu. Büyük çoğunluğu köle satışına karşılıktı.

55. Bu sayıyı, bu yıllar boyunca toplam olarak Biafira-Bight'dan 152,076 kölenin gönderildiğinin bilinmesine dayanarak veriyorum (Eltis, Behrent, Richardon & Klein 2000). Old Calabar'da köle ticareti yaklaşık 1650'den 1841'e kadar devam etti, bu süre içinde ticaret büyük ölçüde Bight limanından yapıldı, Bight'dan yapılan ihracat, zirve yaptığı zamanlarda tüm Afrika'nın yaklaşık yüzde 20'sini teşkil ediyordu (Lovejoy & Richardson 1993:337).

56. Sheridan 1958, Price 1980, 1989, 1991.

57. Çok çeşitli boncuklar.

58. Barbot,Talbot 1926 l:185-186'da.

59. Inkori'ye (1982) göre, on sekizinci yüzyılın sonlarında Old Calabar limanına giren İngiliz gemilerinin her biri ortalama 400 misket tüfeği getirmişti ve 1857 ile 1806 arasında Calabar-Cameroon bölgesine getirilenlerin toplam sayısı 22,989 idi. Rom ve diğer alkollü içkilerin ithalattaki yeri ise çok küçüktü.

60. Özellikle ilk yıllarda yaygın olan şöyle bir çözüm yolu vardı; tüccarlar içi çeşitli mallarla dolu kanolarla köy pazarlarına gidiyorlar, bunları kölelerle değiş tokuş ediyorlardı, sonra da, eğer kotayı doldurmamışlarsa, geceye kadar bekliyorlar ve nehir boyunca yerleşim yerlerine saldırıyorlar, kimi bulurlarsa alıp götürüyorlardı (Northrup'da Clarkson 1978:66, ayrıca Noah'da geçiyor, 1990:94).

61. Bir formun nasıl bir başka forma dönüştüğünün hikâyesini yeniden oluşturmak için mevcut akademik literatürün çok az yardımı oluyor,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

çünkü sadece rehineliği *ya* bir akrabalık meselesi (örneğin Douglas 1964, Fardon 1985, 1986) *veya* ticaret meselesi (örneğin Falola & Lovejoy 1994) olarak ele alan çalışmalar var, ikisini karşılaştıran ise hiç yok. Sonuç olarak, bazı temel sorular sorulmadan kalıyor. Örneğin Falola ve Lovejoy, rehinelerin emeğinin faiz işlevi gördüğünü öne sürüyor, ama kitapta, Afrika'da rehinelik pratiğinin var olduğu kısımlarında faizli kredinin olup olmadığı hakkında bilgi yok.

62. Bu tür rehineliğin Lele kurumuna benzer şeylerden çıkarak geliştiği de açıkça görülüyor. Birçok kural aynı: örneğin bir kız rehine olursa, kız yetişkin yaşa geldiğinde, genellikle alacaklı onunla evlenme ve böylece borcu iptal etme seçeneğine sahipti.

63. Lovejoy & Richardson 1999:349-51; 2001.

64. Equiano 1789:6-13.

65. Diğerleri arasında Akunakuna ve Calabar'da bulunan Efik var. Arolar Igbo dili konuşurlardı, bölgede yer yer Igbo ve Ibibio dillerini konuşan halklar vardı.

66. Genel olarak Arolar için, bkz. Jones 1939; Ottenberg 1958; Afigbo 1971; Ekejiuba 1972; Isichei 1976; Northrup 1978; Dike ve Ekejuiba 1990; Nwauwa 1991.

67. Dike ve Ekejuiba (1990:150), Biafra-Bight'da Avrupalılara satılan kölelerin yüzde 70'inin Arolardan geldiğini tahmin ediyor. Geriye kalanın çoğu diğer tüccar topluluklardan geliyordu.

68. Yirminci yüzyılda yaşlı bir kişinin hatırladıkları: "zina suçu işleyen bir kadın kocası tarafından satılabilirdi, parayı koca alırdı. Hırsızlar satılırdı,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

para yaşlılara verilirdi, karar verme sorumluluğu onlara aitti." (Northrup 1978:69).

69. Northrup 1978:73.

70. Calabar'da borcun uygulatılması olarak Ekpe hakkında: Jones 1968, Latham 1973:35-41, Lovejoy ve Richardson 1999:347-49. Ekpe'nin Arochukwe'ye tüm bölgeye yayılması hakkında: Ruel 1996:250-258, Northrup 1978-109-110, Nwaka 1978, Ottenberg ve Knudson 1985. Nwaka (1978:188) şöyle yazıyor: "Cross River bölgesinin büyük bir kısmında yaygın olan Ekpe topluluğu, yerel yönetimin temelini teşkil eder. Faaliyet gösterdiği bölgelerde idari ve hukuki fonksiyonları yerine getirir. Üyeleri aracılığı ile halka karşı suç işleyenlere ceza verilir, gelenekler uygulatılır ve yaşlıların otoritesi hâkimdir. Ekpe yasaları, kentlerin ve sokakların temizlenmesi, borçların ödenmesi ve kamu yararına diğer işlerin yapılması gibi konularda toplumun mensuplarının hayatlarını bir dereceye kadar düzenliyordu."

71. Latham 1963:38.

72. Walker'den alınmıştır 1870:120.

73. Ottenberg ve Ottenberg 1962:124.

74. Partridge 1905:72.

74. Bir kişi rehine arıyorsa, ana-babası izini çabucak bulabileceği için, komşu köyden rastgele bir çocuk alıp getirebilirdi.

76. Lovejoy ve Richardson 2001:74. Gana'daki benzer bir olay için, bkz Getz 2003:85.

77. Dikkat çekici bir biçimde, Akiga Sai, bunun Tivler arasında köleliğin kökeni olduğunda ısrar ediyor: borcunu ödemeyi reddeden birinin yerine aynı sülaleden birine rehine olarak el koymak. Diyelim ki, diyor, borçlu hâlâ ödemeyi reddediyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Rehineyi bir süre zincire bağlı tutarlar, sonunda başka bir ülkeye satarlar. "İşte köleliğin kökeni budur."

78. Harris 1972:128 başka bir Cross River bölgesini, Calabar'ın en büyük köle tedarikçilerinden biri olan Ikom'u anlatıyor. Şöyle anlatıyor; borçluların anne ve baba tarafından akrabaları artık kendi akrabalarının satılmasına son vermek için müdahele ettikleri zaman, borçlular genellikle kendilerini rehine vermek zorunla kalıyorlardı, sonuçta köle oluyarlar ve Calabar'a gönderiliyorlardı.

79. Ne oranda olduğunu bilmiyoruz. Kral II Eyo bir İngiliz misyonerine şöyle anlatmış : "köleler farklı sebeplerle satılmıştı - bazıları savaş tutsağıydı, bazıları borçtan dolayı, bazıları ülkenin yasalarını ihlal etmekten dolayı, bazıları ise kendilerinden nefret eden büyük adamlar yüzünden köle olmuştu." (Noah 1990:95) Bu borcun önemsiz olmadığı anlamına geliyor, özellikle Pier Larson'un belirttiği gibi, o dönemde bütün kaynaklar "savaşı" listeye koyuyor, çünkü en meşru kabul edileni oydu. Northrup ile kıyaslayın (1978:76-80).

80. Reid 1983:8.

81. a.g.e.

82. Reid 1983:10.

83. Vickers (1990) Kuzey Atlantik tasavvurunda Bali'nin "vaşhi Bali" iken nasıl yeryüzü cenneti haline geldiğini anlatıyor.

84. Geertz & Geertz 1975: Boon 1977:121-24. Belo (1936:26), 1920'lerde bilgi verenlerin, kaçırarak evlenmenin oldukça yakın tarihli bir yenilik olduğunda, düşman köylerden kadın çalan, sonra geri vermek için babalarından para isteyen genç

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

erkek çetelerden kaynaklandığında ısrar ettiklerini belirtiyor.

85. Boon 1977:74.

86. Covarrubias (1937:12), daha 1619'da Balili kadınların, Reunion pazarlarında köle olarak çok revaçta olduğunu yazıyor.

87. Bonn 1977:28, van der Kraan 1983, Wiener 1995:27.

88. Vickers 1996:61. Sadece şunu vurgulamak istiyorum, Bali hakkındaki antroloji literatürü, en önemlisi Cliford Geertz'in Bali'deki horoz döğüşünü, "derin bir oyun", Balili insanların içlerindeki şeytanı ifade edebilecekleri ve kendi haklarında hikayeler anlatabilecekleri bir mekan olarak tanımladığı ünlü denemesi veya pre-kolonyal yönetimleri, siyasetleri görkemli ritüeller yapmak için kaynakları bir araya getirmeye odaklanmış "tiyatro devletleri" olarak kavramlaştırması, bütün bunların ışığında pekâlâ yeniden düşünülebilir. Bu literatürde tuhaf bir körlük vardır. Boon bile, kızlarını saklayan erkekler hakkındaki alıntıyı yaptıktan sonra, hemen bir sonraki sayfada (1977:75) hükümetin "tebaası"ndan, aslında "bu ritüeller için biraz vergi alınan izleyiciler" olarak söz ediyor, sanki insanın tecavüze uğraması, öldürülmesi veya çocuklarının köle olması aslında önemsizmiş gibi, veya açık bir siyasi anlamı yokmuş gibi.

89. Bütün bunlar kısmen, Louis Dumont'un şu argümanlarının eleştirisidir: gerçekten eşitlikçi toplumlar sadece modern toplumlardır, onlar bile başka çare olmadığı için böyledir: çünkü nihai değerleri bireyselliktir ve her birey her şeyin ötesinde benzersiz olduğu ölçüde değerli olduğu için, herhangi birinin özü itibariyle başka birinden üstün olduğunu söylemenin temeli yoktur. İnsan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"Batı Bireyselliği" doktrini olmaksızın da aynı etkiye sahip olabilir. "Bireysellik" kavramının baştan sona, ciddi olarak yeniden düşünülmesi gerekir.

90. Beattie 1960: 61.

91. Doğru, birçok geleneksel toplumda, karılarını aşırı derecede döven erkeklere ceza verilir. Ama yine belirtmek gerekir ki, bu davranışın hiç değilse *bir kısmının* normal olduğu varsayılır.

92. Charivari için, bkz örneğin Davis 1975, Darnton 1984. Keith Thomas (1972:630), o zamanın İngiliz köylerini anlatırken bu Nyoro hikayesinden söz ediyor, sosyal yaptırımların hepsini sayıyor, örneğin, göründüğü kadarıyla şiddet uygulayarak kontrol altına alınması amacıyla "köyün şirret kadının" suya batırılıp çıkarılması gibi, ama yazar tuhaf bir şekilde charivari'nin karılarını döven erkeklere yönelik olduğunu iddia ediyor, diğer bütün kaynakların aksini söylemesine rağmen.

93. Hepsi değil. Yine, o dönemin Irokua toplumu buna örnek gösterilebilir: birçok açıdan anaerkildi, özellikle ev yaşantısında, ayrıca kadınlar değiş tokuş edilmiyordu.

94. Trawick 2000:185'den alınmıştır. Şekilli.

95. Çizim P. Bohannan'dan (1957:87) aktarılmıştır.

96. Akiga Sai 1939:161.

97. Leleler arasında da öyledir, Mary Douglas (1963:131), bir köy karısının çalışmayı ve seks yapmayı reddettiği için kamçılanmasının kabul edilebilir olduğunu, ama bunun kadının statüsünü yansıtmadığını, çünkü aynı şeyin sadece bir erkekle evli Lele kadınları için de geçerli olduğunu söylüyor.

. . .. ..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

YEDİNCİ BÖLÜM

1. http.sumerianorg/prot-sum.htm, bir "Proto-Sumerian dictionary"-den.

2. Florentius, Justinianın Institues eserinde (1.5.4.1). İlginçtir, Aristoteles'ten başlayarak köleliği aklamaya çalışan bütün girişimler kuruma odaklanmamıştır, kurumun kendisi haklı gösterilecek gibi değildir, aksine köleleştirilen bazı etnik grupların düşük niteliklerine odaklanmışlardır.

3. Elwahid 1931. Clarence-Smith (2008:17n56), al-Wahid'in kitabının, Ortadoğu'da İslam dünyasında köleliğin rolü hakkında en azından on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar devam eden hararetli tartışmalar ortamında doğduğunu belirtiyor.

4. Elwahid 1931: 101-10 ve çeşitli yerlerde. Buna benzer bir liste Patterson'da yer alıyor (1982:105)

5. Çocukların satılması her zaman ekonomik ve ahlaki çöküşün işareti olarak düşünülmüştür; al-Wahid'in belirttiğine göre, Diocletian gibi daha sonraki Roma imparatorları bile, yoksul aileleri böyle çarelere başvurmaktan kurtarmak için hayır işlerini desteklemiştir. (Elwahed 1931:89-91).

6. Mitamura 1970.

7. Borç köleliği, diyor, erken Roma tarihinde uygulanmıştır, ama bunun sebebi, on iki tablet yasalarına göre, aslında borcunu ödeyemeyen borçluların öldürülebilmesidir. Bunun mümkün olmadığı bazı yerlerde, borçlular tamamen köle yapılmamış, ama borç kölesi veya rehine konumuna indirilmiştir (çeşitli ihtimaller hakkında tam bir açıklama için bkz. Testart 2000,2002).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

8. Al-Wahid, Yunanistan'da Atinalı hastaların hayatlarını kurtaran doktorlara kendilerini köle olarak teklif ettiklerine dair örnekler veriyor (a.g.e. 234).

9. Ulpian çok kesin tanımlıyor: "hukukun alanında, düşmanın elinden kurtulup geri dönemeyen her kişi, yakalandığı andan itibaren ölmüş sayılır."(Digest, 49.15.18) MÖ 84-81 tarihli Lex Cornelia, yeniden evlenme gereklerini belirliyor.

10. Meilassoux 1996:106.

11. Patterson 1982. Onun tanımına göre "Kölelik, doğuştan yabancı ve genel olarak itibarsızlaşmış insanların şiddet yoluyla, daimi olarak tahakküm altına alınmasıdır." (1982:13).

12. Burada Frederick Douglas'tan etkileyici bir alıntı yapıyor: "Gücü olmayan adam, temel insani saygınlıktan yoksundur. İnsanın doğası öyle yaratılmıştır ki zavallı bir adam onurlu olamaz, gerçi böyle bir adama acıyabilirsiniz ama, bazı güç belirtileri ortaya çıkmazsa o da uzun sürmez." (Patterson 1982:13).

13. Muhtemelen onurlu bir kadın da; kadınlar söz konusu olduğunda göreceğimiz gibi, soru içinden çıkılmaz bir biçimde sadakat ve iffet sorularıyla iç içe geçiyordu.

14. Paul Houlm (Duffy'de, MacShamrain ve Moynes 2005:431). Ticaretin dengesi iki yön arasında gidip geliyordu; bazı dönemlerde İrlanda gemileri İngiliz sahillerine baskın yapıyordu, MS 800'den sonra Vikingler binlercesini taşıdı ve özetle Dublin'i Avrupa'nın en büyük köle pazarı haline getirdi. Ayrıca bu tarihte cumal'ın fiilen para birimi olarak kullanılması artık ortadan kalkıyor. Afrika ile bazı benzerlikler var, ticaretin etkisiyle belli zamanlarda ve belli yerlerde, borçlar çeteleye köle cinsinden işaretleniyordu (Einzig 1949:153).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

15. Irlanda kilisesinin kurucularından biri olan St. Patrick, köleliğe karşı şiddetle ve kayıtsız şartsız karşı çıkan ilk birkaç Kilise Babasından biriydi.

16. Doherty 1980:78-83.

17. Gerriets 1987:128, 1981:171-72, 1985:338. Demek ki bundan sadece iki veya üç yüzyıl sonraki, bütün bu nesnelerin fiyatlarının titizlikle belirlendiği Gal yasaları ile çarpıcı bir karşıtlık arz ediyordu (Ellis, 1926:379-81) Listedeki maddeler, Gal yasalarından rastgele seçilmiştir.

18. Doherty 1980:73-74.

19. Bu İrlanda ve Gal dillerinde, ve belli ki diğer Kelt dillerinde de geçerliydi. Aslında Charles-Edward (1987:130, 1993:555), "şeref fiyatı"nı, "itibari değer" diye tercüme ediyor.

20. Bunun bir istisnası, eski Hıristiyan metinleririnden biridir: Einzig 1949:247-48, Gerriets 1978:71.

21. Para sisteminin ana kaynağı Gerriets (1978)'dir, bu çalışma ne yazık ki kitap olarak basılmamıştır. Charles-Edwards'da da cumal, sığır, gümüş vs. arasındaki standart değişim oranlarının bir listesi vardır (1993:478-85).

22. Gerriets 1978:53.

23. Bir adama atınızı veya kılıcınızı ödünç verirseniz, bir savaş sırasında geri getirmezse ve itibarınızı kaybetmenize sebep olursa, hatta bir keşiş başka bir keşişe cüppesini ödünç verirse, diğeri zamanında iade etmeyerek keşişin dini bir toplantıda gerekli kıyafeti giyememesine yol açarsa, bunun için şeref fiyatı talep edilebilirdi (Fergus 1988:118).

24. Gal krallarının şeref fiyatı çok daha yüksekti (Ellis 1926:144).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

25. Daha üst düzeyde olan bölgesel kralların şeref fiyatı 14 cumal'dı, ve teorik olarak tüm Tara'da İrlanda'yı yöneten büyük bir kral vardı, ama bu makam genellikle boştu veya tartışmalıydı (Byrne 1973).

26. Bütün bunlar aslında karmakarışık bir sistemin basitleştirilmiş halidir, özellikle evlilikle ilgili, başlık parasıyla drahomanın farklı biçimlerde iç içe geçtiği bazı noktalar netlik kazanmamıştır. Örneğin himaye altına alınanlarla ilgili olarak, efendi tarafından başlangıçta yapılacak iki ödeme vardır, bunlardan biri şeref fiyatıdır, "himaye edilenin özgür olması" söz konusu ise, şeref fiyatı ödenmez ve himaye altına alınan kişi köle konumuna indirgenmez (en iyi genel özet için bkz. Kelly 1988).

27. Dimetian Code (Galler Kanunu*) 11.24.12 (Howel 2006:559). Benzer bir ceza, belli bölgelerin kamu görevlilerini öldürme suçu için belirlenmişti (Ellis 1926:362).

28. "Malların kendileri için fiyat belirlendiğine dair kanıt yoktur. Yani, İrlanda parası bir bireyin statüsünü ölçebiliyor, ama malların değerini ölçmekte kullanılmıyordu." (Gerriets 1985:338), Sutton 2004:374.

30. Gallant 2000. Ayrıca "şeref meselesi" veya bununla ilgili olarak "onuru uğruna cinayet işlemek" gibi terimler düşünülebilir - görüldüğü gibi bu duyguların pek de kırsal Yunanistan ile sınırlı olmadığı açıktır.

31. Aslında, soru kolayca tersine çevrilerek şöyle sorulabilir: her şeyden önce, bir erkeğin kız kardeşinin para karşılığı seks yaptığını söylemek neden bu kadar aşağılayıcı olsun? Bu yüzden onur kavramlarının nasıl biz farkında bile olmadan algılarımızı biçimlendirdiğini

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

söylüyorum - dünyanın birçok yerinde, bir erkeğin karısını kâr amacıyla pazarladığını veya kız kardeşinin birçok erkekle düşüp kalktığını söylemek, büyük ihtimalle cinayete sebep olacak bir öfkeye yol açmaktan ziyade şaşkınlıkla ve gülerek karşılanır. Bunun örneklerini daha önce Gunwinggu ve Leleler'de görmüştük.

32. Tabii burada bu terimi, feminist literatürde kullanılan geniş anlamlı ataerkillik anlamından, kadınların erkeklerin hâkimiyeti altında olduğu toplumsal sistemler anlamından ayırıyorum. Bu geniş anlamıyla ata-erkilliğin kökenleri Akdeniz ve Yakındoğu bölgelerinin çok daha eski tarihsel dönemlerinde aranmalıdır.

33. "Semitik sızma" modeli Saggs gibi klasik kaynaklarda daha önce yer almıştı (1962). Genel anlamda kullanırsak, bu izlek periyodik kentsel krizlerden biri gibi görünüyor, nehir toplumlarının çöküntünün eşiğine gelmesinin ardından, yeni bir Semitik göçebe dalgasının ortaya çıkmasını izleyen yeniden canlanma (Adams ve arkadaşları. 1974).

34. Rohrlich 1980 etkili bir örnektir.

35. Bu tabii ki antrolog Jack Goody ile özdeşleştirilen bir tezin basitleştirilmiş halidir (1976, 1983, 1990). Drohamanın temel prensibi, pek de gelinin babasının yapacağı ödeme değildir (her iki taraftan eşit olarak verilebilir), bir anlamda mirasın vaktinden önce alınmasıdır. Goody Mezopotamya hakkında söylediği şeyler çok azdır, bu az şey de (1990:315-17) neredeyse tamamen üst sınıflar arasındaki uygulamalara odaklanmıştır.

36. Wilcke 1985, Westbrook 1988, Greengus 1990, Stol 1995:125-27. Mari için: Lafont 1987; Eski

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Babilliler'in uygulaması için: Greengus 1966,1969; Nuzi için Grosz 1983,1989.

37. Nuzilerin şehri için elimizdeki en eski kaynaklar MÖ yaklaşık 1500'lere aittir, ayrıca Hurrilerin etkilerinden ötürü Nuziler belli yönlerden atipiktir. Burada göründüğü kadarıyla evlenme ödemeleri kademeli olarak yapılıyordu, örneğin ilk çocuğun doğumunda (Grosz 1981:176) - antropologların Melanezya, Afrika ve dünyanın çeşitli başka yerlerinden bildikleri bir örnek.

38. Finkelstein 1966, VerSteeg 2000:121, 153n91. Baba, muhtemelen başlık parasını düşürmek amacıyla doğru olmadığı halde kızının bakire olmadığını iddia eden birinden tazminat olarak para talep edebiliyordu (Cooper 2002:101).

39. Bottero 1992:113.

40. Stol 1995:126.

41. "Evlilik için evlatlık alma" hakkında, Cardascia 1959 (aynı zamanda Mendelsohn 1949:8-12, Greengus 1975). Kıtlık dönemlerinde, başlık parasından bile vazgeçildiği zamanlarda, açlıkla yüz yüze kalan aileler kızlarını, boğaz tokluğuna zengin evlerine bırakabiliyorlardı.

42. Evans-Prichard 1931, Raglan 1931. Bu tartışmanın İngiltere'de geçmesi biraz ironiktir, çünkü teknik açıdan bir kişinin karısını satmasının, hatta açık artırmaya çıkarmasının yasal olduğu çok az yerden biriydi (Menefee 1981; Stone 1990:143- 48; bkz Pateman 1988). Stone, İngiliz köylerinde halka açık "eş satışının" gerçekte önceden anlaşmaya varılmış boşanmalar olmakla birlikte, "ritüelin detayların, mümkün olduğunca inek veya koyun satışına benzetilerek, nihayetinde bir mal transferi olduğu vurgulayacak şekilde düzenlenmiş olduğunu, kadının evinden bir yular takılarak pazara götürüldüğünü, alıcısının evine

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

de yularla götürüldüğünü" kaydediyor. (1990:145) Sadece halk kesimine ait olan bu uygulama, Hardy'nin Mayor of Casterbridge'inde belgelendiği zaman bir skandala yol açtı, ama tam olarak terk edilmesi ancak 1919'da oldu.

43. Finley 1981:153-55; Steinkeller 2003; Mieroop 2005:27-28. Mieroop bu tür kontratların en eskisinin yirmi birinci yüzyıldaki Babil'e ait olduğunu belirtir. Ücretli emeğin erken tarihine ait ilginç bir örnektir. Başka yerlerde de yazdığım gibi (Graeber 2006:66-69; 2007:91-94) antik çağda ücretli işçi kontratları, esas olarak kölelerin kiralanmasıyla ilgiliydi - ancak, yeni-Babil zamanında Mezopotamya'da belgelenmiştir (Oppenheim 1964:78, VerSteeg 2000:70-71; Mısır'daki benzeri için, VerSteeg 2002:197).

44. Heredotus'un seçkinlerin kızları hariç bütün Babilli kadınların, drahomalarını kazanmak için tapınaklarda fahişelik yapmak zorunda olduğuna ilişkin iddiası, meseleyi karmaşık hale getirmiştir. Bu kesinlikle yanlıştır, ama "tapınak fahişeliğinin" önemini vurgulayan, hatta fahişeliğin tamamen ve fiilen kutsal olduğunu iddia edenlerle (örneğin Kramer 1969, Labmert 1992) bu bakışın tamamen oryantalist bir fantazi olduğunu söyleyerek reddedenler (Arnaud 1973, Westenholz 1989, Beard ve Henderson 1997, Assante 2003) arasındaki tartışmanın terimlerinin karmakarışık olmasına yol açmıştır. Ancak Kish ve Sippar'ın yakın zamanlarda yayınlanan metinleri, tapınak kadınların katıldığı seks ritüellerinde, en azından bazılarına hizmetleri karşılığı para ödendiğinin, kesinlikle doğru olduğunu ortaya çıkarmıştır (Gallery 1980; Yoffee 1998; Stol 1995:138-39). Devadasi [Hindistan'da kadınların tapınakta seks hizmeti vermesi geleneğini sürdüren bir topluluk - ç.n.]

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

benzerliğini, ilk olarak Yoffee'nin (1998:336) tezinde öğrendim. Genel olarak devadasiler için: Orr 2000, Jordan 2003, Vijaisri 2004.

45. Kramer 1963, Bahrani 2001:59-60

46. Benzer bir okuma Bottero'da (1992:96) görülebilir, ama Lerner'in (1980:247) belirttiği gibi kararsızlık olmaksızın.

47. Bkz. Lemer 1980, Van Der toorn 1989, Lambert 1992.

48. Aynı zamanda, birçok yerde, küçük çapta ticaret yapan kadınlar, fahişelere benzetilmiş, ya da karıştırılmıştır, bunun sebebi birçok farklı erkekle ilişki sürdürmeleri (Kazaklardan çağdaş bir örnek için: Nazpary 2001) - ve rollerin zaman zaman örtüşebilmesidir.

49. Diakonoff (1982). Hem Mezopotamya'da hem de Batıda , bazı zamanlarda asker olarak kullanılan, başıboş kırsal göçebe ve sığınmacı gruplarına, genel anlamda *hapiru* veya *habiru* adı verilirdi. Bu, kendi hikayelerine göre kölelikten kaçmış, gruplar halinde çöllerde dolaşmış, sonunda kentsel toplulukları istila etmiş başka bir grubun adı olan "hebrew-yahudi, musevi" kelimesinin kökeni olabilir.

50. Herodot 1.199, ayrıca Strabo 16.1.20

51. Vahiy 17.4-5 (İncil'in son kitabı*): Vahiy'in Pavlus'un takipçilerinden daha çok Petrus'un takipçilerinin perspektifini yansıttığı görülüyor. Bu arada, Rastafarianizm'in, yani günümüzde Babil'in yozlaşma ve baskı imgesini kullanan belli başlı kehanet sesinin - gerçi cinsellikte yozlaşma imgesini öne çıkarmıyor ama - pratikte yoksullar arasında ataerkil otoritenin yeniden tesisiyle yakından ilgili olduğunu gözlemliyorum.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

52. 1980:249-54; 1989:13-40. En önemli yazılı kaynak Driver ve Miles 1993; ayrıca Cardascia 1969.

53. Sümerler'in düğünlerinde, gelinin babası geline duvak takardı ve damat duvağı kaldırırdı - bu hareketle gelini karısı haline getirmiş olurdu (Stol 1995:128). Bu duvağın bir erkeğin ev içindeki otoritesini temsil eden bir sembol olduğunu gösterdiği gibi, aynı zamanda daha sonra Asurluların benimsediği uygulamanınkaynağı da olabilir.

54. Benim Konfîiçyüsçülüğe bakışım, Deng'in biraz sıradışı olan yaklaşımını izler. Kadınların metalaştırılması için bkz. Watson 1980; Song döneminde kadınların özgürlüklerinde görülen genel azalma ile ilgisi için bkz. Gates 1989; Ming hanedanı sırasında başka bir önemli duraklama yaşanmış olmalı - daha yakın tarihli bir inceleme için, Ko, Haboush ve Piggott (2003).Testrat (2000,2001:148-49,190), Çin olayının, kendisine ait "genel sosyolojik kurah"nı teyit ettiğini vurguluyor: başlık parasının uygulandığı toplumlar, aynı zamanda borç köleliğine de izin verecektir (Testart, Lecrivain, Karadimas ve Govoroff 2001), çünkü bu alan hükümetin boşu boşuna her ikisine de engel olmaya çalıştığı bir alan olmuştur. Konfîiçyüsçülüğün bir başka yönü, erkeklerin köleliğinin kadınlara göre daha kuşkulu görülmesiydi; gerçi bu Kore'ya kadar gitmemiştir, orada Hideyoshi'nin işgal etmesinden sonra *sadece* kadınların köle yapılabileceğine dair bir yasa çıkarılmıştır.

55. Tambiah (1973), şu anda Goody'nin standart eleştirisi haline gelen eleştiriyi ilk yapan kişidir. Goody bunları, normalde aileye geçtiği için, dolaylı drahoma ödemeleri gibi görmeyi tercih ediyor (1990:178-97).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

56. Homer tarzı onur hakkında: Finley 1954:118/19, Adkins 1972:14-16, Seaford 1994:6-7. Sığır ve gümüş yine belli başlı muhasebe birimidir. Ayrıca, açıkça görüldüğü gibi, Klasikçilerin belirttiği şekilde kullanılmıştır, Homer destanlarında fiilen yapılan satın alma ve satışlar, sadece yabancılarla yapılanlardır (Von Reden 1995:58-76, Seaford 2004:2, Finley 1954:67-70). Söylemeye gerek yok, Homer zamanın toplumu İrlanda dilindeki "şeref fiyatı" teriminin hukuki kesinliğinden yoksundu, ama prensipler genellikle aynıydı, çünkü *time,* sadece "onur" değil, aynı zamanda "ceza" ve "tazminat" anlamına da gelebiliyordu.

57. *Time,* İlyada veya Odissea'da malların "fiyatı" anlamında kullanılmaz, ama daha sonra malların fiyatlarından açıkça bahsedilir. Ama wergeld veya şeref fiyatı anlamında, "tazminat" olarak kullanılır (Seaford 2004:198n46). *Time*'nin satın alma fiyatı anlamında kanıtlanmış ilk kullanımı, Homer'in biraz daha sonraki Demeter İlahisi'nde yer alır, Seaford'a göre, burada bir köleyi ifade etmesi önemlidir.

58. Aristoteles, *Constition of the Athenians* 2.2. MÖ yaklaşık 590'da yapılan Solon reformlarına, ünlü "yüklerden kurtulma"ya yol açan büyük krizlerden söz ediyor.

59. Antik Yunandaki kölelik, aslında *o* zamanlar antik Yakındoğu'da var olan her şeyden daha aşırıydı (bkz. örn. Westerman 1955; Finley 1974, 1981;Wiedemann 1981; Dandamaev 1984; Westbrook 1995); bunun sebebi sadece Yakındoğunun büyük kısmında "kölelerin" teknik açıdan köle olmaması, kurtulabilecek borç rehineleri olması, dolayısıyla en azından teorik olarak keyfe göre istismar edilememesi değildi,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ayrıca tamamen özel mülk olan bu kişilerin bile daha fazla hakları olmasıydı.

60. "Kendi kendine yeterlilik, bir amaçtır ve en iyisidir." (Aristoteles, *Politika* 1256/58; pratikte bununla ne kastedildiği hakkında klasik tartışmalar için bkz Finley 1974:109-II, Veyne 1979.)

61. Buradaki argüman Kurke'yi (2002) izliyor. Genelevler için, bkz Halperin 1990, Kürke 1996. Antik Yunanda da gerçekten Tapmak fahişeleri vardı, en ünlüleri Corinth'deydi, Starbo'nun (8.6.20) iddiasına göre, ibadet eden dindarlar tarafından tapınağa bağışlanan kölelerden oluşan binlerce fahişe, Afrodit Tapınağının sahibiydi.

62. Yukarıda David Sutton'dan (2004) yapılan alıntıda belirtildiği gibi. Çağdaş Yunan toplumunda onur hakkında antropojik literatürden alınan örnekler için, bkz: Campbell 1964, Peristiany 1965, Schneider 1971, Herzfeld 1980, 1985, Just 2001.

63. Kadınların ev dışında çalışmasının uygunsuzluğu hakkında, bkz. Brock 1994. Genel olarak kadınların tecrit edilmesi hakkında: Keuls 1985, Cohen 1987, Just 1989, Loraux 1993.

64. Çok kuvvetli kanıtlar var, ama yakın zamanlara kadar görmezden gelindi. Llewellyn-Jones (2003), bu uygulamanın aristokratik bir hassasiyet olarak başladığını, ancak beşinci yüzyıldan itibaren, bütün saygıdeğer kadınların "en azından halkın arasındayken veya yakınları olmayan erkeklerin yanındayken, her gün ve düzenli olarak peçe taktıklarını" belirtiyor (a.g.y: 14)

65. van Reden 1997:174, referansları: Herodot 7.233, Plutarch'ın Perikles'i 26.4.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

66. Onlardan birinin, Aşil'in şahsen köle yaptığı bir kadın. Briseis Lyrnessus'un Troya şehrindendi, Yunanlıların şehre saldırması sırasında Aşil'in kocasını ve üç erkek kardeşini öldürmesinden sonra, ödül olarak verilmişti, (daha sonra bunu öğrenen babası, kendini asmıştı.) Ilyada'da Aşil, onu sevdiğini iddia eder. Briseis'in fikirleri kayda geçirilmeye değer bulunmamıştır, ancak daha sonraki şairler, antik dünyanın en büyük destanının basit bir tecavüzün övülmesi fikrinden ibaret olması rahatsız olmuşlar ve Briseis'in uzun zamandır Aşil'e uzaktan aşık olduğu, bir biçimde olayların seyrini savaşa yol açacak şekilde yönlendirdiği gibi bir hikaye uydurmuşlardır.

67. Homer'in savaşçıları gerçekte aristokrat falan değildi, olanlar bile, Calhoun'un ifadesiyle (1934:308), "ancak kelimenin en gevşek anlamında" aristokrattı. Genel olarak bir araya gelmiş yerel çete reisleri ve gönüllü savaşçılar topluluğuydu.

68. Aynı tema üzerinde Yunanca detaylar için Bkz Kürke 1977:112-13, 1999:197:197-98. Seaford şöyle diyor: "Homer tarzı *armağana*, nasıl vericisinin kahramanlık kişiliği yüklendiyse, *parayı* en çok andıran kişi de fahişedir. Shakespeare için "bütün insanlığın ortak orospusu"-dur. (2002:156, vurgu orijinalinde var. Ancak Seaford burada biraz yanılıyor: Shakespeare'nin "bütün insanlığın ortak orospusu" diye tanımladığı *yeryüzü*'dür, rahmi altın, yani para üretir (Timon of Athens - Atinalı Timon 4.3.42-45)).

69. Seaford 2002 Kürke üzerinde yaptığı bir incelemede, Yunan kaynaklarının dönem dönem bu konuda ileri geri gidip geldiğini belirtiyor.

70. Odisea'daki (11.488-91) ünlü hikayede, Aşil hayal edebileceği en düşük ve sefil insandan yardım isteyeceği zaman, bir köleye değil, bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

thete'ye,yani herhangi bir eve ait olmayan, basit bir işçiye başvurur.

71. Serbest *porne*'ler her zaman, yabancıların veya orada yerleşmiş yabancıların kızlarıydı. Bu arada tabii, aristokratların metresleriydi.

72. Okuyucunun dikkatini çekecektir, aşağıdaki anektodlarda bile, hiç kadın yoktur. Polemarchus'un karısının kim olduğuna dair hiçbir fikrimiz yok.

73. Hatırlayalım, oğlancılık teknik olarak yasalara aykırıydı. Daha kesin söylemek gerekirse, eşcinsel ilişkide bir erkeğin pasif rolü kabul etmesi yasadışıydı; bunu yapan bir kişinin elinden vatandaşlık hakkı alınabilirdi. Yetişkin erkeklerin çoğunun erkek çocuklarla, çoğu erkek çocuğun da erkeklerle aşk ilişkisine girdiği düşünülürse, hepsi sanki fiili bir ilişki yokmuş gibi davranıyordu; sonuçta bir kişi olsa olsa eskiden uygunsuz davranışta bulunmuş olmakla suçlanabiliyordu. Bunla ilgili en ünlü olay Aeschines'in *Against Timarchus* -Timarchus'a Karşı'sıdır (bkz. van Reden 2003:120-23, ayrıca Dillon 2003:117-28.) Tıpatıp aynı ikilemler Roma'da tekrar ortaya çıkar, örneğin Çiçero, rakibi Marc Antony'yi bir zamanlar hayatını erkek fahişe olarak çalışarak kazanmış olmakla suçlar (Philippics 2.44-45), sonraları Augustus olan Octavian da, gençken Jül Sezar'a ve diğer güçlü kişilere "orospuluk" yapmış olmakla ünlüydü (Suetionius *Augustus* 68)

74. En ünlü örnekleri Atina, Korinth ve Megara'dır (Asheri 1969; St. Croix 1981; Finley 1981:156-57)

75. Kanunun adı palintokia'dır ve esas olarak Plutarch'dan alındığı bilinir (Moralia 295D, Aristoteles'nun kayıp Constitution of the Megarians'dan yararlanıldığı açıkça bellidir.)

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bununla ilgili her şey güncel akademik çalışmaların konusudur (Asheri 1969: 14-16; Figueria 1985:149-56, Millet 1989:21-22; Hudson 1992:31; Bryant 1994:100-044). Örneğin Hudson şunu ileri sürüyor, bu olayın MÖ yaklaşık 540 civarında, yani faizli kredini muhtemelen henüz var olmadığı bir zamanda geçtiği söylendiği için, daha sonraki bir propoganda olması ihtimali var. Bazıları çok daha sonra gerçekleştiğini ileri sürüyor. İlginç olan bütün Yunan kaynaklarının bunu en radikal ve en aşırı popülist önlem gibi görmeleridir - oysa Avrupa'da Ortaçağ boyunca benzer önlemler standart Katolik politikası haline gelmişti.

76. Bu erken dönemde faizli kredilerin var olup olmadığı netlik kazanmamıştır, çünkü faize açıkça referans yapılmasına MÖ yaklaşık 470 yıllarında rastlanıyor, iyice açık seçik referanslar aynı yüzyılın daha sonraki zamanlarına ait (Bogaert 1966, 1968; Finley 1981; Millet 1991a: 44-45; Hudson 1992).

77. Örneğin Leviticus 25:35-37 ile kıyaslayın: yoksul düşmüş bir "hemşerinizi" himaye altına almaya veya kiracı yapmaya izin veriliyor, ama kendisine faizli kredi vermeye izin *verilmiyor*.

78. Hesiodos'un *Works and* Days-Işler ve Günler'de (II 344-63) vurguladığı gibi; kendisi bu konularda en önemli kaynağımızdır. Paul Millet (1991a:30-35) armağanla borç arasındaki anlam karışıklığını göstermek için bu pasajı derinlemesine incelemiştir. Millet'in Lending and Borrowing in Ancient Athens -Antik Atina'da Borç Verme ve Borç Alma (a.g.y) kitabı bu konudaki temel eserdir. Yunan ekomonisi konusundaki ekonomik çalışmalar uzun zaman halen "Primitivist-Modernist" adıyla anılan bir tartışmayla meşgul olmuştu; Millet kararlı biçimde Primitivist görüşe

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

destek verdi ve tahmin edildiği gibi karşı tarafın suçlamalarına maruz kaldı (örneğin Cohen 1995, Shipley 1997, 2001). Tartışmanın çoğu, ticari kredinin yaygınlığı üzerinde sürdü, oysa bu benim şu andaki fikrime göre ikinci derecede önemlidir.

79. Bu hikâye son derece çarpıcıdır, çünkü Nasreddin Hoca bunun dışında hiçbir zaman dinleyicinin adaletsiz veya bencil bulacağı davranışlarda bulunmamıştır. Bu hikayelerde her zaman, cimri bir komşusuyla olan ilişkileri anlatılır - dinleyicinin, kötü bir adam olmasından ötürü mutlaka onun kötü bir iş çevireceğini bildiği varsayılır.

80. *"Against Nicstratus"* [Nicostratus'a Karşı] (Demosthenes 53). Benim versiyonum büyük ölçüde Millet'i izliyor (1991a:53-59) ama aynı zamanda Trevett (1992), Dillon (2002:94-100), Harris'den (2006:261-63) yararlanıyorum). Nicostratus'un saiklarının yorumu bana ait; örneğin Dillon Aegina'daki kaçırılma ve fidye hikayesinin tamamen uydurma olduğundan kuşkulanıyor - ama böyle olsaydı, Apolodorus'un sonunda bunu anlayacağını ve jüriye anlatacağını düşünebiliriz. Metinde Nicostratus'un bir aristokrat olduğu söylenmiyor ama, bir insanın konforlu bir malikânesi olup da hiç parasının olmamasının en mantıklı açıklaması galiba budur. Ancak başka kaynaklardan biliyoruz ki Apollodorus geçmişinin altsınıflara dayanmasından dolayı kendisini küçümseyeceklerinden ve bunu aşırı - bazılarına göre fazlasıyla aşırı - cömertlikle telafi etmeye çalışacaklarından korkuyordu (bkz. Ballin 1987; Trevett 1992).

81. Atinalılar yücegönüllü olmaya niyetlendiklerinde, en azından hemşerilerin birbirlerine bu şekilde

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

davranması gerektiğinden söz ederlerdi; muhtaç duruma düşen bir hemşeriye faizle borç vermek açıkça anlaşılabilir bir davranış olarak görülürdü (Millett 1991 a:26). Bu konuya değinen bütün filozoflar, Plato'dan (Kanunlar 742c, 921c) ve Aristoteles'ten *[Politika* 1258c) başlayarak, faizi ahlaka aykırı ilan ettiler. Tabii herkes böyle düşünmüyordu. Geleneğin çıktığı yer olan Ortadoğuda (Hudson 1992) olduğu gibi burada da, ticari kredilerde faiz uygulamanın açıkça makul olduğu, ama tüketici kredilerine gelince kolayca istismara yol açtığı şeklinde bir ikilem vardır.

82. Borç köleliğinin, en azından borç rehineliğinin herhangi bir yerde tamamen ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı belli değildir ve Atina dışında diğer şehirlerde düzenli aralıklarla borç krizleri çıkmaya devam etmiştir (Asheri 1969; Croix 1981). Bazıları (Rhodes 1981:118-27; Cairns 1991; Harris 2006:249-80) Atina'da borç köleliğinin hiçbir zaman tamamen kaldırılmadığına inanıyor. Millet belki de şunu söylerken haklıydı; Atina ve daha sonra Roma gibi emperyal başkentler, borç krizlerini ve bunun sonucunda ortaya çıkan huzursuzlukları, bu uygulamayı yasaklamaktan ziyade, haraç olarak alınan paraları sosyal programlara aktararak, yoksullar için sürekli gelir kaynağı sağlayarak, böylece faizi büyük ölçüde gereksiz hale getirerek önlemişlerdir.

83. Millet 1991b: 182-92. Aynı şey Roma'nın Celile'sinde (İsrail'de bir bölge*) geçerliydi (Goodman 1983:55), muhtemelen Roma'da da öyleydi (Howgego 1992:13).

84. Annesi öldüren Orestes'i intikam almak için takip eden Furies, kan borcunu tahsil etmekte olduklarını iddia ediyor (Aeschylus, Eumenides 260, 316.) Millett (1991a:6-7) birkaç örnek

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

derlemiştir. Korver (1934, kıyaslayın Millet 1991:29-32), "armağan" ile "borç" arasında hiçbir formel ayırım olmadığını; ikisinin sürekli içiçe geçtiğini gösteriyor.

85. Bu ikisi birbirine bağlı gibi görünüyor: Bilindiği gibi Herodot, Persler için en büyük günahın yalan söylemek olduğunu, bundan dolayı faizle kredi vermeyi yasakladıklarını, çünkü bunun kaçınılmaz olarak dürüstlükten ayrılmaya sebep olacağını düşündüklerini anlatır (1.138)

86. Plato *Republic* 331c

87. Plato Republic 345d. Benim buradaki okumam, Marc Shell'in (1987) okumasından çok etkilenmiştir. Shell'in yazısı önemlidir, ama ne yazık ki dikkate alınmamıştır, zira göründüğü kadarıyla Klasikçiler hep birbirlerinden alıntı yapıyorlar (en azından konu Klasikler olduğunda).

88. Polemarchus'un başvurduğu şey, tabii ki kahramanca armağanın ve kan davasının mantığıdır. Birisi size yardım ederse veya zarar verirse, aynı şekilde veya daha fazlasıyla karşılık verirsiniz. Polemarchus'un aslında söylediği şudur: bunun en kolay yapıldığı iki durum vardır: savaş ve bankacılık.

89. *Republic*-Cumhuriyet MÖ 380'de yazılmıştır, bu olaylar da 388/7'de gerçekleşmiştir. Bu olayların gerçekleşmiş olduğu konusunda hemfikir olan antik ve çağdaş akademik çalışmaların tarihleri ve referansları için bkz. Thesleff 1989:5, DuBois 2003:153-54. Platon'un korsanlar tarafından kaçırılmış, öfkeli eski hamisinin emriyle satılmış veya savaş esiri olarak tutulmuş olup olmadığı tamamen açıldığa kavuşmuş değildir (Bu arada, Platon'un doğum yeri olan Aegina o tarihte Atina ile savaş halinde idi.) Bilgiler muğlaktır. İlginçtir,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Platon'un genç çağdaşı Kinik Diyojen de aynı zamanlarda Aegina'ya giderken korsanlar tarafından yakalanmıştır. Onun yardımına hiç kimse gitmemiştir (tahmin edilebileceği gibi, bütün dünyevi bağlantıları reddetmesinden ve karşısına kim çıkarsa aşağılamaya eğilimli olmasından dolayı). Ömrünün geri kalanını Corinth'de köle olarak geçirmiştir (Diogenes Laertius, 4.9). Plato, Aristoteles ve Diyojen, dördüncü yüzyılın en ünlü üç filozofuydu; bu üçünden ikisinin açık artırma meydanına çıkması, bu gibi şeylerin gerçekten herhangi bir kişinin başına gelebileceğini gösteriyor.

90. Plato Seventh Letter to Dion -Dion'a Yedinci Mektup'ta bu olayları tek tek sayıyor, ama Annikeris sadece Diogenes Laeritus'da (3.19-10)'de görülüyor.

91. Ihering 1877.

92. "*in rem* veya "şeyler üzerindeki" haklar, "tüm dünyaya karşı" haklar olarak kabul edilir, çünkü "bir hakka zarar verecek eylemlerden kaçınmak, bütün insanlara yüklenmiş bir görevdir." - bu "*in personem* haklarla karşıtlık arz eder, bunlar belli bireylere veya birey gruplarına karşı sahip olunan haklardır. (Digby ve Harrison 1897:301). Gamsey (2007:177-178), Fransız Medeni Kanunu'nda ve diğer paradigmatik modern hukuk belgelerinde yer alan mülkiyet haklarının "mutlak" niteliğinin, doğrudan doğruya Roma hukukuna, hem mutlak özel mülkiyet kavramına, hem de imparatorun mutlak hükümranlığına kadar uzandığım iddia eden Proudhon'un (1840) haklı olduğunu belirtiyor.

93. Roma'da mülkiyetin bir hak olmadığı fikri Villey'e (1946) kadar gider ve Tuck (1979:7-13) ve Tierney (1997) ile İngiliz akademi dünyasında

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

anaakım haline gelmişti, ancak Garsney (2007:177-95) kısa süre önce Roma hukukçularının, kişinin vazgeçme hakkının olması ve mahkemede iddialarım savunabilmesi anlamında, mülkiyeti bir hak olarak kabul ettiğini inandırıcı bir biçimde ortaya koydu. Bu, büyük ölçüde kişinin kendi "hak" tanımı etrafında dönen ilginç bir tartışmadır, ama benim argümanın açısından ikincil önemdedir.

94. "Bir kişi ile bir nesne arasındaki paradigmatik ilişki, mülkiyet ilişkisidir, ancak bunu yaratanlar hiçbir zaman tanımlamamışlardır. Onlara göre bu bir güç - bir tür iktidar -doğrudan fiziksel nesneye uygulanan bir güç ilişkisidir." (Samuel 2003:302)

95. En eski Roma yasalarında (MÖ yaklaşık 450 tarihli Oniki Tablet) köleler insan sayılırdı, ama değeri düşük olan insanlardı, çünkü bunlara bedensel zarar verildiğinde, özgür bir kişinin yüzde 50'si hesaplanırdı (Oniki Tablet VIII. 10). Geç Cumhuriyet zamanlarında, *dominium* kavramının ortaya çıktığı zamanlarda, köleler *res*, yani şey olarak yeniden tanımlandı ve onlara verilen bedensel zararlar, yasal olarak çiftlik hayvanlarına zarar vermekle aynı sayıldı (Watson 1987:46) 96. Patterson: "Romalıların bir kişiyle bir şey arasındaki ilişki fikrini neden icat etmek istediklerini anlamak zor (neredeyse metafizik bir kavram, Romalıların başka alanlardaki düşünce tarzınından epeyce farklı bir şey)… ta ki biz, birçok açıdan, onların kafasındaki "şey"in "köle" anlamına geldiğini anlayıncaya kadar" (1982:31)

97. Oniki Tablette veya erken hukuk belgelerinde yoktur.

98. Dominus ilk kez, biraz daha sonra, MÖ IU'de ortaya çıkar (Birks 1985:26). Keith Hopkins 1978) Cumhuriyet sona erdiği zaman, kölelerin İtalyan nüfusu arasında yüzde 30 ila 40 oranında yer

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tuttuğunu tahmin ediyor, bu belki de bilinen herhangi bir toplumdaki en yüksek orandır.

99. Digest 9.2.II pr., Edict hakkındaki 18'inci kitapta Ulpian

100. Örnekler sırayla, Digest 47.2.36 pr., Sabinus hakkındaki 41'nici kitapta Ulpian, ve Digest 9.2.33 pr., Pavlus'un Plautius'a ikinci kitabı.

101. *Domus* ile *familia* karşılaştırması için bkz Saller (1984). Familia ve daha sonra Avrupa dillerindeki kökdeşleri, Fransızcadaki *famille* ve İngilizcedeki *family*, ve benzerleri, en azından 18'inci yüzyıla kadar mutlaka kan bağını değil, bir otorite birimini ifade etmeye devam etmiştir (Stone 1968, Flandrin 1979, Duby 1982:220-23, Ozment 1983; Herlihy 1985)

102. Westbrook (1999:207) gerçekten olduğu bilinen üç olayı inceliyor. Göründüğü kadarıyla babanın otoritesi devletin otoritesi ile aynı kabul ediliyor. Eğer babanın çocuğunu meşru olmayan bir biçimde öldürdüğüne karar verilirse, cezalandırılabiliyordu.

103. Veya köle yapmaya. Aslında al-Wahid'in (1931:81-82) belki de ilk kez dikkat çektiği gibi, bizatihi Oniki Tablet Kanunu (III.1) daha da sert uygulamaları yumuşatmak veya reform yapmak için yapılan bir girişim gibi görülebilir.

104. Finley, kölelerin seks hizmeti vermesinin "Yunan-Roma literatüründe sıradan bir şey kabul edildiğini" belirtiyor (1980:143; bkz Saller 1987:98-99, Glancey 2006:50-57).

105. Kölelerin çocuklarının köle yapılmasının Roma'da yaygın bir uygulama olup olmadığı hakkında hararetli bir tartışma vardır: kölelik hakkında yaygın bir teori (örneğin Meillassoux 1966, Anderson 1974) bunun hiçbir zaman kârlı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bir şey olmadığını, yeni köle temininin kesintiye uğradığı zaman, kölelerin normal olarak serflere dönüştürüleceğini ileri sürüyor. Galiba burada bununla uğraşmak için bir sebep yok ama, bir özet için bkz. Bradley 1987.

106. Doğru, Romalı vatandaşlar yasal olarak birbirlerini köle yapamıyordu; ama yabancılar tarafından köle yapılabiliyorlardı, korsanlar ve adam kaçıranlar ise böyle şeylerde fazla titiz davranmıyordu.

107. Çin imparatoru Wang Mang bu konuda öyle hassastı ki, bir keresinde keyfi olarak bir köleyi öldürdükleri için kendi oğullarının öldürülmesini emretmişti (Testrart 1989:23)

108. Lex Petronia. Teknik olarak kölelere halkın hoşlandığı bir eğlence olan "vahşi hayvanlarla dövüşme" emri vermeyi yasaklamıştır: "dövüşmek" tabiri biraz hafif kalıyordu, çünkü aç aslanlarla dövüşenlere silah verilmiyordu, ya da güçsüz olduğu belli olanlar seçiliyordu. Ancak bir yüzyıl sonra, Hadrian'ın hükümdarlığı zamanında (MS 117-138) köle sahiplerinin kölelerini öldürmeleri, zindana atmaları veya başka zalimce ve aşırı cezalar vermeleri yasaklandı. İlginçtir, köle sahiplerinin yetkilerinin aşamalı olarak sınırlanması, devletin gücünün artmasıyla, vatandaşlığın yaygınlaşmasıyla, ancak ayrıca çeşitli borç köleliğinin geri dönmesiyle ve toprağa bağlı köylülüğün ortaya çıkışıyla aynı zamana denk geldi (Finley 1972:92-93 1981:164-65).

109. Livius (41.9.II) MÖ 177de senatonun Roma vatandaşı olmayan İtalyanların akrabalarını köle olarak satmak suretiyle vatandaş olmalarını yasaklayan bir kanun çıkardığını belirtiyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

110. Bu ifade yaşlı Seneca'nın eserinde *(Controversias* 4.7) korunmuştur ve başkalarının yanı sıra Finley (1980:96) tarafından kaydedilmiştir. Butrica'da (2006:210-23) ayrıntılı bir tartışma var.

111. Wirszubski 1950. Etimolojisi için bkz. Benveniste 1963:262-72. Benzer şekilde Kopytoff ve Miers (1977) Afrika'da "özgürlük" kelimesinin mutlaka bir akraba grubuna ait olmak anlamına geldiğini söylüyor - (bizim anlayışımıza göre) sadece köleler bütün sosyal ilişkilerden "özgür"dür.

112. Justinian'ın Institutes - Kurumlar'ında Florentius (1.5.4.1). Bazdan ilk cümledeki "doğal" kelimesinin daha sonraki baskılarda, muhtemelen dördüncü yüzyılda ilave edildiğini öne sürüyor. Köleliğin kanunlarca kutsal kabul edilen gücün ürünü olduğu, doğaya aykırı olduğu görüşü ise, en azından MÖ dördüncü yüzyda, Aristoteles'nun *(Politika*, 1253b20-23) bu konuyu ele aldığı zamana kadar gider (bkz. Cambiano 1987).

113. Daha o yüzydda, Azo ve Bracton gibi hukukçılar şöyle sormaya başladılar: bu doğruysa, bir serfin özgür bir adam olduğu anlamına gelmez mi? (Harding 1980:424, not 6; ayrıca bkz. Buckland 1908:1, Watson 1987).

114. Ulpian şöyle diyor: "doğa yasalarına göre herkes özgür doğmuştur", kölelik *ius gentium'un* ("milletler hukukunun"), insanoğlunun genel hukuksal pratiklerinin sonucudur. Daha sonraki bazı hukukçular, mülkiyetin de aslında ortak olduğunu, krallıklardan, mülkiyetten vs. *ius gentiumun* sorumlu olduğunu ilave ettiler (Digest 1.1.5). Tuck'un belirttiği gibi (1979:19), bunlar gerçekten dağınık fikirlerdir, ilk kez çok daha sonra, on ikinci yüzyılda Roma hukukunun yeniden canlanması sırasında Gratianus gibi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Kilise düşünürleri tarafından sistematize edilmiştir.

115. Princeps legibus solutus est ("hükümranlık kanunlarla bağlı değildir"), bu ifade ilk kez Ulpian tarafından dile getirilmiştir ve Justinian tarafından tekrarlanmıştır (1.3 pr.) Bu antik dünya için çok yeni bir kavramdı; örneğin Yunanlılar, erkeklerin kadınlarına, çocuklarına ve kölelerine istediği her şeyi yapabileceğini ileri sürerken, tebaasına aynı şekilde kötü davranan yöneticiyi tiran olarak tanımlıyorlardı. Yöneticilerin vatandaşları için nihai yaşama veya ölme kararını verme yetkisine sahip olduğu temel modern hükümranlık prensibi bile (modern devlet başkanları halen af çıkarma yetkisine sahiptir) kuşkuyla karşılanıyordu. Benzer şekilde Cumhuriyet döneminde Çiçero yaşama ve ölüm kararını verme yetkisine sahip yöneticilerin, tanımları gereği tiran olduklarını ileri sürüyordu, "kendileri kral olarak adlandırılmayı tercih etseler bile" (De Re Publica, Westbrook 1999:204)

116. Chronicle *of* Walter *of* Guisborough (1957:216); bkz Clanchy 1993:2-5.

117. Alymer 1980

118. Adil olmak gerekirse, klasik bir liberal, pasif değil de aktif özgürlük anlayışından hareket edildiğinde-yani özgürlük, başkalarının bize kanun veya geleneklerin yapabileceğimizi söylediği şeyleri yapabilmemiz için değil, özellikle yasaklanmamış herhangi bir şeyi yapabilmemiz için izin vermesi mecburiyeti olarak görüldüğünde varılacak mantıksal sonucun bu olduğunu (ya da filozofların ifadesiyle, "subjektif haklar" olduğunu ileri) ve bunun müthiş özgürleştirici etkileri olduğunu sürecektir. Bunda tabii ki haklıdır. Ama tarihsel olarak bu bir tür yan etkidir ve aynı sonuca

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

varmamız için mülkiyede ilgili altta yatan varsayımları kabul etmemizi gerektirmeyen birçok başka yol vardır.

119. Tuck 1979:49, kıyaslayın: Tully 1993:252, Blackbum 1997:63-64

120. Dikkat ederseniz bu dönemde haklı göstermek için herhangi bir aşağı ırk varsayımı ileri sürülmüyordu -ırk ideolojileri daha sonra ortaya çıktı - daha çok Afrika yasalarının meşru olduğu ve en azından Afrikalılar için bağlayıcı kabul edilmesi gerektiği varsayımı esas alınıyordu.

121. Ücretli emeğin köklerinin geçmişte büyük ölçüde köleliğe dayandığı argümanını daha önce ileri sürmüştüm - örn. bkz. Graeber 2006

122. Bu sebeple, C.B. MacPherson (1962) açıkladığını gibi, ne zaman gazetelerde "insan hakları ihlallerinden söz edilse, mudaka hükümet bazı mağdurların şahsına veya mülküne tecavüz etmiş demektir - örneğin ırzına geçmek, işkence etmek veya öldürmek suretiyle. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, benzer diğer belgeler gibi, besin ve barıma gibi evrensel haklardan da bahseder, ama hükümet temel besin maddelerine ilişkin fiyat desteklerini kaldırsa, hatta bu yüzden yaygın bir kötü beslenmeye yol açsa, veya gecekonduları yıksa, evsizleri barınaklarından atsa, hiç kimse hükümet insan haklarını ihlal ediyor diyen bir habere rasdayamaz.

123. Bu kavramın izini en az Seneca'ya kadar sürebiliriz, MS birinci yüzyılda, kölelerin zihinlerinin özgür olabileceğine, çünkü gücün sadece "beden hapisanesine" uygulanabildiğini ileri sürmüştür (De beneficiis 3.20) - göründüğü kadarıyla bu, özgürlük kavramının başkalarıyla ahlaki ilişkiler kurabilme yeteneği olmasıyla,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

özgürlüğün efendinin gücünü içselleştirmek olması arasındaki geçişin ana noktası olmuştur.

124. Bunu açıkça borçla ilişkilendiren bir yazar için bkz. Roitman 2003:224. İnsanlık tarihindeki benzersiz noktalar olarak nesneler hakkında zengin bir literatür vardır, bkz. Hoskins 1999, Graeber 2001.

125. Köleliğin ne kadar sıradışı olduğu, bilgi verenlerin kanısına göre, kölelerin kaderlerinin bu olduğuna dair hiçbir fikirlerinin olmadığı söylenebilir.

126. Önemli olan şu, tam o anda kişinin sosyal varlığı elinde kalan tek varlıktır. Kralların ve önemli adamların cenazelerinde kitlesel olarak kölelerin öldürüldüğü, antik Galya'da, Sümerler'de, Çin'de ve Amerika'da belgelenmiştir.

127. İlyada 9:342-44

128. Evans-Pritchard 1948:36; kıyaslayın: Sahlins 1981. Krallarla kölelerin özdeşleştirilmesi hakkında iyi bir örnek için, Feeley-Hamik 1982. Tabii ki kralların aileleri, dostları, aşıkları vs. olduğunu herkes bilir -mesele bunun her zaman bir problem olarak görülmesidir, çünkü onun tüm tebaası için eşit derecede kral olması gerekir.

129. Roma hukukunun liberal gelenek üzerindeki etkisi ile ilgili olarak, Smith'in modeline benzer bir şeyi, paranın ve nihai olarak madeni paranın, ticarete yardımcı olarak icat edildiği görüşünü tarihte ilk kez ileri süren yazarın Romalı hukukçu Paulus olması çok ilginçtir, Paulus: Digest 18.1.1.

130. Ama kesinlikle ortadan kalkmadı. (Bu konuda kuşkusu olan varsa, mülkiyet haklarını yok farz ederek mahallede şöyle bir dolaşmasını ve silahların nasıl hızla çekildiğini görmesini tavsiye ederim.)

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1. "Borç, isim. Köle çalıştıranın zincirinin ve kamçısının yerine geçen şey" diye yazıyor ünlü kinik Ambrose Bierce (*The Devil's Dictionary*, 1911:49) [Şeytanın Sözlüğü, Metis Yayınları, 2014]. Kuşkusuz Neil Bush'un kapısında beliren Taylandlı kadınlar için, ana-babası tarafından satılmış olmak, ya da ana babasının borç kontratını ödemek için çalışıyor olmak arasındaki fark, tıpkı iki bin yıl önceki gibi, sadece teknik bir meseleydi.

2. Bu soruyla doğrudan yüzleşen, benim bildiğim birkaç yazardan biri Pierre Dockes'tir (1979), bunun devletin gücüyle ilgili olduğuna dair inandırıcı bir görüş ileri sürmüştür: en azından, kölelik bir kurum olarak Karolenj İmparatorluğu zamanında yeniden canlanmış ve daha sonra tekrar yok olmuştu. Bu kuşkusuz çok ilginç, çünkü en azından on dokuzuncu yüzyıldan beri, dönemsel sosyal değişime ilişkin tarihsel paradigmamız "feodalizmden kapitalizme geçiş" olmuştur, antik kölelikten feodalizme geçiş üzerinde ise hiç kimse fazla durmamıştır, şu anda olup bitenlerin fazlasıyla buna benzediğine inanmak için sebepler olmasına rağmen.

3. Robin Blackbum bu argümanı The Making of New World Slavery'de (1979) inandırıcı bir biçimde ortaya koyuyor. Özellikle İtalyan şehir-devletlerinde bazı istisnalar vardı. Hikâye tabii benim anlattığımdan çok daha karmaşık: Düşmanlığın bir sebebi, Ortaçağın büyük bir kısmında Avrupalıların alacaklılarından ziyade baskın yapanlar tarafından köle yapılması, tutsakların Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da pazarlanmasıydı.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

4. Ege'nin madeni paraları mühürlüydü, Hintlilerinki baskılı, Çinlilerinki dökmeydi. Yani, nüfuz etme söz konusu değildir. Örneğin Hint paralarından bahseden bir tarihçi şöyle diyor: "Madeni paranın baskılı olması şunu açıkça gösteriyor ki, bunu tasarlayan kişi hiç Yunan parası görmemiş olmalı - eğer gördüyse, etkilenmemiş olmalı. Baskılı madeni para, tamamen farklı bir metaluıjik süreçle imal edilir" (Schaps 2006:9).

5. Preussner (1928) muhtemelen buna ilk dikkat çeken kişidir.

6. Bunların Anadolu'da faaliyet gösteren Eski Asurlu tüccarlar tarafından yaygın olarak kullanıldığı sanılıyor (Veenhof 1997).

7. Powell (1987, 1979, 1999:14:-18) kanıtı mükemmel bir biçimde değerlendiriyor, Babilliler'in kızarmış balık veya çıra gibi gündelik ev ihtiyaçlarını satın almakta kullanacakları çok küçük miktarda gümüşü tartabilecek kadar hassas teraziler üretmediklerini vurguluyor. Gümüşün büyük ölçüde tüccarlar arasındaki işlemlerde kullanıldığı sonucuna varıyor. Dolayısıyla Pazar satıcıları, muhtemelen günümüzde Afrika ve Orta Asya'daki küçük çaplı pazarlarda yaptıkları gibi, zaman içinde kredi verebilecekleri güvenilir müşterilerin listesini yapıyorlardı (örneğin Hart 1999:201, Nazpary 2001).

8. Hudson 2002:21-23, zaman unsurunun önemli olduğunu, aksi takdirde tüccarların fonları mümkün olduğunca uzun süre kullanabileceğini öne sürüyor. Bkz. Renger 1984, 1994; Meiroop 2005.

9. Burada, antik dönemde ve ortaçağda Akdeniz'deki *Commenda'yı* benzeyen, *Qirad* ve *Muradaba* düzenlemelerine referans yapıyorum (Udovitch 1970, Ray 1997).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

10. Heredotus 1.138.

11. Heredotus 3.102-5.

12. Mieroop 2002:63, 2005:29. Enmenta'nın bir yıllık toplam tahıl gelirinin aşağı yukarı 37 milyon litre olduğunu, dolayısıyla iddia ettiği borç miktarının kendi sarayının yıllık gelirinin bin katından fazla olduğunu belirtiyor.

13. Lambert 1971; Lemche 1979:16.

14. Hudson 1993 bu literatür hakkında en detaylı incelemeyi sunuyor.

15. Hudson 1993:20.

16. Grierson 197747, alıntı Cemy 1954:907.

17. Bleiberg 2002.

18. Bir yetkili kategorik olarak açıklıyor: "Herhangi bir Firavunun borç iptali fermanı verdiğine dair bilgim yok" (Jasnow 2001:42), ve geç Demokratik döneme kadar borç köleliğine dair hiçbir kanıt olmadığını ilave ediyor. Bu dönem, Yunan kaynaklarının her ikisinden de bahsettiği dönemdir.

19. VerSteeg 2002:199; bkz Lorton 1977:42-44.

20. Bu bazı yönlerden hem ortaçağ Hıristiyan dünyasında, hem İslam dünyasında yaratılan hukuk boşuklarını hatırlatıyor, her ikisinde de faiz resmen yasaktı: bkz. aşağıdaki 10. Bölüm.

21. Diodorus Siculus 1.79. Bu konuda Yunan ve Mısır kaynaklarının karşılaştırılması için bkz Westermann 1955:50-51.

22. Faizli borcun yayılmasının hikâyesinin yeniden yapılandırılması yeni başlıyor. Elba'da (MÖ yaklaşık 2500), Eski ve Orta Mısır Krallıklarında veya Antik Yunanda Miken'de henüz yok, ama sonunda Bronz Çağında Levant'da ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Anadolu'da Hititlerde yaygınlaşıyor. Ileride göreceğim gibi, Klasik Yunana daha geç, Almanya gibi yerlere daha da geç gelmiştir.

23. Çin histografisinde, bu dönemin tümü "feodal dönem" olarak bilinir.

24. Guanzi, Shaps'da (2006:20) geçiyor.

25. Yung-Ti (2006) kısa zaman önce böyle olmadığını ileri sürdü, ancak gerçekte bilmiyoruz. Thierry (1992:39-41) böyle olduğu kanısında, hesap birimi ve ödeme yöntemi olarak kullanımına dair pek çok kanıt sunuyor, ancak satın alma ve satma için kullanımına dair kanıt yok.

26. Her halükârda, deniz kabukları daha sonraki dönemlerde madeni paranın eşdeğerlisi olarak kullanılmıştır ve hükümet bazen kullanımını önlemeye çalışmış bazen yeniden devreye sokmuştur (Quiggin 1949, Swann 1950, Thierry 1992:39-41, Peng 1994.) Güneyin uzaklarında, Yunnan eyaletinde çetele çubuklarının yanı sıra bir tür para birimi olarak deniz kabuğunun kullanılması oldukça yakın zamanlara kadar devam etmiştir (B. Yang 2002), bu konuda detaylı araştırmalar mevcuttur, ama - bildiğim kadarıyla - bu sadece Çin'de olmuştur.

27. Schiedel 2004:5.

28. Kan 1978, Martzloff2002:178. Bu arada şunu belirtmeliyim ki, Inkaların Khipu *sistemi*, bu anlamda yeterince büyüleyicidir; bu diziler hem finansal diyebileceğimiz, hem ritüel diyebileceğimiz yükümlülükleri kaydetmek için kullanılmıştır, zira birçok Avrasya dilinde olduğu gibi, "borç" ve "günah" kelimeleri, Quecha'da da aynıydı. (Quitter ve Urton 2002:207).

29. L. Yang (1971:5), faizli borca dair ilk güvenilir yazılı referansın MÖ 4. yüzyıla ait olduğunu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

söylüyor. Peng (1994:98-101), bugüne kalan en eski kayıtların (kemiklere yazılmış kehanetler ve yazıtlar) krediden bahsetmediğini, ama aksi için bir sebep olmadığını söylüyor; ayrıca mevcut yazılı referansları bir araya getiriyor ve erken dönemlerde krediye yapılmış birçok referans tespit ediyor, ve bunları ciddiye alıp almamaya karar vermenin mümkün olmadığı sonucuna varıyor. Ancak, Savaşan Devletler döneminde, yerel tefeciler ve olağan tüm suiistimaller hakkında epeyce çok kanıt vardır. 30. *Yan tie lun* I 2/4b2-6, Gale'de (1967): 12.

31. Guanzi (7312), Rickett (1998:397).

32. MÖ 100 civarında, "başlarına sel ve kuraklık felaketleri geldiğinde… ellerinde tahılı olanlar yan fiyatına sattı, olmayanlar fahiş faizle borç aldı. Sonra atalardan kalma topraklar el değiştirdi; oğullar ve torunlar borç ödemek için satıldı; tüccarlar müthiş kâr etti, küçük tüccarlar bile iş kurdu ve duyulmamış kazançlar elde etti" (Duvenak'da, 1928:32). Çin'de faizli kredi ilk kez MÖ 4. yüzyılda belgelendi ama ondan önce de var olabilir (Yang 1971:5). Erken Hindistan'da buna benzer borç yüzünden çocuk satışı için, Rhys Davids 1922:218.

DOKUZUNCU BÖLÜM

1. Jaspers 1949

2. Parkes 1959:71

3. Ya da, daha kesin belirtmek gerekirse, MS 632'de, Peygamberin ölümüyle bitirebiliriz.

4. Tabii ki Vedik Hinduizmi daha öncedir; ben burada Hinduizmi, genellikle Budizm ve Jainizme reaksiyon olarak şekillendiği kabul edilen, öz-bilinci olan bir din olarak ele alıyorum.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

5. Onceden çok daha erken bir tarih, MO 650, hatta 700 olarak kabul ediliyordu, ama arkeoloji son zamanlarda bunu sorgulamaya başladı. Halen en eskisinin Lidya'nın madeni parası olduğu sanılıyor, daha önce başka birçoğunun en eski sanılmasına rağmen.

6. Prakash ve Singh 1968, Dhavalikar 1974, Kosambi 1981, Gupta ve Hardaker 1995. Madeni paranın Hindistanda ortaya çıkışına dair, radyokarbon analizine dayanarak yapılan, en son kabul edilen tarih, MÖ yaklaşık 400 civarıdır (Erdosy 1988:115,1995:113).

7. Kosambi (1981) bunların ilkiyle Bronz Çağı Harappa (MÖ 3300-1600 yılları arasında kuzeydoğu Pakistan'da var olan bir medeniyet*) şehirleri arasında doğrudan bir bağlantı olabileceğini belirtiyor: "tartılarının hassaslığı ve silahlarının zayıflığından" anlaşıldığı gibi tamamen bir ticaret şehri olan Mohenjo Daro'nun yıkılmasından sonra bile tüccarlar direndiler ve o dönemin en hassas ağırlıklarını kullanmaya devam ettirler.) (a.g.y: 91) Harappa medeniyeti ile yakın temas içinde olan Mezopotamya'dan bildiğimiz gibi, daha eski ticari teknikleri kullanmaya devam ettiklerini varsaymak mantıklı olabilir, aslında "senetler", yüzyıllarca sonra olsa bile, Jakata gibi en eski yazılı kaynaklarımızdan bildiğimiz uygulamalardı (Rhys Davis 1901:16, Thapar 1995:125, Fiser 2004:194). Bu durumda tabii ki, fişler tahminen tartının hassasiyetini teyit etmek, kırpılmamış olduğunu göstermek amacını taşıyor olabilir, ama daha önceki kredi uygulanmalarından esinlenme olması da mümkündür. Kosambi daha sonra bunu teyit ediyor: "Fişler, modern dönemlerde ticarethaneler arasında takas edilen senet veya çeklere tarafların attığı imzalara tekabül ediyordu." (1996:178-79).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

8. Çin'de madeni paraya dair elimizdeki ilk yazdı kayıt, MÖ 520 yılında para sisteminde reform yapan bir krallığa aittir - yani bir para sistemine sahip olduğu ve tahminen epeyce bir süredir sahip olduğu anlamına geliyordu (Li 1985:372).

9. Schaps 2006:34. Buna benzer yeni tarihli bir argüman için, Schoenberger 2008.

10. Tabii ilk madeni paraların birim değeri oldukça yüksekti, ve büyük ihtimalle vergi ve harçları ödemek için, gündelik alışverişlerden ziyade ev ve sığır satın almak için kullanılıyordu (Kraay 1964, Price 1983, Schaps 2004, Vickers 1985). Örneğin Antik Yunanda gerçek bir piyasa toplumunun ancak beşinci yüzyıldaki gibi, sıradan vatandaşların avurtlarında damgalı gümüş veya bakırdan yapılmış, birim değeri küçük madeni paraları taşıyarak pazara gittikleri zaman ortaya çıktığı söylenebilir.

11. İlk kez Cook tarafından ileri sürülen (1958) açıklama o zamandan beri büyük ölçüde gözden düştü (Price 1983, Kraay 1964, Wallace 1987, Schaps 2004:96-101; kıyaslayın Ingham 2004:100) - piyasa ve madeni paraları kabul etmeye istekli insanlar önceden var olmadan askerlere madeni para ile ödeme yapılamaz şeklindeki argümana dayanıyordu. Bu bana zayıf bir itiraz gibi geliyor, çünkü madeni paranın yokluğu paranın ya da piyasanın yokluğu anlamına gelmez; tartışmanın neredeyse bütün tarafları, örneğin gelişigüzel gümüş parçalarının para olarak zaten yaygın olarak kullanıldığını ileri süren Balmuth (1967, 1971, 1975, 2001), Le Rider (2001) ve Seaford (2004:318-37) veya bu konuyla ilgili olarak gündelik para işlevi kazanmak için yeterli sayıda olmadıklarını ileri süren Schaps (2004:222-35), piyasada alışverişlerin çoğunun krediyle yapılması ihtimaline ağırlık veriyor gibidir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bununla birlikte daha önce belirttiğim gibi, devletin madeni parayı para olarak kabul ettirmesi için, bizatihi devlete karşı yükümlülüklerde tek kabul edilen ödeme aracı olmasında ısrar etmesi yeterlidir.

12. Bilinen en eski Yunan bankerlerinden çoğu, Fenikelilerin soyundan geliyordu, faiz kavramını da ilk tanıtanların da onlar olması ihtimali fazladır (Hudson 1992).

13. Elayi ve Elayi 1992.

14. Starr 1977:113; bkz Lee 2000.

15. Şunun ilginç olduğunu belirtmek gerek, bildiğimiz kadarıyla, ticarette güçlü olan milletler, pek fazla büyük sanat eserleri ve felsefe üretmemiştir.

16. En önemli istisna, kuşkusuz İsparta'dır, kendi parasını basmayı reddetmiş, aristokratların sıkı bir askeri yaşam tarzını benimsediği ve sürekli savaşa hazırlandığı bir sistem geliştirmişlerdir.

17. Aristoteles, bir Yunan devletinin kuruluş esaslarının, temel askeri düzenine bakılarak tahmin edilebileceğini söyleyerek bu bağlantıyı şahsen kayda geçirmiştir: şövalyeliğe dayanıyorsa aristokrasi (çünkü at çok pahalıydı), ağır piyadeye dayanıyorsa oligarşi (çünkü zırh ucuz değildi), hafif piyadeye veya donanmaya dayanıyorsa demokrasi idi (çünkü herkes sapan kullanabilir veya kürek çekebilirdi) (*Politika*, 4.3.1289b33-44, 13.1297bl6-24, 6.7.1221a6-14).

17. Keyt (1997:103) *Politikanın* özeti, 1204b27.

19. Thucydides (6.97.7) MÖ 421'de maden ocaklarından 20,000 kişinin kaçtığını iddia ediyordu, bu rakam muhtemelen abartılmıştı ama birçok kaynak o yüzyılın büyük bir kısmında bu sayının en azından 10,000 olduğunu, bunların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

genellikle zincire vurulmuş olarak ve feci şartlarda çalıştırıldıklarını tahmin ediyor (Robinson 1973).

20. Ingham 2004:99-100.

21. MacDonald 2006:43.

22. İskender'in ordularının para ihtiyaçları konusunda, Davies 1996: 80 ve 83; genel olarak lojistiği konusunda Engels 1978. 120,000 rakamına sadece askeri birlikler değil, hizmetârlar, orduyu izleyen siviller vs. dahildir.

23. Green 1993:366.

24. Romalıların kurumunun adı *nexum'du*, tam olarak nasıl işlediğini bilmiyoruz: yani, kişinin belli bir süre çalışarak borcunu ödediği bir tür iş kontratı mı, yoksa Afrika'daki rehinelik sistemine benzeyen, kölelikten kurtuluncaya kadar borçlunun - ve çocuklarının - aşağı yukarı köleliğe benzeyen şartlarda hizmet etmesi mi (ihtimaller için bkz. Testart 2002). Bkz Buckler 1895, Brunt 1974, Cornell 1994:266-67,330-32.

25. Nitekim, ayaklanmaları ateşleyen 31. utanç verici hikayelerin çoğunun konusu, fiziksel veya cinsel istismardı; tabii ki borç köleliği kaldırılıp, evlerde bunların yerine köleler çalıştırılmaya başlayınca bu istismarlar normal ve kabul edilebilir sayıldı.

26. Askerlere ödenen ilk bronz paraların MÖ 400 civarında icat edildiği sanılıyor, ancak Romalı tarihçilere göre bu geleneksel tarihti.

27. Benim ileri sürdüğüm argümanlar, en iyi Moses Finley tarafından özetlenen geleneksel akademik düşünce tarzına aykırı düşüyor: "Antik Yunan'da ve Roma'da borçlu sınıf isyan etti; oysa Yakındoğu'da etmedi" - dolayısıyla Nehemya'nınki gibi reformlar önemsiz, geçici, yatıştırıcı çarelerdi. Yakındoğu isyanı farklı bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

şekle bürünmüştü; ayrıca, Yunan ve Roma çözümleri, 33. onun öngördüğünden daha sınırlıydı ve daha geçiciydi.

28. İyi bir örnek için, lonnatou 2006. Cataline'nin MÖ 63 komplosu borçlu aristokratlarla umutsuz köylülerin ittifakıydı. Devam eden Cumhuriyetçi borcu ve toprağın 34. yeniden dağıtılması konusunda: Mitchell 1993.

29. Howgego bu konuya dikkat çekiyor: "Prenslik döneminde (MÖ 27 - MS 284 arasında dönem*) borç hakkında daha az şey duyulmuşsa, bunun sebebi pekâlâ siyasi istikrarın hoşnutsuzluğun ifade edilmesine fırsat vermemesi olabilir. Bu argüman, açık isyan zamanların- 37. da borcun tekrar bir sorun olarak ortaya çıkmasıyla destekleniyor." (1992:13)

30. Plutarkhos, Moralia, 828f-831a

31. Söylemeye bile gerek yok, çok geniş ve çelişkili bir literatür var, ama en iyi kaynak muhtemelen Bana ji'dir (2001). Geç imparatorluk döneminde, "borcun işverenlerin emek arzını kontrol etmek, işçilerin dayanışmasını bölmek, patronlarla çalışanlar arasındaki ilişkileri "kişiselleştirmek" için kullandığı zorunlu bir araç olduğunu" vurguluyor (a.g.e.), bu, durumu ilginç bir biçimde Hindistan'a benzetiyor.

32. Kosambi 1966, Sharma 1968, Misra 1976, Altekar 1977:109-38. Kendilerini ganasangha'lar ("kabile meclisleri") olarak tanımlayan çağdaş Hinli tarihçiler, esir veya köle toplulukları tarafından desteklenen savaşçı aristokrasiler olarak reddetmek eğilimindeler, ancak tabii ki, Yunan şehir-devletleri de aynı şekilde tanımlanabilir.

33. Başka bir deyişle, Atina'dan daha çok İsparta'ya benziyorlardı. Köleler ortak mülktü (Chakravarti 1985:48-49.) Yine, bunun gerçekte ne ölçüde genel

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bir kural olduğu merak edilebilir, ama bu konulan egemen akademik görüşe bırakıyorum.

34. Arthasastra 2.12.27. Hoş bir karşılaştırmalı yorum için Schaps'a (2006:18) bakınız.

35. Thapar 2002:34, Dikshitar 1948.

36. Tabii ki ayrıca vergiler de vardı, genellikle toplam hasılatın 1/6'sı ile 1/4'ü arasında değişiyordu (Kosambi 1996:316; Sihag 2005), ancak vergiler ayrıca malları pazara getirmenin bir yoluydu.

37. Ayrıca Kosambi, 1996:152-57.

38. Ve ücretli emek, antik dünyada sık sık örtüşen iki olgu: o dönemin metinlerinde işçiler için "köle-yanaşma" anlamında *dasa-karmakara* ifadesi kullanılırdı, çünkü kölelerle işçiler birlikte çalıştığı ve birbirinden zor ayrıldığı varsaydırdı (Chakravarti 1985). Köleliğin öne çıkması konusunda, bkz. Sharma 1958, Rai 1981. Ne derecede olduğu tartışmalıdır ama erken Budist metinlerinden, her zengin ailenin normalde ev kölelerine sahip olduğu anlaşılıyor - bu kuşkusuz başka dönemlerde böyle değildi.

39. Baskılı madeni paraların yerine, İskender'in İndus Vadisi'ni istila etmesinden ve Afganistan'a Yunanlı kolonicilerini yerleştirmesinden sonra, Ege tarzı madeni paralar geçti ve Hint geleneğinin tamamen yok olmasına yol açtı (Kosambi 1981, Gupta ve Hardaker).

40. Buna "Sütun Fermam" adı verilmişti (Norman 1975:16).

41. Zaman konusunda epeyce tartışma var: Schopen (1994) MS ilk yüzyıla kadar kayda değer Budist manastırının var olduğuna dair kanıtların çok az olduğunu, bunun belki üç yüzyıl sonra olduğunu vurguluyor. İleride göreceğimiz gibi, bunun monetizasyon üzerinde büyük etkisi vardır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

42. "Arth 4.2'ye göre, özel tüccar bir diken *(kantaka)*, nasıl olsa yaptığı varsayılan kabahatleri için vergi alınan ve ceza kesilen bir halk düşmanı, bir tür milli felaket gibi görülürdü" (Kosambi 1996:243).

43. Keşiş olmak isteyen öncelikle kendilerinin borçlu olmadığını kanıtlamak zorundaydı (ayrıca kaçak köle olmadıklarına yemin etmek zorunda oldukları gibi), ama manastırların kendi adlarına kredi veremeyeceğine dair hiçbir kural yoktu. İleride göreceğimiz gibi, Çin'de köylülere uygun şartlarla kredi vermek bir tür hayır işi gibi görülmeye başlamıştı.

44. Benzer şekilde Budist keşişlerin, mecbur kalmadıkları sürece bir orduyu görmeleri yasaktı (Pacittiya, 48-51).

45. Lewis 1990.

46. Wilbur 1943, Yates 2002. Çin devleti hem ordudaki subayların köle derecesine indirilmelerine, hem de tüccar, zanaatkar ve "yoksul ve tembel" kişilerin kendilerine "köle olarak el konmasına" razı olmalarına izin veriyordu (Lewis 1990:61-62).

47. Scheidel (2006, 2007, 2009) konuyu kapsamlı olarak ele aldı ve Çin'in parasının özellikle iki nedenden dolayı sıradışı bir biçim aldığı sonucuna vardı: 1) iç savaşta Çinlerin (bronz madeni para, kullanan) Chuları (altın kullanan) yenmesi gibi tarihsel bir rastlantı ve bunu izleyen muhafazakârlık, 2)Yüksek ücret ödenen profesyonel bir ordu olmaması, bu Çin devletine, askere alınan köylülere ödenecek bronz paralarla yetinen erken Roma Cumhuriyeti gibi davranmasına imkân vermiştir - ancak Roma Cumhuriyeti'nden farklı olarak, etrafı başka para türlerine alışkın devletlerle çevrilmiş değildi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

48. Pythagora, bildiğimiz kadarıyla, ikinci yolu seçen ilk kişi oldu, gizli bir siyasi topluluk kurarak bir süre güney İtalya'da Yunan şehirlerinde siyasi güç sahiplerini kontrolü altında tuttu.

49. Hadot 1995, 2002. Antik dünyada Hıristiyanlık büyük ölçüde bir felsefe olarak tanınırdı, çünkü kendine mahsus inziva uygulamaları vardı.

50. 'Tiller"ler (çiftçiler*) hakkında: Graham 1979, 1994:67-100, 1994:57-100. Mohizmin kurucusu Mo Di ile aynı zamanda geliştikleri sanılıyor (MÖ yaklaşık 450-391). Tillerler sonunda yok oldular, geride tarım teknolojisiyle ilgili bir dizi antlaşmaları kaldı, ama erken Taoizm üzerinde müthiş bir etki bıraktılar - bu da daha sonraki yüzyıllar boyunca, MS 184'deki Sarı Sarıklılar ile başlayan köylü isyancıların en gözde felsefesi oldu. Sonunda, isyancı köylülerin gözde ideolojisi olarak Taoizmin yerine Budizm'in mesihçi biçimleri geçti.

51. Wei-Ming 1986, Graham 1989, Schwartz 1986

52. Efsaneleşmiş hali şöyledir, Pythagorasçı matematikçiler irrasyonel sayıların varlığını keşfettikten sonra, cemaatin diğer üyeleri onu bir gemiyle gezmeye çıkarırlar ve güverteden aşağı atarlar. Erken Pythagorasçılık (MÖ 530-400) nakit ekonomisinin yükselişi arasındaki ilişki hakkında kapsamlı bir tartışma için, bkz. Seford 2004:266-75).

53. En azından, Madagaskar'daki benim kendi deneyimlerime güvenilirse.

54. Savaş da aşağı yukarı aynıdır: bunu da herkesin kuralların ve bahislerin olağan dışı şeffaf olduğu bir oyunu oynadığı bir alan gibi tahayyül etmek mümkündür. En önemli fark savaşta insanların arkadaşları dan diğer askere aldırmamalarıdır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"Kişisel menfaatimiz'' kavramımızın kökenleri için, bkz. aşağıda 11. bölüm.

55. Farklı bir Konfuçyüsçü terim olan, "ritüel" veya "görgü kurallan" anlamına gelen *li* ile karıştırmayınız. Daha sonra *li*, "faiz" anlamını kazanmıştır - yani, sadece "kişisel menfaati" anlamım değil, aynı zamanda "faiz ödemesi" anlamım (örneğin Cartier 1988:26-27). Burada, benim argümanının biraz alışılmıştan farklıdır. Schwartz (1980:145-51), Konfiçyus'da "kâr" kelimesinin tamamen aşağılayıcı bir anlamı olduğunu ileri sürer ve Do Mi tarafından yıkıcı bir biçimde yeniden yorumlandığını söyler. Ben o zamanlar Konfiiçyüs'ün geleneksel aklı temsil ettiğini sanmıyorum; onun yazdıkları şu anda elimizde olan en eski metinler olmakla birlikte, ölümüden sonra yüzyıllar boyunca görüşleri açıkça marjinal kalmıştır. Konfiçyus'dan - ya da tabii Mencius'dan - önce ortak aklı Legalist geleneğin yansıttığım varsayıyorum.

56. Zhan Guo Ce (Savaşan Devletlerin Stratejileri") no. 109,7.175.

57. Annuals of Lü Buwei, 8/5.4.

58. Anahtar terimler hakkında tartışmalar için bkz Ames (1994): *si li* (kendi-menfaati), *shi* (stratejik avantaj), ve *li min* (kamusal kâr).

59. Bookof Lord Shang 979-48, Duyvendak 1928:65.

60. Kosambi'nin çevirisi (1965:142), *Ecydopedia Britannicdnın* tercihi: "kârın el kitabı" (Carvaka maddesi); Altekar (1977:3), "zenginlik bilimi."

61. Nag ve Dikshitar 1927:15. Kosambi bu yüzden Maurya yönetim biçiminin temel bir çelişkiye dayandığını ileri sürer: "ahlaki yasalara riayet eden bir halkı yöneten tamamen ahlak dışı bir kral" (1996:237). Bununla birlikte bu durum daha

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

önce veya daha sonra görülmemiş bir şey değildir.

62. Thukydides 5.85-113 (kıyaslayın 3.36-49) Bu olay MÖ 416'da, yaklaşık olarak Efendi Şang'ın ve Kautilya 'nın yazdığı zamanlarda olmuştu. Önemli olan şudur, Thukydides'in bu davranışa itirazı, kesinlikle ahlaki bir itiraz değildir, aksine imparatorluğun "uzun vadeli çıkarlarına" uygun olmadığını gösterme amacındadır (Kallet 2001:19). Genel anlamda Thukydides'in faydacı materyalizmi için, bkz Sahlins 2004.

63. Mozi 6:7 B, Hansen 2000:137.

64. Mensius 4.1, Duyvendak'da '1982:76-77. Göründüğü kadarıyla ilk olarak bizzat Konfuçyüs tarafından yapılmış bir ayırıma atıf yapıyor: "basit insan sadece şahsı için neyin yararlı olduğunu anlarken, üstün insan neyin doğru olduğunu anlar" (Analeckts 7.4.16).

65. Mohist yol - finansal mantığı açıkça sahiplenen - en az takip edilen yol oldu. Daha önce Hindistan'da ve Antik Yunan'da, ahlakı borç çerçevesine oturtma girişimlerinin bir yere varmadığını görmüştük: Vedik prensipler bile, görünüşte borçtan kurtulmakla ilgiliydi, ayrıca İsrail'de esas tema olduğunu görmüştük.

66. Leenhard 1979:164.

67. Bu yorum, Eksen Çağı fikirlerinin "transdantal" niteliğini vurgulama eğiliminde olan akademik bilgilerin temel iddiasıyla tam karşıtlık arz eder (örn. Schwartz 1975, Eisenstadt 1982, 1984, 1986, roez 1993, Bellah 2005).

68. Yunan sistemi aslında Ateş, Hava ve Su ile başlamıştır, Hintliler Ateş, Su ve Toprak ile, gerçi başka çeşitlendirmeleri de vardır. Çinlilerin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

element sistemi beşlidir: Tahta, Ateş, Toprak, Metal, Su.

69. Hıristiyanlıkta, en azından Augustinus geleneğinde bu oldukça açıktır: maddi dünya herhangi bir anlamda Tanrısallık taşımaz; Tanrı onun içinde değildir; Onun tarafından yaratılmıştır (*De civitate dei* 4.12) - Henri Frankfort'a (1984:342-44) göre - ruh ile doğanın bu radikal ayırımı, Yahudi-Hıristiyan geleneğinin bir özelliğidir. Öte yandan, aynı Augustinus geleneği, aklın - böyle şeyleri anlamamızı sağlayan, ve tamamen maddeden ayrı olan soyut prensibin - kutsallık niteliği taşıdığını iddia ederken Plato'dan yararlanır (Augustinus'un kendi fikirlerindeki çelişki için bkz Hoitenga 1991:112-14).

70. Shell'in "The Ring of Gyges -Gyges'in Yüzüğü" makalesinden (1978) son bölümde, Plato hakkındaki tartışmamda bahsedilmişti; Seaford 1998, 2004.

71. Bunun sebebi, Milet'in gündelik alışverişlerde kullanılacak kadar küçük birimler halinde madeni para üreten ilk şehir değilse de ilk birkaç şehirden biri olmasıdır (Kraay 1964:67).

72. Herakleitos yakınlardaki İyonya şehri Efes'tendi, Pythagoras da aslında İyonya adası Samos'tandı. İyonya Pers İmparatorluğuna dahil edildikten sonra, çok sayıda İyonyalı sonradan Yunan felsefesinin merkezi haline gelen güney İtalya'ya göç etti, yine, tam da bu dönemde Yunan şehirleri tamamen monetarize hale geldi. Atina'nın Yunan felsefesinin merkezi olması ancak beşinci yüzyılda gerçekleşti, yine bu dönem Atina askeri egemenliğe sahip olduğu ve Atina'nın "baykuş" figürlü sikkesinin Doğu Akdeniz de uluslararası para birimi olduğu dönemdi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

73. Ya da Seaford'un (2004:2008), Anaksimandros'in kendi ilk maddesinin tanımını hatırlatan ifadesiyle, "belirgin, ebedi, gayrişahsi, her şeyi kapsayan, sınırsız, homojen, sonsuzca hareket eden, soyut, düzenleyici madde, her şeyin (ya da en azından satın alınabilecek "her şeyin") menşei olduğu kadar menzili olan şey.

74. Seaford 2004:136-46; bkz Picard 1975; Wallace 1987; Harris 2008a:10. Saf "itibari" para, kuşkusuz metalistlerin *"fiat"* veya *"token"* adı verebileceği veya bir Keynes'cinin *"çartal para* diyebileceği paradır. Finley'in aksini savunmasına rağmen, antik paraların tüm niteliği belli ölçüde itibariydi. Madeni paraların normal olarak neden içerdikleri altın veya gümüşün ağırlığından daha yüksek itibari değerle dolaştığını anlamak kolaydır, çünkü ikincisinin fiyatı dalgalanmaya eğilimlidir, ama madeni paranın itibari değeri metal içeriğinden daha düşük olduğu anda, eritmemek için hiçbir sebep kalmaz.

75. Roma ve Maurya Imparotorlukları gibi gerçekten çok geniş alanlara yayılan devletlerde, eninde sonunda enflasyon ortaya çıkmıştır, ama etkisi en az bir yüzyıl boyunca tam olarak hissedilmemiştir (Roma'daki durum hakkında bazı iyi tartışmalar için bkz. Ingham 2002:101-4, Kessler ve Temin 2008, Harris 2008b).

76. Seaford 2004:138-39.

77. Burada madde kavramı hakkında kısmen Marcel Mauss'un argümanlarından ilham aldım (Ailen 1998).

78. Nitekim, ileride göreceğimiz gibi Aristoteles'in madeni paranın sadece bir toplumsal sözleşme olduğu görüşü *(Nikomakosh'a Etik* II33A29-31) antik dünyada oldukça azınlıkta kaldı. Daha sonra, Ortaçağda egemen bir görüş haline geldi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

79. Budist kutsal kitaplarında Payasi olarak bilinir, Jainler arasında Paesi olarak (bu en eski Hint materyalistleri hakkında iyi bir tartışma için bkz Bronkhorst 2007:143-159; Kautilya'nın bağlı olduğu söylenen daha sonraki materyalist okul için bkz Chattopadhyaya 1994. Jaspers (1951:135), Hindistan'dan bahsederken, "septisizm ve materyalizm, sofistlik ve nihilizm dahil olmak üzere bütün felsefi eğilimlerin" var olduğunu belirtir - bu önemli bir listedir, çünkü görüldüğü gibi "bütün" felsefi eğilimleri değil, sadece en materyalist olanları içerir.

80. *Devlete* [Platon] bu hiç dikkate alınmadan reddedilir. Hindistan'da, daha önce bahsettiğimiz gibi, sadece Hindu geleneği bunu benimsemiş gibi görünüyor. Budistler, Jainler ve diğer muhalif filozoflar bu terimi hiç kullanmamışlardır.

81. İskenderiyeli Philo, yaklaşık İsa'nın zamanında Esseneler hakkında şöyle yazıyor: "aralarında bir tek köle bile bulunmaz, hepsi özgürdür, birbirlerine hizmet ederler, köle sahiplerini sadece eşitlik yasasını çiğneyerek yaptığı adaletsizlikten ötürü değil, doğanın kanununu ihlal etmek suretiyle yaptığı saygısızlıktan ötürü lanetlerler." *(Quod omnis probus liber sit 79)*. Başka bir Yahudi grubu olan Therapeutae grubu her tür mülkiyeti reddediyor, köleliğe ise "doğa bütün insanları özgür yarattığı için, mutlak olarak ve tamamen doğaya aykırı bir şey" gözüyle bakıyordu (De Vita Contemplativa 70). Romanın hukuki fikirlerine benzerliği dikkat çekicidir. Yahudi grupları beklenmedik derecede iyi belgelenmiştir; örneğin Trakya'da veya Numidya'da benzer dini gruplar var olmuşsa da biz bilmiyoruz.

82. Efsanenin daha sonraki haline göre, babası kraldır ve bir sarayda büyümüştür, ama zamanın Sakya

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

"kralı" aslında seçilmişti ve dönüşümlü bir konumda bulunuyordu (Kosambi 1965:96).

ONUNCU BÖLÜM

1. Daha sonraki barbar devletleri tarafından üretilen madeni paraların içinde önemli miktarda altın veya gümüş yoktu; dolayısıyla parayı bastıran kralın veya baronun hâkimiyeti altında olan yerlerde dolaşıma giriyordu, ticaret için pek işe yaramıyordu.

2. Dockes (1979:62-70) durumun iyi bir manzarasını sunuyor - kelime anlamıyla, zira Fransa'daki Roma köle topraklarının çapı hakkındaki şu andaki bilgiler büyük ölçüde havadan çekilen fotoğraflara dayanır. Zaman içinde, özgür topluluklar bile büyük ölçüde herhangi bir tür borç köleliğine dönüştü veya serf olarak toprağa bağlı hale geldi (Latincesi, *coloni).*

3. Daha önce gördüğümüz gibi, Kosambi Magadha'yı moneterizasyonun zirvesi olarak görüyordu. R.S. Sharma (2001:119-62) madeni paranın Gupta döneminde (MS 280 - 550) döneminde kullanıldığını, daha sonra ise hemen hemen her yerde ortadan yok olduğunu ileri sürüyor. Ancak madeni paraların toplam sayısının o zamana kadar azalmadığı konusunda haklı olsa bile, kendisinin de belirttiği gibi (a.g.e. 143) bu dönem boyunca Ganj Ovasının toplam nüfusu neredeyse üç katına çıktığı için, bu bile sürekli bir azalışa işaret eder.

4. Bir özet için: R.S. Sharma 1965, Kane 1968 111:411-61, Chatterjee 1971. Schopen (1994) özellikle Ortaçağ boyunca tekniklerin giderek geliştiğini, örneğin bileşik faizle kısmi geri ödemeleri bir araya getiren muhasebe tekniklerinin geliştirildiğini vurguluyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

5. Manastırların faaliyetlerini düzenleyen belgelerde ayrıntılara büyük özen gösterilmiştir: borcun ne zaman verileceği, kontratların nasıl imzalanacağı, mühürleneceği ve tanıkların huzurunda tapınağa teslim edileceği, kredi tutarının iki katı tutarındaki teminat veya rehinin nasıl kaldırılacağı, yatırımın yönetimi için nasıl "manastır dışından dindar biraderlerin" görevlendirileceği vs. (Schopen 1994).

6. Arapların *dinar*'ından, o da Romanın *denarius*'undan türemiştir. Bu meblağların gerçekten madeni para cinsinden ödenip ödenmediği net değildir: örneğin erken döneme ait bir manastır el kitabında, Tükenmez Hâzinelere teslim edilecek ve böylece faize verilebilecek nesnelerden bahsederken, "altın ve gümüş, madeni para şeklinde, ham veya işlenmiş, büyük veya küçük miktarlarda, saf veya alaşım halinde, alet şeklinde, bitmiş veya bitmemiş durumda" deniyor (Mahasamghika Vinaya, Gemet'de (1956)-[(1995:165)]

7. Fleet 1888:260-62, Schopen'de tercüme edilmiş olarak (1994:532-33). Budizm gibi bütün dünyevi bağlantıların geçiciliğinin idrak edilmesi üzerine kurulmuş bir dinde, ebediyetin böyle vurgulanmasının ironisine dikkat çekmeye gerek bile yok.

8. Ticari krediler Karle'deki Batı Hindistan manastırındaki yazılarda (Levi 1938:145; Gemet 1956 [1995:164]; Barreau 1961:444-47), daha sonraki Tamil tapınaklarındaki meclislerde (Ayyar 1982:40-68, R.S. Sharma 1965) belgeleniyor. Bunların bazılarının ticari kredi mi, ya da şu anda Tibet, Butan veya Moğolistan'da hâlâ var olan daha sonraki Budist geleneği *jista'ya*. benzer bir şey mi olduğu açıkça belli değil, bu geleneğe göre bir kişi, bir kolektif veya

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

bir grup aile, belli bir törene veya diyelim ki bir eğitim projesine destek vermek istediğinde, "ömür boyu" şartıyla 500 rupi kredi alabilir sonra törenin organizasyonu için yılda 800 rupi vermeleri beklenir. Ondan sonra sorumluluklar miras olarak geçer, ancak "kredi" devredilebilir (Miller 1961, Murphy 1961).

9. Kalhana, Rajatarangini 7.1091-98; bkz Basham 1948, Riepe 1961:44n49.) Keşişler, anlaşıldığı kadarıyla günümüzde hâlâ var olan Ajivkalardandı.

10. Purana'lardaki "Kali Çağı" tanımı için, Naskar 1996, R.S. Sharma 2001:45-66, bu anlaşıldığı kadarıyla daha sonra Brahma rahiplerinin yaklaşık olarak İskender'in hakimiyetiyle erken Ortaçağ arasında kalan, güvensizlik ve huzursuzluğun hâkim olduğu bir döneme verdikleri isimdi, bu dönemde Hindistan'ın büyük bir kısmını yabancı hanedanlar yönetti, kast hiyerarşileri büyük ölçüde tehlikeye girdi veya reddedildi.

11. Manusmrti 8.5.257. Önemli bir nokta: bu metinlerde başka insanlara olan borç hiç yoktur.

12. Manusmrti 8.5.270-72. Bir Sudra'nın dili, çift-doğmuşlardan birini aşağılamak nedeniyle de kesilebilirdi (8.270).

13. R.S. Sharma 1958, 1987, Chauchan 2003.

14. "Bir Sudra, efendisi tarafından azat edilse bile, hizmetkârlık konumundan çıkmış olmazdı, bu onun doğal konumuydu, onu kim kurtarabilirdi ki?" (Manusmrti, Yanjnavalkya Smrti 8.5.419), veya,"Surdalar satın almak suretiyle veya satın almaksızın köle konumuna indirilebilirdi, çünkü Tanrı onları başkalarına hizmet etmek için yaratmıştı" (8.5.413).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

15. Kautilya ticari krediler için yüzde 60'a, "ormanlardan geçen yolculuklar gerektiren girişimler için" yüzde 120'ye, deniz yoluyla mal taşımayı içerenler için bunun iki katına izin veriyordu (Arthasastra 3.11; daha sonraki bir kanun, Yajnavalkya Smrti 2.38 bunu izler).

16. Yjnavalkya Smrti 2.37, Manusmrti 8.143, Visnusmrti 5.6.2, bkz. Kane 1968 III.421.

17. R.S. Sharma 1965:68. Benzer şekilde, erken kanun metinlerinde, borcunu ödemeyen kişinin yeniden doğduğunda alacaklısının evinde bir köle olarak, hatta ev hayvanı olarak doğacağı belirtilir: daha sonraki bir Çin Budist mentinde bu daha da kesin biçimde belirlenmiştir, ödenmeyen her sekiz wen için kişi bir gününü öküz olarak, ya da her yedi wen için bir gününü at olarak geçirecektir (Zhuang Chun, Peng'de (1004:244nl7)).

18. Dumont (1966).

19. Gyan Prakash (2003:184) kolonyal dönem için bu noktayı vurgular: kast hiyerarşileri bir kez borç köleliği meselesi olarak ele alınmaya başlayınca, ikincil konumdakiler eşit haklara sahip olan, ama hakları geçici olarak "askıya alınmış" kişilere dönüştürüldü.

20. Adil olmak gerekirse, borçlu kölelerin kontrolünde muhtemelen daha çok kaynak olduğu, dolayısıyla isyan örgütleme güçlerinin daha fazla olduğu ileri sürülebilir. Ortaçağ Hindistan'ındaki halk ayaklanmaları hakkında çok az şey biliyoruz (yine de, bkz Guha 1999). Palat (1986,1988:205-15; Kosambi 1996:392-93), ancak bu isyanların toplam sayısının Avrupa'ya veya kuşkusuz isyanların neredeyse kesintisiz sürdüğü Çin'e kıyasla düşük olduğu sanılıyor.

21. "Çin tarihinde kaç isyan olduğunu hiç kimse bilemez. Resmi kayıtlara göre sadece MS 613 ile

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

615 arasındaki üç yılda binlerce olay vardır, bir yıla belki de bin olay düşmektedir (Wei Z. MS 656: ch. "Report of the Imperial Historians"). Parsons'a göre, 1629-44 arasındaki dönemde Çin'de isyan sayısı 234,185'i bulmuştur, bu ortalama günde 43 olay veya saatte 1.8 olay demektir" (Deng 1999:220).

22. Deng'i izliyor (1999).

23. Huang 1999:231.

24. Göründüğü kadarıyla bu krediler, yiyecek depolayan devlet ambarlarının mantığının uzantısıydı; bunların bir kısmı fiyatları düşük tutmak için stratejik anlarda satılır, bir kısmı kıtlık zamanında bedava dağıtılır; bir kısmı da tefecilere alternatif olarak düşük faizle ödünç verilirdi.

25. Huang, aynı yerde; kıyaslayın Zhu-oyun ve Dull 1980:22-24. Bu karmaşık para reformları için: Peng 1994:111-14.

26. Genel olarak faiz oranları maksimum yüzde 20 olarak tespit edilmişti ve bileşik faiz yasaklanmıştı. Çinli yetkililer de sonunda, Hintlilerin faizin anaparayı aşmasına izin vermeme prensibini benimsediler (Cartier 1988:28; Yang 1971:92-103).

27. Braudel 1979; Qallerstein 1991, 2001.

28. Burada özellikle Boy Bin Wong'un çalışmasını destekliyorum (1997, 2002; ayrıca Mielants 2001,2007.) Kabul ediyorum, Braudelan'cıların çoğu sadece Mingler gibi daha sonraki hanedanların bu prensibi benimsediklerini düşünüyor, ama ben bunun geriye doğru da yürütülebileceğini düşünüyorum.

29. Dolayısıyla örneğin, piyasa kendi başına faydalı kabul edilmekle birlikte, hükümet aynı zamanda fiyat dalgalanmalarını, ürünleri ucuzken

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

stoklayıp fiyatlar yükselince satışa çıkarmayı önlemek için sistematik olarak müdahale etmiştir. Çin tarihinde, yöneticilerin tüccarlarla aynı işbirliği yaptıkları dönemler olmuştur, ancak genellikle halktan büyük tepki görmüşlerdir (Deng 1999:146).

30. Karşılaştırmalı yaşam standartları konusundaki geniş kapsamlı literatüre giriş için, Pommeranz 1998, Goldstone 2002. Aslında Hindistan tarihinin büyük bir bölümünde oldukça iyi durumdaydı.

31. Zürcher 1958:282.

32. Gernet 1959 (1999:241-42); bunu izleyen tartışmalar için Gernet 1960, Jan 1965, Kieschnick 1997, Benn 1998,2007.

33. Tsan-ning (MS 919-1001), Jan 1965:263'de alıntı. Bodhisatvalardan ve kendi vücutlarını feda eden dindar krallardan da söz edilir, örneğin kıtlık zamanında, insanlar ve hayvanlar ne kadarını yerse yesin on bin yıl boyunca sürekli büyüyen, binlerce kafa, göz, dudak, diş ve dille dolu etten bir dağa dönüşmek için ölüme koşarak giden bir kral gibi (Benn 2007:95, 108; karşılaştırın Ohnuma 2007).

34. Tu Mu, Gernet'de alıntı, 1956 (1995:245).

35. Bu biraz şaşırtıcı gelebilir, çünkü bu ifade çağdaş Batıda popüler söylemde öyle sık kullanıldı ki, "karmik borç" bir *New Age* klişesi haline geldi. Ama Avro-Amerikalılar arasında Hindistan'da hiç olmadığı kadar ilgi çekmiş gibi görünüyor. Hint geleneğinde borç ve günah arasında yakın bir ilişki olmakla beraber, erken Budist okullarından çoğu bu kavramdan uzak durmuştur - büyük ölçüde kinin devamlılığını ima ettiği için; oysa onlar insanı geçici ve nihayetinde hayali olarak kabul ediyorlardı. Bunun istisnası "Personalist-kişici" adı verilen,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

avipranasa kavramını geliştirmiş olan Sammitiya'dır, bu kavrama göre iyi ve kötü eylemlerin sonuçları - karma - "üzerine borç kaydedilmiş bir kağıt parçası gibi kalıcıdır", insanın bilinçsiz bir unsuru olarak bir hayattan diğerine geçer (Lamotte 1977:22-24, 86-90; Lusthaus 2002:209-10). Bu fikir, bunu "ölümsüz bir senet"e benzeten ünlü Mahayana filozofu Nagaıjuna tarafından devam ettirilmiş olmasaydı, bu tarikatla birlikte ölüp gitmiş olacaktı (Kalupahana 1991:54-55, 249; Pasadika 1997). Onun Madhyamaka okulu, sonunda Çin'de Sanlun veya "Uç Antlaşma" okulu oldu; karmik borç kavramı özellikle rahip Hsin-Hsing (MS 540-94) tarafından kurulan "Üç Aşama" veya "Üç Kademe" okulu tarafından benimsendi (Hubbard 2001).

36. *Commentary on the Dharma of the Inexhaustible Storehouse of tehe Mahayana Universe,* Gemet'e (1956[1995:246]) dayanarak yapılan birkaç değişiklikle birlikte, Hubbord'un çevirisi (2001:165).

37. Hubbord 2001:266.

38. Dao Shi, Cole'de, (1998:117). Cole'un kitabı bu literatürün mükemmel bir özetini sunuyor (ayrıca bkz. Ahem 1973, Teiser 1988, Knapp 2004, Oxfeld 2007). Bazı Ortaçağ metinleri sadece anne üzerinde durur, diğerleri genel olarak ebeveyn üzerinde. İlginç bir örnek: kişinin annesine olan bitmeyen ve ödenmesi imkansız "süt-borcu" Türkiye'de de görülür (White 2004:75-76).

39. Sutra for the Recompense of Gratidude, Baskind'de alıntı yapılıyor (2007:166). Ben "dört milyar yıl"ı teknik olarak 4.32 milyar yıl anlamına gelen "kalpa"nın karşılığı olarak kullanıyorum. Ayrıca ebeveyn için kullanılan "onlar"ı, anne için "o" diye değiştirdim, çünkü özellikle annesinin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

uğruna kendi etini etini kesen bir adamdan söz ediliyor.

40. Rehinci dükkânını icat edenler Çinli Budistler değildi, ama göründüğü kadarıyla büyük ölçekte destekleyen ilk onlar olmuştur. Genel olarak rehinciliğin kökenleri için, bkz Hardaker 1892, Kuznets 1933. Özel olarak Çin hakkında: Gemet 1956 [1995:170-73], Yang 1971:71-73, Whelan 1979. Şöyle ilginç bir paralellik var, Avrupa'daki ilk "resmi" rehinci dükkanları da, benzer amaçlar için manastırlarda ortaya çıktı: on beşinci yüzyılda İtalya'da Fransiskenler tarafından yaratılan *monti dipieta, veya* "insaflı bankalar" adıyla. (Peng (1994:245) de bu paralleliğe dikkat çekiyor.)

41. Gernet 1956 [1995:142-86], Ch'en 1964:262-65; Collins 1989:66-71; Peng 1994:245. Göründüğü kadarıyla, bu dönemde çoğalan Taoist manastırlar, belki de farklarına işaret etmek amacıyla, kredi vermeyi yasaklamışlardı (Kohn 2002:76).

42. Gernet'in 1956 [1995:228] şu ifadesi ünlüdür: "Tükenmez Hâzinelere bağış yapanlar, hissedarlardı, ekonomi alanında değil, din alanında". Benim bildiğim kadarıyla, bunun aslında kapitalizmin ilk biçimlerinden biri olduğu varsayımını tam olarak benimseyen tek çağdaş akademisyen, buna benzeyen manastır kapitalizmini daha sonra Ortaçağ Avrupa'sında da gören Randall Collins'dir (1986). Kabul gören Çin tarih yazımının eğilimi, "kapitalizmin ilk vuruşlarının" daha sonra, diğer hanedanlara göre tüccarlara karşı tavrı daha az düşmanca olan Songlar zamanında ortaya çıktığı, bunu takip eden Ming ve King zamanlarında piyasanın tamamen benimsendiği - ama kapitalizmin kesinlikle reddedildiği - şeklindedir. Asıl soru

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

emeğin organize edilmesidir ve Tangların zamanında bunun nasıl olduğu pek açık değildir, çünkü istatistik bilgiler mevcut olsa bile, ki değildir, "serf", "köle" ve "ücretli işçi" gibi terimlerin pratikte ne anlama geldiğini bilmek zordur.

43. Toprak ıslahı ve manastır köleleri hakkında, Gemet 1956 [1995:116-39], Ch'en 1964:269-71.

44. "Bu cömertliğin amacının yoksulları ve yetimleri rahatlatmak olduğu iddia edilir. Ama aslında bu ifrat ve sahtekârlıktan başka birşey değildir. Meşru bir iş değildir." Gernet 1956 (1995:104-5,211).

45. Gemet 1956 [1995:22].

46. Bkz Adamek 2005, Walsh 2007.

47. Gerçek, Adalet ve Özgürlük gibi soyutlamaların sık sık kadın olarak ifade edilmesinin sebebi belki de budur.

48. Marco Polo bu uygulamayı on beşinci yüzyılda güney Yunnan eyaletinde gözlemlemişti: "Ama ne zaman birbirleriyle iş yapacak olsalar, yuvarlak veya kare şeklinde bir sopa alıyorlar, ikiye bölüyorlar, biri bir yarısını, diğeri öteki yarısını alıyor. Ama bölmeden önce, iki veya üç, ya da kaç tane isterlerse o kadar çıkıntı yapıyorlar. Böylece, biri diğerine ödeme yapmaya geldiğinde, parayı ve vereceği her neyse onu veriyor, diğerinin elindeki sopa parçasını geri alıyor" (Benedetto 1931:193). Bkz. ayrıca Yang 1971:92, Peng 1994:329-31. Peng zekice şunları yazıyor: "nakdi alırken çetelelerin bu şekilde eşleştirilmesi yöntemi, aslında borç para alırken kullanılan sürecin doğal sonucudur, sadece kredinin zaman içindeki hareketi, mekan içindeki harekete dönüşmüştür." (1994:330).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

54. Bunlara "emanet mağazaları" denirdi - L. Yang (1971:78-80) ise bunlara "proto-bankalar" diyor. Peng (1004:323) Tanglar zamanında bu hatlar boyunca, en azından tüccarlar ve seyyahlar için işleyen birşeylerin olduğunu, ama hükümetin bankerlerin parayı tekrar yatırıma çevirmesini önleyen sıkı önlemler uyguladığını yazıyor.

55. Bu pratik, bronz değil demirden yapılan, bu yüzden çok daha zor taşınan özel bir parası olan Sichuan'da başlamıştır.

56. Peng 1994:508, ayrıca 515, 833. Bütün bunlar Ortaçağda Avrupa'nın büyük bir kısmında tedavülde bulunan marka türü paraya çok benziyor.

57. Bu görüşü savunan en önemli akademisyen von Glahn'dır (1994, gerçi Peng [1994] de buna yakın bir görüş savunuyor), ve popüler olan ve olmayan ekonomistler arasında ağırlık kazanıyor gibi görünüyor.

58. Çizim MacDonald'dan (2003:65) alınmıştır.

59. Çok nefret edilen Birinci Hanedan zamanında Legalistlerin kuralını hatırlatmak için kullanılan en gözde imajlardan biri, yaptıkları büyük pirinç kazanlardı, kanunlar bunların içinde açıkça ve alenen ilan edilirdi - sonra da suçluları canlı canh kaynatmak için kullandırdı.

60. Dönüştürme süreci için bkz Bulliet 1979 (ayrıca Lapidus 2003:141-46). Bulliet ayrıca (a.g.y:129) kitlesel dönüştürmenin en önemli etkisinin, hükümetin sözüm ona koruyucu ve inancın yayıcısı olma gerekçesinin giderek daha boş görünmesini sağlamak olduğunu vurguluyor. Halifeler ve siyasi liderler için halk desteğinin yeniden ortaya çıkması, Haçldarda veya İspanya'daki reconquista sırasında olduğu gibi, ancak bizatihi İslamiyet'in saldırı altında gibi

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

göründüğü zamanlarda gerçekleşmiştir; tıpkı, benzer nedenlerle, günümüzde İslam dünyasının büyük kısmında olduğu gibi.

61. "Çoğu zaman alt kesimler vergilerini kafalarıyla ödediler ve başlarının çaresine baktdar. Benzer şekilde hükümet vergileri aldı ve bir tür güvenlik sağladı, bunun dışında, kendini ilgilendiren işlerle meşgul oldu: dış savaşlar, eğitimi ve sanatı himaye etmek, lüks ve gösterişli bir yaşam." (Pearson 1982:54).

62. Bu söz, Gazali'nin İhya, kitab ellim eserinde bizzat Peygambere atfedilir, bunu benzer cümlelerden oluşan uzun bir liste izler: "Sa'id Bin Musaiyap şöyle demiştir, 'bir din aliminin bir hükümdarı ziyaret ettiğini görürseniz, ondan uzak durun, çünkü o bir hırsızdır." Al-Auza'i şöyle demiştir, 'Allahın nezdinde bir devlet görevlisini ziyaret eden bir din aliminden daha iğrenç birşey yoktur…" vs. Bu anlayış kesinlikle ortadan kalkmış değildir. Örneğin İranlı ayetullahların büyük çoğunluğu, dini kaçınılmaz olarak yozlaştıracağı gerekçesiyle Islami devlet fikrine karşı çıkar.

63. Lombard 1947, Grierson 1960. Bu genellikle madeni paranın "ayarım düşürmeyi" reddeden akıllı bir politika olarak sunulmuştur, ama aynı ölçüde, halifenin imzasının ayrıca bir değer katmadığı anlamına da gelebilir. Basra'da 1294 yılında yapılan Çin-tarzı kâğıt para deneyi başarısız oldu, çünkü hiç kimse tek dayanağı devlete güven olan parayı kabul etmek istemedi (Ashtor 1976:257).

64. MacDonald 2003:64. Bu yavaş yavaş desteğini kaybetti ve Müslüman imparatorluklar daha Ortaçağ tarzı olan, askerlere belli toprakların vergi gelirlerinin tahsis edildiği *iqta* sistemini benimsediler.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

65. O zamandan beri geçici ve olağanüstü şartlar hariç, köleler asker olarak istihdam edilmemiştir (örneğin, Manchular tarafından, ya da Barbados'da olduğu gibi).

66. (1) 832 tarihli "sorgulama", Abbasilerin ulemayı kontrol alma çabası, (2) yaklaşık 825-850 yıllarında zirvesine ulaşan, Halifenin tebaasının kitlesel olarak İslamiyet'e döndürülmesi olaylarının en önemlisi, ve (3) genellikle 838 tarihinde olduğu belirtilen, Abbasi ordusunda Türk köle askerlerin kesin üstünlük kazanması; bütün bunlar aşağı yukarı aynı tarihe denk gelmesi önemli gibi görünüyor.

67. Ehvahed 1931:111-35. Şöyle yazıyor (a.g.e. 127), "özgürlüğün devredilemezliği, İslamiyet'in temel ve karşı çıkılmayan prensiplerinden biridir." Babaların çocuklarını satma hakkı yoktur, kişiler de kendi kendilerini satma hakkına sahip değildir - ya da en azından, olsa bile hiçbir mahkeme bunun sonucunda ortaya çıkan mülkiyet iddialarını kabul etmeyecektir. Şunu belirtmek istiyorum ki bu, daha sonra Avrupa'da gelişen "doğal hukuk" yaklaşımının tam karşıtıdır.

68. Orada belli bir ihtilaf var: Islami ekonomi hareketine muhalefet eden bazı çağdaş Müslüman bilim adamları, Kuranda tartışmasız bir biçimde lanetlenen riba'nın, aslında genel olarak "faiz" anlamına gelmediğini, İslamiyet öncesinde Araplar arasında geç ödeme cezasının borç paranın iki katı olması şeklindeki uygulamayı ifade ettiğini ve faizin tamamen yasaklanmasının yanlış bir yorum olduğunu iddia ediyorlar (örneğin Rahman 1964, Kuran 1995). Ben bunu değerlendirecek durumda değilim, ama eğer gerçekse, faiz yasağının, İslamiyet'in temel taşlarını oluşturan sürecin bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

parçası olarak Irak'ta orta çıktığını gösterir ki, fiilen benim argümanımı güçlendirir.

69. Elimizdeki en iyi kayıtlar, on ikinci yüzyıldaki Mısır'da Genzia'da yaşayan, birbirleriyle iş yaparken bile faiz yasağına riayet eden Yahudi tüccar topluluğuna aittir. Faizin uygulandığını düzenli olarak işittiğimiz bir alan ise, zorlamanın düzenli olarak uygulandığı bir alandır: askeri birliklerine ödeme yapmak için - özellikle, ama münhasıran değil - Yahudi veya Hıristiyan bankerlerden - büyük miktarlarda faizle borç para alan krallar, vezirler ve resmi görevlilerle yapılan işler. Böyle yasadışı bir kredi talebini yerine getirmek tehlikeli bir işti, ama reddetmek daha da tehlikeliydi (Abbasilerle ilgili örnekler için, bkz Ray 1997: 68-70, büyük ölçüde Fischel'den (1937) yararlanarak).

70. İnsanın faiz almaya kesin kararlı olması durumunda başvurabileceği birçok hukuki hile *(hiyal* adı veriliyordu) vardı: örneğin borçlunun evini kredi tutarı karşılığında satın almak, sonra ondan kira almak, daha sonra da aynı meblağ karşılığında geri satmak; borçluyu her ay belli bir ürünü satın almaya ve indirimli olarak satmaya mecbur bırakmak vs. Bazı İslâmî hukuk okulları bunları tamamen yasaklamıştır; bazıları sadece onaylamamakla yetinmiştir. Eskiden bu yöntemlerin yaygın olarak kullanıldığı varsaydırdı, çünkü ekonomi tarihçileri faizin kredinin zorunlu bir unsuru olduğunu düşünürlerdi, ama yakın zamanlardaki araştırmalar bunların özellikle yaygın olduğuna dair hiçbir kanıt bulamadı (eski görüş için: Khan 1929, yenisi için: Ray 1997:58-59).

71. Mez 1922:448, Labib'de alıntı, 1969:89. Unutmayın, pazarda herkese çekle ödeme yapılan bir şehir olan Basra, bir yüzyıl sonra Moğolların

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

hükümetin çıkardığı kağıt paraya inatla direnen şehir olmuştur. Bu arada, *sakk* kelimesi İngilizce "check" kelimesinin kökenidir. *Sakk'ın* ilk kökeni tartışmalıdır: Ashtor (1972:555) Bizanslılar, Chosky (1988) Persler olduğunu öne sürüyor.

72. Goitein (1966, 1967, 1973) on ikinci yüzyılda Mısır'da Yahudi tüccarlar arasındaki finansal bir uygulamanın detaylı özetini sunuyor. Her alışveriş belli bir derecede kredi içeriyordu. Görünüşü bile dikkat çekici ölçüde bugün kullandıklarımıza benzeyen çekler yaygın olarak kullanılıyordu - ancak gündelik alışverişlerde mühürlü torbalara konmuş metal paraların kullanımı daha da yaygındı.

77. Hükümetlerin ücretleri çekle ödediği açıkça bilinmesine rağmen (Tag El-Din 2007:69). Hükümetin rolünü özellikle vurgulamıyorum: örneğin merkezi devlet bankaları kurmak için girişimler vardı, ve tabii ki, hükümetin ticari standartları ve yönetmelikleri uygulatması gerektiği prensibine sadakat vardı. Ancak bu nadiren uygulamaya geçmiş gibi görünüyor.

74. Udovitch 1970:71-74.

75. Sarakhsi, Udovitch'de (1975:11), bu konular hakkında iyi bir tartışma. Ayrıca, Ray 1997:59-60.

76. Bu ayrıca Cezayir'de kabile toplumu hakkında yaptığı araştırmaya dayanarak şu ünlü argümanı ileri süren Pierre Bourdieu'nun öğrencilerinin de dikkatini çekecektir: böyle bir toplumda bir adamın onuru bir tür "sembolik sermaye"-dir, ekonomik sermayeye benzeyen, ama daha da önemli olan bir sermaye, çünkü onuru paraya dönüştürmek mümkündür, ama tersi mümkün değildir (Bourdieu 1977, 1990). Evet, yukarıdaki metin tam olarak söylemiyor, ama insan şunu merak ediyor, acaba bunun ne kadarı

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Bordieu'nun kendi fikri, ne kadarı sadece bilgi verenlerin ortak görüşünü yansıtıyor.

77. K.N. Chaudhuri'nin (1985:197) taraftarı. İslamiyet'in genişlemesinde öncülüğü hem Sufi kardeşliği, hem hukuk âlimleri yaptı; birçok tüccar bu rollerden birini, ya da her ikisini birden oynadı. Bu konudaki akademik literatür beklenmedik ölçüde zengindir. Örneğin bkz: Chaudhuri 1985, 1990; Risso 1995; Subrahmanyam 1996; Barendtse 2002; Beaujard 2005.

78. Goody 1996:91.

79. M Lombard 2003:117-79.

80. Burton'un çevirisi; 1935 IV:2013.

81. Dahası, memurlar kendi bankerleri olarak bazı kişileri kullanıyorlar ve *suftaja* gibi kredi enstrümanlarını, vergi ödemelerini transfer etmek ve haksız kazançları gözlerden gizlemek için yoğun olarak kullanıyorlardı (Hodgson 1974 1.301, Udovitch 1975:8, Ray 1994:69-71.)

82. "Muhammed'e göre piyasanın bu doğal düzenlemesi, kozmik düzenlemeye denk düşüyordu. Fiyatlar, gecenin gündüzü izlemesi, dalgaların yükselip alçalması gibi inip çıkar, fiyat sınırlamaları sadece tüccara haksızlık olmakla kalmaz, aynı zamanda şeylerin doğal düzenini bozmak olurdu." (Essid 1995:153).

83. Sadece çok sınırlı istisnalar vardı, örneğin büyük felaketler yaşandığında; en önemli bilim adamları, piyasa güçlerine rekabet etmektense, muhtaçlara doğrudan yardım etmenin her zaman daha iyi olduğu konusunda ısrar ediyorlardı. Bkz Ghazanfar & Islahi 2003, Islahi 2004:31; Muhammed'in fiyat oluşumu görüşleri hakkında

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

daha kapsamlı bir tartışma için bkz. Turna 1965, Essid 1998,1995.

84. Hosseini 1988:972, 2003:37: "Her ikisi de, hayvanların, örneğin köpeklerin birbirleyile kemik değiştirmediğini belirtiyor."

85. Hosseini 1998, 2003. Smith böyle bir fabrikayı şahsen ziyaret ettiğini söylüyor, doğru olabilir, ama on sekiz aşama örneği ilk olarak ondan yirmi yıl önce, 1755'de yayınlanmış Fransızların *Encyclopedie*'sinin 5. Cildinde, "Epingle" maddesinde görülmüştür. Hosseini ayrıca, "Smith'in kendi kitaplığında ortaçağ döneminde yaşamış Pers (ve Arap) bilim adamlarının bazı eserlerinin bulunduğunu" belirtiyor (Hosseini 1998:679) ve bunu doğrudan doğruya orijinallerinden almış olabileceğini öne sürüyor. Daha sonraki ekonomik teorilerin Islami öncelleri konusunda diğer önemli kaynaklar arasında şunlar sayılabilir: Rodison 1978, Islahi 1985, Essid 1988, Hosseini 1995, Ghazanfar 1991,2000,2003, Ghazanfar ve Islahi 1997,2003. Aydınlanma düşüncesinin büyük bir kısmının köklerinin Islami felsefeye kadar uzandığı giderek daha fazla netlik kazanıyor: örneğin Decartes'in cogito'su Ibni Sina'dan (Avicenna) alınmış gibi görünüyor, Hume'un, sürekli tesadüf gözleminin, mutlaka nedensellik kanıtı olmayacağı şeklindeki ünlü tespiti Gazali'de de yer alıyor, ayrıca ben şahsen, Immanuel Kant'ın aydınlanmayı 'mucizeler anlatan bir kuş' diye tanımlamasına,dördüncü yüzyılda yaşamış İranlı şair Rumi'de rastladım. 86. Tusi'nin *Nasirean Ethics'i*, Sun'da, 2008:409.

87. Ghazanfar & Ishali 2003:58; Ghazanfar 2003:32-33.

88. Örneğin, Gazalinin etik prensipleri arasında şunu görüyoruz: "alıcı, yoksul bir satıcıyla pazarlık ederken insaflı, zengin bir alıcıyla alışveriş ederken katı davranmalıdır" ve "insan durumu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

iyi olmayan yoksula gönüllü satış yapmalı ve geri ödenmesini beklenmeden veresiye vermelidir" (Gazali *Ihya Ulum al Din* 11:79-82, Ghazanfar ve Islahi'de (1997:22) alıntı) - sonuncusu tabii ki Luke'u (6:35) hatırlatıyor.

89. Gazali, Ghazanfar ve Islahi'de, 1997:27.

90. a.g.e.32.

91. a.g.e.32.

92. a.g.e. 35. Ortaçağ İslam dünyasında haberciler hakkında: Goitein 1964. Burada Gazali'nin görüşü Aristoteles'in *Nikomakosh'a Etik'ini* (1121b) hatırlatmaktadır ve ondan etkilenmiştir: ona göre para, değiş tokuşu kolaylaştırmayı amaçlayan bir toplumsal sözleşme olduğu için, bunu faize çevirmek amacına aykırıdır, ama asıl vurguladığı nokta oldukça farklıdır, Thomas Aquinas'ın argümanına yakın bir bakışla paranın bir ölçü olduğunu ve faizin bunu bozduğunu söyler, ve Ghent'li Henry'nin argümanına benzer biçimde "para bir mübadele aracıdır, bir gaye değildir" der (Ghazanfar 2000).

93. Bu ne kadar vurgulansa azdır. Ünlü "Laffer Eğrisi", 1980'lerde Reagan yönetiminin tartışmayı denediği, vergileri azaltarak ekonomiyi canlandırmak ve bu suretle hükümetin gelirini artırma yöntemi, genellikle Haldun-Laffer eğrisi diye biliniyor, çünkü ilk defa, İbni Haldun tarafından genel bir prensip olarak 1377'de Mukaddimede önerilmişti.

94. "Ortadoğu burjuvazisinin yükselişi" için, Goitein 1957.

95. "Değer düşürme", fiilen vergi artışı işlevi yapmıştır, çünkü bu durumda, vergi oranı şilin cinsinden tespit edildiği için daha fazla 'ecu' ödemek gerekiyordu. Ücretler pound, şilin ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

pens cinsinden tespit edildiği için, bu aynı zamanda onların da değerini artırma etkisi yapıyordu, dolayısıyla genellikle olumlu karşılanıyordu. "Değer artırma" ise aksine hesap biriminin fiili değerini düşürme etkisi yaratıyordu. Bu kralın - veya ortaklarının - bu birimler cinsinden ölçülen kişisel borcunu azaltmakta yararlı oluyordu, ama aynı zamanda ücretli çalışanların ve tüm sabit gelirlilerinin gelirini azaltma sonucunu veriyordu ve genellikle protesto ediliyordu. 96. Langholm 1979,Wood2002:73-76.

97. Faiz hakkında erken hıristiyanlık dönemi literatürü için: Maloney 1983; Gordon 1989; Moser 2000; Holman 2002:112-26; Jones 2004:25-30.

98. Matta, 5:42

99. Caeserea'lı Aziz Basileos, *Homilia II in Psalmum XIV* (PG 29, 268-69).

100. a.g.e.

101. a.g.e.

102. Ambroseus *De Oficiis* 2.25.89

103. Ambroseus *De Tobia* 15:51. Bkz Nelson 1949:3-5, Gordon 1989:114-118.

104. Ama tamamen de değil. Şunu belirtmekte fayda var ki, o zamanlar imparatorluğa getirilen köleler, imparatorluğun dışından, Germanik barbarlardan, ya savaş ya da borç yoluyla ele geçirilen kölelerdi.

105. "Eğer insan" diye yazıyordu, "kişisel servetinden kişisel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadarını aldıktan sonra, her şeye muhtaç olanlara bol bol yetecek kadarını bıraksa, ortada ne zengin ne de yoksul kalır" (Illiud Lucae 49D) - Basileos'un kendisi de bir aristokrat olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

doğmuştu, ama sahip olduğu toprakları sattı ve parasını yoksullara dağıttı.

106. *Hormlia II in Psalmum* XIV (PG 29, 277C) Proverbs 19.17ye referans.

107. *Summa* 8.3.1.3. "iyilik özgürce yapıldığı için, borç fikrini dışlar… Borç [hiçbir] anlamda Tanrının herhangi bir yaratığa ödemesi gereken borcu olduğunu ima etmez."

108. Clavero (1986), bunu kontratın doğası hakkında, dolayısıyla Avrupa tarihinde insan ilişkilerinin hukuki temeli hakkında temel bir çelişki olarak görür: faiz, daha geniş anlamda kâr horgörülüyordu, ama feodal ilişkilerin temeli olan kiraya, asla karşı çıkılmamıştı.

109. Gordon 1989:115. "Ticaret nedir" diye yazmıştı Cassiodorus (448-585), "ucuza alınabilecek bir şeyi pahalı satmak isteğinden başka? Bundan ötürü, Tanrının adaletini hiç düşünmeden mallarına değerden çok yalan yemin yükleyen şu tüccarlar, iğrençtir. Efendimiz onları, şöyle söylerek Tapınaktan kovmuştur, 'Babamın evini hırsız yatağı haline getirmeyin" (Langholm 1996:454).

110. Faizle ilgili Yahudi hukuk geleneği hakkında, bkz. Stein 1953, 1955; Kirscenbaum 1985.

111. Poliakov 1977:21

112. Nelson (1949), "İstisna"nın genellikle Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki ilişkilere uygulandığını varsaymıştır, ancak Noonan (1957:101-2) bunun sadece "dinden çıkmışlara ve inançsızlara, özellikle Saracen'lere (Müslümanlara*) uyguladığını, hatta bazen onlara bile uygulanmadığını iddia eder.

113. Teminatlı olursa yüzde 52'ye, teminatsız yüzde 120'ye kadar (Homeros 1987:91).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

114. Hapishanedeki borçlular, yani sadece borçlulara tahsis edilmiş hapishaneler, ancak 1263'den sonra İngiltere'de var olmuştur, ama borçluların hapsedilmesinin tarihi daha eskidir. Yahudi tefeciler, müflis borçluların evlerindeki gümüşleri alıp kraliyet darphanelerine götürmek suretle, sanal kredi-parayı madeni paraya çevirmek için kullanılmış gibi görünüyor. Ayrıca, borcunu ödeyemeyen borçluların elinden oldukça büyük miktarlarda toprağın mülkiyetini almışlardır, bunların çoğu da sonunda baronların veya manastırların eline geçmiştir (Singer 1964; Bowers 1983; Schofield ve Mayhew 2002).

115. Wendower'li Roger, *Flowers of History* 252-53. Roger kurbanın adını belirtmiyor; daha sonraki bazı versiyonlarda isim Abraham, diğerlerinde Isaac diye geçiyor.

116. Matthew Prior, Bolles'de, 1837:13.

117. Hatta, bu konuda, Nietzsche'nin adalet adına sakatlamanın kökenlerine ilişkin fantezilerini. Biri, aslında Yahudilere uygulanan vahşeti Yahudilere yansıtırken, Nietzsche de, gerçek "yabanilerin, kolonyal vergi mercilerine borçlarını ödemedikleri için benzer işkence ve sakatlamalara tabi tutularak cezalandırıldığı bir çağda yazıyordu, daha sonra Leopold'un Belçika Kongo'sunda ortaya çıkan ünlü skandalında görüldüğü gibi.

118. Mundill (2002), Brand (2003).

119. Cohn 1972:80.

120. Peter Cantor, Nelson'da, 1949:10-11.

121. Örneğin, İngiliz Yahudileri sonunda 1290'da kovuldukları zaman, onların mallarını ele geçiren, Cahors'daki bir şirket oldu. Gerçi uzun bir süre, Lombardlar ve Cahors'lular kralın insafına

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kalmışlardı ve Yahudilerden çok daha iyi bir durumda değillerdi. Fransa'da krallar Yahudileri ve Lombardları dönüşümlü olarak kovmuş ve mallarına el koymuş gibi görünüyor (Poliakov 1977:42).

122. Noonan 1957:18-19; Le Goff 1990:23-27

123. Söylediğim gibi, servet kazanmak iki türlü olur; biri ev yönetiminin bir parçasıdır, diğeri perakende ticarettir: birincisi gerekli ve onurludur, mübadeleden oluşan şekli ise, doğal olmadığı için, insanın insandan kâr etme biçimi olduğu için kınanır. En nefret edilen şekli çok haklı olarak, faizdir, paranın doğal nesnesinden değil, kendisinden kâr edilmesi demektir. Çünkü paranın amacı değiş tokuş için kullanılmaktır, faizle artırmak değildir. Ve bu terim "faiz" *(tokos)*, yani paranın para doğurması, evlatların ana babaya benzemesi gibi, paranın türeyerek çoğalması anlamında kullanılır. "Bundan ötürü bütün servet kazanma yolları arasında, en doğal olmayanıdır" (Aristoteles, *Politika* 1258b). *Nichomachean Ethics* (1121b) aynı ölçüde lanetleyicidir. Faiz hakkında Aristotelesçi geleneğin en iyi genel analizi için: Langholm 1984.

124. Noonan 1957:105-12; Langholm 1984:50.

125. Kayıp gelir anlamına gelen teknik terim *lucrum cessans'dır*. bkz O'Brien 1920:107-10, Noonan 1957:114-28, Langholm 1992:60-61; 1998:75; Spufford 1989:260.

126. Cermen tüccarların da Hansa ittifakının Baltık şehirlerine yaptığı gibi. Bu konuda bir örnek olarak Medici bankası için, bkz de Roover 1946,1963, Parks 2005.

127. Bu konularda öncü olan Venedik'teki durum öğreticidir: tüccar loncaları yoktur, sadece zanaatkâr loncaları vardır, çünkü loncalar esas

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

olarak hükümete karşı koruma olarak oluşturulmuştur, Venedik'te ise tüccarların *kendileri* hükümetti (MacKenney 1987; Mauro 1993:259-60).

128. Hem sapıklık, hem oğlancılıkla suçlanmışlardı: bkz Barber 1987.

129. Avrupalıların senetlerinin İslam dünyasından esinlendiği "kanıtlanamaz" ama Akdeniz'in iki yakası arasındaki ticaretin hacmi dikkate alındığında, bunu inkâr etmek tuhaf görünüyor. Braudel (1995:816-17) bu fikrin, bildiğimiz gibi bunu uzun zamandır Mısır'da kullanmakta olan Yahudi tüccarlar aracılığı ile Avrupa'ya ulaştığını öne sürüyor.

130. Senetler hakkında: Usher 1914; Roover 1967; Boyer-Zambeu, Deleplace ve Gillard 1994; Munro 2003b:542-46; Denzel 2006. Sayısız para birimi vardı, herhangi bir anda bunlardan herhangi birinin "değeri yükseltilebilir", "değeri düşürülebilir", ya da değerinde başka türlü bir dalgalanma olabilirdi.
Bir senedi tutarı biraz daha yüksek olan başka bir senet düzenlemek suretiyle ödemek mümkün olunca, senetler de tüccarlara fiilen para spekülasyonlarına girişme, hatta faiz kanunlarının etrafından dolaşma imkanı sağladı. Buna "dry Exchange" [sert mübadele] deniyordu (de Roover 1944), zamanla Kilise giderek daha kuşkucu olmaya başladı, ancak bu da kanunların etrafından dolaşmayı sağlayan başka bir finansal yaratıcılık dalgasının doğuşuna yol açtı. Bu ticari kredilerin faiz oranlarının genelde oldukça düşük olduğunu belirtmek gerekir: en yüksek yüzde on iki oranıyla, tüketici kredileriyle çarpıcı bir karşıtlık arz ediyordu. Bu, bu tür işlemlerde riskin giderek daha düşük olmasının işaretidir (faiz oranlarının tarihi için bkz Homer 1987).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

131. Lane 1934.

132. “Birçok açıdan, örneğin köle emeğinin örgütlenmesi, kolonilerin yönetimi, emperyal yönetim, ticari kuruluşlar, denizcilik teknolojisi ve navigasyon ve donanma atış tekniği açılarından, İtalyan şehir devletleri doğrudan doğruya Portekiz ve İspanyol imparatorluklarının öncüleridir, bunların biçimlenmesinde ve bol bol paylaştıkları kârlarda İtalyanların katkıları çoktur (Brady 1997:150).

133. Önce Yunanlı serfleri, bazen Haçlı Seferlerinde esir edilen Arapları, daha sonra da Afrikalıları kullandıkları anlaşılıyor. Bu ekonomik model, sonunda Portekizli tüccarlar tarafından Kanarya Adaları gibi Atlantik adalarına, en sonunda da Karayip’lere taşınmış olan modeldir (Verlinden 1970, Philips 1985:93-97, Solow 1987, Wartburg 1995).

134. Scamell 1981:173-75.

135. Spufford 1988:142.

136. Macera kavramı hakkında: Auerbach 1946, Nerlich 1977.

137. Duby bu konunun üstünde duruyor. “Yuvarlak masa”, aslında bir tür turnuvadır, ve özellikle 1300’lerde bu tür turnuvalarda, açıkça Kral Arthur’un sarayının taklidini yapması, şövalyelerin Galahad, Gawain, Bors vs. rollerini üstlenerek yarışmaya girmesini yaygınlaştırdı

138. Ayrıca teknolojik değişiklikler zamanında, özellikle yaylı tüfeğin icadı ve profesyonel orduların yükselişi, şövalyelerin muharebelerdeki rolünü giderek önemsiz hale getirmeye başlamıştı. (Vance 1973).

139. Kelly 1937:10.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

140. Güncel ve ikna edici bir görüş için bkz Schoenberger 2008: Antik Yunan ve Roma ile Yüksek Ortaçağda Batı Avrupa arasında savaş seferberliğinin piyasa yaratmaktaki rolünün kıyaslanması.

141. Wolf 1954.

142. İlk olarak Vance tarafından dikkat çekilen bir nokta (1986:48). Benzerlik Alman şair Wolfram von Eschenbach'ın belki yirmi yıl sonra yazılmış *Parzifal*'ında daha açık görülmektedir, bu eserde şövalyeler "İspanya, Kuzey Afrika, Mısır, Suriye, Bağdat, Ermenistan, Hindistan, Seylan'da özgürce gezip dolaşır" (Adolf 1957:113) - İslami referansları askeri birliktir (Adolf 1974, 1957) - bu bölgeler o zamanlar Avrupalıların sadece ticaret vasıtasıyla bildiği yerlerdir. Gerçek tüccarların, nadiren göründükleri zamanlarda hiç de sempatik karakterler olmamaları, çok az etkili olmuştur.

143. Wagner, Die Wibelungen: Welt-geschichte aus der Sage (1848) - İngilizcesi, "World History as Told in Sağa". Wagner'in argümanı hakkındaki değerlendirmem, zaman zaman abartılı da olsa, başka bir muhteşem makaleden, Marc Shell'in "Accounting for the Grail" makalesine dayanıyor (1992:37-38). Wagner'in argümanı aslında daha karmaşık: Kutsal Roma İmparatoru Frederick Barborassa'nın İtalyan şehir-devletlerini kontrolü altına alma girişiminin başarısız olmasına ve mülkiyetin sadece kraldan kaynaklanabileceği prensibinin terk edilmesine odaklanıyor; bunun aksine, ticarete dayanan özel mülkiyetin yükselişini ve bunun finansal soyutlama olarak yansımasını görüyoruz.

144. Shell Grail'i, eski bolluk veya tükenmez kese kavramının, "çek ve krediyle tanışmanın sadece başlangıcı" olan bir çağdaki dönüşmesi olarak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

görüyor - efsanenin Tapınak Şövalyeleri ile bağlantısına ve - ismi "Hıristiyan" anlamına gelen - Chretien'in muhtemelen bu sebepten Yahudi'ye dönüşmesine dikkat çekerek. Wolfram ayrıca onun efsaneyi bir Yahudi kaynağından aldığını savunuyor (Shell 1992:44-45).

145. Çin bile genellikle bölünmüş ve parçalanmış durumdaydı. Aşağı yukarı Ortaçağdaki büyük imparatorluk inşası projelerinin hepsi, profesyonel orduların değil göçebe halkların eseriydi: Araplar, Moğollar, Tatarlar ve Türkler.

146. *Nikomakosh'a Etik 1133a29-31*.

147. Parayı sadece bir haberciye değil, aynı zamanda toplumun dışında durarak bizim ilişkilerimizi yöneten ve düzenleyen bir "yöneticiyi"ye benzetiyor. İlginçtir, muhtemelen doğrudan Gazali'den etkilenmiş olan Thomas Aquinas (Ghazanfar 2000), Aristoteles'in paranın sosyal bir konvansiyon olduğu, insanlar tarafından kolayca değiştirilebileceği argümanını kabul etmiştir. Bu görüş, geç Ortaçağda bir süre egemen Katolik görüş haline gelmişti.

148. Bildiğim kadarıyla, bu bağlantıya dikkat çeken tek akademisyen, Japon Budizmi'ni inceleyen bir Fransız, Bemard Faure'dir: Faure 1998:798,2000:225.

149. Daha sonra, nakit alışveriş daha yaygınlaştıkça, bu terim peşinat olarak verilen küçük meblağlar için, İngilizce "earnest Money" [pey akçesi] anlamında kullanıldı. Genel anlamda *symbola* için : Beauchet 1897; Jones 1956:217; Shell 1978:32-35.

150. Descat 1995:986.

151. Aristoteles, *On Interepretation* 1.16-17. Whitaker (2002:10) Aristoteles'e göre "bir kelimenin anlamı mutabakatla belirlenir, tıpkı bir çeteleye, bir

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

markaya veya bilete atfedilen önemin, ilgili taraflar arasındaki mutabakata bağlı olması gibi" diyor.

152. *Nikomakosh'a Etik*, 1133a29-31

153. Ama bu formüllerin, Gizemlerin açığa çıkardığı gizli gerçeklerin özünü topladığına veya "bir araya getirdiğine" inanıyorlardı - "*symbo-lon*, "birleştirme, bir araya getirme veya kıyaslama" anlamına gelen *symballein* fiilinden türemiştir.

154. 1931, Meyer 1999. *Symbola* hakkında sahip olduğumuz tek bilgi Hıristiyan kaynaklardan geliyor; Hıristiyanlar daha sonra kendi *symbolon*'larını, Itikat'larını edindiler ve bu ortaçağın başından sonuna kadar "sembol" terimin en önemli imleyicisi oldu (Ladner 1979).

155. Ya da Sahte Dionisos, çünkü gerçek Areopagite Dionisos birinci yüzyılda yaşayan, Aziz Pavlus tarafından Hıristiyanlığa döndürülen bir Atmalıydı. Sahte Dionisos'un eserleri, ruhun maddi yaratılıştan kurtulması ve ilahi olanla, Hıristiyan Ortodoksluğuyla bütünleşmesi sürecinden oluşan felsefe anlayışıyla yeni-Platonculukla uzlaşma girişimidir. Ne yazık ki, konuyla en ilgili eseri, *Symbolic Theology*, kayıptır, ama elimizdeki eserlerinin hepsi de belli bir derecede konuyla ilgilidir.

156. Barasch 1993:161.

157. Sahte Dionisos, *On t he Celestial Hierarchy* 141A-C. Genel olarak Dionisos'un teorisi ve etkileri için, bkz. Barasch 1993:158-80, ayrıca Goux 1990:67, Gadamer 2004:63-6o4.

158. Onları şöyle adlandırır, komünyon gibi, "bize sembolik biçimde verilmiş armağanlar", *On the Celestial Hierarchy* 124 A.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

159. Mathews 1934:283. Symbolon tanımı ile kıyaslayın:
A. Aşık kemiği veya başka bir nesnenin birbirine tekabül eden iki yarısından her biri, iki konuk-arkadaş, veya sözleşme yapan iki taraf bunları kırarak birer parçasını, diğer parçasını getiren kişinin kimliğini kanıtlamak üzere saklar.
B. aynı amacı taşıyan diğer araçlar, örneğin mum üzerine basılmış mühür,
1. Kimlik kanıtlayan herhangi bir marka
2. Garanti
3. işaret, özellikle iyi niyet işareti Liddell ve Scoot 1940:1676-77, örnekler hariç ve İngilizce "aşık kemiği" ve "konuk-arkadaş" kelimelerinin Yunanca karşılıkları ile.

160. Rotours 1952:6 *Fu* (veya daha çok "marka" için kullanılabilecek borç çetelelerinin diğer adı olan *qi)* hakkında genel olarak: Rotours 1952, Kaltenmark 1960, Kan 1978, Faure 2000:221-29: Falkenhausen 2005.

161. Burada garip bir gerilim var: tanrının iradesi belli bir anlamda halkın iradesidir, Çinli düşünürler nereye vurgu yapacakları konusunda ayrışıyorlar. Xunzi, örneğin, kralın otoritesinin halkın güvenine dayandığını varsaymıştır. Ayrıca şöyle söylüyor, çetele sopalarının eşleştirilmesiyle halk arasında güveninin sağlanmasına rağmen, sosyal güven ancak böyle nesnelerin gereksiz hale gelmesiyle sağlanabilir (Roetz 1993:73-74).

162. Kohn 2000:300. Japonya'da da aynı şekilde: Faure 2000:227.

163. *Encyclopedia of Taoismde,* bunlar "göksel yazılar formunda algılanan, gücünü onları bağışlayan ilahi varlıklar tarafından saklanan diğer parçasından alan diyagramlar" olarak tanımlamıyor (Bokenkamp 2008:35). Taoist *fu* için: Kaltenmark 1960; Seidel 1983; Strickmann

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

2002:190—91; Verellen 2006; Budist paralelleri için bkz Faure 1998; Robson 2008.

164. Sasso 1978; ying-yang sembolünün kökeni muğlak ve tartışmalıdır, ama danıştığım Sinologlar bunu makul buldular. Çağdaş Çincede "sembol" anlamına gelen jenerik kelime *fu-hao*, doğrudan fu'dan türemiştir.

165. "İslam dünyasında modern kapitalizm neden gelişmedi" tartışmalarıyla meşgul oldukça, bana hem Udovitch'in (1975:19-21) İslam dünyasının gayrişahsi kredi mekanizmasını hiç geliştirmemiş olduğu argümanı, hem de Ray'ın (1997:39-40) faiz ve sigorta yasağının daha önemli olduğu şeklindeki itirazı önemli gibi görünüyor. Ayrıca Ray'ın miras kanunlarındaki farklılıkların önemli bir rol oynadığı önerisi de araştırılmaya değer.

166. Maitland 1908:54

167. Davis 1904.

168. Platonik anlamda: örneğin, nasıl tesadüfen yakınımızda bir meyve ağacında gördüğümüz fiziksel bir kuş, sadece genel "kuş" (maddi olmayan, soyut, meleksi) fikrinin (idea) bir işaret ise, bir şirket kurmak üzere bir araya gelen çeşitli fiziksel, ölümlü bireyler de soyut, meleksi bir İdea haline gelir. Kantorowicz şirket kavramının mümkün hale gelmesi için birçok entelektüel buluşun gerçekleşmiş olmasını gerektirdiğini ileri sürer: en önemlisi *aeon* veya *aevum*, ebedi zaman, yani zamanın sonu olmadığı fikridir, bu ise, Areopagite Dionisos'un eserlerini yeniden canlandıran, tamamen zamanın dışında olan, meleklerin yuvası olarak kabul edilen Augustinus'çu ebediyet kavramının tam karşıtıdır (1957:280-81).

169. Kantorowicz 1957:282-83.

..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

170. Orneğin, Islami yasalar, fiktif kişi kavramını geliştiremedikleri gibi, yakın zamana kadar şirketleri kabul etmeye kararlılıkla direndiler (Kuran 2005).

171. Ayrıca Çin ile karşılaştırma yapan Randall Collins (1986:52-58); karşılaştırın Coleman 1988.

172. Bkz Nerlich 1989:121-24

ON BİRİNCİ BÖLÜM

1. İngiliz ücretleri hakkında, Dyer 1989; İngiliz şenlik yaşamı hakkında kapsamlı bir literatür vardır, ama yakın tarihli iyi bir kaynak Humprey'dir (2001). Silvia Federici (2004) yakın tarihli, inandırıcı bir sentez sunuyor.

2. "Fiyat devrimi" üzerine daha yakın tarihli tartışmaların çok küçük bir örneklemi için bkz. Hamilton 1934, Cipolla 1967, Flynn 1982, Goldstone 1984, 1991, Fisher 1989, Munro 2003a, 2007. Asıl tartışma, madeni paranın miktarının artmasının nihayetinde enflasyona yol açacağını savunmaya devam eden monetaristlerle nüfusun hızlı artışının rolünü vurgulayanlar arasındaydı, spesifik argümanların çoğu ise daha farklıydı.

3. Tarihçiler "külçe kıtlığı"ndan bahseder - faal maden ocaklarının çoğu kurudukça, doğunun lüks ürünlerini ödemek için Avrupa'dan çıkmayan altın ve gümüş giderek gözden kaybolmakta ve ticaret için çeşitli zorluklar yaratmaktadır. 1460'larda Lizbon gibi şehirlerde madeni para kıtlığı o dereceye vardı ki mal yüklü olarak gelen tüccar gemileri sık sık hiçbir şey satmadan geri dönmek zorunda kalıyordu (Spufford 1988:339-62).

4. Brook 1988. Söylemeye gerek yok, fazlasıyla basitleştiriyorum: başka bir problem toprak

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ağalığının gelişmesiydi, küçük toprak sahipleri toprak ağalarına ödeme yapamadıkları için borçlu duruma düşüyorlardı. Sürekli büyüyen kraliyet ailesinin ve diğer imtiyazlı ailelerin mensuplarının devletten vergi muafiyeti almalarıyla, küçük toprak sahiplerinin sırtındaki vergi yükü öyle ağırlaştı ki sonunda topraklarını daha güçlü ailelere satmak zorunda kaldılar, buna karşılık bu topraklar için vergi ödemekten kurtularak kira sözleşmeleri yaptılar. 5. Çinli tarihçiler 1430'larda ve 40'larda 77 "madenci devrimi" olduğunu yazıyor (Harrison 1965:103-4; kıyaslayın, Tong 1992:60-64; Gemet 1982:414). 1455 ve 1449 arasında bunlar ciddi bir tehdit haline geldi, gümüş madencileri Ye Zongliu adlı bir liderin öncülüğünde kiracı çiftçilerle ve aşırı nüfuslu Fujian ve Shaxian'ın kentli yoksullarıyla aynı dava etrafında birleşerek birçok eyalete yayılan bir ayaklanmayı başlattı, birçok şehri ele geçirip toprak sahibi seçkinleri kovdular.

6. Von Glahn (1996:70-82) bu süreci belgeliyor. Gernet (1982:415-16), 1450 ile 1500 arasında vergilerin nasıl gümüşle ödenir hale geldiğini belgeliyor. Bu süreç, "bir tek kırbaç vuruşu" yöntemiyle zirveye ulaştı : 1530 ile 1581 arasında vergi reformları yürürlüğe girdi (Huang 1974, bkz. Arrighi, Hui, Hung ve Seldon 2003:272-73).

7. Bu konuya dikkat çeken birçok başka kişi arasında, Wong 1997, Pomeranz 2000, Arrighi 2007.

9. Çin'de gümüşün değeri (altın cinsinden ölçülen), on altıncı yüzyıl boyunca, aşağı yukarı Lizbon veya Antwerp'deki değerinin iki katı olarak kaldı (Flynn ve Giraldez 1995,2002).

10. von Glahn 1996b:440; Atwel 1998. 11. Chalis 1987.

12. Çin on beşinci yüzyılın başlarında, kendi "keşifler çağı"m yaşadı, ama bunu kitlesel istilalar ve

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

köleleştirme izlemedi.

13. Yanılıyor olmaları mümkündür. Genel olarak, direkt soykırım yapılmayan bölgelerde bile nüfus yüzde 90 azaldı. Ancak birçok yerde, bir veya birkaç nesil sonra nüfus eski haline dönmeye başladı; Haiti'de, Meksika ve Peru'nun birçok yerinde maden ocaklarının etrafında ölüm oranı neredeyse yüzde 100'e çıkmıştı.

14. Todorov 1984:137-38; orijinali için, Icazbalceta2008:23-26.

15. Bir tarihçi şöyle yazıyor: "on altıncı yüzyıl biterken, külçe, birinci derecede gümüş külçesi, İspanyol Amerika'sından Avrupa'ya yapılan tüm ihracatın yüzde 95'inden fazlasını oluşturuyordu. Bu zenginliklere el koyma sürecinde neredeyse aynı oranda yerli nüfus yok edildi" (Stannard 1993:221).

16. Bernal Diaz 1963:43.

17. Bernal Diaz: bu alıntı Lockhart'ın çevirisi (1844:11.120) ile Cohen'in çevirisinin (1963:413) sentezidir, ancak bunların dayandığı asılların biraz farklı olduğu anlaşılıyor.

18. Bernal Diaz, a.g.e.

19. Cortez 1868:141.

20. İstilacıların çoğunun hikayesi birbirine benziyordu. Balboa Amerika'ya alacaklılarından kaçmak için gelmişti; Pizarro sef er için hazırlanırken o kadar çok borçlanmıştı ki, birkaç yenilgiden sonra onu Panama'ya dönmekten caydıran sadece borçlular hapishanesi korkusuydu; Fransicso de Montejo Honduras'a sefere çıkmak için Meksika'daki varını yoğunu sekiz bin peso karşılığında rehine vermek zorunda kalmıştı; Pedro de Alvarado da sonunda gırtlağına kadar borca batmış, her şeyini Baharat

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Adalarını ve Çin'i istila etme planına bağlamıştı - ölümünden sonra alacaklıları geri kalan mülklerini derhal açık artırmaya koymaya girişmişlerdi.

21. Örn. Pagden 1986.

22. Gibson 1964:253. Bütün bunlar rahatsız edeci ölçüde günümüzün global politikasını hatırlatıyor, örneğin Birleşmiş Milletler yoksul ülkeleri herkese parasız eğitim vermeleri için zorluyor, sonra (aslında yasal olarak Birleşmiş Milletlerin bir parçası olan) Uluslararası Para Fonu aynı yoksul ülkelerin tam tersini yapmasında ısrar ediyor, ülkenin kredilerinin yenilenmesinin şartı olarak, daha geniş kapsamlı "ekonomik reformların" bir parçası olarak okul ücreti konmasını öne sürüyor.

23. Erken maceracı tüccarların anlatılarını inceleyen William Pietz'in (1985:8) izleyicisi; Todorov'un (1984:129-31) istilacılar hakkındaki perspektifi de buna çok benziyor.

24. Bazıları iflas etti - örneğin, Fuggers'in bir şubesi. Ama bu şaşırtıcı ölçüde azdı.

25. Martin Luther, Von Kauflung und Wucher 1524, Nelsonda alıntı, 1949:50.

26. Luther'in zamanında asıl mesele Zinskauf adı verilen, teknik olarak kiraya verilen mülkün kira geliri anlamına gelen, esas olarak faizli kredinin kılıfına uydurulmuş hali olan uygulamaydı.

27. Baker'de, 1974:53-54. Paul'a referans, Romans'da (13:7).

28. Tesniye'nin belli şartlar altında faize izin vermesinin, bunun evrensel bir "ruhani yasa" olamayacağını, antik İsrail'de belli bir durum için yapılmış siyasi bir yasa olduğunu, ve başka

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

durumlarda geçersiz kabul edilebileceğini gösterdiğini ileri sürmüştür.

29. Aslında "kapital"in ilk anlamı budur. Bu terimin kökleri Latince capitale kelimesine kadar gider, anlamı, "fon, mal stoğu, para toplamı, veya faizli para"dır (Braudel 1992:232). On altıncı yüzyılın ortalarında İngilizcede genel olarak İtalyan muhasebe tekniklerinden ödünç alınarak, gayrimenkuller, alacaklar ve borçlar denkleştirildikten sonra geriye kalan şey anlamında kullanılmıştır; ancak on dokuzuncu yüzyıla kadar, İngilizce kaynaklar *"stock"* kelimesini tercih etmiştir - acaba "kapital" kelimesi faizle fazlasıyla ilişkilendirilmiş olduğu için mi?

30. Ne de olsa, milletler de birbirlerine faiz uygulamıştır.

31. Nelson 1949:76. Ben Nelson bunu önemli bir kitapta vurgulamıştır, *The Idea of Usury: From Tribal Brotherhood to Universal Otherhood*.

32. Midelfort 1996:39

33. Zmora 2006:6-8. Bu dönemde kamu finansmanı, azınlıkta olan asillerden alınan, üstü kapalı faizli kredilerdi, bunlar aynı zamanda yerel yönetimi oluşturan tabakaydı.

34. Kilise toprakları hakkında: Dixon 2002:91. Casimir'in kumar borçları hakkında: Janssen 1910 IV: 147. Toplam borçları 1528'de yarım milyon, 1541'de dörtte üç milyon guldene çıkmıştı (Zmora 2006:13n55.)

35. Daha sonra Wurzburg Piskoposunun eline geçen toprakların seküler Dük'ü olmak amacıyla isyancıların üstüne giden Kont Wilhelm von Henneburg ile işbirliği yapmakla suçlanmıştır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

36. "Report of Margrave's Commander, Michel Fross form Trockau"-dan, Scott ve Scribner 1991:301. Tutarlar her idam için 1 florin, her sakatlama için ½ florin vaadine dayanıyor. Casimir'in bu borcu ödeyip ödemediğini bilmiyoruz.

37. İsyan ve bastırmanın konuyla ilgili bazı anlatıları için: Seebohm 1877:141-45; Janssen 1910 IV:323-26; Blickle 1977; Endres 1979; Vice 1988; Robisheaux 1989:48-67, Sea 2007. Söylendiğine göre Casimir sonunda para cezası alma düzenlemesi yaptı, tebaasından tazminat olarak yaklaşık 104,000 gulden talep etti.

38. Linebaugh (2008) Magna Carta'nın toplumsal kökenleri hakkındaki makalesinde bu tür olguların güzel bir analizini yapıyor.

39. Sıradan insanlara karşı sürekli misilleme yapılmasına rağmen, prenslerden veya asillerden hiçbirinin, hatta açıkça isyancılarla işbirliği yapanlardan herhangi bir şekilde hesap sorulmaması manidardır.

40. Muldrew 1993a, 1993b, 1996, 1998, 2001; karşılaştırın Macintosh 1988; Zell 1996, Waswo 2004, Ingram 2006, Valenze 2006, Kitch 2007. Ben şahsen Muldrew'in çıkardığı sonuçların çoğuna kesinlikle katılıyorum, sadece bazılarını ayırıyorum: örneğin MacPherson'un sahiplenici bireycilik argümanım reddetmesi (1962) bana çok gereksiz geldi, çünkü bana öyle geliyor ki ikincisi, yapısal olarak daha derinlerde, açıkça ifade edilmeye pek elverişli olmayan bir düzeyde olup biten değişiklikleri tespit ediyor (bkz Graeber 1997).

41. Muldrew (2001:92), yaklaşık 1600'lerde, sekiz bin Londralı tüccarın İngiltere'deki bütün nakit paranın üçte birine sahip olduğunu tahmin ediyor.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

42. Williamson 1889; Whiting 1971; Mathias 1979b; Valenze 2006:34-40.

43. Altın ve gümüş aile servetinin çok küçük bir kısmıydı: kayıtlara göre ortalama olarak para cinsinden bir şiline karşılık kredi olarak onbeş şilin (Muldrew 1998).

44. Bu geçinme hakkı prensibi, on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde E.P. Thompson'un ünlü "kalabalıkların ahlaki ekonomisi" diye adlandırdığı şeyin anahtarıdır (1971) ve Muldrew'in (1993a) bu kredi sistemlerinin tümüne uygulanabildiğini düşündüğü kavramdır.

45. Stout 1742:74-75, aynı pasajın bölümleri Muldrew'de yer alır: 1993a:178 ve 1998:152.

46. Daha kesin belirtirsek, dindarlık (Kalvinist örneği) veya iyi huylu sosyallik (şenlik değerleri adına onlara karşı çıkanlar örneği) - iç savaşın öncesindeki yıllarda, birçok dindar hükümet "dindarlar" ve "iyi dürüst adamlar" arasında bölünmüştü (Hunt 1983:146).

47. Sheperd 2000, Walker 1996; benim "ömür boyu hizmet" ve ücretli emek üzerine çalışmalarım için bkz: yine Graeber 1997.

48. Hill 1972:39-56, Wrightson ve Levine 1979, Beier 1985.

49. Muldrew 2001:84.

50. Tudor pazarları, festivalleri ve ahlaki değerleri arasındaki bağlantı hakkında klasik bir açıklama için, bkz. Agnew (1986).

51. Johnson 2004:56-58. İki adalet kavramı hakkında: Wrightson 1980. Bodin'in makalesi geniş bir çevrede okundu. Bu, Aquinas'ın sevgi ve arkadaşlığın hukuk düzeninden önce geldiği görüşüne dayanır, onun kökleri ise Arap

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

kaynakları vasıtasıyla Avrupa'ya ulaşan Aristoteles'nun *Nicomachean Etics'ine,* kadar gider. Islami kaynakların doğrudan bir etkisinin olup olmadığını bilmiyoruz, ama karşılıklı bağlantının derecesi dikkate alındığında (Ghazanfar 2003) muhtemel görünüyor.

52. Gerard de Malynes'in *Maintenance of Free Trade'i* (1622), Muldew'de alıntı, 1998:98, ayrıca Muldrew 2001:83

53. Chaucer bu tür şeylerle doludur: Wife of Bath evilik borçları hakkında çok şey anlatır (örneğin Cotter 1969). Her şeyin borç terimleriyle ifade edildiği dönem gerçek anlamda 1400-1600 arasındaki dönemdi, muhtemelen sahiplenici bireyciliğin ilk kıpırdanışları ve bunu eski ahlaki paradigmalarla uzlaştırma girişimlerini yansıtıyordu. Hukuk tarihçisi Guth (2008) bu yüzyılları "borç çağı" olarak adlandırır, 1600'lerden sonra bunun yerine "kontrat çağı" geçmiştir.

54. Davenant 1771:152.

55. Marshal Sahlins (1996, 2008) bir süre Hobbes'in teolojik köklerini vurgulamıştır. Onu izleyen analizlerin çoğunda onun etkileri vardır.

56. Hobbes şahsen "kendi-menfaati" terimini kullanmaz, daha çok "özel", "şahsi"ve "genel" menfaatten bahseder.

57. *De L'esprit 53,* Hirschman 1986:45'de alıntı. Şang'ın "kâr"ı ile Helvetius'un "faiz"i arasındaki karşıtlığı incelemek kendi başına öğretici bir tarih incelemesi olabilir. Bunlar aynı kavram değildir.

58. "Interest" kelimesi *(interesse'den),* yaygın olarak faiz anlamında kullanılmaya on dördüncü yüzyılda başlamıştır, ama daha alışkın olduğumuz, genel anlamında kullanılmaya on

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

altıncı yüzyılda başlamıştır. Hobbes'in "self-interest-kişisel menfaati" ifadesini kullanmamış, "özel" ve "genel' menfaatten bahsetmiştir; ama o terim zaten kullanılıyordu, Machiavelli'nin arkadaşı Francesco Guicciadini'inin eserinde, 1521'de görülmüştü. On sekizinci yüzyılda herkes tarafından kullanılmaya başlar (bkz. Hirschman 1977, 1992, özellikle bölüm 2, "faiz kavramı üzerine"; Dumont 1981;Myers 1983, Heilbron 1998). 59. See (1928:187), 1800'lere kadar "interesse"nin Fransızcada yaygın olarak "sermaye" anlamına kullanıldığını söyler; İngilizlerin tercih ettiği kelime "stock" olmuştur. İlginçtir, örneğin Adam Smith, ünlü kasap ve fırıncı hikâyesinde Augustinci kullanıma, "kendini-sevme" terimine dönüş yapmıştır *(Milletlerin Zenginliği* 1.2.2.)

60. Beier 1985:159-63; karşılaştırın Dobb 1946:234. Çingenelerle arkadaşlık etmek de idam cezası gerektiren bir suçtu. Serserilik suçu söz konusu olduğunda, yargıçlar serserilik suçu için ceza kesecek birilerini bulmakta öyle zorlandılar ki, sonunda cezayı herkesin önünde kırbaçlanmaya indirmek mecburiyetinde kaldılar.

61. Walker'de, 1996:244.

62. Helmholtz 1986, Brand 2002, Guth 2008.

63. Helmholz 1986, Muldrew 1998:255, Schofield ve Mahyew 2002, Guth 2008.

64. Stout 1742:121.

65. "Fleet ve Marsalsea'nın dehşeti 1729'da bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı. Yoksul borçlular 'genel bölürne yığılmış halde bulundu -pislik ve haşerat içinde, merhametsizce açlık ve hastalıkla ölüme terk edilmiş durumda… Sahtekârlarla şanssız borçulalır birbirinden ayırmak için hiçbir girişim yapılmamıştı. Zengin dolandırıcılar - borçlarını

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ödeyebilecek durumda olan, ama ödemek istemeyenler - lüks içinde sefahat alemleri yapabilirken, yoksul ve talihsiz mahkûmlar ise 'genel bölüm'de açlıktan ölmeye ve çürümeye terk edilmiş durumdaydı" (Hallam 1866 V:269-70.)

66. Bize daha tanıdık gelen "ilkel birikim" söyleminin, ortak toprakların etrafının çevrildiğini ve özel mülkiyetin yükseldiğini, bir zamanlar rençber olan binlerce kişinin yerlerinden edilerek topraksız işçiler haline geldiğini anlatan söylemin yanlış olduğunu tartışmak istemiyorum. Sadece hikayenin daha az bilinen tarafını vurgulamak istiyorum. Bunu vurgulamak özellikle yararlı, çünkü Tudor ve Stuart dönemlerinin, toprakların etrafının çevrilmesinin ne ölçüde ağırlık kazandığı dönemler olduğu, hararetli bir tartışma konusudur (örneğin, Wordie 1983). Toplulukları bölerek birbirine düşürmek için borcun kullanılması, Silvia Federici'nin (2004) başarı argümanında ele aldığı gibi, geç Ortaçağda halkın kazanımlarını tersine döndürmekte ve kapitalizmin yolunu açmakta cadılık suçlamalarının oynadığı role benziyor.

67. "On sekizinci yüzyılda kişisel kredi kötü bir nam kazandı. Sık sık gündelik tüketim ihtiyaçlarını ödemek için borca girmenin yanlış olduğu söyleniyordu. Nakit ödeme övülüyor, tedbirli ev idaresi, tutumluluk yüceltiliyordu. Sonuç olarak veresiye alışveriş, rehincilik, tefecilik saldırıya uğruyordu, hem borç alanlar, hem de verenler hedefteydi." (Hoppit 1990:312-13.)

68. *Milletlerin Zenginliği* 1.2.2.

69. Muldrew bunu vurguluyor: 1993:163

70. *Theory of Moral Sentiments* 4.1.10.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

71. "Harcamak için borç alan adam kısa zamanda mahvolur, borç veren de sık sık aptallık yaptığı için pişman olur. Dolayısıyla böyle bir amaç için borç almak veya borç vermek her halükârda, eğer büyük bir faiz söz konusu değilse, her iki tarafın menfaatine aykırıdır; kuşkusuz insanların bunlardan her ikisini de yaptığı zamanlar olur ama, bütün insanların kişisel menfaatlerini düşündüğü için, bunun zaman zaman hayal ettiğimiz kadar sık olmayacağından emin olabiliriz." *(Milletlerin Zenginliği* 2.4.2). Bazen veresiyenin varlığını kabul eder, ama hiç önem vermez.

72. Reeves 1999. Reeves de Servet gibi (1994, 2001) çeşitli para-maddeleri olduğunu biliyordu: örneğin Puffendorf bunların uzun bir listesini yapmıştır.

73. Altına değer atfederken, tam olarak bunu onaylarız. Elmas ve su ile ilgili eski bir Ortaçağ bilmecesini çözmek için genellikle aynı argümana başvurulur: Hiçbir işe yaramamasına rağmen elmas neden bu kadar pahalıdır, ve her bakımdan çok yararlı olan su neredeyse bedavadır? Olağan çözüm şudur: elmas, suyun ebedi halidir, (önermenin tamamına karşı çıkan Galile, bir yerde şunları söylüyor: bu iddialarda bulunanların aslında heykele dönüştürülmesi gerekir. Böylece, diyor, o taklidi mümkün olmayan Rönesans tarzıyla, herkes mutlu olur, çünkü (1) kendileri ölümsüz olur, ve (2) geriye kalan bizler de, aptalca tartışmalarını dinlemekten kurtuluruz.) Bkz. Wennerlind 2003, ilginç bir biçimde, on yedinci yüzyılda Avrupa'da hükümetlerin çoğunun para basmak üzere altın ve gümüş imal etmeleri için kimyacı istihdam ettiklerini kaydediyor; hükümetler, ancak bu

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

planlar kesinlikle suya düşünce kâğıt paraya yöneldiler, diyor.

74. Kindelberger 1984; Boyer-Zambeu, Deleplace ve Gillard 1994; Ingham 2004:171. Bu yol sonunda borsaların oluşmasına yol açtı: halka açık ilk borsalar, on beşinci yüzyılda Bruges ve Antwerp'te, hem o tarihte var olduğu bilinen anonim şirket hisselerini alıp satmaya, hem de senetleri "iskonto etmeye" başladı.

75. Usher (1934,1944) ilk olarak, bankanın kredi olarak sadece elinde var olanı verdiği "ilkel bankacılık" ile bir tür kademeli rezerv sistemine dayanan "modem bankacılık" arasındaki farkı belirtti - yani banka elinde olandan fazlasını kredi olarak veriyor, böylece fiilen para yaratıyordu. Bugün bizim "modern bankacılıksan farklı bir şeye geçmemizin başka bir nedeni bu olabilir - aşağıya bakınız.

76. Spufford 1988:258, Usher'den yararlanarak, 1943:239-42. Mevduat senetleri kullanılıyordu, ama özel bankaların krediye dayanan banknotları oldukça geç ortaya çıktı - aynı zamanda bankerlik yapan Londralı kuyumcular tarafından, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda çıkarıldı.

77. Faydalı bir özet için bkz. Munro 2003b.

78. MacDonald 2006.156.

79. Tomas de Mercado, Flynn'de, 1978:400

80. Bkz Flynn 1979; Braudel 1992:522-23; Stein ve Stein 2000: 501-05, 906-62; Tortella ve Comin 2002. Mevduattaki *juro* sayısı 1516'da 3.6 milyon iken 1598'de 80.4 milyon ducat'a çıktı.

81. Bu görüşün en ünlü taraftarı, "para kanun tarafından yaratılan bir değerdir" diyen, tıpkı inç veya saat veya sıvı ons'u gibi bir ölçü olduğunu söyleyen Nicholas Barbon'dur (1690). Ayrıca

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

paranın çoğunun kredi olduğunu da vurgulamıştır.

82. Locke (1691:144), Caffentzis'de (1989:46-47), tartışma ve etkileri konusunda hâlâ en çok bilgi içeren özettir. Kıyaslayın: Perlman ve McCann 1988:117-20; Letwin 2003:71-78; Valenze 2006:40-43.

83. Marksist geleneğin materyalizminin radikal bir kopuş olmadığını unutmaya yatkınız - Marx, Nietzsche gibi, burjuva varsayımlarını alıyor (ama farklı olanları) ve bunların asıl taraftarlarını kızdıracak yönlere çekiyordu. Ancak, şimdi "tarihi materyalizm" adı verdiğimiz şeyin gerçekte projeye Engels'in ilave ettiğine inanmak için iyi bir sebep var - Engels, köken ve hassasiyetler itibariyle tam bir burjuvaydı (Cologne borsasını destekleyenlerden biriydi).

84. Macaulay 1886:485 - makalenin aslı Spectator'da, 1 Mart 1711'de yayınlandı.

85. *Faust* II, Sahne I- detaylı bir analiz için bkz. Shell 1992, Binswanger 1994. Kimyayla bağlantı anlamlıdır. 1300 yılında Marco Polo, Çin İmparatoru için, basit bir kağıdı altın kadar iyi bir şeye çevirme yeteneğini kastededek "kimya sanatında ustalaşmış gibi görünüyor" dediği zaman, açıkça şaka yapıyordu; on yedinci yüzyılda Avrupalı hükümdarların çoğu baz metallerden altın üretmeleri için gerçekten kimyacıları çalıştırıyordu; bu çabalarında başarısız olmaları yüzünden kağıt parayı kullanmaya başladılar (Wennerlend 2003).

86. Para hakkında kuşkular yok değildi - ancak bunun yerine, ahlaki ve metafizik konular üzerinde odaklanıyordu (örneğin "zaman hırsızlığı").

..

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

87. Teksas Universitesi'nde bir konuşma yaptığı söylenmektedir, ama aslında, bu pasajın yakın tarihli kitaplarda ve özellikle internette defalarca alıntı yapılmasına rağmen, aşağı yukarı 1975'den önce olduğu kanıtlanamıyor.
İlk iki satır aslında 1937 yılında L.L.B. Angas adlı bir İngiliz yatırım danışmanından alınmış gibi görünüyor: "Modem bankacılık sistemi hiç yoktan para imal eder. Süreç belki de bugüne kadar icat edilmiş en şaşırtıcı el çabukluğudur. Bankalar aslında, defter kaydından ibaret modern parayı çoğaltabilir, var edebilir veya yok edebilir" (Angas 1937:20-21). Alıntının diğer kısımları muhtemelen sonradan uydurulmuştur - ve Lord Stamp yayınlanmış eserlerinde buna benzer herhangi bir şey söylemiş değildir. Bank of England'ın ilk müdürü William Patterson'a atfedilen benzer bir cümle, "banka yoktan yarattığı menfaatin tümüne sahiptir" cümlesinin, benzer şekilde ancak 1930'lara ait olduğu kanıtlanmıştır ve sonradan uydurulduğu hemen hemen kesindir.

88. Anonim şirketler kolonyal dönemin başında, ünlü Doğu Hindistan Şirketi ve ilgili kolonyal girişimlerle ortaya çıktı, ancak endüstri devrimi döneminde büyük ölçüde ortadan kayboldular ve ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda, esas olarak öncelikle Amerika ve Almanya'da yeniden ortaya çıktılar. Giovanni Arrighi'nin (1994) belirttiği gibi, İngiliz kapitalizminin en parlak döneminde kapitalizm ağırlıklı olarak küçük aile şirketlerinden ve yüksek finanstan oluşuyordu; Amerika ve Almanya ise, yirminci yüzyılın ilk yarısını, egemenlik alanında, modern bürokratik kurumsal kapitalizmi icat eden Büyük Britanya'nın yerine kim geçek diye kavga etmekle geçirdi.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

89. MacKay 1854:52.

90. MacKay 1854:53-54.

91. Spyer 1997.

92. Prakash 2003:2009 -16

93. Hardenburg ve Casement 1913; hikâyenin en ünlü, en bilgi verici analizi Mick Taussing tarafından yapılmıştır (1984,1987).

94. Encyclopedia Britannica, 11. basım (1911): "Putumayo" maddesi.

95. Taussing'in belirttiği gibi (1984:482), şirketin başkanına daha sonra "yamyam" ile ne demek istediği sorulduğunda, açıkça, Kızılderililerin başkalarıyla alışveriş yapmayı reddettiğini kastettiğini söylemiştir.

96. Bu husus, Yann Moulier-Boutang'ın (1997) yazdığı önemli bir kitapta çok ayrıntılı olarak gösterilmiştir, ne yazık ki İngilizceye hiç çevrilmemiştir.

97. Davies 1975:59. "Indentured-çentikli" kelimesi, bir çetelenin üstündeki "çentik" veya kertik kelimesinden geliyor, çünkü bunlar yaygın biçimde kontrat olarak kullanılmıştı ve, "indentured servants - sözleşmeli hizmetkârlar" gibi kişiler, bunları okuyamıyorlardı (Blackstone 18271:218).

98. Immanuel Wallerstein (1974), bu "ikinci serflik" hakkında klasik bir analiz sunuyor.

99. Laf arasında bu doğruydu, sınıf farkı gözetmeksizin herkesin bunu yapması beklenirdi, en alttaki sütçü kızlardan ve çıraklardan başlayarak "kraliçenin nedimelerine" ve şövalyelerin uşaklarına kadar. Bu yüzden, on yedinci yüzyılda sözleşmeli hizmet kontratları, pek de bir gelişme anlamına gelmiyordu: sadece

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

sözleşmeli çalışma süresini bir yıldan beş veya yedi yıla kadar uzatıyordu. Ortaçağda bile yetişkin gündelikçi işçiler vardı, ama bunlar genellikle adi suçlulardan farklı görülmüyordu.

100. "Proletarya"kelimesinin kendisi bile bir anlamda bunu çağrıştırıyor, "çocukları olanlar" anlamına gelen bir Roma teriminden kaynaklanıyor.

101. C.L.R. James 1938; Eric Williams 1944.

102. "İşadamlarının ücret ödemelerinde nakit kullanımından tasarruf etmelerini sağlayan birçok kolaylık vardı - ödemeler mutlaka uzun aralıklarla yapılırdı; başkalarından alacaklar üzerinden yapılırdı (trampa ödemeleri şeklinde, mağazalardan alışveriş yapma yetkisi veren bilet veya makbuzlar vs ile, özel not veya markala)"- Mathias 1979a:95.

103. Listenin tamamı şöyleydi: "cabbage, chips, waxers, sweepings, sockings, wastages, hlessing, lays, dead men, onces, primage, furthing, dunnage, portage, wines, vails, tinge, buggings, colting, rumps, birrs, fents, thrums, potching, scrapings, poake, coltage, extra, tret, largess, the con, nobbings, knockdown, boot, tommy, trimmings, poll, gleanings, lops, tops, bontages, keepy back, pin money" (Linebaugh 1993:449; ayrıca bkz Linebaugh 1982, Rule 1986:115-17).

104. Tebbut 1983:49. Genel anlamda rehincilik için: Hardaker 1892, Hudson 1982, Caskey 1994, Fitzpatrick 2001.

105. Linebaugh 1993: 371-404.

106. Genellikle, bugün tamamen farklı bir dünyada yaşadığımıza, çünkü bunun artık doğru olmadığına karar vermek için. Burada okuyucuya şunu hatırlatmakta yarar olabilir, Marx kendisini "politik ekonomi eleştirisi" yazan birisi kabul

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

ediyordu - yani, kendi zamanın ekonomisinin teorisinin ve pratiğinin eleştirisini.

107. Bkz. Bemal Diaz'ın Lockhart çevirisi (diaz 1844 II.396), hikayenin, çeşitli kaynaklardan bulunan birçok versiyonunu içeriyor.

108. Clenninden 1991:144.

109. Testrat, kumarbazın kendi hayatını ortaya sürerek oynadığı kumar yüzünden köle olmasıyla borç köleliğini, bu gerekçelere dayanarak birbirinden ayırıyor, bunlar eninde sonunda kumar borcu da olsa. "Direkt olarak kendi hayatına bahse giren kumarbazın düşünce tarzı, hayatta kalmak için kendini gönüllü olarak satan yoksul bir insandan daha çok savaşta hayatını kaybetme veya esir edilme riskini göze alan savaşçıya yakındır. "(Testrat 2002:180).

110. Açık bütçenin ahlâka aykırı olduğu konusundaki şikâyetlerin açıkça ikiyüzlü olmasının sebebi budur: modern para fiilen hükümetin borcu olduğu için, açık verilmezse, sonuç felaket olabilir. Doğru, para özel olarak, bankalar tarafından da üretilebiliyor, ama bunun sınırları var. 1990'ların sonlarında Clinton yönetimi bütçe fazlası ile çalışmaya başladığında ABD finansal elitlerinin paniğe kapılmasının sebebi budur; göründüğü kadarıyla Bush'un vergi kesintileri özellikle açık bütçenin devamını sağlamak için özellikle planlanmıştı.

111. Wallerstein 1989.

112. 1988:600.

113. İngiltere ilk iflas kanununu 1542 yılında çıkardı.

114. Hiç kuşku yok ki Goethe Faust'a imparatora borçlarını IOU'larla ödemesini söylettiği zaman amaçladığı buydu. Nitekim zamanı geldiğinde başına gelenleri biliyoruz.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

115. Sonenscher (2007) bu tartışmaların uzun ve detaylı bir listesini veriyor.

116. Burada dini bir unsurun izi de görülebilir: Augustus zamanında, Ortadoğu'da bir grup dini tarikat, üyesi gökyüzüden bir alevin gelip gezegeni yutacağı fikrine kapılmıştı. O zamanlar için olacak şey değil gibi görünüyordu. Onlara iki bin yıl boyunca dünyanın bir köşesinin sorumluluğunu bırakın, bunu yapmanın bir yolunu bulurlar. Ancak yine de bu, daha büyük bir modelin bir parçasıdır.

ON İKİNCİ BÖLÜM

1. Bu tarihin önemine dikkatimi çeken ilk kişi antropolog arkadaşım Chris Gregory oldu (1998:265-96; ayrıca Hudson 2003a). 1934'den beri ABD vatandaşları için dolar altına tahvil edilemiyordu. Aşağıdaki analiz Gregory ve Hudsondan esinlenilerek yapılmıştır.

2. Oldukça küçük miktarlarda külçelerden söz eden, mantıklı gibi görünen bir versiyonu şu adreste bulunabilir: *www.rediff.com/money/2OOl/novZ17wtc.htm.* Daha eğlenceli, hayali bir versiyonu için: *www. rense. com/general73/confess. htm.*

4. Sırası gelmişken, Kulelerin tam altındaki pasajlarda birkaç pahalı mücevher mağazası olduğuna dair bazı haberler okuduğumu hatırlıyorum, bunlarda bulunan bütün altının kaybolduğu anlatılıyordu. Muhtemelen kurtarma ekiplerindeki işçiler bunları cebe atmıştı, ama o günün şartları düşünüldüğünde ciddi bir itiraz olmadığı anlaşılıyor - en azından daha sonra bu konuda kovuşturmayı bırakın soruşturma bile yapıldığını hiç duymadım.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

5. William Greider'in Federal Reserve'in hikâyesini anlattığı mükemmel eserine (1989) *The Secret of the Temple* - Tapınağın Sırrı adını vermesi tesadüf değildir. Aslında çalışanlarından çoğu kendi aralarında böyle tanımlıyordı. Şöyle anlatıyor: "Sistem tıpkı bir Kilise gibidir… Bir papa, başkanlar, kardinaller heyeti, guvernörler ve banka başkanları vardır, bir de mahkemesi ve üst düzey yöneticileri. Bunun seküler muadili ticari bankalardır… Hatta Cizvitler, Fransiskenler ve Dominikenler gibi dini tarikatlarımız bile var, sadece onlara pragmatistler, monetaristler ve neo-Keynes'ciler adım veriyoruz" (a.g.e.:54).

6. Bu pek yeni bir iddia sayılmaz, kısmen Braudelci (dünya-sistemleri) okulda vardır, örneğin Mielants'ın yakın tarihli çalışmasında (2007). Bağlantıyı Nixon'un zamanından itibaren geliştiren daha klasik bir Marksist versiyon için, bkz. Custers 2007. Bağlantının daha anaakım neoklasik ele alınışı için bkz. MacDonald ve Gastman 2001, MacDonald 2006.

7. Senatör Fullbright, McDermott'da, 2008:190.

8. Bunun, "para basma [ve] değerini düzenleme" yetkisini sadece Kongreye veren ABD Anayasasının (1.8.5) doğrudan doğruya ruhuna aykırı oldunu belirtmek isterim -hiç kuşku yok ki bu hüküm merkez bankası kurulmasına muhalif olan Jeffersoncuların ısrarlarıyla konulmuştur. ABD kanunun lafzına halen riayet etmektedir: ABD'de madeni paralar direkt olarak Hazine tarafından basılır. ABD'nin kağıt parası ise, Hâzinenin başkanı tarafından imzalanmakla birlikte Hazine tarafından değil Federal Reserve tarafından basılır. Bunlar teknik olarak banknottur, ancak Bank of England'da olduğu gibi, bir bankaya bunları basmak için tekel hakkı vermiştir.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

9. Fed'in nasıl çalıştığını bilmeyenler için: teknik olarak bir dizi aşama vardır. Genel olarak Hazine bonoları halka arz eder ve Fed bunları geri satın alır. Daha sonra Fed bu şekilde yaratılan paraya özel düşük faiz oranıyla ("the prime rate") başka bankalara kredi olarak verir, böylece bu bankalar daha yüksek oranda kredi verebilirler. Bankacılık sisteminin düzenleyici sıfatıyla Fed ayrıca kademeli rezerv oranı tespit eder: bu bankaların Fed'den kredi olarak aldıkları veya mevduat olarak ellerinde bulunan, veya başka bir şekilde aktifleri sayılan her dolara karşılık kaç dolar "kredi verebilecekleri" - fiilen, yaratabilecekleri- hakkında. Teknik olarak bu l'e 10'dur, ama bankaların bunun epeyce üstüne çıkmalarına izin veren çeşitli hukuki boşluklar vardır.

10. Bu da, altın rezevrlerinin gerçekte ne için olduğu gibi, oldukça ilginç bir soruya yol açıyor.

11. Aslında son yıllarda ABD'nin global gücünün en büyük zaafiyeti şudur, şu anda, bir yerde - Çin'in Tayvan'a bakan bir bölgesinde -hava savunması o kadar yoğun ve teknolojik olarak o kadar ileridir ki ABD Hava Kuvvetleri artık istediği zaman bunu delebileceğinden emin değildir. Kuşkusuz Osama bin Laden'in yok edilememesi de, gücünün en dramatik sınırıdır.

12. Ya da, ABD borsasına para yatırmak, nihayetinde bunun da benzer bir etkisi var. Hudson'un dediği gibi, "Amerikalı diplomatlar şunu açıkça ortaya koydular ki ABD şirketlerinin kontrolünü satın almak, hatta altına çevirmek düşmanca bir eylem gibi görülebilir" (2002a:7), dolayısıyla daha da düşmanca kabul edilecek bir şey yapıp dolardan tamamen çıkmadıkları sürece, geriye çok az alternatif kalıyor. "Düşmanca" davranışların nasıl karşılanacağıyla ilgili olarak: bkz aşağısı.

13. Hudson 2002a.12

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

14. Birçok kişinin dikkat çektiği gibi, bu dönemde avroya geçen üç ülke - Irak, İran ve Kuzey Kore - tam olarak Bush tarafından "Şer Ekseni" diye damgalanan ülkeler. Tabii ki burada sebep ve sonuç hakkında tartışabilir. Şunu da belirtmek gerekir ki aslen avro kullanan Fransa ve Almanya gibi ülkeler tutarlı bir biçimde savaşa karşı çıktılar, ABD'nin müttefikleri ise İngiltere gibi avrodan kuşku duyanlar arasından çıktı.

15. Dolar ve imparatorluk ilişkisi hakkında birkaç örnek çalışma için: neoklasik ekonomik perspektiften, Ferguson (2001, 2004), radikal Keynes'ci perspektiften Hudson (2003a), Marksist perspektiften Brenner (2002).

16. Teknik açıdan borç köleliği farklı olsa da, CIA bile bu düzenlemeleri normal olarak "kölelik" olarak adlandırıyor.

17. Bunu yukarıda, sayfa 366'da yer alan bütçe açığı/askeriye tablosuyla karşılaştırın - eğri tam olarak aynıdır.

18. Bkz. Dailybail.com/home/china-varns-us-about-debt-monetization.html, erişim 22 Aralık 2009. Hikâye Wall Street Journal'daki "Borcu Paraya Çevirmeyin: Dallas Fed'in başkanı, enflasyon riski ve merkez bankasının bağımsızlığı hakkında" adlı bir yazıya dayanıyor (Mary Anastasia O'Grady, WSJ, 23 Mayıs 2009.) Şunu belirmem gerekiyor, son zamanlarda gündelik kullanımda "borcun paraya çevrilmesi", genel olarak borç ödemek için "para basmak" ile eş anlamlı kabul ediliyor. Bu kullanım neredeyse bütün dünyaya yayıldı, ama terimin asıl anlamı bu değildir, aslında borcun kendisini paraya çevirmek demektir. Bank of England ulusal borcu ödemek için para basmadı, ulusal borcun kendisini paraya çevirdi. Bu noktada da bizatihi paranın doğası hakkında devam eden yoğun bir tartışma var.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

19. Bu düzenleme bazen Bretton Woods II olarak adlandırılır (Dooley, Folkerts-Landau ve Garber 2004, 2009): 1990'lardan beri, en azından doların değerini yapay olarak yüksek ve Doğu Asya paralarını - özellikle Çin'in parasını - yapay olarak düşük tutmak ve Asya'nın ucuz ihraç mallarının ABD'ye gidişini hızlandırmak için çeşitli resmi olmayan yöntemleri kullanma anlaşmasıdır. 1970'lerden beri ABD'de gerçek ücretler ya sabit kaldığı veya geriye gittiği için, bu ve tüketici borçlarının birikmesi, ABD'de yaşama standartlarının dimdik aşağı düşmemesinin tek sebebidir.

20. Zheng He hakkında, bkz Dreyer 2006, Qae 2004, Wake 1997. Genel olarak haraç ticareti hakkında: Moses 1967, Yü 1967,Hamashita 1994, 2003; Di Cosmo ve Wyatt 2005.

21. Buradaki argüman Arrihgi, Hui, Hung ve Selden 2003'i izlemektedir, bazı unsurları Arrighi'nin son eseri *Adam Smith in Beijing'de* (2007) yer almıştı.

22. Tabii ki Japonya istisnai bir durumdur, zira bundan daha önce, tartışmalı bir biçimde Birinci Dünya statüsüne benzer bir şey elde etmiştir.

23. Keynes 1936:345

24. bkz. *www.irle.berkeley.edu/events/spring08/feller/*

25. En önemli yasal düzenleme, bütün federal faiz yasalarını yürürlükten kaldıran 1980 tarihli "Mevduat Kuramların Serbestleştirilmesi ve Parasal Kontrol Yasası" idi: görünüşte 1970'lerin sonlarındaki yıkıcı enflasyona reaksiyon olarak getirilmişti, ancak tabii ki yüzyılın son çeyreğinde enflasyon kontrol altına alındıktan sonra da değiştirilmedi. Eyaletlerin faiz tavanları yürürlükte kaldı, ama kredi kartı şirketleri gibi kuramların, hangi eyalette faaliyet gösterdiklerine bağlı olmaksızın kayıtlı oldukları eyaletin

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

yasalarına tabi olmalarına izin verildi. Bu yüzden çoğu, maksimum faiz oranı olmayan Güney Dakota eyaletine kayıtlıdır.

26. İlki, Thomas Friedmanın (1999) kibirli ve içi boş kitabı *The Lexus and t he Olive Tree'den*, İkincisi aynı adı taşıyan Randi Martin'in (2002) kitabından.

27. Amerika'da bu "evrensel ötekilik", her şeyin ötesinde ırkçılık yoluyla gerçekleştiriliyor. Amerika'da birçok perakende işin belli etnik gruplar tarafından yapılmasının sebebi budur: örneğin kendi aralarında kredi havuzu kuran Koreli marketçiler veya kura temizçilerdir, ancak bunların müşterileri toplumsal olarak yeterince uzaktadır, öyle ki dışarıya kredi vermek, hatta temel güven ilişkilerini beklemek gibi bir soran yoktur - çünkü normal olarak elektrikçi, anahtarcı ve çeşitli hizmetleri verenlerin de kendilerine, en azından kötü davranmaya kalkışacağını beklerler. Irk veya etnik gruplara dayanan piyasa, esas olarak herkesin Amalek oldu ğu varsayılan bir piyasa haline gelir.

28. Gilder 1981:266, Cooper'de alıntı, 2009:7. Cooper'in makalesi borç emperyalizmi - anlaşıldığı kadarıyla Hudson'dan esinlenerek kendisinin icat ettiği bir deyim - ve evangelist Hıristiyanlık arasındaki ilişki hakkında parlak bir araştırmadır, içtenlikle tavsiye edilir. Ayrıca bkz Naylor 1985.

29. Robertson 1922:153. Yine Cooper'de: a.g.e.

30. Atwood 2008:42.

31. Bu aynı zamanda, yoksulların keyiflerini erteleyemedikleri için borca girdikleri şeklindeki geleneksel eleştirilere verilecek en iyi cevaptır - ekonomik mantık bu yolla, tüm insani körlüğü ile, "tüketcilerin" gerçek motivasyonlarının olası

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

tüm açıklamalarını çarpıtır. Mantıksal olarak, CD'lerin getirisi yılda yüzde 4'tür, kredi kartlarının faiz oranı yüzde 20'dir, tüketiciler yastık altında yeterince para biriktirinceye kadar gereksiz alışverişlerini ertelemeli ve ancak çok mecbur kaldıklarında borca girmelidir. Çok az kişi böyle hareket eder, ama bu nadiren savurganlık yüzündendir (dayanamadım, o pırıl pırıl elbiseyi aldım), gerçekte insan ilişkileri, hayali "tüketici alışverişleri" gibi ertelenemez: insanın kızı sadece bir kez beş yaşına girer, büyükbabasının saydı yılı kalmıştır.

32. Bu konuda o kadar kitap var ki karar vermek zor, ancak öne çıkan birkaç örnek arasında Anya Kament'in *Generation Debt* Brett William'ın *Social History of the Credit Trap* (2004) kitapları sayılabilir. Borç taleplerinin sınıf mücadelesinin bir biçimi olarak ele alınmasının esin kaynağı, özellikle Midnight Notes kolektifidir, gerçi onlar paradoksal bir biçimde "neoliberalizm sermaye ile işçi sınıfı arasındaki mücadeleye kredi alanında yeni bir boyut getirmiştir" diye iddia ediyorlar (2009:7). Ben bu analizi bir dereceye kadar destekledim, ama ekonomistçe bir anlayışla insan hayatını Marksist literatüre ayak bağı olan "emeğin yeniden üretimi" çerçevesine oturtulmasından kaçınmaya çalıştım - hayatta kalmanın ötesinde yaşamaya yapılan vurgu, uzaktan Vaneigem'den (1967) etkilenmiş olabilir, ama büyük ölçüde değer teorisi hakkındaki benim kendi çalışmama dayanıyor (Graeber 2001).

33. Elyachar 2002:510

34. Bkz örneğin, "Hindistan'ın mikro-finans intihar salgım", Soutik Biswas, BBC News South Asia, 16 Aralık 2010, http.bbc.co.uk/news/world-south-asia-11997571

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

35. Buna aktivist olarak yaptığım çalışmalarda birçok kez birinci elden tanık oldum: örneğin polis ticaret zirvelerini memnuniyetle iptal eder, sırf protestocularının bunu kendi başlarına başarabileceklerini hissetmeleri için hiçbir şans bırakmamak için.

36. Pratikte, esas olarak sözümona kâr paylaşımına dayanan, ama gerçekte herhangi bir banka gibi işleyen "faizsiz bankacılık"tan oluşuyor. Problem şu ki, eğer kâr paylaşımına dayanan bankalar aynı piyasada daha geleneksel bankalarla rekabet edecek olursa, kendi girişimlerinin yüksek kâr getireceğini bekleyenler sabit faizli kredi verenlere yönelecektir, sadece düşük kâr bekleyenler kâr paylaşımı seçeneğine yönelecektir (Kuran 1995: 162). Faizsiz bankacılığa geçişin mümkün olması için, bunun toptan olması gerekir.

37. Halifelik yönetiminde, para arzını garanti etmek için; Çin'de piyasalarda istikrar sağlamak ve kapitalist tekelleri önlemek için yapılan sistematik müdahelelerle; daha sonra ABD'de ve diğer Kuzey Atlantik cumhuriyetlerinde kendi borcunu paraya çevrimeye izin vermek suretiyle.

38. Doğru, 5'inci bölümde gösterdiğim gibi, ekonomik yaşam her zaman birbirine karşıt prensiplerin konusu olmuştur, dolayısıyla belli bir ölçüde tutarsız olduğu söylenebilir. Ben bunun hiç de kötü bir şey olmadığını düşünüyorum - en azından üretken olmaya hep devam edecek demektir. Şiddetten doğan çarpıtmalar bana her zaman çok sinsice görünmüştür.

39. von Mises 1949:540-41. Orijinal Almanca metin 1940'da yayınlanmış, tahminen bir veya iki yıl önce yazılmıştır.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

40. Ferguson 2007:iv.

41. Burada kendimi söz sahibi sayıyorum, çünkü ben de orta halli bir ailede doğdum ve kendimi, hayatta sürekli çaba göstererek neredeyse tamamen kendi emeğimle geliştirdim. Arkadaşlarım beni işkolik diye bilir - genellikle de haklı olarak kızarlar. Dolayısıyla böyle bir davranışın en iyi tanımlamayla biraz patolojik olduğunun ve kesinlikle insanı daha iyi bir insan yapmadığının fazlasıyla farkındayım.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

KAYNAKÇA

Abraham, Roy Clive. 1933. *The Tiv People.* Lagos: Government Printer.

Abu Lughodjanet. 1989. *Before European Hegemony* Oxford: Oxford University Press. Adamek, Wendi L. 2005. "The Impossibility of the Given: Representations of Merit and Emptiness in bağlı hale geldi Buddhism." *History of Religions* 45 (2): 135-180.

Adams, Robert McC,. C. Lamberg-Karlovsky, William L. Moran. 1974. "The Mesopotamian Social Landscape: Ihe View from the Frontier." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research. Sus.'larlementary Studies* No. 20, Reconstnıcting Complex Societies: An Archaeological Colloquium, s.'lar 1-20.

Adkins, Arthur W. H. 1972. *Moral Values and Political Behaviour in Ancient Greece: From Homer to the End of the Fifth Century.* New York: Norton.

Adolf, Helen, 1947. "New Light on Oriental Sources for Wolfram's Parzival and Other Grail Romances." PMLA 62 (2): 306-324.

———. 1957. "Christendom and Islam in the Middle Ages: New Light on 'Grail Stone'and 'Hidden Host.'" *Speculum* 32 (I): 103-115.

Afigbo, Adiele Eberechukwu. 1971. "The Aro of southeastem Nigeria: a socio-historical analysis of legends of their *ongins? African Notes 6:* 31-46.

Aglietta, M. and Orlean, A. 1992. *La Violence de la monnaie.* Paris: Presses Universitaires de France.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1995. *Souverainete', legitimite de la monnaie.* Paris: Association d'Economie Financiere (Cahiers finance, ethique, confiance).

———. 1998. *La Monnaie souveraine.* Paris: Odilejacob.

Aglietta, M., et al. 1998 . "Introduction." In: *La monnaie souveraine* (M. Aglietta & A. Orlean, eds.), s.'lar 9-31. Paris: Odile Jacob.

Aglietta, M., & Orlean, A. (Eds.). 1995. *Souverainete', legitirmte de la monnaie.* Paris: Association d'Economie Financiere (Cahiers finance, ethique, confiance).

Agnew, Jean-Christophe. 1986. *JVorlds Apart: The Market and the Theater in Anglo-American Thought.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ahem, Emily. 1973. *The Cult of the Dead in a Chinese Village.* Stanford: Stanford University Press.

Akiga Sai, B. 1939. *Akiga's stary; the Tiv tribe asseen by one ofits members. Translatedand annotated by Rupert East.* London, New York, Published for the International African Institute by the Oxford University Press.

———. 1954. "The 'Descent' of the Tiv from Ibenda Hill" (translated by Paul Bohannan.) *Africa:Journal of the International African Institute* (4): 295-310.

Akin, David and Joel Robbins,. 1998. "An Introduction to Melanesian Currencies: Agencies, Identity, and Social Reproduction". In *Money and Modemity: State and Local Currencies in Melanesia* (David Akin and Joel Robbins, editör), s.'lar. 1-40. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Alexander, John B. 1938. "A Babylonian Year of Jubilee?" *Journal of Biblical Literature* 57: 55-79.

Ailen, N.J. 1998. "Ihe category of substance: a Maussian theme revisited." In Marcel Mauss: A

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Centenary Tribute (Wendy James, N. J. Ailen, editors), s.'lar. 175-191. London: Berghahn Books.

Altekar, Anant Sadashiv. 1977. *State and Government in Ancient India.* Delhi: Motilal Banarsidass.

———. 1983. *The Position of Women in Hindu Civilization.* Delhi: Motilal Banarsidass.

Althabe, Gerard. 1968. "La circulation monetaire dans un village Betsimisaraka." *Tany Gasy* 8: 35-46.

Ames, Roger. 1994. *The Art of Rulership: A Study of Ancient Chinese Political Thought.* Albany: State University of New York Press.

Anderson, Perry. 1974. *Passages from Antiguity to Feudalism.* London: Verso Press.

Angas, Lawrence Lee Bazley. 1937. *Slump Ahead in Bonds.* New York: Somerset Pub. Co.

Arnaud, Daniel. 1973. "La prostitution sacree en Mesopotamie, un mythe historique?" *Revue de l'histoire des religions* 183: III-115.

Arrighi, Giovanni. 1994. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times.* London: Verso.

———. 2007. *Adam Smith in Beijing: Lineages of t he Twenty-First Century.* London: Verso.

Arrighi, Giovanni, Po-Keung Hui, Ho-Fung Hung and Mark Selden,. 2003. "Historical Capitalism, East and West". In *The Resur gence of East Asia:* 500,150, *and 50 year perspectives.* (Giovanni Arrighi, Takeshi Hamashita and Mark Selden, eds.) London: Routledge, s.'lar 259-333.

Asheri, David. 1969. "Leggi greche sul problema dei debiti." *Studii classici e orientali* 18:5-122.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Ashtor, Eliahu. 1972. "Banking Instruments between the Muslim East and the Christian West." *Journal of European Economic History* 1: 559-573.

———. 1976. *A Social and Economic History of the Middle East*. Berkeley: University of California Press.

Assante, Julia. 2003. "From Whores to Hierodules: The Historiographic Invention of Mesopotamian Female Sex Professionals." In *Ancient Art and Its Historiography* (edited A. A. Donahue and Mark D. Fullerton), 13-47. Cambridge: Cambridge University Press.

Atwood, Margaret. 2008. *Payback: Debt and the Shadow Side of Wealth*. London: Bloomsbury.

Auerbach, Erich. 1946 [2003]. *Mimesis: The Representation of Reality in Westem Literatüre*. Princeton: Princeton University Press.

Aydan, Ertan. 2003. The Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s: the Ülkü version *of Kemalism*, 1933-1936. Ph.D. dissertation, Bilkent University, Ankara (http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0002416.pdf).

Aylmer, G. E. 1980. "The Meaning of Property in Seventeenth-Century England." *Post and Present* 86: 87-97.

Ayyar, P. Wagadisa. 1982. *South Indian Shrines: Illustrated*. New Delhi: Apex.

Bahrani, Zainab. 2001. *Women of Babylon: Gender and Representation in Mesopotamia*. London: Routledge.

Baker, J.Wayne. 1974. "Heinrich Bullinger and the Idea of Usury." *The Sixteenth Century Journal* 5 (1): 49-70.

Baker, Jennifer. 2005. *Securing the commonvoealth: debt, speculation, and writing in the making of early*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

America. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Ballin,lheodore N. 1978. 'A Commentary on [Demosthenes] 50.*Doctoral Dissertation: University of Washington, Seattle.

Balmuth, Miriam S. 1967. "The Monetary Forerunners of Coinage in Phoenicia and Palestine", Ary eh Kindler, ed., *International Numismatic Convention, Jerusalem,* 27-31 *December* 1963; *The Pattems of Monetary Development in Phoenicia and Palestine in Antiguity, Proceedings* (Shocken,Tel Aviv, s.'lar. 25-32.

———. 1971. "Remarks on the As.'larearance of the Earliest Coins", in David G. Mitten, John Griffiths Pedley, and Jane Ayer Scott, eds., *Studies Presented to George M. A. Hanfmann* (Philis.'lar von Zabem, Mainz), s.'lar. 1-7.

———. 1975. "The Critical Moment: the Transition from Currency to Coinage in the Eastern Mediterranean." *World Archeology 6:*293-9.

———. 2001. Hacksilber to Coinage: New Insights into the Monetary History of the Near East and Greece. *Numismatic Studies* No. 24. New York: American Numismatic Society,

Banaji, Jairus. *2001. Agrarian change in late antiguity: gold, labour, and aristocratic dominance.* Oxford: Oxford University Press.

Barasch, Moshe. 1993. *Icon: studies in the history of an idea*. New York: NYU Press.

Barber, Malcolm. 1978. *The Trial of the Templars.* Cambridge: Cambridge University Press.

Barendse, Rene J. 2002. *The Arabian Seas: The Indian Ocean World of the Seventeenth Century*. Armonk: M. E. Sharpe.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Barnes, Robert Harrison and Ruth Barnes. 1989. "Barter and Money in an Indonesian Village Economy." Man *(New Series)* 24 (3): 399-418

Barreau, Andre. 1961. "Indian and Ancient Chinese Buddhism: Institutions Analogous to the Jisa." *Comparatvue Studies in Society and History* 3 (4): 443-451.

Barth, Frederick. 1969. "Economic Spheres in Darfur." Themes in Economic Anthropology, ASA Monographs no. 6, s.'lar. 149-174. London: Tavistock.

Basham, Arthur Llewellyn. 1948. "Harsa of Kashmir and the Iconoclast Ascetics." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 12 (3/4): 668-99.

Baskind, James. 2007. "Mortification Practices in the Obaku School." In *Essays on East Asian Religion and Culture, Festschrift in honour of Nishivoaki Tsuneki on the occasion of his 65th birthday* (edited by Christian Wittern and Shi Lishan). Kyoto: Kyoto. University.

Bataille, George. 1993. "The Accursed Share, Cilt III, Sovereignty, Part One: 'What I Understand by Sovereignty;", s.'lar. 197-257. *The Accursed Share, Cilt II & III*, New York: Zone Books.

Baxter,W.T. 1989. "Early accounting: The tally and checkerboard." *Accounting HistoriansJournal* 16 (2): 43-83

Beard,Mary and John Henderson. 1997. "With This Body I Thee Worship: Sacred Prostitution in Antiquity." *Gender & History* 9: 480-503.

Beattie, John. 1960. *Bunyoro: an African Kingdom.* New York: Holt, Rinehart and Winston.

Beauchet, Ludovic. 1897. *Histoire du droit prive de la Republique athenienne.* Paris: Chevalier-Maresoq.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Beaujard, Philis.'lare. 2005. "The Indian Ocean in Eurasian and African World-Systems before the Sixteenth *Journal of World History* 16 (4): 411-465.

Begg, David, Stanley Fischer, and Rudiger Dornbusch. 2005. *Economics* (Eighth Edition). Maidenhead, Berkshire: McGraw-Hill

Beier, A. Lee. 1985. *Masterless men: the vagrancy problem in England* 1560-1640. London: Routledge.

Bell, Stephanie. 1999. "Do taxes and bonds finance government spending?" *Journal of Economic Issues* 34: 603-20.

———. 2000. "The role of the State and the hierarchy of money." *Cambridge Journal of Economics* 25: 149-63.

Bell, Stephanie and John F. Henry. 2001. "Hospitality versus Exchange: the Limits of Monetary Economics." *Review of Social Economics* 54 (2): 203-226.

Bellah, Robert N. 2005. "What is Axial About the Axial Age?" *Archives of European Sociology* 46 (1): 69-87.

Belo, Jane. 1936. "A Study of the Balinese Family." *American Anthropologist* 38 (1): 12-31.

Benedetto, Luigi Foscolo. 1994. *The Travels of Marco Polo the Venetian* (Aldo Ricci's translation). London: Routledge.

Benn, James A. 1998. "WhereText Meets Flesh: Buming the Body as an Apocryphal Practice in Chinese Buddhism." *History of Religions* 37 (4): 295-322.

———. 2007. *Burning for the Buddha: Self-Immolation in Chinese Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Benveniste, Emile. 1963. *Indo-European Language and Society* (2 cilt). London: Faber & Faber.

———. 1972. "Don et echange dans le vocabulaire indo-europeen." In *Problemes de linguistique generale* (Paris: Galimard).

Berndt, Ronald M. 1951. "Ceremonial Exchange in Western Amhem Land." *South-western Journal of Anthropology* 7 (2): 156-176.

Binswanger, Hans Christoph. 1994. *Money and Magic: A Critique of the Modern Economy in the Light of Goethes Faust*. Chicago: University of Chicago Press.

Birks, Peter. 1985. "The Roman Law Concept of Dominium and the Idea of Absolute Ownership."*Acta Juridica 7*:1-37.

Bishop, Ryan and Lilian S. Robinson. 1998. *Night Market: Sexual Cultures and the Thai Economic Miracle*. New York: Routledge.

Blackburn, Robin. 1997. *The Making of New World Slavery: From the Baroque to the Modern*, 1492-1800. London: Verso.

Blackstone, Sir William. 1827. *Commentaries on the laws of England*. London: E. Duyckinck.

Blanc, Louis. 1839. *L'organisation du travail*. Paris: Au Bureau de Nouveau Monde.

Blau, Peter. 1964. *Exchange and Power in Social Life*. New "York: Wiley.

Blaxter, Lorraine. 1971. "*Rendre service* and *Jalouisie*" In *Gifts and Poison* (F. G. Bailey, editör). London: Basil Blackwell, s.'lar. 119-130.

Bleiberg, Edward. 2002. "Loans, Credit and Interest in Ancient Egypt." In *Debt and Economic Renewal in the Ancient Near East* (Hudson, Michael and

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Marc Van de Mieroop, editors), s.'lar. 257-276. Bethesda: CDL Press.

Blickle, Peter. 1977. *The Revolution of* 1525; *The German Peasant's War from a New Perspective.* (Thomas Brady and Erik Midelfort, translators.) Baltimore: Johns Hopkins.

Bloch, Marc. 1961. *Feudal Society.* (2 cilt). Chicago: University of Chicago Press.

Bogaert, Raymond. 1966. *Les Origines antiques de la banque de depot.* Leiden: Sijthoff.

———. 1968. *Bangues et banguiers dans les cités grecques.* Leiden: Sijthoff

Bohannan, Laura. 1952. "A Genealogical Charter." *Africa: Journal of the International African Institute* 22:301-15.

———. 1958. "Political Aspects of Tiv Social Organization." In *Tribes Without Rulers* (John Middleton and David Tait, editors), s.'lar. 33-66. London: Routledge & Kegan Paul.

———. 1964. *Return to Laughter, An Anthropological Novel.* (As "Elenore Bowen Smith"). New York: Praeger.

Bohannan, Paul. 1954. "The Migration and Expansion of the Tiv."*Africa: Journal of the International African Institute* 24 (1): 2-16.

———. 1955. "Some Principles of Exchange and Investment among theTiv." *American Anthropologist* 57:60-67.

———. 1957.*Justice and Judgment among the Tiv.* London: Oxford University Press.

———. 1958."Extra-processual events in Tiv Political *Insütutions." American Anthropologist 60:1-12*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1959. "The Impact of Money on an African Subsistence *Economy." Journal of Economic History* 19:491-503.

Bohannan, Paul and Laura Bohannan. 1953. *The Tiv of Central Nigeria.* London: International African Institute.

———. 1968. *Tiv Economy.* Evanston: Northwestern University Press.

———. 1969. A *Source Notebook on Tiv Religion. 5* cilt. New Haven: Human Relations Area Fileş.

Boianovsky, Mauro. 1993."Böhm-Baewerk,Irving Fisher,and the Term 'Veil of Money.'" *History of Political Economy 25* (4)725-738

Bokenkamp, Stephen R. 2008. *"Fu:* Talisman, Tally, Charm." In *The Encyclopedia of Taoism* (Fabrizio Pregadio, editör), s.'lar. 35-38. London: Routledge.

Bolles, John Augustus. 1837. A *treatise on usury and usury laws.* Boston: James Munroe.

Boon, James. 1975. *The anthropological romance of Bali,* 1597-1972: *dynamicperspectives in marriage and caste, politics, and religion.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bottero, Jean. 1961. "Desordre economique et annulation des dettes en Mesopotamie à l'epoque paleo-babylonienne." *Journal of the Economie and Social History of the Orient* 4:113 -164.

———. 1992. *Everyday Life in Ancient Mesopotamia.* (Çeviren: Antonia Nevili.) Baltimore: Johns Hopkins.

Bourdieu, Pierre. 1965. "The Sentiment of Honor in Kabyle Society." In J. G. Peristiany, editör, *Honour and Shame: t he Values of Mediterranean Society.* London: Trinity Press, s.'lar. 191-242.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1977. *Outline of a TheoryofPractice.* Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1990. *The Logic of Practice* (Çeviren: Richard Nice.) Cambridge: Polity Press.

Bowers, Richard H. 1983. "From Rolls to Riches: King's Clerks and Moneylending in Thirteenth-Century England." *Speculum* 58 (1): 60-71.

Boyer-Xambeu, Marie-Thérese, Ghislain Deleplace, and Lucien Gillard. 1994. *Private Money & Public Currencies: the 16th Century Challenge.* (Azizeh Azodi, translator). Armonk: M. E. Sharpe.

Bradley, Keith R. 1987. "On the Roman Slave Sus.'larly and Slavebreeding."In *Classical Slavery* (M. 1 Finley, editör), s.'lar. 42-64. London: Routledge.

Brady, Thomas A., Jr. 1997. "The Rise of Merchant Empires, 1400-1700. A European Counterpoint." In *The political economy of merchant empires* (James D. Tracy, editör), s.'lar. 117-160. Cambridge: Cambridge University Press.

Brand, Paul. 2002. "Aspects of the Law of Debt, 1189-1307." In *Credit and debt in medieval England,* C.1180-C.1350 (Schofield, Phillis.'lar R. and N. J. Mayhew, editors), s.'lar. 19-41. London: Oxbow.

———. 2003. "The Jewish Community of England in the Records of the English Royal Government." In *The Jews in medieval Britain: historical, literary, and archaeological perspectives* (Patricia Skinner, editör), s.'lar. 73-96. Woodbridge: Boyden and Brewer.

Braudel, Femand. 1979. *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siecle,* 3: *Le tempsdu monde.* Paris: A. Colin.

———. 1992. *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century: The vûheels of commerce.* Berkeley: University of California Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1995. *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II* (2 cilt). Berkeley: University of Calif omia Press.

Brenner, Robert. 2002. *The Boom and the Bubble: The US in the world Economy.* London and New York: Verso.

Briant, Paul. 2006. *From Cyrus toAlexander:A Historyofthe Persian Empire.* New York: Eisenbrauns.

Brock, Roger. 1994. "The Labour of Women in Classical Athens." *The Classical Quarterly* (new series) 44 (2): 336-346.

Bronkhorst, Johannes. 2007. *Greater Magadha: Studies in the Culture of Early India.* Leiden: Brill.

Brook, Timothy. 1998. *The Conjusions of Pleasure: Commerce and Culture in Ming China.* Berkeley: University of California Press.

Brunt, P. A. 1974. *Social Conflicts in the Roman Republic.* New York: Norton.

Bryantjoseph M. 1996. *Moral Codes and Social Structure in Ancient Greece:A Sociology of Greek Ethics from Homer to the Epicureans and Stoics.* Albany: SUNY.

Bücher, Karl. 1907. *Industrial Evolution.* (çev. S. Morley Wickett) New York: Holt.

Buckland, William Warwick. 1908. *The Roman Law of Slavery.* Cambridge: Cambridge University Press.

Buckler, W. H. 1896. *The Origin andHistory of Contract in Roman Lavı down to the End of the Republican Period.* London: C.J. Clay & Sons.

Bulliet, Richard W. 1979. *Conversion to Islam in the Medieval Period- An Essay in Quantitative History.* Cambridge: Harvard University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Burton, Sir Richard F. 1934. *The Book of a Thousand Nights and a Night* (6 cilt). New York: Heritage Press.

Butrica James L. 2006. "Some Myths and Anomaiies in the Study of Roman Sexuality."In *Same-Sex Desire and Love in Greco-Roman Antiguity and in the Classical Tradition of the Mest* (Beert C. Verstraete and Vernon Provencal, editors), s.'lar. 209-270. Berkeley: University of California Press.

Byme, Frances. 1971."Tribes and Tribaiism in early Ireland." *Eriu* 22: 128-166.

———. 1973. *Irish Kings and High Kings.* London: Batsford.

Caffentzis, Constantine George. 1989. *Clis.'lared Coins, Abused Words, and Civil Government: John Lockes Philosophy of Money.* Ne w York: Autonomedia.

Caims, Francis. 1991. "The 'Laws of Eretria'("IG"XII. 9 1273 and 1274): Epigraphic, Legal, Historical, and Political Aspects." *Phoemx* 45 (4): 296-313

Calhoun, George W. 1934. "Classes and Masters in Homer." *Classical Philology* 29:192-206,301-316.

Cambiano, Guises.'lare. 1987. "Aristotle and the Anonymous Os.'laronents of Slavery." In *Classical Slavery* (M. I. Finley, editör), s.'lar. 28-53. London: Frank Cass.

Campbell, John Kennedy. 1964. *Honour, family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community.* Oxford: Oxford University Press.

Cannan, Edwin. 1921. "Early History of the Term Capital." *Quarterly Journal of Economics* 35 (3): 469-81.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Cardascia, Guillaume. 1959. "L'adoption matrimoniale à Babylone et à Nuzi." *Revue historique de droit français et étranger* 37: 1-16.

———. 1969. *Les lois assyriennes.* Litteratures Anciennes du Proche-Orient 2. Paris: Cerf.

Cartier, Michel. 1988. "Dette et propriete en Chine." In *Lien de Vie: Noued Mortel: les representations de la dette en Chine, au Japan, et dans le monde Indien* (Charles Malamoud, editör), s.'lar. 17-29. Paris: Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Science Sociales.

Case, Karl E., Ray *G.* Fair, Manfred Gartner,and Ken Heather. 1996. *Economies.* London: Prentice Hail.

Caskey, John P. 1994. *Fringe Banking: Check-Cashing Outlets, Pavmshops, and the Poor.* New York: Russell Sage Foundation.

Cemy, Jaroslav. 1954. "Prices and wages in Egypt in the Ramesside period." *Calners d'lnstoire mondiale* 4: 903-921.

Chakravarti, Uma. 1985. "Of dasas and karmakaras: servile labor in ancient India." In *Chains of Servitude: Bondage and Slavery in India* (Utsa Patnaik, Manjari Dingwaney, editors), s.'lar. 35-75. Reno: University of Nevada Press.

Chapman, Anne. 1980. "Barter as a Universal Mode of Exchange." L,'Homme 22 (3): 33-83.

Charles-Edwards, T. M. 1978. "Honour and Status in Some Irish and Welsh Prose Tales." *Eriu* 29: 123-141.

———. 1993. *Early Irish and Welsh kinship.* Oxford: Oxford University Press.

Chatteıjee, Heramba. 1971. *The Law of Debt in Ancient India.* Calcutta: Sanskrit College.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Chattopadhyaya, Debiprasad. 1994. *Carvaka/Lokayata: An Anthology of Source Materials and Some Recent Studies.* New Delhi: Mrinal Kanti Gangopadhyaya.

Chaudhuri, Kirti N. 1985. *Trade and Civilisation in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of İslam t o* 1750. Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1990. *Asia Before Europe: Economy and Civilization of the Indian Ocean from the Rise of Islam to* Cambridge: Cambridge University Press.

Chauhan, Gian Ghand. 2003. *An Economic history of early medieval northem India.* New Delhi: Atlantic Publishers.

Ch'en, Kenneth K.S. 1964. *Buddhism in China: A Historical Survey.* Princeton: Princeton University Press.

Choksy, Jamsheed K. 1988. "Loan and sales contracts in ancient and early medieval *İran." Indo-Iranian Journal* 31(3:191-218.

Cipolla, Carlo M. 1967. *Money, Prices and Civilisation in the Mediterranean World: Fifth to Seventeenth Centuries.* Princeton: Princeton University Press.

Clanchy, M. T. 1993. *From memory to written record, England* 1066-1307. Oxford: Blackwell.

Clarence-Smith, William G. 2008. "Islamic Abolitionism in the Westem Indian Ocean from c. 1800."Presented at the conf erence, *Slavery andthe Slave Trades in the Indian Ocean and Arab Worlds: Global Connections and Disconnections,* Yale University, November 7-8,2008. http://www.yale.edu/glc/indianPocean/ clarencePsmith.pdf.

Clavero, Bartolome. 1986. "The jurisprudence on usury as a social paradigm in the history of

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Europe." In *Historische Soziologie der Rechtswissenschaft* (Erik Volkmar Heyen, editör), s.'lar. 23-36. Frankfurt: Vittorio Klostermann.

Codere, Helen. 1950. *Fighting with Property:A Study of Kwakiutl Potlatching and Warfare* 1792-1930. Monograph 18. New York: American Ethnological Society.

Cohen, David. 1987. "Seclusion, separation and the status of women in classical Athens." *Greece and Rome* 36.(1): 1-15

Cohen, Edward E. 1995. Review of Tending and Borrowing in Ancient Athens', Bryn Mawr Classical Review 3 (4): (http://hegel.lib.ncsu.edu/stacks/serials/bmcr/bmcr-v3no4-cohen-lending)

Cohn, Norman. 1972. *Thepursuit of the millennium: revolutionary millenarians and mystical anarchists of the Middle Ages.* New York: Oxford University Press.

Cole, Alan. 1998. *Mothers and Sons in Chinese Buddhism.* Palo Alto: Stanford University Press.

Coleman, Janet. 1985. "Dominium in 13th and 14th Century Political Ihought and its 17th Century Heirs: John of Paris and *Locke." Political Studies* 33: 73-100. . 1988. "Property and Poverty." In *The Cambridge History of Medieval Political*

Thought, C1350-1450 (J. H. Bames, editör), s.'lar. 607-648. Cambridge: Cambridge University Press.

Collins, Randall. 1986. *Weberian Social Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1989. *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change.* Cambridge: Harvard University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Cook, Robert Manuel. 1958. "Speculations on the Origins of Coinage." *Historia* 7: 257-267.

Cooper, Frederick. 1979. "The Problem of Slavery in African studies.*n* *Journal of African History* 20:103-125.

Cooper, Jerrold S. 1986. *Sumerian and Akkadian Royal Inscriptions, Cilt* 1: *Presargonic Inscriptions.* New Haven: American Oriental Society.

———. 2002. "Virginity in Ancient Mesopotamia." *Compte rendu, Rencontre Assyriolocique Internationale* 47: 91-112.

Cooper, Meiinda. 2006."The Unbom Bom Again: Neo-Imperialism, the Evangelical Right and the Culture of *Life." Postmodern Culture* (PMC) 17.1: #3.

———. 2008. *Life as surplus: biotechnology and capitalism in the neoliberal era*. Seattle: University of Washington Press.

Cornell, Tim. 1995. *The beginnings of Rome: Italy and Rome from theBronzeAge t o the Punic Wars (c.* 1000-264 *BC).* London: Routledge.

Cortés, Hernan. 1868. *The fifth letter of Heman Cortés to the Emperor Charles V:contain-ingan account of his expedition to Honduras.* London: Hakluyt Society.

Cotter, James Finn. 1969. "The Wife of Bath and the Conjugal *English LanguageNotes* 6:169-72

Covarrubias, Miguel. 1937. *Island of Bali.* London: Kegan Paul.

Curtin, Phillip D. 1969. *The Atlantic Slave Trade: A Census.* Madison: University of Wisconsin Press.

Curtin, Phillip D., and Jan Vansina,. 1964. "Sources of the Nineteenth Century Atlantic Slave Trade." *Journal of African History* 5 (2): 185-208.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Custers, Peter. 2006. *Questioning Globalized Militarism: Nuclear and Military Production and Critical Economic Theory.* Monmouth: Merlin Press.

Dandamaev, Muhammed. 1984. *Slavery in Babylonia, from Nabopolasser t o Alexander the Great* (626-331 *BC).* De Kalb: Northern Illinois University Press.

Darnton, Robert. 1984. *The Great Cat Massacre.* New York: Vintage Books.

Davenant, Charles. 1771. "Discourses on the Public Revenues and on Trade. Discourse II: Concerning Credit, and the Means and Methods by which it may be restored." In *The political and commercial works of that celebrated writer Charles DAvenant: relating to the trade and revenue of England, the Plantation trade, the East-India trade and African trade* (Sir Charles Whitworth, editör), s.'lar. 150-206. London: R. Horsefeld.

Davidson, Paul. 2006. "Kcynes and Money." In *A Handbook of Altemative Monetary*

Economics (Philip Arestis and Malcolm Sawyer, editors), s.'lar. 139-153. Cheltenham: Edward Elgar.

Davies, Glynn. *1996. A History of Money.* Cardiff: University of Wales Press.

Davies, Kenneth Gordon. 1975. *The North Atlantic world in the seventeenth century.* St. Paul: University of Minnesota Press.

Davis,John. 1904. *Corporations.* New York: Capricorn.

Delâge, Denys. 1993. *Bitter Feast: Amerindians and Europeans in Northeastem North America,* 1600-64. Vancouver: University of British Columbia Press.

Deleuze, Giles and Felix Guattari. 1972. *Anti-Oedipe.* Ing. Çev. *Anti-CEdipus.* (Çev.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Robert Hurley, Mark Seem ve Helen R Lane) New York: Continuum, 2004 Deng, Gang. 1999. *The Premodern Chinese Economy: Structural Equilibrium and Capitalist Stagnation*. London: Routledge.

Denzel, Markus A. 2006. "The European bill of exchange." Paper presented at the XIV International Economic History Congress, Helsinki, Finland, 21 to 25 August 2006. http://www.helsinki.fi/iehc2006/papersl/Denzel2.pdf

Derrida, Jacques. 2000. *Of Hospitality: Anne Dufourmantelle Invites Jacgues Derrida to Respond*. (çev. Rachel Bowlby), Stanford: Stanford University Press.

. *2001. Acts of Religion*. London: Routledge.

Descat, Raymond. 1995. "Leconomie antique et la cité grecque: Un modele en question." Annales. Histoire, Sciences Sociales, 50e Annee, No. 5: 961 -989.

Dhavalikar, Madhukar Keshav. 1975. "The Beginning of Coinage in India." *World Archaeology* 6 (3):330-338.

Di Cosmo, Nicola 8c Don J. Wyatt, editors. 2005. *Politicalfrontiers, ethnic boundaries, and human geographies in Chinese history*. London: Routledge Curzon.

Diakonoff, Igor. 1982. "The Structure of Near Eastem Society before the Middle of the 2nd Millennium BC." *Oikumene* 3: 7-100.

Diaz, Bernal. 1844. *The memoirs of the conquistador Bernal Diaz del Castillo, Written by Himself, Containing a True and Full Account of the Discovery and Conquest of Mexico and New Spain*. (çev. John Ingram Lockhart) Boston: J. Hatchard and Son.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1963. *The Conquest of New Spain.* (çev. J. M. Cohen) New York: Penguin Books.

Digby, Kenelm Edward, and William Montagu Harrison. 1897. An *Introduction to the History of the Law of Real Property with Original Authorities.* Fifth Edition. Oxford: Clarendon Press.

Dighe, Ranjit, editör. 2002. *The historian s Wizard of Oz: readingL. Frank Baums classic as a political and monetary allegory.* Westport: Greenwood Publishing Group.

Dike, K. Onwuka and Felicia Ekejiuba. 1990. *The Aro of south-eastern Nigeria,* 1650-1980: *a study of socio - economic formation and transformation in Nigeria.* Ibadan: University Press.

Dikshitar,V. R. Ramachandra. 1948. *War in Ancient India.* Delhi: Motilal Banarsidass.

Dillon,John M. 2004. *Morality and Custom in Ancient Greece.* Bloomington: Indiana University Press.

Dixon, C. Scott. 2002. *The Reformation and Rural Society: The Parishes of Brandenburg-Ansbach-Kulmbach,* 1528-1603. Cambridge: Cambridge University Press.

Dockes, Pierre. 1979. *Medieval Slavery and Liberation* (çev. Arthur Goldhammer). Chicago: University of Chicago Press.

Doherty, Charles. 1980. "Exchange and Trade in Early Medieval Ireland." *Journal of the Royal Society of Antiguaries oflreland* no: 67-89.

Donzelot, Jacques. 1994. *L'invention du social: essai sur le declin des passions politiques.* Paris: Seuil

Donvard, David C. 1976. "Precolonial Tiv Trade and Cloth Currency." *International Journal of African Historical Studies* 9 (4)1576-591.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Douglas, Mary. 1951. "A form ofpolyandry among the Lele ofthe *Kasai."Africa:Journal of t he International African Institute 21* (1):1-12. (As MaryTew.)

———. 1958. "Raffia Cloth Distribution in the Lele Economy." *Africa: Journal of the InternationalAfrican Institute* 28 (2): 109-122.

———. 1960. "Blood-Debts and Clientship Among the Lele." *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 90* (1): 1-28.

———. 1962. "The Lele Compared with the Bushong: A Study in Economic Back-wardness."In *Markets inAfrica* (Paul Bohannan and George Dalton, editors), s.'lar. 211-223. Chicago: Northwestern University Press.

———. 1963. *The Lele of the Kasai.* London: Oxford University Press.

———. 1964. "Matriliny and Pawnship in Central Africa." *Africa: Journal of the International African Institute* 34 (4): 301-313.

———. 1966. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo.* London: Routledge and Kegan Paul.

———. 1982. *In the Active Voice.* London: Routledge and Kegan Paul.

———. 1999. "Sorcery Accusations Unleashed: the Lele Revisited, 1987."*Africa: Journal of the International African Institute* 69 (2): 177-193.

Downes, Rupert Majör. 1933. *The Tiv Tribe.* Kaduna: Government Printer.

———. 1977. *Tiv Religion.* Ibadan: Ibadan University Press.

Dreyer, Edward L. _. 2006. *Zheng He: China and the Oceans in the Early Ming Dynasty,* 1405-1433.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Library of World Biography (editör, Peter N. Stearns). New York: Pearson Longman, 2006.

Driver, Godfrey Rolles. and John C. Miles. 1935. *The Assyrian Laws.* Oxford: Clarendon Press.

Dubois, Page. 2003. *Slaves and Other Objects.* Chicago: University of Chicago Press.

Duby, Georges. 1973. *Guerriers et paysans, VIIe-XIIe secle: Premier essor de l'économie européenne.* Paris: Gallimard.

———. 1980. *The Three Orders: Feudal Society Imagined* (çeviren: Arthur Goldhammer). Chicago: University of Chicago Press.

———. 1982. *Rural Economy and the Country Life in the Medieval Mest.* New York: Routledge and Kegan Paul

Duffy, Seân, Ailbhe MacShamhrâin, and James Moynes, editors. 2005. *Medieval Ireland: an encyclopedia*. Dublin: CRC Press.

Duggan, E. de C. 1932. "Notes on the Munshi Tribe." *Journal of the African Society* 31:173-82.

Dumont, Louis. 1966. *Homo Hierarchicus: Essai sur le systeme des castes.* Paris: Gallimard.

———. 1981. *From Mandeville to Marx: the Genesis and Triumph of Economic Ideology.* Chicago: University of Chicago Press.

———. 1992. *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective.* Chicago: University of Chicago Press.

Duyvendakjanjulius Lodewijk. 1928. *The Book of Lord Shang.* London: Arthur Probsthain.

Dyer, Christopher. 1989. *Standards of living in the later Middle Ages: social change in England*$_y$ *c.* 1200-1520. Cambridge: Cambridge University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Einaudi, Luigi. 1936. "The Theory of Imaginary Money from Charlemagne to the French Revolution", in F. C. Lane and J. C. Riemersma (eds.), *Enterprise and Secular Change,* London: Ailen &Unwin, 1956.

Einzig, Paul. 1949. *Primitive Money in its Ethnological, Historical, and Ethnographic Aspects.* New York: Pergamon Press.

Eisenstadt, Shmuel N. 1982. "The Axial Age: The Emergence of Transcendental Visions and the Rise of Clerics? *European Journal of Sociology* 23(2):294-314.

———. 1984. "Heterodoxies and Dynamics of Civilizations." *Proceedings of the American Philosophical Society* 128 (2): 104-113.

———. 1986. *The Origins and Diversity of Axial Age Civilizations.* Albany: State University of New York Press.

Ekejiuba, Felicia Ifeoma. 1972. "The Aro trade system in the nineteenth century." *Ikenga* 1 (I):II-26,1 (2):10-21.

Elayi, Josette and A. G. Elayi. 1993. *Tresors de monnaies pheniciennes et circulation monetaire (Ve-IVe siecle avant J. -C.).* Paris: Gabalda.

Ellis, Thomas Peter. 1926. *Welsh Tribal Law and Custom in the Middle Ages.* Oxford: Oxford University Press.

Ellis, David, Stephen D. Behrent, David Richardson, Herbert S. Klein. 2000. *The Transatlantic S lav e Trade: A Database.* Cambridge: Cambridge University Press.

Elwahed, Ali Abd. 1931. *Contribution a une theorie sociologique de l'esclavage. Etude des situations generatrices de l'esclavage. Avec as. 'larendice sur*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

l'esclavage de la femme et bibliographie critique. Paris: Editions Albert Mechelinck.

Elyachar, Julia. 2002. "Empowerment Money: The World Bank, Non-Governmental Organizations, and the Value of Culture in Egypt." ?*Public Culture* 14 (3): 493-513

———. 2005. *Markets of Dispossession: NGOs, Economic Development, and the State in Cairo.* Durham: Duke University Press.

Endres, Rudolf. 1979. "The Peasant War in Franconia." In *The German Peasant War of* 1525—*New Viewpoints* (Bob Scribner Gerhard Benecke, editors), s.'lar. 63-83. London: Allen & Unwin.

Engels, Donald W. 1978. *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army.* Berkeley: University of California Press.

Equiano, Olaudah. 1789. *The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano: or,*

Gustavus Vassa, the African. Modern Library Edition, New York, 2004. Erdosy, George. 1988. *Urbanisation in Early Historic India.* Oxford: British Archaeological Reports.

———. 1995. "City States in North India and Pakistan at the time of the Buddha." In *The archaeology of early historic South Asia: the emergence of cities and States* (Frank Allichin and George Erdosy, editors), s.'lar. 99-122. Cambridge: Cambridge University Press.

Essid, Yassine. 1988. "Islamic Economic Thought." In *Preclassical Economic Thought: From the Greeks to the Scottish Enlightenment* (edited by Todd Lowry), s.'lar. 77-102. Boston: Kluwer.

———. 1995. *A critique of the origins of Islamic economic thought.* Leiden: E. J. Brill. Evans-Pritchard, E. E.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

1931. “An Alternative Term for‘Bride-Price’.” *Man* 31: 36-39.

———. 1940. *The Nuer: a Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. Oxford: Clarendon Press.

———. 1948. *The Divine Kingship of the Shilluk of the Nilotic Sudan. The Frazer Lecture for* 1948. Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1951. *Kinskip and Marriage among the Nuer.* Oxford: Clarendon Press.

Falkenhausen, Lothar von. 2005. “The E Jun Qi Metal Tallies: Inscribed Texts and Ritual Contexts.” In *Text and Ritual in Early China* (edited by Martin Kern), s.’lar.79-123. Seattle: University of Washington Press.

Falkenstein, Adam. 1954. “La cite-temple sumerienne.” *Cahiers d’histoire mondiale* 1: 784-814.

Falola,Toyin and Paul E. Lovejoy, editors. 1994. *Pawnship in Africa: Debt Bondage in Historical Perspective.* Boulder: University of Colorado Press.

Fardon, Richard. 1985. “Sisters, Wives, Wards and Daughters: A Transformational Analysis of the Political Organization of the Tiv and their Neighbors. Part I: The Tiv. *Africa: Journal of the International African Institute* 54 (4): 2-21.

———. 1986. “Sisters, Wives, Wards and Daughters: A Transformational Analysis of the Political Organization of the Tiv and their Neighbors. Part II: The Transformations? *Africa: Journal ofthe International African Institute 55* (1): 77-91. Faure, Bernard. 1998. “The Buddhist Icon and the Modern Gaze.” *Critical Inquiry* 24 (3): 768-813.

———. 2000. *Visions of Power: Imagining Medieval Japanese Buddhism*. Princeton: Princeton University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Fayazmanesh, Sasan. 2006. *Money and Exchange: Folktales and Reality*. Ne w York: Routledge.

Federal Reserve Bank of New York. 2008. "The Key to the Gold Vault." www.newyorkfed.org/education/addpub/goldvaul.pdf.

Federici, Silvia. 2004. *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*. New York: Autonomedia.

Feeley-Harnik, Gillian. 1982. "The King's Men in Madagascar: Slavery, Citizenship and Saka- lava Monarchy."*Africa: Journal of the International African Institute* 52 (2): 31-50.

Fenton, William N. 1978 "Northern Iroquois Culture Patterns." In *Handbook of the*

North American Indians, cilt 15, *Northeast* (W. Sturtevant and B. Trigger, editors), s.'lar. 296- 321. Washington D.C.: Smithsonian Institute Press.

Ferguson, Niall. 2001. *The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World*, 1700-2000. London: Ailen Lane.

———. 2004. *Colossus: the price of America s em pire.* London: Penguin.

———. 2007. *The Ascent of Money: A Financial History of the World*. London: Penguin. Finkelstein, Jacob J. 1961. "Ammisaduqa's Edict and the Babylonian 'Law Codes.'" *Journal of Cuneiform Studies* 15: 91-104.

———. 1965. "Some New Misharum Material and Its Implications." *Assyriological Studies 16:*233-46.

———. 1966. "Sex Offenses in Sumerian Laws." *Journal of the American Oriental Society* 86:355-372.

Finley,Moses 1.1954. *The WorldofOdysseus*. New York: Viking Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1960. *Slavery in classical antiquity: views and controversies.* Cambridge: W. Heffer & Sons.

———. 1963. *The ancient Greeks: an introduction to their life and thought.* New York: Viking Press.

———. 1964. "Between Slavery and Freedom" *Comparative Studies in Society and History* 6 (3): 233-249.

———. 1974. *The Ancient Economy.* Berkeley: University of California Press.

———. 1980. *Ancient Slavery and Modern Ideology.* London: Penguin

———. 1981. *Economy and Society in Ancient Greece.* New York: Penguin.

———. 1983. *Politics in the Ancient World.* Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1985. *Studies in land and credit in ancient Athens,* 500-200 *B.C.: the horos in-scriptions.* New Brunswick: Transaction Publishers.

Firth, Raymond. 1959. *Economics of the Nevi Zealand Maori.* Wellington, New Zealand: R. E. Owen.

Fischel, Walter J. 1937. *Jevos in the Economic and Political Life of Medieval İslam.* London: Royal Asiatic Society.

Fiser, Ivo. 2004. "The Problem of the Setthi in Buddhist Jatakas." In *Trade in Early India* (Ranabir Chakravarti, editör), s.'lar. 166-198. Oxford: Oxford University Press.

Fisher, Douglas. 1989. "The Price Revolution: A Monetary Interpretation."*Journal of Economic History* 49 (I):884-902.

Fitzpatrick, Jim. 2001. *Three Brass Balls: the Story of the Irish Pavmshop.* Dublin: Collins Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Flandrin, Jean-Louis. 1979. *Families in Former Times.* Cambridge: Cambridge University Press.

Fleet, John Faithful. 1888. *Inscriptions of the Early Gupta Kings and Their Successors, Corpus Inscriptionium Indicarum, cilt. III.* Calcutta: Government Printer.

Flynn, Dennis. 1978. "A New Perspective on the Spanish Price Revolution: The Monetary As.'larroach to the Balance of *Payments."* *Explorations in Economic History* 15:388-406.

———. 1979. "Spanish-American Silver and World Markets in the Sixteenth Century." *Economic Forum* 10: 46-71.

———. 1982. "The Population Thesis View of Sixteenth-Century Inflation Versus Economics and History." In *Munzpragung, Geldumlauf und Wechselkurse/ Mintage, Monetary Circulation and Exchange Rates. Akten der C7-Section des 8th International Economic History Congress Budapest* 1982. (F. Irsigler and E. H.G. Van Cauwenberghe, editors.), s.'lar. 361- 382.Trier: THF-Verlag.

Flynn, Dennis and Arturo Girâldez. 1995. "Born with a 'Silver Spoon': the Origin of World Trade in 1571." *Journal of World History VI* (2): 201-11.

———. 2002. "Cycles of Silver: Global Economic Unity through the Mid-Eighteenth Century." *Journal of World History,* cilt. 13, no 2, s.'lar.391-427.

Forstater, Mathew. 2005. 'Taxation and Primitive Accumulation: The Case of Colonial Africa,' *Research in Political Economy,* 22, 51-64.

———. 2006. 'Taxation: Additional Evidence from the History of Thought, Economic History, and Economic Policy,'in M. Setterfield (ed.),

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Complexity, Endogenous Money, and Exogenous Interest Rates, Chetlenham, UK: Edward Elgar.

Frankfort,Henri. 1948. *Kingship and the Gods.A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature.* Chicago: University of Chicago Press.

Freuchen, Peter. 1961. *Book of the Eskimo.* Cleveland, Ohio: World Publishing Co.

Friedman, Thomas L. 1999. *The Lexus and the Olive Tree.* New York: Farrar, Strauss and Giroux.

Gadamer, Hans-Georg. 2004. *Truth and Method* (çev. Joel Weinsheimer; Donald G Marshall). London: Continuum.

Gale, Esson McDowell. 1967. *Discourse on Salt and Iron: a debate on State control of commerce and industry in ancient China* (by Huan K'uan). Taipei: Ch'eng-Wen.

Galey, Jean-Claude. 1983. "Creditors, Kings and Death: determinations and implications of bondage in Tehri-Gathwal (Indian Himalayas)."In *Debts and Debtors* (Charles Malamoud, editör), s.'lar. 67-124. London: Vikas.

Gallant, Thomas W. 2000. "Honor, Masculinity, and Ritual Knife Fighting in Nineteenth-Century *Greece." American Historical Review* 105 (2): 359-82.

Gardiner, Geoffrey. 2004. "The Primacy ofTrade Debts in the Development of Money." In *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes* (L. Randall Wray, editör). Cheltingham, Edward Elgar.

Gamsey, Peter. 1996. *Ideas of Slavery from Aristotle to Augustine.* Cambridge: Cambridge University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 2008. *Thinking about Property: From Antiquity to the Age of Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gates, Hill. 1989. "The Commoditization of Women in China." *Signs* 14 (4): 799-832.

Geertz, Clifford. 1973. "Deep play: notes on the Balinese cockfight." In *The Interpretation of Culture*. New York: Basic Books.

Geertz, Hildred, and Clifford Geertz. 1975. *Kinship in Bali*. Chicago: University of Chicago Press.

Gernet, Jacques. 1956. *Les aspects economiques du bouddhisme dans la société chinoise du Ve au Xe siecle*. Paris: Ecole francaise d'Extreme-Orient. English version: *Centuries* (çev. Franciscus Verellen). New York: Columbia University Press, 1995.

———. 1960. "Les suicides par le feu chez les bouddhiques chinoises de Ve au Xe siecle," *Melange publies par l'Institut des Hautes Etudes* II: 527-558.

———. 1982. *A History of Chinese Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gerriets, Marilyn. 1978. *Money and Client ship in the Ancient Irish Latos*. Ph.D. dissertation, University of Toronto.

———. 1981. "The Organization of Exchange in Early Christian *irJournal of Economic History* 41 (1): 171-176.

———. 1985. "Money in Early Christian Ireland according to the Irish Laws." *Comparative Studies in Society and History 27* (2): 323-339.

———. 1987. "Kinship and Exchange in Pre-Viking Ireland." *Cambridge Medieval Celtic Studies* 13: 39-72.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Getz, Trevor R. 2003. "Mechanisms of Slave Acquisition and Exchange in Late Eighteenth Century Anomabu: Reconsidering a Cross-Section of the Atlantic Slave Trade."*African Economic History* 31: 75-89

Ghazanfar, Shaikh M., 1991. "Scholastic Economics and Arab Scholars: The 'Great Gap'Thesis Reconsidered." *Diogenes: International Review of Humane Sciences'*.; No. 154:117-33.

———. 2000. "The Economic Thought of Abu Hamid Al-Ghazali and St. Thomas Aquinas: Some Comparative Parallels and Links." *History of Political Economy, 32* (4): 857-888.

———. 2003. *"Medieval Islamic economic thought:filling the "great gaf in European economics.* New York: Routledge.

Ghazanfar, Shaikh M., and Abdul Azim Islahi,. 1997. *The Economic Thought of al-Ghazali* ("450-505 *AH. /* 1058-1111 *A.D.)* Jeddah: Scientific Publishing Centre King Abdulaziz University.

———. 2003. "Explorations in Medieval Arab-Islamic Thought: Some Aspects of Ibn Taimiyah's Economics." In *Medieval Islamic economic thought:filling the "great gaf in European economics* (S. Ghazanfar, editör), s.'lar. 53-71. New York: Routledge.

Gibson, Charles. 1964. *The Aztecs under Spanish rule: a history of the Indians of the Valley of Mexico,* 1519-1810. Stanford: Stanford University Press.

Gilder, George. 1981. *Wealth arid Poverty.* New York: Basic Books.

———. 1990. *Microcosm: the quantum revolution in economics and technology.* Ne w York: Simon & Schuster.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Glahn, Richard Von. 1996a. *Fountain of Fortune: Money and Monetary Policy in China*, 1000- 1700. Berkeley: University of California Press.

———. 1996b. "Myth and Reality of China's Seventeenth Century Monetary Crisis." *Journal of Economic History* 56, no 2, s.'lar. 429-54.

Glancey, Jennifer A. 2006. *Slavery in Early Christianity*. Oxford: Oxford University Press.

Gluckman, Max. 1971. *Politics, Law and Ritual in Tribal Society*. London: Basil Blackwell.

Goldstone, Jack A. 1984. "Urbanization and Inflation: Lessons from the English Price Revolution of the Sixteenth and Seventeenth Centuries." *American Journal of Sociology* 89 (5): 1122-60.

———. 1991. "Monetary Versus Velocity Interpretations of the Trice Revolution': A *Comment*." *Journal of Economic History* 51 (1): 176-181

———. 2002. "Efflorescences and Economic Growth in World History: Rethinking the 'Rise of the West'and the Industrial Revolution." *Journal of World History* 13 (2): 323-89.

Goodman, Martin. 1983. *State and Society in Roman Galilee, A.D.* 132-212, London: Valentine Mitchell.

Goody, Jack. 1976. *Production and reproduction: a comparative study of the domestic domain*. Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1983. *Development of Marriage and the Family in Eıcrope*. Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1990. *The Oriental, the Ancient, and the Primitive: Systems of Marriage and the Family in the pre-industrial Societies of Eurasia*. Cambridge: Cambridge University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1996. *The East in the West.* Cambridge: Cambridge University Press.

Goody, Jack and Stanley J.Tambiah. 1973. *Bridewealth and Dowry.* Cambridge: Cambridge University Press.

Goitein, Shelomo Dov. 1954. "From the Mediterranean to India: Documents on the Trade to India, South Arabia, and East Afirica from the Eleventh to Twelfth Centuries." *Speculum* 29:181-97.

———. 1957. "The Rise and Fall of the Middle Eastem bourgeoisie in early Islamic times." *Journal of World History* 3: 583-603.

———. 1964. "The commercial mail service in medieval İslam." *Journal of the American Oriental Society* 84: 118-23.

———. 1966. "Banker s Accounts from the Eleventh Century A.D." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 9: 28-66.

———. 1967. A *Mediterranean Society, The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza.* Berkeley: University of California. Press.

———. 1973. *Letters of Medieval Jewish Traders.* Princeton: Princeton University Press.

Gordon, Barry. 1982. "Lending at interest: some Jewish, Greek, and Christian as.'larroaches,800 BC-AD 100." *History of Political Economy* 14 (3): 406-426.

———. 1989. *The economic problem in biblical and patristic thought.* Leiden: E. J. Brill.

Gough, Kathleen. 1971. "Nuer Kinship: a Reexamination." In *The Translation of Culture Essays to E. E. Evans-Pritchard* (T. Beidelman,

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

editör), s.'lar. 79-123. London: Tavistock Publications.

Goux,Jean-Joseph. 1990. *Symbolic Economies. After Marx and Freud* (çev. Jennifer Curtiss Gage) Ithaca: Cornell University Press.

Graeber, David. 1997. "Manners, Def erence and Private Property: the Generalization o Avoidance in Early Modern Europe." *Comparative Studies in Society and History 39* (4): 694-728.

———. 2001. *Toward an Anthropological Theory of Value: The False Coin of Our Own*

Dreams. New York: Palgrave.

———. 2005. "Fetishism and Social Creativity, or Fetishes are Gods in Process of Construction."*Anthropological Theory* 5 (4): 407-438.

———. 2006. "Turning Modes of Production inside Out: Or, Why Capitalism is a Transformation of Slavery (short version)." *Critique of Anthropology* 26 (1): 61-81.

———. 2007. *Possibilities: Essays on Hierarchy, Rebellion and Desire*. Oakland: AK Press.

———. 2009. "Debt, Violence, and Impersonal Markets: Polanyian Meditations." In *Marke and Society: The Great Transformation today* (Chris Hann and Keith Hart, editors), s.'lar 106-132. Cambridge: Cambridge University Press.

Graham, Angus Charles, 1960. *The Book of Lieh-Tzu*. London: John Murray.

———. 1979. "The Nung-Chia 'School of the Tillers' and the Origin of Peasant Utopianism in China." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* Cilt 42 no.l, s.'lar. 66-100.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1989. *Disputers of the Tao: Philosophical Argument in Ancient China*. La Salle, Illinois: Open Court Press.

———. 1994. Studies in Chinese philosophy and philosophical literatüre. *SUNY series in Chinese philosophy and culture. Albany: SUNY..*

Grahl, John. 2000. "Money as Sovereignty: the Economics of Michel Aglietta." *New Political Economy* 5 (2): 291-316.

Grandell, Axel. 1977. "The reckoning board and tally stick." *Accounting Historians Journal* 4 (1): 101-105.

Gray, Robert F. 1968. "Sonjo Bride-Price and the Question of African 'Wife Pur-*chase? American Anthropologist* 62: 34-47.

Greengus. Samuel. 1966. "Old Babylonian Marriage Ceremonies and Rites." *Journal of Cuneiform Studies* 20: 57-72.

———. 1969. "The Old Babylonian marriage *contsact? Journal* of *the American Oriental Society* 89: 505-532"

———. 1975. "Sisterhood Adoption at Nuzi and the 'Wife-Sister'in *Genesis." Hebrew Union College Annual* 46: 5-31.

———. 1990. "Bridewealth in Sumerian sources." *Hebrew Union College Annual* 61: 25-88.

Gregory, Christopher A. 1982. *Gifts and Commodities.* New York: Academic Press.

———. 1998. *Savage Money: The Anthropology and Politics of Commodity Exchange.* Amsterdam: Harwood Academic Publishers.

Green, Peter. 1993. *Alexander to Actium: the historical evolution of the Hellenistic age.* Berkeley: University of California Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Greider,William. 1989. *Secrets of the Temple: How the Federal Reserve Runs the Country* New York: Simon & Schuster.

Grierson, Phillip. 1959. "Commerce in the Dark Ages: a critique of the evidence." *Transactions of the Royal Historical Society*, 5th series 9: 123-40.

———. 1960. "The monetary reforms of Abd al-Malik: their metrological basis and their financial repercussions." *Journal of the Economic and Social History of the Oriental* 241-264.

———. 1977. *The Origins of Money.* London: Athlone Press.

———. 1978. "The Origins of Money." In *Research in Economic Anthropology Cilt. I.* Greenwich: Journal of the Anthropological Institute Press.

———. 1979. *Dark Age Numismatics.* London: Variorium Reprints.

Grosz, Katarzyna. 1983. "Bridewealth and Dowry in Nuzi." In *Images of Women in Antiquity* (A. Cameron and A. Kuhrt, editors), s.'lar. 193-206. Detroit: Wayne State University Press.

———. 1989. "Some aspects of the position of women in Nuzi." In *Women s Earliest Records From Ancient Egypt and Western Asia* (Barbara S. Lesko editör), s.'lar. 167-180. Atlanta: Scholar's Press.

Gudeman, Stephen. 2002. *The Anthropology of Economy.* London: Blackwell.

Guha, Ranjanit. 1999. *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India.* Durham: Duke University Press.

Guisborough, William of. 1954. *The Chronicle of William of Guisborough.* (H. Roth well, editör.) London: Camden.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Gupta, Parameshwari Lai and T. R. Hardaker,. 1985. *Indian Silver Punchmarked Coins: Magadha-Maurya Karshapana Series*. Nashik: Indian Institute of Research in Numismatic Studies.

Guth, Delloyd J. 2008. "The Age of Debt: the Reformation and English Law." In *Tudor Rule and Revolution: Essays for G. R. Elton from His American Friends* (Delloyd J. Guth and John W. McKenna, editors), s.'lar. 69-86. Cambridge: Cambridge University Press.

Guyer, Jane I. 1994. "Brideprice." In The Encyclopedia of Social History (Peter N. Stearns, editör.), page 84. London: Taylor Francis.

———. 2004. *Marginal Gains: Monetary Transactions in Atlantic Africa*. Chicago: University of Chicago Press.

Hadot, Pierre. 1995. *Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*. (çev. Michael Chase). Oxford: Blackwell.

———. 2002. *What Is Ancient Philosophy?* Cambridge: Belknap Press.

Hallam, Henry. 1866. *The constitutional history of England, from the accession of Henry VII to the death of George II*. London: Widdelton.

Halperin, David. 1990. "The Democratic Body: Prostitution and Citizenship in Classical Athens." In *One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love* (David Halperin, editör), s.'lar. 88-112. New York: Routledge.

Hamashita, Takeshi. 1994. Tribute Trade System and Modern Asia." In *Japonese Industrialization and the Asian Economy* (A. J. H. Latham and H Kawakatsu, editors), s.'lar. 91-107. London and New York: Routledge.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 2003 "Tribute and treaties: maritime Asia and treaty port networks in the era of negotiations, 1800-1900. In *The resurgence of East Asia:* 500,150 *and* 50 *year perspectives* (Giovanni Arrighi, et al, editors), s.'lar. 15-70. London; New York: Routledge.

Hamilton, Earl J. 1934. *American Treasure and the Price Revolution in Spain*, 1501-1650. Cambridge: Harvard University Press.

Hardaker, Alfred. 1892. A *Brief History of Pawnbroking*. London: Jackson, Ruston and Keeson.

Hardenburg, Walter Emest, and Sir Roger Casement. 1913. *The Putumayo: the devil's paradise; travels in the Peruvian Amazon region and an account of the atrocities committed upon the Indians therein.* London: T E Unwin.

Harding, Alan. 1980. "Political Liberty in the Middle Ages." *Speculum* 55 (3): 423-443.

Harrill J. Albert. 1998. *The manumission of slaves inearly Christiamty.* Tubingen: Mohr Siebek.

Harris, Edward M. 2006. *Democracy and t he Rule of Lavo in Classical Athens: Essays on Law, Society, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harris, William Vemon, editör. 2006. "A Revisionist View of Roman *Money" Journal of Roman Studies* 96: 1-24.

———. 2008a. "Introduction." In *The monetary systems of the Greeks and Romans* (W. V. Harris, editör), s.'lar. 1-12. Oxford: Oxford University Press.

———. 2008b. "The Nature of Roman Money." In *The monetary systems of the Greeks and Romans* (W. V. Harris, editör), s.'lar. 174-207. Oxford: Oxford University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Harris, Rosemary. 1972. "The History of Trade at Ikom, Eastem *Nigena..*" *Af rica: Journal of the International African Institute* Cilt 42 (2): 122-139.

Harrison, James P. 1965.. "Communist Interpretations of the Chinese Peasant Wars." *The China Quarterly*, no. 24. s.'lar. 92-118.

Hart, Keith. 1986. "Heads or Tails? Two Sides of the Coin." *Man* (N.S.) 21: 637-56.

———. 1999. *The Memory Bank: Money in an Unegual World*. London: Perpetua Books.

Huang, Ray. 1974. *Taxation and Government al Finance in Sixteenth-Century Clnna*. Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1999. *Broadening the horizons of Chinese history: discourses, syntheses, and comparisons*. Amonk: M. E. Sharpe.

Hawtrey, Ralph G. 1928. *Currency and Credit*. 3rd edition. London: Longmans, Green and Co.

Hayward,Jack. 1959. "Solidarity: The Social History of an Idea in Nineteenth Century France." *International Review of Social History* 4: 261-284.

Heady, Patrick. 2005. "Barter." In *Handbook of Economic Anthropology* (James Carrier, editör), s.'lar. 262-274. Cheltenham: Edward Elgar..

Hebert, Jean-Claude. 1958. "La Parente â Plaisanterie â Madagascar: Etüde d'Ethnologie Juridique." *Bulletin de Madagascar* No. 142-143 (April-May 1958): 122-258.

Heilbron, Johan. 1998. "French Moralists and the Anthropology of the Modern Era: On the Genesis of the Notions of 'Interest' and 'Commercial Society.'" In *The rise of the social Sciences and the formation of modernity: conceptual change in context*, 1750-1850 (Björn Wiitrock, Johan Heilbron, & Lars

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Magnusson, editors), s.'lar. 77-106. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Heinsohn, Gunnar and Otto Steiger. 1989. "The Veil of Barter: The Solution to 'The Task of Obtaining Representations of an Economy in which Money is Essential." In *Inflation and Income Distribution in Capitalist Crisis: Essays in Memory of Sidney Weintraub.* Edited by J. A. Kregel. New York: NYU Press, s.'lar. 175-202.

Helmholz, Richard H. 1986."Usury and the Medieval English Church Courts." *Speculum* 56: 364-80

Herbert, Eugenia W. 2003. *Red Gold of Africa: Cos.'larer in Precolonial History and Culture.* Madison: University of Wisconsin Press.

Herlihy, David. 1985. *Medieval Households.* Cambridge: Harvard University Press.

Herzfeld,Michael. 1980."Honour and Shame: Problems in the Comparative Analysis of Moral Systems." *M an* 15:339-351.

———. 1985. *The Poetics of Manhood.* Princeton: Princeton University Press.

Hezser, Catherine. 2003. "The Impact of Household Slaves on the Jewish Family in Roman *Palestine."* *Journalfor the Study of Judaism* 34 (4): 375-424.

Hildebrand, Bnıno. 1864. "Natural-, Geld- und Creditwirtschaft." *Jahrbuch Nation-alökonomie* 1864.

Hill, Christopher. 1972. *The WorldTumed Upside Down.* New York: Penguin.

Hirschman, Albert o. 1977. *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism Before its Triumph.* Princeton: Princeton University Press.

———. 1992. *Rival views of market society and ot her recent essays.* Cambridge: Harvard University

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Press.

Hocart, Alfred M. 1936. *Kings and Councillors: an essay in the comparative anatomy of human society*. Chicago: University of Chicago Press.

Hodgson, Marshall G. S. 1974. *The Venture of İslam: Conscience and History in a World Civilization*. Chicago: University of Chicago Press.

Hoitenga, Dewey J. 1991. *Faith and reason from Plato to Plantinga: an introduction t o Reformed epistemology*. Albany: SUNY Press.

Holman, Susan R. 2002. *The hungry are dying: beggars and bishops in Roman Cas. 'laradocia*. New York: Oxford. University Press.

Homans, George. 1958. "Social Behavior as Exchange." *American Journal of Sociology* 63 (6): 597-606.

Homer, Sydney. 1987. A *History of Interest Rates* (2nd edition). New Brunswick: Rutgers University Press.

Hopkins, Keith. 1978. *Conquerors and Slaves: Sociological Studies in Roman History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hos.'larit, Julian. 1990. "Attitudes to Credit in Britain, 1680-1790." *The Historical Journal* 33 (2): 305-322.

Hoskins, Janet. 1999. *Biographical Objects: How Things Tell the Stories of People's Lives*. New York: Routledge.

Hosseini, Hamid S. 1995. "Understanding the market mechanism before Adam Smith: economic thought in Medieval İslam." *History of Political Economy* 27 (3): 539-61.

———. 1998. Seeking the roots of Adam Smith's division oflabor in medieval Persia." *History of Political Economy* 30 (4): 653-81.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 2003. "Contributions of Medieval Muslim Scholars to the History of Economics and their Impact: A Refutation of the Schumpeterian Great Gap."In

The Blackwell Companion to Contemporary Economics, III: A Companion to the Histary of Economic Thought (Warren J. Samuels, Jeff Biddle, and John Bryan Davis, editors), s.'lar. 28-45. London: Wiley-Blackwell.

Houston, Walter J. 2006. *Contendingfor Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the OldTestament*. London: T &.T Clark.

Howel, King. 2006. *Ancient laws and institutes of Wales: Laws Sus. 'larosed to Be Enacted by Howel the Good.* Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd.

Howell, Paul P. 1954. *A Manual of Nuer Law.* International Africa Institute. London: Oxford University Press.

Howgego, Christopher. 1992. "The Sus.'larly and Use ofMoney in the Roman World 200 B.C. to A.D. 300." *Journal of Roman Studies* 82:1-31

Hubbard, Jamie. 2001. *Absolute Delusion, Perfect Buddhahood: The Rise and Fail of a Chinese Heresy.* Honolulu: University of Hawaii.

Hubert, Henri and Marcel Mauss. 1964. *Sacrifice: Its Nature and Function*. Çeviren: W.D. Halis. London: Cohen and West.

Hudson, Kenneth. 1982. *Pavmbroking:An Aspect of British Social History*. London: The Bodley Head.

Hudson, Michael. 1992. "Did the Phoenicians Introduce the Idea of Interest to Greece and Italy - And if So, When?" In *Greece Between East and West: 10th ? 8th Centuries BC* (Günter Kopeke and Isabelle Tokumaru, editors), s.'lar. 128-143. Mainz: Verlag Philis.'lar von Zabem.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1993. "The Lost Tradition of Biblical Debt Cancellations." Research paper presented at the Hentry George School of Social Science, 1992 (http://www.michael-hudson.com/articles/debt/Hudson,LostTradition.pdf.)

———. 2002. "Reconstructing the Origins of Interest-Bearing Debt and the Logic of Clean Slates." In *Debt and Economic Renewal in the Ancient Near East* (Hudson, Michael and Marc Van de Mieroop, editors), s.'lar. 7-58. Bethesda: CDL Press.

———. 2003a. *Süper Imperialism: The Origins and Fundamentals of U.S World Dominance.* London: Pluto Press.

———. 2003b. "The creditary/monetarist debate in historical perspective." *The State, the Market, and Euro: chartalism versus metallism in the theory of money,* (edited by Stephanie Bell and Edward Nell), s.'lar. 39-76. Cheltenham: Edward Elgar Press.

———. 2004a. "The archeology of money: debt vs. barter theories of money." In *Credit and State Theories of Money* (Randall Wray, editör), s.'lar. 99-127. Cheltenham: Edward Elgar Press.

———. 2004b. "The Development of Money-of-Account in Sumer's Temples."In *Creating Economic Order: Record-Keeping, Standardization and the Development of Accounting in the Ancient Near East (Michael* Hudson and Comelia Wunsch, editors), s.'lar. 303-329. Baltimore: CDL Press.

Hudson, Michael and Marc Van de Mieroop, editors. 2002. *Debt and Economic Renewal in the ancient Near East.* Bethesda, MD: CDL Press.

Humphrey, Caroline. 1985. "Barter and Economic Disintegration."*Man* 20: 48-72.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1994. "Fair Dealing, Just Rewards: the Ethics of Barter in North-East Nepal." In *Barter, Exchange, and Value: An Anthropological As.'larroach* (Caroline Humphrey and Stephen Hugh-Jones, editors), s.'lar. 107-141. Cambridge: Cambridge University Press

Humphrey, Chris. 2001. *The politics of carnival: festive misrule in medieval England*. Manchester: Manchester University Press.

Hunt, William. 1983. *The Puritan moment:the coming of revolution in an English county*. Cambridge: Harvard University Press.

Hutchinson, Sharon. 1996. *Nuer Dilemmas: Coping with Money, War, and the State*. Berkeley: University of California Press.

Ibn Battuta. 1354 [1929]. *Travels in Asia and Africa*, 1325-1354 (çeviren: H. A. R. Gibb). London: Roudedge and Kegan Paul.

Icazbalceta, Joaquin Garcia. 2008. Memoriales de Fray Toribio de Motolinia. Charleston: BiblioBazaar.

Ihering, Rudolf von. 1877. *Geist des Romischen Rechts auf den verschieden en Stufen seiner Entwicklung*. (Republished 2003 by Adamant Media Corporation, Berlin.)

Ilwof, Franz. 1882. *Tauschhandel und Geldsurrogate in alter und neuer Zeit*. Graz.

Ingham, Geoffrey. 1996. "Money as a Social Relation." *Revieuo of Social Economy* 54 (4): 507-29.

———. 1999. "Capitalism, Money, and Banking: a critique of recent historical sociol-*ogy*." *British Journal of Sociology 5* (1): 76-96.

———. 2000. "Babylonian Madness': on the historical and sociological origins of money." in *What is*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Money? (edited by John Smithin), New York: Routledge, s.'lar. 16-41.

———. 2004. *The Nature of Money.* Cambridge: Polity Press.

Ingram, Jill Phillips. 2006. *Idioms of Self-Interest: Credit, Identity and Property in English Renaissance Literature.* New York: Roudedge. ,

Inkori, Joseph E. 1982. "The Import of Firearms into West Africa, 1750 to 1807: a quantative analysis." In *Forced Migration: The Impact of the Export Slave Trade on African Societies* (J. E. Inkori, editör), s.'lar 126-153. London: Hutchinson University Library.

Innes, A. Mitchell. 1913. "What is Money?" *Banking Law Journal* (Mayl913): 377-408.

———. 1914. "The Credit Theory of Money." *Banking Law Journal* (January 1914): 151-168.

loannatou, Marina. 2006. *Affaires d'argent dans la correspondance de Cicéron: l'aristo-cratie sénatariale face a ses dettes.* Paris: De Boccard.

Isichei, Elizabeth. 1976. A *History of the Igbo People.* London: Basingstoke.

Islahi, Abdul Azim. 1985. "Ibn Taimiyah's Concept of Market Mechanism." *Journal of Research in Islamic Economics2* (2): 55-65.

———. 2003. *Contributions of Muslim Scholars to Economic Thought and Analysis* (n-905 A. H./632-1500 A.D.) Jeddah: Islamic Research Center.

Jacob,Guy. 1987. "Gallieni et Timpot moralisateur'a Madagascar: theorie, pratiques et consequences (1901 -1905)." *Revue Française d'Histoire d'Outremer* 74 (277):

431-473.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

James, C. L. R. 1938. *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution.* London: Seeker and Warburg.

Jan, Yun-hua,. 1964. "Buddhist Self-Immolation in Medieval China." *History of Religions* (4) 2:243-268.

Janssen Johannes. 1910. A *History of the German People at the Close of the Middle Ages.* (çev. A M. Christie) London: Kegan Paul.

Jasnow, Richard Lewis. 2001. "Pre-demotic Pharaonic sources."In *Security for debt in Ancient Near Eastern law* (Westbrook, R. &Jasnow, R, editors), s.'lar. 35-45. Leiden, Boston & Köln: Brill.

Jaspers, Karl. 1949. *Vom Ursprung und Zielder Geschichte.* München: Piper Verlag.

———. 1951. *Way to Wisdom: An Introduction to Philosophy.* New Haven: Yale University Press.

Jefferson, Thomas. 1988. *Political Writings.* (Joyce Oldham As.'larleby, Terence Ball, editors). Cambridge: Cambridge University Press.

Jenkinson, C. Hilary. 1911. "Exchequer Tallies." *Archaeologia* 62: 367-380.

———. 1924. "Medieval Tallies, Public and Private. "*Archaeologia* 74: 289-324.

Jevons, W. Stanley. 1871. *Theory of Political Economy.* Ne w York: Macmillan &, Co.

. 1875. Money and the Mechanism of Exchange. New York: As.'larleton and Company.

Jobert, Bruno. 2003. "De la solidarite aux solidarites dans la rhetorique politique française." C. Becc ve G. Procacci, ed., *De la responsabilitt solidaire,* s.'lar. 69-83. Paris: Syllepses.

Johnson, Lynn. 2004. "Friendship, Coercion, and Interest: Debating the Foundations of Justice in

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Early Modern England." *Journal of Early Modern History* 8 (1): 46-64.

Johnson, Simon. 2009. "The Quiet Coup." Atlantic Monthly, May 2009, http://www. the-atlantic.com/ doc/200905/imf-advice.

Jones, David. 2004. *Reforming the morality of usury: a study of differences that separated the Protestant reformers.* Lanham: University Press of America.

Jones, G. I.1939. "Who are the Aro?" *Nigerian Field* 8:100-103.

———. 1958. "Native and Trade Currencies in Southern Nigeria during the Eighteenth and Nineteenth Centuries." *Africa: Journal of the International African Institute* 28 (1): 43-56.

———. 1968. "The Political Organization of Old Calabar."In *Efik Traders of Old Calabar* (D. Forde, editör). London: International African Institute.

Jones, J.Walter. 1956. *The Law and Legal Theory of the Greeks.* Oxford: Clarendon Press.

Jordan, Kay E. 2003. *From Sacred Servant to Profane Prostitute: A History of the Changing Legal Status of Devadasis in India,* 1857-1947. New Delhi: Manohar.

Just, Roger. 1989. *Women in Athenian Law and Life.* London: Routledge

———. 2001. "On the Ontological Status of Honour." In *An anthropology of indirect communication* (Joy Hendry, C. W. Watson, editors), s.'lar. 34-50. ASA Monographs 37. London: Routledge.

Kahneman, Daniel.2003."A Psychological Perspective on *Economics" American Eco-*

nomic Review 93 (2): 162-168

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Kallet, Lisa. 2001. *Money and the corrosion of power in Thucydides: the Sicilian expedition and its aftermath.* Berkeley: University of California Press.

Kaltenmark,Max. 1960. "Ling pao: Notes sur un terme du taoi'sme religieux." *Mélanges publiés par l'Institut des Hautes Etudes Chinoises* 2: 559-88.

Kalupahana, David. 1991. *Mulamadhyamakakarika of Nagarjuna: the Philosophy of the Middle Way.* Delhi: Motilal Banarsidas.

Kamentz, Anya. 2006. *Generation Debt: Why Now is A Terrible Time t o Be Young.* New York: Riverhead Books.

Kan, Lao. 1978. "The Early Use of the Tally in China." In *Ancient China: Studies in Early Civilization* (editörler: David T. Roy ve Tsuen-hsuin Tsien), s.'lar. 91-98. Hong Kong: Chinese University Press.

Kane, Pandurang Vaman,. 1968. *History of Dharmasastra Cilt III.* Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute.

Kantorowicz, Emst H. 1957. *The King's Tıoo Bodies: a Study in Medieval Political Theology.* Princeton: Princeton University Press.

Karatani, Kojin. 2003. *Transcritique: On Kant and Marx.* Cambridge: MIT Press.

Keil, Charles. 1979. *Tiv Song.* Chicago: University of Chicago Press.

Keith, Arthur Berriedale. 1925. *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads.* Cambridge: Harvard University Press.

Kelly, Amy. 1937. "Eleanor of Aquitaine and Her Courts of Love." *Speculum 12* (1): 3-19

Kelly, Fergus. 1988. A *Guide to Early Irish Law.* Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Kessler, David & Peter Temin. 2008. "Money and Prices in the Early Roman Empire." In *The monetary systems of the Greeks and Romans* (W. V. Harris, editör), s.'lar. 137-160. Oxford: Oxford University Press.

Keuls, Eva. 1985. *The Reign of the Phallus: Sexual Politics in Ancient Athens.* Cambridge: Harper & Row.

Keynes, John Maynard. 1930. A *Treatise on Money.* London: MacMillan.

———. 1936. The General Theory of Employment, Interest and Money.

Keyt, David. 1997. *Aristotle: Politics Books VII ve VIII.* Oxford: Clarendon Press.

Khan, Mir Siadat Ali. 1929. "The Mohammedan Laws against Usury and How They Are Evaded." *Journal of Comparative Legislation and International* Law, Third Series 11 (4): 233-24

Kieschnick, John. 1997. *The eminent monk: Buddhist ideals in medieval Chinese hagiography.* Honolulu: University of Hawaii Press.

Kim, Henry S. 2001. "Archaic Coinage as Evidence for the Use of Money," A. Meadows ve K. Shipton, editörlüğünde, Money and Its Uses in the Ancient Greek World (Oxford: Oxford University Press), 7-21.

———. 2002. "Small Change and the Moneyed Economy." In *Money, Labour and Land: As.'larroaches to the economies of ancient Greece* (editörler, Paul Cartledge, Edward E. Cohcn ve Lin Foxhall). New York: Routledge.

Kindleberger, Charles P. 1984. *A Financial History of Westem Europe.* London: Mac-

Millan.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1986. *Manias, Panics, and Crashes.A History of Financial Crises*. London: Mac-Millan.

Kirschenbaum, Aaron. 1985. "Jewish and Christian Theories of Usury in the Middle Ages." *The Jewish Quarterly Review* 75 (1): 270-89.

Kitch, Aaron. 2007. "The Character of Credit and the Problem of Belief in Middleton's City Comedies." *Studies in English Literatüre* 47 (2): 403-426.

Klein, Martin A. 2000. "The Slave Trade and Decentralized *Socıetics*." *Journal of African History* 41 (1): 49-65.

Knas.'lar, Georg Friedrich. 1905. *Staatliche Theorie des Gelde*. Leipzing: Dunker and Humblot. [İngilizcede, *The State Theory of Money*. London: MacMillan, 1925.]

Knas.'lar, Keith N. 2004. "Reverent Caring: the parentson relation in early medieval tales of filial offspring." In *Filial Piety in Chinese Thought and History* (Alan Kamleung Chan, and Surhoon Tan, editors), s.'lar. 44-70. London: Roudedge.

Ko, Dorothy,JaHyun Kim Haboush, ve Joan R. Piggott - editörler. 2003. *Women and Confucian cultures in premodem China, Korea, and Japan*. Berkeley: University of California Press

Kohn, Livia. 2000. *Daoism handbook*. Leiden: E.J. Brill.

———. 2002. *Monastic life in medieval Daoism: a cross-cultural perspective*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Kopytoff, Igor ve Suzanne Miers. 1977. "African 'Slavery' as an Institution of Marginality."In *Slavery in Africa: Historical and Anthropological Perspectives* (Suzanne Miers ve Igor Kopytoff editörlüğünde), s.'lar. 1-84. Madison: University of Wisconsin Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Korver, Jan. 1934. *Die terminologie van het credietwezen en het Grieksch*. Amsterdam: H.J. Paris.

Kosambi, Damodar Dharmanand. 1965. *The Culture and Civilisation of Ancient India in Historical Outline*. London: Routledge & Kegan Paul.

———. 1966. *Ancient India: A History Of lts Culture And Civilization*. New York: Pantheon Books.

———. 1981. *Indian Numismatics*. Hyderabad: Orient Longman.

———. 1996. *An introduction to the study of Indian history*. Bombay: Popular Prakashan.

Kraan, Alfons van der. 1983. "Bali: Slavery and Slave Trade." *Slavery, Bondage and Dependence in Southeast Asia* (Anthony Reid, editör), s.'lar. 315-340. New York: St. Martin's Press

Kraay, Colin M. 1964. "Hoards, Small Change and the Origin of Coinage," *Journal of Hellenic Studies*, 84, s.'lar. 76-91.

Kramer, Samuel Noah. 1963. *The Sumerians: Their History, Culture, and Character*. Chicago: University of Chicago Press.

———. 1969. *The Sacred Marriage: Aspects of Faith, Myth and Ritual in Ancient Sumer*. Bloomington: Indiana University Press.

Kropotkin, Peter. 1902. *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. London: William Heinemann.

Kulischer, Joseph, 1926. *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*. Munich.

Kuran, Timur. 1995. "Islamic Economics and the Islamic Subeconomy." *Journal of Economic Perspectives* 9 (4): 155-173.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 2005. "The Absence of the Corporation in Islamic Law: Origins and Persistence."*American Journal of Comparative Law* 53 (4): 785-834.

Kürke, Leslie.. 1995. "Pindar and the Prostitutes, or Reading Ancient Tomography."' *Arion*, Third Series 4 (2): 49-7.

———. 1997. Tnventing the 'Hetaira': Sex,Politics, and Discursive Conflict in Archaic Greece." *Classical Antiquity 16 (1) 1106-150*

———. 2002. *Coins, bodies, games, and gold- the politics of meaning in archaic Greece.* Princeton: Princeton University Press.

Kuznets, Solomon. 1933."Pawnbroking."In *Encyclopaedia of the Social Sciences* (Edwin R. A. Seligman, editör), VII38. New York: MacMillan.

Labib, Subhi Y. 1969. "Capitalism in Medieval İslam." *The Journal of Economic History 29* (1): 79-96.

Ladner, Gerhardt B. 1979. "Medieval and Modern Understanding of Symbolism: A Comparison." *Speculum* 54 (2): 223-256.

Lafitau, Joseph François. 1974. *Customs of the American Indians Compared with the Customs of Primitive Times* (yayına hazırlayan ve çeviren: William N. Fenton ve Elizabeth L. Moore).Toronto: Champlain Society.

LaFleur, William R,. 1986. *The karma of words: Buddhism and the literary arts in medieval Japan.* Berkeley: University of California Press.

Lafont, Bertrand. 1987. "Les filles du roi de Mari." In *La femme dans le Procheorient antique* (J -M. Durand, editör), s.'lar. 113-123. Paris: ERC.

Lambert, Maurice. 1971. "Une Inscription nouvelle d'Entemena prince de Lagash." *Revue du Louvre*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

21:231-236.

Lambert, Wilfried G. 1992. "Prostitution." In *Aussenseiter und Randgrus. iaren: Beitrage zu einer Sozialgeschichte des Alten Orients* (edited V. Haas), 127-157. Konstanz: Universitatsverlag

Lamotte, Etienne. 1997. *Karmasiddhi Prakarana: The Treatise on Action by Vasubandhu.* Freemont: Asian Humanities Press.

Lane, Frederic Chapin. 1934. *Venetian ships and shipbuilders of the Renaissance.* Baltimore: Johns Hopkins.

Langholm, Odd. 1979. *Price and Value in the Aristotelian Tradition.* Oslo: Universitetsforlaget.

———. 1984. *The Aristotelian Analysis of Usury.* Bergen: Universitetsforlaget.

———. 1992. *Economics in the Medieval Schools: Wealth, Exchange, Value, Money and Usury According to the Paris Theological Tradition,* 1200-1350:29 (Studien Und Texte Zur Geistesgeschichte Des Mittelalters). Leiden: E. J. Brill.

———. 1996. "The Medieval Schoolmen, 1200-1400." *Ancient and Medieval Economic Ideas and Concepts of Social Justice* (editörler: S.Todd Lowry ve Barry Gordon), s.'lar. 439-502. Leiden: E. J. Brill.

———. 1998. *The Legacy of Scholasticism in Economic Thought: Antecedents of Choice and*

Power. Cambridge: Cambridgc University Press.

———. 2002. *The Merchant in the Confessional: Trade and Price in the Pre-Reformation Penitential Handbooks.* Leiden: E.J. Brill.

Lapidus, Ira. 1995. "State and Religion in Islamic Societies." *Past and Present* 151: 3-27.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 2002. *A History of Islamic Societies* (2. baskı.) Cambridge: Cambridge University Press.

Larson, Pier. 2000. *History and Memory in the Age of Enslavement.' Becoming Merina in Highland Madagascar*, 1770-1822. Portsmouth: Heinemann.

Latham, A. J. H. 1971. "Currency, Credit and Capitalism on the Cross River in the Precolonial Era" *Journal of African History12* (4): 599-605.

———. 1973. *Old Calabar* 1600-1891: *The Impact of the International E conomy Upon a Traditional Society*. Oxford: Clarendon Press.

———. 1990. "The Pre-Colonial Economy; The Lower Cross Region."In A *History of the Cross River Region of Nigeria*. (Monday B. Abasiattai, editör), s.'lar. 70-89. Calabar: University of Calabar Press.

Laum, Bemard. 1924. *Heiliges Geld: Eine historische Untersuchung ueber den sakralen Ursprungdes Geldes*. Tubingen: J. C. B. Mohr.

Law, Robin. 1994. "On Pawning and Enslavement for Debt in the Precolonial Slave Coaast." *Pavmship in Africa: Debt Bondage in Historical Perspective* (Editörler: Falola,Toyin ve Paul E. Lovejoy), s.'lar. 61-82. Boulder: University of Colorado Press.

Le Guin, Ursula. 1974. *The Dispossessed*. New York: Avon.

Leach, Edmund R. 1961. *RethinkingAnthropology*. London: Athlone Press.

———. 1983. "The kula: an altemative view."In *The Kula: New Perspectives on Massim Exchange* (Jerry Leach, editör), s.'lar. 529-538. Cambridge: Cambridge University Press.

Le Goff, Jacques. 1990. *Your Money or Your Life: Economy and Religion in the Middle Ages*. (Çeviren: Patricia Ranum.) New York: Zone Books.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Le Rider, George,. 2001. *La naissance de la monnaie: pratiques monétaires de l'Orient ancient*. Paris: Presses universitaires de France.

Lee, Ian. 2000. "Entella: the silver coinage of the Campanian mercenaries and the site of the first Carthaginian mint, 410-409 BC."*Numismatic Chronicle* 160:1-66.

Leenhardt, Maurice. 1967. Do *Kamo: Person and Myth in the Melanesian World*. Chicago: University of Chicago Press.

Lemche, Niels Peter. 1975. "The 'Hebrew Slave': Comments on the Slave La w, Ex. Xxi 2-11." *Vetus Testamentum 25:* 129-44.

———. 1976. "The Manumission of Slaves: The Fallow Year, The Sabbatical Year, The Jobel Year." *Vetus Testamentum* 26: 38-59.

. *1979. Andurarum* and *Misharum:* Comments on the Problems of Social Edicts and their Application in the Ancient Near East," *Journal of Near Eastern Studies* 38:11-18.

———. 1985. *Ancient Israel: A Nevi History of lsraelite Society*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Lerner, Abba P. 1947. "Money as a Creature of the State." *American Economic Review, Papers and Proceedings 31* (2): 312-17.

Lerner, Gerda. 1983. "Women and Slavery." *Slavery and Abolition: A Journal of Comparative Studies* 4 (3):173-98.

———. 1980. "The Origin of Prostitution in Ancient Mesopotamia." *Signs* 11 (2): 236-254.

———. 1989. *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press. Letwin, William. 2003. *Origins of Scientific Economics: English Economic Thought*, 1660- 1776. London: Routledge.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Levi, Sylvain. 1898. *La Doctrine du Sacrifice dans les Brâhmanas.* Paris: Ernest Leroux.

———. 1938. *LTnde civilisatrice.* Paris: Institut de Civilisation Indienne.

Levi-Strauss, Claude. 1943. "Guerre et commerce chez les Indiens d'Amerique du Sud." *Renaissance.* Paris: Ecole Libre des Hautes Etudes,cilt 1, fascicule 1 et 2.

———. 1963. *Structural Anthropology.* (Çevirmenler: C.Jacobson ve B. G. Schoepf) New York: Basic Books.

Levy-Bruhl, Lucien. 1923. *Primitive Mentality.* London: Ailen & Unwin.

Lewis,Mark Edward. 1990. *Sanctioned Violence in Early China.* Albany: State University of New York Press.

Li, Xueqin. 1985. *Eastern Zhou and Qin Civilizations,* (çeviren: K. C. Chang). New Haven: Yale University Press Liddell. Henry George and Robert Scott. 1940. A *Greek-English Lexicon, revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie.* Oxford. Clarendon Press.

Lindholm, Charles. 1982. *Generosity and Jealousy: the Swat Pukhtun of Northern Pakistan.* New York: Columbia University Press.

Linebaugh, Peter. 1982. "Labour History without the Labour Process: A Note on John Gast and His Times." *Social History* 7 (3): 319-28.

———. 1993. *The London Hanged: Crime and Civil Society in the Eighteenth Century.* Cambridge: Cambridge University Press.

———. 2008. *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for Ali.* Berkeley: University of

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

California Press.

Littlefield, Henry. 1963. "The Wizard of Oz: Parable on Populism." *American Quarterly* 16 (1): 47-98.

Llewellyn-Jones, Lloyd. 2003. *Aphrodite's Tortoise: the veiled vooman of ancient Greece.* Swansea: Classical Press of Wales

Locke John. 1680-1690. *Tıvo Treatises on Government.* (Cambridge: Cambridge University Press edition, 1988).

———. 1691. "Further Considerations Concerning Raising the Value of Money." In The Works of John Locke Cilt 5, s.'lar. 131-206. London: W. Otridge & Son, 1812.

Loizos, Peter. 1977. "Politics and patronage in a Cypriot village, 1920-1970." In Ernest Gellner and John Waterbury, editors, *Patrons and Clients* (London: Duckworth), s.'lar. 115-135.

Lombard, Maurice. 1947. 'Les bases monetaires d'une suprematie economique: lor musulman du Vile au XIe *siecle', Annales* 2:143-60.

———. 2003. *The Golden Age of İslam.* Princeton: Markus Wiener Publishers.

Loraux, Nicole. 1993. *The Children of Athena: Athenian Ideas About Citizenship and the Division Between the Sexes.* Princeton: Princeton University Press.

Lorton, David. 1977. "The Treatment of Criminals in Ancient Egypt: Through the New Kingdom." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 20 (1): 2-64.

Lovejoy, Paul F. and David Richardson. 1999. "Trust, Pawnship, and Atlantic History: The institutional foundations of the Old Calabar slave *trade" American Historical Review* 104: 333-355.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 2001. "The Business of Slaving: Pawnship in Westem Africa, c. 1600-1810." *Journal of African History* 42 (1) 67-84.

———. 2004. "This Horrid Hole': Royal Authority, Commerce and Credit at Bonny, *Journal of African History* 45 (3): 363-392.

Lusthaus, Dan. 2002. *Buddhist phenomenology: a philosophical investigation of Yogâcâra Buddhism and the Ch?eng Wei-shih lun.* cilt 13 of Curzon critical studies in Buddhism. New York: Routledge.

Macaulay, Baron Thomas Babington. 1886. *The history of England from the accession of James the Second.* London: Longmans, Green and co.

MacDonald, James. 2006. A *free nation deep in debt: the financial roots of democracy.*

Princeton: Princeton University Press.

MacDonald, Scott B. and Albert L. Gastmann. 2001. A *History of Credit & Power in the Mestern World.* New Brunswick: Transaction Publishers.

Macintosh, Marjorie K. 1988. "Money Lending on the Periphery of London, 1300-1600." *Albion* 20 (4): 557-571

Mackay, Charles. 1854. *Memoirs of extraordinary popular delusions: and the madness of crowds, ciltler* 1-2. London: G. Routledge and sons.

MacKenney, Richard. 1987. *Tradesmen and Traders: The World of the Guilds in Venice and Europe (c.* 1250-r. 1650). Totowa: Bames &Noble.

MacPherson, Crawford Brough. 1962. *The political theory of possessive individualism; Hobbes to Locke.* Oxford: Clarendon Press.

Maekawa, Kazuya. 1974. "The development of the E-MI in Lagash during Early Dynastic III."*Mesopotamia* 8-9: 77-144.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Maitland, Frederick William. 1908. *The Constitutional History of England: A Course of Lectures Delivered*. Cambridge: Cambridge University Press.

Malamoud, Charles. 1983. "The Theology of Debt in Brahmanism." In *Debts and Debtors* (Charles Malamoud, editör), s.'lar. 21-40. London: Vices.

———. 1988. "Presentation." In*Lien de vie, noeud mortel. Les représentations de la dette en Chine, au Japon et dans le monde indien* (Charles Malamoud, editör)-, s.'lar. 7-15. Paris: EHESS.

———. 1998. "Le paiement des actes rituals dans l'Inde vedique." In *La Monnaie Suzerain* (Michael Aglietta and Andre Orlean, editors), s.'lar. 35-54. Paris: Editions Odile Jacob.

Malinowski, Bronislaw. 1922. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge.

Maloney, Robert P, 1983. "The Teaching of the Fathers on Usury: An Historical Study on the Development of Christian Thinking." *Vigiliae Christianae* 27 (4):241-65.

Mann, Bruce H. 2002. *Republic of Debtors: Bankruptcy in the Age of American Independence*. Cambridge: Harvard University Press.

Martin, Randy. 2002. *The Financialization of Everyday Life*. Philadelphia: Temple University Press.

Martzloff Jean-Claude. 2006. *A history of Chinese mathematics*. Berlin: Springer Verlag. Marx, Karl. 1853. "The British Rule in India." *New-York Daily Tribune*, June 25,1853.

———. 1857 14973]. *The Grundrisse*. New York: Harper and Row.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1858 [1965]. *Pre-Capitalist Economic Formations*. (çevjack Cohen) New York: International Publishers.

———. 1867 [1967] *Capital*. New York: New World Paperbacks. 3 cilt.

Mathews, Robert Henry. 1931. *Mathews Chinese-English dictionary*. Cambridge: Harvard University Press.

Mathias, Peter. 1979a. "Capital, Credit, and Enterprise in the Industrial Revolution." In *The transformation of England: essays in the economic and social history of England in the eighteenth century* (Peter Mathias, editör), s.'lar. 88-115. London: Taylor 8c Francis.

———. 1979b. "The People's Money in the Eighteenth Century: The Royal Mint, Trade Tokens and the Economy." In *The transformation of England: essays in the economic and social history of England in the eighteenth century* (Peter Mathias, editör), s.'lar. 190-208. London: Taylor *&c* Francis.

Maunder, Peter, Danny Myers, Nancy Wall, Roger LeRoy Miller,. 1991. *Economics Explained (Third Edition)*. London: Harper Collins.

Mauro, Frederic. 1993. "Merchant Communities, 1350-1750." In *The Rise of merchant empires: long-distance trade in the early modern world*, 1350-1750 (James D. Tracy, editör), s.'lar. 255-286. Cambridge: Cambridge University Press.

Mauss, Marcel. 1924. Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les societes archaîques." *Annee sociologique*, 1 (series 2):30-186.

———. 1925. "Commentaires sur un texte de Posidonius. Le suicide, contre- prestation supreme."Revue *celtique* 42: 324-9.

———. 1947. *Manuel d'ethnographie*. Paris: Payot.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Meillassoux, Claude. 1996. *The Anthropology of Slavery: The Womb of Iron and Gold* (Çev.: Alide Dasnois). Chicago: University of Chicago Press.

Menefee, Samuel Pyeatt. 1981. *Wives for Sale: an Ethnographic Study of British Popular Divorce*. Oxford: Blackwell.

Mendelsohn, Isaac. 1949. *Slavery in the Ancient Near East: A Comparative Study of Slavery in Babylonia, Assyria, Syria and Palestine from the Middle of the Third Millennium to the End of the First Millennium*. Westport: Greenwood Press.

Menger, Karl. 1892. "On the origins of money." *Economic Journal* 2 no 6, s.'lar. 239-55.

Meyer, Marvin W. 1999. *The ancient mysteries: a sourcebook: sacred texts of the mystery religions of the ancient Mediterranean world*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Midelfort, H. C. Erik. 1996. *Mad princes of renaissance Germany*. Charlottesville: University of Virginia Press.

Midnight Notes Collective. 2009. "Promissory Notes: From Crises to Commons." (http://www.midnightnotes.org/Promissory_Notes.pdf)

Mielants, Eric. 2001. "Europe and China Compared." *Review XXV*, no. 4, s.'lar. 401-49.

———. 2007. *The Origins of Capitalism and the "Rise of the West?* Philadelphia: Temple University Press.

Mieroop, Marc Van De. 2002. "A History of Near Eastern Debt?" In *Debt and Economic Renewal in the Ancient Near East* (Hudson, Michael and Marc Van de Mieroop, editors), s.'lar. 59-95. Bethesda: CDL.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 2005. "The Invention of Interest: Sumerian Loans." *In The Origins of Value: The Financial Innovations That Created Modern Capital Market s* (William N. Goetzmann and K. Geert Rouwenhorst, editors), s.'lar. 17-30. Oxford: Oxford University Press.

Mez, Adam. 1932. *Die Renaissance des Islams.* Heidelberg: C. Winter.

Miller, Joseph. 1988. *Way of Death: Merchant Capitalism and the Angolan Slave Trade* 1730- 1830. Madison: University of Wisconsin Press.

Miller, Robert J. 1961. "Monastic Economy: The Jisa Mechanism." *Comparative Studies in Society and History* 3 (4): 427-438.

Miller, William. 1993. *Humiliation : and other essays on honor, social discomfort, and violence.* Ithaca: Cornell University Press.

———. 2006. *An Eye for an Eye.* Ithaca: Cornell University Press.

Millett, Paul. 1989. "Patronage and its Avoidance." In *Patronage in Ancient Society* (A. Wallace-Hadrill, editör), s.'lar. 15-47. London: Routledge.

———. 1991a. *Lending and Borrowing in Classical Athens.* Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1991b. "Sale, Credit and Exchange in Athenian Law and Society." In *Nomos* (P. Cartiledge, P. C. Millett and S. C. Todd, editors), s.'lar. 167-194. Cambridge: Cambridge University Press.

Millon, Frances. 1955. *When money grew on trees: a study of cacao in ancient Mesoamerica.* Ph.D dissertation, Columbia University.

Mises, Ludwig von. 1949. *Human Action: A Treatise on Economics.* Ne w Haven: Yale University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Misra, Shive Nandan. 1976. *Ancient Indian Republics: from the Earliest Times to the 6th Century A.D.* Delhi: Us.'larer India Publishing House.

Mitamura,Taisuke. 1970. *Chinese eunuchs: the structure of an intimate politics.* Rutland: Charles E.Tuttle Company.

Mitchell, Richard E. 1993. "Demands for Land Redistribution and Debt Reduction in the Roman Republic." In *Social Justice in the Ancient World* (K. D; İrani and Morris Silver, editors), s.'lar. 199-214. Westport: Greenwood Press.

Morgan, Lewis Henry. 1851. *League of the Ho-de-no-sau-nee, or Iroquois.* Secaucus: Citadel Press.

. *V&77. Ancient Society.* New York: Henry Holt.

———. 1881. *Houses and House-Life of the American Aborigines.* [1965 edition] Chicago: University of Chicago Press.

Moser, Thomas. 2000. "The Idea of Usury in Patristic Literatüre." In *The canon in the history of economics: critical essays* (edited by Michales Psalidopoulos), s.'lar. 24-44. London: Routledge.

Moses, Larry W. 1976. "T'ang tribute relations with the Inner Asian barbarian." In *Essays on T'angsociety:the interplay of social, political and economic forces* (Perry, John C. and Bardwell L. Smith, editors), s.'lar. 61-89. Leiden: Brill.

Moulier-Boutang, Yann. 1997. *De l'esclcrvage au salariat: economie historique du salariat bride.* Paris : Presses universitaires de France.

Muhlenberger, Steven, and Phil Paine. 1997. "Democracy in Ancient India." World History of Democracy site, [http://www.nipissingu.ca/department/history / histdem].

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Muldrew, Craig. 1993a. "Interpreting the Market: The Ethics of Credit and Community Relations in Early Modern England." *Social History* 18 (2): 163-183.

———. 1993b. "Credit and the Courts: Debt Litigation in a Seventeenth-Century Urban Community." *The Economic History Review,* New Series,46 (1): 23-38.

———. 1996. "The Culture of Reconciliation: Community and the Settlement of Economic Disputes in Early Modern England." *The Historical Journal* 39 (4): 915-942.

———. 1998. *The Economy of Obligation: The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England*. New York: Palgrave.

———. 2001. '"Hard Food for Midas': Cash and its Social Value in Early Modern England." *Post and Present* 170:78-120.

Mundill, Robin R. 2002. *England's Jewish Solution: Experiment andExpulsion,* 1262-1290. Cambridge: Cambridge University Press.

Munn, Nancy. 1986. *The Fame of G aw a: A Symbolic Study of Value Transformation in a Massim (Papua New Guinea) Society*. Cambridge, Cambridge, University Press.

Munro, John H. 2003a. "The Monetary Origins of the Trice Revolution': South German Silver Mining, Merchant Banking, and Venetian Commerce, 1470-1540." In *Global Connections and Monetary History,* 1470-1800 (D. Flynn, A. Giráldez, and R. Von Glahn editors), s.'lar. 1-34. Burlington: Ashgate.

———. 2003b. "The Medieval Origins of the Financial Revolution: Usury, Rents, and

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Negotiability." International History Review 25 (3): 505-562.

———. 2007. "Review of Earl J. Hamilton, *American Treasure and the Price Revolution in Spain,* 1501-1650." EH.Net Economic History Services, Jan 15 2007. URL: http://eh.net/bookreviews/library/munro Müri, Walter. 1931. *Symbol on: Wort-und sachgeschichtliche Studie*. Bern: Beilage zum Jahresbericht über das städtische Gymnasium Bern.

Murphy, George. 1961. "[Buddhist Monastic Economy: The Jisa Mechanism]: Comment." *Comparative Studies in Society and History* 3 (4): 439-42.

Myers, Milton L. 1983. *The Soul of Modern Economic Man:Ideas of Self-Interest, Thomas Hobbes to Adam Smith.* Chicago: University of Chicago Press.

Nag, Kalidas and V. R. Ramachandra Dikshitar. 1927. "The Diplomatic Theories of Ancient India and *the. Arthashastra." Journal of Indian History* 6 (1): 15-35.

Nakamura, Kyöko Motomochi. 1996. *Miraculous storiesfrom the Japanese Buddhist tradition: the Nihon ryöiki of the monk Kyökai.* London: Routledge.

Naskar, Satyendra Nath. 1996. *Foreign impact on Indian life and culture (c.* 326 *B.C. to c.* 300 *A.D.)* New Delhi: Abhinav Publications.

Naylor, Robin Thomas. 1985. *Dominion of debt: centre, periphery and the international economic order.* London: Black Rose Books.

Nazparyjomo. 2001. *Post-Soviet Chaos: Violence and Dispossession in Kazakhstan.* London: Pluto.

Nelson, Benjamin. 1949. *The Idea of Usury: From Tribal Brotherhood to Universal Otherhood.* Oxford: Oxford University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Nerlich, Michael. 1987. *Ideology of adventure: studies in modern consciousness*, 1100-1750. (çevirendation by Ruth Crowley). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Nicholls, David. 2003. *God and Government in an "Age of Reason."* New York: Routledge.

Noah, Monday Efiong. 1990. "Social and Political Developments: The Lower Cross Region, 1600-1900." In *A History of the Cross River Region of Nigeria*. (Abasi-attai, Monday B.» editör), s.'lar. 90-108. Calabar: University of Calabar Press.

Nolan, Patrick. 1926. A *Monetary History of lreland*. London: King.

Noonan, John T. 1957. *The Scholastic Analysis of Usury*. Cambridge: Harvard University Press.

Norman, K. R. 1975. "Asoka and Capital Punishment: Notes on a Portion of Asoka's Fourth Pillar Edict, with an As.'larendix on the Accusative Absolute Construction." *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1: 16-24.

North,Robert. 1954. *Sociology of the Biblical Jubilee*. Rome: Pontifical Biblical Institute.

Northrup, David. 1978. *Trade Without Rulers: Pre-Colonial Economic Development in South- Eastern Nigeria*. Oxford: Clarendon Press.

———. 1995. *Indentured labor in the age of imperialism*, 1834-1922. Cambridge: Cambridge University Press.

Nwaka, Geoffrey I. 1978. "Secret Societies and Colonial Change: A Nigerian Example (Societes secretes et politique coloniale: un exemple nigerian)." Cahiers d'Etudes Africaines, cilt 18 (69/70): 187-200.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Nwauwa,Apollos Okwuchi. 1991. "Integrating Arochukwu into the Regional Chronological Structure." *History in Africa* 18: 297-310.

O'Brien, George. 192O. *An Essay on Medieval Economic Teaching*. London: Longmans, Green & Co.

Ohnuma, Reiko. 2007. *Head, eyes, flesh, and blood: giving away the body in Indian Bud-*

dhist literatüre. New York: Columbia University Press.

Olivelle, Patrick. 1992. *The Asrama System: The History and Hermeneutics of a Religious Institution*. Oxford: Oxford University Press.

———. 2005. *Manu's Code of Law: A Critical Edition and Translation of t he Mânava-Dharmaśãstra*. Oxford: Oxford University Press.

———. 2006. "Explorations in the Early History of Dharmaśãstra." In *Between the Empires: Society in India* 300 *BC to* 400 *CE* (Patrick Olivelle, editör), s.'lar. 169-190. New York: Oxford University Press.

———. 2009. "Dharmasâstra: A Literary History." In *The Cambridge Handbook of Law and Hinduism* (T. Lubin and D. Davis, editors), s.'lar. 112-143. Cambridge: Cambridge University Press.

Oliver, Douglas. 1955. *A Solomon Island Society*. Cambridge: Harvard University Press.

Onvlee, Louis. 1980. "The Significance of Livestock on Sumba."In *The Flow of Life: Essays on Eastem Indonesia* (James J. Fox, editör), s.'lar. 195-207. Cambridge: Harvard University Press.

Os.'larenheim, Leo. 1964. *Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dead Civilization*. Chicago: University of Chicago Press.

Orlean, Andre. 1998. "La monnaie autoreferentielle." In: M. Aglietta & A. Orléan (editors), *La monnaie*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

souveraine, s.'lar. 359-386. Paris: Odile Jacob.

Orlove, Benjamin. 1986. "Barter and Cash Sale on Lake Titicaca: A Test of Competing As.'larroaches." *Current Anthropology* 27 (2): 85-106.

Orr, Leslie C. 2000. *Donors, Devotees, and Daughters of God: Temple Women in Medieval Tamilnadu*. Oxford: Oxford University Press.

Ottenberg, Simon. 1958. "Ibo Oracles and Intergroup Relations." *Southwestern Journal of Anthropology* 14 (3): 295-317.

Ottenberg, Simon and Phoebe Ottenberg. 1962. "Afikpo Markets: 1900-1960." In *Markets in Africa* (Paul Bohannan and George Dalton, editors), s.'lar. 118-169. Chicago: Northwestern University Press.

Ottenberg, Simon and Linda Knudsen. 1985. "Leopard Society Masquerades: Symbolism and *Diffusion*." *African Arts* 18 (2): 37-44.

Oxfeld, Ellen. 2004. "'When You Drink Water, Think of its Source': Morality, Status, and Reinvention in Chinese Funerals." *Journal of Asian Studies* 63 (4): 961-990.

Ozment, Steven. 1983. *When Fathers Ruled*. Harvard University Press, Cambridge: Cambridge University Press.

Pagden, Anthony. 1986. *The Fall of Natural Man: the American Indian and the origins of comparative ethnology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Palat, Ravi Arvind. 1986. "Popular Revolts and the State in Medieval South India: A Study of the Vijayanagara Empire (1360-1565)," *Bijdragen totde taal-, Land-, en Volkenkunde*, CXII, s.'lar. 128-44.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1988. *From World-Empire to World-Economy: Southeastern India and the Emergence of the Indian Ocean World-Economy* (1350-1650,). Ph. D. Dissertation, State University of New York at Binghamton.

Parker, Arthur. 1926. *An Analytical History of the Seneca Indians.* Researches and Transactions of the New York State Archaeological Association. Rochester, NY.

Parker, David B. 1994. "The Rise and Fail of The Wonderful Wizard of Oz as a 'Parable on Populism.'" *Journal of the Georgia Association of Historians* 15: 49-63.

Parkes, Henry Bamford. 1959. *Gods and Men: The Origins of Western Culture.* Ne w York: Vintage Books.

Parkin, Michael and David King. 1995. *Economics (Second Edition).* London: Addison-Wesley Publishers.

Parks,Time. 2005. *Medici Money: Banking, Metaphysics, and Art in Fifteenth-Century Florence.* New York: Norton.

Partridge, Charles. 1905. *Cross River Natives: Being Some Notes on thePrimitive Pagans of Obubura Hill District, Southern Nigeria.* London: Hutchinson & Co.

Pasadika, Bhikkhu. 1997. "The concept of avipranâsa in Nâgârjuria." In *Recent Researches in Buddhist Studies: Essays in Honour of Y. Karunadasa,* s.'lar. 516-523. Kuala Lumpur: Y. Karunadasa Felicitation Committee. 8c Chi Ying Foundation.

Pateman, Carole. 1988. *The Sexual Contract.* Stanford: Stanford University Press.

Patterson, Orlando. 1982. *Slavery and Social Death.A Comparative Study.* Cambridge: Harvard

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

University Press.

Pearson, Michael N. 1982. "Premodern Muslim Political Systems." *Journal of the American Oriental Society* Cilt 102 (no. I):47-58.

Peng, Xinwei. 1994. A *monetary history of China (Zhongguo Huobi Shi).* İki cilt. (Çeviren: Edward H. Kaplan). Bellingham: Western Washington University.

Perlman, Mark and Charles Robert McCann. 1998. *The pillars of economic understanding: ideas and traditions.* Ann Arbor: University of Michigan Press.

Peters, E. L. 1967. "Some Structural Aspects of the Feud Among the Camel-Herding Bedouins of *Cyrenaica" Africa* 37: 261-282.

Phillips, William D. 1985. *Slavery From Roman Times to the Early Transatlantic Trade.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Picard, Olivier. 1975. "La 'fiduciarite'des monnaies metalliques en Grece." *Bulletin de la Socie'te' Française de Numismatique* 34 (10: 604-609.

Pietz,William. 1985. ."The Problem of the Fetish I." *RES: Journal of Anthropology and Aesthetics* 9:5-17.

Pigou, Arthur Cecil. 1949. *The Veil of Money*. London: Macmillan.

Polanyi, Karl. 1949.The Great Transformation. New York: Rinehart.

———. 1957a. "Aristotle Discovers the Economy."In K. Polanyi, C. Arensberg and H. Pearson (eds.), *Trade and Market in the Early Empires*, s.'lar. 64-94. Glencoe: The Free Press.

———. 1957b. "The economy as an instituted process." In K. Polanyi, C. Arensberg and H.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Pearson (eds.), *Trade and Market in the Early Empires*, s.'lar. 243-269 Glencoe: The Free Press.

———. 1968. "The Semantics of Money Uses." In *Primitive, Archaic, and Modern Economies: Essays of Karl Polanyi.* (George Dalton, ed.) New York: Anchor.

Poliakov, Leon. 1977. *Jewish banker s and the Holy See from the thirteenth to the seven-teenth century.* London: Routledge.

Pomeranz, Kenneth. 1998. *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy.* Princeton: Princeton University Press.

Powell, Marvin A. 1978. "A Contribution to the History of Money in Mesopotamia prior to the Invention of Coinage." In *Festschrift Lubor Matous* (B. Hruska and G. Comoroczy, eds.) Budapest) II, s.'lar. 211-43.

———. 1979. "Ancient Mesopotamian Weight Metrology: Methods, Problems and Perspectives." In *Studies in Honor of Tom B. Jones* (M. A. Powell and R. H. Sack, editors), s.'lar. 71-109. Amsterdam: Kevelaer/Neukirchen-Vluyn.

. *1999. "Wir mussen unsere nisch Nutzen:* Monies, Motives and Methods in Babylonian economics." In *Trade and Finance in Ancient Mesopotamia, Proceedings of the First Mos Symposium (Leiden* 1997), (J. G. Derksen, editior), s.'lar. 5-24. İstanbul: Nederlands Historich-Archeologisch Instiuut.

Prakash, Gyan. 2003. *Bonded Histories: Genealogies of Lahor Servitude in Colonial India.* Cambridge: Cambridge University Press.

Prakash, Satya and Rajendra Singh,. 1968. *Coinage in Ancient India* New Delhi: Research Institute of Ancient Scientific Studies.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Price,Jacob M. 1980. *Capital and Credit in British Overseas Trade: the View from the Chesapeake*, 1700-1776. Cambridge: Harvard University Press.

———. 1989. "What Did Merchants Do? Reflections on British Overseas Trade, 1660-1790." *The Journal of Economic History* 49 (2): 267-284.

———. 1991. "Credit in the Slave Trade and Plantation Economies." In Barbara L. Solow, editör, *Slavery and the Rise of the Atlantic System*, s.'lar. 313-17. Cambridge: Cambridge University Press.

Price, Martin Jessop,. 1983. "Thoughts on the beginnings of coinage." In *Studies in Numismatic Method Presented to Philip Grierson* (C.N.L. Brooke et ah, editors,), s.'lar. 1-10. Cambridge: Cambridge University Press.

Proudhon, Pierre-Joseph. 1840. *Quest-ce que la propriété? Recherche sur le principe du droit et du gouvernement. Premier me'moire.* Paris : J.-F. Brocard.

Puett, Michael J. 2002. *To Become a God: Cosmology, Sacrifice, and Self-Divinization in Early China.* Cambridge: Harvard University Press.

Quiggin, A. Hingston. 1949. *A Survey of primitive money; the beginning of currency* London: Methuen.

Quilter, Jeffrey and Gary Urton. 2002. *Narrative threads: accounting and recounting in Andean Khipu.* Austin: University of Texas.

Radford, R. A. 1945. "The Economic Organization of a POW Camp." *Economica* 12 (48): 189-201

Raglan, FitzRoy Richard Somerset, Baron. 1931."Bride Price." *Man* 31: 75.

Rahman, Fashur. 1964. "Riba and Interest." *Islamic Studies* 3:1-43.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Rai, G. K. 1981. *Involuntary Labour in Ancient India.* Allahabad: Chaitanya Press.

Ray, Nicholas Dylan. 1997. "The Medieval Islamic System of Credit and Banking: Legal and Historical Considerations."ytfnz£ *Lam Quartefly* 12 (1): 43-90.

Reden, Sitta von. 1997. "Money, Law and Exchange: Coinage in the Greek Polis." *Journal of Hellenic Studies* 117:154-176.

———. 2003. *Exchange in Ancient Greece.* London: Duckworth.

Reeves, Eileen. 1999. "As Good as Gold: The Mobile Earth and Early Modern Economics" *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 62:126-166.

Reid, Anthony. 1983. *Slavery, Bondage and Dependence in Southeast Asia.* Ne w York: St. Martin's Press.

Renger,Johannes. 1983."Pattems of Non-Institutional Trade and Non-Commercial. Exchange in Ancient Mesopotamia at the Beginning of the Second Millennium B.C."In *Circulation of Goods in Non-palatial Contexts in the Ancient Near East* (A. Archi, editör), s.'lar. 31-123. Rome: Edizioni dell'Ateneo . 1994. "On Economic Structures in Ancient Mesopotamia." *Orientalia* 18:157-208.

Retours, Robert de. 1952. "Les insignes en deux parties (fou) sous la dynastie des T'ang(618-907)." *T'oung Pao* 41 (1/3): 1-148.

Rhys Davids, Caroline A. F, 1901. "Economie Conditions in Ancient India." *The Economie Journal* 11 (43): 305-3"

———. 1922. "Economie Conditions According to Early Buddhist Literatüre." In *The Cambridge History of India, Cilt I: Ancient India* (E. J. Rapson, editör), s.'lar. 198-219. Cambridge: Cambridge University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Richard, R. D. 1926. "Early History of the Term Capital." *Quarterly Journal of Economics 40 (2):* 329-38.

Richards, Audrey. 1939. *Land, Labour and Diet in Northern Rhodesia.* London: Oxford University Press.

Richter, Daniel K. 1983. "War and Culture: the Iroquois Experience." *William and Mary Quarterly,* 3d Series, 40:528-559.

Rickett, W. Allyn. 1998. *Guanzi: Political, Economic, and Philosophical Essays from Early China* (2 cilt). Princeton: Princeton University Press.

Riepe, Dale Maurice. 1961. *The Naturalistic Tradition in Indian Thought.* Seattle: University of Washington Press Risso, Patricia. 1995. *Merchants and Faith: Muslim Commerce and Culture in the Indian Ocean.* Boulder: Westview Press.

Robertson, Pat. 1992. *The Secret Kingdom.* Dallas and London: Word Publishing.

Robinson, Rachel Sargent. 1973. *The size, of the slave population at Athens during the fifth andfourth centuries before Christ.* Westport: Greenwood Press.

Robisheaux,Thomas. 1989. *Rural society and the search far order in early modern Germany.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rockoff,Hugh. 1990. "The 'Wizard of Oz'as a Monetary *Allegory." Journal of Political Economy* 98 (4): 739-760.

Rodinson, Maxine. 1978. *Islam and Capitalism.* Austin: University ofTexas Press.

Roetz, Heiner. 1993. *Confucian ethics of the axial age: a reconstruction under the aspect of the breakthrough toward postconventional thinking.* Albany: SUNY.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Rohrlich, Ruby. 1980. "State Formation in Sümer and the Subjugation of Women." *Feminist Studies 6* (1): 76-102.

Roitman, Janet. 2003. "Unsanctioned Wealth; or, the Productivity of Debt in Northern Cameroon." *Public Culture* 15 (2): 211-237.

Roover, Raymond de. 1944. "What is Dry Exchange? A Contribution to the Study of English Mercantilism." *Journal of Political Economy 52:* 250-66

———. 1946. "The Medici Bank." *Journal of Economic History 6:*24-52,153-72.

———. 1948. *Money, Banking, and Credit in Mediaeval Bruges.* Cambridge: Mediaeval Academy of America.

———. 1963. *The Rise and Decline of the Medici Bank:* 1397-1494. New York: W.W. Norton.

———. 1967. "The Scholastics, Usury and Foreign Exchange." *Business History Review* 41 (3): 257-71.

Rospabe, Philis.'lare. 1993."Don Archaïque et Monnaie Sauvage."In *MAUSS: Ce Que Donner Vuet Dire: Don et Intéret.* Paris: Editions la decouverte, s.'lar. 33-59.

———. 1995. *La Dette de Vie: aux origines de la monnaie sauvage.* Paris: Editions la Decouverte/MAU SS.

Rotours, Robert de. 1952. "Les insignes en deux parties (fou) sous la dynastie des T'ang (618-907)." *T'oungPao* 41: 1-148.

Ruel, Malcolm. 1969. *Leopards and Leaders.* London: Tavistock Rule,John. 1986. *The Labouring Classes in Early Industrial England,* 1750-1850. London: Longman.

Saggs, Henry William Frederick. 1962. *The Greatness That Was Babylon.* Ne w York: Mentor Books.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sahlins, Marshall. 1972. *Stone Age Economics.* Chicago: Aidine.

———. 1981. "The stranger-king or Dumezil among the Fijians." *Journal of Pacific History* 16:107-32.

———. 1988. "Cosmologies of Capitalism." *Proceedings of the British Academy* 74:1-51.

———. 1996. "The Sadness of Sweetness: The Native Anthropology of Western Cosmology." *Current Anthropology*, Cilt 37 (3): 395-428.

———. 2004. *Apologies to Thucydides: Understanding History as Culture and Vice Versa.* Chicago: University of Chicago Press.

———. 2008. *The Western Illusion of Human Nature.* Chicago: Prickly Paradigm Press. Saller,RichardP. 1984. "Tamilia, Domus', and the Roman Conception of the Family." *Phoenix* 38 (4): 336-355.

———. 1987. "Slavery and the Roman family." In *Classical Slavery* (Moses Finley, editör), s.'lar. 82-110. London: Frank Cass.

Samuel, Geoffrey. 2003. "Property, Obligations: Continental and Comparative Perspectives." In *New Perspectives on Property Law; Human Rights, and the Home* (Alastair Hudson, editör), s.'lar. 295-318. London: Cavendish Publications.

Samuelson, Paul A. 1948. *Economics.* New York: McGraw Hill.

———. 1958. "An exact consumptionloan model of interest with or without the social contrivance of money." In *The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson*, cilt 1 (J. Stiglitz, editör), s.'lar. 219-33. Cambridge: MIT Press.

Sarthou-Lajous, Nathalie. 1997. *L'éthique de la dette.* Paris: Presses Universitaires de France.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Sasso, Michael. 1978. "What is the Ho-Tu?" *History of Religions 17* (314): 399-416.

Scammel, Jeffrey Vaughan. 1981. *The world encompassed: the first European maritime empires* c. 800-1650. London: Taylor &, Frances.

Schaps, David. 2004. *The Invention of Coinage and the Monetization of Ancient Greece.* Ann Arbor : University of Michigan Press . 2006. "The Invention of Coinage in Lydia, in India, and in China." Helsinki: XIV International Economic History Congress.

Scheidel, Walter. 2006. "The Divergent Evolution of Coinage in Eastem and Westem Eurasia."Princeton/Stanford Working Papers in Classics (April 2006): www. princeton. edu/~pswpc/pdf s/scheidel/040603.pdf. 2007. "The Monetary Systems of the Han and Roman Empires." (available at http://

www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/scheidel/l 10505.pdf).

———. 2009. *Rome and China: Comparative Perspectives onAncient World Empires.* Oxford: Oxford University Press.

Schlemmer, Bemard. 1983. *Le Menabe: histoire d'une colonization.* Paris: ORSTOM.

Schneider, Jane. 1971. "Of Vigilance and Virgins: Honor, Shame, and Access to Resources in Mediterranean Societies." *Ethnology* 10:1-24.

Schoenberger, Erica. 2008. "The Origins of the Market Economy: State Power, Territorial Control, and Modes of War Fighting." *Comparative Studies in Society and History* 50 (3): 663-691.

Schofield, Phillis.'lar R. and N. J. Mayhew, editors. 2002. *Credit and debt in medieval England*, C.1180-C.1350. London: Oxbow.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Schopen, Gregory. 1994. "Doing Business for the Lord: Lending on Interest and Written Loan Contracts in the Mülasarvâstivâdavinaya." *Journal of the American Oriental Society* 114 (4): 527"554.

———. 1995. "Monastic Law Meets the Real World: A Monk's Continuing Right to Inherit Family Property in Classical India." *History of Religions* 35 (2): 101-123.

———. 1997. *Bones, stones, and Buddbist monks: collected papers on the archaeology, epigraphy, and texts of monastic Buddhism in India.* Honolulu: University of Hawaii Press.

———. 2004. *Buddbist monks and business matters: still more papers on monastic Buddhism in India.* Honolulu: University of Hawaii Press.

Schumpeter Joseph. 1934. *History of Economic Analysis.* New York: Oxford University Press.

Schwartz, Benjamin 1.1975. "The Age of Transcendence." *Daedalus* 104:1-7.

———. 1986. *The World of Thought in Ancient China.* Cambridge: Harvard University Press.

Scott, Tom, and Bob Scribner, editors. 1991. *The German Peasants War:A History in Documents.* Adantic Highlands: Humanities Press.

Sea, Thomas F. 2007. "The German Princes' Responses to the Peasants' Revolt of 1525." *Central European History* 40 (2): 219-240.

Seaford, Richard. 1994. *Reci procity and Ritual. Homer and Tragedy in the Developing City- State.* Oxford: Oxford University Press.

———. 1998. "Tragic Money." *Journal of Hellenic Studies* no: 76-90.

———. 2002. "Review: Reading Money: Leslie Kurke on the Politics of Meaning in Archaic Greece."

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Arion, Third Series 9 (3):145-165.

———. 2004. *Money and the Early Greek Mind: Homer, Philosophy, Tragedy*. Cambridge: Cambridge University Press.

See, Henri Eugene. 1928. *Modern capitalism: its origin and evolution*. New York: Adelphi.

See.bohm, Frederic. 1877. *The Era of the Protestant Revolution*. London: Longmans, Green.

Seidel, Anna. 1983."Imperial Treasures and Taoist Sacraments:Taoist Roots in Apocrypha." In *Tantric and Taoist Studies in Honor of Rolf A. Stein* (Michel Strickmann, editör), II, s.'lar. 291-371. Bruxelles: Institute Belge des Hautes Etudes Chinoises.

Servet, Jean-Michel. 1981. "Primitive Order and Archaic Trade. Part I" *Economy and Society* 10 (4): 423-450.

———. 1982. "Primitive Order and Archaic Trade. Part II." *Economy and Society* 11 (1): 22-59.

———. 1994. "La fable du troc," numero special de la revue *XVIIIe siecle, Economie et politique* (sous la direction Gerard Klotz, Catherine Larrere et Pierre Retat), n°26:103-115

———. 1998. "Demonetarisation et remonetarisation en Afrique-Occidentale et Equatoriale (XLXe-XXe siecles)." In *La Monnaie souveraine* (Aglietta and Orleans, editors), s.'lar. 289- 324. Paris: Odile Jacob.

———. 2001. "Le troc primitif, un mythe fondateur d'une as.'larroche economiste de la monnaie." *Revue numismatique* 2001:15-32.

Sharma, J. P. 1968. *Republics in Ancient India: c* 1500 - *c*. 500 *BC*. Leiden: E. J. Brill Sharma, Ram Sharan.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

1958. *Sudras in Ancient India.* Delhi: Mohtial Banarsidas.

———. 1965."Usury in Medieval India (A.D. 400-1200)." *Comparative Studies in Society and History* 8 (1): 56-77.

———. 1987. *Urban Decay in India c.* 300- £.1000. Delhi: Munshiram Manoharlal.

———. 2001. *Early medieval Indian society: a study in feudalisation.* Hyderbad: Orient Longman.

Shell, Marc. 1978. *The Economy of Literature.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

———. 1992. *Money, Language, and Thought.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Sheridan, R. B. 1958. "The Commercial and Financial Organization of the British Slave Trade, 1750-1807." *The Economie History Reviev),* New Series 11 (2): 249-263.

Silver, Morris. 1985. *Economie struetures of the ancient Near East.* London: Taylor & Francis.

Singer, Sholom A. 1964. "The Expulsion of the Jews from England in 1290." *The Jewish Quarterly Review,* New Series, 55 (2): 117-136.

Skinner, Quentin. 1998. *Liberty before Liberalisin.* Cambridge: Cambridge University Press. Smith, Adam. 1761. *Theory of moral sentiments.* Cambridge: Cambridge University Press (2002 edition).

———. 1762. *Lectures on Jurisprudence.* Glasgow Edition of the Works and Corre-spondence of Adam Smith Cilt 5. Indianapolis: Liberty Fund (1982 edition). 1776. *An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations.* Oxford: Clarendon Press (1976 edition).

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Smith, Edwin, and Andrew Murray Dale. 1968. *The Ila Speaking Peoples Of Northern Rhodesia.* Two cilt. London: Kessinger.

Smith, Timothy. 1983. "Wampum as Primitive Valuables." *Research in Economic Anthropology 5:*225-246.

Snell, F. J. 1919. *The Customs of Old England.* London: Methuen.

Solow, Barbara. 1987. "Capitalism and Slavery in the Exceedingly Long Run."*Journal of Interdisciplinary History 17* (4): 711-737.

Sonenscher, Michael. 2007. *Before the Deluge: Public Debt, Inequality, and the Intellectual Origins of the Trench Revolution.* Princeton: Princeton University Press.

Spufford, Peter. 1988. *Money and Its Use in Medieval Europe.* Cambridge: Cambridge University Press.

Spyer, Patricia. 1997. "The Eroticism of Debt: Pearl Divers,Traders, and Sea Wives in the Aru Islands of Eastem Indonesia." *American Ethnologist 24* (3): 515-538.

Ste. Croix, Geoffrey Ernest Maurice De. 1981. *The Class Struggle in the Ancient Greek World: from the Archaic Age to the Arab Conguests.* Ithaca: Comell University Press.

Stannard, David E. 1993. *American holocaust: the conquest of the Nezu World.* New York: Oxford University Press.

Starr, Chester G. 1977. *The Economic and Social Grotvth of Early Greece.* 800-500 *BC.* New York: Oxford University Press.

Stein, Siegfried. 1953. "Laws of Interest in the Old *Testament." Journal of Theological Studies* 4:161-70.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1955. “The Development of. the Jewish Law of Interest from the Biblical Period to the Expulsion of the Jews from England.” *Historia Judaica* 17:3-40. Stein, Stanley J., and Barbara H. Stein. 2000. *Silver, trade, and war: Spain and America in the making of early modern Europe.* Baltimore: Johns Hopkins.

Steinkeller,Piotr. 1980. “Ihe Renting of Fields in early Mesopotamia and the Development of the Concept of ‘Interest’ in Sumerian.” *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 24:113-145.

———. 2003. “Money-Lending Practices in Ur III Babylonia: the question of economic motivation.” In *Debt and Economic Renewal in the Ancient Near East* (Hudson, Michael and Marc Van de Mieroop, editors), s.’lar. 109-137. Bethesda: CDL.

Stiglitz, Joseph, and John Driffill. 2000. *Economics.* New York: W. W. Norton.

Stol, Marten. 1995. “Women in Mesopotamia.” *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 38 (2): 123-144.

Stone, Lawrence. 1968. *The Family, Sex and Marriage in England* 1500-1800. London: Unwin.

———. 1990. *Road to Divorce: England* 1530-1987. Oxford: Oxford University Press. Stone, Willard E. 2005. “The Tally: An Ancient Accounting Instnıment.” *Abacus* 11

(1): 49-57.

Stout, William. 1742 [1967]. *The Autobiography of William Stout of Lancaster* 1665-1752. (John Duncan Marshall, editör.) Manchester: Manchester University Press Strickmann, Michel. 2002. *Chinese magical medicine.* Stanford: Stanford University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Subrahmanyam, Sanjay. 1996. "Of Imarat and Tijarat: Asian Merchants and State Power in the Western Indian Ocean, 1400 to 1750." *Comparative Studies in Society and History* Cilt 37 no 4, s.'lar. 750-780.

Sun, Guang-Zhen. 2008. "Fragment: Nasir ad-Din Tusi on social cooperation and the division of labor: Fragment from The Nasirean Ethics." *Journal of Institutional Economics* 4 (3): 403-413.

Sutton, David.2004."Anthropology's value(s)." *Anthropological Theory* 4 (3): 373-379.

Swann, Nancy Lee. 1950. *Food and Money inAncient China: The earliest economic history of China toA. D.* 25. *Han S hu* 24 *with related texts. Han S hu* 91 *and Shih-chi* 129. Princeton: Princeton University Press.

Tag El-Din, Saif I. 2007. "Capital and Money Markets of Muslims: The Emerging Experience in Theory and Practice." Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies, 1-2: 54-71.

Tambiah, Stanley J. 1973. "Dowry and Bridewealth and the Property Rights ofWomen in South Asia."In *Bridewealth and Doury* (Jack Goody and S. J. Tambiah, editors), s.'lar. 59-169. Cambridge: Cambridge University Press.

———. 1989. "Bridewealth and Dowry Revisited: The Position of Women in Sub-Saharan Africa and North India." *Current Anthropology* 30 (4): 413-434.

Tambo, David C. 1976. "The Sokoto Caliphate Slave Trade in the Nineteenth Century." *International Journal of African Historical Studies* 9 (2): 187-217.

Taussig, Michael. 1984. "Culture of Terror—Space of Death. Roger Casement's Putumayo Report and the Explanation of Torture." *Comparative Studies in Society and History* 26 (3): 467-497.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1987, *Shamanism, Colonialism, and the Wild Man*. Chicago: University of Chicago Press.

Taylor, Quentin P. 2005. "Money and Politics in the Land of Oz." *The Independent Review 9(3):* 413-426.

Tebbutt, Melanie. 1983. *Making Ends Meet: Pawnbroking and Working-Class Credit*. New York: St. Martins Press.

Teiser, Stephen F. 1988. *The Ghost Festival in Medieval China*. Princeton: Princeton University Press.

Testart, Alain. 1997. "Le mise en gage de personnes: sociologie comparative d'une institution." *Archives Européenes de Sociologie* 38: 38-67.

———. 1998. "Pourquoi la condition de l'esclave s'ameliore-t-elle en regime despotique?" *Revue française de sociologie* 39 (1): 3-38

———. 2000. "L'Esclavage pour dettes en Asie Orientale." *Moussons* 2: 3-29.

———. 2001. *Esclave, la dette et le pouvoir: études de sociologie comparative*. Paris : Errance

———. 2002. "The extent and significance of debt slavery." *Revue Française de Sociologie* 43:173-204.

Testart, Alain, Valene Lecrivain, Dimitri Karadimas and Nicolas Govoroff. 2001. "Prix de la fiancée et esclavage pour dettes: Un exemple de loi sociologique." *Études rurales* No. 159/160: 9-33.

Thapar, Romila. 1995. "The First Millennium BC in Northern India."In *Recent perspectives of early Indian history* (R. Thapar, editör) s.'lar. 87-150. New Delhi: Book Review Trust.

———. 2002. "The Role of the Army in the Exercise of Power in Ancient India." In *Army and power in the ancient world. Cilt 37 of Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphische Studien*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

(Angelos Chaniótis, Pierre Ducre, *editör s), s. 'lar.* 25-39. *Heidelberg:* Franz Steiner Verlag.

Thesleff, Holgar. 1989."Platonic Chronology."*Phronesis34* (1): 1-26.

Theret, Bruno. 1992. *Régimes économiques de Tordre politique: esquisse d'une théorie régulationniste des limites de l'Etat*. Paris: Presses Universitaires de France,.

———. 1995. *L'Etat, la finance et le social. Souveraineté nationale et construction europeenne* (direction de publication). Paris: Editions la Decouverte.

———. 1999. "The Socio-Cultural Dimensions of the Currency: Implications for the Transition to the Euro."*Journal of Consumer Policy* 22: 51-79.

———. 2007. *La monnaie dévoilée par ses crises* (direction de publication). Paris: Editions de l'EHESS, 2 cilt: cilt 1, "Monnaies metalliques, cilt 2 "Monnaies autoreferentielles. Les autres monnaies en Allemagne et en Russie au XXeme siecle

———. 2008. "Les trios etats de la monnaie: as.'larroche interdisciplinaire du fait monetaire." Revue Economique 59 (4): 813-842.

Thierry, François. 1992. *Monnaies de Chine Paris:* Bibliotheque nationale.

———. 2001. "Sur les specifites fondamentales de la monnaie chinoise."In *Aux origines de la monnaie* (Alain Testart, editör), s.'lar. 109-44. Paris: Editions Errance.

Thomas, Keith. 1972. *Religion and the Decline of Magic: Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England*. New York: Scribners.

Thompson, Edward Palmer. 1971. "The Moral Economy of the English Crowd in the 18th

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Century." *Post & Present* 50: 76-136.

Thumwald, Richard C. 1916. "Banaro Society: Social Organization and Kinship System of a Tribe in the Interior of New Guinea." *Memoirs of the American Anthropological Association* 8:251-391.

Tiemey, Brian. 1997. *The ldea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law* 1150-1625. (Emory University Studies in Law and Religion, number 5). Atlanta: Scholars Press.

Todorov,Tzvetan. 1984. *The conquest of America: the question of the other.* Chicago: University of Chicago Press.

Tong, James W. 1989. *Disorder Under Heaven: Collective Violence in the Ming Dynasty.* Stanford: Stanford University Press.

Tortella, Gabriel and Francisco Comîn. 2002. "Fiscal and Monetary Institutions in Spain, 1600-1900." In Transferring wealth and power from the old to the new world: monetary and fiscal institutions in the 17th through the 19th century (Michael D. Bordo and Robert Cortés Conde, editors), s.'lar. 140-186. Cambridge: Cambridge University Press.

Trawick, Margaret. 1992. *Notes on Love in a Tamil Family.* Berkeley: University of California Press.

Trevettjeremy. 1992. *Apollodaros the Son of Pasion.* Oxford: Clarendon Press.

———. 2001. "Coinage and Democracy at Athens," in A. Meadows and K. Shipton, eds., *Money and Its Uses in the Ancient Greek World* (Oxford: Oxford University Press), s.'lar. 23-34

Trombert, Eric. 1995. *Le crédit à Dunhuang: Vie matérielle et société en Chine mediévale.* Paris: Ihec/Inst.Hautes Etudes.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Tseayo, Justin Iyorbee. 1975. *Conflict and Incorporation in Niger a: the Integration of the Tiv*. Zaria Nigeria: Gaskiya.

Tuck, Richard. 1979. *Natural rights theories: their origin and development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tull, Herman Wayne. 1989. *The Vedic Origins of Karma: cosmos as man in ancient Indian myth and ritual*. Albany: SUNY.

Tully, James. 1993. *An As.'larroach to Political Philosophy: Locke in Contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Turna, Elias. 1965. "Early Arab Economic Policies, lst/7th-4th/10th Centuries." *Islamic Studies 4* (1): 1-23.

Uchendo, Victor. 1967. "Some Principles of Haggling in Peasant Markets." *Economic Development and Cultural Change* 16 (1): 37-50.

Udovitch, Abraham L. 1970. *Partnership and Profit in Medieval İslam*. Princeton: Princeton University Press.

———. 1975. "Reflections on the Institutions of Credit and Banking in the Medieval Islamic Near East." *Studia Islamica* 41:5-21.

Uebach, Helga. 2008. "From Red Tally to Yellow Paper: the official introduction of paper in Tibetan administration in 744/745." *Revue d'Etudes Tibétaines* 14: 57-69.

Usher, Abbot Payson. 1914. "The Origin of the Bill of Exchange." *Journal of Political Economy* 22: 566-76.

———. 1934. "The Origins of Banking: The Primitive Bank of Deposit, 1200-1600." *Economic History Review 4* (4): 399-428.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

———. 1943. *The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe.* Cambridge: Harvard University Press.

Valenze, Deborah M. 2006. *The social life of money in the English past*. Cambridge: Cambridge University Press.

Valeri, Valerio. 1994. "Buying Women but no Selling Them: Gift and Commodity Exchange in Huaulu Alliance." Man (n.s.) 29:1-26.

———. 2001. "Feasts." In *Fragments from Forests and Libraries*, s.'lar. 1-27. Durham: Carolina Academic Press.

Van Der Toorn, Karcl. 1989. "Female Prostitution in Payment of Vows in Ancient Israel." *Journal of Biblical Literature* 108 (2): 193-205.

Vance, Eugene. 1973. "Signs of the City: Medieval Poetry as Detour." *New Literary History 4* (3): 557"574

———. 1986. "Chretiens Yvain and the Ideologies of Change and Exchange." *Yale French Studies* 70: 42-62.

Vaneigem, Raoul. 1967. *Traité de savoir-vivre à P usage des jeunes générations*. Paris, Gallimard.

Veenhof, Karl. 1997. "'Modern Features in Old Assyrian Trade." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 40: 336-366.

Verellen, Franciscus. 2006. "The Dynamic Design: Ritual and Contemplative Graphics in Daoist Scriptures." In *Daoism in History: Essays in Honor of Liu Rs'un-yan* (Quanlen Liu, Benjamin Penny, editors), s.'lar. 159-182. London: Routledge.

Ver linden, Charles. 1970. *The Beginnings of Modern Colonization: Eleven Essays with an Introduction.* Ithaca: Comell University Press.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

VerSteeg, Russ. 2000. *Early Mesopotamian Law.* Durham: Carolina Academic Press.

———. 2002. *Law in Ancient Egypt.* Durham: Carolina Academic Press.

Veyne, Paul-Marie. 1979. "Mythe et réalité de l'autarcie à Rome." *Revue des études anciennes* 81: 261-280.

Vice,Roy L. 1988. "Leadership and Structure of the Tauber Band during the Peasants' War in Franconia." *Central European History* 24 (2): 175-195.

Vickers, Adrian. 1996. *Bali: a paradise created.* Singapore: Periplus Editions.

Vickers, Michael J. 1985. "Early Greek Coinage, a Reassessment." *Numismatic Chronicle* 145:1-44.

Vijaisri, Priyadarshini. 2004. *Recasting the Devadasi: Patterns of Sacred Prostitution in Colonial South India.* New Delhi: Kanishka.

Villey, Michel. 1946. "L'Idee du droit subjectif et les systemes juridiques romains." Revue historique de droit, series 4:201-227.

Vondeling, Jan. 1961. *Eranos* (with a summary in English). Amsterdam: Gron.

Wade, Geoffrey. 2004. "The Zheng He Voyages: A Reassessment." *Asia Research Institute Working Paper Series* No. 31, Oct 2004

Wake, Christopher. 1997. "The Great Ocean-going Ships of Southern China in the Age of Chinese Maritime Voyaging to India, Twelfth to Fifteenth Centuries," *International Journal of Maritime History* 9 (2): 51-81

Walker, Garthene. 1996. "Expanding the Boundaries of Female Honour in Early Modern England."

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Transactions of the Royal Historical Society, Sixth Series, 8:235-245.

Walker, James Broom. 1875. "Notes on the Politics, Religion, and Commerce of Old Calabar." *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 6:*119-124.

Wallace, Robert B. 1987. "The Origin of Electrum Coinage." *American Journal of Archaeology* 91: 385-97.

Wallace-Hadrill, Andrew, editör. 1989. *Patronage in Ancient Society* (Leicester-Nottingham Studies in Ancient Society, Cilt 1). London: Routledge.

Wallerstein, Immanuel. 1974. *The Modern World System, cilt* I. New York: Academic Press

———. 1989. "The French Revolution as a World-Historical Event." *Social Research* 56 (1): 33"52.

———. 1991. "Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down." *Journal of Modern History* 63 (2): 354-361.

———. 2001. *The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Walsh, Michael J. 2007. "The Economics of Salvation: Toward a Theory of Exchange in Chinese Buddhism." *Journal of the American Academy of Religion* 75 (2): 353-382

Warburton, David. 2000. "Before the IMF: The Economic Implications of Unintentional Structural Adjustment in Ancient Egypt." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 43 (2): 65 -131.

———. 2001. "State and economy in ancient Egypt." In *World System History: the social Science of long-term change* (Robert Denemark, Jonathan

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Friedman, Bany Gills, and George Modelski, editors), s.'lar. 169-184. New York: Routledge.

Wartburg, Marie Louise von. 1995. "Production de sucre de canne à Chypre." In *Coloniser au Moyen Age* (Michel Balard and Alain Ducellier, editors), Paris: A Colon, s.'lar. 126-31.

Waswo, Richard. 1996. "Shakespeare and the Formation of the Modern Economy." *Surfaces* Cilt. 6.217 (V.I.0A), http://www.pum.umontreal.ca/revues/surfaces / vol6/ waswo.html.

———. 2004. "Crises of Credit: Monetary and Erotic Economies in the Jacobean Theater." In *Plotting early modern London: new essays on Jacobean City comedy* (Dieter Mehl, Angela Stock, Anne-Julia Zwierlein, editors), s.'lar. 55-74. London: Ashgate Publishing.

Watson, Alan. 1987. *Roman Slave Law.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Watson, James L. 1980. "Transactions in People: The Chinese Market in Slaves, Servants, and Heirs." In *Asian and African Systems of Slavery* (James L. Watson, editör), s.'lar. 223-250. Cambridge: Cambridge University Press.

Weber,Max. 1924. *Gesammelte Aufsätze zur Soziale- und Wirtschaftegeschichte.* Tubingen. English version: *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations.* (çev. R. I. Frank) London: Verso.

———. 1961. *General Economic History.* New York: Collier Books.

———. 1978; *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. (çev. Ephrain Fischoff) Berkeley: University of California Press.

Wennerlind, Carl. 2003. "Credit-money as the Philosopher's Stone: Alchemy and the Coinage

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Problem in Seventeenth-century England." *History of Political Economy* 35:234-61.

Westbrook, Raymond. 1971. "Jubilee Laws." *Israel Law Review 6:*209-26.

———. 1984. "The enforcement of morals in Mesopotamian law." *Journal of the American Oriental Society* 104: 753-756.

———. 1988. *Old Babylonian Marriage La w.* Archlv für Orientforschung, Beiheft 23. Hom: F. Burger.

———. 1990. "Adultery in Ancient Near Eastem Law." *Revue biblique* 97: 542-580

———. 1991. *Property and the Family in Biblical Law.* Sheffield: Sheffield Academic Press.

———. 1995. "Slave and Master in Ancient Near Eastern Law." *Chicago-Kent Lavı Review* 70:1631-76.

———. 1999. " Vitae Necisque Potestas." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 48 (2): 203-223.

Westenholz, Joan Goodnick. 1989. "Tamar, *Qedesa, Qadistu, and* Sacred Prostitution in Mesopotamia." *Harvard Theological Review* 82: 245-265.

Westermann, William L. 1955. *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity.* Philadelphia: American Philosophical Society.

Whelan,T. S. 1979. *The Pawnshop in China.* Ann Arbor: Centre for Chinese Studies, University of Michigan Whitaker, C. W. A. 2002. *Aristotles De interpretation: contradiction and dialectic.* Oxford: Oxford University Press.

White, Jenny Barbara. 2004. *Money makes us relatives: voomens lahor in urban Turkey.* London: Routledge.

Whiting,John Roger Scott. 1971. *Trade Tokens: A Social and Economic History.* London: Newton Abbot.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Wiedemann,lhomas. 1981. *Greek and Roman Slavery.* New York: Routledge.

Wiener, Margaret J. 1995. *Visible and invisible realms: power, magic, and colonial conquest in Bali.* Chicago: University of Chicago Press.

Wilbur, C. Martin. 1943. *Slavery in China during the Former Han Dynasty.* Anthropological Series, cilt 34. Chicago: Chicago Field Museum of Natural History.

Wilcke, Claus. 1985. "Familiengründung im alten Babylonien."In *Geschlechtsreife und Legitimation zur Zeugung* (E.W Müller, ed.), s.'lar. 213-317. Freiburg and München: Alber.

Williams, Brett. 2004. *Debt for Sale.A Social History of the Credit Trap.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Williams, Carl O. 1937. *Thraldom in Ancient Iceland: A Chapter in the History of Class Rule.* Chicago: University of Chicago Press.

Williams, Eric. 1944. *Capitalism and Slavery.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Williamson, George Charles. 1889. *Trade tokens issued in the seventeenth century in England, Wales, and Ireland, by corporations, merchants, tradesmen, etc. Illustrated by numerousplates and vooodcuts, and containing notes of family, heraldic, and topographical interest respecting the various issuers of the tokens.* London: E. Stock.

Wilson, Monica Hunter. 1951. "Witch Beliefs and Social Structure." *The American Journal of Sociology* 56 (4): 307-31

Wink, Andre. 2002. *Al-Hind: Early medieval India and the expansion of İslam, 7th-11th centuries.* Leiden: E. J. Brill.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Wirszubski, Chaim. 1950. *Libertas as a Political Ideal at Rome During the Late Republic and Early Principate.* Cambridge: Cambridge University Press.

Wolf, Robert L. 1954. "The Mortgage and Redemption of an Emperor's Son: Castile and the Latin Empire of Constantinople." *Speculum* 29: 45-85.

Wong, Roy Bin. 1997. *China Transformed: Historical Change and the Limits of European Experience.* Ithaca: Comell University Press.

———. 2002. "Between Nation and World: Braudelian Regions in Asia." *Review* 26 (1): 1-45.

Wood, Diana. 2002. *Medieval Economic Thought.* Cambridge: Cambridge University Press.

Wordie, J. R. 1983. "The Chronology of English Enclosure, 1500-1914." Economic History Review, 2nd ser. 26:483-505.

Wray, L. Randall. 1990. *Money and Credit in Capitalist Economies.* Aldershot: Edward Elgar.

———. 1998. *Understanding Modern Money: the key to full employment and price stability.* Edward Elgar: Cheltenham.

———. 1999. "An Irreverent Overview of the History of Money from the Beginning of the Beginning to the Present." *Journal of Post Keynesian Economics.* 21 (4): 679-687

———. 2000. *Credit and State Theories of Money.* Cheltenham: Edward Elgar.

Wright, David P. 2009. *Inventing Gods Law: How the Covenant Code of the Bible Used and Revised the Laws of Hammurabi.* Oxford: Oxford University Press.

Wrightson, Keith. 1980. "Two concepts of order: justices, constables and jurymen in seventeenth-century England," in An *Ungovernable People: The*

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

English and their Law in the Seventeenth and Eighteenth Centuries (John Brewer and John Styles, editors), s.'lar. 21-46. London: Hutchinson.

Wrightson, Keith, and David Levine. 1979 *Poverty and Piety in an English Village.* Cambridge: Cambridge University Press.

Xu, Zhuoyun, and Jack L. Dull. 1980. *Han agriculture: the formation of early Chinese agrarian economy*, 206 *B.C.-A.D.* 220. Seattle: University of Washington Press.

Yang, Bin. 2002. "Horses, Silver, and Cowries: Yunnan in Global Perspective. " *Journal of World History*, cilt 15 no 3:281-322.

Yang, Lien-sheng. 1971. *Money and Credit in China: A Short History*, Harvard-Yenching Institute Monographs 12. Cambridge: Harvard University Press.

Yates, Robin D. S. 2002. "Slavery in Early China: A Socio-Cultural As.'larroach." *Journal of East Asian Archaeology* 3 (1/2): 283-331.

Yoffee, Norman. 1998. "The Economies of Ritualat Late Babylonian Kish." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 41 (3): 312-343.

Yü, Ying-shih. 1967. *Trade and Expansion in Han China. A Study in the Structure in Sino- Barbarian Economic Relations.* Berkeley: University of California Press.

Yung-Ti, Li. 2006. "On the Function of Cowries in Shang and Western Zhou China." *Journal of East Asian Archaeology* 5: 1-267

Zell, Michael. 1996. "Credit in the Pre-Industrial English Woollen Industry." *The Economic History Revieıı*, New Series, 49 (4): 667-691

Zmora, Hillay. 2006. "The Princely State and the Noble Family: Conflict and Cooperation in the

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

Margraviates Ansbach-Kulmbach in the Early Sixteenth Century." *The Historical Journal* 49: 1-21.

Zürcher, Erik. 1958. *The Ruddhist conquest of China: the spread and adaptation of Buddhism in early medieval China.* Cilt 11 of Sinica Leidensia. Leiden: E. J. Brill.

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

1 İsrail Oğulları'nda "elli yılda bir" kölelerin serbest bırakıldığı, yabancı elindeki toprakların asıl sahibine ya da mirasçılarına verildiği, toprağın sürülmeden bırakıldığı dönem. Levililer (25:8-13). Kitabı Mukaddes Yayınlarının baskısında "yubil yılı" olarak geçer: "Bu yubil yılında sizden her biri kendi mülküne dönecek." (25:13) (ç.n.)

2 Aksi belirtilmedikçe tüm köşeli parantezler yayıncıya aittir, (y.n.)

3 Budizm'de Gautama Buda'nın öğretilerinden oluşan, doğrudan Buda'nın sözlerini aktardığı varsayılan metinler, (ç.n.)

4 Hinduizmin ilkelerinin yer aldığı en eski yazılı belgeler, (ç.n.)

5 *İng. Siz Nations of Iroquois.* New York eyaletinde bulunan ve Oneida, Onondaga, Cayuga, Mohawk ve Seneca topluluklarından oluşan Amerika yerlileri konfederasyonu. (ç.n.)

6 *İng.* Borç senedi anlamına gelen bir terim, '*I owe you* - sana borcum var' cümlesindeki kelimelerinin baş harfleri, (ç.n.)

7 *Ing. Stock,* aynı zamanda "ağaç gövdesi" anlamına gelir. *Stockholder* ise, hissedar anlamına gelir, (y.n.)

8 *İng Stub,* "kök", "kesilmiş ağacın toprakta kalan kısmı", gibi anlamlara da gelir, (y.n.)

9 Dorothy, *Oz Büyücüsündeki* baş karakter. Hortum sonucu hayali bir ülkeye uçan çiftçi ailenin kız çocuğu, (y.n.)

10 *İng. Ounce,* ons diye okunur, 28.35 gr karşılığı ağırlık birimi, (y.n.)

11 *İng. Panic of 1893.* Amerika Birleşik Devletleri'nde, demir yolları inşası ve yanlış yatırımlar sonucu meydana gelen ciddi ekonomik kriz, (y.n.)

12 *Ing. Fiat Money.* Madeni karşılığı olmayan para, (y.n.)

13 *İng Redemption,* hem "rehinden/borçtan kurtulma/kurtarma" hem de "günahların affı" anlamına geldiği, Isa'nın ise "*Redeemer*" olarak tanımlandığı hatırlanmalı, (ç.n.)

14 Kitabı Mukaddes Yayınları Şirketi, baskısından alınmıştır (2007). (y.n.)

15 Cennetten kovulma, (ç.n.)

16 Bu kitapta *Exchange* fiiline, "hesaplaşma" ve "değiş tokuş" karşılıkları verildi, (ç.n.)

17 *İng. Redlight district.* Büyük şehirlerde seks endüstrisi ve genelevlerin bulunduğu mahallelere verilen isim, (y.n.)

18 Çeviri, Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları (2007). (y.n.)

19 "Yarıcı" *(Ing. Sharecroppev):* tarlayı ekip biçerek ürünü mal sahibiyle yarı yarıya bölmek üzere çalışan kimse, (y.n.)

20 Platon, *Şölen.* Çeviri: Eyüp Çoraklı. (Alfa Felsefe, 2014). Ancak bu metnin bağlamına uygun olarak "karşılığıyız" çevirisini *symbolon* olarak bıraktık. Zira yazar, ilerleyen sayfalarda bu kelime hakkında bilgi veriyor, (y.n.)

21 *La t. Aeropagite: Aeropagus* üyesi. Areopagus: Eski Atina'da akropolün yanında bulunan bir tepe ve o tepede toplanan yüksek hukuk meclisi, (ç.n.)

22 *Ing.* "Saçmalık Başkeşişi ve Karmaşa Efendisi", olarak çevrilebilir, (y.n.)

23 Bir *league,* yaklaşık beş kilometre, (ç.n.)

24 *Eski Ahit'in* beşinci kitabı, (y.n.)

25 .

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]

İng Worthies (çoğul): Değerli, kıymetli, saygı değer kişi, anlamına gelir. Ancak w*orth,* değer, lâyık; değerinde, kıymetinde, eder, anlamına da gelir, (y.n.)

26 *İng* "Saygın bir kadın", anlamına gelir. Ancak *estimation,* bedel, fiyat tahimini, fiyat teklifi, tahmini hesap, gibi anlamlara da gelir, (y.n.)

27 *İng.* "Önemsiz adam", anlamına gelir. Ancak *account,* hesap, hesap pusulası anlamına da gelir, (ç.n.)

28 *İng.* "Birine kredi vermek." (ç.n.)

29 *İng Forgive us our debts.* Buradaki *debt,* borç anlamına gelir, (ç.n.)

30 *İng Pater Noster* ya da *Lords Prayer.* "Pederimiz" ya da "Gerçek Dua" olarak da bilinir. Söz konusu dize, "Matta"da dır (6:12). (y.n.)

31 *İng* Az paraya ve kötü şartlarda çalışılan yerler, (ç.n.)

www.forexgercekleri.xyz - [Twitter: @eseckal]